

เงื่อนไขเชิงพื้นที่เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชนบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา

นางสาวรุปณี รัตนถาวร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการวางแผนภาคและเมืองดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการวางแผนภาคและเมือง ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2555

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)

เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)

are the thesis authors' files submitted through the Graduate School.

SPATIAL CONDITIONS FOR EXISTENCE OF COMMUNITIES IN AND AROUND
AYUTTHAYA HERITAGE ISLAND

Miss Tapanee Rattanathavorn

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy Program in Urban and Regional Planning

Department of Urban and Regional Planning

Faculty of Architecture

Chulalongkorn University

Academic Year 2012

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

เงื่อนไขเชิงพื้นที่เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชนบริเวณ

เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา

โดย

นางสาวฐปณี รัตนถาวร

สาขาวิชา

การวางแผนภาคและเมือง

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไชศรี ภัคดีสุขเจริญ

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

รองศาสตราจารย์ ดร. วรณศิลป์ พีรพันธุ์

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดุสิตบัณฑิต

..... คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พงศ์ศักดิ์ วัฒนสินธุ์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นพรัตน์ ตาปนานนท์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไชศรี ภัคดีสุขเจริญ)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

(รองศาสตราจารย์ ดร. วรณศิลป์ พีรพันธุ์)

..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อภิวัฒน์ รัตนวราหะ)

..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิรมล กุลศรีสมบัติ)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อภิรดี เกษมสุข)

รูปณี รัตนถาวร : เงื่อนไขเชิงพื้นที่เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชนบริเวณเกาะเมือง
พระนครศรีอยุธยา. (SPATIAL CONDITIONS FOR EXISTENCE OF COMMUNITIES IN
AND AROUND AYUTTHAYA HERITAGE ISLAND) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : ผศ.ดร.
ไชศรี ภัคดีสุขเจริญ , อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม : รศ.ดร. วรณศิลป์ พีระพันธุ์, 293 หน้า.

การศึกษาในครั้งนี้ต้องการค้นหา เงื่อนไขการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์ บริเวณเกาะเมือง
พระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นชุมชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณที่มีโบราณสถานครอบคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่ของเมือง ชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่จึงต้อง
แทรกตัวอยู่ในพื้นที่ว่างระหว่างโบราณสถานเหล่านี้ กลายเป็นชุมชนที่มีขนาดเล็กและไม่สามารถขยายตัวได้อย่างอิสระ โครงข่ายการ
สัญจรและพื้นที่ว่างภายในชุมชนกับระบบของเมืองได้ถูกขัดขวาง ไม่สามารถเชื่อมต่อกันได้อย่างทั่วถึงเป็นระบบ จึงไม่สามารถ
เหนี่ยวนำให้เกิดกิจกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นองค์ประกอบของชุมชนขึ้นมาบนโครงข่าย และกระจายตัวอย่างสอดคล้องกับศักยภาพการเข้าถึงของ
พื้นที่บริเวณนั้นได้อย่างครบถ้วน ส่งผลให้ชุมชนเหล่านี้ ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ภายในพื้นที่ของชุมชนเอง ต้องปรับตัวด้วยการพึ่งพาข้าม
ชุมชน หรือมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ โดยมีกระบวนการศึกษาและการสร้างกรอบ
แนวคิดการวิจัย อยู่ภายใต้แนวคิดทฤษฎีหลักด้านสัณฐานวิทยาเมือง ได้แก่ ทฤษฎีการสัญจรอิสระ (Hillier et al., 1993) ทฤษฎีเศรษฐกิจ
สัญจร (Hillier, 1996) ทฤษฎีสัณฐานศูนย์กลาง (Hillier, 2000) ร่วมกับแนวคิดทฤษฎีด้านเศรษฐกิจสังคม ได้แก่ แนวคิดตรรกะทางสังคม
เชิงพื้นที่ (Hillier and Hanson, 1984) โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยในการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล ทั้งในเชิงคุณภาพและเชิง
ปริมาณ โดยบูรณาการร่วมกันระหว่างข้อมูลเชิงสัณฐานพื้นที่และเชิงสังคมศาสตร์ ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนเหล่านี้ได้รวมกันเป็นกลุ่ม
ชุมชนใน 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) ชุมชนที่รวมกลุ่มเพื่อพึ่งพากัน แล้วมีองค์ประกอบครบถ้วนสามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่ม ได้แก่ กลุ่ม
ชุมชนย่านตลาดหัวรอ ซึ่งเกิดจากเงื่อนไขหลักเชิงพื้นที่ (spatial condition) และกลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม เกิดจากเงื่อนไขหลักเชิง
เศรษฐกิจสังคม (socio-economic condition) 2) ชุมชนที่รวมกลุ่มเพื่อพึ่งพากัน แล้วมีองค์ประกอบไม่ครบถ้วนต้องพึ่งพาชุมชนอื่นในบาง
โอกาส ได้แก่ กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย เกิดจากเงื่อนไขเชิงพื้นที่ร่วมกับเงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจสังคม (spatial and socio-economic
condition) 3) ชุมชนที่รวมกลุ่มเพื่อพึ่งพากันแล้วมีองค์ประกอบไม่ครบถ้วนต้องพึ่งพาชุมชนอื่นทั้งในระยะใกล้และไกลเสมอ ได้แก่ กลุ่ม
ชุมชนย่านโรงงานสุรา เกิดจากเงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจสังคม (socio-economic condition) สนับสนุน จากเงื่อนไขการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของ
ชุมชนทั้ง 3 รูปแบบ ได้ข้อสรุปที่เป็นนัยเชิงทฤษฎีว่า กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ มีเงื่อนไขหลักเชิงพื้นที่ทำให้สามารถดำรงอยู่ได้
สอดคล้องกับทฤษฎีกระบวนการเกิดสัณฐานศูนย์กลาง (spatial centrality as a process) (Hillier, 2000) ส่วนกลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้า
พรหม สามารถดำรงอยู่ได้ โดยเกิดจากเงื่อนไขหลักเชิงเศรษฐกิจสังคมของ “ตัวดึงดูด” (attractors) จึงอาจไม่สามารถดำรงอยู่ได้อย่าง
แท้จริง เช่นเดียวกับกรณีกลุ่มชุมชนย่านประตูชัย และกลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา ซึ่งต้องพึ่งพาชุมชนอื่น ส่วนข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย มี
ปัจจัยสำคัญอยู่ที่การสร้าง การรักษา และการฟื้นฟูโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างให้ผสมผสานพื้นที่โบราณสถานเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่
ชุมชน อย่างเหมาะสมในแบบเฉพาะของแต่ละกลุ่ม เพื่อให้โครงข่ายการสัญจรในพื้นที่ชุมชนและพื้นที่เมือง ได้เชื่อมต่อกันอย่างทั่วถึง
เป็นระบบ เพื่อให้ผู้คนสามารถเดินทางได้อย่างสะดวก เกิดความหนาแน่นของการสัญจรและเกิดกิจกรรมที่หลากหลายแตกต่างกัน ตาม
ศักยภาพการเข้าถึงของพื้นที่ ทั้งกิจกรรมที่ต้องการความสงบ เช่น การพักผ่อน และกิจกรรมที่ต้องการความคึกคัก พลุกพล่านของผู้คน
เช่น การค้าขาย รวมทั้งกิจกรรมอื่นๆ กระจายตัวอยู่ทั่วไปในระดับปกติ เกิดเป็นองค์ประกอบที่ครบถ้วนทำให้ชุมชนต่างๆ ในบริเวณเมือง
ประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาสามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชน

ภาควิชา.....การวางแผนภาคและเมือง.....ลายมือชื่อ.....
สาขาวิชา.....การวางแผนภาคและเมือง.....ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....
ปีการศึกษา 2555.....ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม.....

5074403925 : MAJOR URBAN AND REGIONAL PLANNING

KEYWORDS : AYUTTHAYA HISTORIC TOWN, CONDITIONS OF EXISTENCE, SPACE SYNTAX

TAPANEE RATTANATHAVORN : SPATIAL CONDITIONS FOR EXISTENCE OF COMMUNITIES IN AND AROUND AYUTTHAYA HERITAGE ISLAND. ADVISOR : ASST. PROF. KHAISRI PAKSUKCHARERN, Ph.D., CO-ADVISOR : ASSOC. PROF. WANNASILPA PEERAPUN, Ph.D., 293 pp.

This study investigates for the spatial conditions of existence communities in Ayutthaya historic town. Most areas surrounded by ancient remains and its cause community's settlement between these ancients' remains so that the communities cannot freely expand, inner transportation and open space network was obstructed and disconnect in system. Moreover, these problems do not attract activities on network which is community's element and distribute consistent with access potential of historic town. As a result, these communities cannot exist within the community itself, they must adapt by relying on cross community or associated with each other to be able to existence. The processes of studying and conceptual framework are under the main theories in Urban Morphology such as Natural Movement (Hillier et al., 1993), Movement Economy Process (Hillier et al., 1996), Spatial Centrality as a process (Hillier, 2000) and also concepts of socio-economic characteristic such as Social Logics of Space (Hillier and Hanson, 1984). The methodology is using collection and analysis data in both qualitative and quantitative by integrating between spatial and socio-economic factors. Result found that these communities were combined into 3 community groups such as 1) community group that rely on each other with complete element to be able to existence such as Huaro market community group, consist of spatial condition, and Chaophrom market community group, consist of socio-economic condition. 2) community group that rely on each other with incomplete element and must rely on cross community in some occasion such as Pratoochai community group, consist of spatial and socio-economic condition. 3) community group that rely on each other with incomplete element and must always rely on near and far distance such as Ronggnansura community group, consist of socio-economic condition. The conclusion in theoretical that Huaro market community group has spatial condition to exist which accordingly to spatial centrality as a process (Hillier, 2000). Chaophrom market community group can existence with socio-economic of "attractors" which unsustainable existence. As same as Pratoochai community group and Ronggnansura community group must rely on other communities. For suggestion policy, the important factors are to create, preserve and re-integrate transportation and open space network to merge ancient remains areas to be a part of community areas with suitability in terms of group's characteristic and to connect transportation network within communities and town areas to encourage passenger to pass comfortably. This process will increase movement density and variety of activities according to accessibility potential and also calm activities such as residential or lively activities such as commercial to be a live center. Including the other activities that general distribution, become complete element that make these communities to be able to survive by itself.

Department : Urban and Regional Planning Student's Signature

Field of Study : Urban and Regional Planning Advisor's Signature

Academic Year : 2012 Co-advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้สามารถสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีจากคำแนะนำและชี้แนะจากผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไชศรี ภักดีสุขเจริญ และ รองศาสตราจารย์ ดร. วรณศิลป์ พีระพันธุ์ อาจารย์ที่ปรึกษา ที่ได้ให้ความกระจ่างในหลักการวิเคราะห์และวิธีคิดอย่างเป็นระบบ ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งทั้งในการจัดทำวิทยานิพนธ์และการศึกษา จึงขอกราบขอบพระคุณในความกรุณาของท่านไว้ ณ ที่นี้

ขอขอบพระคุณคณะกรรมการตรวจวิทยานิพนธ์ทุกท่าน ซึ่งได้แก่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นพพันธ์ ตาปนนานนท์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อภิวัฒน์ รัตนวราหะ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิรมล กุลศรีสมบัติ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อภิรดี เกษมสุข ที่ได้สละเวลาร่วมฟังการเสนองานวิทยานิพนธ์ตลอดจนแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์เพิ่มเติม ทำให้วิทยานิพนธ์มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

รวมทั้งขอขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านของภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ได้ถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจในวิชาการเป็นอย่างดีตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ตลอดจน เจ้าหน้าที่และบุคลากรทุกท่านที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการดำเนินการเกี่ยวกับเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

นอกจากนี้ ขอขอบพระคุณ เจ้าหน้าที่เทศบาลนครพระนครศรีอยุธยา กลุ่มผู้นำชุมชน ทั้งประธานชุมชน ตัวแทนอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน รวมถึงชาวเมืองพระนครศรีอยุธยา ทั้งในพื้นที่เกาะเมืองและบริเวณโดยรอบ ที่อำนวยความสะดวกและให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่สำหรับข้อมูลในการเรียบเรียงวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฎ
สารบัญรูป.....	ฏ
สารบัญแผนภูมิ.....	ฐ
สารบัญแผนที่.....	ฑ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 คำถามของการวิจัย.....	5
1.3 สมมติฐานการวิจัย.....	6
1.4 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	7
1.5 ขอบเขตของการวิจัย.....	7
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	10
1.7 หน่วยการวิเคราะห์และคำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย.....	10
1.8 ขั้นตอนการวิจัย.....	11
1.9 โครงสร้างของการวิจัย.....	12
บทที่ 2 การทบทวนวรรณกรรม.....	13
2.1 นิยามการดำรงอยู่ของชุมชน.....	13
2.2 แนวคิดเกี่ยวกับลักษณะเฉพาะเชิงพื้นที่ของชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์.....	15
2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์.....	16
2.3.1 การดำรงอยู่ของพื้นที่ชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์.....	16
2.3.2 การดำรงอยู่เชิงสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจในพื้นที่ของชุมชน.....	29
2.3.3 ปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์...	38
2.4 อภิปรายสรุปจากการทบทวนวรรณกรรม.....	39

2.4.1 อภิปรายสรุปเกี่ยวกับเงื่อนไขการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนบริเวณเมืองประวัติศาสตร์.....	39
2.4.2 อภิปรายสรุปเกี่ยวกับแนวคิดในการวิเคราะห์เชิงสัจฐานพื้นที่.....	42
2.5 กรอบแนวคิดเงื่อนไขการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนบริเวณเมืองประวัติศาสตร์.....	44
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	47
3.1 แนวทางการวิจัยและขั้นตอนของการวิจัย.....	47
3.1.1 แนวทางการวิจัย.....	47
3.1.2 ขั้นตอนและกระบวนการวิจัย.....	48
3.2 เครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	50
3.2.1 ข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data).....	50
3.2.2 การสำรวจ (field survey).....	50
3.2.3 การสังเกตการณ์อย่างไม่มีส่วนร่วม (non participatory observation).....	50
3.2.4 การสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถาม (interview).....	51
3.2.5 การใช้แบบสอบถาม (questionnaire).....	52
3.2.6 การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview).....	52
3.3 การวิเคราะห์ข้อมูล.....	52
3.3.1 เทคนิคการซ้อนทับชั้นข้อมูล (overlay).....	52
3.3.2 เทคนิคการสร้างและวิเคราะห์แบบจำลองเชิงสัจฐาน (spatial configuration model).....	53
3.3.3 เทคนิคการวิเคราะห์ภาพและพื้นที่ (figure and ground analysis).....	55
3.3.4 เทคนิคการวิเคราะห์ด้วยแผนที่ทางสังคม (social map).....	55
3.3.5 เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ.....	56
3.3.6 เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ.....	57
3.4 ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย.....	57
3.4.1 ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัยระดับพื้นที่รวม.....	57
3.4.2 ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัยระดับพื้นที่เฉพาะ.....	58
3.4.3 สรุปตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย.....	59
3.5 การเลือกตัวแทนเพื่อศึกษาเชิงลึก.....	61
3.6 การคัดเลือกประชากรและกลุ่มตัวอย่าง.....	62

บทที่ 4 ชุมชนในพื้นที่ประวัติศาสตร์ บริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา.....	66
4.1 สถาปัตยกรรมที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและภูมิฐานที่ตั้งเมือง.....	66
4.1.1 สถาปัตยกรรมที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา.....	66
4.1.2 ภูมิฐานที่ตั้งเมืองพระนครศรีอยุธยา.....	67
4.2 พัฒนาการเชิงพื้นที่ของชุมชนบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา.....	69
4.2.1 ช่วงที่ 1 : ชุมชนในราชธานีกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ.1893-2310)	69
4.2.2 ช่วงที่ 2 : ก่อร่างสร้างชุมชนอีกครั้ง (พ.ศ.2311-2438)	78
4.2.3 ช่วงที่ 3 : ชุมชนในมณฑลกรุงเก่า (พ.ศ.2439-2475)	86
4.2.4 ช่วงที่ 4 : ชุมชนยุคฟื้นฟูบูรณะเกาะเมือง (พ.ศ.2476-2510)	93
4.2.5 ช่วงที่ 5 : ชุมชนยุคอนุรักษ์และพัฒนาเป็นนครประวัติศาสตร์ (พ.ศ.2511-2554).....	100
4.3 สรุปประเด็นและประมวลผลการวิเคราะห์พัฒนาการเชิงพื้นที่และเศรษฐกิจ.....	121
4.3.1 สรุปประเด็นพัฒนาการเชิงพื้นที่และเศรษฐกิจของพื้นที่.....	121
4.3.2 การประมวลผลการวิเคราะห์พัฒนาการเชิงพื้นที่และเศรษฐกิจ.....	127
บทที่ 5 ลักษณะเชิงพื้นที่ของชุมชนบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาในระดับพื้นที่รวม (Global Analysis)	130
5.1 การวิเคราะห์ลักษณะเชิงพื้นที่ (Spatial Configuration Analysis).....	136
5.1.1 ผลการวิเคราะห์ลักษณะเชิงพื้นที่ระดับชุมชน.....	141
5.1.2 ผลการวิเคราะห์ลักษณะเชิงพื้นที่ระดับเมือง.....	147
5.2 การวิเคราะห์ลักษณะเชิงเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้อง (Socio-Economic Analysis).....	153
5.2.1 การวิเคราะห์ลักษณะเชิงเศรษฐกิจระดับชุมชน.....	155
5.2.2 การวิเคราะห์ลักษณะเชิงเศรษฐกิจระดับย่าน.....	157
5.2.3 การวิเคราะห์ลักษณะเชิงเศรษฐกิจระดับเมือง.....	158
5.3 ลักษณะการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนในระดับพื้นที่รวม.....	166
5.3.1 ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะเชิงพื้นที่กับเชิงเศรษฐกิจ.....	166
5.3.2 ลักษณะการรวมกลุ่มชุมชนเพื่อการดำรงอยู่เชิงพื้นที่.....	177
5.4 สรุปลักษณะการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนในระดับพื้นที่รวม.....	189
5.5 การคัดเลือกกลุ่มชุมชนเพื่อเป็นกรณีศึกษา.....	190

บทที่ 6	เงื่อนไขการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนบริเวณเมืองประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา.....	191
6.1	ลักษณะการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนแต่ละประเภทจากกรณีศึกษา.....	193
6.2	เงื่อนไขปัจจัยเฉพาะที่มีผลต่อการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ในแต่ละประเภท.....	208
6.2.1	ปัจจัยรูปแบบโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ ของชุมชน.....	208
6.2.2	ปัจจัยวิถีชีวิต กฎเกณฑ์ทางสังคมและเงื่อนไขเครือข่ายกิจกรรมทางสังคม เศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชน.....	213
6.2.3	ปัจจัยประเภทและบทบาทของผู้คนที่เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของ ชุมชน.....	223
6.2.4	ปัจจัยแผนนโยบายของรัฐและท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของชุมชน.....	225
6.3	ประมวผลเงื่อนไขปัจจัยเชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐกิจสังคม และความสัมพันธ์ของเงื่อนไข ปัจจัยในการดำรงอยู่แต่ละประเภท.....	233
6.3.1	ประมวผลเงื่อนไขปัจจัยเชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐกิจสังคม.....	233
6.4	สรุปเงื่อนไขการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนบริเวณเมืองประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา.....	240
บทที่ 7	สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ.....	244
7.1	สรุปผลการวิจัย.....	245
7.1.1	ข้อค้นพบการวิจัย.....	246
7.1.2	เงื่อนไขความสัมพันธ์ของการดำรงอยู่เชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐกิจสังคม.....	251
7.2	แบบจำลองเงื่อนไขการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์.....	251
7.3	ข้อสรุปที่เป็นนัยยะเชิงทฤษฎี.....	255
7.4	ข้อเสนอแนะที่เป็นนัยยะเชิงนโยบาย.....	258
	รายการอ้างอิง.....	262
	ภาคผนวก.....	270
	ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	294

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 3.1	สรุปรายละเอียดตัวแปรในการวิเคราะห์และวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลของการวิจัย... 61
ตารางที่ 3.2	การกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่างเพื่อเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม..... 63
ตารางที่ 3.3	การกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่างเพื่อเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก..... 63
ตารางที่ 4.1	สรุปประเด็นพัฒนาการเชิงพื้นที่และเศรษฐกิจสังคมของพื้นที่ชุมชน..... 122
ตารางที่ 5.1	ลักษณะการปิดล้อมที่มีบทบาทต่อการเกิดขอบเขตชุมชน..... 134
ตารางที่ 5.2	การวิเคราะห์ศักยภาพการสัญจรเพื่อเข้าถึง (move to) ระดับชุมชน..... 141
ตารางที่ 5.3	การวิเคราะห์ศักยภาพการสัญจรเพื่อเข้าถึง (move through) ระดับชุมชน..... 143
ตารางที่ 5.4	การวิเคราะห์ศักยภาพการเชื่อมต่อ (connectivity) ระดับชุมชน..... 146
ตารางที่ 5.5	การวิเคราะห์ศักยภาพการสัญจรเพื่อเข้าถึง (move to) ระดับเมือง..... 147
ตารางที่ 5.6	การวิเคราะห์ศักยภาพการสัญจรเพื่อเข้าถึง (move through) ระดับเมือง..... 149
ตารางที่ 5.7	การวิเคราะห์ศักยภาพการเชื่อมต่อ (connectivity) ระดับชุมชน..... 151
ตารางที่ 5.8	ประเภทและรายละเอียดของกิจกรรมทางสังคมระดับชุมชน..... 155
ตารางที่ 5.9	ประเภทและรายละเอียดของกิจกรรมทางสังคมระดับย่าน..... 157
ตารางที่ 5.10	ประเภทและรายละเอียดของกิจกรรมทางสังคมระดับเมือง..... 158
ตารางที่ 5.11	การแบ่งกลุ่มพื้นที่ชุมชน..... 187
ตารางที่ 5.12	การคัดเลือกตัวแทนกลุ่มชุมชนเป็นกรณีศึกษา..... 190
ตารางที่ 6.1	รูปแบบโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างภายในกลุ่มชุมชนในแต่ละประเภท..... 208
ตารางที่ 6.2	แหล่งผลิตและจำหน่ายสินค้าพื้นเมืองในบริเวณกลุ่มชุมชน..... 218
ตารางที่ 6.3	ประเภทและบทบาทผู้คนมีผลต่อการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชน..... 224
ตารางที่ 6.4	ความสัมพันธ์ของเงื่อนไขเชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐกิจสังคมเพื่อการดำรงอยู่ของชุมชน.... 240

สารบัญรูป

	หน้า
รูปที่ 3.1 การซ้อนทับแผนที่ (overlay mapping) ด้วยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์.....	53
รูปที่ 3.2 แบบจำลองเชิงสัณฐาน (spatial configuration model).....	54
รูปที่ 3.3 แผนที่เซกเมนต์ในระยะเวลาต่างๆ ซึ่งทำให้เส้นทางมีศักยภาพการเข้าถึงที่ต่างกัน.....	54
รูปที่ 3.4 การวิเคราะห์ภาพและพื้น (figure and ground analysis) ของมวดอาคารกับพื้นที่ว่าง.....	55
รูปที่ 3.5 การวิเคราะห์ด้วยแผนที่ทางสังคม (social map) แสดงถึงตำแหน่งที่เกิดกิจกรรมต่างๆ บนพื้นที่.....	56
รูปที่ 4.1 ลักษณะที่อยู่อาศัยในสมัยกรุงศรีอยุธยา.....	72
รูปที่ 4.2 หัวเมืองต่างๆ ทั้งใกล้และไกลที่มีความสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยา.....	76
รูปที่ 4.3 ลักษณะที่อยู่อาศัยของชาวกรุงเก่าในช่วงที่ 2.....	79
รูปที่ 4.4 ที่พักอาศัยของชาวกรุงเก่าในช่วงที่ 3 (พ.ศ.2439-2475).....	86
รูปที่ 4.5 บางส่วนของสถานที่ราชการและสถานศึกษา.....	88
รูปที่ 4.6 การค้าใน “ตลาดน้ำหรือตลาดเรือ” แถบย่านตลาดหัวรอ.....	92
รูปที่ 4.7 ตัวอย่างที่พักอาศัยของชาวกรุงเก่าในช่วงที่ 4.....	94
รูปที่ 4.8 รูปแบบที่อยู่อาศัยทั่วไปในยุคปัจจุบัน.....	101
รูปที่ 4.9 รูปแบบที่อยู่อาศัยของชุมชนที่ถูกรื้อย้ายและที่ปรับปรุงสภาพแวดล้อม.....	102
รูปที่ 4.10 รูปแบบการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนตามระยะเวลาและลักษณะการเข้ามาอยู่อาศัย.....	103
รูปที่ 4.11 ย่านพาณิชย์กรรมบริเวณเกาะเมืองในยุคปัจจุบัน.....	106
รูปที่ 4.12 ศาสนสถานที่มีชุมชนอาศัยอยู่รายรอบ กลายเป็นศูนย์กลางทางสังคมของชุมชน.....	108
รูปที่ 4.13 พื้นที่โบราณสถานส่วนใหญ่ที่มักจะถูกชุมชนโดยรอบออกจากพื้นที่.....	108
รูปที่ 4.14 ท่าเรือข้ามฟากบริเวณเกาะเมือง.....	113
รูปที่ 4.15 สะพานข้ามระหว่างพื้นที่เกาะเมืองกับพื้นที่รอบนอก.....	113
รูปที่ 4.16 พื้นที่สาธารณะในชุมชน.....	115
รูปที่ 4.17 พื้นที่สาธารณะระดับย่านและเมือง.....	115
รูปที่ 5.1 ลักษณะชุมชนที่แทรกตัวอยู่กับพื้นที่โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างในเมืองประวัติศาสตร์.....	133
รูปที่ 5.2 กิจกรรมทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจทั้งในแบบที่เกิดขึ้นถาวรและชั่วคราว.....	153

สารบัญแผนภูมิ

	หน้า
แผนภูมิที่ 1.1	โครงสร้างการวิจัย..... 13
แผนภูมิที่ 2.1	กรอบแนวคิดการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์..... 46
แผนภูมิที่ 3.1	การการเลือกตัวแทนการดำรงอยู่ของชุมชน/ กลุ่มชุมชนเพื่อศึกษาเชิงลึก..... 62
แผนภูมิที่ 3.2	วิธีดำเนินการวิจัย..... 65
แผนภูมิที่ 6.1	เปรียบเทียบรูปแบบการเดินทางในชีวิตประจำวันของผู้คนในกลุ่มชุมชน ทั้ง 4 กลุ่ม..... 209
แผนภูมิที่ 6.2	เปรียบเทียบการเข้าไปใช้พื้นที่ว่างสาธารณะของผู้คนในกลุ่มชุมชน ทั้ง 4 กลุ่ม..... 203
แผนภูมิที่ 6.3	เปรียบเทียบแหล่งเลือกซื้อสินค้าในชีวิตประจำวันของผู้คนในกลุ่มชุมชน ทั้ง 4 กลุ่ม..... 216
แผนภูมิที่ 6.4	การดำรงอยู่ของชุมชนภายใต้เงื่อนไขปัจจัยหลักในเชิงพื้นที่..... 234
แผนภูมิที่ 6.5	การดำรงอยู่ของชุมชนภายใต้เงื่อนไขปัจจัยเชิงพื้นที่และเศรษฐกิจสังคม สนับสนุนกัน..... 235
แผนภูมิที่ 6.6	การดำรงอยู่ของชุมชนภายใต้เงื่อนไขปัจจัยหลักเชิงเศรษฐกิจสังคม..... 236
แผนภูมิที่ 6.7	การดำรงอยู่ของชุมชนภายใต้เงื่อนไขปัจจัยเชิงเศรษฐกิจสังคมสนับสนุน..... 237
แผนภูมิที่ 6.8	ความสัมพันธ์ของเงื่อนไขปัจจัยในการดำรงอยู่ของชุมชนบริเวณเมือง ประวัติศาสตร์..... 238
แผนภูมิที่ 7.1	แบบจำลองความสัมพันธ์ของเงื่อนไขปัจจัยเชิงพื้นที่ เชิงเศรษฐกิจสังคมและปัจจัย ภายนอกที่เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของชุมชน บริเวณเมืองประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา..... 251
แผนภูมิที่ 7.2	แบบจำลองการดำรงอยู่ของชุมชนภายใต้เงื่อนไขเชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐกิจสังคม..... 253

สารบัญแนบที่

	หน้า
แผนที่ 1.1 พื้นที่ศึกษาชุมชนบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา.....	9
แผนที่ 2.1 ลักษณะเชิงพื้นที่ของชุมชนในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ กรุงเทพฯ กรณีชุมชนหลัง วัดราชนัดดา.....	22
แผนที่ 2.2 ลักษณะเชิงพื้นที่ของเมืองเก่าซัมพาล็อค (Sampaloc) ในประเทศฟิลิปปินส์.....	23
แผนที่ 2.3 ผลการวิเคราะห์ลักษณะเชิงพื้นที่ของเมืองเก่าเอลิสส์ (Alingsås) ในประเทศสวีเดน...	24
แผนที่ 2.4 ผลการวิเคราะห์ลักษณะเชิงพื้นที่ของเมืองเก่าซูโจว (Suzhou) ประเทศจีน.....	25
แผนที่ 2.5 ผลการวิเคราะห์ลักษณะเชิงพื้นที่ของเมืองในประเทศอังกฤษและอิหร่าน.....	27
แผนที่ 2.6 ผลการวิเคราะห์ลักษณะเชิงพื้นที่ของเมืองเก่าอาห์มาดบาด (Ahmedabad) ประเทศอินเดีย.....	28
แผนที่ 2.7 การสร้างแบบจำลองเชิงสัณฐาน (spatial configuration model).....	43
แผนที่ 2.8 การวิเคราะห์ประมวลผลแบบจำลองเชิงสัณฐานด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์.....	44
แผนที่ 4.1 พื้นดินถูกน้ำเซาะเป็นแนวโค้งไปมาเป็นเกาะ โดยมีแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นแม่น้ำ สายสำคัญ.....	67
แผนที่ 4.2 สัณฐานพื้นที่ก่อนการสถาปนากองศรีอยุธยา.....	68
แผนที่ 4.3 ขอบเขตของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาและตำแหน่งที่ตั้งของพื้นที่ศึกษา.....	68
แผนที่ 4.4 ภาพเขียนแผนที่กรุงศรีอยุธยา.....	70
แผนที่ 4.5 แผนที่กรุงศรีอยุธยาและบริเวณโดยรอบ.....	70
แผนที่ 4.6 แผนที่กรุงศรีอยุธยาเขียนโดยพระยาโบราณราชธานินทร์เปรียบเทียบกับ ภาพถ่ายทางอากาศ.....	71
แผนที่ 4.7 แสดงการวิเคราะห์ย่านพักอาศัยของชาวเมืองและชาวต่างชาติ.....	72
แผนที่ 4.8 ตำแหน่งการตั้งถิ่นฐานในช่วงที่ 1 ยุคกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี.....	73
แผนที่ 4.9 แสดงการวิเคราะห์ตำแหน่งที่ตั้งของเขตพระราชฐานและศาสนสถานสำคัญ.....	74
แผนที่ 4.10 รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินช่วงที่ 1 ชุมชนในราชธานีกรุงศรีอยุธยา.....	75
แผนที่ 4.11 โครงข่ายเส้นทางสัญจรในช่วงที่ 1 ชุมชนในราชธานีกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ.1893- 2310).....	77
แผนที่ 4.12 ตำแหน่งการตั้งถิ่นฐานในช่วงที่ 2 ก่อร่างสร้างชุมชนอีกครั้ง (พ.ศ.2311- 2438).....	80
แผนที่ 4.13 รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินในช่วงที่ 2 ก่อร่างสร้างชุมชนอีกครั้ง (พ.ศ.2311- 2438).....	82

แผนที่ 4.14	โครงข่ายเส้นทางการสัญจรในช่วงที่ 2 ก่อร่างสร้างชุมชนอีกครั้ง (พ.ศ.2311-2438).....	84
แผนที่ 4.15	ตำแหน่งการตั้งถิ่นฐานในช่วงที่ 3 ชุมชนในมณฑลกรุงเก่า (พ.ศ.2439-2475).....	87
แผนที่ 4.16	รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินในช่วงที่ 3 ชุมชนในมณฑลกรุงเก่า (พ.ศ.2439-2475)...	89
แผนที่ 4.17	โครงข่ายเส้นทางการสัญจรในช่วงที่ 3 ชุมชนในมณฑลกรุงเก่า (พ.ศ.2439-2475)....	91
แผนที่ 4.18	ตำแหน่งการตั้งถิ่นฐานในช่วงที่ 4 ชุมชนยุคฟื้นฟูบูรณะเกาะเมือง (พ.ศ. 2476-2510).....	95
แผนที่ 4.19	รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินในช่วงที่ 4 ชุมชนยุคฟื้นฟูบูรณะเกาะเมือง (พ.ศ. 2476-2510).....	96
แผนที่ 4.20	การพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกภายในพื้นที่เกาะเมืองตามนโยบายรัฐบาล.....	97
แผนที่ 4.21	โครงข่ายเส้นทางการสัญจรในช่วงที่ 4 ชุมชนยุคฟื้นฟูบูรณะเกาะเมือง (พ.ศ. 2476-2510).....	98
แผนที่ 4.22	ประเภทชุมชนจำแนกตามระยะเวลาและลักษณะการเข้ามาอยู่อาศัย.....	104
แผนที่ 4.23	ตำแหน่งการตั้งถิ่นฐานในช่วงที่ 5 ชุมชนยุคอนุรักษ์และพัฒนาเป็นนครประวัติศาสตร์ (พ.ศ. 2511-2554).....	105
แผนที่ 4.24	ย่านพาณิชยกรรมจำแนกตามลักษณะและขนาดของกิจกรรมการค้า.....	106
แผนที่ 4.25	ตำแหน่งศาสนสถานสำคัญที่มีอยู่ในปัจจุบัน.....	107
แผนที่ 4.26	ตำแหน่งสถานที่ราชการที่มีอยู่ในปัจจุบัน.....	109
แผนที่ 4.27	ตำแหน่งที่ตั้งของโบราณสถาน สิ่งก่อสร้างและองค์ประกอบของเมืองประวัติศาสตร์.....	109
แผนที่ 4.28	รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินในช่วงที่ 5 ชุมชนยุคอนุรักษ์และพัฒนาเป็นนครประวัติศาสตร์ (พ.ศ. 2511-2554).....	110
แผนที่ 4.29	ศักยภาพของโครงข่ายการสัญจรทางบกในปัจจุบัน.....	111
แผนที่ 4.30	ตำแหน่งสะพาน ท่าเรือข้ามฟากและท่ารถ.....	112
แผนที่ 4.31	โครงข่ายเส้นทางการสัญจรในช่วงที่ 5 ชุมชนยุคอนุรักษ์และพัฒนาเป็นนครประวัติศาสตร์ (พ.ศ. 2511-2554).....	114
แผนที่ 4.32	แผนที่แสดงกรรมสิทธิ์ที่ดิน.....	116
แผนที่ 4.33	ย่านสำคัญในบริเวณเมืองประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา.....	117
แผนที่ 4.34	ผังเมืองรวมเมืองพระนครศรีอยุธยา.....	120
แผนที่ 4.35	เปรียบเทียบลักษณะเชิงสัณฐานของตำแหน่งต่างๆ บนพื้นที่.....	128

แผนที่ 5.1	ตำแหน่งชุมชนที่ทำการศึกษาวิเคราะห์ระดับกว้าง (global analysis) ในปัจจุบัน จำนวน 62 ชุมชน.....	132
แผนที่ 5.2	ลักษณะโครงข่ายเส้นทางสัญจรและพื้นที่ว่างในละแวกชุมชนและเมืองที่มีลักษณะ ล้อมกรอบพื้นที่ศึกษา.....	137
แผนที่ 5.3	แผนที่เชกเมนต์แสดงศักยภาพการสัญจรเพื่อเข้าถึงพื้นที่ (move to).....	138
แผนที่ 5.4	แผนที่เชกเมนต์แสดงศักยภาพการสัญจรเพื่อผ่านพื้นที่ (move through).....	139
แผนที่ 5.5	แผนที่เชกเมนต์แสดงศักยภาพในการเข้าถึงระดับความเชื่อมต่อ (connectivity).....	140
แผนที่ 5.6	สรุปผลศักยภาพการสัญจรเพื่อเข้าถึงพื้นที่ (move to) ระดับชุมชน.....	142
แผนที่ 5.7	สรุปผลศักยภาพการสัญจรเพื่อผ่านพื้นที่ (move through) ระดับชุมชน.....	145
แผนที่ 5.8	สรุปผลศักยภาพการเชื่อมต่อของพื้นที่ (connectivity) ระดับชุมชน.....	147
แผนที่ 5.9	สรุปผลศักยภาพการสัญจรเพื่อเข้าถึงพื้นที่ (move to) ระดับเมือง.....	149
แผนที่ 5.10	สรุปผลศักยภาพการสัญจรเพื่อผ่านพื้นที่ (move through).....	151
แผนที่ 5.11	สรุปผลค่าความเชื่อมต่อของพื้นที่ (connectivity) ในระดับเมือง.....	152
แผนที่ 5.12	แผนที่ทางสังคม (social map) ของพื้นที่เกาะเมือง.....	154
แผนที่ 5.13	สรุปตำแหน่งกิจกรรมทางสังคมระดับชุมชน.....	156
แผนที่ 5.14	สรุปตำแหน่งกิจกรรมทางสังคมระดับย่าน.....	158
แผนที่ 5.15	สรุปตำแหน่งกิจกรรมทางสังคมระดับเมือง.....	159
แผนที่ 5.16	การไปทำกิจกรรมระดับเมืองที่สำคัญ.....	161
แผนที่ 5.17	การไปทำกิจกรรมทางศาสนา ระดับย่านที่สำคัญ.....	162
แผนที่ 5.18	การไปทำกิจกรรมทางการรักษาพยาบาล ระดับย่านที่สำคัญ.....	163
แผนที่ 5.19	ปัจจัยทางสังคมเศรษฐกิจอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง.....	164
แผนที่ 5.20	แผนที่ทางสังคม (social map) ซ้อนบนกรรมสิทธิ์ที่ดินและตำแหน่งย่านสำคัญ.....	165
แผนที่ 5.21	แผนที่เชกเมนต์แสดงศักยภาพการสัญจรเพื่อเข้าถึงพื้นที่ (move to) ซ้อนบนปัจจัย ทางสังคม.....	168
แผนที่ 5.22	แผนที่เชกเมนต์แสดงศักยภาพการสัญจรเพื่อผ่านพื้นที่ (move through) ซ้อนบน ปัจจัยทางสังคม.....	170
แผนที่ 5.23	แผนที่เชกเมนต์แสดงศักยภาพการสัญจรระดับความเชื่อมต่อ ซ้อนบนปัจจัยทาง สังคม.....	172
แผนที่ 5.24	แผนที่เชกเมนต์วิเคราะห์ร่วมกับแผนที่ทางสังคม.....	173
แผนที่ 5.25	กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ.....	177

	หน้า	
แผนที่ 5.26	กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ เป็นกลุ่มชุมชนที่สามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชน....	178
แผนที่ 5.27	กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย.....	179
แผนที่ 5.28	กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย เป็นกลุ่มชุมชนที่ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชน เองต้องพึ่งพาชุมชนอื่นในบางโอกาส.....	180
แผนที่ 5.29	กลุ่มชุมชนย่านปากกระดานบ้านป้อม.....	181
แผนที่ 5.30	กลุ่มชุมชนย่านปากกระดานบ้านป้อม เป็นกลุ่มชุมชนที่ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ภายใน กลุ่มชุมชนเองต้องพึ่งพาชุมชนอื่นในบางโอกาส.....	182
แผนที่ 5.31	กลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม.....	183
แผนที่ 5.32	กลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม เป็นกลุ่มชุมชนที่สามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่ม ชุมชนเอง.....	184
แผนที่ 5.33	กลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา.....	185
แผนที่ 5.34	กลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา เป็นกลุ่มชุมชนที่ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชน เองต้องพึ่งพาชุมชนอื่นในทั้งในระยะใกล้และระยะไกลเสมอ.....	186
แผนที่ 5.35	ตำแหน่งกลุ่มชุมชนทั้ง 5 กลุ่ม.....	188
แผนที่ 6.1	ตำแหน่งที่ตั้งของตัวอย่างกรณีศึกษา ชุมชนที่เป็นตัวแทนความสัมพันธ์ประเภท ต่างๆ จำนวน 4 ประเภท.....	192
แผนที่ 6.2	การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพื้นที่ของกลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ.....	195
แผนที่ 6.3	การวิเคราะห์เชิงพื้นที่ของกลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม.....	199
แผนที่ 6.4	การวิเคราะห์เชิงพื้นที่ของกลุ่มชุมชนย่านประตูชัย.....	203
แผนที่ 6.5	การวิเคราะห์เชิงพื้นที่ของกลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา.....	206
แผนที่ 6.6	แสดงตำแหน่งของกลุ่มคนเชื้อชาติศาสนาต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่บริเวณบริเวณ เกาะเมือง.....	214
แผนที่ 6.7	แนวเขตอุทยานประวัติศาสตร์ ตามแผนแม่บทในระยะที่ 1.....	226
แผนที่ 6.8	แผนการใช้ที่ดินจำนวน 8 บริเวณ ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์.....	227
แผนที่ 6.9	แผนผังการแบ่งพื้นที่ในการจัดทำแผนแม่บท โครงการอนุรักษ์และพัฒนานคร ประวัติศาสตร์.....	228
แผนที่ 6.10	ผังเมืองรวมเมืองพระนครศรีอยุธยา.....	230

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การดำรงอยู่ของชุมชนโดยทั่วไป มักมีเงื่อนไขเชิงพื้นที่เป็นนัยยะสำคัญ กล่าวคือ โครงสร้างเชิงสัณฐาน (morphological structure) ของพื้นที่ชุมชน จะสะท้อนและสัมพันธ์กับวิถีชีวิตสังคมวัฒนธรรมของผู้คน (Hillier and Hanson, 1984; Jones and Larkham, 1991) ทำให้ชุมชนเหล่านี้สามารถดำรงอยู่อย่างมีเอกลักษณ์เฉพาะ รากฐานทางประวัติศาสตร์เป็นส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญในการทำความเข้าใจถึงกระบวนการเกิดรูปร่างรูปทรงของสัณฐานพื้นที่ดังกล่าว (Conzen, 1966; Whitehand, 1987; Larkham, 1992) แต่เงื่อนไขเชิงพื้นที่เหล่านี้ มักเกิดการเปลี่ยนแปลงหรือถูกทำลายลงเมื่อเวลาผ่านไป เนื่องจากการพัฒนาสู่ความเป็นเมือง โดยเฉพาะการพัฒนาโครงข่ายระบบสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะ (transportation and public open space system) ที่ไม่สอดคล้องกับบริบทดั้งเดิม ทั้งนี้ พื้นที่ว่างสาธารณะ เป็นองค์ประกอบเชิงสัณฐานที่สำคัญที่ผู้คนในชุมชนใช้ในการดำเนินชีวิต เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้พื้นที่ชุมชนเกิดความหลากหลายและผสมผสานของกิจกรรมการใช้ประโยชน์ ส่งผลต่อเนื่องให้เมืองมีชีวิตชีวา เกิดบรรยากาศและคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้คนที่อาศัยอยู่ (Jacobs, 1961) ดังนั้น การที่ชุมชนจะยังคงดำรงอยู่อย่างมีเอกลักษณ์ต่อไปได้นั้น ควรมีเงื่อนไขเชิงพื้นที่ในการสร้างให้ระบบการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะภายในชุมชน มีการเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่นๆ ของเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ (Alexander, 1964; Batty, 1982; Hillier and Hanson, 1984) ภายใต้ระดับและความหนาแน่นของการสัญจรที่เหมาะสม สอดคล้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่ดำเนินอยู่ภายในชุมชนและเมือง

บริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา เป็นพื้นที่หนึ่งซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงของโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะอย่างมาก นับจากการสร้างบ้านแปงเมืองในอดีต ได้ทำให้พื้นที่บริเวณนี้มีภูมิฐานคล้ายเกาะที่มีแม่น้ำล้อมรอบ และเติบโตเป็นราชอาณาจักรที่เจริญรุ่งเรืองในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 - 21 พื้นที่บริเวณนี้มีพัฒนาการมายาวนานกว่า 600 ปี จึงมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และมีโบราณสถานประกอบไปด้วยวัดวาอาราม รวมทั้ง ซากโครงสร้างเก่าแก่ปรากฏหลงเหลืออยู่เป็นจำนวนมาก สิ่งก่อสร้างโบราณต่างๆ เหล่านี้เป็นขอบเขตโบราณสถานที่อยู่ในความดูแลของกรมศิลปากร ครอบคลุมพื้นที่ถึง 3,200 ไร่ หรือประมาณ 70% ของพื้นที่เกาะเมือง¹ เป็นพื้นที่จำกัดการใช้งานโดยสาธารณะ โดยมีเวลาเปิดปิด หรืออีกนัยหนึ่ง ไม่ได้เป็นพื้นที่สาธารณะที่แท้จริงของเมือง ที่ผู้คนสามารถใช้เป็นพื้นที่กิจกรรมหรือส่วนหนึ่งของการสัญจรในเมืองได้ตลอด 24 ชั่วโมงตามความหมายของ Jacobs (1961) Smalles

¹ คำนวณโดยใช้ฐานข้อมูล GIS, 2553

(1966) เรียกพื้นที่ประเภทนี้ว่า “หน่วยพื้นที่พิเศษที่ขัดขวางการพัฒนาตามปกติของเมือง” (enclaves of relict morphological units) เพราะไม่มีการเปลี่ยนแปลงหรือมีการเปลี่ยนแปลงน้อย ตามอิทธิพลทางเศรษฐกิจ สังคมตามปกติของพื้นที่ในเมือง การที่มีพื้นที่ประเภทนี้ถึง 70% ของพื้นที่เกาะเมือง ทำให้เมืองมีลักษณะเชิงสัณฐานแบบเฉพาะตัว กล่าวคือ พื้นที่เขตโบราณสถาน ซึ่งมีขนาดพื้นที่ค่อนข้างมากได้แทรกตัวอยู่ในเนื้อเมือง รวมทั้งถูกกำหนดอาณาเขตให้เป็นพื้นที่เฉพาะ จึงส่งผลให้ชุมชนที่อาศัยอยู่โดยรอบมีข้อจำกัดในเชิงพื้นที่เป็นอย่างมาก กล่าวคือ พื้นที่ชุมชนได้แทรกตัวอยู่อย่างกระจัดกระจายระหว่างพื้นที่เขตโบราณสถาน หรือพื้นที่แนวอารยธรรมฝั่งแม่น้ำ เกิดข้อจำกัดในการเข้าไปใช้สอย พื้นที่โบราณสถานเหล่านี้จึงเปรียบเสมือนทำหน้าที่เป็น “พื้นที่ปิดล้อม” (spatial enclaves) หรือ “สิ่งกีดขวางของเมือง” (urban barriers) ที่ส่งอิทธิพลทำให้ชุมชนไม่สามารถขยายตัวเติบโตได้อย่างอิสระ ต้องกระจายตัวเกิดเป็นชุมชนขนาดเล็กจำนวนมาก และส่งผลให้ระบบการเชื่อมโยงของโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะ ภายในชุมชนกับระบบทั้งหมดของเมืองถูกขัดขวางในระดับมากน้อยแตกต่างกันไป บางพื้นที่ชุมชนไม่สามารถเชื่อมต่อกันอย่างทั่วถึง และส่งผลทำให้เกิดข้อจำกัดด้านความหลากหลายของกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจที่จะกระจายตัวอย่างสอดคล้องกับศักยภาพการเข้าถึงของโครงข่ายการสัญจรในพื้นที่นั้นๆ

การดำรงอยู่ของชุมชนบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา มีความเกี่ยวข้องอย่างยิ่งกับการสร้างเสริมให้โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง ได้เอื้อให้เกิดการสัญจรที่มีความสะดวกในการเข้าถึง (move to) และการผ่าน (move through) ไปยังพื้นที่อื่นๆ อย่างทั่วถึงและสัมพันธ์กัน เกิดความหนาแน่นของระดับการสัญจรและกิจกรรมที่หลากหลาย เพื่อให้เกิดการผสมผสานของผู้คน ทั้งคนในชุมชนเองและคนภายนอกที่มีวัตถุประสงค์และจุดมุ่งหมายแตกต่างกัน โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างในชุมชนที่ผสมผสานอยู่กับระบบของเมืองโดยรวมได้ดี จะเอื้อให้เกิดองค์ประกอบพื้นฐานสำคัญในการดำรงอยู่ของชุมชน คือ “การสัญจรอิสระ” (Natural Movement) (Hillier et al., 1993) ซึ่งเป็นการสัญจรของผู้คนในพื้นที่ที่เป็นไปอย่างเสรี และมีระดับมากน้อยแตกต่างกันตามตำแหน่งที่ตั้ง อันเนื่องมาจากลักษณะอันหลากหลายของการเชื่อมต่อของโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างในชุมชนเอง ทำให้ในบางบริเวณมีความพลุกพล่าน บางบริเวณมีความเงียบสงบ และส่งผลสืบเนื่องให้เกิดการกระจายกิจกรรมบนพื้นที่ว่างสาธารณะเหล่านี้อย่างไม่เท่าเทียมกัน ภายใต้ “กระบวนการเศรษฐกิจสัญจร” (Movement Economy Process) (Hillier, 1996) กล่าวคือ กิจกรรมที่ต้องการความสงบ เช่น การพักผ่อน ศาลาพักผ่อน ฯลฯ มีแนวโน้มที่จะเกาะตัวอยู่ในบริเวณพื้นที่ที่มีศักยภาพการเข้าถึงต่ำ ในขณะที่กิจกรรมการค้า กิจกรรมทางสังคม มักกระจุกตัวอยู่ในบริเวณพื้นที่ที่มีศักยภาพในการเข้าถึงที่สูงกว่า พื้นที่พาณิชยกรรมดังกล่าวจะยิ่งดึงดูดระดับการสัญจรให้มากขึ้นไปอีก เพราะทำหน้าที่เสมือนกิจกรรมดึงดูด (attractor) ซึ่งในที่สุดแล้วระดับการสัญจรที่มากขึ้นนี้ ก็จะทำให้ดึงดูดกิจกรรมการค้าเพิ่มขึ้นเป็นผลกระทบทวีคูณ (multiplier effects) ส่งผลทำให้พื้นที่อาจเกิดการเปลี่ยนแปลงเพิ่มการสานโครงข่ายเพื่อระบายการสัญจร จนพื้นที่บริเวณนั้นมีโครงข่ายการสัญจรหนาแน่น และมีศักยภาพการเชื่อมต่อที่เพิ่มมากขึ้นในเชิงสัณฐานด้วยตัวของมันเอง (configurational attractor) ปรากฏเป็นย่านการค้า

ชายที่คึกคักหนาแน่นกว่าพื้นที่อื่น ควบคู่ไปกับพื้นที่อื่นๆ ที่มีกิจกรรมอื่นๆ กระจายตัวอยู่อย่างเบาบางในระดับปกติ พื้นที่เช่นนี้เป็นลักษณะของพื้นที่ศูนย์กลางเมืองที่มีชีวิต (live center) Hillier (2000) อธิบายกระบวนการเกิดพื้นที่ศูนย์กลางที่มีชีวิตซึ่งถือว่าเป็น “กระบวนการเกิดศูนย์กลางศูนย์กลาง” (spatial centrality as a process) ซึ่ง Hillier ได้แย้งว่าเป็นเงื่อนไขเชิงพื้นที่ที่สำคัญที่ทำให้ชุมชนนั้นๆ สามารถดำรงอยู่ได้อย่างแท้จริง ด้วยการปรากฏพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางและพื้นที่กิจกรรมอื่นๆ ประกอบกัน ตามเงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรม และเศรษฐกิจของผู้คนในพื้นที่

รูปแบบสังคมวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันกับลักษณะเชิงพื้นที่ ซึ่ง Hillier and Hanson (1984) เรียกว่า “ตรรกะทางสังคมเชิงพื้นที่” และ “ตรรกะเชิงพื้นที่ทางสังคม” (Social Logics of Space and Spatial Logics of Society) นั้น อธิบายถึงอิทธิพลของรูปแบบทางสังคมวัฒนธรรม ที่จะส่งผลต่อการจัดระเบียบเชิงพื้นที่ของเมือง และในทางกลับกัน ลักษณะเชิงพื้นที่ของเมืองก็จะเป็นผลผลิตของรูปแบบทางสังคมและวัฒนธรรมด้วย ทุกชุมชนจะมีลักษณะสัมพันธ์สถานะ (correlation) ระหว่างพื้นที่และสังคมเสมอ ชุมชนหนึ่งซึ่งถือเป็นพื้นที่ทางสังคม จะประกอบไปด้วย “ผู้อยู่” และ “คนแปลกหน้า” (inhabitants and strangers) ที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยและการสัญจร (live and move) แตกต่างกันไปตามประเภทของบุคคลเหล่านี้ โดยผู้อยู่จะมีบทบาทเป็นผู้กำหนดอาณาเขตชุมชนและสร้างพื้นที่ส่วนต่างๆ เพื่อใช้สอยตามความต้องการให้เกิดขึ้นอย่างครบถ้วนภายในอาณาเขตนั้นๆ ส่วนคนแปลกหน้ามักเป็นเพียงผู้สัญจรผ่านไปมา หรือหากเข้าสู่ชุมชนก็จะกลายเป็นผู้มาเยือน (visitor) ผู้คนที่สัญจรอยู่ในระบบนี้ จะมีการพบปะเผชิญหน้ากัน (encounter) หลากหลายรูปแบบ ทั้งกลุ่มเล็ก-กลุ่มใหญ่ หนาแน่น-เบาบาง ตลอดจนจนวนอยู่รวมกัน-แยกกัน ส่งผลให้เกิดการกระจายกิจกรรมต่างๆ ขึ้นในพื้นที่ ทั้งพื้นที่ที่ต้องการความสงบหรือความพลุกพล่าน โดยเป็นไปอย่างสอดคล้องกับวัตถุประสงค์และจุดมุ่งหมายในการพบปะของคนเหล่านี้เอง

การรวมกลุ่มของผู้อยู่ จะเกิดเป็น “กลุ่มคนในพื้นที่” (spatial group) ที่มีสัมพันธ์ภาพแนบแน่น แต่ไม่เป็นทางการ ในลักษณะเครือญาติหรือเพื่อนบ้านที่อาศัยอยู่ร่วมกัน และด้วยความจำเป็นในการดำเนินชีวิต ได้ทำให้ผู้อยู่จากกลุ่มพื้นที่ต่างๆ อาจมาพบปะเผชิญหน้ากันเป็น “กลุ่มคนข้ามพื้นที่” (transpatial group) จากความต้องการเดียวกันซึ่งมักเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกันเฉพาะด้าน โดยจะมีความใกล้ชิดในเชิงพื้นที่หรือไม่ก็ได้ (Hillier and Hanson, 1984) การรวมกลุ่มลักษณะนี้เรียกว่า “เครือข่ายทางสังคม” (social networks) ทำหน้าที่เชื่อมโยงการเข้าร่วมกิจกรรม การแลกเปลี่ยนและการสื่อสารที่ผู้คนใช้เป็นโอกาสและช่องทางเพื่อสร้างความอยู่รอดในสังคม (ชินสัคค สุวรรณอัจฉริย, 2549) ทุกๆ ชุมชนจึงต้องเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับชุมชนอื่นๆ เพื่อแลกเปลี่ยนปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต ที่แต่ละฝ่ายต่างขาดแคลน (ชลธิรา สัตยาวัฒนา, 2547:61) โดยมักเลือกทำกิจกรรมหรือเป็นสมาชิกของเครือข่าย ที่มีความต่อเนื่องหรือเคยเกิดขึ้นบนพื้นที่ในอดีต เนื่องจากความคุ้นเคยและได้จดจำว่าเป็นพื้นที่ที่มีความหมายพิเศษ หรือมีความทรงจำสะสมร่วมกัน (collective memory) (ทิพย์สุดา ปทุมานนท์, 2543) รวมทั้งอาจเกิดจากความเชื่อ

จารีตประเพณี วัฒนธรรม กติกาข้อตกลงอย่างเป็นทางการอันหนึ่งอันเดียวกันที่ถือปฏิบัติร่วมกันมา (ปิ่นรัฐ
กาญจน์ชฐิติ, 126: 2552)

ภายใต้ข้อจำกัดทางกายภาพของพื้นที่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ที่มีพื้นที่ประวัติศาสตร์แทรกตัวอยู่ในเนื้อเมืองจำนวนมาก ทำให้ชุมชนส่วนใหญ่กลายเป็นชุมชนขนาดเล็กและกระจายอยู่ในพื้นที่ว่างแคบๆ ตามรอยต่อของพื้นที่โบราณสถาน ชุมชนมักไม่สามารถสร้างพื้นที่ใช้สอย ภายในอาณาเขตบริเวณเดียวกันได้อย่างครบถ้วนตามความต้องการ โดยมักพบว่าแต่ละชุมชนมีเพียงกิจกรรมพักอาศัยเป็นหลัก ผู้อยู่อาศัยในแต่ละชุมชน มักต้องมีการสัญจรข้ามพื้นที่เพื่อทำกิจกรรมทางสังคม เศรษฐกิจอื่นๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตตามความต้องการ และขณะเดียวกันก็ถูกชุมชนอื่นมาพึ่งพาด้วย หากชุมชนนั้นมีองค์ประกอบที่ชุมชนอื่นไม่มี เช่น ร้านค้าหรือพื้นที่ทำกิจกรรมตามความต้องการเดียวกัน เพื่อให้แต่ละชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ อันเป็นการแลกเปลี่ยนหรือเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน ในลักษณะ “เครือข่ายทางสังคม” ทั้งในระแวกใกล้และไกลออกไป แต่ทั้งนี้ มีส่วนหนึ่งที่มีการสัญจรในเกาะเมือง ไม่สามารถสร้างให้เกิดการเชื่อมโยงกิจกรรมที่หลากหลายได้ เนื่องจาก ระบบการเชื่อมโยงของโครงข่ายส่วนหนึ่งถูกขัดขวางโดยพื้นที่โบราณสถาน ทำให้กิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจต่างๆ อาจต้องไปอยู่ในบริเวณที่ไกลออกไปและไม่ถูกจำกัดหรือขัดขวาง โดยเฉพาะพื้นที่กิจกรรมการค้าซึ่งควรเป็น “ศูนย์กลางที่มีชีวิต” ที่เกิดจากการเชื่อมโยงอย่างมีประสิทธิภาพของโครงข่ายการสัญจรและถูกหล่อเลี้ยงด้วยการสัญจรของผู้คน เป็นความมีชีวิตชีวาทางสังคม แต่สำหรับพื้นที่เกาะเมืองประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา พื้นที่พาณิชย์กรรมอย่างตลาดเจ้าพรหม และตลาดหัวรอ รวมทั้งพื้นที่กิจกรรมทางศาสนา กิจกรรมการศึกษา กิจกรรมทางราชการ กิจกรรมการพักผ่อน กิจกรรมการผลิตสินค้าและอาชีพ ฯลฯ ซึ่งล้วนเป็นองค์ประกอบร่วมทางสังคมที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ซึ่งเอื้อให้ชุมชนดำรงสามารถอยู่ได้ กลับอยู่ห่างไกลกันและห่างไกลจากพื้นที่ชุมชนส่วนใหญ่ โดยไม่มีชุมชนใดในพื้นที่เกาะเมืองที่มีองค์ประกอบเหล่านี้ครบถ้วน (การเก็บข้อมูลภาคสนาม, 2553)

จากปรากฏการณ์ดังกล่าว ส่งผลให้ชุมชนส่วนใหญ่ในเกาะเมืองต้องมีการพึ่งพาซึ่งกันและกัน เป็น “เครือข่ายทางสังคมในพื้นที่” และ “โครงข่ายเชิงพื้นที่ทางสังคม” ในแบบเฉพาะของแต่ละชุมชน ที่เป็นผลมาจากการลักษณะการกีดขวางหรือปิดล้อมของพื้นที่โบราณสถานที่แทรกตัวอยู่ในแต่ละบริเวณ ประกอบกับพื้นฐานทางสังคมที่ต่างกัน เช่น ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม ข้อตกลง กติกา ความสนิทสนมคุ้นเคย ความสะดวก ตลอดจน แนวทางที่ยึดถือปฏิบัติ เกิดเป็น “กลุ่มชุมชน” ที่มีลักษณะดังนี้ ได้แก่ 1) ชุมชนที่อยู่ในระแวกใกล้เคียงซึ่งรวมกลุ่มกันแล้วมีองค์ประกอบครบถ้วน สามารถพึ่งพากันอยู่ภายในกลุ่มชุมชนได้ 2) ชุมชนที่อยู่ในระแวกใกล้เคียงซึ่งรวมกลุ่มกันแล้วมีองค์ประกอบไม่ครบถ้วน ต้องพึ่งพาชุมชนอื่นในบางโอกาส และ 3) ชุมชนที่อยู่ในระแวกใกล้เคียงซึ่งรวมกลุ่มกันแล้วมีองค์ประกอบของความเป็นชุมชนไม่ครบถ้วน ต้องพึ่งพาชุมชนอื่นทั้งในระยะใกล้และไกลเสมอ ลักษณะชุมชนแบบต่างๆ ดังกล่าว จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจในการค้นหาเหตุและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ในแต่ละรูปแบบ

จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับประเด็นดังกล่าว นำมาสู่การประมวลข้อเสนอเชิงทฤษฎีได้ว่า เงื่อนไขเชิงพื้นที่เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์ ควรมีการเสริมสร้างให้พื้นที่ชุมชนและพื้นที่โบราณสถาน ได้ผสมผสานกันเชิงพื้นที่ (spatial integrate) โดยให้พื้นที่ประวัติศาสตร์กลายเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ชุมชน และเชื่อมโยงกับระบบการสัญจรและพื้นที่ว่างทั้งหมดของเมือง เพื่อเอื้อให้ผู้คนสามารถเข้าถึงและผ่านได้อย่างเสรี มีความหนาแน่นของการสัญจรในระดับต่างๆ ที่สามารถเหนี่ยวนำให้เกิดกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจขึ้นอย่างหลากหลาย กระจายตัวอย่างสอดคล้องกับศักยภาพในการเข้าถึงของพื้นที่บริเวณนั้น โดยกิจกรรมที่ต้องการความสงบเกิดขึ้นในบริเวณที่มีศักยภาพการเข้าถึงต่ำ และกิจกรรมที่ต้องการพึ่งพาความพลุกพล่านของผู้คนเกิดขึ้นในบริเวณที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูง ในบริเวณที่โครงข่ายได้สานกันอย่างหนาแน่น พื้นที่จะมีศักยภาพในการเข้าถึงที่มากขึ้นกว่าปกติ จึงเกิดกิจกรรมการค้าที่คึกคักหนาแน่นกว่าพื้นที่อื่น ควบคู่ไปกับพื้นที่ทั่วไปที่มีกิจกรรมอื่นๆ กระจายตัวอย่างเบาบางในระดับปกติ เป็นลักษณะของศูนย์กลางที่มีชีวิต ที่เกิดจากลักษณะเชิงพื้นที่ที่สอดคล้องกับลักษณะเชิงเศรษฐกิจสังคม เป็น “โครงข่ายเชิงพื้นที่ทางสังคมและเครือข่ายทางสังคมในพื้นที่ที่เป็นหนึ่งเดียวกัน” (unification of social space network and spatial society network) ในแบบเฉพาะของแต่ละกลุ่มชุมชนที่สามารถพึ่งพากันอย่างสมบูรณ์อยู่ภายในกลุ่ม โดยไม่ต้องเดินทางในระยะที่ไกลจนเกินไปในชีวิตประจำวัน ซึ่งถือเป็นการบูรณาการร่วมกันระหว่าง “ภูมิฐานฐานของเมืองโบราณกับความต้องการร่วมสมัยที่เป็นปัจจุบันของผู้คน” ด้วยการสร้างโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างที่เชื่อมโยงกันอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้ชุมชนและเมืองมีกิจกรรมดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่อง จากการถูกล่อลึงด้วยการสัญจรอิสระ (natural movement) ในระบบเป็น เมืองประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต ซึ่งเป็นลักษณะฐานฐานหรือเป็น “เงื่อนไขเชิงพื้นที่” (spatial conditions) อันพึงประสงค์

ประเด็นและข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัยนี้ จะสามารถนำมาเป็นข้อพิจารณาในการวางแผน วางผังการอนุรักษ์ หรือการฟื้นฟูชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์ ให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับบริบทและภูมิฐานฐานเมือง ภายใต้วิถีทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ ที่ร่วมสมัยโดยที่ยังสามารถคงเอกลักษณ์ของชุมชนไว้ได้ด้วย

1.2 คำถามของการวิจัย

การวิจัยนี้ต้องการค้นหา เงื่อนไขการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์ บริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา โดยมีคำถามวิจัยหลักว่า การดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์บริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นอย่างไร มีเงื่อนไขปัจจัยอะไรเกี่ยวข้อง และเพราะเหตุใด โดยมีคำถามวิจัยย่อย ได้แก่

1. ชุมชนบริเวณเมืองประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา มีลักษณะเชิงพื้นที่เป็นอย่างไร มีเงื่อนไขและปัจจัยทางด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมอะไรที่เกี่ยวข้อง

2. ชุมชนเหล่านี้มีความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ซึ่งกันและกัน และสัมพันธ์กับระบบทั้งหมดของเมือง เพื่อเอื้อให้เกิดการดำรงอยู่ได้อย่างไร

3. ชุมชนเหล่านี้ควรมีเงื่อนไขปัจจัยเชิงพื้นที่อย่างไร จึงสามารถดำรงอยู่ได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับบริบทของความเป็นเมืองประวัติศาสตร์ ภายใต้วิถีทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ในสภาพการณ์ปัจจุบันและอนาคต

1.3 สมมติฐานการวิจัย

ชุมชนบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในเมืองประวัติศาสตร์ ที่มีโบราณสถานครอบคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่ของเมือง จึงมีการดำรงอยู่ที่เกิดจากเงื่อนไขปัจจัยสำคัญในเชิงพื้นที่ (spatial configuration) และเชิงเศรษฐกิจสังคม (socio-economic) ที่สัมพันธ์กัน ภายใต้ข้อเสนอ (proposition) ใน 5 ลักษณะ ได้แก่

ลักษณะแรก การตั้งถิ่นฐานชุมชนได้แทรกตัวอยู่ระหว่างพื้นที่โบราณสถาน กลายเป็นชุมชนที่มีขนาดเล็กไม่สามารถขยายตัวได้อย่างอิสระ โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างของชุมชนกับพื้นที่เกาะเมืองโดยรวมถูกขัดขวาง โดยไม่เชื่อมต่อกันอย่างทั่วถึงและเป็นระบบ จึงไม่สามารถเหนี่ยวนำให้เกิดกิจกรรมต่างๆ ขึ้นบนโครงข่าย ที่กระจายตัวอย่างสอดคล้องกับศักยภาพการเข้าถึงที่แตกต่างกันของพื้นที่บริเวณต่างๆ ได้ ส่งผลให้ชุมชนเหล่านี้ มีองค์ประกอบไม่ครบถ้วน จึงต้องปรับตัวด้วยการพึ่งพาข้ามชุมชนหรือมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง

ลักษณะที่สอง การตั้งถิ่นฐานชุมชนมักมีขนาดเล็ก ไม่สามารถสร้างพื้นที่ใช้สอยเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ ขึ้นภายในอาณาเขตชุมชนได้หลากหลายครบถ้วน ชุมชนเหล่านี้จึงสร้างให้ระบบโครงข่ายการสัญจร และพื้นที่ว่างของชุมชนที่อยู่ในละแวกใกล้เคียงได้เชื่อมโยงกัน โดยบริเวณที่เชื่อมต่อกันแล้วสามารถติดต่อไปยังพื้นที่อื่นๆ ได้ จึงมีผู้คนผ่านไปมาและมีความคึกคักแจ่มแจ้งเกิดเป็นย่านการค้าพาณิชย์ขึ้น ส่วนบริเวณที่อยู่ในพื้นที่ถัดไปหรือด้านในสุดของถนน จะมีความเงียบสงบกว่าจึงถูกใช้เป็นพื้นที่พักอาศัย เป็นการกระจายกิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารต่างๆ ขึ้นอย่างผสมผสานตามศักยภาพการเข้าถึง ที่แตกต่างกันของโครงข่าย กลายเป็นเครือข่ายกิจกรรมทางสังคมและเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ภายในชุมชน ละแวกใกล้เคียงที่ผู้คนใช้พึ่งพากัน

ลักษณะที่สาม ชุมชนได้ถูกโบราณสถานขัดขวางระบบการสัญจรให้ตัดขาด ทำให้ไม่สามารถติดต่อกันได้อย่างทั่วถึงในทุกพื้นที่ โดยบางบริเวณกลายเป็นถนนซอยปลายตัน และบางบริเวณเป็นเส้นทางที่พอจะสัญจรไปยังชุมชนอื่นๆ หรือพื้นที่ใกล้เคียงได้ พื้นที่โบราณสถานที่เสมือนเป็นพื้นที่ปิดล้อมหรือสิ่งกีดขวาง จึงเปิดพื้นที่ออกและกลายเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ชุมชน โดยผสานไปกับโครงข่ายการสัญจรหรือพื้นที่ว่าง รวมทั้งเชื่อมโยงข้ามพื้นที่ไปยังชุมชนอื่น ทำให้ผู้คนทั้งผู้อยู่และผู้มาเยือนสามารถเข้าถึงและผ่านพื้นที่ไปยังบริเวณต่างๆ ได้อย่างอิสระ ด้วยวัตถุประสงค์และจุดมุ่งหมายแตกต่างกัน

ลักษณะที่สี่ ชุมชนต่างเมืองประกอบทางกายภาพที่เป็นเอกลักษณ์และมีคุณค่าของความเป็นสถานที่ (place) ทั้ง วัด มัสยิด ตลาด ฯลฯ ซึ่งส่งอิทธิพลให้ผู้อยู่อาศัยมีพื้นฐานทางสังคมแตกต่างกัน ลักษณะโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างที่มีอยู่ในพื้นที่ จึงเป็นไปตามวิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคม รวมทั้งสอดคล้องกับลักษณะเครือข่ายกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจของผู้คน ที่สะท้อนถึงบริบทดั้งเดิมหรือเอกลักษณ์ของย่าน ทำให้เส้นทางสัญจรและพื้นที่ว่างเหล่านี้ กลายเป็นพื้นที่เฉพาะหรือเส้นทางลัดสำหรับผู้อยู่อาศัย และบางครั้งก็ได้กลายเป็นเส้นทางเลือกที่หลากหลายของผู้มาเยือน

ลักษณะที่ห้า พื้นที่โบราณสถานในเมืองประวัติศาสตร์ ล้วนมีคุณค่าต่อการสงวนรักษา หน่วยงานภาครัฐต่างๆ ได้กำหนดแผนและนโยบายเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ โดยเฉพาะบริเวณโบราณสถานสำคัญ ในชุมชนที่แผนและนโยบายการพัฒนาได้มุ่งเน้นการพิทักษ์รักษาลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ประวัติศาสตร์โดยคำนึงถึงวิถีชีวิตของชุมชนไปพร้อมกัน ด้วยการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างอย่างสอดคล้องกับลักษณะกิจกรรมที่มีอยู่ในปัจจุบัน และส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายทางสังคมเศรษฐกิจขึ้นอย่างสอดคล้องกับศักยภาพในการเข้าถึงของแต่ละพื้นที่ ตลอดจนมีข้อกำหนดหรือควบคุมการใช้นวัตกรรมใหม่ๆ อย่างเหมาะสมกับบริบทของความเป็นเมืองประวัติศาสตร์ ได้ทำให้ชุมชนนั้นๆ ดำรงอยู่

ข้อเสนอทางทฤษฎี (theoretical proposition) ทั้ง 5 ประการนี้จะเชื่อมโยงเชิงพื้นที่สำคัญที่ควรพิจารณาประกอบกัน เพื่อเอื้อให้ชุมชนต่างๆ ในเมืองประวัติศาสตร์สามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

1.4 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อระบุลักษณะเฉพาะเชิงพื้นที่ของชุมชนบริเวณเมืองประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และเชื่อมโยงปัจจัยในเชิงสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจที่เกี่ยวข้อง
2. เพื่อระบุรูปแบบความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ของชุมชนเหล่านี้ และระหว่างชุมชนย่อยกับระบบทั้งหมดของเมือง
3. เพื่อระบุเงื่อนไข ปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชน และการปรับเปลี่ยนเชิงพื้นที่ เพื่อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืน สอดคล้องกับบริบทของความเป็นเมืองประวัติศาสตร์ ภายใต้วิถีทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ในสภาพการณ์ปัจจุบันและอนาคต

1.5 ขอบเขตของการวิจัย

1.5.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา ประกอบด้วยการจัดเก็บ วิเคราะห์ ประมวลผลข้อมูล 2 ระดับ คือ

1) **ระดับพื้นที่รวม (global level)** ครอบคลุมการวิเคราะห์พื้นที่ชุมชนบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและโดยรอบเกาะเมืองที่อยุธยาทั้งหมด เพื่ออธิบายลักษณะเชิงพื้นที่ของความเป็นชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์ ที่มีหลากหลายรูปแบบ เนื่องจากการพึ่งพาหรือสัมพันธ์กันของชุมชนเหล่านี้ และระบบของเมือง ภายใต้เงื่อนไขในเชิงพื้นที่และเชิงสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ รวมทั้งปัจจัยภายนอก เพื่อเอื้อให้เกิดการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนขึ้น โดยมีเนื้อหาที่ศึกษา วิเคราะห์ และประมวลผลในประเด็น

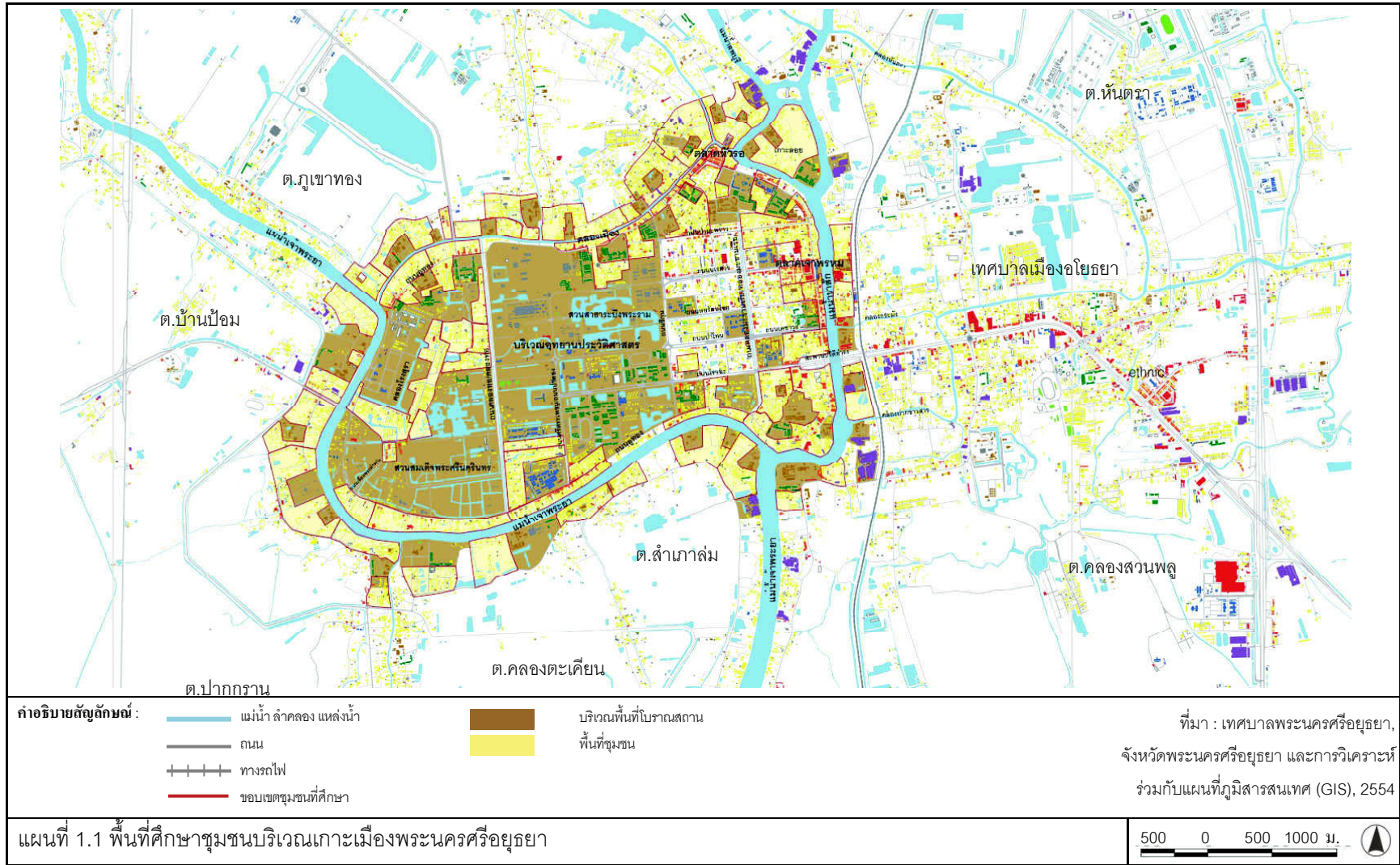
เชิงพื้นที่ ได้แก่ รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน รูปแบบโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดิน และอาคาร ส่วนในประเด็นเชิงเศรษฐสังคม ได้แก่ ประเภทและบทบาทของผู้คน วิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคม เครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจ รวมทั้งปัจจัยภายนอก คือ แผนนโยบายของภาครัฐและท้องถิ่น เทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่ โดยศึกษาวิเคราะห์จากเอกสารสำคัญ แผนที่ การช้อนทับชั้นข้อมูล การสร้างแบบจำลองเชิงสัญญาณ ประกอบกับการสำรวจ การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เบื้องต้น เพื่ออธิบายลักษณะเฉพาะเชิงพื้นที่ที่ทำให้ชุมชนเหล่านี้ต้องพึ่งพาหรือสัมพันธ์กับชุมชนอื่นๆ และระบบของเมืองอย่างหลากหลายรูปแบบ ทั้งในเชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐสังคมที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำไปสู่ข้อค้นพบของลักษณะการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนในแบบต่างๆ เพื่อนำไปสู่การศึกษาในขั้นต่อไป

2) **ระดับเฉพาะ (local level)** ศึกษารายละเอียดตัวอย่างกรณีศึกษาของชุมชนที่เป็นตัวแทนความสัมพันธ์ประเภทต่างๆ จากการศึกษาในระดับพื้นที่รวม เพื่ออธิบายเงื่อนไข ปัจจัยบ่งชี้ของความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะเชิงพื้นที่และสังคมเศรษฐกิจ ที่ส่งผลให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ในรูปแบบต่างๆ ทั้งการพึ่งพาหรือสัมพันธ์กันอยู่ภายในละแวกใกล้เคียงและไกลออกไป รวมทั้งความสัมพันธ์กับระบบทั้งหมดของเมือง โดยการวิเคราะห์จากเอกสารสำคัญ แผนที่ การช้อนทับชั้นข้อมูล การสร้างแบบจำลองเชิงสัญญาณ ประกอบกับการใช้แบบสอบถาม และการสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบตัวแปรที่ทำการศึกษา ภายใต้เงื่อนไขความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะเชิงพื้นที่และลักษณะเชิงเศรษฐสังคม รวมถึงปัจจัยภายนอกว่า การดำรงอยู่ของชุมชนในแต่ละรูปแบบนั้นเป็นผลมาจากภาวะและเงื่อนไขปัจจัยใดบ้าง

1.5.2 **ขอบเขตด้านพื้นที่** การเลือกขอบเขตด้านพื้นที่ ใช้ขอบเขตทางการปกครองระดับชุมชนหรือหมู่บ้าน ในปัจจุบันเป็นหลัก ซึ่งครอบคลุมชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา และโดยรอบเกาะเมืองที่อยู่ริมแม่น้ำ 3 สายหลักทั้งหมด ที่ได้จัดตั้งขึ้นเป็นชุมชนหรือหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ *โดยยกเว้น* กลุ่มบ้านพักอาศัยที่ยังไม่ได้จัดเข้าสู่ระบบการจัดตั้งเป็นชุมชน รวมทั้ง ชุมชนที่มีลักษณะเป็นชุมชนล้อมรั้วหรือหมู่บ้านจัดสรร บ้านพักข้าราชการ เนื่องจาก เป็นชุมชนที่เกิดจากการจงใจวางผังในระบบปิดขึ้นในพื้นที่เฉพาะ และไม่ได้รับอิทธิพลจากการถูกปิดล้อมหรือถูกขัดขวางการเติบโตอย่างอิสระจากพื้นที่โบราณสถาน นอกจากนั้น ขอบเขตด้านพื้นที่ศึกษา (ดังแผนที่ 1.1) กำหนดโดยใช้ขอบเขตของชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ติดกับแม่น้ำสายหลัก ส่วนชุมชนอื่นๆ ที่ไม่มีขอบเขตติดต่อกับโครงข่ายทางน้ำและตั้งอยู่ไกลออกไปจากพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์ ไม่ได้คัดเลือกมาทำการศึกษา เนื่องจาก ไม่ได้รับอิทธิพลจากการถูกปิดล้อมหรือมีสิ่งกีดขวางการเติบโตของชุมชน และมีความหนาแน่นค่อนข้างน้อย ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้ จึงกำหนดขอบเขตพื้นที่ศึกษาออกเป็น 2 ระดับ คือ

1) **ระดับพื้นที่รวม (global analysis)** คือ พื้นที่ชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา จำนวน 62 ชุมชน อยู่ในเกาะเมือง 32 ชุมชน และนอกเกาะเมือง 30 ชุมชน

2) **ระดับพื้นที่เฉพาะ (local analysis)** คือ กรณีศึกษาชุมชนที่เป็นตัวแทนในแต่ละประเภทที่ได้จากการศึกษาในระดับพื้นที่รวม ประเภทละ 1 พื้นที่

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. สร้างความเข้าใจในลักษณะเฉพาะของชุมชนบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ภายใต้เงื่อนไขปัจจัยในเชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐกิจสังคมที่เอื้อให้เกิดการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชน
2. ใช้เป็นแนวทางการอนุรักษ์ หรือการฟื้นฟูชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาและเมืองประวัติศาสตร์อื่นๆ ให้คงเอกลักษณ์ไว้ได้ โดยไม่ถูกตัดขาดจากพื้นที่อื่นๆ ของเมือง ตลอดจนเกิดเป็นสังคมที่มีชีวิตชีวา เศรษฐกิจที่เฟื่องฟู
3. เป็นองค์ความรู้เชิงวิชาการด้านทฤษฎีการผังเมือง รวมทั้งเป็นประโยชน์แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งระดับนโยบายและระดับท้องถิ่น ตลอดจนผู้สนใจด้านการวางแผน และการวางผังชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์อย่างเหมาะสมกับสภาพการณ์ปัจจุบันและอนาคต

1.7 หน่วยวิเคราะห์และคำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

หน่วยวิเคราะห์ ในการวิจัย คือ ชุมชนและกลุ่มชุมชน

การดำรงอยู่ของชุมชน ในการศึกษาครั้งนี้หมายถึง ชุมชนที่มีองค์ประกอบที่จำเป็นในการดำรงชีวิตครบถ้วนอยู่ภายในชุมชนหรือละแวกใกล้เคียง โดยเป็นผลจากการเชื่อมโยงกันของโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างในชุมชนกับระบบของเมืองโดยรวม อย่างมีความสัมพันธ์กันและมีประสิทธิภาพสามารถเหนี่ยวนำให้เกิดกิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารต่างๆ ขึ้นอย่างผสมผสานตามศักยภาพการเข้าถึงที่แตกต่างกันของโครงข่าย ทั้งบริเวณที่มีศักยภาพในการเข้าถึงต่ำและบริเวณที่มีศักยภาพในการเข้าถึงสูง โดยบริเวณที่มีศักยภาพในการเข้าถึงต่ำได้เหนี่ยวนำให้เกิดกิจกรรมที่ต้องการความสงบ เช่น การพักผ่อน การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ฯลฯ ส่วนบริเวณที่มีศักยภาพในการเข้าถึงสูงได้เหนี่ยวนำให้เกิดกิจกรรมที่ต้องการความพลุกพล่านของผู้คน เช่น การค้า การพบปะสังสรรค์ ในบริเวณที่มีเส้นทางมากระจุกตัวมากกว่าบริเวณอื่นได้เอื้อเกิดการไหลเวียนผู้คนตลอดเวลาและมีกิจกรรมการค้ามากระจุกตัว ทำให้พัฒนาเป็นย่านค้าขายที่คึกคักหนาแน่นหนาแน่นเป็นพิเศษกว่าบริเวณอื่น เป็น “ศูนย์กลางที่มีชีวิต” ควบคู่กับบริเวณทั่วไปที่มีกิจกรรมอื่นๆ กระจายอยู่อย่างครบถ้วนภายในพื้นที่ชุมชน เพื่อให้ผู้คนสามารถดำรงอยู่ได้โดยไม่ต้องเดินทางในระยะที่ไกลเกินไปในชีวิตประจำวัน

พื้นที่โบราณสถาน ในการศึกษาครั้งนี้หมายถึง องค์ประกอบทางกายภาพของเมืองประวัติศาสตร์ ได้แก่ ศาสนสถาน โครงสร้างเก่าแก่ ตลอดจนสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ที่เสมือนเป็นสิ่งกีดขวางเนื่องจาก ผู้คนทั่วไปไม่สามารถเข้าไปใช้สอยได้โดยสาธารณะ หรือไม่สามารถใช้เป็นส่วนหนึ่งของการสัญจรภายในเมืองได้ตลอดเวลา และยังเป็นสิ่งกีดขวางของเมืองที่มีอิทธิพลให้ชุมชนโดยรอบถูกจำกัดขอบเขตไม่สามารถขยายตัวได้อย่างอิสระ ส่งผลให้ระบบการเชื่อมโยงของโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างภายในชุมชนกับระบบทั้งหมดของเมืองถูกขัดขวาง ไม่เชื่อมต่อกันอย่างทั่วถึง

1.8 ขั้นตอนการวิจัย

1. การศึกษาแนวคิด ทฤษฎี งานวิจัย วรรณกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา และศึกษาวิธีการและเทคนิคการวิเคราะห์ต่างๆ

2. สร้างกรอบแนวคิดในการศึกษา เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่เป็นประเด็นคำถาม กำหนดวัตถุประสงค์ในการศึกษา และกำหนดเครื่องมือในการศึกษา

3. วิเคราะห์ระดับพื้นที่รวม (global analysis) ของพื้นที่ชุมชนบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและรอบเกาะเมืองที่อยู่ริมน้ำ ด้วยข้อมูลและแผนที่ โดยทำการซ้อนทับชั้นข้อมูลภูมิสารสนเทศ (GIS) แผนที่แบบจำลองเชิงซ้อนฐาน และแผนที่ทางสังคม เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ในการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชน โดยมีข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

3.1 ข้อมูลเชิงพื้นที่ ได้แก่ ลักษณะภูมิศาสตร์ที่ราบลุ่มแม่น้ำและภูมิฐานที่ตั้งเมือง การตั้งถิ่นฐานของชุมชน ลักษณะและโครงสร้างเชิงซ้อนฐานของพื้นที่วางสาธารณะและระบบสัญจร รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร รวมทั้งความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ของชุมชนเหล่านี้ และระบบทั้งหมดของเมือง

3.2 ข้อมูลทางสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจ ได้แก่ ประเภทและบทบาทของผู้คน วิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคม รูปแบบเครือข่ายทางสังคมเศรษฐกิจ

3.3 แผนและนโยบายของภาครัฐและท้องถิ่น เทคโนโลยีและสิ่งประดิษฐ์คิดค้นใหม่ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่และส่งผลโดยตรงกับชุมชน

โดยทำการสืบค้นข้อมูลจากเอกสารวิชาการ แผนที่ ภาพถ่ายเก่า แผนและนโยบายต่างๆ ที่มีการบันทึก ประกอบกับการเก็บข้อมูลด้วยการสำรวจ การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เบื้องต้น จากนั้นจึงทำการวิเคราะห์และสรุปผล ซึ่งได้ค้นพบลักษณะการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนแบบต่างๆ ในระดับพื้นที่รวม แล้วทำการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างเพื่อเป็นตัวแทนในการศึกษาเชิงลึก

4. สร้างและกำหนดเครื่องมืออื่นๆ รวมถึงวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา ในชั้นรายละเอียด โดยใช้แบบสอบถาม และการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยตอบแบบสอบถาม

5. คัดเลือกชุมชนที่เป็นตัวแทนในการศึกษาเชิงลึกระดับพื้นที่เฉพาะ (local analysis) เพื่ออธิบายเงื่อนไขความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะเชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐกิจสังคม ซึ่งก่อให้เกิดการดำรงอยู่ของชุมชนในแต่ละรูปแบบ ได้แก่ (1) ชุมชนที่อยู่ในละแวกใกล้เคียงซึ่งรวมกลุ่มกันแล้วมีองค์ประกอบครบถ้วนสามารถพึ่งพากันอยู่ภายในกลุ่มชุมชนได้ (2) ชุมชนที่อยู่ในละแวกใกล้เคียงซึ่งรวมกลุ่มกันแล้วมีองค์ประกอบไม่ครบถ้วนต้องพึ่งพาชุมชนอื่นในบางโอกาส (3) ชุมชนที่อยู่ในละแวกใกล้เคียงซึ่งรวมกลุ่มกันแล้วมีองค์ประกอบของความเป็นชุมชนไม่ครบถ้วน ต้องพึ่งพาชุมชนอื่นทั้งในระยะใกล้และไกลเสมอ แล้วนำข้อมูลทั้งหมดจากการศึกษาทั้ง 2 ระดับ มาทำการประมวลผลเพื่ออธิบายปรากฏการณ์การศึกษานี้โดย

5.1 วิเคราะห์ลักษณะเชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐกิจสังคมของชุมชนบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาที่ก่อให้เกิดการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชน

5.2 วิเคราะห์รูปแบบการดำรงอยู่ของชุมชนบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ของชุมชนย่อยต่างๆ ที่มีต่อกัน และระหว่างชุมชนย่อยกับระบบทั้งหมดของเมือง

5.3 วิเคราะห์เงื่อนไข ปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชน ภายใต้วิถีทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมที่เหมาะสม อย่างสอดคล้องกับบริบทเมืองประวัติศาสตร์

6. สรุปผลการศึกษาและเสนอแนะ

1.9 โครงสร้างของการวิจัย

การวิจัยนี้ประกอบด้วยเนื้อหา 7 บท ที่มีประเด็นสำคัญที่สัมพันธ์กัน ดังแผนภูมิที่ 1.1

แผนภูมิที่ 1.1 โครงสร้างการวิจัย

บทที่ 2

การทบทวนวรรณกรรม

การทบทวนวรรณกรรม เป็นการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนบริเวณเมืองประวัติศาสตร์ ซึ่งประกอบด้วยเนื้อหาสำคัญตามลำดับดังต่อไปนี้ ได้แก่

2.1 นิยามของการดำรงอยู่ของชุมชน

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับลักษณะเฉพาะเชิงพื้นที่ของชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์

2.3.1 การดำรงอยู่ของพื้นที่ชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์

2.3.2 การดำรงอยู่เชิงสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจในพื้นที่ของชุมชน

2.3.3 ปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชน

2.4 อภิปรายสรุปจากการทบทวนวรรณกรรม

2.4.1 อภิปรายสรุปเกี่ยวกับเงื่อนไขการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนบริเวณเมืองประวัติศาสตร์

2.4.2 อภิปรายสรุปเกี่ยวกับแนวคิดในการวิเคราะห์พื้นฐานพื้นที่

2.5 กรอบแนวคิดในการวิจัย

2.1 นิยามของการดำรงอยู่ของชุมชน

การทำความเข้าใจเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของชุมชน จำเป็นต้องเริ่มต้นทำความเข้าใจความหมายของคำว่า “ชุมชน” (community) ใน Webster's New World Dictionary ได้อธิบายว่า ชุมชนหมายถึง 1) กลุ่มคนที่อยู่ในท้องถิ่นหรือในเมืองเดียวกัน ภายใต้กฎหมายเดียวกัน 2) อาณาบริเวณหรือเมืองที่มีกลุ่มคนอยู่รวมกัน 3) กลุ่มชนกลุ่มหนึ่งที่อยู่รวมกันและมีความสนใจในเรื่องต่างๆ คล้ายๆ กัน ร่วมกัน ส่วน Good (1959) ให้ความหมายว่า กลุ่มคนที่มีพื้นฐานความสนใจร่วมกัน อาจรวมกลุ่มกันอยู่ในพื้นที่เดียวกัน หรืออยู่กระจัดกระจายคนละพื้นที่ก็ได้ และหมายถึงกลุ่มคนซึ่งอาศัยอยู่ร่วมกัน ในพื้นที่อันเป็นท้องถิ่นเดียวกัน มีประวัติศาสตร์ความเป็นมา และวัฒนธรรมเดียวกัน มีสภาพภูมิศาสตร์ที่ช่วยเกื้อกูลให้ประชาชนสามารถประกอบกิจกรรมที่สนใจร่วมกันได้ง่าย ประดิษฐ์ มัชฌิมา (2522) ให้ความหมายว่า กลุ่มคนที่มีความรู้สึกนึกคิดและผลประโยชน์ร่วมกัน อาศัยอยู่ในบริเวณหรือที่เดียวกัน มีการใช้ประโยชน์และบริการทางสังคมร่วมกัน สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2526) ให้ความหมายว่า เป็นองค์การทางสังคมอย่างหนึ่ง ที่มีอาณาเขตครอบคลุมท้องถิ่นหนึ่ง และมวลสมาชิกสามารถบรรลุถึงความต้องการพื้นฐานส่วนใหญ่ได้ และสามารถแก้ปัญหาส่วนใหญ่ของชุมชนเองได้

ความหมายของชุมชนจึงสามารถพิจารณาได้ในหลายมิติ โดยมีลักษณะที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในอาณาเขตบริเวณเดียวกัน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด มีฐานะและอาชีพคล้ายคลึงกัน มีลักษณะของการใช้ชีวิตร่วมกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ผู้ที่อาศัยอยู่มีความรู้สึกว่าเป็นคนชุมชนเดียวกัน (กาญจนา แก้วเทพ, 2538) รวมทั้ง มีการใช้ทรัพยากรในการผลิตร่วมกัน จึงมีการกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันขึ้น โดยมีองค์กรหรือสถาบัน และกฎเกณฑ์ต่างๆ ของชุมชน (ชยันต์ วรรณะภูติ, 2536) นอกจากนี้ ยังมีองค์ประกอบพื้นฐานที่ประกอบด้วย คน (people) อาณาบริเวณ (area) ความสนใจร่วมกัน (common interest) การพบปะสังสรรค์ต่อกัน (interaction) ความสัมพันธ์ของสมาชิก (relationship) และมีวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี (culture traditions) รวมทั้ง มีแบบแผนการดำรงชีวิตคล้ายคลึงกัน (pattern of community life) (ธีระภัทรา เอกผาชัยสวัสดิ์, 2553)

นอกจากนั้น กาญจนา แก้วเทพ (2538) ได้กล่าวถึง การดำรงอยู่ของชุมชนว่า สามารถพิจารณาได้จาก การที่ชุมชนมีแนวทางในการพึ่งพิงตนเอง เป็นตัวของตัวเองในการแก้ปัญหา และเมื่อต้องเผชิญกับปัญหาต่างๆ จะพยายามหาวิธีการเพื่อแก้ปัญหาด้วยตัวเอง โดยมีตัวบ่งชี้ (indicator) ที่จะบอกถึงการดำรงอยู่ของชุมชน คือ 1) แรงเกาะเกี่ยวที่อยู่ภายในหรือความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคล 2) ความเพียงพอในปัจจุบันการดำรงชีวิต 3) ชุมชนมีความเป็นอิสระในการจัดการและการตัดสินใจ ซึ่งทั้ง 3 องค์ประกอบนี้จะเชื่อมโยงกันอยู่ตลอดเวลา ภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับโลกภายนอกที่เป็นไปอย่างเท่าเทียมและรู้เท่าทัน สามารถเลือกที่จะรับหรือเลือกอันวยประโยชน์ต่อกันและกัน (สภาพาทอลิก แห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2533) นอกจากนี้ กระบวนการจัดการปัจจัยต่างๆ ที่ช่วยให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและเป็นระบบ ประกอบด้วยปัจจัย 4 ประการ คือ 1) ปัจจัยด้านพื้นที่หรือนิเวศ หมายถึง ความสามารถในการจัดการทรัพยากรในระบบนิเวศ ได้แก่ ดิน น้ำ ฯลฯ ให้คงอยู่ 2) ปัจจัยทางสังคม หมายถึง ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ทำหน้าที่อนุรักษ์หรือคงไว้ซึ่งทรัพยากรในพื้นที่ 3) ปัจจัยทางเศรษฐกิจ หมายถึง การบริโภค การผลิต เพื่อให้ชุมชนพึ่งตนเองและดำรงชีพได้ตามศักยภาพของทรัพยากรในพื้นที่ 4) ปัจจัยทางด้านบุคคล หมายถึง สมาชิกในชุมชนที่ต่างร่วมกันจัดการปัจจัยต่างๆ เพื่อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช, 2553)

ดังนั้น การที่ชุมชนหนึ่งๆ จะสามารถดำรงอยู่ได้ น่าจะเกิดจากการที่ภายในชุมชนมีสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ อย่างครบถ้วนเพื่อให้ผู้ที่อาศัยอยู่สามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้ภายในชุมชน ทั้งการทำกิจกรรมทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ รวมทั้ง การมีปฏิสัมพันธ์เพื่อช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกันจนกระทั่งเกิดเป็นความผูกพัน รู้สึกเป็นคนชุมชนท้องถิ่นเดียวกัน ทั้งนี้ ส่วนสำคัญต้องเกิดจากลักษณะพื้นที่ของชุมชนเองที่สามารถเชื่อมโยงพื้นที่ทำกิจกรรมต่างๆ ให้ผู้คนได้เข้าไปใช้บริการได้อย่างสะดวกจากการมีตำแหน่งที่ตั้งที่เหมาะสมกับลักษณะของกิจกรรม เพื่อให้ผู้คนในชุมชนได้มีโอกาสใช้สอยพื้นที่และทำกิจกรรมต่างๆ ภายใต้ความรู้สึกเป็นกลุ่มเป็นพวกเดียวกัน ซึ่งต่างก็จะช่วยดำรงรักษาพื้นที่

กิจกรรมไว้ร่วมกัน และการหมุนเวียนกันเข้าไปทำกิจกรรมในชีวิตประจำวัน ก็เป็นการหล่อเลี้ยงให้พื้นที่กิจกรรมนั้นๆ คงอยู่ อันเป็นข้อสรุปของคุณลักษณะพื้นฐานสำคัญที่เอื้อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับลักษณะเฉพาะเชิงพื้นที่ของชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์

ในอดีต การก่อตัวของกลุ่มคนขึ้นเป็นชุมชนหรือหมู่บ้านในระยะแรก โดยเฉพาะในพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทย เป็นหมู่บ้านเก่าแก่ที่ตั้งขึ้นหรือขยายตัวขึ้นในบริเวณใกล้ที่ตั้งเมืองหลวง ได้แก่ กรุงเทพมหานครและกรุงรัตนโกสินทร์ พวกกลุ่มเจ้านายและคนชั้นสูงจึงมักมีโอกาสจับจองพื้นที่ก่อน รวมทั้งมีกลุ่มคนธรรมดาจำนวนหนึ่งที่สามารถเป็นเจ้าของที่ดิน นอกจากนั้น เป็นกลุ่มชาวบ้านจากหลากหลายชนชาติ บางส่วนอาจถูกกวาดต้อนและอพยพมาด้วยความสมัครใจเพื่อหลบหนีจากสงคราม ผู้คนเหล่านี้มักอาศัยอยู่รวมกันเป็นกลุ่มๆ ตามลักษณะพื้นเพเดิมที่ตนมาจากมา หรืออยู่กับเครือญาติที่มีวัฒนธรรมเดียวกัน เมื่อชนหลายกลุ่มความเชื่อมาอยู่ร่วมกัน ก็มักเป็นผลให้เกิดการผสมผสานวัฒนธรรมในระดับหนึ่ง และโดยมากจะพยายามรักษาจารีตเดิมไว้ ภายในแต่ละกลุ่มจึงมีความสัมพันธ์อันดี และรักษาความผูกพันภายในเอาไว้อย่างเหนียวแน่น ถือว่าจึงเป็นเพียงการย้ายที่ตั้งชุมชนจากที่เดิมมาสู่ที่ใหม่เท่านั้น แต่ความผูกพันภายในชุมชนใหม่ยังคงมีอยู่และอาจยังมีสูงกว่าชุมชนเดิมในบางพื้นที่ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและพรพิสัย เลิศวิศา, 2541) ลักษณะดังกล่าว เสมือนเป็นการจำลอง (duplicate) ลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่หนึ่งมาสู่อีกที่หนึ่ง เช่น ในชนบทมาไว้ในเมือง (Rapoport, 1977) ส่วนในระยะหลัง เมืองอาจเป็นที่รองรับผู้คนจากชนบทกลุ่มใหม่อื่นๆ ที่เข้ามาแสวงหาโอกาสและคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เนื่องจากการขยายตัวของประชากรในเขตชนบท และความเหลื่อมล้ำของรายได้ทำให้โอกาสในการทำงานในภาคเกษตรกรรมลดลง ผู้คนจึงอพยพโยกย้ายเข้าสู่เขตเมือง ส่วนใหญ่มักเป็นกลุ่มที่มีรายได้น้อยหรือเป็นผู้ไม่มีที่ดิน การตั้งถิ่นฐานจึงมักเข้าครอบครองพื้นที่รกร้างว่างเปล่า พื้นที่ขาดการดูแล หรือพื้นที่ที่ยังไม่มีการใช้ประโยชน์ในเมือง (World Bank, 1991) โดยเฉพาะในเมืองเก่าและเขตโบราณสถาน ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะของภาครัฐ ที่มักถูกจับจองเข้าอยู่อาศัย เนื่องจาก มีตำแหน่งอยู่ศูนย์กลางเมือง ใกล้แหล่งงานเดินทางสะดวก ค่าเช่าที่ดินมีราคาถูก และมีสภาพแวดล้อมที่ดีกว่าพื้นที่ว่างอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ใต้ทางด่วน พื้นที่น้ำท่วมขัง พื้นที่ใกล้โรงงาน หรือที่ทิ้งขยะ เป็นต้น

เมืองประวัติศาสตร์ (Historic Town) มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากเมืองทั่วไป กล่าวคือ เป็นพื้นที่ที่มีคนพื้นถิ่นอาศัยอยู่ มีการดำเนินชีวิต พิธีกรรม ชนบทธรรมเนียมประเพณีภายในสังคมของตนที่ปรับให้เข้ากับสภาพพื้นที่ มีพัฒนาการมายาวนานหลายยุคสมัยอย่างต่อเนื่อง จนเกิดเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่มีคุณค่าภายใต้องค์ประกอบของเมือง เช่น ถนนหนทาง ที่ว่างภายในเมือง ตลอดจนสถาปัตยกรรมที่มีความหมายต่อผู้คนที่อยู่ในพื้นที่ ซึ่งได้ประกอบกันเป็นภูมิทัศน์ของเมืองเก่าที่มีความงดงามและน่าสนใจ (ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัฐิ, 2552) ย่านประวัติศาสตร์ (Historic Districts) เป็นย่านแรกๆ ของการตั้งถิ่นฐานของเมือง ที่สามารถจำแนกขอบเขตของย่านได้จากแนวกำแพงเมือง ถนนโบราณ คูน้ำ

คันดิน ฯลฯ ซึ่งมีความชัดเจนในทางโบราณคดี นอกจากนั้น ยังสามารถพิจารณาได้จากกิจกรรมที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ที่สัมพันธ์ต่อเนื่องปรากฏผ่านลักษณะกายภาพและลักษณะทางเศรษฐกิจสังคมที่แสดงออก หรือสื่อให้เห็นถึงความเป็นมาและพัฒนาการในอดีต ย่านประวัติศาสตร์ของเมืองสำคัญ ยังสะท้อนพัฒนาการของสังคมหรือของชาติอีกด้วย (ชูวิทย์ สุจฉายา, 2552)

พื้นที่ทางประวัติศาสตร์ (historical area) จึงเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญในฐานะที่เป็นแหล่งความทรงจำของชาติ ที่คนในชุมชนมีความสัมพันธ์ในการใช้ชีวิตประจำวันกับสภาพแวดล้อมของโบราณสถาน ทั้งกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันทางประเพณี ทางวัฒนธรรมและการเมือง ทั้งของคนในชุมชนและนอกชุมชน มีการสัญจรและทำกิจกรรมผสมผสานระหว่างคนในและนอกพื้นที่โบราณสถาน สามารถทำให้โบราณสถานมีคุณค่าในความเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมของชาติ ทำให้คนในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และช่วยให้พื้นที่แห่งนี้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องในแต่ละยุคสมัย (ธนภณ วัฒนกุล, 2550) ลักษณะสำคัญเชิงพื้นที่ที่เป็นเอกลักษณ์ของเมืองประวัติศาสตร์เป็นองค์ประกอบของเมืองในอดีต ซึ่งได้แก่ สิ่งก่อสร้าง สถาปัตยกรรมและระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นโบราณสถาน ปราสาทพระราชวัง บ่อน้ำสาธารณะ ศาลาการเปรียญ หรือโรงงานโกดังต่างๆ ตลอดจนพื้นที่ว่าง ถนน คูคลอง ฯลฯ ที่เคยมีความสำคัญในการถูกใช้เป็นองค์ประกอบหลักของเมืองเหล่านี้ จึงมีคุณค่าและเป็นสัญลักษณ์ (value and symbolic) ของเมือง ที่มักถูกสงวนไว้เหนือระบบเศรษฐกิจของตลาดโดยทั่วไป และไม่สามารถประเมินค่าได้ รวมทั้งมีอิทธิพลต่อการเก็บรักษาไว้เพื่อทำหน้าที่พิเศษหรือการให้บริการบางประการ (Rapoport, 1977: 101) จนอาจพิจารณาว่าเป็น “หน่วยพื้นที่พิเศษที่ขัดขวางการพัฒนาตามปกติของเมือง” (enclaves of relict morphological units) ที่เสมือนเป็น “สิ่งกีดขวาง” (barriers) หรือ “พื้นที่ปิดล้อม” (enclave) ที่สามารถส่งอิทธิพลให้เมืองประวัติศาสตร์ หรือชุมชนที่เติบโตขึ้นภายในเมืองประวัติศาสตร์เหล่านี้ ในเวลาต่อมาพัฒนาการเชิงพื้นที่ที่ไม่เป็นปกติเหมือนชุมชนอื่นทั่วไป แต่มีลักษณะพื้นฐานในรูปแบบเฉพาะ (spatial characteristics) (Smalles, 1966) กล่าวคือ พื้นที่ชุมชนอาจไม่สามารถขยายขอบเขตของกิจกรรมชุมชนออกไปโดยรอบ หรือตามเส้นทางสัญจรได้อย่างในระบบปกติ แต่อาจมีพื้นที่ที่ปิดเบียดหรือขยายตัวตามแนวยาวไปในระหว่างขอบของโบราณสถาน โดยเฉพาะโบราณสถานที่มีขอบเขตปิดล้อมเป็นเขตอนุรักษ์อย่างเข้มงวด

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์

2.3.1 การดำรงอยู่ของพื้นที่ชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์

การดำรงอยู่ของพื้นที่ชุมชนโดยทั่วไป มีความสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐาน ซึ่งเกิดจากองค์ประกอบทางธรรมชาติ และองค์ประกอบที่มนุษย์สร้างขึ้นในสภาพแวดล้อม ทั้งองค์ประกอบที่ใช้อยู่อาศัย ใช้ดำเนินชีวิต และประกอบอาชีพ เพื่อความอยู่รอดและยกระดับความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น (Davis,

1965 ; Doxiadis, 1976) การปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมธรรมชาติและสภาพแวดล้อมสังคมวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่สัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐาน ส่งผลให้เกิดการสร้างสรรคที่อยู่อาศัยในแต่ละพื้นที่อย่างแตกต่างกัน (Leong and Morgan, 1982) นอกจากนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน มีความเชื่อมโยงกันและถ่ายทอดสู่ลักษณะการตั้งถิ่นฐานอย่างชัดเจน เป็นรูปแบบทางกายภาพ (Chorley and Haggett, 1967) โดยมีองค์ประกอบพื้นฐานตามทฤษฎีแบบจำลองเอคิสติกส์ (Ekistics Model) (Doxiadis, 1976) กล่าวคือ 1) สภาพแวดล้อมธรรมชาติ (natural environment) เป็นตัวกำหนดขอบเขตของชุมชนที่ถูกสร้างขึ้นมา 2) มนุษย์ (anthropos) เป็นผู้กำหนดการเลือกตำแหน่งที่ตั้งที่ปลอดภัย 3) สังคม (society) เป็นระบบเครือข่ายความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างมนุษย์ด้วยกัน 4) ที่กำบัง (shells) เป็นที่อยู่อาศัยและสิ่งอำนวยความสะดวกที่มนุษย์เป็นผู้สร้างและจัดวางลงบนพื้นที่ และ 5) โครงข่าย (network) เป็นสิ่งที่มนุษย์ใช้ในการเชื่อมโยงกันในพื้นที่และสังคม เช่น การสัญจร การขนส่ง การสื่อสาร เป็นต้น โดยในแต่ละองค์ประกอบจะผสานเข้าด้วยกันเป็นหนึ่งเดียว การกำเนิดของชุมชนหรือเมืองมีการเลือกทำเลที่เหมาะสมทางภูมิศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่เมืองหรือชนบท มีการวางตำแหน่งองค์ประกอบทางกายภาพของเมืองประเภทต่างๆ ที่ซับซ้อน มีการกำหนดการใช้พื้นที่อย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิตทางวัฒนธรรมเฉพาะ ดังนั้น ชุมชนและเมืองที่ปรากฏอยู่ในรูปแบบต่างๆ ปัจจุบัน จึงเกิดขึ้นจากการสร้างบ้านแปงเมือง รวมทั้งมีการเปลี่ยนแปลงหรือมีพัฒนาการไปตามช่วงเวลา โดยหลักฐานจากตำนานและพงศาวดารเป็นส่วนหนึ่งที่บ่งบอกถึงที่มาในการเลือกภูมิที่ตั้งหรือ "ชัยภูมิ" ของเมือง (ธาดาสุทธิธรรม, 2544: 353)

ภูมิสถานของเมืองประวัติศาสตร์ ก็เช่นเดียวกันมีลักษณะเฉพาะที่ได้รับอิทธิพลมาจากโครงสร้างเก่าแก่อิงเดิมของเมืองในอดีต ซึ่งมีหน้าที่สำหรับรองรับการใช้งานช่วงเวลาในยุคนั้น ก่อนที่จะพัฒนามาเป็นเมืองในยุคปัจจุบัน (Smailes, 1966: 95) องค์ประกอบเหล่านี้มีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อชุมชนที่อาศัยอยู่ภายในหรือรอบพื้นที่ มีเรื่องราวทางประวัติศาสตร์เกี่ยวข้องและดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ช่วงแรกที่มีการก่อตั้งขึ้นเป็นเมืองเมื่อครั้งในอดีต (ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, 2536: 34) รากฐานทางประวัติศาสตร์ของเมือง จึงเป็นส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญในการอธิบาย เพื่อทำความเข้าใจถึงกระบวนการเกิดรูปร่างรูปทรงลักษณะโครงสร้างเชิงสัณฐานของเมืองหรือชุมชนดังกล่าวในปัจจุบัน (Conzen, 1966; Whitehand, 1987; Larkham, 1992; Hillier. et al, 1993) สิ่งที่พบเห็นได้ทั่วไป ในชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์หรือเมืองเก่า คือ การมีบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ที่มีขนาดพอเหมาะ สัดส่วนของมนุษย์ ถนนหนทางที่ไม่ใหญ่โตกว้างขวาง อาคารที่อยู่อาศัยไม่สูงมากจนทำให้คนในเมืองรู้สึกอึดอัด แต่จะมีลักษณะอบอุ่นเป็นกันเอง เป็นพื้นที่ที่คนในชุมชน มีความสัมพันธ์ในการใช้ชีวิตร่วมกันกับสภาพแวดล้อมของเมืองประวัติศาสตร์ (ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัษฐิติ, 2552) ตลอดจนอาจพบว่า บางบริเวณมีบ้านเรือนที่ต้องรวมกลุ่ม แทรกตัวอย่างหนาแน่นอยู่ภายในพื้นที่ว่าง พื้นที่สาธารณะขนาดเล็ก หรือพื้นที่ส่วนเกินริมน้ำ (Smailes, 1966; UNCHS, 1982) หรือเกาะตัวอยู่กับสิ่งก่อสร้าง

โครงสร้างและระบบต่างๆ ของเมืองในอดีต เช่น โบราณสถาน ปราสาทพระราชวัง ป้อมปราการ ศาสนสถาน โกดังโรงงานต่างๆ ที่หลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน (Chen, 2003) การตั้งถิ่นฐานในลักษณะนี้จึงเป็นชุมชนพักอาศัยที่มีความเข้มข้นและหนาแน่นสูง แต่มีขอบเขตการเติบโตที่จำกัด จึงมีแนวโน้มที่อาจพัฒนาไปสู่การเป็นชุมชนแออัดได้ในที่สุด (UNCHS, 1982; Hillier et al, 1999; Sobreira, 2003)

แนวคิดหนึ่งที่สามารถอธิบายรูปแบบการตั้งถิ่นฐานในลักษณะนี้ คือ “Human Aspect of Urban Form” (Rapoport, 1977) กล่าวคือ จากการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่จำกัด บ้านเรือนภายในชุมชนจึงสร้างชิดติดกันเป็นกลุ่มก้อน บางส่วนวางตัวในลักษณะโครงสร้างถนนปลายตันแบบถุงแป้ง (cul-de-sac) อย่างหนาแน่น และเชื่อมโยงภายในชุมชนด้วยพื้นที่ว่างแคบๆ ระหว่างบ้าน ทางเดินหรือตรอกเล็กๆ แล้วเชื่อมโยงไปยังพื้นที่สำคัญของชุมชน เช่น ศูนย์กลางชุมชน บ้านผู้นำชุมชน พื้นที่สาธารณะในชุมชน ศาสนสถาน ซึ่งมีความสำคัญต่อผู้คนมากกว่าตัวบ้าน ซึ่งใช้เป็นเพียงที่พักพิง (shelters) แต่พื้นที่เหล่านี้จะเป็นบริเวณที่ผู้คนต่างใช้ในการดำเนินชีวิต พบปะ และทำกิจกรรมร่วมกัน เส้นทางการสัญจรหรือพื้นที่ว่างดังกล่าวจึงถูกกำหนดให้สามารถเข้าถึงได้อย่างสะดวก ทั้งจากตัวบ้านและภายนอก การวางผังพื้นที่จึงเป็นการอำนวยความสะดวกให้กับความสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรมของผู้คนมากกว่าสิ่งอื่น เป็นพื้นที่ทางกายภาพที่สะท้อนการกำหนดให้เป็นพื้นที่ทางสังคม นอกจากนั้น ยังคำนึงถึงความปลอดภัยเป็นปัจจัยสำคัญ โดยผู้คนในชุมชนสามารถมองเห็นสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่สาธารณะได้อย่างทั่วถึงจากที่พักอาศัย และสร้างความเป็นส่วนตัวด้วยการใช้องค์ประกอบที่เป็นขอบ เช่น ถนน แม่น้ำ สิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่ ฯลฯ ให้เป็นเสมือนกำแพงกั้นอาณาเขตชุมชน เรียกลักษณะดังกล่าวว่าเป็น การตั้งถิ่นฐานที่เกิดขึ้นเองอย่างต่อเนื่อง (spontaneous settlement) หรือ “การตั้งถิ่นฐานแบบไม่เป็นทางการ” (informal settlement) (Hillier et al, 1999; Greene, 2002; Sobreira, 2003) บางครั้งเป็นการเข้าครอบครองหรือตั้งถิ่นฐานบนที่ดินว่างเปล่า ทั้งที่มีเจ้าของและที่สาธารณะ จึงเรียกว่า “การตั้งถิ่นฐานแบบบุกรุก” (squatter settlement) ซึ่งเกิดขึ้นในเมืองประวัติศาสตร์ หรือเมืองเก่าหลายๆ เมือง

การตั้งถิ่นฐาน แสดงให้เห็นนัยยะของรูปร่างรูปทรงของชุมชนและเมือง ซึ่งประกอบด้วย อาคารบ้านเรือน (buildings) และพื้นที่โดยรอบ (surrounding space) ที่มีการเรียงตัวประกอบกันเป็น “โครงสร้างของพื้นที่” ที่ทำให้เกิดความเข้าใจในรูปแบบกิจกรรมการใช้สอยที่เกิดขึ้น ทั้งภายในและภายนอกอาคาร รวมทั้งจำแนกประเภทของผู้คนที่เข้ามาในพื้นที่ได้ กล่าวคือ ส่วนที่เป็นอาคารบ้านเรือนจะเป็นที่อยู่อาศัยหรืออาณาเขตของคนใน ส่วนพื้นที่โดยรอบจะเป็นอาณาเขตของคนนอก ซึ่งมีการใช้สอยหรือกิจกรรมที่ต่างกัน (Hillier and Hanson, 1984) ลักษณะกิจกรรมการใช้สอยหรือรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารจะชี้ให้เห็นถึงการรวมกลุ่มหรือการกระจายตัวของกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้น รวมทั้ง ความเชื่อมโยงของกิจกรรมที่เกี่ยวพันกันหรือขัดแย้งกัน (Conzen, 1981) ภายในเมืองเก่าหรือย่านใจกลางเมืองชั้นในที่มีพัฒนาการมายาวนาน จึงมักปรากฏรูปแบบการใช้สอยอาคารและ

ที่ดินที่ผสมผสานหลากหลายประเภทซ้อนกันอยู่ (Smailes, 1966) U.N. Department of Economic and Social Affairs (1974) กล่าวว่า การใช้ประโยชน์พื้นที่ในรูปแบบต่างๆ ที่เกิดขึ้นเหล่านี้ ล้วนเป็นสิ่งที่จำเป็นในการดำรงชีวิต ทั้งพื้นที่อยู่อาศัย พื้นที่เพื่อประกอบอาชีพ ตลอดจน พื้นที่เพื่อตอบสนองทางความต้องการด้านร่างกาย จิตใจและสติปัญญา เช่น สถานศึกษา สถานที่ราชการ ตลาด ศาสนสถาน ฯลฯ ซึ่งสัมพันธ์กับการใช้ชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่ภายในเมือง โดยผู้คนในเมืองประวัติศาสตร์ จะมีรูปแบบการใช้สอยบนพื้นที่และสิ่งปลูกสร้าง โดยเฉพาะโบราณสถาน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสภาพแวดล้อมที่มีอยู่อย่างเป็นปกติในชุมชน ให้มีความเหมาะสมกลมกลืนกับการดำเนินชีวิต หรือมีการปรับเปลี่ยนลักษณะการใช้ประโยชน์เพื่อให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น (ธนภณ วัฒนกุล, 2550: 49)

Smailes (1966) ได้อธิบายว่า เมืองมักมีการเปลี่ยนแปลงในสองลักษณะ ได้แก่ การขยายตัวของพื้นที่ชั้นนอกและการจัดระเบียบพื้นที่ชั้นใน (twin process of outward extension and internal reorganization) พื้นที่เมืองเก่าหรือพื้นที่ประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นพื้นที่ “ชั้นใน” นั้น มักพบพื้นที่กิจกรรมหลากหลายประเภทซ้อนกันอยู่ในพื้นที่เดียวกัน โดยมีสวนสนับสนุนหรือเชื่อมโยงไปยังส่วนอื่นๆ ที่สัมพันธ์หรือต้องพึ่งพากัน ส่วนพื้นที่ “ชั้นนอก” นั้นมักพบอาคารหรือที่ดินที่มีประโยชน์ใช้สอยแบบใหม่และเก่าผสมผสานกัน บางพื้นที่มีย่านอุตสาหกรรม พื้นที่ชั้นในนั้น มักพบโครงสร้างที่ถูกเลิกใช้งานและเสื่อมโทรมจำนวนมาก ที่รอการเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่เพื่อการใช้สอยแบบใหม่ หรือการแทนที่ด้วยอาคารใหม่ อาคารที่ถูกเลิกใช้งานแล้วหรือที่มักขัดขวางการพัฒนาตามปกติตามการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมโดยทั่วไป Smailes (1966) เรียกว่าเป็น “พื้นที่ที่มีฐานฐานปิดล้อม” (enclaves of relict morphological units) ทำให้พื้นที่บริเวณนั้นเกิดเป็นพื้นที่ปิดล้อมที่อาจถูกปล่อยให้เสื่อมโทรมเนื่องจากไม่มีการใช้งาน ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เมืองเก่าในพื้นที่ชั้นในของเมืองเสื่อมถอยลง

“ทฤษฎีชีวิตสังคมเมือง” ของ Jacobs (1961) ได้กล่าวถึงการสร้างความมีชีวิตชีวาเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้คนในเมือง รวมทั้งเมืองประวัติศาสตร์ว่า การดำรงอยู่ของชุมชนในเมืองอย่างแท้จริงนั้น ควรมีการใช้ประโยชน์อาคารและที่ดินแบบผสมผสานของปัจจัยพื้นฐาน เช่น ที่อยู่อาศัย ที่ทำงาน ร้านค้า ตลอดจนอุตสาหกรรมที่ปราศจากมลภาวะ ฯลฯ เพื่อให้พื้นที่มีการใช้งานและสัญจรไปมาอย่างคึกคักตลอดเวลา บรรยากาศในเมืองที่มีชีวิตชีวาสามารถส่งเสริมการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้คนที่อาศัยอยู่ โดยเฉพาะในย่านใจกลางเมืองที่มีความหนาแน่นของอาคารและผู้คน ที่ไม่ใช่การสร้างความปลอดภัย เพื่อให้ผู้คนได้พบปะและช่วยกันสอดส่องดูแลความปลอดภัยซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ ควรอนุรักษ์อาคารเดิมไว้เป็นสัดส่วนมากกว่าอาคารสร้างใหม่ และไม่แบ่งแยกย่านในการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างเด็ดขาด สอดคล้องกับ Hillier (2000) ซึ่งกล่าวถึงรูปแบบการใช้ประโยชน์อาคารและที่ดินอย่างหลากหลายผ่าน “ทฤษฎีเศรษฐกิจการเคลื่อนไหว” (Theory of Movement Economy) ว่า การสัญจรอิสระ (natural movement) ที่เกิดจากศักยภาพการเข้าถึงของโครงข่ายพื้นที่ว่างและการสัญจรที่ไม่เท่ากัน จะเหนี่ยวนำ

ให้เกิดประโยชน์การใช้ที่ดินและอาคารอย่างหลากหลาย กล่าวคือ ในพื้นที่ที่มีศักยภาพการเข้าถึงต่ำกว่า จะดึงดูดกิจกรรมที่ต้องการความเงียบสงบ เช่น ที่พักอาศัย ในขณะที่พื้นที่ที่มีศักยภาพการเข้าถึงที่สูงกว่า จะดึงดูดกิจกรรมการค้าหรือกิจกรรมทางสังคม ในภาพรวม การปล่อยให้โครงข่ายพื้นที่ว่างและการสัญจรมีการเชื่อมโยงกันอย่างทั่วถึงโดยไม่มีการกีดขวาง มีนัยยะถึงการสร้างความหลากหลาย ซึ่งนำไปสู่ “การดำรงอยู่” อย่างยั่งยืนตามนิยามของ Jacobs (1961)

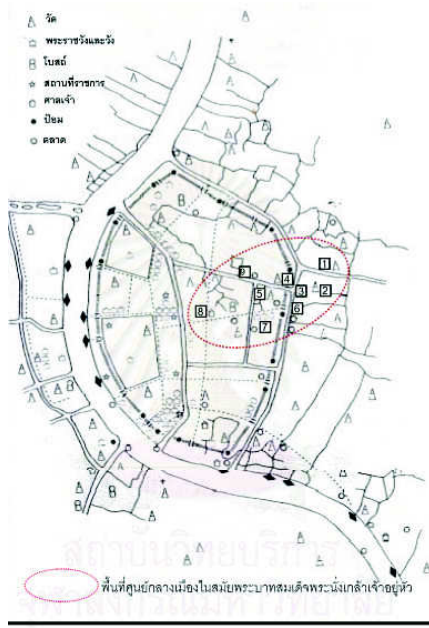
ดังนั้น โครงข่ายของพื้นที่ว่างสาธารณะและพื้นที่เพื่อการสัญจรที่เชื่อมโยงกัน จึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญมากในการตั้งถิ่นฐาน เพราะนอกจากจะทำหน้าที่เป็นโครงสร้างเชิงพื้นที่แล้ว ยังเป็นพื้นฐานของโครงสร้างของเมืองที่ผู้คนใช้สำหรับการดำเนินชีวิต (Hillier and Hanson, 1984) Jacobs (1961) กล่าวถึงพื้นที่ว่างสาธารณะและพื้นที่เพื่อการสัญจรว่า ถนนและทางเท้า เป็นปัจจัยที่ชี้วัดคุณภาพเมือง ในเมืองที่มีถนนและทางเท้าที่มีชีวิตชีวา เมืองนั้นก็มีความน่าสนใจ ส่วนเมืองที่มีถนนซึ่งเงียบเหงา เมืองนั้นจะดูน่าเบื่อและไม่ปลอดภัย ถนนที่สามารถดึงดูดให้ผู้สัญจรผ่านไปมาอยู่ตลอดเวลา จะทำให้เมืองนั้นเกิดบรรยากาศที่ดี เอื้อให้เกิดย่านร้านค้าที่หลากหลายและกิจกรรมที่ผสมผสาน ส่วนถนนที่ยาวจนเกินไปควรถูกแบ่งช่วงให้เป็นระยะๆ สั้นลง เพื่อสร้างเส้นทางลัดในการเดินทาง และเพิ่มปริมาณร้านค้าหัวมุมให้มากขึ้น ทำให้ผู้คนได้พบปะและช่วยกันสอดส่องดูแลความปลอดภัย Whyte (1980, 1988) เสนอว่า พื้นที่ว่างสาธารณะที่ประสบความสำเร็จ จะต้องมีความเคลื่อนไหวเชื่อมต่อกันของมุมมองของเส้นทางสัญจรอย่างมีประสิทธิภาพ โดยพื้นที่ว่างสาธารณะนั้นต้องสะดวกต่อการเข้าถึง และต้องมีการเชื่อมต่อพื้นที่นั้นๆ เข้ากับพื้นที่อื่นๆ ภายในเมือง เพื่อให้คงความหนาแน่นของปริมาณการสัญจรในพื้นที่ไว้ได้

“ทฤษฎีการสัญจรอิสระ” (Theory of Natural Movement) ของ Hillier et al., (1993) นั้นได้เสนอแนวคิดสำคัญ ในการอธิบายรายละเอียดถึงคุณลักษณะพื้นที่ว่างสาธารณะที่เอื้อให้เกิดการดำรงอยู่ของชุมชนด้วย โดยกล่าวว่า โครงข่ายพื้นที่ว่างสาธารณะและการสัญจรภายในเมือง ควรมีการเชื่อมโยงอย่างทั่วถึงและสัมพันธ์กัน เพื่อเอื้อให้เกิดพื้นที่ที่มีความสะดวกในการเข้าถึง (move to) และการผ่าน (move through) ไปยังพื้นที่อื่นๆ ได้อย่างอิสระ เอื้อให้เกิดการผสมผสานผู้คน ทั้งคนในและคนนอกพื้นที่ที่มีจุดเริ่มต้นและจุดหมายปลายทางแตกต่างกัน โครงข่ายที่เอื้อให้เกิดระดับและความหนาแน่นของการสัญจรอิสระที่เป็นไปอย่างไม่เท่าเทียมกัน จะส่งผลสืบเนื่องให้เกิดการกระจายกิจกรรมประเภทต่างๆ บนโครงข่าย ให้มีทั้งบริเวณที่มีความคึกคักและบริเวณที่มีความเงียบสงบ และพบว่า บริเวณที่มีระดับการสัญจรอิสระเบาบาง มักเป็นเส้นทางที่มีศักยภาพในการเข้าถึงต่ำ มีแนวโน้มที่จะพบกิจกรรมที่ต้องการความสงบ เช่น ที่พักอาศัย ศาสนสถาน ส่วนบริเวณที่มีความเข้มข้นของการสัญจรอิสระสูง มักเป็นเส้นทางที่มีศักยภาพในการเข้าถึงสูง มีแนวโน้มที่จะพบกิจกรรมที่อาศัยประโยชน์จากการสัญจรผ่านไปมาของผู้คน เช่น การค้าขาย หรือกิจกรรมสาธารณะต่างๆ ทั้งนี้ ในบริเวณที่มีกิจกรรม

การค้ำมากระจุกตัวก็มักจะเป็น “ตัวดึงดูด” (attractors) กิจกรรมการค้าอื่นๆ มากระจุกตัวเพิ่มขึ้นด้วยอย่างต่อเนื่องเป็น “ผลกระทบทวีคูณ” (multiplier effects) ตามทฤษฎี “กระบวนการเศรษฐกิจ” (Movement Economies Process) (Hillier, 1996) ทำให้พื้นที่บริเวณนั้นพัฒนาย่านค้าขายที่คึกคักหนาแน่นเป็นพิเศษกว่าพื้นที่อื่นๆ ควบคู่ไปกับบริเวณอื่นๆ ทั่วไปที่มีกิจกรรมกระจายตัวอยู่อย่างสอดคล้องกับศักยภาพของโครงข่าย เกิดเป็นลักษณะของพื้นที่ศูนย์กลางเมือง ซึ่งถือว่าเป็นศูนย์กลางที่มีชีวิต (live center) หรือศูนย์กลางที่มีพลวัต (dynamic centrality) ตามทฤษฎี “สัจฐานศูนย์กลาง” (Theory of Spatial Centrality) (Hillier, 2000) พื้นที่เมืองหรือชุมชนควรมีปรากฏการณ์ของความมีชีวิตชีวาที่เกิดจากลักษณะสัจฐานพื้นที่อันพึงประสงค์เหล่านี้ ที่ประกอบไปด้วย โครงข่ายพื้นที่สาธารณะที่มีการประสานเชื่อมต่อกันอย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพ เอื้อให้เกิดการกระจายตัวของกิจกรรมอย่างเป็นอิสระทั้งระบบ รวมทั้ง ผู้คนสามารถสัญจรจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่งในระบบได้อย่างเสรี เกิดการไหลเวียนของผู้คนที่มีความหลากหลายและมีจุดมุ่งหมายแตกต่างกัน เกิดเป็นชีวิตสาธารณะที่สมบูรณ์ในพื้นที่นั้นๆ

จากการศึกษาเบื้องต้นถึงชุมชนที่อาศัยอยู่ในเมืองประวัติศาสตร์หลายพื้นที่ พบว่าแต่ละชุมชนมีลักษณะเฉพาะในเชิงสัจฐานพื้นที่ ที่เอื้อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ ดังที่ เดอนเต้ มดวงบุญคง (2548) ได้ทำการศึกษาชุมชนในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ กรุงเทพฯ ชุมชนส่วนใหญ่จะอยู่ในบริเวณเขตรอบนอกคูเมืองเดิม และเป็นชุมชนพักอาศัยเก่าแก่ที่มีมาตั้งแต่อดีต มีการดำรงอยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่ยังสามารถเชื่อมโยงกับปมอดีต รวมทั้งประกอบไปด้วยพื้นที่ที่เป็นโบราณสถาน อันเป็นสิ่งปลูกสร้างหรืออาคารสำคัญ หรือเรียกว่า พื้นที่ที่มีสัจฐานปิดล้อม ตามนิยามของ Smalles (1966) เช่น พื้นที่ที่เป็นขอบเขตของพระราชวัง วัด ศาลเจ้า กำแพง ป้อมปราการ สถานที่ราชการ ฯลฯ พื้นที่เหล่านี้ส่งผลต่อพัฒนาการเชิงพื้นที่ของชุมชนโดยรวมอย่างมาก เช่น ชุมชนหลังวัดราชนัดดา เป็นชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานที่แทรกตัวอยู่อย่างหนาแน่นภายในพื้นที่ว่างที่ติดกับวัดราชนัดดา โดยมีพื้นที่โบราณสถาน คือ วัดราชนัดดา รวมทั้งถนน ได้แก่ ซอยราชดำเนินกลาง (อยู่ถัดจากถนนราชดำเนินกลาง) ถนนดินสอและคลองหลอดขนานในแต่ละด้าน โดยที่วัดราชนัดดาในปัจจุบันยังคงมีความสำคัญในฐานะเป็นศูนย์กลางชุมชน ที่ผู้คนใช้ประกอบกิจกรรมทางศาสนา องค์ประกอบของชุมชน จึงมีทั้งศาสนสถาน (วัดราชนัดดาและวัดเทพธิดาราม) สำนักงาน สถานที่ราชการ (ศาลาว่าการกรุงเทพมหานคร) ซึ่งเอื้อให้คนในชุมชนใช้เป็นพื้นที่จอดรถ พักผ่อน และเป็นแหล่งรายได้สำหรับผู้ประกอบอาชีพค้าขาย พื้นที่ชุมชนบริเวณที่อยู่ติดกับถนนราชดำเนินและถนนดินสอ ซึ่งเคยเป็นบ้านพักอาศัย บางส่วนได้เปลี่ยนเป็นอาคารพาณิชย์เพื่อรองรับกิจกรรมการค้า รวมทั้งดึงดูดให้เกิดร้านขายอาหารและรถเข็นขายอาหารบริเวณริมฟุตบาท แสดงถึงความเป็นย่านที่เกื้อหนุนกัน ส่วนพื้นที่ด้านในชุมชนยังคงเป็นย่านพักอาศัย มีซอยราชดำเนินกลางเป็นเส้นทางหลักเข้าสู่พื้นที่ รวมทั้งถนนดินสอและตรอกซอกซอยเล็กๆ ได้เชื่อมโยงกันเป็นโครงข่ายอย่างทั่วถึงภายในพื้นที่ด้วยการเดินเท้า ลักษณะเชิงสัจฐานดังกล่าวได้เอื้อให้เกิดพื้นที่

ของการพบปะพูดคุย ซื่อขาย และกิจกรรมทางสังคมอื่นๆ เป็นชีวิตสังคมที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ว่างสาธารณะ ในชุมชน ที่เอื้อให้ผู้คนได้ช่วยกันดูแลความปลอดภัย กระจายข่าวสาร ตลอดจนเกิดเครือข่ายทางสังคม ในระดับต่างๆ ขึ้น ลักษณะเชิงฐานฐานที่เป็นการเชื่อมต่อของโครงข่ายพื้นที่สาธารณะและการสัญจรจึง ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนแห่งนี้ยังคงดำรงอยู่ ดังแผนที่ 2.1

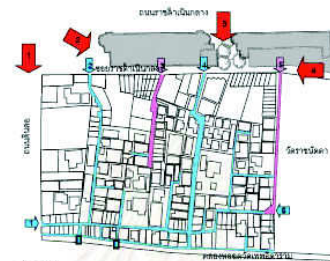

- 1 = วัดพระนเรศวร
- 2 = วัดสระเกศ
- 3 = คูนาทอง
- 4 = วัดราชบพิธ
- 5 = วัดเทพธิดาราม
- 6 = ประตูสุริยวงศาราม
- 7 = กลุ่มวังบริวารวัดสุทัศน์
- 8 = ศาลเจ้าพ่อเสือ
- 9 = ตลาดบ้านดินสอ

ตำแหน่งชุมชนและที่ตั้งโบราณสถาน อาคารสำคัญในพื้นที่

ลักษณะเชิงพื้นที่ของชุมชนและพื้นที่สัญญาณปิดล้อม

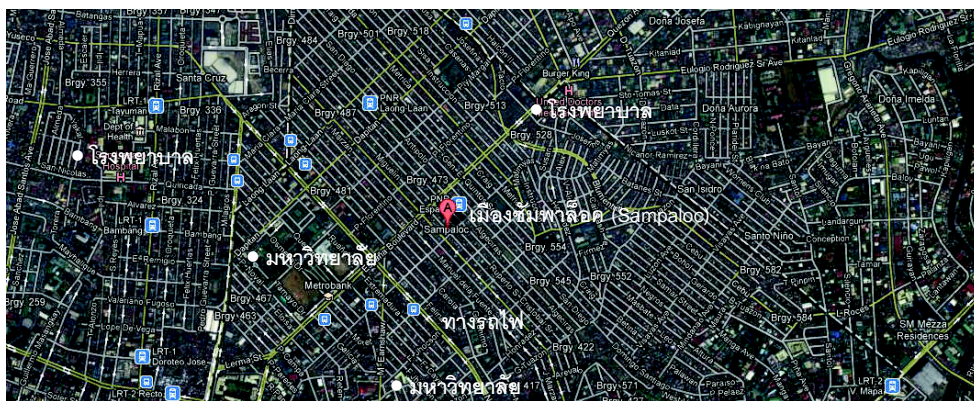
- สัญลักษณ์
- ขนส่งมวลชน (Public Transport)
- ทางสัญจรคนเดินเท้า (Pedestrian Path)
- ทางสัญจรจักรยาน (Bicycle Path)
- ทางสัญจรรถเข็นวีลแชร์ (Wheelchair Path)
- ทางสัญจรที่เชื่อมลานจอดรถ (Path connecting parking lot)

ลักษณะโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะ

แผนที่ 2.1 ลักษณะเชิงพื้นที่ของชุมชนในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ กรุงเทพฯ กรณีชุมชนหลังวัดราชบพิธ

เมืองเก่าซัมพาล็อค (Sampaloc) ในประเทศฟิลิปปินส์เป็นอีกหนึ่งเมือง ที่มีพื้นที่ ฐานฐานปิดล้อม ได้แก่ มหาวิทยาลัยเก่าแก่ถึง 2 แห่ง รวมทั้งย่านธุรกิจขนาดใหญ่ฝั่งตัวอยู่ในพื้นที่เมือง มี เส้นทางรถไฟที่ตัดขนานไปกับแนวถนนในชุมชน ถนนสายหลักขนาดใหญ่ถูกถนนสายรองขนาดเล็กและ ระยะสั้นๆ ตัดผ่านจนกลายเป็นบล็อกย่อยๆ ในโครงข่ายระบบตาราง (grid network) (แผนที่ 2.2) กลุ่มที่พักอาศัยซึ่งเป็นบ้านแถวและตึกแถว ได้แทรกตัวเต็มเต็มอยู่ในบล็อกย่อยเหล่านั้นอย่างหนาแน่น จนมีลักษณะเหมือนรังผึ้ง พื้นที่ระหว่างอาคารซึ่งเป็นตรอกชอกชอยได้เชื่อมโยงกลุ่มพื้นที่พักอาศัยเข้าด้วยกัน เกิดเป็นพื้นที่หัวมุมถนน (corner space) ขึ้นมากมาย กลายเป็นพื้นที่สัญจรของผู้คนขณะรอรถ เพื่อไปทำงาน นอกจากนั้น โครงข่ายการสัญจรยังเหนี่ยวนำให้เกิดร้านค้าสะดวกซื้อขึ้นริมนอก ในขณะที่ พื้นที่ด้านในยังคงเป็นที่พักอาศัยที่สงบ ผสมผสานไปกับย่านผลิตสินค้างานฝีมือ ร้านค้าจิปาถะ ทั้งขาย หนึ่งมือสอง ร้านตัดผม ร้านตัดเย็บเสื้อผ้า ฯลฯ พื้นที่ว่างสาธารณะหน้าบ้านเป็นลักษณะของตรอก ชอกชอยแคบๆ ที่ผู้คนใช้สัญจรไปมา รวมทั้งเป็นที่รองรับกิจกรรมทางสังคมในแบบที่ไม่เคร่งครัด เช่น ที่ เล่นของเด็ก พุดคุยพบปะ ทำงานบ้าน เสียงดังจากการพุดคุยหรือคำทอด้วยภาษาท้องถิ่น ที่ดูเหมือนจะ

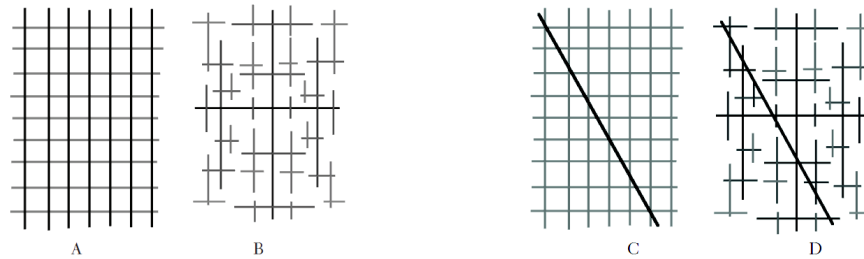
เป็นสิ่งรบกวน แต่กลับเป็นสีส้มและเส้นทึบของเมืองนี้ นอกจากนี้ มหาวิทยาลัยซึ่งเสมือนเป็นพื้นที่ปิดล้อม ก็ได้เอื้อให้ชุมชนได้เข้าไปใช้ประโยชน์ มีทั้งพื้นที่สวนสาธารณะเพื่อพักผ่อน ศูนย์การแพทย์ ตลอดจน โบสถ์คาทอลิกในมหาวิทยาลัย ล้วนสนับสนุนกิจกรรมชุมชน (Ferdinand Isidro Dela Paz, 2010) ลักษณะดังกล่าวนี้ สอดคล้องกับแนวคิดของ Rapoport (1977) ที่ว่า การตั้งถิ่นฐานหากเกิดขึ้นในพื้นที่จำกัด เส้นทางสัญจรและพื้นที่หน้าบ้าน จะทำหน้าที่เป็นพื้นที่ว่างสาธารณะให้ผู้คนใช้ในการดำเนินชีวิตและทำกิจกรรมต่างๆ ทางสังคมร่วมกันด้วย เส้นทางที่มีระยะไม่ไกลนักกับบล็อกอาคารขนาดเล็ก จะเอื้อให้ผู้คนมีทางเลือกในการสัญจรเพื่อเข้าถึง หรือเพื่อผ่านพื้นที่นั้นๆ ได้มากกว่าบริเวณอื่น ดังลักษณะที่กล่าวไปแล้ว ส่วนเส้นทางที่มีผู้คนสัญจรผ่านไปมาอยู่ตลอดเวลา ก็จะเหนี่ยวนำให้เกิดย่านร้านค้าที่หลากหลายและกิจกรรมสาธารณะต่างๆ ในลักษณะของพื้นที่ศูนย์กลางเมืองหรือชุมชนนั้นๆ (Jacobs, 1961; Hillier, 1987)

แผนที่ 2.2 ลักษณะเชิงพื้นที่ของเมืองเก่าซัมพาลอค (Sampaloc) ในประเทศฟิลิปปินส์

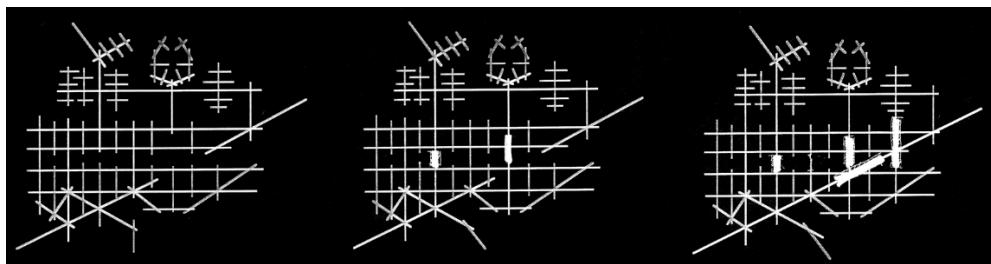
เป็นที่น่าสังเกตว่า หากหน่วยพื้นที่ปิดล้อมดังกล่าวซึ่งทำหน้าที่เสมือน “สิ่งกีดขวาง” (barriers) สามารถเอื้อให้ผู้คนได้เข้าถึงเพื่อใช้ประโยชน์หรือผ่านพื้นที่ไปยังพื้นที่อื่นๆ ได้นั้น พื้นที่เหล่านี้จะกลับกลายเป็น “สะพาน” (bridge) หรือสิ่งเชื่อมโยง ที่ทำให้เกิดพื้นที่โดยรวมเกิดศักยภาพในการเข้าถึงพื้นที่ว่างสาธารณะทั้งหลายในเมืองหรือชุมชนมากขึ้น (แผนที่ 2.3a-b) ดังที่ Klarqvist Björn (1997) ได้อธิบายและวิเคราะห์โครงข่ายเชิงสัณฐานพื้นที่ ภายใต้กรอบแนวคิดและทฤษฎีสัณฐานวิทยาเมือง ด้วยการสร้างแบบจำลองเชิงสัณฐาน (configurational model) ของโครงข่ายพื้นที่ว่างสาธารณะเมืองเก่าเอลิสัส (Alingsås) ในประเทศสวีเดน ซึ่งมีทั้ง ทะเลสาบ แม่น้ำ ถนนไฮเวย์ เส้นทางรถไฟ หมู่บ้านจัดสรรสมัยใหม่ ตลอดจน พื้นที่สีเขียวขนาดใหญ่แทรกในลักษณะคั่นข้างกีดขวางอยู่ในพื้นที่เมือง ทำให้ย่านพักอาศัยต้องกระจุกตัวกันอยู่เป็นกลุ่มก้อนภายในพื้นที่ว่างขนาดเล็กและกระจัดกระจายแทรกอยู่ทั่วไป ในโครงข่ายการสัญจรระบบตารางโดยที่ไม่เชื่อมต่อกัน ลักษณะดังกล่าวทำให้ชีวิตสังคมของผู้คนถูกตัดขาด ไม่มีลักษณะความเป็นชุมชนละแวกบ้าน การสัญจรภายในชุมชนเป็นไปอย่างยากลำบาก โดยเฉพาะการเดินทาง การใช้แบบจำลองเชิงสัณฐานทำการเชื่อมโยงพื้นที่บริเวณที่เป็นสิ่ง

กีดขวาง ในตำแหน่งที่คาดว่าจะเชื่อมโยงถึงกันได้ โดยอ้างอิงกับการบูรณาการระบบสัญจรเดิม (แผนที่ 2.3c) ให้พื้นที่ในเมืองที่เคยถูกแยกหรือตัดขาดจากกัน (segregation) หรือไม่เคยติดต่อกันได้เลย ได้ประสานกลับเข้าด้วยกันอีกครั้ง (re-integration) ผลการวิเคราะห์ พบว่า พื้นที่ที่เคยถูกตัดขาดนั้นเกิดศักยภาพในการเข้าถึงที่สูงขึ้น และคาดว่าจะนำไปสู่การสร้างชีวิตสังคมเมืองที่ดีขึ้นด้วย (แผนที่ 2.3d-e-f)

a) ลักษณะโครงข่ายการสัญจรทั่วไปที่ศักยภาพในการเข้าถึงไม่แตกต่างกัน ทั้งในระบบตารางและระบบทั่วไป

b) ลักษณะโครงข่ายการสัญจรทั่วไปที่ถูกเชื่อมโยงเข้าด้วยกันได้ทำให้มีศักยภาพในการเข้าถึงที่สูงขึ้น และมีศักยภาพที่แตกต่างกัน ทั้งในระบบตารางและระบบทั่วไป

c) ลักษณะโครงข่ายการสัญจรที่ถูกขัดขวางไม่ต่อเนื่อง ได้ถูกเชื่อมโยงเข้าเป็นโครงข่ายเดียวกัน โดยอ้างอิงกับเส้นทางที่มีอยู่เดิม

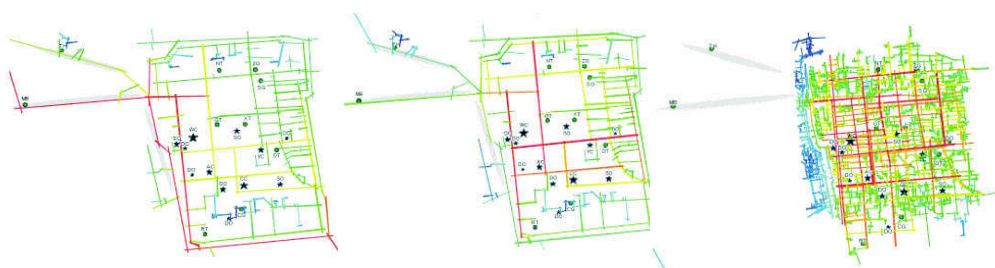
d) ลักษณะโครงข่ายการสัญจรที่ถูกขัดขวางไม่ต่อเนื่อง

e) ลักษณะโครงข่ายการสัญจร ได้ถูกเชื่อมโยงเข้าเป็นโครงข่ายเดียวกัน โดยอ้างอิงกับระบบเดิม ได้ทำให้พื้นที่ที่มีศักยภาพในการเข้าถึงที่สูงขึ้นอย่างเหมาะสม

f) ลักษณะโครงข่ายการสัญจร ได้ถูกเชื่อมโยงเข้าเป็นโครงข่ายเดียวกัน โดยใช้ระบบโครงข่ายตาราง ได้ทำให้พื้นที่ที่มีศักยภาพในการเข้าถึงที่สูงขึ้นทั้งพื้นที่

แผนที่ 2.3 ผลการวิเคราะห์ลักษณะเชิงพื้นที่ของเมืองเก่าเอลิสส์ (Alingsås) ในประเทศสวีเดน

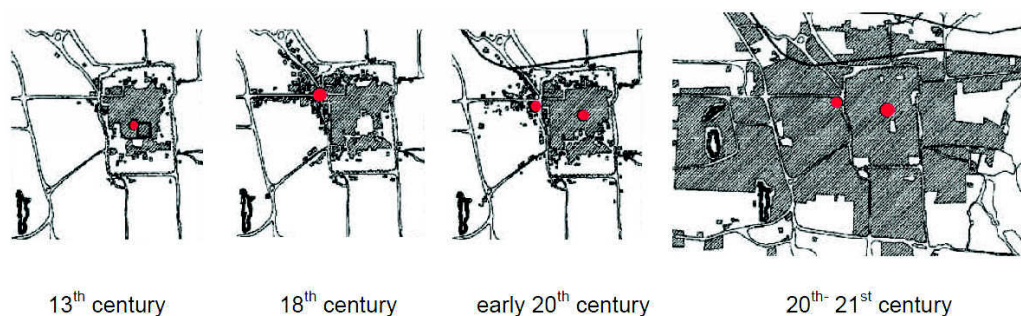
Xiaoling Dai (2004) ศึกษาเกี่ยวกับสัณฐานพื้นที่ของเมืองเกาโจว (Suzhou) ประเทศจีน ซึ่งเป็นเมืองประวัติศาสตร์ที่มีทั้งวัด จุดชมวิว และอุทยาน รวมทั้งโครงข่ายการสัญจรของถนนและคลองในระบบตาราวาง กระจายอยู่ภายในกำแพงเมืองและบริเวณรอบๆ พื้นที่แต่ละจุดถูกเชื่อมโยงถึงกันด้วยสะพานจำนวนมาก การศึกษานี้ได้อยู่ภายใต้กรอบแนวคิดและทฤษฎีสัณฐานวิทยาเมือง ด้วยการสร้างแบบจำลองเชิงสัณฐานของโครงข่ายพื้นที่ว่างสาธารณะและการสัญจรทั้งหมด ทั้งถนนและคูคลอง โดยพบว่า โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะ มีศักยภาพในการเข้าถึงสูง เมื่อระบบการสัญจรถูกใช้ร่วมกันทั้ง 2 ระบบ แต่หากแยกพิจารณาโครงข่ายถนนเพียงอย่างเดียว ศักยภาพการเข้าถึงในภาพรวมของเมืองจะต่ำลงมากในหลายพื้นที่ เนื่องจาก แนวถนนใหม่ที่เกิดขึ้นในช่วงหลังไม่ผสานเป็นหนึ่งเดียวกับระบบคลองเดิมและเนื้อเมืองโดยรวม แต่มักถูกตัดขาดหรือหยุดลงตรงบริเวณกำแพงเมือง ในขณะที่โครงข่ายของคูคลอง ยังคงศักยภาพการเข้าถึงที่สูงอยู่ในภาพรวม เนื่องจาก ระบบคูคลอง เป็นเส้นทางสัญจรหลักของเมืองที่มีมาตั้งแต่ในอดีต ซึ่งมีการเชื่อมต่อของโครงข่ายได้ดีและทั่วถึงกว่าถนน ลักษณะดังกล่าวส่งอิทธิพลอย่างมากต่อการเหนี่ยวนำให้ผู้คนเลือกใช้เส้นทางน้ำเป็นเส้นทางสัญจรหลัก โดยจะเห็นได้จากการใช้เรือ ตลอดจนพื้นที่กิจกรรมต่างๆ ที่หันออกสู่เส้นทางน้ำ (แผนที่ 2.4a-b) รวมทั้งพื้นที่ศูนย์กลางของเมือง ซึ่งเป็นย่านการค้าก็ยังคงอยู่ริมน้ำในตำแหน่งเดิมเหมือนเมื่อครั้งอดีต (แผนที่ 2.4c-d) จะเห็นได้ว่า สิ่งสำคัญประการหนึ่งของโครงข่ายพื้นที่ว่างสาธารณะในเมืองประวัติศาสตร์ ไม่เพียงแต่ต้องการความเชื่อมโยงให้พื้นที่ชุมชนและพื้นที่โบราณสถานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเป็นอย่างดี และทั่วถึงแล้ว ยังต้องคำนึงถึงแผนผังของเมืองโบราณ ที่สามารถสะท้อนวิถีชีวิตบนพื้นที่ของผู้คนที่สร้างสรรค์ขึ้นอย่างมีแบบแผน ทั้งนี้เพื่อให้เมืองประวัติศาสตร์ยังคงรักษาเอกลักษณ์ไว้ และชุมชนในปัจจุบันสามารถดำเนินกิจกรรมในชีวิตประจำวันได้อย่างร่วมสมัยและมีประสิทธิภาพ (ธาดา สุทธิธรรม, 2544)

a) ผลการวิเคราะห์แบบจำลองเชิงสัณฐานโครงข่ายทางน้ำระดับพื้นที่รวมและระดับพื้นที่เฉพาะ (แสดงให้เห็นว่า ตำแหน่งที่ตั้งของสถานที่ต่างๆ ส่วนใหญ่เกาะตัวอยู่บนเส้นทางที่มีศักยภาพในการเข้าถึงสูง และล้วนตั้งอยู่ริมน้ำทั้งสิ้น)

b) ผลการวิเคราะห์แบบจำลองเชิงสัณฐานโครงข่ายถนน (แสดงให้เห็นว่า แม้จะมีการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรทางบกขึ้นเต็มพื้นที่ แต่การก็ยังไม้อื้อให้เกิดการเข้าถึงได้ดีเท่าเส้นทางน้ำ)

แผนที่ 2.4 ผลการวิเคราะห์ลักษณะเชิงพื้นที่ของเมืองเกาโจว (Suzhou) ประเทศจีน

c) ตำแหน่งพื้นที่ศูนย์กลางเมืองใน 4 ช่วงเวลา

d) ผลการวิเคราะห์แบบจำลองเชิงซ้อนฐานของพื้นที่เมืองและตำแหน่งของศูนย์กลางเมือง ใน 4 ช่วงเวลา ซึ่งยังคงอยู่ในตำแหน่งเดิม

แผนที่ 2.4 ผลการวิเคราะห์ลักษณะเชิงพื้นที่ของเมืองเก่าซูโจว (Suzhou) ประเทศจีน

ส่วน Karimi (1997) ได้ทำการค้นหาตรรกะเชิงซ้อนฐานของพื้นที่ที่มีประเด็นทางสังคมวัฒนธรรมมาเกี่ยวข้อง ภายใต้กรอบแนวคิดและทฤษฎีซ้อนฐานวิทยาเมือง โดยเลือกศึกษาเมืองที่มีความแตกต่างกัน 2 สังคมวัฒนธรรมมาเปรียบเทียบกับกัน ได้แก่ เมืองในประเทศอังกฤษ และประเทศอิหร่าน¹ ซึ่งถือเป็นการเปรียบเทียบเมืองแบบตะวันตก (occidental cities) และเมืองแบบตะวันออก (oriental cities) โดยทำการวิเคราะห์ด้วยแบบจำลองเชิงซ้อนฐานของโครงข่ายพื้นที่ว่างสาธารณะและการสัญจร พบว่า ทั้งสองเมืองมีลักษณะซ้อนฐานพื้นที่ที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง โดยเมืองในประเทศอิหร่านมีซ้อนฐานในลักษณะกระจายตัวอย่างอิสระ แต่มีความกระชับและหนาแน่นอยู่บริเวณศูนย์กลางเมือง ส่วนการศึกษาเมืองในประเทศอังกฤษมีความหนาแน่น แต่มีลักษณะซ้อนฐานแบบเป็นเส้นตรงและยาว (ดังแผนที่ 2.5) อย่างไรก็ตาม ทั้ง 2 กลุ่มเมือง มีศูนย์กลางเมืองที่มีศักยภาพในการเข้าถึงสูง เป็นซ้อนฐานศูนย์กลางที่มีกิจกรรมการค้า โดยเมืองในประเทศอิหร่านปรากฏเป็นเส้นทางที่ตัดผ่านตลาดหรือบาซาร์ (bazaar) ส่วนเมืองในอังกฤษจะปรากฏอยู่บนถนนการค้า (high street) ปรากฏการณ์ศูนย์กลางที่มีพลวัต (dynamic centrality) ของทั้งสองกลุ่มเมืองนี้ ส่วนหนึ่งเกิดจากซ้อนฐานพื้นที่ได้สร้างให้เกิดความหนาแน่นของโครงข่ายการสัญจรที่สูงกว่าบริเวณอื่นๆ ส่วนการกระจายตัวของกิจกรรมบนโครงข่ายการ

¹ เมืองเก่าที่ทำการศึกษารวมด้วยเมืองในประเทศอังกฤษ ได้แก่ Norwich, Bristol, York, Hereford, Canterbury และ Winchester เมืองในประเทศอิหร่าน ได้แก่ Shiraz, Kerman, Qazvin, Hamedan, Kermanshah และ Semnan (Karimi, 1997)

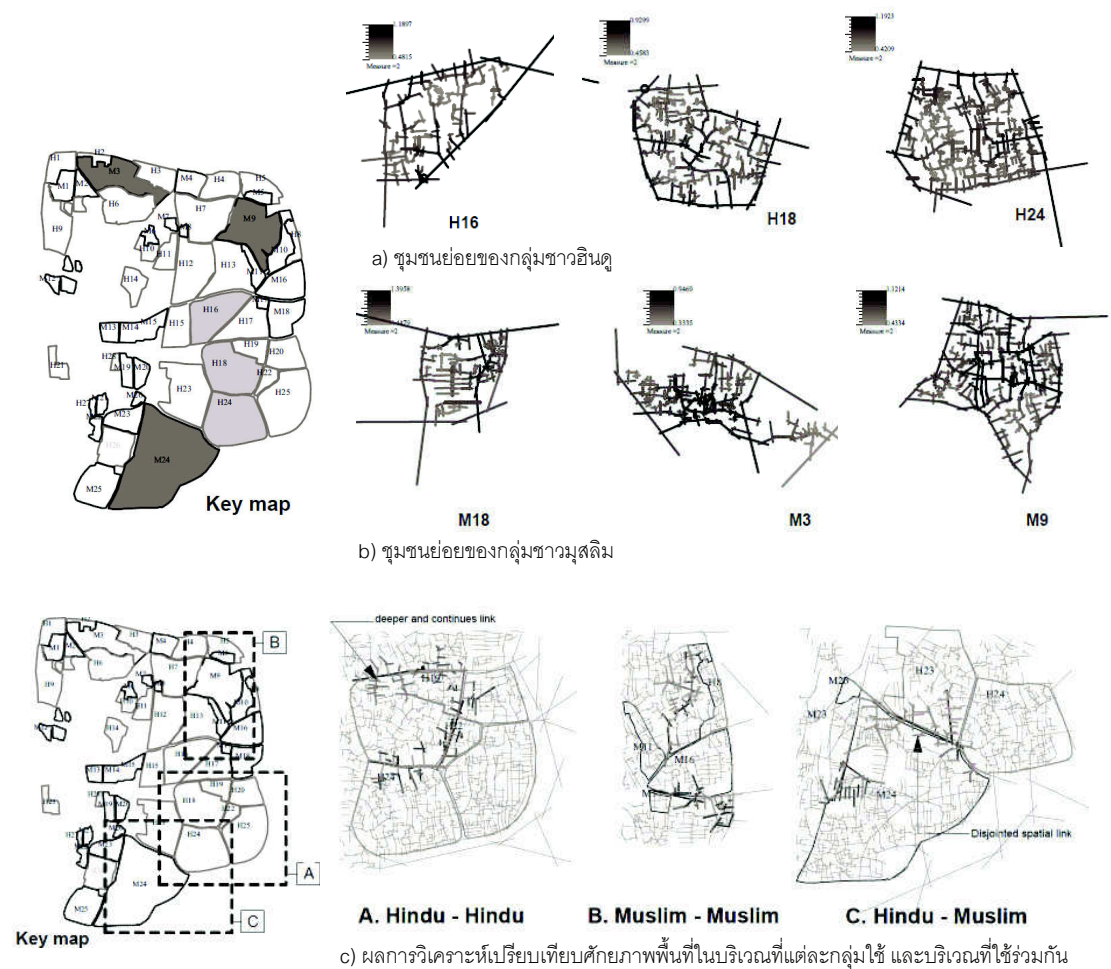
สัญจรที่มีระดับความหนาแน่นรองลงมาของเมืองในอังกฤษ ได้แก่ พื้นที่จตุรัสและตลาด ที่ผู้คนถือเป็นองค์ประกอบหนึ่งของเมืองที่มีความคุ้นเคยที่เป็นพื้นที่ทางสังคม ส่วนกลุ่มเมืองในอิหร่าน ได้แก่ พื้นที่มัสยิดและโรงเรียนสอนศาสนา ซึ่งผู้คนถือว่าเป็นพื้นที่ที่ทุกคนจะมาร่วมประกอบพิธีกรรมและมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมร่วมกัน

แผนที่ 2.5 ผลการวิเคราะห์ลักษณะเชิงพื้นที่ของเมืองในประเทศอังกฤษและประเทศอิหร่าน

เช่นเดียวกับการศึกษาของ Raman (2003) ที่ได้ทำการค้นหาตรรกะเชิงสัจฐานของพื้นที่เมืองเก่าอามีดาบัด (Ahmedabad) ประเทศอินเดีย ภายใต้กรอบแนวคิดและทฤษฎีสัจฐานวิทยาเมืองเช่นกัน ชาวมุสลิมและฮินดู ซึ่งตั้งถิ่นฐานและดำเนินชีวิตอยู่ภายในกำแพงเมืองนี้ เรียกว่า “เมืองในกำแพงของอามีดาบัด” (walled city of Ahmedabad) ที่เต็มไปด้วยตรอกซอยจำนวนมาก อย่างไรก็ตาม ผู้คนทั้ง 2 กลุ่มเลือกอาศัยอยู่ร่วมกันเฉพาะภายในพื้นที่ย่อยที่มีชนชั้น ศาสนา หรือลัทธิ ตลอดจนลักษณะกิจกรรมการค้าแบบเดียวกันเท่านั้น โดยชาวมุสลิม ซึ่งเคร่งครัดในธรรมเนียมประเพณีและชอบเก็บตัว จะเลือกตั้งถิ่นฐานและวางตำแหน่งที่อยู่อาศัยอยู่บริเวณขอบกำแพงเมือง และในพื้นที่ที่ถัดจากเส้นทางสัญจรสายหลัก ส่วนชาวฮินดู จะเลือกตั้งถิ่นฐานและวางตำแหน่งบ้านบริเวณใจกลางเมือง บนถนนสายหลัก เมื่อทำการวิเคราะห์ด้วยแบบจำลองเชิงสัจฐานของโครงข่ายพื้นที่ว่างสาธารณะและการสัญจรของทั้ง 2 ชุมชน พบว่า พื้นที่ชุมชนมุสลิมจะมีศักยภาพในการเข้าถึงต่ำกว่า ส่วนชุมชนฮินดูจะมีศักยภาพในการเข้าถึงที่สูงกว่า (แผนที่ 2.6a-b) และบริเวณที่มีศักยภาพในการเข้าถึงสูงสุดจะอยู่บริเวณ

ศูนย์กลางเมือง ซึ่งเป็นที่ตั้งของวัดและมัสยิดเรียงรายอยู่ โดยพื้นที่บริเวณวัดและมัสยิดดังกล่าว เอื้อให้ผู้คนต่างได้เข้าไปใช้ทำกิจกรรมทางสังคมอย่างหลากหลาย ไม่เพียงใช้เป็นที่พักอบพิธีกรรมทางศาสนาของแต่ละศาสนา แต่ยังเป็นพื้นที่รวมกลุ่มของชาวฮินดู และของชาวมุสลิมด้วยกัน รวมทั้ง เป็นพื้นที่ที่ทั้ง 2 กลุ่มชนมาใช้ร่วมกัน เพื่อเป็นพื้นที่พบปะสังสรรค์ ค้าขาย ทำกิจกรรมของเด็กๆ ฯลฯ ทั้งศาสนสถานและพื้นที่โดยรอบได้ผสมรวมกัน กลายเป็นโครงข่ายพื้นที่ว่างสาธารณะขนาดใหญ่ ที่ฝังตัวและเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่นได้ดี (แผนที่ 2.6c) จึงมีการสัญจรเปลี่ยนผ่านของผู้คนอยู่ตลอดเวลา โดยช่วงกลางวันจะพบการใช้พื้นที่ของชาวมุสลิม ในขณะที่ช่วงกลางคืนจะเป็นเวลาของชาวฮินดู ส่วนในย่านพักอาศัยของทั้ง 2 กลุ่ม ซึ่งมีศักยภาพในการเข้าถึงที่ต่ำกว่านั้น เป็นผลมาจากในพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นถนนปลายตันที่ซับซ้อน ซึ่งจูงใจแยกตัวและกีดกันคนนอก แต่ใช้เป็นเส้นทางลัดของคนในอย่างมีประสิทธิภาพ พื้นที่พักอาศัยดังกล่าวยังแยกตัวจากระบบของเมือง เพื่อต้องการดำรงรักษาวิถีชีวิต พิธีกรรม และวัฒนธรรมของตนไว้อย่างสงบ

แผนที่ 2.6 ผลการวิเคราะห์ลักษณะเชิงพื้นที่ของเมืองเก่าอามิตาบัต (Ahmedabad) ประเทศอินเดีย

การศึกษาพื้นที่เมืองและชุมชนที่มีความแตกต่างหลากหลายเหล่านี้ ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างฐานพื้นที่ กับลักษณะทางสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจที่ชุมชนและเมืองแต่ละแห่งได้กำหนดขึ้นผ่าน “กฎเชิงพื้นที่” (spatial rules) เพื่อรองรับการดำเนินชีวิตที่เอื้อให้สามารถดำรงเอกลักษณ์ของตนไว้ ผ่านการเลือกที่ตั้งกิจกรรมประเภทต่างๆ พบว่า ฐานพื้นที่ที่เป็นปัจจัยเริ่มต้นของการสัญจร หรืออีกนัยหนึ่ง โครงข่ายพื้นที่ว่างสาธารณะหรือการสัญจรที่เชื่อมโยงอย่างมีประสิทธิภาพ จะเอื้อให้เกิดการสัญจรที่ไหลเวียนอย่างอิสระในโครงข่าย โดยในพื้นที่ที่มีระดับการสัญจรอิสระที่สูงกว่าบริเวณอื่นๆ จะกลายเป็นพื้นที่ศูนย์กลางที่มีชีวิตชีวา โดยมีปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมเป็นปัจจัยสนับสนุน ลักษณะเช่นนี้เน้นให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ระหว่างฐานพื้นที่ (spatial configuration) การสัญจร (movement) และกิจกรรมที่เป็นสิ่งดึงดูด (attractor) (Hillier, 1987)

อย่างไรก็ตาม จากกรณีศึกษาของเมืองในพื้นที่ต่างๆ ของโลกจะเห็นว่า การดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชน ยังมีนัยยะถึงสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจมาเกี่ยวข้อง โดยผ่านประเภท บทบาทของผู้คน เครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจ ตลอดจน วิถีชีวิต และกฎเกณฑ์ทางสังคม ซึ่งล้วนส่งอิทธิพลรวมทั้ง เป็นเหตุและผลซึ่งกันและกันกับลักษณะเชิงฐานพื้นที่ งานวิจัยนี้จึงต้องอธิบายปรากฏการณ์ทั้งหมด ผ่านแนวคิดทฤษฎีทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจด้วย ในลำดับต่อไป

2.3.2 การดำรงอยู่เชิงสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจในพื้นที่ของชุมชน

ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของคนในพื้นที่ มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับผู้คน (people) ที่อยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ภายในอาณาบริเวณที่เรียกว่า ชุมชน (community) เพื่อดำรงอยู่ในสภาพแวดล้อม (Hillery, 1955) ล้วนมีรูปแบบความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน และระหว่างชุมชนที่แตกต่างกันไป (John and Mavis Biesanz, 1969) ภายในพื้นที่ชุมชนจะมีระบบพื้นที่ที่ผู้คนอยู่อาศัยและสัญจร (live and move) ผู้คนจะเป็นผู้กำหนดลักษณะและสาระของพื้นที่ ว่าต้องการจะเอื้อให้เกิดการพบปะเผชิญหน้า (encounter) หรือหลีกเลี่ยงกันบนพื้นที่ในรูปแบบใด อันเป็นคุณลักษณะของพื้นที่ทางสังคม (social space) ที่ก่อขึ้นบนพื้นที่ทางกายภาพ (physical space) (Rapoport, 1977)

แนวคิด “ตรรกะทางสังคมเชิงพื้นที่” (The Social Logics of Space) (Hillier and Hanson, 1984) เสนอแนวคิดที่สำคัญในการมองความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะเชิงพื้นที่และลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจของเมือง กล่าวคือ ผู้คน ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของเมือง ประกอบด้วยคนท้องถิ่นและคนแปลกหน้า (inhabitants and strangers) หรือ “คนใน” และ “คนนอก” พื้นที่ที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยและสัญจรที่แตกต่างกัน โดยคนในพื้นที่จะมีบทบาทในการกำหนดอาณาเขตของชุมชน และสร้างให้เกิดพื้นที่ต่างๆ เพื่อใช้สอยตามความต้องการให้เกิดขึ้นอย่างครบถ้วนอยู่ภายในอาณาเขตหนึ่งๆ มีการดำเนินชีวิต การกระทำ และความต้องการแบบต่างๆ รวมทั้ง เป็นผู้ควบคุม

การใช้สอยในส่วนต่างๆ ของพื้นที่ และกำหนดพื้นที่ที่จะมีการพบปะกันระหว่างคนในและคนนอกพื้นที่ ส่วนคนนอกพื้นที่ มีความสำคัญในฐานะคนที่เข้ามาสู่พื้นที่หรือสัญจรผ่านไปมา หากเข้าสู่ชุมชนคนนอกพื้นที่ก็จะกลายเป็นผู้มาเยือน (visitors)

ในการทำงานเดียวกัน ดังที่ ศรีศักร วัลลิโภดม (2554: 191) กล่าวว่า ในสังคมหนึ่งๆ นั้น คนในชุมชนจะกำหนดให้เกิดพื้นที่สร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยและพื้นที่สาธารณะ ที่ต่างเป็นเจ้าของและใช้ประโยชน์ร่วมกันทั้งในทางสังคมและเศรษฐกิจ ตลอดจนมีการกำหนดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนไว้เป็นที่หมายให้เคารพ เพื่อนำไปสู่การยอมรับเงื่อนไขของการใช้ทรัพยากรอย่างไม่เอารัดเปรียบซึ่งกันและกัน คนในพื้นที่จึงเป็นผู้สร้างขอบเขตชุมชนหรือท้องถิ่นของตนเอง เป็นสำนึกที่เกิดจากภายในที่คนภายในเท่านั้น ที่จะรู้ว่าขอบเขตนั้นครอบคลุมไปถึงที่ไหนบ้าง ในขณะที่เดียวกันก็ทำหน้าที่ปกป้องกีดกันไม่ให้คนจากภายนอกเข้ามายึดครองและครอบงำทางสังคมเศรษฐกิจบนพื้นที่ชุมชนนี้ได้ จากแนวคิดทั้ง 2 ดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าเมืองถูกกำหนดกลไกทางสังคมและวัฒนธรรมผ่านตรรกะเชิงพื้นที่ และในทางกลับกันเสมออย่างแยกไม่ออก

นอกจากนั้น ในสังคมยังมีกลไกที่ผู้คนจะดูแลกันเอง ด้วยการมอบความเชื่อถือไว้วางใจให้แก่บุคคลในฐานะผู้นำ (leader) ของชุมชนท้องถิ่น เห็นได้ชัดเจนในรูปแบบของการที่ผู้เฒ่า ผู้อาวุโส ผู้นำทางศาสนา ผู้นำในการทำพิธีกรรมทางจิตใจ ฯลฯ มักจะได้รับการยกย่องจากคนในกันเอง ภายใต้รูปแบบที่ไม่มีระเบียบแบบแผนเป็นทางการ โดยเฉพาะในชุมชนหรือย่านเก่าแก่ (นิยพวรรณ วรรณศิริ, 2550) ส่วนผู้นำอีกรูปแบบหนึ่งคือ ผู้ที่ได้รับอำนาจ (power) ให้เป็นตัวแทน เพื่อทำหน้าที่ต่างๆ จากสมาชิก รวมทั้งได้รับสิทธิ์และการรับรองในอำนาจหน้าที่จากรัฐ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน รวมถึงบุคคลที่มีหน้าที่ในการบริหารปกครอง ซึ่งมีบทบาทระเบียบแบบแผนที่ชัดเจน ผู้นำกลุ่มนี้จึงสามารถจะใช้ความเป็นกันเองของความเป็นคนใน ในการประนีประนอมไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้ง และใช้อำนาจรัฐในการตัดสินอย่างเด็ดขาด หากใช้อำนาจอย่างแรกไม่เป็นผล ดังนั้น อำนาจทั้ง 2 อย่างนี้จะเกื้อกูลกันและกัน มีผลให้เกิดความราบรื่นและปลอดภัยในการอยู่ร่วมกัน จึงอาจกล่าวได้ว่า บทบาทหน้าที่ของผู้คนในชุมชนจึงหมายถึงการที่ “คนใน” จะต้องรู้จักใช้ทรัพยากรในพื้นที่สาธารณะร่วมกันเพื่อการอยู่รอด ไม่ใช่เพียงเพื่อปัจเจกบุคคลและพรรคพวก ส่วน “ผู้นำ” ซึ่งมีอำนาจในสังคมจะต้องดูแลพื้นที่สาธารณะให้คงอยู่ และเป็นประโยชน์ต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนท้องถิ่น (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2554)

ผู้คนที่อาศัยและสัญจรอยู่ในระบบเมืองหนึ่งๆ จะมีการพบปะเผชิญหน้ากัน หรือการมีปฏิสัมพันธ์กันทางสังคม (social interaction) (Poplin, 1972) อย่างหลากหลาย ทั้งในแบบที่รวมตัวกันเป็นกลุ่มใหญ่หรือกลุ่มเล็กๆ ทั้งหนาแน่นหรือเบาบาง ตลอดจนอยู่รวมกันหรือแยกกัน ซึ่งส่งผลให้เกิดการกระจายกิจกรรมต่างๆ ขึ้นในพื้นที่ ทั้งกิจกรรมที่ต้องการความสงบหรือต้องการความพลุกพล่านของผู้คน โดยเป็นไปอย่างสอดคล้องกับวัตถุประสงค์และจุดมุ่งหมายในการพบปะกันของคนเหล่านี้เอง

โดยทั่วไปการรวมกลุ่มจะมี 2 ลักษณะ คือ กลุ่มพื้นที่ (spatial group) และกลุ่มข้ามพื้นที่ (transpatial group) โดยกลุ่มพื้นที่ เป็นกลุ่มคนในพื้นที่ที่อาศัยอยู่ร่วมกันในบริเวณเดียวกัน (co-residence) มีการพบปะเผชิญหน้ากันด้วยการไปมาหาสู่อย่างใกล้ชิดกัน (proximity) มีสัมพันธภาพระหว่างกันอย่างแนบแน่น (intimacy) มีการยอมรับซึ่งกันและกันตามแบบที่บุคคลนั้นเป็นอยู่ ซึ่ง Douglas E. Sanders (1985) ให้ความหมายว่าเป็นความสัมพันธ์แบบประเพณีระหว่างครอบครัวในพื้นที่หนึ่ง ซึ่งมีขนาดเล็กพอที่คนในพื้นที่นั้นๆ จะสามารถเผชิญหน้าซึ่งกันและกันได้ อย่างไรก็ตาม ด้วยความจำเป็นในการดำเนินชีวิต ที่กลุ่มคนในพื้นที่หนึ่งไม่สามารถตอบสนองความต้องการได้ทั้งหมด ทำให้ต้องมาพบปะเผชิญหน้า ทำกิจกรรมข้ามพื้นที่ (across space หรือ transpatial) เกิดเป็นกลุ่มข้ามพื้นที่ขึ้น ภายใต้ความต้องการเดียวกัน หรือเรียกว่ามี “วัตถุประสงค์” ในแบบเดียวกัน มีการมารวมกลุ่มกันผ่านสัมพันธภาพแบบเป็นทางการ (formal) ที่เกี่ยวข้องกันเฉพาะวัตถุประสงค์บางด้าน (segmental) และเป็นไปตามบทบาท (role) ที่เป็นอยู่ ณ ขณะนั้น โดยคนเหล่านั้น จะมีภูมิลำเนาอยู่ในพื้นที่เดียวกันหรือไม่ก็ได้ นอกจากนั้น ทั้งกลุ่มพื้นที่และกลุ่มข้ามพื้นที่ จะมีความสำคัญเฉพาะในตัวเอง ซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์และมีอยู่ในทุกๆ สังคม (Hillier and Hanson, 1984)

การที่สมาชิกในกลุ่ม มีส่วนร่วมในวัตถุประสงค์ หรือมีความต้องการเดียวกันบนพื้นที่หรือข้ามพื้นที่ จะทำให้กลุ่มนั้นๆ มีความเป็นกลุ่มทางสังคมสูงและเป็นระบบที่มั่นคงจน เรียกว่าเป็นสังคมที่มี “ระบบที่สอดคล้องกัน” (corresponded system) โดยจะมีขอบเขตการเผชิญหน้า ผ่านการกำหนดขอบเขตเชิงพื้นที่อย่างชัดเจน จนสามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐาน เพื่อการยังชีพตามแนวทางเฉพาะของกลุ่ม มีการจัดการลำดับค้ำของพื้นที่ภายใน และมีกฎเกณฑ์ที่เข้มงวด เพื่อให้กลุ่มมีความเข้มแข็ง แต่หากสมาชิกในกลุ่มมีความต้องการเดียวกัน แต่อยู่ข้ามพื้นที่หรือเป็นลักษณะข้ามพื้นที่ (transpatial) จะเรียกว่าเป็นสังคมที่มี “ระบบที่ไม่สอดคล้องกัน” (noncorresponded system) ซึ่งจะมีระบบที่ไม่ผูกขาดตายตัว ไม่มีลำดับค้ำ ไม่มีกฎเกณฑ์ที่เข้มงวด และไม่มีขอบเขตพื้นที่ที่ชัดเจน (อ้างแล้ว, 1984) การก่อตัวทางสังคมและกระจายไปของกลุ่มกิจกรรมในพื้นที่และกลุ่มข้ามพื้นที่นั้น ม.ร.ว.อ.คิน รพีพัฒน์ (2537) กล่าวว่า มีลักษณะคล้ายใยแมงมุม กล่าวคือ บุคคลหนึ่งย่อมมีความสัมพันธ์กับคนอื่นในสังคมอีกเป็นจำนวนมาก ในหลายรูป ลักษณะและสถานการณ์ บุคคลที่มีความสัมพันธ์ด้วยก็จะมีสัมพันธ์กับคนอื่นๆ ต่อไปอีก จนเป็น “เครือข่ายทางสังคม” (social network) ซึ่งทำหน้าที่เชื่อมโยงการร่วมกันทำกิจกรรมบางสิ่งบางอย่าง การแลกเปลี่ยน และการสื่อสาร ที่ผู้คนใช้เป็นโอกาสและช่องทางเพื่อสร้างความอยู่รอดในสังคม (ชินสัคค สุวรรณอัจฉริย, 2549) ในขณะเดียวกัน ทุกชุมชนก็ต้องเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับชุมชนอื่นๆ เพื่อแลกเปลี่ยนปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต ที่แต่ละฝ่ายต่างขาดแคลนแบบข้ามพื้นที่ด้วย (ชลธิรา สัตยาวัฒนา, 2547:61)

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2536) ได้อธิบายลักษณะเครือข่ายทางสังคมของชุมชนหมู่บ้านไทยว่า เป็นลักษณะเครือข่ายทางสังคมแบบพึ่งพาอาศัยกัน เนื่องจากมีพื้นฐานความเกี่ยวข้องความเป็นญาติพี่น้อง เป็นแรงเกาะเกี่ยวสำคัญที่ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ร่วมกันของชุมชนยังคงอยู่อย่างแน่นแฟ้น นอกจากนี้ การมีปฏิสัมพันธ์กัน “แบบซึ่งหน้า” (face-to-face interaction) ของคนในชุมชน เช่น การช่วยเหลือเกื้อกูล การร่วมกันแก้ปัญหาความขัดแย้ง ตลอดจนการร่วมกันประกอบพิธีกรรมต่างๆ ทางศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม เศรษฐกิจ รวมไปถึงการพบปะเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผ่านการมีพื้นที่และเวลา (space and time) ร่วมกัน สามารถช่วยรักษาสายสัมพันธ์ของคนในชุมชนไว้ (สีลาภรณ์ บัวสาย, 2547) คุณภาพของความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่มีต่อกัน ยิ่งมีความแน่นแฟ้นเพียงใดก็ยิ่งจะคงความเป็นชุมชนสูง (ม.ร.ว.อดิน รพีพัฒน์, 2536) ส่วนเครือข่ายทางสังคมที่ขยายออกไป อาจเรียกว่า ชุมชนใหม่ (new community) ที่เกิดขึ้นเนื่องจากการพัฒนาเทคโนโลยีและปัญหาสังคมที่ซับซ้อนมากขึ้น ไม่อาจจำกัดอยู่ในปริมาตรที่มีอาณาเขตทางภูมิศาสตร์ได้เพียงลำพัง บางปัญหาเกิดจากอิทธิพลภายนอก จึงต้องการความร่วมมือและทรัพยากรในการแก้ไขจากภายนอก เครือข่ายลักษณะนี้จึงไม่จำเป็นต้องอ้างอิงกับพื้นที่ทางกายภาพ ที่สมาชิกต้องพบปะกันโดยตรง แต่อาศัยเทคโนโลยีการสื่อสารและสารสนเทศเป็นเครื่องสานความสัมพันธ์และจิตสำนึกร่วมในลักษณะ “ชุมชนเสมือน” (virtual community) ซึ่งสมาชิกอาจจะได้พบกันซึ่งหน้าหรือไม่ก็ได้ แต่มีโอกาสสื่อสารกันด้วยถ้อยคำ ภาษา และความคิด ผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ตหรือคลื่นวิทยุกระจายเสียง ฯลฯ (ธีระภัทรา เอกผาชัยสวัสดิ์, 2553 :115) ขอบเขตของการรวมกลุ่มทางสังคมในลักษณะนี้ จึงอาจเกิดจากขอบเขตของความรู้สึกที่มีร่วมกันเป็นหลัก (Jenks and Dempsey, 2007)

การรวมกลุ่มทางสังคม หรือเครือข่ายทางสังคมที่ผู้คนสร้างขึ้นบนพื้นที่ จะแสดงผ่านการทำ “กิจกรรม” (activities) (Rapoport, 1990) ที่ผู้คนมักทำใน 2 ลักษณะได้แก่ 1) กิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นกิจวัตรประจำวัน ซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากภูมิหลังทางวัฒนธรรม เช่น การประกอบพิธีกรรม การละเล่น เทศกาล งานประเพณี เป็นต้น 2) กิจกรรมเชิงธุรกิจหรือกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (Chapin, 1972) หมายถึง การแบ่งงานกันทำ ซึ่งมี 2 แบบ คือ (1) การรวมกลุ่มแบบอิสระ (organic solidarity) คนในชุมชนมีความแตกต่างของบทบาทและหน้าที่ ซึ่งเกิดจากการแบ่งงานกันทำ โดยแต่ละส่วนจะกลายเป็นส่วนประกอบซึ่งกันและกัน และทำให้ต้องพึ่งพากันมากขึ้น (2) การรวมกลุ่มแบบเป็นระบบ (mechanical solidarity) คนในชุมชนมีค่านิยมและความสนใจที่เหมือนกัน เป็นความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงระหว่างบุคคลในเมืองอย่างเป็นระบบ มีความคล้ายคลึงกันในหน้าที่และกิจกรรมในการประกอบอาชีพ ทั้งนี้ มีแนวโน้มว่า การรวมกลุ่มแบบเป็นระบบ (mechanical solidarity) จะเปลี่ยนเป็นการรวมกลุ่มแบบอิสระ (organic solidarity) เมื่อชุมชนมีขนาดใหญ่ขึ้น (Durkheim, 1964) เนื่องจาก การมีอยู่ของกิจกรรมทางเศรษฐกิจจะแสดงถึงความเป็นปึกแผ่น ความเป็นอยู่ที่ดีทางสังคม โดยจะสังเกตได้จากการมีอยู่และจำนวนของสินค้า เหตุการณ์ กิจกรรม บริการทางสังคม ประชาชาติ ตลอดจนสถาบันที่เป็นกลไกที่

ทำให้เกิดแรงประสานเครือข่ายนี้ขึ้น (Young, Spencer and Flora, 1968 ; ดารณี ฤทธิพิพัฒน์กุล, 2549) นอกจากนั้น Hillier and Hanson (1984: 18) กล่าวว่า กิจกรรมทางเศรษฐกิจของการรวมกลุ่มแบบเป็นระบบ (mechanical solidarity) มักมีแนวโน้มต่อการส่งผลให้เกิดลักษณะทางสังคมบนพื้นที่แบบแยกตัวและกระจัดกระจาย (segregated and dispersed space) ส่วนการรวมกลุ่มแบบอิสระ (organic solidarity) จะส่งผลให้เกิดลักษณะทางสังคมบนพื้นที่แบบผสมผสานและมีความหนาแน่น (integrated and dense space) มากกว่า

นอกจากนั้น ลักษณะทางเศรษฐกิจของชุมชน ควรมีความสัมพันธ์กับครอบครัว วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป หรือเรียกว่า เศรษฐกิจวัฒนธรรม อันเป็นลักษณะทางเศรษฐกิจที่อยู่บนพื้นฐานความเข้มแข็งของชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ (ประเวศ วะสี, 2542) ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2544) เรียกว่าเป็นลักษณะของ “ชุมชนท้องถิ่น” กล่าวคือ เป็นลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมที่มีแรงเกาะเกี่ยวซึ่งกันและกันอยู่ในสังคมแบบไทย ที่มีการช่วยเหลือกัน มีการประกอบพิธีกรรมที่ให้ความสำคัญกับบรรพบุรุษ ครอบครัว และชุมชนร่วมกัน ล้วนเป็นสิ่งที่ช่วยให้ชุมชนหมู่บ้านสามารถดำรงเอกลักษณ์สำคัญไว้ได้ ลักษณะดังกล่าว ยังมีความสอดคล้องกับสังคมอุดมคติของ “ลัทธิอนาธิปไตยนิยม” (anarchism) และตามหลัก “แนวคิดสวदेशิ” (swadeshi) ที่เสนอโดยมหาตมะ คานธี (1869-1948) ที่ว่า โดยพื้นฐานของทุกๆ สังคมจะต้องประกอบด้วยหน่วยพื้นที่ขนาดย่อยที่ต่างมีความเป็นอิสระ ภายในพื้นที่ของแต่ละหน่วยย่อยมีการช่วยเหลือพึ่งพาซึ่งกันและกัน ด้วยความสมัครใจของสมาชิกเพื่อก่อให้เกิดความผูกพันและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีการสร้างหรือผลิตสิ่งจำเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต มีการใช้ทรัพยากร ตลอดจน แลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นก่อน เพื่อให้หน่วยพื้นที่นั้นๆ สามารถดำรงอยู่ได้ภายในหน่วยพื้นที่ของตนเอง จึงค่อยใช้ประโยชน์หรือใช้บริการจากหน่วยพื้นที่อื่นเท่าที่จำเป็น ลักษณะดังที่กล่าวมานั้น เป็นพื้นฐานของการสร้างระบบเศรษฐกิจที่มีความพอเพียงในตัวเอง (self-sufficient economy)

นอกจากนั้น การอยู่อาศัยและสัญจรของผู้คนในระบบที่เป็นไปอย่างมีแบบแผน เรียกว่า วิถีชีวิต (way of life) หรือ วัฒนธรรม (culture) Rapoport (1977) ได้อธิบายผ่าน “แนวคิดทางวัฒนธรรม” (The Concept of Culture) ว่า วัฒนธรรมเป็นการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่เป็นไปตามความรู้สึกรู้คิดและมีระเบียบแบบแผน มีระบบสัญลักษณ์ที่เป็นไปตามสถานการณ์ต่างๆ ที่สมาชิกต่างเข้าใจความหมาย ยอมรับและใช้ปฏิบัติร่วมกันภายในพื้นที่ชุมชน ทำให้รู้สึกถึงความเป็นชุมชนเดียวกัน หรือรู้สึกผูกพันกัน โดยเป็นสิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้ซึ่งมีระบบ ระเบียบ กฎเกณฑ์ และสอดคล้องกับลักษณะอุปนิสัยของผู้คนในพื้นที่ที่ยึดถือปฏิบัติ จึงส่งผลต่อความเชื่อแล้วเกิดเป็นโลกทัศน์ที่มีคุณค่า สามารถเลือกมาเป็นค่านิยมในการดำเนินชีวิต จึงมีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น โดยแสดงออกในรูปแบบ

ของระบบกิจกรรมที่เกิดขึ้นบนพื้นที่หรือระบบที่ตั้ง ดังนั้น วัฒนธรรมจึงเป็นลักษณะของการสร้างสรรค์สภาพแวดล้อม (built environment) ที่ทำให้สังคมในแต่ละพื้นที่ชุมชนมีเอกลักษณ์ที่แตกต่างกัน

วัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่ผู้คนยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติ หรือใช้สำหรับทำหน้าที่ควบคุมการดำเนินชีวิต สามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ 1) วิถีประชาหรือวิถีชาวบ้าน (folkways) เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ปฏิบัติกันมาจนเคยชิน มีความแตกต่างกันไปในแต่ละสังคมและสามารถเปลี่ยนแปลงได้ 2) จารีต (mores) เป็นข้อห้ามที่กำหนดว่าการกระทำใดถูกผิดและเกี่ยวข้องกับศีลธรรม 3) กฎหมาย (laws) เป็นระเบียบกฎเกณฑ์ที่ควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมอย่างเป็นทางการ กฎหมายที่ตีจะต้องสอดคล้องกับวิถีประชาและจารีตที่ผู้คนยึดถือ มีความทันต่อเหตุการณ์หรือเปลี่ยนไปตามสมัยนิยม (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2545: 29; อัมพร สุคันธวิช และศรีรัฐ โกวงศ์, บรรณาธิการ, 2553) วัฒนธรรมที่ปรากฏในพื้นที่ทางสังคม ได้แสดงให้เห็นจากการกำหนดที่ตั้งชุมชน ลักษณะการวางแผนผังชุมชน ตลอดจน การวางตำแหน่งขององค์ประกอบต่างๆ ในพื้นที่ชุมชน ฯลฯ ทั้งนี้ เพื่อให้สมาชิกที่อาศัยอยู่มีความเคารพหรืออ่อนน้อมต่อพื้นที่ ซึ่งเป็นการช่วยกันปกป้องดูแลพื้นที่และรักษาทรัพยากรไว้ร่วมกัน (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2548 :130; ชินส์คค สุวรรณอัจฉริยะ, 2549: 13) โดยผู้คนในพื้นที่ชุมชนจะลดความเป็นปัจเจกบางอย่างลง และยอมทำบางอย่างที่เป็นข้อตกลงร่วมกัน (พรพิลัย เลิศวิชา กล่าวใน รั้งสรรค์ จันตะ, 2552: 11) นอกจากนั้น สิ่งที่ผู้คนสร้างขึ้นบนพื้นที่ในสังคม เพื่อให้เกิดสำนึกร่วมและสร้างความผูกพันกันนั้น อาจพบในรูปของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชน ได้แก่ ศาลพระภูมิ หรือศาลเจ้าที่ ซึ่งในปัจจุบันนั้น อาจไม่เคร่งครัดตามความหมายหรือสาระสำคัญแบบดั้งเดิมของผู้คนในอดีต แต่ได้แสดงให้เห็นว่ายังคงมีบทบาทต่อความรู้สึกนึกคิดของผู้คนในปัจจุบัน ที่ในบางครั้งยังช่วยควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม ตลอดจน มีส่วนช่วยในการสร้างความมั่นคงเป็นปึกแผ่นของชุมชนได้เป็นอย่างดี ซึ่งเป็นกลไกทางสังคมที่ช่วยให้ชุมชนยังคงดำรงอยู่ได้ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2541)

การศึกษาลักษณะทางสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจ ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของชุมชนต่างๆ ในพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์หลายพื้นที่ พบว่า มีลักษณะเฉพาะที่เอื้อให้เกิดการดำรงอยู่ที่แตกต่างกันไป เช่น ในพื้นที่เมืองดงละคร จังหวัดนครนายก ดังที่ ภัทราวดี ดีสมโชค (2554) ได้ทำการศึกษา พบว่า เป็นชุมชนที่อยู่ในเมืองประวัติศาสตร์ที่มีพัฒนาการมายาวนานกว่า 100 ปี ชุมชนส่วนใหญ่จับจองพื้นที่เพื่ออยู่อาศัยในบริเวณรอบๆ โบราณสถานและคันดินของเมืองโบราณ ภายหลังจากการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ในปี พ.ศ. 2478 ได้ทำให้ชุมชนประสบปัญหาจากการจัดการพื้นที่ของภาครัฐที่ต้องการรื้อย้ายชุมชนที่ซ้อนทับโบราณสถานออก จึงทำให้คนในชุมชนต้องมีการจัดการเพื่อดำรงรักษาพื้นที่ชุมชนไว้ ด้วยวิธีการต่างๆ หลากหลายวิธี เริ่มตั้งแต่ในช่วงแรกที่จนกระทั่งปัจจุบัน มีลำดับขั้นตอนดังนี้ 1) คนในชุมชนมีอคติ ไม่ยอมรับ เรียกร้องสิทธิ ต่อต้าน รวมกลุ่มและฟ้องร้องต่อหน่วยงานภาครัฐที่เข้ามาดำเนินการ 2) คนในชุมชนเริ่มยอมรับให้มีการประนีประนอมระหว่างชุมชนกับ

หน่วยงานภาครัฐ 3) คนในชุมชนได้ยอมรับการสูญเสียพื้นที่อยู่อาศัยและผลกระทบที่เกิดขึ้นบางส่วน โดยได้รับประโยชน์บางส่วนกลับคืนมาทดแทน เพื่อเป็นการดำรงรักษาให้ “คนในชุมชน” ยังคงมี “พื้นที่เพื่ออยู่อาศัยและทำกิน” ไว้ ด้วยการอาศัยอยู่ในขอบเขตพื้นที่ที่กำหนด เป็น “พื้นที่เฉพาะของคนในชุมชน” และมีพื้นที่ในบริเวณโบราณสถานถือเป็น “พื้นที่สาธารณะ” ที่เอื้อให้ทั้งผู้อยู่ในชุมชนและคนนอกได้เข้ามาใช้พื้นที่ร่วมกัน ในลักษณะที่คนในชุมชนใช้พื้นที่เป็นแหล่งประกอบอาชีพการค้าขาย ส่วนคนนอก ซึ่งเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวได้เข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่ นอกจากนั้น ยังมีบริเวณที่ตั้งศาลพ่อปู่ที่คนในชุมชนเคารพนับถือ โดยเมื่อมีการเข้าไปใช้ประโยชน์ไม่ว่าจะเป็นการเก็บของป่า ตัดไม้ จับสัตว์ป่า ก็จะต้องกราบไหว้ขอขมาก่อน ซึ่งเป็นข้อตกลงที่ต้องปฏิบัติร่วมกันของคนใน เพื่อควบคุมและรักษาการใช้ทรัพยากรในพื้นที่สาธารณะไว้ ส่วนคนนอกก็จะมีคามอ่อนน้อมเมื่อเข้าสู่พื้นที่ จากสถานการณ์ดังกล่าว อาจสรุปได้ว่า ภายในพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์วังละคร ประกอบด้วยอาณาเขตที่อยู่อาศัยของคนในพื้นที่ และพื้นที่สาธารณะที่ทั้งคนในและคนนอกพื้นที่สามารถใช้ประโยชน์ร่วมกัน โดยคนในที่อยู่อาศัยและคนนอกที่มาเยือนพื้นที่ ต่างมีบทบาทในการดูแลรักษาพื้นที่ให้สามารถดำรงอยู่ร่วมกัน

เช่นเดียวกับชุมชนในเมืองเก่าลำปาง ดังที่ วีระ อภัยสุวรรณ (2550) ทำการศึกษาพบว่า เป็นชุมชนที่มีผู้คนทยอยเข้ามาจับจองเพื่ออยู่อาศัยในบริเวณที่เป็นโบราณสถาน ซึ่งถูกปล่อยให้รกร้าง ตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ.2478 ก่อนที่หน่วยงานภาครัฐจะเข้าไปจัดการพื้นที่และประกาศให้พื้นที่เป็นเขตอนุรักษ์โบราณสถาน ปัจจุบันชุมชนมีการขยายตัวอย่างหนาแน่น เมื่อภาครัฐเข้าไปจัดการพื้นที่ จึงทำให้ชุมชนที่อาศัยอยู่บางส่วนประสบปัญหาในการถูกโยกย้าย แต่ผู้คนในพื้นที่ได้พยายามใช้วิธีการต่างๆ ในการต่อรองกับภาครัฐเพื่อให้สามารถอาศัยอยู่ในพื้นที่ได้ต่อไป โดยระยะแรก ผู้คนได้อ้างสิทธิจากการจับจองที่ดินในพื้นที่สาธารณะ จึงทำให้ยังคงอาศัยอยู่ในพื้นที่ได้ต่อไป จากนั้นระยะที่ 2 ภาครัฐได้พยายามเข้าไปจัดการหรือย้ายชุมชนออกจากเขตโบราณสถาน แต่คนในพื้นที่ต่างไม่ยินยอมและไม่ให้ความร่วมมือ จึงเริ่มมีความขัดแย้งเกิดขึ้น และชุมชนยังคงอาศัยอยู่ในพื้นที่ต่อไป จนกระทั่งระยะที่ 3 เป็นระยะที่ต่างฝ่ายต่างอ้างสิทธิในพื้นที่อย่างเข้มข้น ทั้งสองฝ่ายจึงเกิดความขัดแย้งที่รุนแรงมาก และชุมชนยังคงต่อต้านเพื่ออาศัยอยู่ในพื้นที่ต่อไป ระยะที่ 4 เป็นระยะที่มีความคลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้น เมื่อคนในพื้นที่และภาครัฐต่างปรับเปลี่ยนแนวคิด โดยให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการดูแลพื้นที่โบราณสถาน ด้วยการกำหนดให้มี “พื้นที่เฉพาะของคนในชุมชน” สำหรับอยู่อาศัยที่คนในจะช่วยกันดูแลกันเอง และ “พื้นที่สาธารณะ” ที่จะต้องดูแลและใช้ประโยชน์ร่วมกัน ได้แก่ พื้นที่แห่งความศักดิ์สิทธิ์ที่ ทั้งศาลเจ้าและทางเดินโบราณที่เป็นข้อกำหนดให้ทุกฝ่ายถือปฏิบัติ ไม่ละเมิดการใช้พื้นที่ด้วยการรุกล้ำเข้าไปอยู่อาศัยหรือทำกิจกรรมเพื่อประโยชน์ส่วนตัว จากการศึกษาเปรียบเทียบทั้ง 2 เมืองดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า “คนในที่อยู่อาศัย” จะมีวิธีปกป้องทรัพยากรและพื้นที่ร่วมกันเพื่อความอยู่รอด ส่วน “คนนอกพื้นที่” ซึ่งเป็นหน่วยงานภาครัฐ จะต้องดูแลพื้นที่สาธารณะให้คงอยู่ และเป็นประโยชน์ต่อคนในชุมชนท้องถิ่น (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2554) จึงจะสามารถรักษาชุมชนและเมืองประวัติศาสตร์ให้สามารถดำรงอยู่ได้

ดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์ เจริญเมือง (2549) ศึกษาเมืองประวัติศาสตร์เชียงใหม่ ในชุมชนย่านวัดเกต เกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้พื้นที่สามารถคงความเป็นย่านเก่าแก่ ที่มีการสืบทอดการอยู่อาศัยของผู้คนร่วมกับโบราณสถานที่หนาแน่นมากที่สุดของเมืองไว้ได้ พบว่า เกิดจากคนในท้องถิ่น มีบทบาทสำคัญในการควบคุมคนนอกที่เข้ามาในพื้นที่ โดยเฉพาะเมื่อกลุ่มคนนอกเหล่านั้นได้พยายามที่จะเข้ามาเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ ภายในย่าน เช่น การก่อสร้างอาคารสูงในเขตวัดเกต การสร้างผนังคอนกรีตริมน้ำเพื่อป้องกันน้ำท่วมในพื้นที่สาธารณะของชุมชน ซึ่งผู้คนภายในย่านมีความเห็นไม่ได้เป็นการแก้ปัญหา น้ำท่วมอย่างแท้จริง นอกจากนี้ คนในพื้นที่ยังรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ โดยเฉพาะกิจกรรมที่เป็น การดูแลปกป้องรักษาพื้นที่และโบราณสถานไว้ให้คงอยู่อย่างสอดคล้องกับสภาพเดิม รวมทั้งคงความเป็นพื้นที่สาธารณะไว้ใช้ร่วมกัน โดยกิจกรรมต่างๆ นั้น ประกอบไปด้วยกิจกรรมทางศาสนา (ได้แก่ การทอดกฐิน ฝ่าป่า ฯลฯ) เพื่อร่วมกันทำบุญเพื่อนำเงินไปใช้ในการอนุรักษ์อาคารเก่าที่สำคัญ) กิจกรรมทางสังคม (เช่น การเสวนา การประชุม การบรรยายให้ความรู้แก่ผู้ที่มาเยี่ยมชม) ตลอดจน การตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นเพื่อใช้ในการบูรณะโบราณสถาน เช่นเดียวกับเมืองเก่านารา (Nara) ประเทศญี่ปุ่น (ดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์ เจริญเมือง, 2547: 12-16) ที่ผู้คนในพื้นที่ได้ร่วมกันก่อตั้งเครือข่ายกระบวนการสร้างสรรค์เมือง (Machizukuri) และศูนย์สร้างสรรค์เมืองนาราหรือศูนย์นารามาชิซึคิ (Naramachizukuri Center, Inc.) ทำหน้าที่ดูแลย่านเก่าที่มีคุณค่าและอนุรักษ์ภูมิทัศน์ของเมือง ตลอดจนสร้างเครือข่ายสมาคมชุมชนโชไนไก (Chonagai) ทำหน้าที่จัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้คนในชุมชนเกิดจิตสำนึกและมีส่วนร่วมในการดูแลชุมชนของตน จึงกล่าวได้ว่า การมีเครือข่ายและกิจกรรมเหล่านี้ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เมืองเก่านารามีความยั่งยืน

นอกจากนั้น ชุมชนในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ กรุงเทพฯ โดยธณภณ วัฒนกุล (2550) ได้ศึกษาชุมชนป้อมมหากาฬ เป็นชุมชนที่เกิดขึ้นพร้อมกับการสร้างป้อมมหากาฬ ในสมัยรัชกาลที่ 1 จึงมีความสำคัญในการเป็นเส้นทางเข้าออกของพระนครด้านทิศตะวันออก และเป็นพื้นที่ศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ ถือเป็นชุมชนชานกำแพงพระนครที่มีป้อมหลังทางประวัติศาสตร์ ยาวนานกว่า 200 ปี รวมทั้งมีวิถีชีวิตของผู้คนที่ดำเนินอยู่อย่างสัมพันธ์กัน นับจากการเกิดเหตุการณ์ไฟไหม้ในช่วง พ.ศ.2511 เป็นเหตุการณ์สำคัญที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่และลักษณะทางสังคมของชุมชนอย่างมาก กล่าวคือ ภายหลังจากที่ไฟไหม้ จึงได้มีการปลูกสร้างอาคารพักอาศัยขึ้นใหม่ เพื่อทดแทนอาคารเดิมขึ้นอย่างหนาแน่น แต่เจ้าของบ้านได้ปล่อยให้คนเช่าอยู่ ในพื้นที่ชุมชนจึงมีผู้คนจากภายนอก มาอยู่ร่วมกับคนกลุ่มเดิมในพื้นที่ เมื่อเวลาผ่านไปบ้านเช่าต่างๆ ก็มีจำนวนเพิ่มขึ้นและหนาแน่นขึ้นตามลำดับ ชุมชนจึงมีสภาพคล้ายชุมชนแออัดในพื้นที่เมืองทั่วไป ทำให้นายงานภาครัฐได้พยายามไล่อพยพชุมชนออกจากพื้นที่ เพื่อพัฒนาและปรับปรุงพื้นที่ขึ้นใหม่ให้เป็นสวนสาธารณะของกรุงเทพมหานคร และดำเนินการขึ้นทะเบียนป้อมมหากาฬเป็นโบราณสถาน แต่ชาวชุมชนได้ร่วมดำรงรักษาพื้นที่และการอยู่อาศัยไว้ ด้วยการต่อสู้ เรียกร้องและต่อรองสิทธิต่างๆ เพื่อให้ได้รับการยอมรับการอยู่อาศัยที่ถูกต้องตามกฎหมาย ใน

ขณะเดียวกันก็ยังคงมีวิถีชีวิต การประกอบพิธีกรรมตามประเพณีและศาสนา รวมทั้ง การประกอบอาชีพ ที่เป็นภูมิปัญญาสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งแสดงให้เห็นภายนอก โดยเฉพาะหน่วยงานภาครัฐ ได้เห็นถึงความสำคัญของการเป็นชุมชนเก่าแก่ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่มายาวนาน รวมทั้งการมีกิจกรรมและเครือข่ายที่ผู้คนในชุมชนต่างมีความกระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วมเพื่อดำรงรักษาชุมชนไว้ให้คงอยู่

ส่วนกรณีชุมชนเก่าฝั่งธนบุรี ของกรุงเทพฯ ดังที่ ธีมาพร วัชราทิน (2551) ได้เลือกศึกษา ในย่านตลาดพลู ซึ่งเป็นพื้นที่สำคัญที่มีพัฒนาการมาตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี ในอดีตเป็นจุดเชื่อมหลักของการคมนาคมทางน้ำกับทางรถไฟ จึงมีบทบาทเป็นจุดรวมสินค้า และกลายเป็นศูนย์กลางการค้าและพักอาศัยที่มีผู้คนหลากหลายกลุ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ทั้งชาวไทยดั้งเดิม ชาวจีน และชาวมุสลิม ภายในพื้นที่ชุมชนประกอบไปด้วยอาคารและโบราณสถานต่างๆ ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ (วัดกลางหรือวัดจันทารามวรวิหาร วัดบางยี่เรือนอกหรือวัดอินทารามวรวิหาร มัสยิดสวนพลู รวมทั้ง ศาลเจ้า) รวมทั้ง สถานีรถไฟและทางรถไฟที่เป็นพื้นที่ฐานปิดล้อมอยู่ในชุมชน อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันทั้งวัดกลางและวัดบางยี่เรือนอก ยังมีผู้คนเดินทางมาสักการะกันอย่างหนาแน่น รวมทั้ง สถานีรถไฟตลาดพลูยังคงให้บริการอยู่ โดยมีส่วนทำให้พื้นที่มีความคึกคักเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในช่วงเย็นของทุกวัน นอกจากนั้น ตลาดวัดกลางซึ่งเป็นตลาดเก่าแก่ ก็ยังคงมีการค้าขายที่มีผู้คนจากทั้งภายใน และภายนอกพื้นที่ละแวกใกล้เคียงต่างเดินทางเข้ามาจับจ่ายซื้อขายสินค้า ลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจของย่านนี้ จึงเกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มชาวไทยดั้งเดิมที่กระจายตัวอยู่ในพื้นที่ กลุ่มชาวจีนที่อาศัยอยู่ในละแวกตลาด รวมทั้ง กลุ่มชาวมุสลิมที่อยู่รวมกลุ่มกันบริเวณมัสยิดสวนพลูและริมสองข้างทางรถไฟ ภายใต้การพบปะเผชิญหน้าของผู้คนในพื้นที่ ได้เกิดเครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจใน 2 ลักษณะ คือ เครือข่ายของคนละแวกบ้านหรือเพื่อนบ้าน ที่ผู้ใช้แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ฟังพาอาศัยช่วยเหลือกัน และเครือข่ายของกลุ่มอาชีพของผู้ที่ประกอบอาชีพเดียวกัน ที่เป็นไปทั้งในเชิงการแข่งขัน การช่วยเหลือเกื้อกูล การส่งเสริมฟังพากัน และเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ซื้อผู้ขายด้วย นอกจากนั้นเอกลักษณ์ที่แตกต่างจากย่านอื่นๆ ทั่วไปและดึงดูดให้พื้นที่ยังคงมีการอยู่อาศัยและสัญจรไปมาของผู้คนจากทั้งในชุมชนเองและจากภายนอก คือ บรรยากาศของความเป็นย่านเก่าแก่ ที่มีทั้งร้านขายสินค้าเจ้าเก่าที่คุ้นเคย ร้านขายอาหารโบราณที่มีสูตรเฉพาะ ร้านขายสินค้าที่ไม่สามารถหาซื้อตามห้างสรรพสินค้า ตลอดจน ร้านขายสินค้าที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของผู้คนทั้งภายในพื้นที่และบริเวณโดยรอบ ซึ่งได้สร้างความมีชีวิตชีวา และสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นย่านตลาดพลูได้เป็นอย่างดี

ลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญอีกประการหนึ่งที่สัมพันธ์กับเงื่อนไขเชิงพื้นที่ที่ทำให้ชุมชนดำรงอยู่ โดยผู้คนที่อาศัยและสัญจรอยู่ในระบบพื้นที่ของชุมชนจะมีบทบาทที่แตกต่างกันไป ซึ่งคนในชุมชนจะมีบทบาทหลักในการกำหนดและควบคุมการใช้สอยพื้นที่ทั้งบริเวณที่อยู่อาศัยและพื้นที่สาธารณะเพื่อรักษาเอกลักษณ์เฉพาะทางสังคม วัฒนธรรม ประเพณี

ความเชื่อ ฯลฯ ของชุมชนไว้ ส่วนคนนอกจะมีบทบาทที่ต้องปฏิบัติอย่างอ่อนน้อมเมื่อเข้ามาสู่พื้นที่ สาธารณะของชุมชน อันเป็นวิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคมที่ผู้คนทั้งสองกลุ่มต่างต้องยอมรับและยึดถือ ปฏิบัติร่วมกัน นอกจากนี้ การอยู่อาศัยและสัญจรอยู่ในระบบยังทำให้ผู้คนในสังคมได้มีการพบปะ เผชิญหน้า เกิดเป็นเครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจขึ้น เพื่อให้ผู้คนต่างพึ่งพาอาศัยกัน โดยเฉพาะบริเวณที่เอื้อให้ผู้คนสามารถพบปะเผชิญหน้ากันสูง ก็จะมีส่งผลให้เกิดเครือข่ายและกิจกรรม ตามไปด้วย ประกอบกับในความเป็นชุมชนเก่าแก่ ก็ยังมีสวนสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายที่เกิดจากความคุ้นเคย ใจกว้างใจผูกพันกันจนรู้สึกเป็นกลุ่มพวกเดียวกันมากยิ่งขึ้น ประกอบกับการหมุนเวียนกัน เข้าไปทำกิจกรรมบนพื้นที่ ก็เป็นการหล่อเลี้ยงให้กิจกรรมและเครือข่าวนั้นๆ ยังคงอยู่ จนกระทั่งเกิดเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ที่ดำเนินควบคู่ไปกับวิถีชีวิตของผู้คน

2.3.3 ปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์

นอกจากเงื่อนไขเชิงพื้นที่และเงื่อนไขเชิงสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมที่ทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้ ยังมีความเกี่ยวข้องกับปัจจัยภายนอกอีกด้วย กล่าวคือ ผู้คนในชุมชนที่อาศัยอยู่ภายในเมืองประวัติศาสตร์ ในประเทศไทยส่วนใหญ่ เป็นกลุ่มคนที่เริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณที่เป็นพื้นที่สาธารณสมบัติหรือวัด ตั้งแต่ในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งสิ่งก่อสร้างต่างๆ ยังไม่ถูกขึ้นทะเบียนโบราณสถาน และพื้นที่ภายในเมืองยังไม่มีกำหนดเป็นเขตอนุรักษ์ รวมทั้งยังไม่มีมาตรการควบคุมลักษณะการใช้ประโยชน์ต่างๆ ภายใต้เงื่อนไขข้อกำหนดของภาครัฐ ต่อมาชุมชนเหล่านี้ได้ขยายตัว ประกอบกับการอพยพเข้ามาจากพื้นที่รอบนอกมากขึ้น จนทำให้พื้นที่ชุมชนบางส่วนรुकล้ำ เบียดบัง หรือทำลายโบราณสถาน ภายหลังจึงมีพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 ขึ้น และได้ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานในพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์ต่างๆ ไม่ว่าจะป็นสุโขทัย ศรีสัชนาลัย กำแพงเพชร ตลอดจน พระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษา โดยมีกรมศิลปากร เป็นหน่วยงานบริหารจัดการและควบคุมดูแลให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติดังกล่าว ซึ่งเป็นกลไกที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับรูปของแผนและนโยบาย ซึ่งถูกกำหนดโดยภาครัฐ ที่เอื้อให้ชุมชนยังคงสามารถดำรงอยู่ได้และส่งผลให้ชุมชนไม่สามารถดำรงอยู่ได้ หรือดำรงอยู่อย่างยากลำบาก กล่าวคือ แผนและนโยบายได้จำกัดสิทธิการใช้ประโยชน์ที่ดิน จำกัดสิทธิในการครอบครองที่ดิน ตลอดจนกำหนดให้มีการโยกย้ายชุมชนออกจากพื้นที่ ซึ่งมักพบในหลายๆ ชุมชน จึงเป็นผลด้านลบต่อชุมชน ในทางกลับกัน ได้ทำให้พื้นที่เกิดการพัฒนาด้านสิ่งอำนวยความสะดวก สาธารณูปโภค สาธารณูปการต่างๆ อันเป็นการยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของคนในพื้นที่ให้ดีขึ้น รวมทั้ง การส่งเสริมให้พื้นที่กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว ทำให้เมืองประวัติศาสตร์เป็นแหล่งงานสำคัญที่ทำให้ผู้คนมีรายได้ ซึ่งเป็นผลในด้านบวกต่อชุมชน การดำรงอยู่หรือการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว Laurer (1977) ให้ความเห็นว่า รัฐบาลหรือกลุ่มผู้มีอำนาจต่างๆ มีอิทธิพลมากที่สุดที่เป็นตัวกลางในการเปลี่ยนแปลง

นอกจากนั้น เทคโนโลยีความทันสมัย ซึ่งเกิดจาก 1) การมีสิ่งประดิษฐ์คิดค้นใหม่ๆ (innovation) ทั้งในรูปเครื่องจักร สิ่งประดิษฐ์ทางสังคม วัฒนธรรม และวิทยาศาสตร์ 2) การเกิดขึ้นของสิ่งใหม่ๆ (accumulation) ที่ทดแทนสิ่งเก่า 3) การแพร่กระจายของสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ เหล่านี้ไปยังบริเวณต่างๆ (diffusion) และ 4) การปรับปรุงแก้ไขสิ่งประดิษฐ์ให้ทันสมัยมากขึ้น (adjustment) (Ogburn and Nimkoff, 1964) เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีกว่าเดิม ได้ส่งผลวิถีการดำเนินชีวิต ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีของผู้คนให้เปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับความทันสมัยที่เกิดขึ้น ส่งผลต่อเนื่องกับระบบความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันในสังคมจากที่เคยมีความใกล้ชิด พึ่งพาอาศัย พบปะเผชิญหน้ากันเปลี่ยนแปลงไป เช่น การที่ผู้คนมักสัญจรด้วยการเดินเท้าออกจากพื้นที่ชุมชนทำให้คนเหล่านี้ได้มีโอกาสพบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกัน แต่เมื่อมีการพัฒนายานพาหนะที่ช่วยให้การเดินทางสะดวกสบายและรวดเร็วมากขึ้น ผู้คนต่างหันมานิยมใช้ยานพาหนะในการเดินทาง จึงทำให้ความใกล้ชิด ความสนิทสนมคุ้นเคย หรือการมีโอกาสเห็นหน้าค่าตากันลดลง นำมาซึ่งความห่างเหินไม่รู้จักกันอย่างไรในสังคมแบบเก่า หรือการใช้เทคโนโลยีในการสื่อสารติดต่อเพื่อติดต่อถึงกัน ซึ่งเป็นไปอย่างสะดวก รวดเร็วและกว้างขวาง ทำให้ชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์ที่จำเป็นต้องมีการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายทางสังคมบนพื้นที่ เพื่อเอื้อให้เกิดการดำรงอยู่ เริ่มเข้าสู่การล่มสลายทางสังคม และอาจทำให้ชุมชนไม่สามารถดำรงอยู่ได้ หรือดำรงอยู่อย่างยากลำบากเช่นกัน สิ่งเหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อค่านิยมและทัศนคติของผู้คน ตามทฤษฎีจิตวิทยาสังคม (Social-Psychological) Max Webber (1864 – 1920) ที่ว่าบุคลิกภาพ ค่านิยมและทัศนคติของผู้คนอาจก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เนื่องจากคนมักเปิดรับอะไรใหม่ๆ ผ่านสถานการณ์บางอย่าง ซึ่ง Laurer (1977) เห็นว่า เทคโนโลยีนวัตกรรมใหม่ เป็นสถานการณ์สำคัญที่ส่งผลกระทบต่อความเปลี่ยนแปลง ดังกล่าว ประเวศ วะสี (2530) กล่าวว่า มักเป็นความเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่ความเสื่อมสลายของชุมชนและสังคม

จึงสรุปได้ว่า ชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์เหล่านี้ จะสามารถดำรงอยู่หรือมีการเปลี่ยนแปลงไปให้ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ ก็เป็นผลมาจากเงื่อนไขปัจจัย ทั้งในเชิงสัจฐานพื้นที่ สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมที่สัมพันธ์กัน รวมทั้ง ปัจจัยภายนอกที่เข้ามาเกี่ยวข้อง โดยมีรายละเอียดดังอภิปรายสรุปจากการทบทวนวรรณกรรม และนำไปสู่การสร้างกรอบแนวคิดการวิจัยในลำดับต่อไป

2.4 อภิปรายสรุปจากการทบทวนวรรณกรรม

จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับเงื่อนไขการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนบริเวณเมืองประวัติศาสตร์ ทั้งในประเด็นลักษณะเชิงพื้นที่ สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และปัจจัยภายนอก ได้นำไปสู่ข้อสรุปที่สำคัญ ดังนี้

2.4.1 อภิปรายสรุปเกี่ยวกับเงื่อนไขการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนบริเวณเมืองประวัติศาสตร์

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์ มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากชุมชนโดยทั่วไป เนื่องจากชุมชนเหล่านี้อาศัยอยู่ในพื้นที่ซึ่งมีองค์ประกอบทางกายภาพของเมืองในอดีตตกค้างหลงเหลืออยู่ เช่น โบราณสถาน ศาสนสถาน ป้อมปราการ ฯลฯ โครงสร้างเก่าแก่ดั้งเดิมของเมือง ล้วนมีคุณค่าความสำคัญและมีเรื่องราวทางประวัติศาสตร์เกี่ยวข้องจึงต้องสงวนรักษาไว้ ตลอดจน มีอิทธิพลที่ส่งผลให้ชุมชนที่อาศัยอยู่ภายในหรือรอบพื้นที่ ต้องตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณที่มีขอบเขตจำกัด ในบางบริเวณบ้านเรือนต้องรวมกลุ่มแทรกตัวอย่างหนาแน่นอยู่ภายในพื้นที่ว่างขนาดเล็กหรือพื้นที่สวนเกินริมน้ำ ตลอดจนเกาะตัวอยู่กับสิ่งปลูกสร้าง โดยเฉพาะในช่องว่างระหว่างโครงสร้างต่างๆ ของเมืองในอดีต ชุมชนบางส่วน จึงมีลักษณะบิดเบี้ยวไปตามสภาพพื้นที่ หรือขยายตัวไปตามขอบของโบราณสถาน มีถนน พื้นที่ว่างระหว่างบ้าน ทางเดิน ตรอกเล็กๆ เชื่อมโยงกลุ่มอาคารบ้านเรือนไปสู่พื้นที่สำคัญของชุมชน และกลายเป็นพื้นที่สาธารณะที่ผู้คนในชุมชนส่วนใหญ่ใช้ในการดำเนินชีวิต ทำกิจกรรมทางสังคมร่วมกัน เส้นทางสัญจรหรือพื้นที่ว่างดังกล่าว ได้เชื่อมต่อกันจนดูเหมือนมีความซับซ้อนและบางบริเวณเป็นถนนปลายตันแบบถุงเป้ง ได้ใช้สำหรับกีดกันคนนอกที่เข้าสู่พื้นที่ และเป็นการสร้างความปลอดภัยสำหรับคนในที่สามารถมองเห็นสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่สาธารณะได้อย่างทั่วถึงจากที่พักอาศัย รวมทั้งสร้างความเป็นส่วนตัวด้วยการใช้องค์ประกอบที่เป็นขอบ เช่น ถนน แม่น้ำ สิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่ ฯลฯ ให้เป็นเสมือนกำแพงกั้นอาณาเขตชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนบริเวณเมืองประวัติศาสตร์สามารถดำรงรักษาวิถีชีวิตทางสังคมวัฒนธรรมไว้ให้ดำรงอยู่ อย่างไรก็ตาม โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างในบริเวณต่างๆ มีการเชื่อมโยงที่แตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ชุมชน ส่งผลให้เกิดเงื่อนไขการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนที่ความแตกต่างกันไปใน 2 เงื่อนไข กล่าวคือ

เงื่อนไขแรก ภายในพื้นที่ชุมชนที่มีโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างหลากหลายรูปแบบเชื่อมโยงกันอย่างทั่วถึง ทั้งถนนสายหลัก สายรอง สายย่อย ตรอก ซอก ซอย พื้นที่ว่างระหว่างสิ่งปลูกสร้างเก่าแก่ ทางเดินระหว่างอาคารบ้านเรือน พื้นที่ริมน้ำ ตลอดจน เส้นทางน้ำ ผสมผสานระหว่างเส้นทางเดิมที่มีมาตั้งแต่ในอดีตและที่พัฒนาขึ้นมาใหม่ในปัจจุบัน ประกอบกับบริเวณ โบราณสถาน ศาสนสถานได้เอื้อให้สามารถเข้าไปใช้งาน ทำให้เส้นทางสัญจรมีกระจายไปในพื้นที่ต่างๆ ได้ทั่วถึงในหลากหลายระดับ โดยมีทั้งบริเวณที่ถูกใช้งานและสัญจรไปมาอย่างคึกคัก กับบริเวณที่มีการใช้งานอย่างเบาบางค่อนข้างเงียบสงบ บริเวณที่มีความเงียบสงบนี้มักพบว่าเป็นย่านพักอาศัย ส่วนบริเวณที่มีความคึกคักจอแจจะเป็นพื้นที่ทำกิจกรรมทางสังคม เช่น พื้นที่พบปะ พื้นที่นัดพบทางการ พื้นที่ทำกิจกรรมทางศาสนา ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในตำแหน่งที่มีกลุ่มเส้นทางย่อยสายสั้นๆ ในระยะที่ไม่ไกลนักมักจะจุกตัวอยู่ มักเป็นบริเวณที่ผู้คนทั้งคนในชุมชนและคนนอก นิยมเข้าถึงหรือผ่านพื้นที่มากกว่าบริเวณอื่น จึงมีการสัญจรไปมาอยู่ตลอดเวลา และได้เหนี่ยวนำให้เกิดเป็นพื้นที่กิจกรรมที่อาศัยประโยชน์จากการสัญจรนี้เกิดขึ้นเป็นย่านจับจ่ายสินค้าที่พัฒนาเป็น “ตลาด” ซึ่งเป็นผลมาจากการเชื่อมโยงกันอย่างมีประสิทธิภาพของโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างบริเวณนี้เอง กิจกรรมการใช้สอยบนที่ดินและอาคาร

เหล่านี้ ล้วนเป็นองค์ประกอบในการดำเนินชีวิตของผู้คน ที่มีทั้งการสอยแบบใหม่และเก่าผสมผสานกัน ส่วนพื้นที่โบราณสถาน ศาสนสถานที่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาให้เป็นไปตามลักษณะทาง เศรษฐกิจและสังคมได้ตามปกติ ผู้คนที่อาศัยอยู่โดยรอบได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการใช้สอยให้เหมาะสม กลมกลืนกับการดำเนินชีวิตในแบบปัจจุบันเสมือนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ในการทำกิจกรรมทางสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจร่วมกัน เช่น พักผ่อน พบปะ สัจจร ประกอบอาชีพ ค้าขาย ตลอดจน เป็นพื้นที่ คักดีสิทธิ์ ที่ทั้งคนในและคนนอกชุมชนต่างสามารถเข้ามาใช้ร่วมกันอย่างเคารพและอ่อนน้อมต่อพื้นที่ เพื่อเป็นการดูแลรักษาทรัพยากรในพื้นที่สาธารณะของเมืองประวัติศาสตร์ให้ดำรงอยู่

สิ่งเหล่านี้ทำให้การอยู่อาศัยและสัจจรของผู้คนในชุมชน ดำเนินไปอย่างมีแบบแผน ภายใต้วิถีชีวิตที่ผู้คนรู้สึกถึงความเป็นชุมชนเดียวกัน มีความผูกพันกัน และมีกฎเกณฑ์ทางสังคมควบคุม อย่างหลวมๆ ในลักษณะของวิถีชาวบ้านที่ปฏิบัติมาจนเคยชิน ร่วมกับการใช้จารีตควบคุมศีลธรรมความ ประพฤติ วิถีชีวิตเหล่านี้ได้แสดงออกผ่านพื้นที่จากการกำหนดตำแหน่งขององค์ประกอบต่างๆ ในชุมชน เพื่อให้ผู้คนในชุมชนได้อยู่อาศัยและสัจจรในพื้นที่ตามพื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรมที่ยึดถือปฏิบัติหรือ สืบทอดกันมา รวมทั้งเป็นตัวกำหนดให้ผู้คนช่วยกันดูแลรักษาพื้นที่สาธารณะให้คงอยู่ไว้ใช้ร่วมกัน ใน พื้นที่ชุมชน ผู้คนยังมีการพบปะเผชิญหน้า เพื่อรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจเป็นเครือข่าย ทางสังคม ในลักษณะกิจกรรมที่เป็นกิจวัตรประจำวันและกิจกรรมเพื่อตอบสนองการดำรงชีวิต โดยมัก พบว่าจะมีส่วนที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษแทรกอยู่ด้วย ทั้งในการประกอบอาชีพ ประเพณี พิธีกรรม เทศกาล ตลอดจน กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถานและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในชุมชน ที่ผู้คนต้องพึ่งพาอาศัย กัน และมีส่วนในการรักษาสายสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้แน่นแฟ้น ส่งผลต่อเนื่องให้ยังเกิดกิจกรรมมาก ขึ้น การหมุนเวียนกันทำกิจกรรมบนพื้นที่ควบคู่กับการสัจจรไปมาบนเส้นทางมากยิ่งขึ้นนั้น เป็นการหล่อ เลี้ยงให้กิจกรรมที่กระจายอยู่บนโครงข่ายการสัจจรและพื้นที่ว่างยังคงอยู่ นอกจากนั้น แผนและนโยบาย ต่างๆ ยังมีส่วนในการควบคุมไม่ให้เทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่เข้ามาทำลายหรือตัดขาดการเชื่อมโยง ของโครงข่ายการสัจจรและพื้นที่ว่างในชุมชนให้สูญหายไป รวมทั้ง มีส่วนสนับสนุนให้เกิดกิจกรรมหรือ เครือข่ายทางสังคมเศรษฐกิจต่างๆ ขึ้นอีกด้วย

เงื่อนไขที่สอง ภายในพื้นที่ชุมชนมีโครงข่ายการสัจจรและพื้นที่ว่างไม่เชื่อมโยงกัน อย่างทั่วถึงและไม่สามารถกระจายการสัจจรไปยังพื้นที่ต่างๆ ได้อย่างหลากหลายระดับ เนื่องจากพื้นที่ โบราณสถาน ศาสนสถานได้จำกัดการเข้าไปใช้งาน ประกอบกับเส้นทางเดิมที่มีอยู่เดิมในพื้นที่ และ เส้นทางที่พัฒนาขึ้นใหม่ในปัจจุบันไม่ผสานเป็นโครงข่ายเดียวกัน จึงไม่เอื้อให้ผู้คนเกิดทางเลือกในการ สัจจรอย่างอิสระ เพื่อเข้าถึงหรือผ่านพื้นที่บริเวณนั้น ส่งผลต่อเนื่องให้ไม่สามารถเหนี่ยวนำให้เกิด กิจกรรมอย่างหลากหลายขึ้นบนพื้นที่ได้ ผู้คนที่อาศัยอยู่จึงจำเป็นต้องสร้างกิจกรรมการใช้สอยต่างๆ ที่ จำเป็นต่อการดำรงอยู่ขึ้น ในลักษณะของ “ตัวดึงดูด” ที่เกิดจากการกำหนดตำแหน่งขึ้นเอง เช่น ตลาด

สถานที่ราชการ สถานศึกษา ฯลฯ เป็นการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารที่อยู่ภายใต้ข้อจำกัดของพื้นที่ ที่ไม่สอดคล้องกับพฤติกรรมหรือความนิยมในการเข้าไปใช้งาน หรือเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นอย่างไม่สอดคล้องกับศักยภาพในการเข้าถึงของเส้นทาง โดยอาจพบว่า กิจกรรมการพักอาศัยอยู่ปะปนกับกิจกรรมการค้าพาณิชยกรรมและกิจการอื่น ๆ รวมทั้ง คนในชุมชนและคนนอกยังต้องสัญจรอยู่ในพื้นที่อย่างปะปนกัน เนื่องจากไม่มีเส้นทางเฉพาะสำหรับคนในชุมชน จึงไม่สามารถที่จะควบคุมคนนอกไม่ให้เข้าสู่พื้นที่พักอาศัยได้ และด้วยข้อจำกัดด้านพื้นที่ได้ทำให้รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร ส่วนใหญ่ถูกพัฒนาไปเป็นการใช้สอยแบบใหม่ ส่วนพื้นที่โบราณสถานกลับถูกแยกออกจากพื้นที่ชุมชนไม่ให้มีการใช้สอยใดๆ แต่อาจพบการบูรณการเพื่อใช้ประโยชน์ส่วนตัวทำให้เกิดความเสื่อมโทรม เนื่องจากการขาดการดูแล

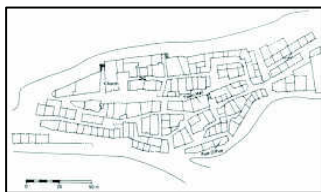
โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่สาธารณะที่ไม่เชื่อมโยงเป็นระบบเดียวกันนี้ ทำให้ผู้คนไม่มีโอกาสพบปะเผชิญหน้ากัน การดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนจึงค่อนข้างห่างเหิน เนื่องจากต่างไม่รู้จักรักกัน ทำให้กฎเกณฑ์ที่ใช้ควบคุมทางสังคมจึงมีความเข้มงวดเพื่อควบคุมให้ไม่เกิดปัญหาขึ้น ส่งผลต่อเนื่องให้การรวมกลุ่มหรือเครือข่ายเพื่อทำกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจในชุมชนมีน้อย ยกเว้นกิจกรรมที่เป็นกิจวัตรประจำวันและกิจกรรมเพื่อตอบสนองการดำรงชีวิตที่เกิดขึ้นอย่างเป็นทางการ โดยแทบไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสิ่งที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ หรือเกี่ยวข้องกับโบราณสถานในชุมชนแทรกอยู่ ผู้คนต่างดำเนินชีวิตของตนเองโดยไม่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน จึงไม่มีความผูกพันกันในชุมชน ไม่มีการหมุนเวียนเพื่อทำกิจกรรมบนพื้นที่ควบคุมกับการสัญจรไปมาบนเส้นทาง แต่หากเกิดเครือข่ายหรือกิจกรรมใหม่ๆ จะเกิดขึ้นเนื่องจาก ความจำเป็นที่ผู้คนกำหนดที่ตั้งขึ้น โดยไม่เกี่ยวข้องกับความนิยมในการใช้เส้นทางสัญจรหรือพื้นที่นั้นๆ หรือไม่สนใจในศักยภาพการเข้าถึงของเส้นทางเพื่อทำกิจกรรมนั้นๆ นอกจากนี้ แผนและนโยบายต่างๆ ยังมีส่วนในการทำลายหรือตัดขาดการเชื่อมโยงของโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างในชุมชนให้สูญหายไป รวมทั้ง การสนับสนุนให้เกิดกิจกรรมหรือเครือข่ายทางสังคมเศรษฐกิจต่างๆ ก็ไม่ได้ช่วยให้ผู้คนได้มีโอกาสพบปะและสร้างเครือข่ายขึ้นร่วมกันมากนัก

2.4.2 อภิปรายสรุปเกี่ยวกับแนวคิดในการวิเคราะห์พื้นฐานพื้นที่

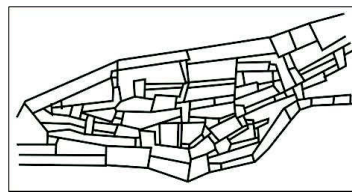
การค้นหาตรรกะเชิงพื้นที่ของเมืองและชุมชน มีความเกี่ยวข้องกับทฤษฎีเชิงฐานฐานวิทยาเมือง ซึ่งสามารถทำการวิเคราะห์ด้วยการสร้างแบบจำลองเชิงฐานฐานพื้นที่ (spatial configuration model) จากนั้นจึงใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ที่เกี่ยวข้องทำการประมวลผล แล้วอ่านค่าที่ได้ตามหลักการที่ทฤษฎีได้อธิบายไว้ ดังตัวอย่างจากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของพื้นที่ชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์หลายเมืองในโลกที่ผ่านมา ซึ่งทำให้เห็นภาพของลักษณะเชิงพื้นที่ที่ชัดเจน ผ่านโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง เช่น การแสดงให้เห็นถึงแนวโน้มหรือศักยภาพการสัญจรที่เกิดขึ้นบนเส้นทาง ทั้งเส้นทางที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูง ไล่เรียงตามลำดับไปสู่เส้นทางที่มีศักยภาพการเข้าถึงต่ำ การแสดงให้เห็นถึงตำแหน่งที่มีศักยภาพของความเป็นฐานฐานพื้นที่ศูนย์กลาง การแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของการสัญจรที่

แตกต่างกันของโครงข่ายการสัญจรที่มีอยู่เดิม และโครงข่ายการสัญจรที่พัฒนาขึ้นมาใหม่หรือทั้ง 2 ประเภท ร่วมกัน ตลอดจน การแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของเส้นทางที่ถูกกีดขวางจากพื้นที่ฐานเปิดล้อมและเส้นทางที่ไม่ถูกกีดขวาง ฯลฯ ซึ่งเมื่อนำแบบจำลองเชิงฐานพื้นที่เหล่านี้ มาวิเคราะห์ประมวลผลร่วมกับ ลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจของพื้นที่ชุมชน ก็จะทำให้ทราบถึงตรรกะในการดำรงอยู่ของชุมชน ในแต่ละพื้นที่ได้อย่างชัดเจนและมีนัยยะสำคัญดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยมีข้อสรุปประเด็นสำคัญ ดังนี้

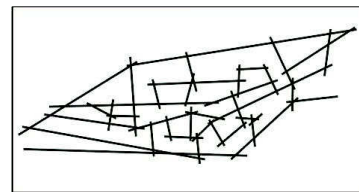
แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ฐานพื้นที่ ด้วยแบบจำลองเชิงฐานพื้นที่ อยู่ภายใต้ กรอบแนวคิดที่เสนอโดย Hillier and Hanson (1984) ที่ว่า ลักษณะการเชื่อมต่อของเส้นทางสัญจรและพื้นที่ที่ ว่างสาธารณะ จะมีความสอดคล้องสัมพันธ์กับระดับและความนิยมในการสัญจรภายในชุมชนหรือเมือง เสมอ โดยผู้คนจะมีแนวโน้มที่จะเลือกสัญจรบนเส้นทางที่ตรงและสั้นที่สุด จึงจำลองลักษณะการสัญจรของ ผู้คนเป็นเส้นตรง (axial line) ผ่านเส้นทางสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะของชุมชนหรือเมือง (แผนที่ 2.7 a) ที่เชื่อมต่อกันเป็นหน่วยพื้นที่ย่อย (convex spaces) (แผนที่ 2.7 b) ซึ่งผู้คนสามารถเดินถึงและมองเห็นกัน ได้ตามสภาพความเป็นจริง โดยเขียนแทนด้วยเส้นที่ยาวที่สุดและมีจำนวนน้อยที่สุด เส้นที่ลากเชื่อมต่อกัน อย่างเป็นระบบทั้งโครงข่ายเรียกว่า แผนที่แกนเชิง (axial map) เป็นแบบจำลองลักษณะเชิงฐานพื้นที่ของ พื้นที่ชุมชนหรือเมืองนั้น (แผนที่ 2.7 c)

(a) เส้นทางสัญจรที่ต้องการวิเคราะห์ ของเมือง Gassin ประเทศฝรั่งเศส

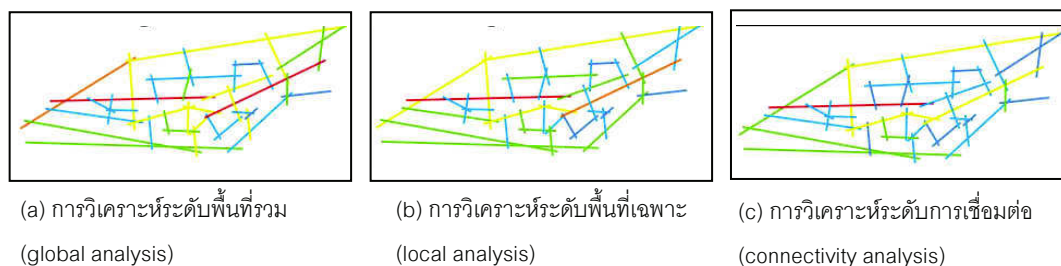
(b) หน่วยพื้นที่ย่อย (convex spaces)

(c) แผนที่โครงข่ายเชิงฐานพื้นที่ (axial map)

แผนที่ 2.7 การสร้างแบบจำลองเชิงฐานพื้นที่ (spatial configuration model) (Hillier, 1996)

จากนั้น จึงนำแบบจำลองลักษณะเชิงฐานพื้นที่ชุมชนหรือเมือง (axial map) มา วิเคราะห์ประมวลผลด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์ ซึ่งจะแสดงผลออกมาตามลำดับวรรณะสีรุ้งเป็นสีแดง ส้ม เหลือง เขียว ฟ้าและน้ำเงิน โดยบริเวณที่มีศักยภาพในการเข้าถึงหรือเป็นเส้นทางที่มีความสัมพันธ์สูง หรือ “ฝังตัว” (integration) อยู่ในเนื้อเมืองมากกว่าเส้นอื่นๆ จะแสดงผลออกมาในโทนสีร้อน เช่น สีแดง ส้ม ส่วน บริเวณที่มีศักยภาพในการเข้าถึงหรือเป็นเส้นทางที่มีความสัมพันธ์น้อย หรือ “แยกตัว” (segregation) จะ ผลัดออกมาในโทนสีเย็น เช่น สีน้ำเงิน ฟ้า ซึ่งแสดงว่ามีแนวโน้มที่จะถูกสัญจรผ่านน้อยหรือมีศักยภาพใน การเข้าถึงต่ำ (แผนที่ 2.8)

แผนที่ 2.8 การวิเคราะห์ประมวผลแบบจำลองเชิงสัณฐานด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์ (Hillier, 1996)

ดังนั้น การวิเคราะห์สัณฐานพื้นที่ของชุมชนบริเวณเมืองประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา จึงใช้แบบจำลองเชิงสัณฐาน ภายใต้ทฤษฎีเชิงสัณฐานวิทยาเมือง เป็นส่วนหนึ่งในการค้นหาเงื่อนไขปัจจัยในเชิงพื้นที่ที่เอื้อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้

2.5 กรอบแนวคิดเงื่อนไขการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนบริเวณเมืองประวัติศาสตร์

จากการทบทวนวรรณกรรม จึงสามารถสร้างกรอบคิดในการวิจัยเกี่ยวกับ เงื่อนไขการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา จากเงื่อนไขปัจจัยเชิงพื้นที่ (spatial configuration) ที่สัมพันธ์กับเงื่อนไขปัจจัยเชิงเศรษฐกิจสังคม (socio-economic) และปัจจัยภายนอก ซึ่งสามารถอธิบายด้วยแนวคิดทฤษฎีสำคัญ และแสดงในแผนภูมิที่ 2.1 ดังนี้

ชุมชนบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา เป็นชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ซึ่งเป็นเมืองประวัติศาสตร์ ที่มีองค์ประกอบทางกายภาพและสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ที่ล้วนเป็นโบราณสถาน ครอบคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่ของเมือง ชุมชนจึงต้องแทรกตัวอยู่อย่างหนาแน่นภายในระหว่างพื้นที่ดังกล่าว กลายเป็นชุมชนที่มีขนาดเล็ก ไม่สามารถขยายตัวได้อย่างอิสระ อาคารบ้านเรือนจึงมักเกาะตัวอยู่กับสิ่งก่อสร้างและระบบต่างๆ ของเมืองในอดีต เพื่อใช้เป็นเสมือนกำแพงของชุมชนเพื่อให้เกิดความปลอดภัยและใช้สร้างความเป็นส่วนตัวจากภายนอก เป็นรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในบริเวณเมืองประวัติศาสตร์ที่เอื้อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ อธิบายด้วย แนวคิด Human Aspect of Urban Form (Rapoport, 1977) ทฤษฎีตรรกะทางสังคมเชิงพื้นที่ (Hillier and Hanson, 1984) แนวคิดภูมิศาสตร์ของเมือง (Smiles, 1966)

องค์ประกอบต่างๆ ในชุมชนจะถูกเชื่อมโยงด้วยโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง เพื่อให้ผู้คนมีความสะดวกในการเข้าถึงและผ่านไปยังพื้นที่อื่นๆ ได้อย่างอิสระ เอื้อให้เกิดการผสมผสานผู้คนที่มีความประสงค์และจุดหมายปลายทางแตกต่างกัน ส่งผลสืบเนื่องให้เกิดการกระจายกิจกรรมต่างๆ ขึ้นอย่างสอดคล้องกับศักยภาพการเข้าถึง โดยบริเวณที่มีผู้คนสัญจรไปมาบ่อยหรือมีการสัญจรเบาบาง จะเหนี่ยวนำให้เกิดกิจกรรมที่ต้องการความสงบ ส่วนเส้นทางที่เอื้อให้ผู้คนสัญจรไปมาได้มากกว่าบริเวณอื่น จะเหนี่ยวนำให้เกิดกิจกรรมที่อาศัยประโยชน์จากการสัญจรนี้ขึ้น เช่น กิจกรรมการค้า ฯลฯ บริเวณที่มีกิจกรรมการค้ามากระจุกตัว มักเป็นตัวดึงดูดให้มีกิจกรรมการค้าอื่นๆ มากระจุกตัวเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง

เป็นผลกระทบที่วิเศษ ทำให้บริเวณนั้นแบ่งซอยพื้นที่และเส้นทางเพื่อรองรับกิจกรรมและการสัญจรที่เข้มข้น จึงเป็นบริเวณที่มีการกระจุกตัวของเส้นทางมากกว่าพื้นที่อื่น ผู้คนจึงมักเลือกสัญจรไปมาในพื้นที่นั้นมากกว่าปกติ ทำให้พื้นที่พัฒนาเป็นศูนย์กลางที่มีชีวิตของย่านตลาดร้านค้า ควบคู่กับบริเวณทั่วไปที่มีกิจกรรมอื่นๆ กระจายตัวอยู่ เป็นรูปแบบโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง ที่เอื้อให้ชุมชนดำรงอยู่อธิบายด้วยทฤษฎีการสัญจรอิสระ (Hillier et al., 1993) ทฤษฎีเศรษฐกิจสัญจร (Hillier, 1996) และทฤษฎีสถิตฐานศูนย์กลาง (Hillier, 2000)

ภายในเมืองประกอบไปด้วยทั้ง สิ่งปลูกสร้างเก่าแก่ของโบราณสถานและอาคารสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นเพื่อรองรับการใช้งานในปัจจุบัน จึงทำให้มีรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารภายในเมืองเก่า ที่ผสมผสานและหลากหลายประเภทซ้อนกันอยู่ ทั้งกิจกรรมที่มีความเกี่ยวพันหรือขัดแย้งกัน และกิจกรรมที่ต้องการความสงบหรือต้องการความคึกคักของผู้คน ที่เป็นผลมาจากการเชื่อมโยงกันของโครงข่ายการสัญจรอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในพื้นที่ศูนย์กลางเมืองควรเกิดเป็นย่านการค้าที่เกิดจากการกระจุกตัวของกิจกรรมการค้าและกิจกรรมอื่นๆ อย่างหลากหลาย เป็นรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร ที่ทำให้ชุมชนดำรงอยู่ อธิบายด้วย แนวคิดภูมิศาสตร์ของเมือง (Smailes, 1966) แนวคิดเกี่ยวกับรูปร่างเมือง (Conzen, 1981) แนวคิดชีวิตสังคมเมือง (Jacob, 1964) ทฤษฎีเศรษฐกิจสัญจร (Hillier, 1996)

ส่วนผู้คนที่มีความหลากหลายประเภทและบทบาทในพื้นที่ชุมชน ซึ่งได้แก่ “คนใน” และ “คนนอก” พื้นที่จะถูกจำแนกด้วยรูปแบบการอยู่อาศัยและการสัญจรที่แตกต่างกัน โดยคนในชุมชนมีบทบาทในการกำหนดอาณาเขตชุมชน สร้างพื้นที่ขึ้นเพื่อการใช้สอย และควบคุมการใช้สอยในส่วนต่างๆ ของชุมชนไว้ให้ดำรงอยู่ ส่วนคนนอกจะเป็นเพียงผู้สัญจรไปมา หากเข้าสู่พื้นที่ชุมชนจึงกลายเป็น “ผู้มาเยือน” ที่จะเข้ามาใช้พื้นที่สาธารณะร่วมกับคนใน ภายใต้เงื่อนไขที่คนในเป็นผู้กำหนดขึ้น โดยไม่ให้เกิดความเปลี่ยนแปลง หรือทำลายความเป็นชุมชนท้องถิ่นของคนใน นอกจากนั้น ผู้คน ยังมีการมอบหมายให้ตัวแทนเป็น “ผู้นำ” ทำหน้าที่ปกป้องดูแลพื้นที่สาธารณะและชุมชนให้ดำรงอยู่ ปัจจัยประเภทและบทบาทของผู้คน นี้ อธิบายด้วย ทฤษฎีตรรกะทางสังคมเชิงพื้นที่ (Hillier and Hanson, 1984) แนวคิดพัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมไทย (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2554)

การอยู่อาศัยและสัญจรของผู้คนได้ดำเนินไปอย่างมีแบบแผนเป็นวิถีชีวิต ที่ทำให้คนในชุมชนรู้สึกถึงความเป็นพวกเดียวกัน โดยอยู่ภายใต้กติกาหรือกฎเกณฑ์ทางสังคม และแสดงออกผ่านพื้นที่จากการกำหนดที่ตั้งชุมชน การวางแผนผังชุมชน การวางตำแหน่งขององค์ประกอบต่างๆ ในชุมชน ฯลฯ เพื่อให้ผู้คนได้อยู่อาศัยและสัญจรในพื้นที่ ตามวิถีชีวิตที่ยึดถือปฏิบัติหรือสืบทอดกันมา โดยกฎเกณฑ์ทางสังคมจะเป็นตัวกำหนดให้ผู้คนช่วยกันดูแลรักษาพื้นที่ไว้ ซึ่งเป็นกลไกทางสังคมที่ช่วยให้พื้นที่ชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์ยังคงดำรงอยู่ ปัจจัยวิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคม นี้ อธิบายด้วย ทฤษฎีตรรกะ

ทางสังคมเชิงพื้นที่ (Hillier and Hanson, 1984) แนวคิดพัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมไทย (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2554) แนวคิดทางวัฒนธรรม (Rapoport, 1977)

การพบปะกันของผู้คน ยังส่งผลให้เกิดการกระจายกิจกรรมต่างๆ ขึ้นบนพื้นที่ ตามวัตถุประสงค์หรือความต้องการของผู้คนในพื้นที่เอง เกิดเป็นการรวมกลุ่มหรือเครือข่ายทางสังคมที่แสดงออกผ่านการทำกิจกรรม ที่มักเกี่ยวข้องกับสิ่งที่สืบทอดกันมาหรือเกี่ยวข้องกับโบราณสถานสำคัญในพื้นที่ นอกจากนี้ ยังเป็นกิจกรรมที่ต้องพึ่งพาซึ่งกันและกัน จึงช่วยให้เกิดลักษณะทางสังคมแบบผสมผสานและเกิดความหนาแน่นของพื้นที่ จำนวนกิจกรรมและความถี่ที่เกิดขึ้นได้เป็นแรงเกาะเกี่ยวที่เกิดจากสมาชิกได้มีโอกาสพบปะกันแบบซึ่งหน้า ทั้งในหมู่เครือญาติพี่น้องและผู้ที่อยู่ร่วมกันในชุมชน เป็นเครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจ ที่ทำให้ชุมชนดำรงอยู่ อธิบายด้วย ทฤษฎีตรรกะทางสังคมเชิงพื้นที่ (Hillier and Hanson, 1984) แนวคิดการแยกย่อยของโครงสร้างและหน้าที่ (Durkheim, 1933) แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2544)

นอกจากนั้น แผนและนโยบายของภาครัฐและท้องถิ่น ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอกที่ทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ หรือเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง จนกระทั่งไม่สามารถดำรงอยู่ได้ เนื่องจากการโยกย้ายออกจากพื้นที่ รวมทั้ง เทคโนโลยี ความทันสมัย และนวัตกรรมใหม่ ก็มีผลทำให้วิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคม รวมทั้ง เครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจของชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์เสื่อมสลายและดำรงอยู่ แผนและนโยบายของภาครัฐและท้องถิ่น และเทคโนโลยี และนวัตกรรมใหม่ จึงเป็นปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของชุมชน อธิบายด้วยทฤษฎีจิตวิทยาสังคม (Social-Psychological) Max Webber (1864 – 1920)

แผนภูมิที่ 2.1 กรอบแนวคิดการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์ (การวิเคราะห์, 2554)

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

จากการทบทวนวรรณกรรม การกำหนดสมมุติฐาน ตัวแปรต่างๆ รวมทั้ง การสร้างกรอบแนวคิดการวิจัย ที่เกี่ยวกับเงื่อนไขการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนบริเวณเมืองประวัติศาสตร์ ซึ่งเกิดจากองค์ประกอบทางกายภาพในเชิงพื้นที่ (spatial configuration characteristics) และลักษณะทางเศรษฐกิจ-สังคม (socio-economic characteristics) ที่สอดคล้องสัมพันธ์กัน เพื่อเอื้อให้เกิดการดำรงอยู่ได้ของชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์นั้น มีวิธีดำเนินการวิจัยในขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

- 3.1 แนวทางการวิจัยและขั้นตอนของการวิจัย
- 3.2 เครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.3 การวิเคราะห์ข้อมูล
- 3.4 ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย
- 3.5 การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง

3.1 แนวทางการวิจัยและขั้นตอนของการวิจัย

3.1.1 แนวทางการวิจัย

เพื่อให้งานวิจัยนี้ สามารถตอบคำถามงานวิจัย รวมทั้งสามารถค้นหาความสัมพันธ์ของเงื่อนไขปัจจัยต่างๆ ได้อย่างถูกต้อง เทียบตรง เป็นเหตุเป็นผล และมีความสมบูรณ์ของคำตอบ จึงเลือกใช้ระเบียบวิธีวิจัยในการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิธีการวิเคราะห์ข้อมูล ทั้งในเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ โดยบูรณาการร่วมกันระหว่างข้อมูลเชิงสถานการณ์พื้นที่และเชิงสังคมศาสตร์ โดยแบ่งการศึกษาวิเคราะห์ออกเป็น 2 ระดับ คือ การศึกษาวิเคราะห์ระดับพื้นที่รวม (global analysis) ครอบคลุมพื้นที่ชุมชนทั้งหมด ในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและชุมชนที่อยู่ริมแม่น้ำบริเวณโดยรอบพื้นที่เกาะเมือง เพื่อทำให้ทราบถึงลักษณะเชิงพื้นที่ของความเป็นชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์ในภาพรวมทั้งหมด ที่ทำให้ชุมชนเหล่านี้ต้องพึ่งพากันและมีความสัมพันธ์ระบบของเมืองอย่างหลากหลายรูปแบบและหลากหลายเงื่อนไขความสัมพันธ์ ทั้งในเชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐกิจสังคม รวมทั้งปัจจัยภายนอก ที่เอื้อให้เกิดการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนขึ้น จากนั้นจึงนำไปสู่การแบ่งประเภท (typologies) และการคัดเลือกตัวอย่างกรณีศึกษาของชุมชนที่เป็นตัวแทนความสัมพันธ์ประเภทต่างๆ และการศึกษาวิเคราะห์ระดับพื้นที่เฉพาะ (local analysis) เป็นการศึกษารายละเอียดตัวอย่างกรณีศึกษาในเชิงลึก เพื่อทำให้ทราบถึงสภาวะความสัมพันธ์ของเงื่อนไขและปัจจัยที่เป็นเหตุและเป็นผลต่อการพึ่งพาหรือสัมพันธ์กันของชุมชนเหล่านี้ และกับระบบทั้งหมดของเมืองในรูปแบบต่างๆ ทั้งการพึ่งพากันอยู่ภายในชุมชนละแวกใกล้เคียง การพึ่งพากันทั้งในละแวกใกล้เคียงและไกลออกไป

จากนั้น จึงทำการสรุปผลการศึกษาทั้ง 2 ระดับ ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจถึงลักษณะเชิงพื้นที่ของชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาในภาพรวมทั้งหมด ทราบถึงลักษณะการดำรงอยู่ในแต่ละประเภท ภายใต้ความสัมพันธ์ที่แต่ละชุมชนมีต่อกัน รวมทั้งความสัมพันธ์ที่ชุมชนมีต่อระบบทั้งหมดของเมือง ตลอดจนเงื่อนไขและปัจจัยเชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐกิจสังคมที่ทำให้ชุมชนให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับบริบทของความเป็นเมืองประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

3.1.2 ขั้นตอนและกระบวนการวิจัย

การค้นหาเงื่อนไขการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา จำเป็นต้องทราบถึงภาพรวมของพื้นที่และชุมชนซึ่งมีอยู่จำนวนมากทั้งหมดก่อน แล้วจึงสามารถศึกษาวิเคราะห์รายละเอียดของชุมชนต่างๆ ในเชิงลึกได้ ซึ่งทั้งการศึกษาวิเคราะห์ในภาพรวมและในรายละเอียด ได้มีการกำหนดขั้นตอน เครื่องมือในการเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล ในกระบวนการต่างๆ เพื่อนำไปสู่คำตอบของการวิจัย จึงมีขั้นตอนสำคัญใน 2 ระดับดังที่กล่าวมาแล้ว คือ การศึกษาวิเคราะห์ระดับพื้นที่รวม (global analysis) และการศึกษาวิเคราะห์ระดับพื้นที่เฉพาะ (local analysis) โดยมีรายละเอียด ดังนี้

การศึกษาวิเคราะห์ระดับพื้นที่รวม การศึกษาวิเคราะห์ระดับนี้ ต้องการวิเคราะห์ลักษณะเชิงพื้นที่ของชุมชนบริเวณเมืองประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาทั้งหมด รวมทั้ง วิเคราะห์ลักษณะความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ที่มีต่อกันของชุมชนเหล่านี้ และที่มีกับระบบทั้งหมดของเมือง ตลอดจนลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจและปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเอื้อให้ชุมชนเหล่านี้สามารถดำรงอยู่ได้ จึงต้องใช้เครื่องมือวิเคราะห์ในเชิงพื้นที่ ร่วมกับเครื่องมือวิเคราะห์ในเชิงสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ ดังนั้น เครื่องมือวิเคราะห์ในเชิงพื้นที่ คือ “แผนที่แบบจำลองเชิงสัญญาณ” (spatial model) เป็นเครื่องมือที่สามารถชี้ให้เห็นภาพของลักษณะเชิงพื้นที่ที่ชัดเจน ผ่านโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง การแสดงให้เห็นถึงแนวโน้มหรือศักยภาพการสัญจรที่เกิดขึ้นบนเส้นทาง ทั้งเส้นทางที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูง ไล่เรียงตามลำดับไปสู่เส้นทางที่มีศักยภาพการเข้าถึงต่ำ การแสดงให้เห็นถึงตำแหน่งที่มีศักยภาพของความเป็นสัญญาณพื้นที่ศูนย์กลาง ตลอดจน การแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของเส้นทางที่ถูกกีดขวางจากพื้นที่สัญญาณปิดล้อมและเส้นทางที่ไม่ถูกกีดขวาง ฯลฯ ร่วมกับเครื่องมือวิเคราะห์ในเชิงเศรษฐกิจสังคม คือ “แผนที่ทางสังคม” (social map) เป็นเครื่องมือที่สามารถชี้ให้เห็นภาพของลักษณะเชิงสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจที่ชัดเจน ผ่านตำแหน่งที่เกิดกิจกรรมต่างๆ ขึ้นภายในพื้นที่เมืองและชุมชนทั้งหมด จากนั้นจึงนำแผนที่ทั้ง 2 และ “แผนที่แสดงขอบเขตชุมชน” มาทำการวิเคราะห์ประมวลผลร่วมกัน ด้วยการซ้อนทับแผนที่ (overlay mapping analysis) จะทำให้ทราบถึง ลักษณะเชิงพื้นที่ในแต่ละบริเวณกับลักษณะเชิงเศรษฐกิจสังคมที่สัมพันธ์กัน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เป็นการชี้ให้เห็นถึงศักยภาพในการเข้าถึงของพื้นที่บริเวณต่างๆ ที่สัมพันธ์กับตำแหน่งของกิจกรรมทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจภายในชุมชนและเมืองที่ปรากฏในพื้นที่ ซึ่งเป็นตรรกะในการดำรงอยู่ของแต่ละชุมชนในพื้นที่ได้อย่างชัดเจน

แผนที่แบบจำลองเชิงสัญญาณและแผนที่ทางสังคม เป็นแผนที่ที่สร้างจากข้อมูลทฤษฎีภูมิ ทั้งเอกสารสำคัญและข้อมูลภูมิสารสนเทศ (ชั้นข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดินและการสัญจร) ประกอบกับการสำรวจ การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เบื้องต้น เนื่องจาก เป็นการได้มาซึ่งข้อมูลเชิงคุณภาพ ที่สามารถนำมาวิเคราะห์เงื่อนไขปัจจัย เพื่อการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของแต่ละชุมชนที่อยู่ในพื้นที่เกาะเมือง ในขั้นตอนนี้จะทราบถึงลักษณะเฉพาะเชิงพื้นที่ของชุมชนทั้งหมด รวมทั้งลักษณะเชิงเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้อง ทราบถึงลักษณะการพึ่งพาหรือสัมพันธ์กันของชุมชนต่างๆ เหล่านี้ และที่มีต่อระบบทั้งหมดของเมืองอย่างหลากหลายรูปแบบ ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องการค้นหาในระดับพื้นที่รวม

การศึกษาวิเคราะห์ระดับพื้นที่เฉพาะ การศึกษาวิเคราะห์ระดับนี้ ต้องการทราบรายละเอียดของตัวอย่างกรณีศึกษาในเชิงลึก ที่ได้จากการศึกษาในระดับพื้นที่รวม ซึ่งมีรูปแบบต่างๆ ทั้งการพึ่งพากันภายในชุมชนละแวกใกล้เคียง การพึ่งพากันทั้งในละแวกใกล้เคียงและไกลออกไป เพื่อให้ทราบถึงสภาวะความสัมพันธ์ของเงื่อนไขและปัจจัย ทั้งในเชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐกิจสังคม รวมทั้งปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นเหตุและเป็นผลต่อการพึ่งพาหรือสัมพันธ์กันของชุมชนเหล่านี้ และกับระบบทั้งหมดของเมืองเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ โดยใช้เครื่องมือวิเคราะห์ในเชิงพื้นที่ ร่วมกับเครื่องมือวิเคราะห์ในเชิงสังคม ซึ่งเครื่องมือวิเคราะห์ในเชิงพื้นที่ คือ แผนที่ภูมิสารสนเทศ (ชั้นข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดินและการสัญจร) แผนที่แบบจำลองเชิงสัญญาณ แผนที่ภาพและพื้น ล้วนเป็นเครื่องมือที่สามารถชี้ให้เห็นภาพของลักษณะเชิงพื้นที่ที่ชัดเจนตามตัวแปรที่ต้องการค้นหา (ซึ่งมีรายละเอียดในลำดับต่อไป) ร่วมกับเครื่องมือวิเคราะห์ในเชิงเศรษฐกิจสังคม คือ สรุปผลที่ได้จากการตอบแบบสอบถามและการสัมภาษณ์เชิงลึก ที่สามารถอธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับลักษณะเชิงสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจของชุมชน เพื่อเชื่อมโยงถึงการดำรงอยู่ของชุมชนในแต่ละรูปแบบได้

ข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์เชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐกิจสังคม เป็นข้อมูลทฤษฎีที่ได้จากเอกสารสำคัญและข้อมูลภูมิสารสนเทศ (ชั้นข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดิน อาคารและการสัญจร) ประกอบกับข้อมูลปฐมภูมิที่ได้จากการใช้แบบสอบถาม และการสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งเป็นการได้มาซึ่งข้อมูลเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ เพื่ออธิบายเปรียบเทียบเชิงปริมาณและความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรในแต่ละกลุ่มตัวอย่างภายใต้เงื่อนไขความสัมพันธ์ที่เป็นเหตุและผลจากเงื่อนไขปัจจัยของสภาวะความสัมพันธ์กันในแต่ละประเภทของการดำรงอยู่ที่ชุมชนต่างสร้างขึ้นเพื่อเอื้อให้ชุมชนนั้นๆ สามารถดำรงอยู่ได้

ผลจากการวิเคราะห์ทั้งสองระดับ สามารถนำไปประมวลและสรุปผลร่วมกันได้ว่า ลักษณะเชิงพื้นที่ของชุมชนบริเวณเมืองประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาเป็นอย่างไร ชุมชนเหล่านี้มีความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ต่อกันและกับระบบทั้งหมดของเมืองเพื่อเอื้อให้เกิดการดำรงอยู่ในรูปแบบต่างๆ ในแต่ละประเภทอย่างไร นอกจากนั้น ชุมชนแต่ละประเภทเหล่านี้ต้องมีเงื่อนไขปัจจัยในเชิงพื้นที่และเศรษฐกิจสังคมที่สอดคล้องกันอย่างไร จึงจะดำรงอยู่ได้อย่างเหมาะสม ทั้งในสภาพการณ์ปัจจุบันและอนาคต

3.2 เครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวิจัยนี้ มีเครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อให้ได้มาซึ่งการตอบคำถามงานวิจัย และการค้นหาความสัมพันธ์ของตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.2.1 ข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) เป็นข้อมูลพื้นฐานในการทำความเข้าใจลักษณะเชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐกิจสังคมของชุมชน จากการเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารที่เป็นลายลักษณ์อักษร ตามที่ได้กำหนดประเด็นสำคัญ ดังตัวแปรทั้งในเชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐกิจสังคม รวมถึงปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้อง โดยเลือกทำการค้นคว้าเฉพาะเอกสารที่สำคัญ มีความถูกต้องน่าเชื่อถือ ประกอบกับการบันทึกแหล่งที่มาของเอกสาร ซึ่งข้อมูลทุติยภูมิในการวิจัยนี้ ได้แก่ หนังสือ วารสารวิชาการ บทความวิชาการ สารานุกรม วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย จุลสาร เอกสารอัดสำเนาและเอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์ ใสตทัศน์วัสดุ ระบบออนไลน์ ภาพถ่ายและแผนที่โบราณ ภาพถ่ายทางอากาศ ภาพถ่ายดาวเทียม รวมทั้งข้อมูลภูมิสารสนเทศ (Geographic Information System: GIS)

3.2.2 การสำรวจ (field survey) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ทำให้มองเห็นถึงบรรยากาศ และรายละเอียดสภาพพื้นที่จริงในปัจจุบันของชุมชนและเมืองในพื้นที่ศึกษา โดยใช้แผนที่การใช้ประโยชน์อาคารที่ดินและเส้นทางสัญจร (ข้อมูลภูมิสารสนเทศ - GIS) ประกอบกับการบันทึกด้วยภาพถ่าย การสังเกตภาพพร้อมจดบันทึกข้อมูล การวัด/ประมาณการ ขนาด-ระยะ ฯลฯ ที่เป็นการตรวจสอบข้อมูลทุติยภูมิที่มีอยู่เดิมและเพิ่มเติมข้อมูลใหม่ เกี่ยวกับลักษณะและตำแหน่งที่ตั้งชุมชน องค์ประกอบต่างๆ ของชุมชน เช่น พื้นที่หรืออาคารสถานสำคัญ สิ่งก่อสร้างที่มีอยู่เดิมและสร้างขึ้นใหม่ แม่น้ำ เส้นทางสัญจรและรูปแบบการเดินทาง ลักษณะการวางตัวของอาคาร โดยเฉพาะโบราณสถาน ศาสนสถาน สถานที่สำคัญกับกลุ่มบ้านพักอาศัย รวมทั้งความสัมพันธ์ของอาคารต่างๆ กับพื้นที่ว่างสาธารณะในชุมชน รวมถึงลักษณะกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในอาคารและพื้นที่บริเวณต่างๆ โดยเฉพาะพื้นที่ประวัติศาสตร์ ว่าเป็นกิจกรรมทางสังคมหรือเศรษฐกิจ ที่เกิดขึ้นโดยคนกลุ่มต่างๆ เช่น เด็ก ผู้ใหญ่ วัยรุ่น ผู้ชายหรือผู้หญิง โดยเฉพาะการจำแนกว่าเป็นคนในหรือคนนอกพื้นที่ ช่วงเวลาหรือความถี่ที่ทำการซึ่งสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ค่านิยมของผู้คน ความทรุดโทรมหรือความทันสมัยของอาคารบ้านเรือน สภาพความเป็นอยู่ที่เชื่อมโยงได้ถึงสถานภาพทางเศรษฐกิจ ความเป็นระเบียบของพื้นที่ที่เกิดจากแผนนโยบายของภาครัฐหรือแนวทางปฏิบัติที่ผู้คนมีส่วนร่วมเอง การสำรวจจึงเป็นการได้มาซึ่งข้อมูลเชิงพื้นที่ รวมถึงถึงความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ ทั้งความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนกับกลุ่มคน และกลุ่มคนกับพื้นที่ทางสังคม จะทำให้เข้าใจปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เป็นเหตุผลที่เชื่อมโยงไปสู่การทำความเข้าใจถึงการดำรงอยู่ของชุมชนนั้นๆ ได้

3.2.3 การสังเกตการณ์อย่างไม่มีส่วนร่วม (non participatory observation) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ทำให้มองเห็นถึงบรรยากาศ และรายละเอียดของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนในชุมชน

เมื่อมีการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมทางสังคมและเศรษฐกิจ เช่น การประชุม การจัดงานต่างๆ ทั้งในรูปแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยที่ผู้วิจัยไม่เข้าไปมีส่วนร่วมในเหตุการณ์ แต่จะทำการสังเกตการณ์ตามเป้าหมายหรือประเด็นที่ได้กำหนดไว้ล่วงหน้าอย่างเป็นระบบ แล้วทำการบันทึกข้อมูลด้วยการถ่ายภาพหรือการสเก็ตภาพ พร้อมจดบันทึกรายละเอียด ในประเด็นเกี่ยวกับรูปแบบและกิจกรรมที่เกิดขึ้น ประเมินการมีส่วนร่วมของผู้ที่เข้าร่วมต่อจำนวนทั้งหมด ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในประเด็นนั้นๆ ทั้งคนในชุมชนเองหรือคนนอกที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ทศนคติ การแสดงความคิดเห็นต่อกัน พฤติกรรมและท่าทีในการแสดงออกของผู้คน โอกาสหรือช่วงเวลาที่ใช้ ตลอดจนบรรยากาศโดยรวมของเหตุการณ์นั้น โดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ประวัติศาสตร์ ซึ่งชี้ให้เห็นถึงคุณภาพของความสัมพันธ์ที่ผู้คนมีต่อกันและการให้ความสำคัญต่อพื้นที่ประวัติศาสตร์ ซึ่งสามารถวิเคราะห์เชื่อมโยงถึงแนวโน้มของการดำรงอยู่ของชุมชนได้

3.2.4 การสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถาม (interview) เป็นการเก็บข้อมูลของชุมชนระดับพื้นที่รวม (global level) ในระยะแรกที่เข้าสู่พื้นที่ เพื่อทราบรายละเอียดเชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐกิจสังคม แต่ไม่ต้องการใช้เวลามาก จึงใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน และเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐที่สามารถให้ข้อมูลที่ต้องการได้ โดยใช้แบบสัมภาษณ์ที่เตรียมไว้ ร่วมกับการใช้แผนที่การใช้ประโยชน์อาคาร ที่ดินและเส้นทางสัญจรประกอบ (ข้อมูลภูมิสารสนเทศ – GIS) เพื่อความเข้าใจที่ตรงกันระหว่างผู้ให้สัมภาษณ์และผู้วิจัย **ประเด็นเชิงพื้นที่** ได้แก่ ตำแหน่งที่ตั้งของชุมชน อาณาเขตของชุมชน องค์ประกอบต่างๆ ของชุมชน เช่น อาคารบ้านเรือนและอาคารสถานที่สำคัญ สิ่งก่อสร้างที่มีอยู่เดิมและสร้างขึ้นใหม่ เส้นทางสัญจร ทั้งทางน้ำและทางบกในชุมชน ความเป็นมาในการเกิดขึ้นของชุมชนหรือในการเข้ามาอยู่อาศัยของผู้คน ระยะเวลาในการอยู่อาศัย จำนวนสมาชิกและครัวเรือน ลักษณะกรรมสิทธิ์ในที่ดินและบ้านเรือน รูปแบบการเดินทางที่พบเห็นทั่วไปของคนในชุมชน การใช้พื้นที่สาธารณะและสถานที่ต่างๆ เช่น โรงเรียน วัด ตลาด สถานพยาบาล ฯลฯ ของคนในชุมชน ส่วน**ประเด็นเชิงสังคมเศรษฐกิจ** ได้แก่ ชีวิตความเป็นอยู่และระบบเครือญาติ ลักษณะแบบแผนอาชีพและสถานภาพทางเศรษฐกิจในภาพรวม ความเชื่อและกฎเกณฑ์ที่ยึดถือปฏิบัติโดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ประวัติศาสตร์ การทำกิจกรรมทางสังคม การรวมกลุ่มต่างๆ ในชุมชน ประเพณีที่ทำร่วมกัน และแผนนโยบายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพื้นที่ชุมชน

ในขั้นตอนนี้จะได้ข้อมูลประเด็นต่างๆ ที่สามารถเชื่อมโยงถึงความสัมพันธ์ที่ผู้คนมีต่อกัน ทั้งในหมู่เครือญาติ เพื่อนบ้าน ในระดับชุมชน ต่างชุมชน ตลอดจนระดับเมือง ความเกี่ยวข้องของผู้คนที่มีต่อพื้นที่ประวัติศาสตร์ พื้นที่สาธารณะ สถานที่สำคัญต่างๆ ที่เข้าไปใช้ทำกิจกรรมเพื่อการดำรงอยู่ ภายใต้เงื่อนไขข้อจำกัดที่เป็นอยู่ นอกจากนั้นยังได้มาซึ่งข้อมูลขอบเขตของชุมชน ผ่าน “แผนที่ขอบเขตชุมชน” ที่ถูกต้อง จากผู้นำชุมชนและเจ้าหน้าที่ ว่าชุมชนต่างๆ ตั้งอยู่บริเวณใด มีรูปร่างลักษณะซึ่งถูกกำหนดโดยพื้นที่โบราณสถานอย่างไรบ้าง ทำให้สามารถประมวลผลเพื่อนำไปสู่การจัดประเภทการดำรงอยู่ในรูปแบบต่างๆ ทั้งการเกี่ยวข้องหรือพึ่งพากันภายในชุมชนและวงใกล้เคียง การพึ่งพากันทั้งในละแวกใกล้เคียงและไกลออกไป

3.2.5 การใช้แบบสอบถาม (questionnaire) เป็นการเก็บข้อมูลของชุมชนระดับพื้นที่เฉพาะ (local level) เพื่อทราบถึงสภาพความเป็นอยู่ของผู้คนในชุมชน ซึ่งเป็นความคิดเห็นของบุคคลนั้นๆ ที่เป็นตัวแทนของสมาชิกในครอบครัว ในประเด็นเกี่ยวกับลักษณะเชิงพื้นที่และเชิงสังคมเศรษฐกิจ ได้แก่ ลักษณะและองค์ประกอบของอาคารบ้านเรือน แนวโน้มการอยู่อาศัยและการปรับปรุงบ้านเรือน รูปแบบการใช้สอยในอาคาร รูปแบบการสัญจรที่เลือกใช้ในชีวิตประจำวัน รูปแบบการใช้พื้นที่สาธารณะในชุมชน ความเป็นมาและระยะเวลาในการอยู่อาศัย จำนวนสมาชิกในบ้าน ลักษณะกรรมสิทธิ์ในที่ดินและที่อยู่อาศัย ชีวิตความเป็นอยู่และระบบเครือญาติ แบบแผนอาชีพและสถานภาพทางเศรษฐกิจ ความเชื่อและกฎเกณฑ์ที่ยึดถือปฏิบัติโดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ประวัติศาสตร์ การทำกิจกรรมทางสังคม โดยเฉพาะสิ่งที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ การจับจ่ายสินค้า การร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ ในชุมชนและต่างชุมชน ปฏิสัมพันธ์ที่มีต่อเพื่อนบ้าน คนในชุมชนและต่างชุมชน บุคคลที่เคารพนับถือและมีบทบาทต่อครอบครัว สิ่งอำนวยความสะดวกและของใช้ที่มีในครัวเรือน ตลอดจน แผนและนโยบายต่างๆ ที่ส่งผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ ข้อมูลที่ได้เหล่านี้จะนำไปเชื่อมโยงถึงความสัมพันธ์ที่ผู้คนมีต่อกัน ทั้งในหมู่เครือญาติหรือเพื่อนบ้าน ชุมชน ตลอดจนพื้นที่ประวัติศาสตร์ รวมทั้ง ทำให้เข้าใจในปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เป็นเหตุเป็นผลเชื่อมโยงไปสู่แนวโน้มในการดำรงอยู่ของชุมชนนั้นๆ

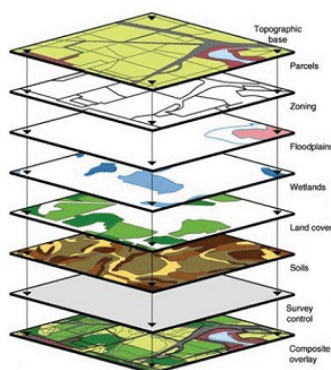
3.2.6 การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) เป็นการเก็บข้อมูลของชุมชนระดับพื้นที่เฉพาะ จากผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับชุมชน ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชน และเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐที่สามารถให้ข้อมูลชุมชนได้ในฐานะ “ผู้นำ” ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลหลักรายบุคคล (key informants interview) ในประเด็นที่เจาะลึกเกี่ยวกับลักษณะกิจกรรมทางสังคม การให้ความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชน การรวมกลุ่มของสมาชิกและการดำเนินการเพื่อดำรงรักษากลุ่มไว้ ประเพณีและสิ่งที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษของผู้คนในชุมชน การมีปฏิภริยาหรือทำที่ต่อแผนนโยบายการพัฒนาพื้นที่หรือนโยบายการจัดการเมืองประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ประเด็นที่ได้จากการสัมภาษณ์ จะชี้ให้เห็นถึงการให้ความร่วมมือของคนในชุมชนและแนวทางการปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งทำให้เชื่อมโยงสู่ความเข้มแข็งที่ชุมชนนั้นๆ จะดำรงอยู่ได้

3.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

ในงานวิจัยนี้ มีการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งในเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ โดยบูรณาการร่วมกันระหว่างข้อมูลเชิงสัจฐานพื้นที่และเชิงสังคมศาสตร์ จึงมีเทคนิควิธีการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

3.3.1 เทคนิคการซ้อนทับชั้นข้อมูล (overlay) ด้วยระบบภูมิสารสนเทศ (Geographic Information System: GIS) เป็นเทคนิคที่นำไปสู่การวิเคราะห์ตัวแปรที่กำหนดไว้ในเชิงพื้นที่ ได้แก่ รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน รูปแบบโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง รวมทั้ง รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร โดยวิเคราะห์ร่วมกับเทคนิคอื่นๆ ที่จะกล่าวถึงต่อไป

ข้อมูลระบบภูมิสารสนเทศนี้เป็นข้อมูลของตำแหน่งวัตถุหรือทรัพยากรที่อยู่บนพื้นโลก ที่ได้ทำการจำลองสภาพภูมิประเทศให้ใกล้เคียงกับพื้นที่จริงที่มีความแม่นยำ เนื่องจากมีการกำหนดพิกัดภูมิศาสตร์หรือตำแหน่งพื้นที่ที่อยู่บนพื้นโลก (สุเพชร จิระจกุล, 2551) (ดังรูปที่ 3.1)

รูปที่ 3.1 การซ้อนทับแผนที่ (overlay mapping) ด้วยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์

(<http://www.ci.farmington-hills.mi.us/services/CentralServices/GIS.asp>)

ในงานวิจัยนี้ ใช้ข้อมูลระบบภูมิสารสนเทศในการแสดงข้อมูลพื้นฐานเชิงพื้นที่ต่างๆ และใช้ข้อมูลเหล่านี้ร่วมกับเทคนิคการวิเคราะห์อื่นๆ (เช่น การสร้างแผนที่แบบจำลองเชิงสัญญาณ การสร้างแผนที่ทางสังคม ฯลฯ) โดยประกอบด้วย ชั้นข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดิน (land use) การใช้ประโยชน์อาคาร (building use) ตำแหน่งถนน (road) แม่น้ำลำคลอง (hydro) พื้นที่ว่าง (space) ตำแหน่งอาคาร (building)

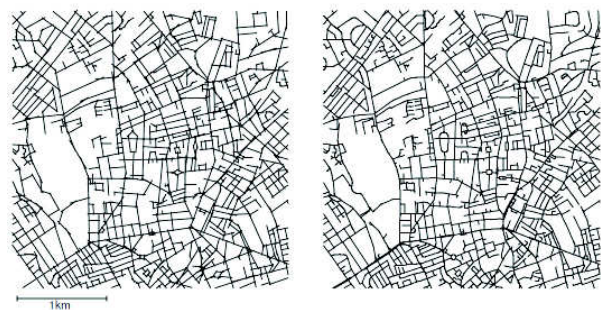
3.3.2 เทคนิคการสร้างและวิเคราะห์แบบจำลองเชิงสัญญาณ (spatial configuration model)

เป็นเทคนิคการวิเคราะห์ที่ใช้ร่วมกับเทคนิคการวิเคราะห์อื่นๆ (ได้แก่ เทคนิคการซ้อนทับชั้นข้อมูลภูมิสารสนเทศ แผนที่ขอบเขตชุมชน และแผนที่ทางสังคม ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป) เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ตัวแปรที่กำหนดไว้ในเชิงพื้นที่ ทั้งระดับพื้นที่รวมและพื้นที่เฉพาะ ได้แก่ **รูปแบบโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง** เนื่องจาก สามารถแสดงแนวโน้มหรือศักยภาพการสัญจรที่เกิดขึ้นบนเส้นทาง ตลอดจน ตำแหน่งที่มีศักยภาพของความเป็นสัญญาณพื้นที่ศูนย์กลาง เริ่มต้นจากการสร้างแบบจำลองเชิงสัญญาณ ที่สร้างจากข้อมูลระบบภูมิสารสนเทศ ชั้นข้อมูล ถนน (road) แม่น้ำลำคลอง (hydro) พื้นที่ว่าง (space) เพื่อทำการสร้างเป็นแบบจำลองเชิงสัญญาณของโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง จากนั้นจึงใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ที่เกี่ยวข้องทำการประมวลผล แล้วอ่านค่าที่ได้ตามหลักการเชิงทฤษฎี

การวิเคราะห์ประมวลผล ประกอบด้วย 3 ระดับ ได้แก่ (1) **ศักยภาพการสัญจรเพื่อเข้าถึงพื้นที่ (move to)** หมายถึง พื้นที่หรือเส้นทางที่ผู้คนมักใช้สัญจรเพื่อเข้าถึงตำแหน่งที่ตั้งของสถานที่หรือกิจกรรมสำคัญต่างๆ หรือเป็นลักษณะการชี้ตำแหน่งของจุดหมายปลายทาง (destination point) ในโครงข่าย ซึ่งผู้คนในชุมชนจะนิยมใช้หรือรู้จักดี (2) **ศักยภาพการสัญจรเพื่อผ่านพื้นที่ (move through)** หมายถึง พื้นที่หรือเส้นทางที่ผู้คนมักใช้สัญจรเพื่อผ่านไปมาอยู่ที่ต่างๆ มากกว่าเส้นทางอื่นๆ รวมทั้ง อาจพบว่า มีกิจกรรม

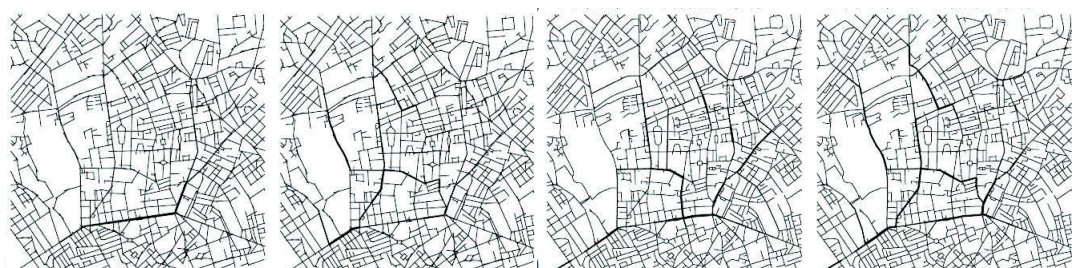
ที่พึ่งพาการสัญจรผ่านไปมาเกาะตัวอยู่บนเส้นทาง เช่น กิจกรรมการค้า (3) **ค่าความเชื่อมต่อ (connectivity)** เป็นศักยภาพในการเข้าถึงของเส้นทางที่ผู้คนสามารถเข้าถึงได้โดยตรง หรือศักยภาพในการเข้าถึงของเส้นทางใดเส้นทางหนึ่งจากเส้นทางอื่นๆ ซึ่งเป็นเส้นทางที่อยู่ถัดไป 1 เลี้ยว ว่ามีจำนวนกี่เส้นทาง

ในโปรแกรมการวิเคราะห์แผนที่แบบจำลองเชิงสัญญาณหรือแผนที่แอกเซียลนี้ (รูปที่ 3.2 a) จะสามารถระบุระยะทางที่ต้องการได้ตามขนาดของชุมชนหรือเมือง และระยะที่เหมาะสมกับรูปแบบการสัญจรของชุมชนหรือเมืองนั้นๆ โดยแสดงผ่านค่าศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ (move to) และการผ่านพื้นที่ (move through) นอกจากนี้ ผลที่ได้จากการวิเคราะห์ได้แสดงถึงศักยภาพหรือความสัมพันธ์ของเส้นทางเป็นช่วงๆ ตามที่มีเส้นทางมาตัดผ่าน และแสดงให้เห็นกลุ่มของเส้นทางที่มีศักยภาพในการเข้าถึงสูงหรือต่ำ หรือชี้ให้เห็นถึงตำแหน่งที่มีการกระจุกตัวของเส้นทางหรือการแบ่งบดลึคย่อยในพื้นที่ จนกระทั่งมีความเป็น “สัญญาณศูนย์กลาง” ร่วมกับพื้นที่ทั่วไปที่มีศักยภาพในการเข้าถึงที่ต่ำกว่า ซึ่งมีความละเอียดมากขึ้น แสดงผลการวิเคราะห์ผ่านแผนภูมิสีที่ทำให้มองเห็นภาพรวมได้ชัดเจน เรียกแบบจำลองนี้ว่า แผนที่เซกเมนต์ (segment map) (รูปที่ 3.2 b) ดังนั้น ในงานวิจัยนี้จึงใช้แผนที่เซกเมนต์ในการวิเคราะห์ เนื่องจากสามารถคาดการณ์ได้ถึงระยะทางที่เหมาะสมของการสัญจรทั้งเพื่อเข้าถึงหรือผ่านพื้นที่ (รูปที่ 3.3) และทราบถึงศักยภาพของกลุ่มของเส้นทางต่างๆ ในแต่ละกลุ่มชุมชนและระบบทั้งหมดของเมืองได้อย่างชัดเจน

(a) แผนที่แอกเซียล (axial map) (b) แผนที่เซกเมนต์ (segment map)

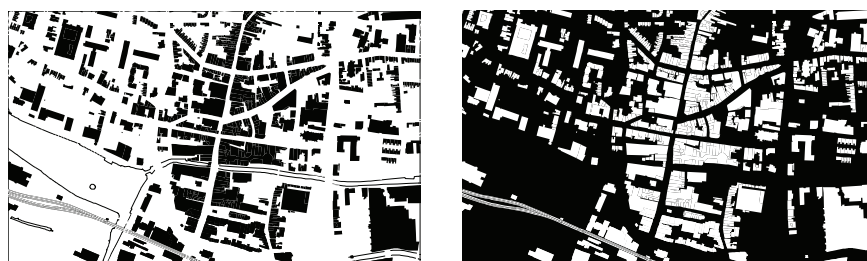
รูปที่ 3.2 แบบจำลองเชิงสัญญาณ (spatial configuration model) (Turner A., 2007)

รูปที่ 3.3 แผนที่เซกเมนต์ในระยะต่างๆ ซึ่งทำให้เส้นทางมีศักยภาพการเข้าถึงที่ต่างกัน (Turner A., 2007)

3.3.3 **เทคนิคการวิเคราะห์ภาพและพื้น** (figure and ground analysis) เป็นเทคนิคการวิเคราะห์ที่ใช้ร่วมกับเทคนิคการวิเคราะห์อื่นๆ (ได้แก่ เทคนิคการซ้อนทับชั้นข้อมูลภูมิสารสนเทศ แผนที่ขอบเขตชุมชน) เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ตัวแปรที่กำหนดไว้ในเชิงพื้นที่ ระดับพื้นที่เฉพาะ ได้แก่ **รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชน** เนื่องจาก สามารถแสดงให้เห็นถึงขนาด การกระจายตัว การกระจุกตัว การจัดวางตำแหน่งมวลาอาคารกับพื้นที่ว่าง ที่ทำให้เกิดย่านต่างๆ อย่างเด่นชัดขึ้นหรือเรียกว่า เนื้อเมือง (urban fabric) มองเห็นรูปแบบ (pattern) ระหว่างพื้นที่ว่าง เช่น แนวถนน พื้นที่เปิดโล่ง ซึ่งอาจมีความแตกต่างกันระหว่างที่สาธารณะและที่ส่วนบุคคล

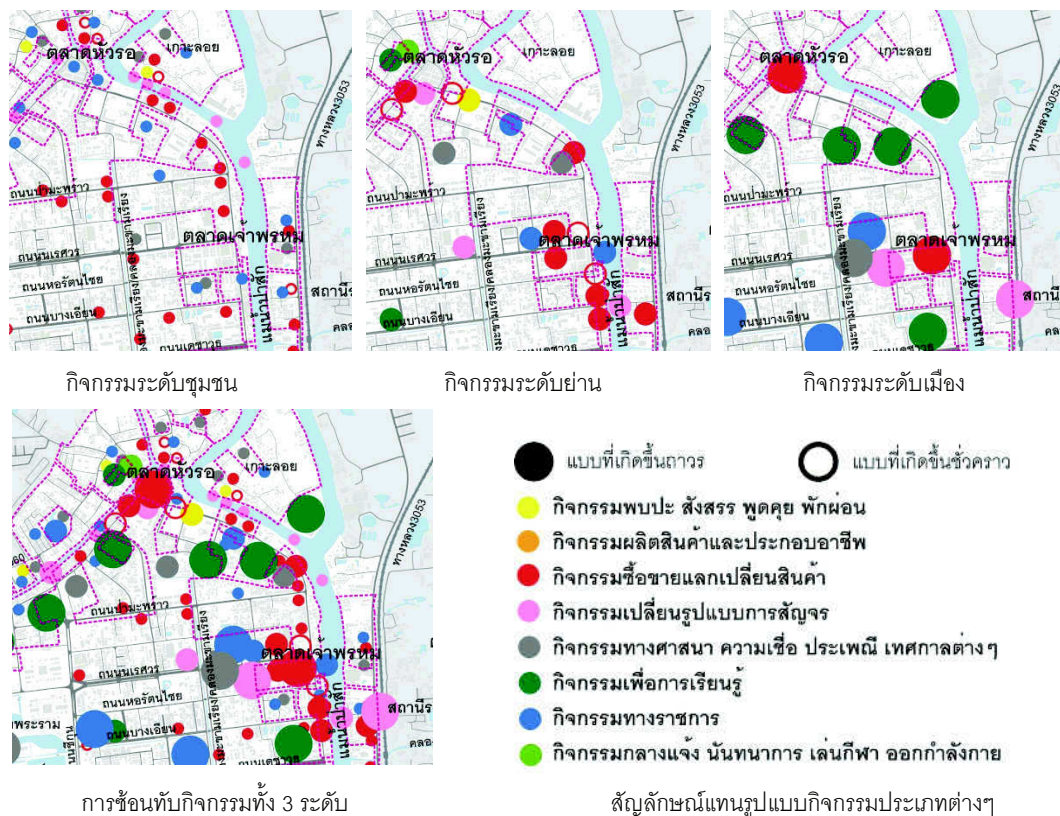
เทคนิคการวิเคราะห์นี้ สร้างจากข้อมูลภูมิสารสนเทศ (GIS) ชั้นข้อมูลอาคาร (building) และพื้นที่ว่าง (space) ตามแนวคิด“ทฤษฎีภาพและพื้น” (figure and ground theory) ของนักจิตวิทยากลุ่มเกสตัล (Gestalt Psychologist) (Wolfgang Köhler, 1992) ที่ว่า ลักษณะการรับรู้ของมนุษย์มักจะแยกออกเป็น “ภาพ” (figure) และ “พื้น” (ground) โดยสิ่งที่ปรากฏเป็นภาพ คือ สิ่งสำคัญหรือต้องการรับรู้สิ่งนั้น ส่วนสิ่งที่ เป็น “พื้น” คือ สิ่งที่ปรากฏเป็นข้อมูลประกอบหรือเป็นฉากที่ทำให้ภาพนั้นปรากฏเด่นชัดแตกต่างออกมา เนื่องจากการเรียนรู้ของคนจะแยกออกเป็นส่วนย่อยๆ ไม่ได้ การรับรู้สิ่งต่างๆ จึงรับรู้ส่วนรวมก่อน แล้วจึงค่อยมองเห็นภาพชัดเจนในภายหลัง ภาพรวมที่ดีตามความหมายของเกสตัลท์ จะต้องมีเอกภาพ มีความสมดุล และมีความสม่ำเสมอ การวิเคราะห์ภาพและพื้นลักษณะเชิงพื้นที่ของชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์ ระหว่างมวลาอาคาร (บ้าน โบราณสถาน สิ่งปลูกสร้าง โครงสร้างเก่าแก่) กับพื้นที่ว่าง (ถนน ตรอก ซอย ทางเดิน แม่น้ำลำคลอง) ออกจากกัน กำหนดให้ส่วนที่เป็น “มวลาอาคาร” จะเป็นสีดำหรือภาพ (figure) และ “พื้นที่ว่าง” จะเป็นสีขาวหรือพื้น (ground) (รูปที่ 3.4)

รูปที่ 3.4 การวิเคราะห์ภาพและพื้น (figure and ground analysis) ของมวลาอาคารกับพื้นที่ว่าง

3.3.4 **เทคนิคการวิเคราะห์ด้วยแผนที่ทางสังคม** (social map) เป็นเทคนิคการวิเคราะห์ที่ใช้ร่วมกับเทคนิคการซ้อนทับชั้นข้อมูลภูมิสารสนเทศ แผนที่ขอบเขตชุมชน และแผนที่แบบจำลองเชิงซ้อนฐาน เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ตัวแปรที่กำหนดไว้ในเชิงเศรษฐกิจสังคมในระดับพื้นที่รวม ได้แก่ **เครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจ** จึงจำแนกเป็นกิจกรรมทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ ได้แก่ กิจกรรมการใช้ประโยชน์บนที่ดิน กิจกรรมการใช้ประโยชน์ในอาคาร กิจกรรมการรวมกลุ่มอาชีพ กลุ่มทางสังคม การดำเนินชีวิต การเดินทาง ความสัมพันธ์ทางสังคม ภายในชุมชน ระหว่างชุมชนและระดับเมืองตามความเป็นจริงที่

เกิดขึ้นในปัจจุบัน โดยแสดงเป็นแผนที่ ด้วยการใชัสัญลักษณ์เชิงกราฟิก (graphic) แทนรูปแบบกิจกรรมทางสังคมประเภทต่างๆ จึงเรียกว่า “แผนที่ทางสังคม” (social map) แบ่งกิจกรรมออกได้เป็น 3 ระดับ คือ กิจกรรมระดับชุมชน กิจกรรมระดับย่าน กิจกรรมระดับเมือง ทั้งในแบบที่เกิดขึ้นถาวร (permanent) และชั่วคราว (temporary) สร้างจากข้อมูลทุติยภูมิ ทั้งเอกสารสำคัญ ข้อมูลภูมิสารสนเทศ ข้อมูลจากการสำรวจ การสังเกตการณ์อย่างไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถาม ดังรูปที่ 3.5

รูปที่ 3.5 การวิเคราะห์ด้วยแผนที่ทางสังคม (social map) แสดงถึงตำแหน่งที่เกิดกิจกรรมต่างๆ บนพื้นที่

การวิเคราะห์ด้วยแผนที่ทางสังคม จะทำให้เข้าใจความสัมพันธ์ที่ผู้คนมีต่อกันในชีวิตประจำวัน ภายในชุมชน ภายในย่าน และภายในเมืองผ่านการทำกิจกรรมต่างๆ บนพื้นที่นั้นๆ หรือตำแหน่งนั้นๆ ชี้ให้เห็นถึงกิจกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องกันหรือขัดแย้งกัน นอกจากนี้ เมื่อนำมาซ้อนกับแผนที่วิเคราะห์เชิงพื้นที่จะสามารถวิเคราะห์เหตุและผลเชื่อมโยงไปสู่การสร้างเงื่อนไขเพื่อดำรงอยู่ของชุมชนได้

3.3.5 เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ทั้งการสัมภาษณ์เบื้องต้นและการสัมภาษณ์เชิงลึก มาทำการเชื่อมโยงประเด็นสำคัญ เริ่มด้วยการนำข้อมูลมาอ่านเพื่อทำความเข้าใจอย่างละเอียด แล้วจึงทำการวิเคราะห์ตีความ ให้สัญลักษณ์ประโยคหรือข้อความสำคัญในประเด็นที่ศึกษา จัดกลุ่มความหมายข้อมูลในประเด็นที่เหมือนกัน ตีความประเด็นสำคัญ

ตรวจสอบความถูกต้อง และสรุปโครงสร้างที่สำคัญของประเด็น การตรวจสอบความเที่ยงตรงในประเด็นข้อค้นพบที่ได้ใช้วิธีที่เรียกว่า “การตรวจสอบข้อมูลสามเส้า” (data triangulation) (Denzin, 1970) เพื่อตรวจสอบว่า ข้อมูลที่ได้มามีความเหมือนกันหรือไม่ ถ้าข้อค้นพบเหมือนกัน แสดงว่าข้อมูลที่ได้มามีความถูกต้อง ไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม การวิเคราะห์ความสัมพันธ์และความเชื่อมโยงข้อมูล จะพิจารณาทั้งข้อมูลเชิงพื้นที่และข้อมูลเชิงเศรษฐสังคม นำมาจัดความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องตามเหตุและผลที่ตอบสนองซึ่งกันและกันตามสภาพความเป็นจริง แล้วแสดงเป็นภาพกราฟิก (graphic) ของความสัมพันธ์และความเชื่อมโยงในแต่ละตัวแปร เพื่ออธิบายถึงเงื่อนไข ปรัชญาการณของการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนในพื้นที่ศึกษาอย่างมีเหตุมีผล

3.3.6 เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ด้วยโปรแกรมคำนวณทางสถิติ ซึ่งใช้ข้อมูลในระดับพื้นที่เฉพาะ (local level) ของชุมชนที่เป็นตัวแทนจากการตอบแบบสอบถาม วิเคราะห์ค่าสถิติโดยหาความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย เพื่ออธิบายเปรียบเทียบเชิงปริมาณและความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรเปรียบเทียบกันในแต่ละกลุ่มตัวอย่าง การวิเคราะห์เปรียบเทียบตัวแปรที่ทำการศึกษา ซึ่งจะแตกต่างกันไปในเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชุมชนแต่ละประเภท โดยแสดงรายละเอียดค่าตัวแปรที่คำนวณจากจำนวนรวมทั้งหมด แล้วทำการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของตัวแปรย่อย ระหว่างลักษณะเชิงพื้นที่กับลักษณะสังคม เศรษฐกิจที่เกี่ยวข้อง

3.4 ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

ตัวแปรที่ใช้ในงานวิจัยนี้มี 2 ระดับ คือ ตัวแปรในระดับพื้นที่รวมและตัวแปรในระดับพื้นที่เฉพาะ ตัวแปรทั้ง 2 ระดับนี้มีปัจจัยหลักตัวเดียวกัน แต่แตกต่างกันในรายละเอียดของปัจจัยรอง โดยปัจจัยรองในระดับพื้นที่รวมจะนำไปสู่การค้นหาความสัมพันธ์เชิงพื้นที่และเศรษฐสังคมของชุมชนทั้งหมด ที่ชุมชนได้สร้างขึ้นเพื่อให้เกิดการดำรงอยู่ ส่วนปัจจัยรองในระดับพื้นที่เฉพาะจะนำไปสู่การค้นหาเงื่อนไขเชิงพื้นที่และเศรษฐสังคมของชุมชนที่เป็นตัวแทนการดำรงอยู่ประเภทต่างๆ จึงเกี่ยวข้องในเชิงลึกกับผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนนั้นๆ และการศึกษาทั้ง 2 ระดับ จะประกอบด้วยตัวแปรในเชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐสังคม โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.4.1 ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัยระดับพื้นที่รวม การกำหนดตัวแปรในระดับนี้ ต้องการทราบถึงลักษณะเฉพาะเชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐสังคม รวมทั้งปัจจัยภายนอกในภาพรวมของชุมชนและเมือง เพื่อนำไปสู่การทำความเข้าใจในความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ที่ชุมชนเหล่านี้มีต่อกัน และมีกับระบบทั้งหมดของเมืองในรูปแบบต่างๆ เพื่อเอื้อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ ได้แก่

3.4.1.1 ตัวแปรเชิงพื้นที่ มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

1) รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ปัจจัยรองได้แก่ ความเป็นมาในการอยู่อาศัยและวิวัฒนาการของชุมชน ตำแหน่งและองค์ประกอบของการตั้งถิ่นฐาน ลักษณะการวางตัวของบ้านเรือนกับพื้นที่โบราณสถานในชุมชน ความสัมพันธ์ของอาคารกับพื้นที่ว่างในชุมชนและเมือง

2) รูปแบบโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะ ได้แก่ รูปแบบเส้นทางสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะ ศักยภาพในการมองเห็นและเข้าถึงของโครงข่ายพื้นที่ว่างสาธารณะและเส้นทางสัญจร รูปแบบการเดินทางบนโครงข่ายพื้นที่ว่างสาธารณะและเส้นทางสัญจร

3) รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารได้แก่ ลักษณะกิจกรรมการใช้สอยประโยชน์อาคารและที่ดิน สัดส่วนการใช้ประโยชน์อาคารและที่ดิน ความสัมพันธ์ของการใช้ประโยชน์อาคารและที่ดินแต่ละประเภท

3.4.1.2 ตัวแปรเชิงเศรษฐกิจสังคม มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

1) ประเภทและบทบาทของผู้คน ได้แก่ ประเภทของคนในและคนนอกที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ความสัมพันธ์ทางเครือญาติของคนในชุมชน บทบาทและสถานะของบุคคลต่างๆ ที่มีต่อชุมชน

2) เครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจ ได้แก่ เครือข่ายกิจกรรมทางสังคมและกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีในชุมชนและระหว่างชุมชน รูปแบบปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่ผู้คนมีต่อกันในชุมชนและระหว่างชุมชน

3) วิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคมที่ผู้คนมีส่วนร่วม ได้แก่ ชีวิตความเป็นอยู่ คติความเชื่อและค่านิยม ลักษณะแบบแผนอาชีพและสถานะทางเศรษฐกิจ แนวปฏิบัติและกฎเกณฑ์ที่ยึดถือร่วมกัน

3.4.1.3 ปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้อง

1) เทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่ ได้แก่ ลักษณะสิ่งอำนวยความสะดวกและของใช้ในชีวิตประจำวัน

2) แผนและนโยบายของภาครัฐและท้องถิ่น ได้แก่ แผนและนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยว และข้อกำหนดที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์ที่มีผลต่อชุมชน

3.4.2 ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัยระดับพื้นที่เฉพาะ การระบุตัวแปรในระดับพื้นที่เฉพาะเป็นการกำหนดให้ได้มาซึ่งข้อมูลเชิงลึกของผู้คนที่เกี่ยวข้องกับชุมชน จึงเป็นทัศนคติความคิดเห็นส่วนตัวเพื่อเชื่อมโยงไปสู่แนวโน้มของการดำรงอยู่ของชุมชนได้มากขึ้น ว่าตัวแทนชุมชนที่เลือกเป็นกรณีศึกษา ทั้ง 3 รูปแบบนั้น มีเงื่อนไข ปัจจัยในการดำรงอยู่ภายใต้บริบทเชิงพื้นที่ของเมืองประวัติศาสตร์ และมีวิถีทางสังคมเศรษฐกิจ วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องอย่างไร โดยมีปัจจัยหลักเช่นเดียวกับระดับพื้นที่รวม แต่มีรายละเอียดของปัจจัยรองที่เกี่ยวข้องกับชุมชนและผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชน มีรายละเอียด ดังนี้

3.4.2.1 **ตัวแปรระดับพื้นที่เฉพาะโดยการใช้แบบสอบถาม** ประกอบด้วยตัวแปรเชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐสังคม รวมทั้ง ปัจจัยภายนอก เพื่อเชื่อมโยงถึงความสัมพันธ์ที่ผู้คนมีต่อกัน ทั้งในหมู่เครือญาติ เพื่อนบ้าน ชุมชน ตลอดจน พื้นที่ประวัติศาสตร์ รวมทั้ง ทำให้เข้าใจในปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เป็นเหตุเป็นผลเชื่อมโยงไปสู่แนวโน้มการดำรงอยู่ของกลุ่มชุมชนในแต่ละประเภท กล่าวคือ

1) **ตัวแปรเชิงพื้นที่** ได้แก่ ลักษณะและองค์ประกอบของอาคารบ้านเรือน แนวโน้มการอยู่อาศัยและการปรับปรุงบ้านเรือน รูปแบบการใช้สอยในอาคาร รูปแบบการสัญจรที่เลือกใช้ในชีวิตประจำวัน รูปแบบการใช้พื้นที่สาธารณะในชุมชน ความเป็นมาและระยะเวลาในการอยู่อาศัย จำนวนสมาชิกในบ้าน ลักษณะกรรมสิทธิ์ในที่ดินและที่อยู่อาศัย

2) **ตัวแปรเชิงเศรษฐสังคม** ได้แก่ ชีวิตความเป็นอยู่ ระบบเครือญาติ แบบแผนอาชีพ สถานภาพทางเศรษฐกิจ ความเชื่อและกฎเกณฑ์ที่ยึดถือปฏิบัติ โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ประวัติศาสตร์ การทำกิจกรรมทางสังคม การจับจ่าย การร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ ในชุมชนและต่างชุมชน โดยเฉพาะสิ่งที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษหรือเป็นประเพณีที่ทำร่วมกัน ปฏิสัมพันธ์ที่มีต่อเพื่อนบ้าน คนในชุมชนและต่างชุมชน บุคคลที่เคารพนับถือ มีบทบาทต่อครอบครัวและชุมชน

3) **ปัจจัยภายนอก** ได้แก่ สิ่งอำนวยความสะดวกและของใช้ที่มีในครัวเรือน แผนและนโยบายต่างๆ ที่ส่งผลต่อชีวิตความเป็นอยู่

3.4.2.1 **ตัวแปรระดับพื้นที่เฉพาะโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก** เพื่อทราบถึงลำดับเหตุการณ์ของสภาพหรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งชี้ให้เห็นถึงการให้ความร่วมมือของคนในชุมชนและแนวทางปฏิบัติร่วมกัน ทำให้เชื่อมโยงสู่ความเข้มแข็งที่ชุมชนจะดำรงอยู่ได้ในแต่ละประเภท กล่าวคือ

1) **ตัวแปรเชิงพื้นที่** ได้แก่ ประวัติความเป็นมาของชุมชน สภาพพื้นที่และลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น การเปลี่ยนแปลงเส้นทางสัญจรทั้งทางน้ำและทางบก

2) **ตัวแปรเชิงเศรษฐสังคม** ได้แก่ ลักษณะกิจกรรมทางสังคมและการให้ความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชน การรวมกลุ่มของสมาชิกและการดำเนินการเพื่อดำรงรักษากลุ่มไว้ ประเพณีและสิ่งที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษของผู้คนในชุมชน

3) **ปัจจัยภายนอก** ได้แก่ การมีปฏิภริยาหรือท่าทีต่อแผนนโยบายการพัฒนาพื้นที่หรือนโยบายการจัดการเมืองประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน

3.4.3 **สรุปตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย** ตัวแปรที่ใช้ศึกษาวิเคราะห์ในระดับพื้นที่รวมและพื้นที่เฉพาะ ประกอบด้วยตัวแปรในเชิงพื้นที่และตัวแปรในเชิงเศรษฐสังคม รวมทั้ง ปัจจัยภายนอก ซึ่งสามารถสรุปปัจจัยและตัวแปร ตลอดจน วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่สอดคล้องกัน ซึ่งสรุปดังตารางที่ 3.1

ตารางที่ 3.1 สรุปรายละเอียดตัวแปรในการวิเคราะห์และวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลของการวิจัย

ปัจจัยและตัวแปร	ตัวแปรในการวิเคราะห์และวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล		
	G	L1	L2
เชิงพื้นที่			
1) รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ได้แก่ - ความเป็นมาและวิวัฒนาการของชุมชน - ตำแหน่งที่ตั้งและลักษณะของหน่วยพื้นที่พิเศษ ในแหล่งตั้งถิ่นฐาน - ลักษณะการวางตัวของบ้านเรือนกับหน่วยพื้นที่พิเศษ ในชุมชน - ความสัมพันธ์ของอาคารกับพื้นที่ว่างในชุมชนและเมือง - ความเป็นมาในการอยู่อาศัย - ลักษณะทางสถาปัตยกรรมและสภาพของที่อยู่อาศัย	/	/	/
2) รูปแบบโครงข่ายพื้นที่ว่างสาธารณะ ได้แก่ - รูปแบบพื้นที่ว่างสาธารณะและเส้นทางสัญจร - ศักยภาพในการมองเห็นและเข้าถึงของโครงข่ายพื้นที่ว่างสาธารณะและเส้นทางสัญจร - รูปแบบการเดินทางในชีวิตประจำวันในละแวกชุมชนและเมือง - รูปแบบและความถี่ในการเข้าไปใช้พื้นที่สาธารณะในละแวกชุมชน	/	/	/
3) รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร ได้แก่ - ลักษณะกิจกรรมการใช้สอยประโยชน์ภายในหน่วยพื้นที่พิเศษ และอาคารบ้านเรือน - ลักษณะกิจกรรมการใช้สอยประโยชน์ที่ดิน - ความสัมพันธ์ของการใช้ประโยชน์อาคารและที่ดินแต่ละประเภท - ลักษณะการถือครองบ้านและที่ดิน	/	/	/
เชิงสังคมเศรษฐกิจ			
1) ประเภทและบทบาทของผู้คน ได้แก่ - ลักษณะและบทบาทของคนในชุมชนที่มีต่อการพัฒนาชุมชน - ความสัมพันธ์ทางเครือญาติของคนในชุมชน - บุคคลที่คนในชุมชนเคารพนับถือหรือมีบทบาทต่อชุมชน - บทบาทของผู้นำในชุมชน	/	/	/
2) เครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจ ได้แก่ - รูปแบบกิจกรรมทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีในชุมชนและระหว่างชุมชน - เครือข่ายปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่ผู้คนมีต่อกันในชุมชนและระหว่างชุมชน - ลักษณะแบบแผนอาชีพและสถานภาพทางเศรษฐกิจ - การให้ความร่วมมือจากสมาชิกในกลุ่มและแนวโน้มในการดำรงรักษากลุ่มไว้	/	/	/
3) วิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคมที่ผู้คนมีส่วนร่วม ได้แก่ - ชีวิตความเป็นอยู่ คติความเชื่อและค่านิยม - รูปแบบการจับจ่ายสินค้าของคนในชุมชน - รูปแบบและการเข้าไปใช้สาธารณูปโภคและสาธารณูปการของชุมชนและเมือง - แนวปฏิบัติและกฎเกณฑ์ที่ยึดถือ โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ประวัติศาสตร์ - ประเพณีและสิ่งที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษของผู้คนในชุมชน	/	/	/
ปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้อง			

ตารางที่ 3.1 สรุปรายละเอียดตัวแปรในการวิเคราะห์และวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลของการวิจัย

ปัจจัยและตัวแปร	ตัวแปรในการวิเคราะห์และวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล		
	G	L1	L2
1) เทคโนโลยีและสิ่งประดิษฐ์คิดค้นใหม่ๆ ได้แก่ - สิ่งอำนวยความสะดวกที่ใช้ในการเดินทางในชีวิตประจำวัน - สิ่งอำนวยความสะดวกและของใช้ที่มีในครัวเรือน - สิ่งอำนวยความสะดวกและของใช้ที่ใช้ในการสื่อสาร	/	/	/
2) แผนและนโยบายของภาครัฐและท้องถิ่น ได้แก่ - แผนและนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสาธารณูปโภคและสาธารณูปการในชุมชน - นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับชุมชน - ข้อกำหนดในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน - ปฏิกริยาหรือท่าทีต่อแผนนโยบายการจัดการเมืองประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน	/	/	/

ที่มา : ผู้วิจัย, 2554

หมายเหตุ : G หมายถึง การศึกษาวิเคราะห์ระดับพื้นที่รวม (global analysis) แผนที่แบบจำลองเชิงซ้อนพื้นฐานพื้นที่ และแผนที่ทางสังคม ที่สร้างจากข้อมูลทุติยภูมิ ทั้งเอกสารสำคัญ ข้อมูลภูมิสารสนเทศ (ชั้นข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดินและการสัญจร) การสำรวจ การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เบื้องต้น

L หมายถึง การศึกษาวิเคราะห์ระดับพื้นที่เฉพาะ (local analysis) ของกลุ่มตัวแทนที่เลือกเป็นกรณีศึกษา โดยใช้ข้อมูลทุติยภูมิ ทั้งเอกสารสำคัญและข้อมูลภูมิสารสนเทศ (ชั้นข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดินและการสัญจร) ประกอบกับการใช้แบบสอบถาม และการสัมภาษณ์เชิงลึก

L1 = ระดับพื้นที่เฉพาะโดยการใช้แบบสอบถาม

L2 = ระดับพื้นที่เฉพาะโดยการใช้สัมภาษณ์เชิงลึก

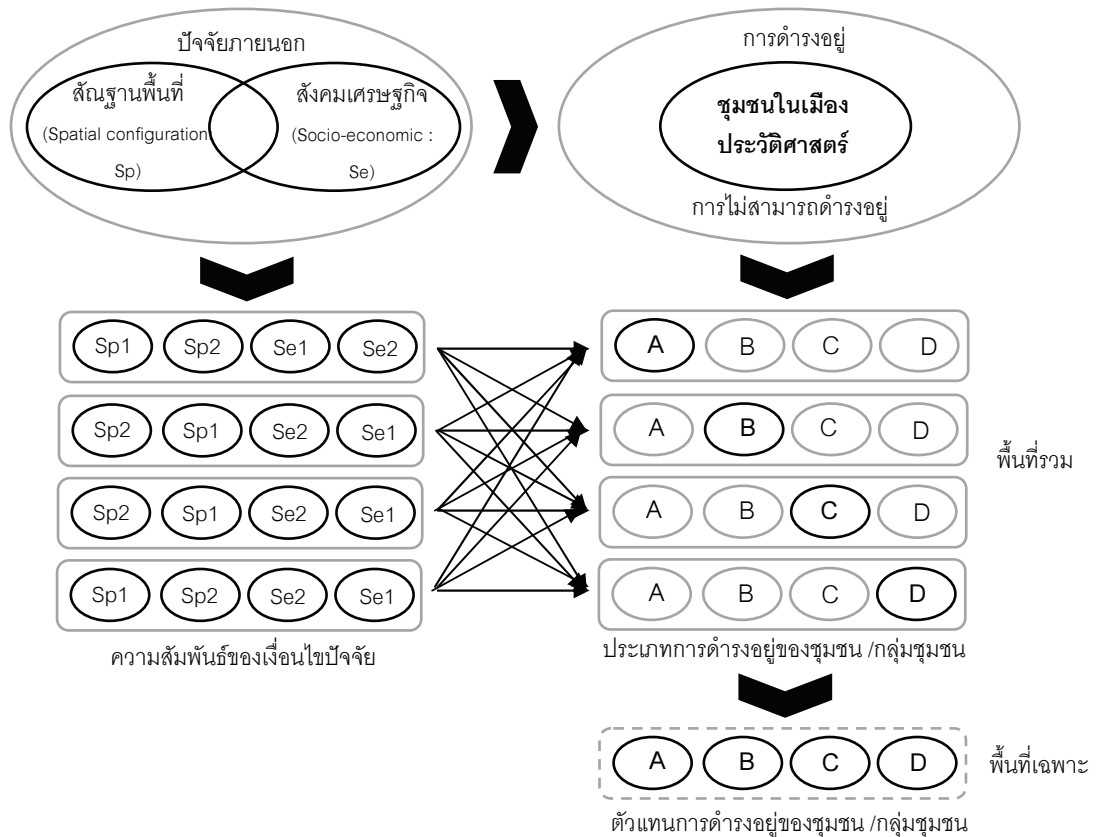
3.5 การเลือกตัวแทนเพื่อศึกษาเชิงลึก

หลังจากทำการวิเคราะห์ในระดับพื้นที่รวม ซึ่งทำให้ทราบถึงลักษณะและความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ที่มีต่อกันของชุมชนและระบบทั้งหมดของเมือง ที่เอื้อให้สามารถดำรงอยู่ได้แตกต่างกันไปหลากหลายรูปแบบหลากหลายประเภท จากนั้น จึงทำการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างเพื่อเป็นตัวแทนในการศึกษาเชิงลึกระดับพื้นที่เฉพาะ เพื่ออธิบายภาวะความสัมพันธ์ของเงื่อนไขปัจจัยในแต่ละประเภท โดยมีการคัดเลือก ดังนี้

ประเภทที่ 1 กลุ่มชุมชนที่มีองค์ประกอบครบถ้วนสามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชนตัวแทนที่ใช้ในการศึกษา คือ กลุ่มชุมชนตลาดเจ้าพรหมและกลุ่มชุมชนตลาดหัวรอ

ประเภทที่ 2 กลุ่มชุมชนที่มีองค์ประกอบไม่ครบถ้วน จึงไม่สามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชนต้องพึ่งพาชุมชนอื่นในบางโอกาส ตัวแทนที่ใช้ในการศึกษา คือ กลุ่มชุมชนประตูชัย

ประเภทที่ 3 กลุ่มชุมชนที่มีองค์ประกอบไม่ครบถ้วน จึงไม่สามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชนต้องพึ่งพาชุมชนอื่นทั้งในระยะใกล้และไกลเสมอ ตัวแทนที่ใช้ในการศึกษา คือ กลุ่มชุมชนโรงงานสุรา

แผนภูมิที่ 3.1 การการเลือกตัวแทนการดำรงอยู่ของชุมชน / กลุ่มชุมชนเพื่อศึกษาเชิงลึก (ผู้วิจัย, 2554)

3.6 การคัดเลือกประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

เนื่องจากความหลากหลายในเทคนิควิธีในการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่สามารถตอบคำถามการวิจัยได้ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดอย่างถูกต้อง เทียงตรง จึงมีรายละเอียด ดังนี้

1) การสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถาม มีประชากรและกลุ่มตัวอย่าง คือ

- คนในชุมชน : ผู้นำชุมชน หรือตัวแทนจากทีมผู้นำ
- คนนอก : เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐ

2) การใช้แบบสอบถาม มีประชากรและกลุ่มตัวอย่าง คือ

- คนในชุมชน : สมาชิกในชุมชน (กำหนดให้ผู้ตอบเป็นหัวหน้าครอบครัวหรือภรรยา เพียงครอบครัวละ 1 คน/ แบบสอบถาม 1 ชุด)

- คนนอก : ไม่มี

3) การสัมภาษณ์เชิงลึก มีประชากรและกลุ่มตัวอย่าง คือ

- คนในชุมชน : กลุ่มผู้นำชุมชน ได้แก่ ประธานชุมชนและประธาน อสม.
- คนนอก : เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐ

การคัดเลือกขนาดประชากรและกลุ่มตัวอย่างเพื่อเป็นตัวแทนการเก็บข้อมูล มีรายละเอียด ดังนี้

1) การสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถาม เพื่อให้ได้ข้อมูลในระดับพื้นที่รวมทั้งหมด ดังนี้

- ผู้นำชุมชน จากชุมชนทั้งสิ้น 62 ชุมชน จึงสัมภาษณ์ผู้นำจำนวน 62 คน
- เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐ ไม่ระบุจำนวน แต่จะทำการสัมภาษณ์ตาม

ประเด็นที่ตั้งไว้จนกว่าจะได้ข้อมูลครบถ้วน ถูกต้องในทุกประเด็น

2) การใช้แบบสอบถาม เป็นการเก็บข้อมูลในระดับพื้นที่เฉพาะ โดยผู้ตอบแบบสอบถาม เป็นสมาชิกในชุมชน จำนวนผู้ตอบคำนวณจากจำนวนบ้านเรือนทั้งหมดในกลุ่มชุมชน (ข้อมูลจากเทศบาล อบต. และสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน เพื่อตรวจสอบจำนวนที่ถูกต้องตรงกัน) กำหนดให้บ้านเรือนหลังละ 1 ชุด ผู้ตอบเป็นหัวหน้าครอบครัวหรือภรรยา โดยใช้การเลือกขนาดกลุ่มตัวอย่างของ Taro Yamane ที่ระดับความ เชื่อมั่น 95% โดยมีรายละเอียดดังตารางที่ 3.2

ตารางที่ 3.2 การกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่างเพื่อเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม

กลุ่มชุมชน	ประชากร (หลัง)	กลุ่มตัวอย่าง คำนวณตามสัดส่วน (หลัง)	กลุ่มตัวอย่าง เก็บจริง (หลัง)
กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ	3,011	126.46	126
กลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม	2,597	109.07	109
กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย	2,163	90.85	91
กลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา	1,383	58.09	58
รวม	9,154	384.47	384

3) การสัมภาษณ์เชิงลึก ใช้ในการเก็บข้อมูลในระดับพื้นที่เฉพาะมีจำนวนดังนี้

- ผู้นำชุมชน ได้แก่ ประธานชุมชนและประธาน อสม.รวมชุมชนละ 2 คน มี

รายละเอียดดังตารางที่ 3.3

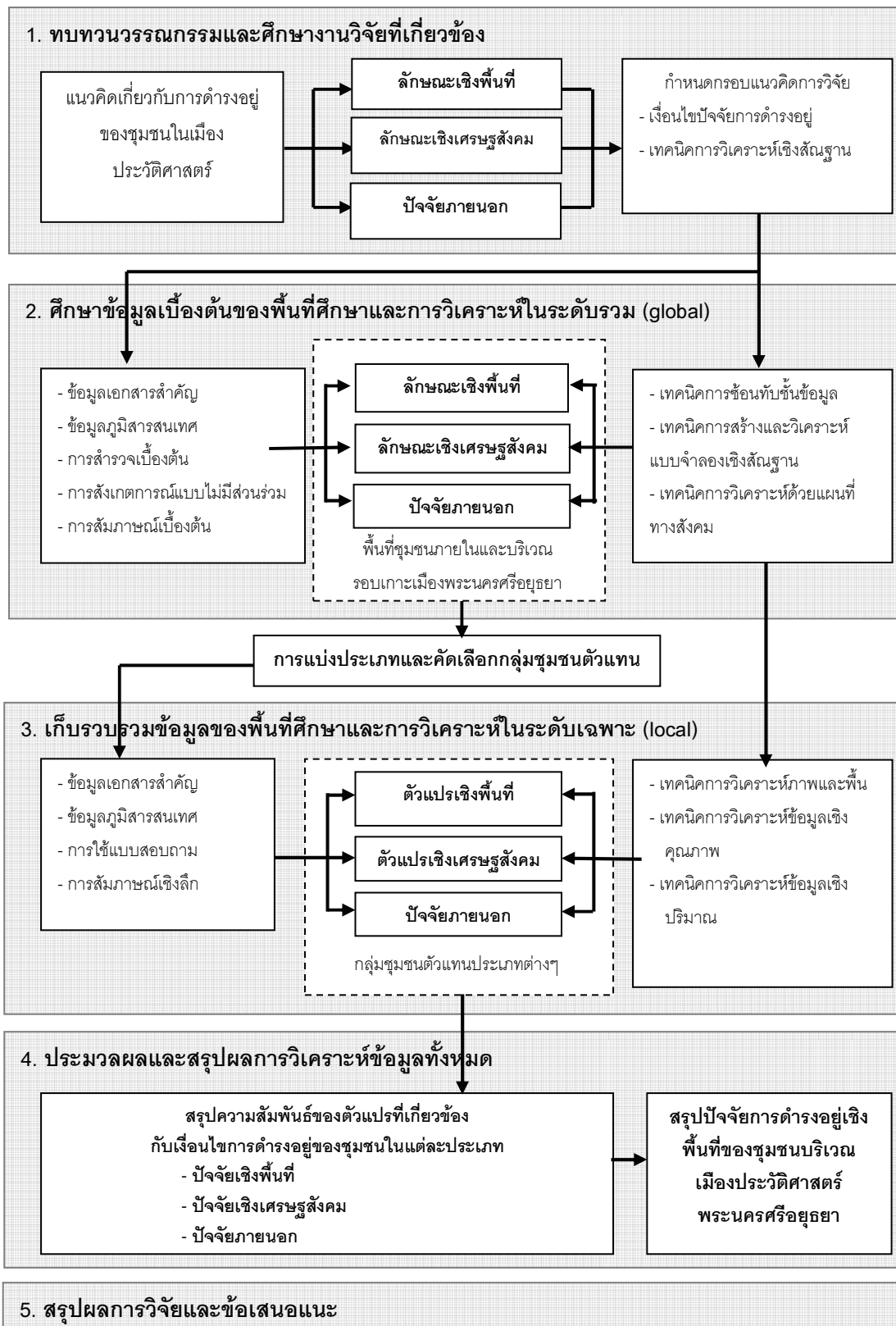
ตารางที่ 3.3 การกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่างเพื่อเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก

กลุ่มชุมชน	จำนวนชุมชนที่ ประกอบกัน (ชุมชน)	จำนวนประชากร (คน)	กลุ่มตัวอย่างเก็บจริง (คน)
กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ	18	$18 \times 2 = 36$	36
กลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม	13	$13 \times 2 = 26$	26
กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย	13	$13 \times 2 = 26$	26
กลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา	9	$9 \times 2 = 18$	18
รวม	53	106	106

- เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐ ไม่ระบุจำนวน แต่จะทำการสัมภาษณ์ตาม

ประเด็นที่ตั้งไว้จนกว่าจะได้ข้อมูลครบถ้วน ถูกต้องในทุกประเด็น

กระบวนการศึกษาระดับพื้นที่รวมและพื้นที่เฉพาะ ทั้งจากข้อมูลเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ ได้ถูกนำมาประมวลร่วมกันในขั้นตอนสุดท้าย เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์และเชื่อมโยงข้อมูลที่ได้จากผลการวิจัยทั้งหมด สรุปเงื่อนไข ปัจจัยเพื่อการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนบริเวณเมืองประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งปัจจัยภายนอก โดยพิจารณาจากเหตุและผลที่ชุมชนต่างๆ ได้สร้างเป็นเงื่อนไขขึ้นเพื่อเอื้อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ โดยสรุปเป็นภาพแสดงความสัมพันธ์เชื่อมโยงตัวแปรที่เกี่ยวข้องในเงื่อนไขของการดำรงอยู่ในแต่ละประเภท รวมทั้ง อธิบายสรุปถึงปรากฏการณ์เชิงพื้นที่และสังคมเศรษฐกิจของชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์แห่งนี้ ที่จะสามารถดำรงอยู่ในสภาพการณ์ปัจจุบันและอนาคตอย่างเหมาะสม โดยมีข้อสรุปดังแผนภูมิที่ 3.2

แผนภูมิที่ 3.2 วิธีดำเนินการวิจัย

บทที่ 4

ชุมชนในพื้นที่ประวัติศาสตร์ บริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา

การศึกษาปรากฏการณ์การดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ในบทนี้เป็นการอธิบายถึงความเป็นมา พัฒนาการการตั้งถิ่นฐาน สภาพพื้นที่ ตลอดจนลักษณะสำคัญทางสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจที่แสดงถึงความเป็นชุมชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณเมืองประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาในภาพรวม โดยมีลำดับเนื้อหาสำคัญ ดังนี้

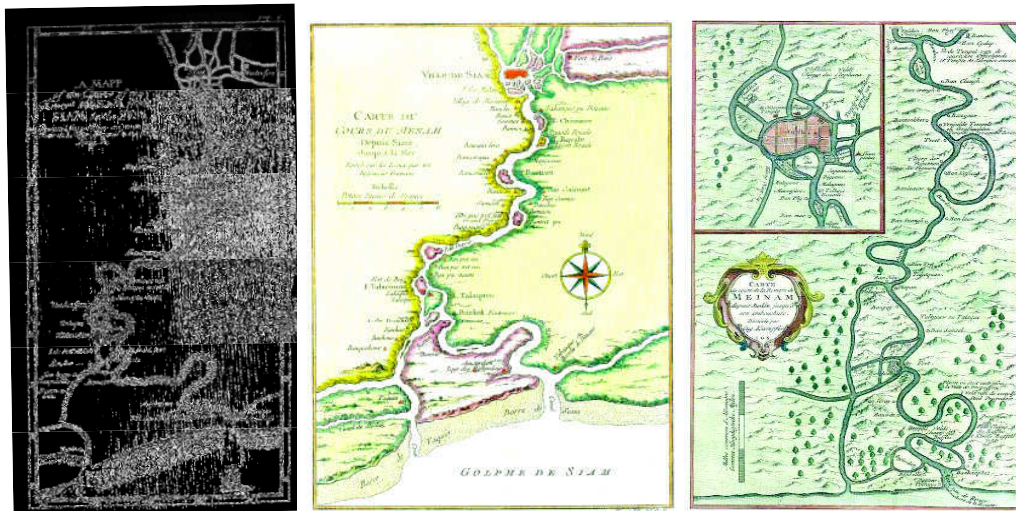
- 4.1 สภาพภูมิศาสตร์ที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและภูมิฐานที่ตั้งเมือง
- 4.2 พัฒนาการเชิงพื้นที่ของชุมชนบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา
- 4.3 สรุปประเด็นพัฒนาการเชิงพื้นที่และเศรษฐกิจสังคมของชุมชน

4.1 สภาพภูมิศาสตร์ที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและภูมิฐานที่ตั้งเมือง

4.1.1 สภาพภูมิศาสตร์ที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

ดินแดนที่ตั้งของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา อยู่ในบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมเจ้าพระยา (Chao Praya Delta) หรือลุ่มน้ำเจ้าพระยา ระหว่างดินดอนสามเหลี่ยมเก่า (Old Delta) และดินดอนสามเหลี่ยมใหม่ (New Delta) พื้นที่ดินดอนสามเหลี่ยมใหม่ครอบคลุมพื้นที่มาถึงอ่าวไทย มีระดับต่ำกว่า 2.5 เมตร จากระดับน้ำทะเล (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2543: 3) เป็นพื้นที่ลาดและที่ราบกว้างใหญ่ ถูกขนาบด้วยที่ราบสูงโคราชด้านตะวันออก ทิวเขาตะนาวศรีทางตะวันตก และมีภูเขาสูงอยู่ทางด้านเหนือ ทำให้แม่น้ำหลายสาย¹ ที่รับน้ำจำนวนมาก นำน้ำฝนที่ตกลงมาไหลจากเหนือลงสู่ใต้ไปออกปากอ่าวไทย (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ บรรณาธิการ, 2550: 20) ในฤดูน้ำหลาก น้ำในแม่น้ำลำคลอง มีระดับสูงและท่วมปกคลุมบริเวณพื้นที่ราบ ประกอบกับน้ำจากทิศเหนือที่ไหลประดัง วกวนและเปลี่ยนเส้นทางอยู่เสมอ ส่งผลให้พื้นดินถูกน้ำเซาะเป็นแนวโค้งไปมาเกิดเป็นเกาะและคูก (แหลม) ขึ้นหลายแห่ง ดังเช่นลักษณะของตัวเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา โดยมีแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นแม่น้ำสายสำคัญ (กรมศิลปากร, 2540) บริเวณนี้เป็นแหล่งชุมชนเมืองใหญ่ เนื่องจาก สภาพภูมิศาสตร์ที่ราบลุ่มแม่น้ำที่มีแม่น้ำอ้อม เกิดเป็นที่ดอนจากการทับถมของโคลนตะกอน จึงมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะกับการเพาะปลูก และการมีลำน้ำไหลลงสู่ทะเลได้ ทำให้มีการเคลื่อนไหวของผู้คนทั้งจากภายนอกและภายในเข้ามาตั้งหลักแหล่งที่อยู่อาศัยอย่างถาวร (sedentary settlement) แล้วพัฒนาขึ้นเป็นเมืองทางเกษตรกรรมและค้าขาย (port polity) ขึ้น (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2543: 1-3) ดังในแผนที่ 4.1

¹ ได้แก่ แม่น้ำบางปะกง แม่น้ำลพบุรี แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำสุพรรณบุรี –นครชัยศรี-ท่าจีน และแม่น้ำแม่กลอง

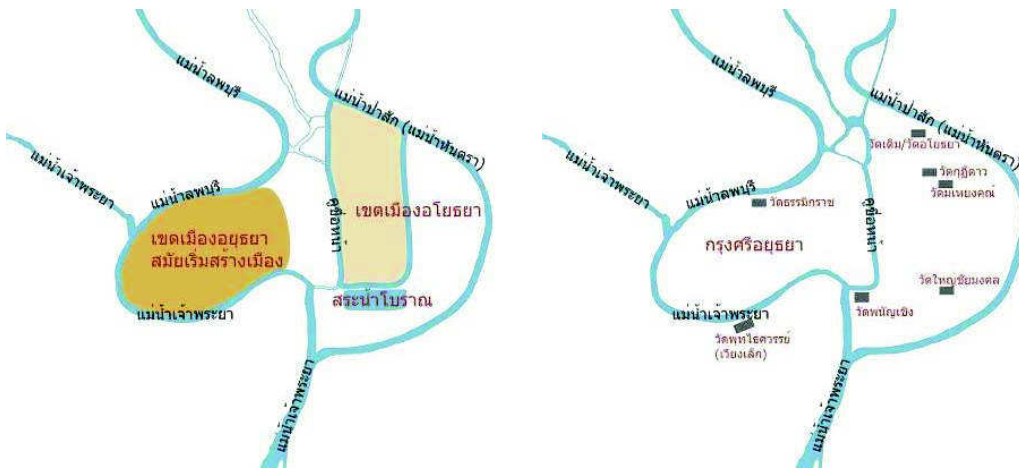

- (a) แผนที่แม่น้ำเจ้าพระยาในจดหมายเหตุลาลูแบร์ เรียกชื่อแม่น้ำเจ้าพระยาว่า "MENAM" (แม่น้ำ)
 (b) แผนที่แม่น้ำเจ้าพระยา โดยฌาคส์ นิโกลาส์ เบแล็ง นักเขียนแผนที่ชาวฝรั่งเศส ในปี พ.ศ.2294
 (c) แผนที่แม่น้ำเจ้าพระยาในจดหมายเหตุแกมบีเฟออร์ โดยมุขซ้ายเป็นแผนที่กรุงศรีอยุธยา (ที่มา : ธวัชชัย ตั้งศิริวานิช, 2549)

แผนที่ 4.1 พื้นดินถูกน้ำเซาะเป็นแนวโค้งไปมาเป็นเกาะ โดยมีแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นแม่น้ำสายสำคัญ

4.1.2 ภูมิฐานฐานที่ตั้งเมืองพระนครศรีอยุธยา

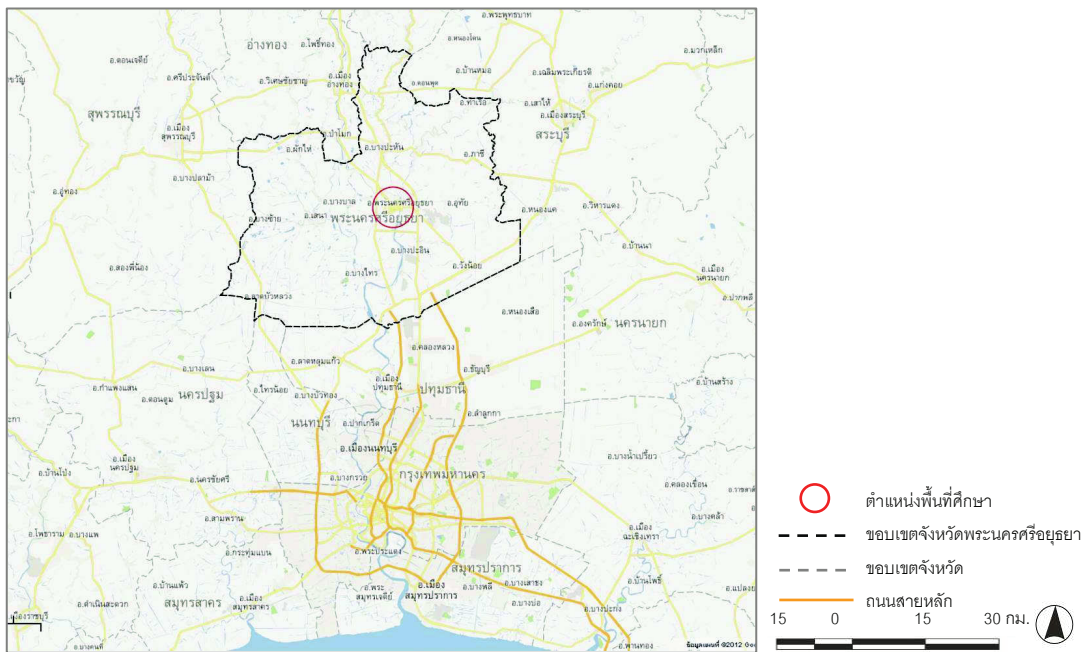
พื้นที่บริเวณกรุงศรีอยุธยาก่อนที่จะมีการสร้างเมืองนั้น มีร่องรอยที่เป็นลักษณะของเมืองโบราณอยู่หลายแห่ง ร่องรอยที่สำคัญได้แก่ บริเวณด้านตะวันออกของเกาะเมือง ข้ามปากคูชื่อน้ำ ซึ่งนักประวัติศาสตร์สันนิษฐานจากหลักฐานทางโบราณคดีว่า ได้ปรากฏชื่อเมือง "อโยธยา" มีลักษณะฐานเมืองขนาดใหญ่คล้ายผังเมืองสุพรรณภูมิ มีลำคูชื่อน้ำเป็นคูเมืองด้านตะวันตก แต่คูเมืองด้านใต้และด้านอื่นลบลเลือนไปมาก รวมทั้งมีสระน้ำขนาดใหญ่นอกเมือง แบบเมืองโบราณทั่วไป รวมทั้ง มีแม่น้ำหลายสายไหลมาบรรจบกัน จึงน่าจะเป็นแหล่งที่มีผู้คนอาศัยอยู่หนาแน่นมานานแล้ว (แผนที่ 4.2a) ด้วยมีกำลังที่สามารถสร้างองค์พระขนาดใหญ่ได้ ทั้งพระพุทธรูปที่วัดพนัญเชิงและเศียรพระพุทธรูปที่วัดธรรมิกราช (ไชแสง ศุขะวัฒน์, 2533) ส่วนการที่เมืองอโยธยาร้างไปนั้น นักประวัติศาสตร์บางส่วนสันนิษฐานว่า อาจเกิดจากการขาดแคลนน้ำที่เป็นผลมาจากแม่น้ำป่าสักเปลี่ยนเส้นทางเดิน ตลอดจน เป็นเพราะเกิดโรคระบาด ครั้นเมื่อพระเจ้าอู่ทองเริ่มสร้างเมือง จึงเลือกเอาตำแหน่งที่มีแม่น้ำลำคูเดิมล้อมอยู่แล้วเป็นที่ตั้งเมือง ณ ตำแหน่งที่เป็นตัวเกาะเมืองอยุธยาปัจจุบัน (จิรวาส ภัทสังข์และรัตนา อุกฤษณ์, 2514: 25-28) โดยมีแม่น้ำลพบุรี ไหลจากทิศเหนือออกไปทางตะวันตก บรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยาที่หัวแหลม แม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่านทางทิศใต้ และแม่น้ำป่าสัก ไหลผ่านทางทิศตะวันออก ไปบรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยา ฐานพื้นที่จึงมีลักษณะเป็นเกาะ ต่อมาได้มีการขุดคลองคูเมืองจากแม่น้ำลพบุรีไปจรดบางกะจะ เรียกว่า คูชื่อน้ำ ปัจจุบันกลายเป็นลำน้ำขนาดใหญ่ เรียกว่า แม่น้ำป่าสัก ภูมิสถานเมืองจึงมีลักษณะเป็นเกาะสองเกาะ (นิคม มุสิกคามะ, 2514) (แผนที่ 4.2b)

(a) ตำแหน่งที่ตั้งเมืองอยุธยาและกรุงศรีอยุธยา (b) ตำแหน่งที่ตั้งวัดสำคัญที่มีมาก่อนการสถาปนากรุงเทพฯ

แผนที่ 4.2 สันฐานพื้นที่ก่อนการสถาปนากรุงเทพฯ (ปรับปรุงจาก นิคม มุสิกคามะ, 2514)

การเดินทางของลำน้ำตามธรรมชาติ ได้ส่งผลให้สันฐานของตัวเมืองอยุธยากลายเป็นเกาะรูปยาวรี ผู้คนจึงเรียกกันทั่วไปว่า “เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา” หรือ “เกาะเมือง” โดยตัวเกาะมีพื้นที่ประมาณ 4,500 ไร่ มีระยะจากด้านเหนือไปได้ประมาณ 1.6 กิโลเมตร ระยะจากด้านตะวันออกไปตะวันตกได้ประมาณ 4 กิโลเมตร (ไขแสง สุชะวัฒน์, 2533) ดินแดนแห่งนี้ มีพัฒนาการมายาวนานกว่า 600 ปี โดยเป็นที่ตั้งของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา ต่อมาเป็นที่ตั้งของที่ว่ากรมกรุงเก่า ที่ว่าการมณฑลกรุงเก่า และที่ว่ากรมอำเภอพระนครศรีอยุธยาตามลำดับ ปัจจุบัน บริเวณเกาะเมือง ตั้งอยู่ในภาคกลางห่างจากกรุงเทพฯ ประมาณ 76 กิโลเมตร ในเขตอำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ดังแผนที่ 4.3)

แผนที่ 4.3 ขอบเขตของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาและตำแหน่งที่ตั้งของพื้นที่ศึกษา

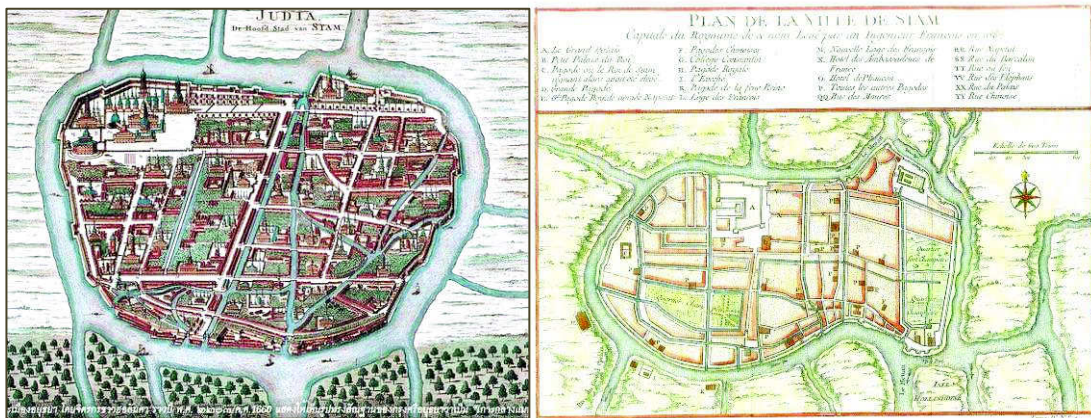
4.2 พัฒนาการเชิงพื้นที่ของชุมชนบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา

จากการศึกษาข้อมูลของพื้นที่บริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาที่ได้มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรที่เชื่อถือและอ้างอิงได้ พบว่า ชุมชนที่อาศัยอยู่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ได้มีการเปลี่ยนแปลงผ่านช่วงเวลาต่างๆ สำคัญหลายครั้ง ดังนั้นจึงต้องศึกษาพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเหล่านี้ เพื่อทราบถึงลักษณะเฉพาะเชิงพื้นที่และสังคมเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้อง โดยเริ่มตั้งแต่ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เป็นต้นมา แม้ว่าชุมชนในสมัยกรุงศรีอยุธยาจะไม่มี ความต่อเนื่องกับชุมชนที่อาศัยอยู่ในปัจจุบันก็ตาม แต่จากหลักฐานที่เกี่ยวข้องได้แสดงให้เห็นว่า รูปร่างรูปทรงของสัณฐานเมืองรวมทั้งความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจสังคมในอดีตนั้น มีอิทธิพลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน การสัญจร การดำเนินชีวิต ฯลฯ ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญในการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของผู้คนในปัจจุบัน จึงจำเป็นต้องศึกษาข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ร่วมด้วย โดยพิจารณาการเปลี่ยนแปลงในเชิงพื้นที่เป็นหลัก และสามารถแบ่งได้เป็น 5 ช่วงเวลา (ยุค) ได้แก่

- ช่วงที่ 1 : ชุมชนในราชธานีกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ.1893-2310) ระยะเวลา 417 ปี
- ช่วงที่ 2 : ก่อร่างสร้างชุมชนอีกครั้ง (พ.ศ.2311-2438) ระยะเวลา 127 ปี
- ช่วงที่ 3 : ชุมชนในมณฑลกรุงเก่า (พ.ศ.2439-2475) ระยะเวลา 36 ปี
- ช่วงที่ 4 : ชุมชนยุคฟื้นฟูบูรณะเกาะเมือง (พ.ศ.2476-2510) ระยะเวลา 34 ปี
- ช่วงที่ 5 : ชุมชนยุคอนุรักษ์และพัฒนาเป็นนครประวัติศาสตร์ (พ.ศ.2511-ปัจจุบัน) ระยะเวลา 43 ปี

4.2.1 ช่วงที่ 1 : ชุมชนในราชธานีกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ.1893-2310)

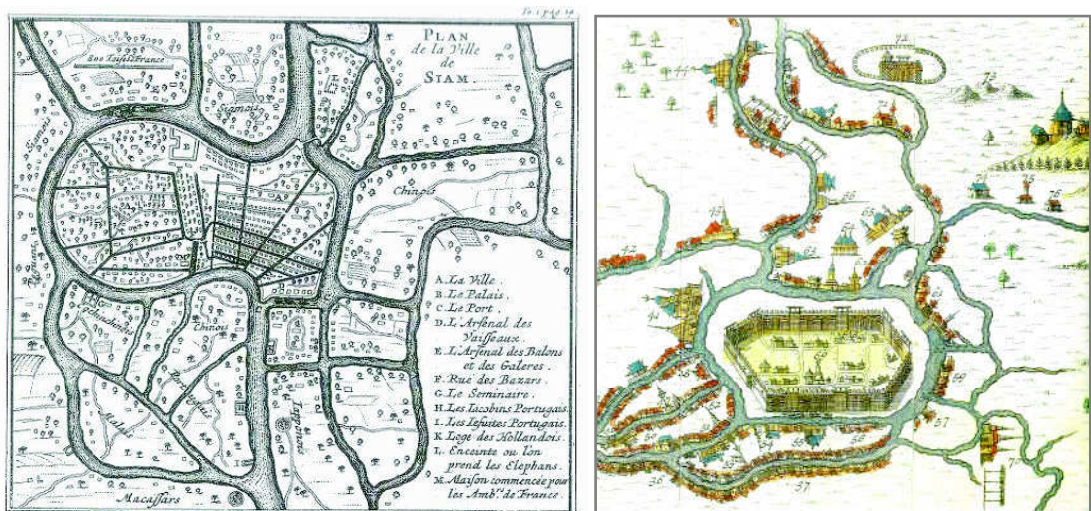
หลักฐานเกี่ยวกับกรุงศรีอยุธยา ด้านผังเมืองได้ปรากฏอยู่ในเอกสารภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ ซึ่งเขียนขึ้นโดยพ่อค้า นักเดินทาง นักสอนศาสนาและคณะทูตที่เข้ามาติดต่อและอาศัยอยู่ โดยเฉพาะในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ช่วง พ.ศ.2199-2231 สะท้อนอย่างชัดเจนว่า บ้านเมืองมีการจัดระเบียบทางกายภาพของผังเมือง มีถนนและลำคลองแบ่งพื้นที่เป็นเขตหรือย่าน ทั้งเขตพระราชวัง เขตวัด เขตที่อยู่อาศัยของชาวเมืองและหมู่บ้านของชาวต่างชาติ ย่านตลาดร้านค้าและผลิตสินค้าต่างๆ รวมทั้งล้อมรอบด้วยกำแพงเมือง ป้อมปราการและแม่น้ำเพื่อป้องกันข้าศึกศัตรู (แผนที่ 4.4) ส่งผลให้อยุธยาที่มีพื้นฐานจากการเป็นสังคมในลุ่มน้ำลำคลอง (riverine society) พัฒนาขึ้นเป็นสังคมเมือง (urban society) ที่มีพ่อค้าวานิชและพลเมืองประกอบอาชีพหลากหลาย เป็นศูนย์กลางคมนาคมทางน้ำและทางบก เกิดศูนย์กลางทางเศรษฐกิจทั้งตลาดบก ตลาดน้ำ ย่านการผลิตทั้งในและรายรอบพระนคร โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน (ธิดา สาระยา, 2533)

(ซ้าย) แผนที่กรุงศรีอยุธยา "Judia, De Hoofd-Stad van Siam" แสดงถึงรูปทรงพื้นฐานของกรุงศรีอยุธยาว่าเป็นเกาะกลางแม่น้ำ โอบล้อมด้วยแม่น้ำสายใหญ่ คือ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำลพบุรีและแม่น้ำป่าสัก (ขวา) แผนที่กรุงศรีอยุธยา "Plan De La Ville De Siam" เขียนโดยนักเขียนแผนที่ชาวฝรั่งเศส แสดงตำแหน่งที่ตั้งสถานที่สำคัญในกำแพงเมือง และเชื่อมโยงกันด้วยโครงข่ายแม่น้ำคุดลอง

แผนที่ 4.4 ภาพเขียนแผนที่กรุงศรีอยุธยา (ธวัชชัย ตั้งศิริวานิช, 2549: 46, 78)

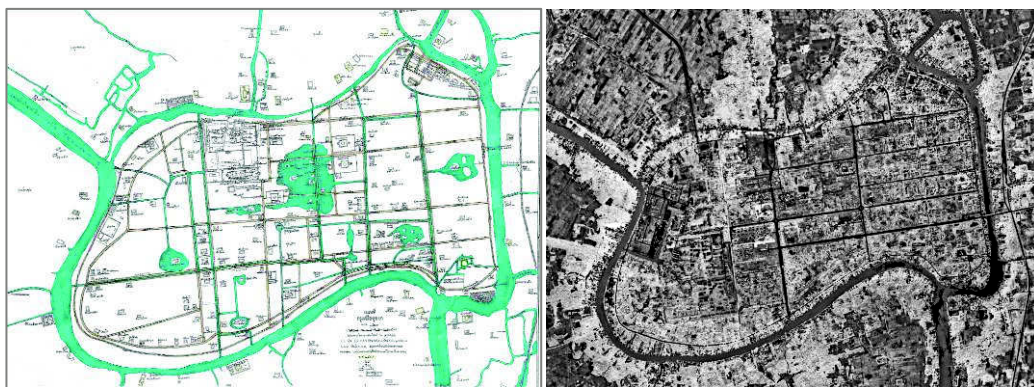
ส่วนนอกกำแพงเมืองออกไปมีหมู่บ้านและวัดวาอารามกระจายอยู่จำนวนมาก สภาพพื้นที่เป็นเกาะน้อยใหญ่เชื่อมโยงกันด้วยแม่น้ำลำคลองต่างๆ (แผนที่ 4.5) ซึ่งเฟอร์เนา เมนเดส ปินตู (Fernão Mendez Pinto) ชาวโปรตุเกสที่เข้ามาในสมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราช (พ.ศ.2077-2089) เป็นบุคคลแรกได้เปรียบกรุงศรีอยุธยาไว้ว่าเป็นดั่ง "เมืองเวนิสแห่งตะวันออก" (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2551: 27)

(ซ้าย) แผนที่กรุงศรีอยุธยา แสดงให้เห็นรูปทรงพื้นฐานกรุงศรีอยุธยาและโดยรอบ สภาพพื้นที่เป็นเกาะน้อยใหญ่เชื่อมโยงกันด้วยคุดลอง (ขวา) แผนที่กรุงศรีอยุธยาแสดงให้เห็นหมู่บ้านต่างๆ ที่อยู่โดยรอบพระนคร เชื่อมโยงกันด้วยโครงข่ายแม่น้ำลำคลอง

แผนที่ 4.5 แผนที่กรุงศรีอยุธยาและบริเวณโดยรอบ (ธวัชชัย ตั้งศิริวานิช, 2549: 86, 102)

นอกจากนั้น ลักษณะภูมิฐานของกรุงศรีอยุธยา ได้มีการสำรวจด้วยการรังวัดอย่างละเอียดและบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร เมื่อปี พ.ศ.2469 โดยพระยาโบราณราชธานินทร์ สมุหเทศาภิบาลมณฑลอยุธยา (แผนที่ 4.6a) ซึ่งสภาพพื้นที่ยังไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก หลังจากที่กรุงศรีอยุธยาถูกเผาทำลาย แผนที่ฉบับนี้ได้แสดงรายละเอียดตำแหน่งที่ตั้งสถานที่สำคัญต่างๆ ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับภาพถ่ายทางอากาศที่ได้บันทึกในปี พ.ศ.2496 (แผนที่ 4.7b) ดังนั้น ในยุคนี้จึงใช้แผนที่ฉบับพระยาโบราณราชธานินทร์เป็นฐานข้อมูลการวิเคราะห์ลักษณะเชิงพื้นที่

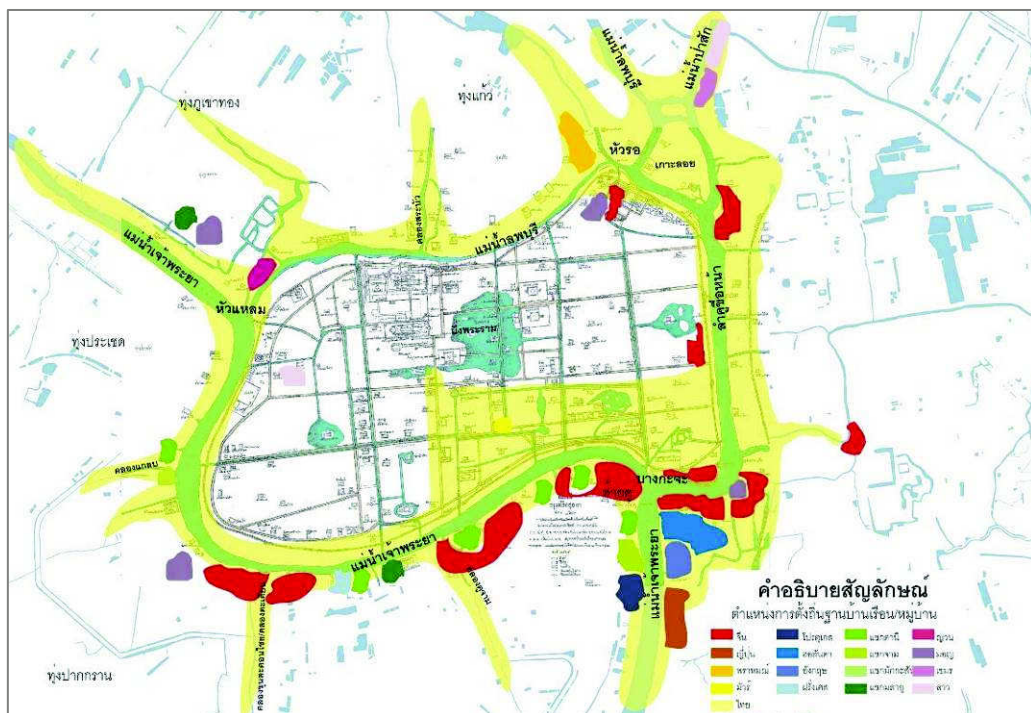
(a) แผนที่กรุงศรีอยุธยา ฉบับพระยาโบราณราชธานินทร์ พ.ศ.2469

(b) ภาพถ่ายทางอากาศเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา พ.ศ.2496

แผนที่ 4.6 แผนที่กรุงศรีอยุธยาเขียนโดยพระยาโบราณราชธานินทร์เปรียบเทียบกับภาพถ่ายทางอากาศ

4.2.1.1 ลักษณะเชิงพื้นที่ของชุมชนและความสัมพันธ์กับองค์ประกอบของเมือง

จากบันทึกของพ่อค้าชาวฮอลันดา กล่าวถึงชุมชนในกรุงศรีอยุธยาอย่างสอดคล้องกับในเอกสารคำให้การของขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมว่า แหล่งชุมชนจะมีย่านที่อยู่อาศัย ตลาด แหล่งหัตถกรรม อุตสาหกรรม และแหล่งทำนาปลูกข้าวอีกมากมาย สองฝั่งแม่น้ำในเขตเมืองจะมีบ้านเรือนเรียงรายเป็นแถว ล้วนตั้งอยู่บนเสาสูง แถวหน้าของบ้านเรือนเป็นเรือนแพที่ขึ้นลงได้ตามระดับน้ำและใช้เป็นร้านค้าที่เคลื่อนย้ายได้ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2543: 17) บาทหลวงชาวฝรั่งเศส ที่เข้ามาในช่วง พ.ศ.2228 บรรยายว่า บ้านเรือนเรียงรายอยู่ทั้งสองฝั่งแม่น้ำสลัดกับวัดซึ่งมีอยู่จำนวนมาก อาศัยเรือในการเดินทางไปมาเสมือนเป็นบ้านเต็มท้องน้ำ ใกล้เคียง มีบazaar หรือตลาดลอยน้ำ (ธิดา สาระยา, 2533: 13) เช่นเดียวกับ นิโคลาส แชรแวงส์ กล่าวว่า ที่อยู่อาศัยของคนพื้นเมืองเป็นย่านใหญ่ที่สุด มีช่างฝีมือจำนวนมาก ตามถนนสายใหญ่เต็มไปด้วยร้านค้าสองข้างทาง มีตลาดหลายแห่ง มีผู้มาชุมนุมจำนวนมาก ในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน อูปทูตชาวฝรั่งเศส กล่าวว่า เมืองมีลักษณะเป็นเกาะที่ล้อมรอบด้วยแม่น้ำ มีเรือสินค้าฝรั่งเศส อังกฤษ ฮอลันดา จีน ญี่ปุ่น สยามและเรือบัลลังก์นับไม่ถ้วน บรรดาค้าหรือหมู่บ้านชาวต่างชาติ รวมกันอาศัยอยู่สองฝั่งแม่น้ำของเกาะนี้ (ไชแสง สุขะวัฒนะ, 2533: 9-10) ดังแผนที่ 4.7 ส่วนการที่หมู่บ้านชาวต่างชาติตั้งอยู่ด้านใต้ริมแม่น้ำด้านนอกเกาะเมืองนั้น เนื่องจากทำให้จุดเรือสินค้าขนาดใหญ่และการค้าขายสะดวก รวมทั้ง เป็นการกำหนดให้ชุมชนเหล่านี้เป็นหน้าด่านรองรับข้าศึกไปในเวลาเดียวกัน (สุเมธ ชุมสาย, 2539)

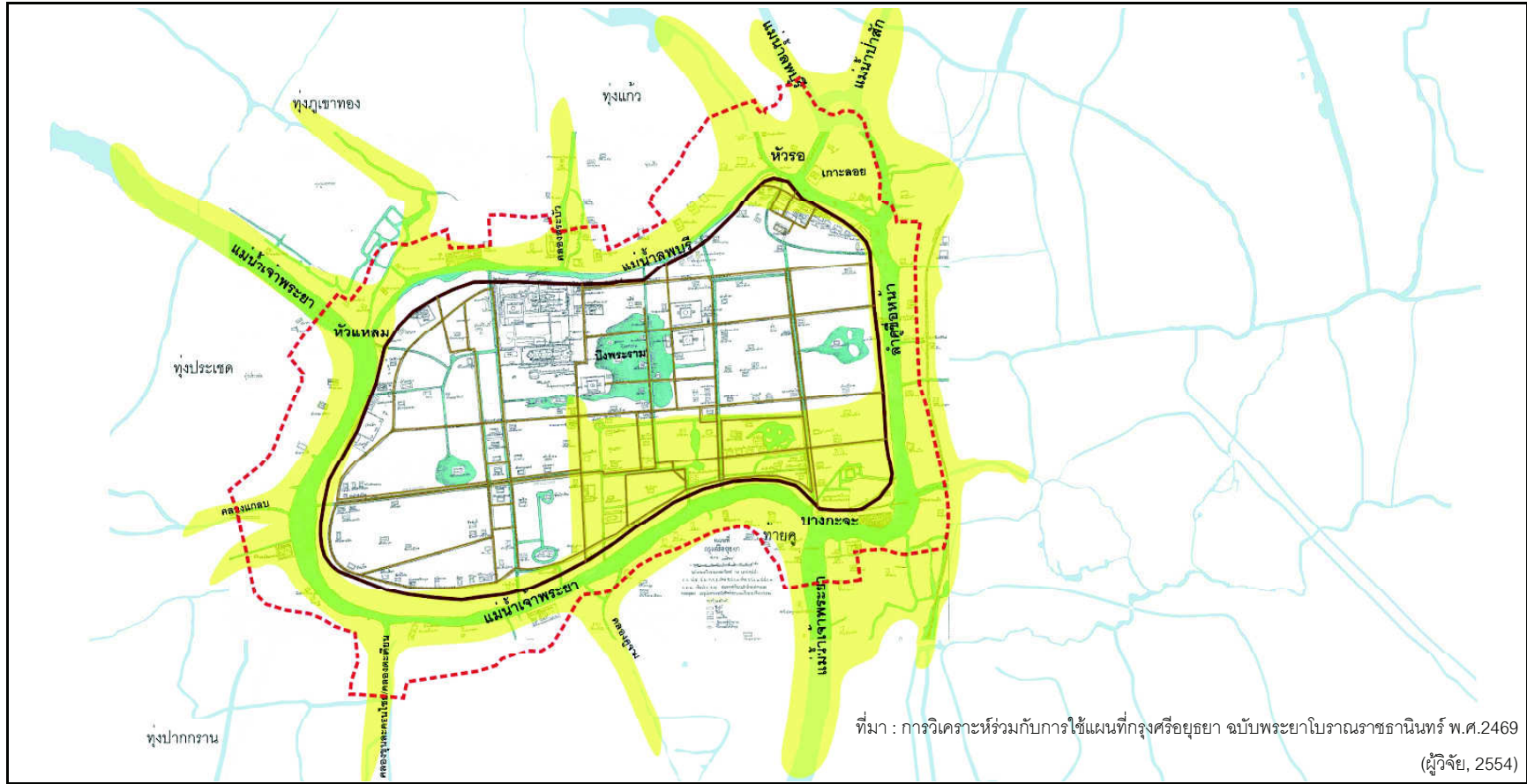
แผนที่ 4.7 แสดงการวิเคราะห์ย่านพักอาศัยของชาวเมืองและชาวต่างชาติ (ผู้วิจัย, 2554)

ลักษณะสภาพบ้านเรือนไม้หลงเหลือให้เห็นในปัจจุบัน แต่ได้ปรากฏอยู่ตาม ลวดลายตู้พระธรรมและภาพเขียนจิตรกรรมฝาผนัง พบว่า บ้านคนธรรมดาเป็นกระท่อมสร้างด้วยไม้ไผ่ พื้นปู ไม้กระดาน หลังคามุงจาก ส่วนขุนนางหรือเสนาบดีและข้าราชการบริพารในราชสำนักมีตำหนักทำด้วยไม้ ยก พื้นได้สูงโปร่ง มีระเบียบยาวตามตัวเรือน หลังคาสูงชันยาวถึงระเบียง หลังคามุงด้วยกระเบื้อง มีชาน ติดต่อกับครัว บางหลังมีห้องนั่ง หอพักร้อนตามแต่ฐานะ ส่วนที่อยู่อาศัยของชาวต่างชาติ มีลักษณะเป็นตึก สูง 1-2 ชั้น สร้างด้วยหิน หลังคามุงกระเบื้อง เป็นบ้านเรือนตามแบบวัฒนธรรมเดิมเท่าที่จะสามารถหาวัสดุ ได้ (นิคม มุสิกคามะ, 2514; วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2551) โดยแสดงตำแหน่งที่มีการตั้งถิ่นฐานดังแผนที่ 4.8

(ซ้าย) บ้านเรือนที่สร้างเป็นกระท่อมไม้ไผ่ ตั้งบนเสาสูง จากบันทึกของเดอ ลาลูแบร์ (กลาง) ภาพวาดลักษณะที่อยู่อาศัยซึ่งเป็นเรือนไม้เสาสูงตั้งอยู่ริมน้ำอย่างหนาแน่น (ขวา) รั้วรอบสำหรับราชทูตฝรั่งเศส จากบันทึกของเดอ ลาลูแบร์ที่มีลักษณะเป็นตึก

รูปที่ 4.1 ลักษณะที่อยู่อาศัยในสมัยกรุงศรีอยุธยา (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2550)

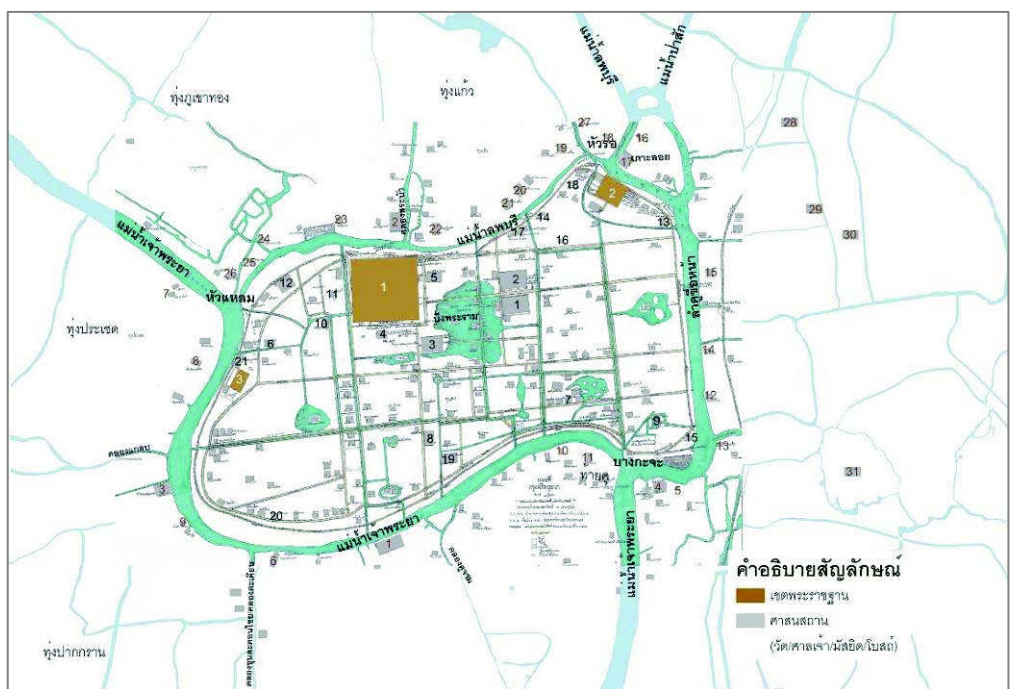
คำอธิบายสัญลักษณ์ :
— แม่น้ำ ลำคลอง แหล่งน้ำ
■ บริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐาน
— ถนน ทางเดิน
- - - ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

แผนที่ 4.8 ตำแหน่งการตั้งถิ่นฐานในช่วงที่ 1 ยุคกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี (พ.ศ.1893-2310)

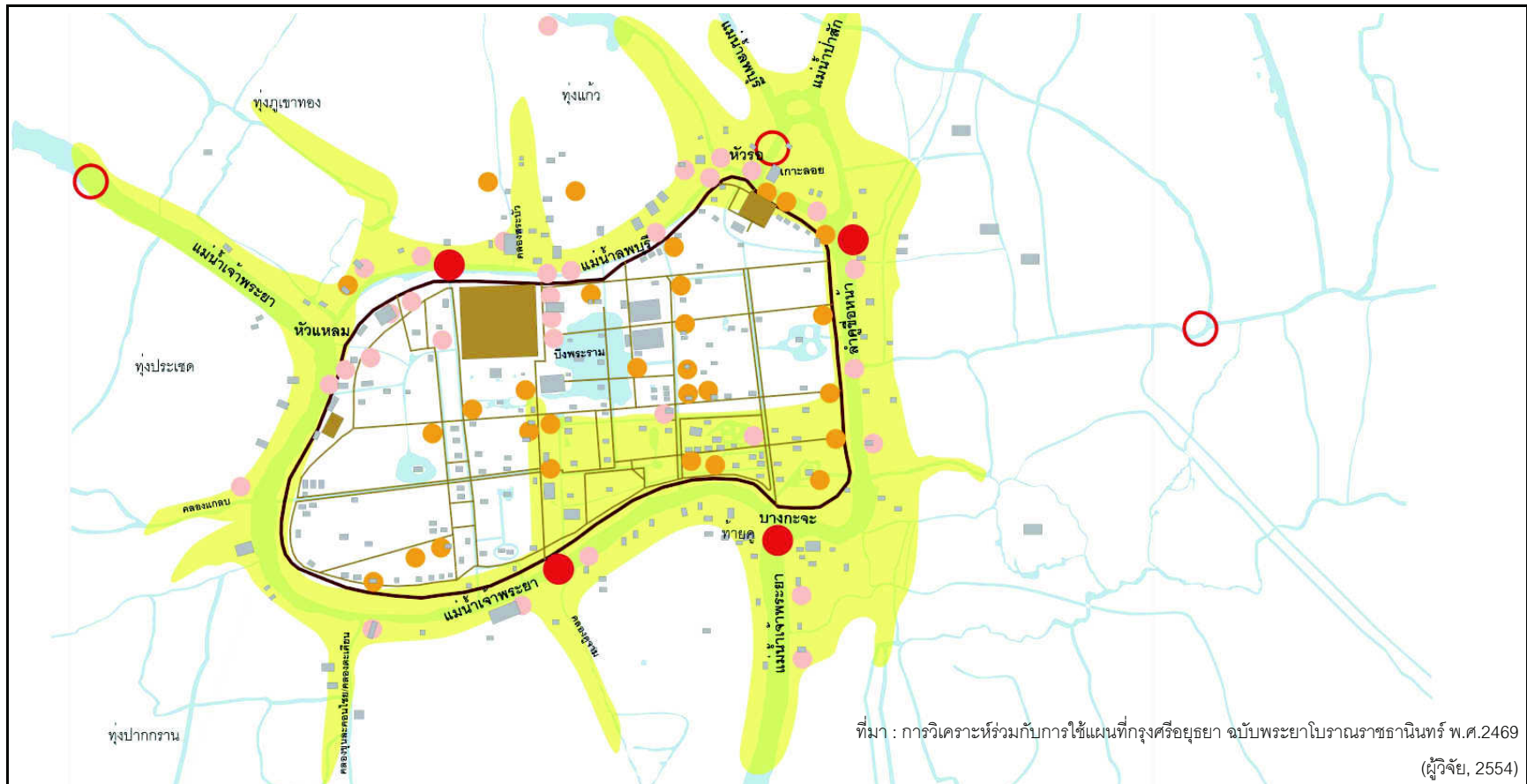
ภายในเมืองมีแหล่งผลิตสินค้าและช่างฝีมือ ตั้งอยู่ทั้งในและนอกเขตกำแพงพระนคร ทำหน้าที่ผลิตสิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็น โดยเป็นทั้งแหล่งผลิต แหล่งขายและอยู่อาศัยในคราวเดียวกัน ตั้งรวมกันเป็นย่านหรือหมู่บ้านเดียวกัน จึงเรียกว่า หมู่บ้านช่าง หรือ ย่านป่า (จุลทัศน์ พยาฆรานนท์, 2533) นอกจากนี้ ยังมีย่านตลาดที่ใช้สำหรับแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้า มี 2 ลักษณะ คือ ตลาดน้ำและตลาดบก โดยตลาดน้ำหรือตลาดเรือ ตั้งอยู่บนท้องน้ำหรือปากคลอง มีพ่อค้าแม่ค้านำสินค้าบรรทุกใส่เรือมาซื้อขายแลกเปลี่ยนกัน ส่วนตลาดบก ตั้งอยู่บนพื้นดิน ไม่มีรูปแบบตายตัว (กรมศิลปากร, 2545C) ย่านต่างๆ เหล่านี้ถือว่ามีผลสำคัญสำหรับชาวเมืองอย่างมาก เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ผู้คนใช้ประกอบสัมมาอาชีพ พบปะและแลกเปลี่ยนข่าวสารกัน

ชุมชนยังมีความสัมพันธ์กับศาสนสถาน ทั้งวัด ศาลเจ้า สุเหร่า มัสยิด และโบสถ์คริสต์ โดยบ้านเรือนที่อยู่อาศัยจะอยู่รายรอบศาสนสถานซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชน เพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรม ตั้งกระจายอยู่ทั้งในและโดยรอบพระนคร โดยจะแยกจากพระอารามหลวงและเขตพระราชฐาน (ผังแผนที่ 4.9) และสรุปรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินได้ดังแผนที่ 4.10

พระราชวัง			วัดสำคัญนอกเกาะเมือง			
1 พระราชวังหลวง	4 วิหารพระมงคลบพิตร	13 วัดป่าสาท	1 วัดสุทโธศวรศักดิ์	9 วัดสนามไชย	17 วัดมณฑป	25 วัดศาลาปูน
2 วังหน้า	5 วัดธรรมิกราช	14 วัดราชประดิษฐาราม	2 วัดหน้าพระเมรุ	10 วัดขุนพรหม	18 วัดมหาโลก	26 วัดพรหมนิวาสด
3 วังหลัง	6 วัดโลกสุอา	15 วัดรัตนชัย	3 วัดไชยวัฒนาราม	11 วัดใหม่บางกระบือ	19 วัดเม่งนางปลื้ม	27 วัดสามวิหาร
วัดสำคัญในเกาะเมือง	7 วัดขุนเมืองใจ	16 วัดเสนาสนาราม	4 วัดพนัญเชิง	12 วัดกล้วย	20 วัดอินทรากรม	28 วัดอโยธยา
1 วัดมหาธาตุ	8 วัดบรมพุทธอาราม	17 วัดญาณเสน	5 ศาลเจ้าแม่สร้อยดอกหมาก	13 วัดเกาะแก้ว	21 วัดวงษ์ทอง	29 วัดกุฎีดาว
2 วัดราชบูรณะ	9 วัดสุวรรณคาราราม	18 วัดขุนแสน	6 วัดนักบุญยอแซฟ	14 วัดพิชัยสงคราม	22 วัดกุฎีทอง	30 วัดมเหยงค์
3 วัดพระงาม	10 วัดวรเชษฐ	19 วัดคางคาง	7 วัดท่าการ้อง	15 วัดธรรมนิยม	23 วัดเชิงท่า	31 วัดโฆสิตมมงคล
	11 วัดวรโพธิ์	20 วัดรังษิโย	8 วัดกษัตราธิราช	16 วัดแค	24 วัดพนมยงค์	
	12 วัดตึก	21 วัดสวนหลวงสภธรรม				

แผนที่ 4.9 แสดงการวิเคราะห์ตำแหน่งที่ตั้งของเขตพระราชฐานและศาสนสถานสำคัญ (ผู้วิจัย, 2554)

- คำอธิบายสัญลักษณ์ :
- แม่น้ำ ลำคลอง แหล่งน้ำ
 - ย่านพักอาศัย
 - ย่านผลิตสินค้า
 - ถนน ทางเดิน
 - เขตพระราชฐาน
 - ตลาดน้ำตลาดบก
 - ขอบเขตพื้นที่ศึกษา
 - เขตศาสนสถาน
 - ตลาดเอกสิทธิ์

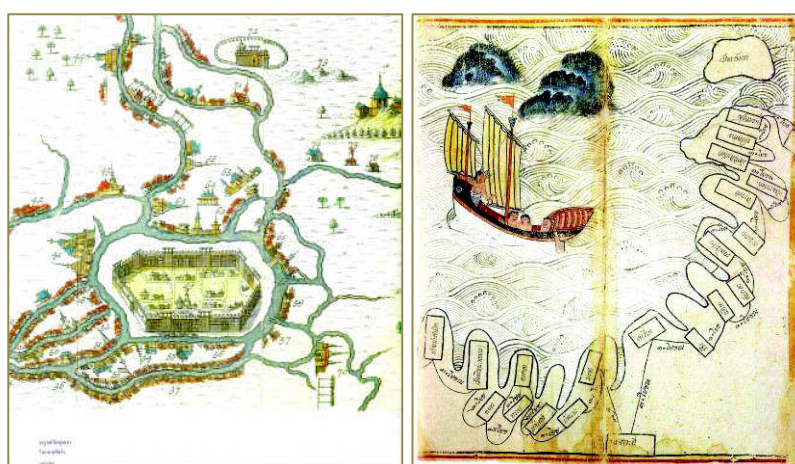
แผนที่ 4.10 รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินช่วงที่ 1 ชุมชนในราชธานีกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ.1893-2310)

กรุงศรีอยุธยา มีรูปแบบการสัญจรทั้งทางบกและทางน้ำ โดยเฉพาะเส้นทางน้ำ ซึ่งผู้คนจะนิยมใช้เพื่อการเดินทางไปมาหาสู่กัน เพื่อการระบายน้ำในเมือง รวมทั้งใช้เป็นพื้นที่อยู่อาศัยและค้าขาย ภายในเมืองจึงประกอบด้วยโครงข่ายถนน คูคลอง สะพานและท่าเรือ โดยแม่น้ำ 3 สายที่ไหลโอบล้อมเมือง ลำคลอง ได้แก่ คลองในพระนคร เป็นคลองในแนวเหนือ-ใต้ และคลองในแนวตะวันออก-ตะวันตก ส่วนท่าเรือ มีท่าเรือจ้ง และท่าเรือคอยราชการ (อธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยา, 2550) การมีลำคลองหลายสายที่สานต่อกันไปมา โดยปากคลองได้บรรจบกับแม่น้ำรอบเกาะผ่านประตูน้ำตรงกำแพงเมือง ทำให้สามารถระบายน้ำได้สะดวก ช่วยให้น้ำใหม่ไหลเข้ามาหมุนเวียนอยู่เสมอ ภายในเมืองจึงไม่มีน้ำเน่าขังและคูคลองไม่ตื้นเขินง่าย (ไชแสง ศุชะวัฒน์, 2533)

ส่วนเส้นทางบก ประกอบด้วย ถนน ทางเดินและสะพาน ถนนสำคัญ ประกอบด้วย ถนนในแนวตะวันออก-ตะวันตก (ถนนรี) ส่วนถนนในแนวเหนือใต้ (ถนนขวาง) และถนนซอยที่แยกจากถนนรี และถนนขวาง ภายในพระนครมีสะพานไม้ สะพานอิฐ สะพานศิลาแลง สำหรับข้ามคลอง ส่วนจากภายนอกสู่พระนครมีทางเดินข้ามแม่น้ำเพียงแห่งเดียว เรียกว่า ท่าบรบ (หรือหัวรอ) ใช้เฉพาะในราชการหลวงและสำหรับช้าง ม้า เกวียน โดยอยู่ในความดูแลของกรมพระนครบาล รูปแบบการสัญจรทั้งทางบกและทางน้ำภายในเมือง รวมทั้งบริเวณโดยรอบได้แสดงดังแผนที่ 4.11

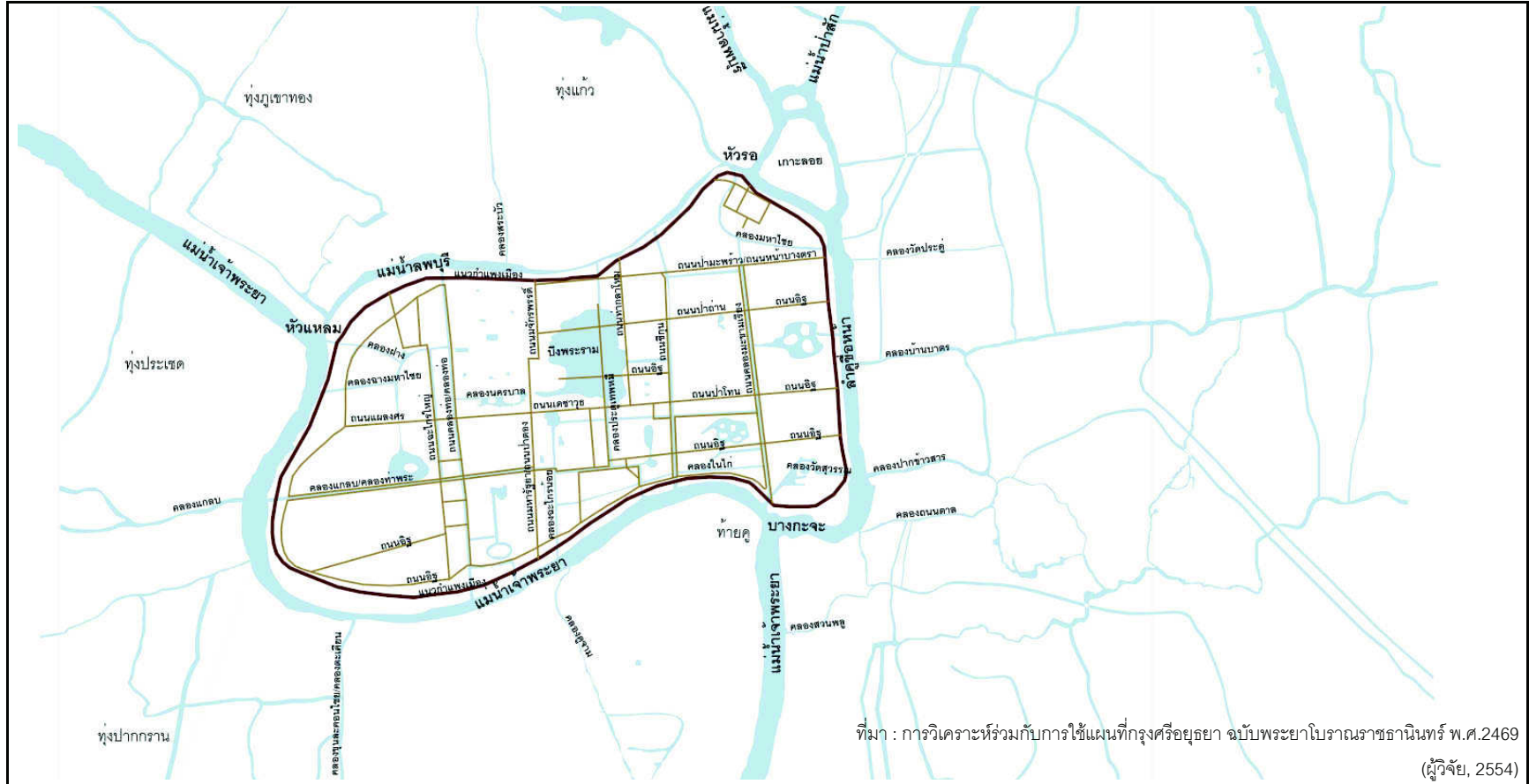
ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับพื้นที่โดยรอบ เกิดจากการสร้างความมั่นคงทางการเมืองการปกครองและการสร้างความมั่งคั่งทางการค้า ทำให้มีการเคลื่อนย้ายผู้คนเข้ามาตั้งหลักแหล่ง ทั้งจากการกวาดต้อนเชลยกลับมายังพระนคร การมีสัมพันธ์ไมตรีกับต่างชาติ การอพยพเข้ามาลี้ภัย และการเดินทางเข้ามาอยู่อาศัยและค้าขาย ทำให้กรุงศรีอยุธยาปรากฏเป็นชุมชนชาวต่างชาติหลายๆ ชุมชน

(ซ้าย) แผนที่กรุงศรีอยุธยาและชุมชนในหัวเมืองต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยา (ธวัชชัย ตั้งศิริวานิช, 2549: 102)

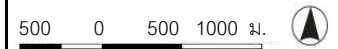
(ขวา) ภาพจิตรกรรมในสมุดข่อย สมัยกรุงศรีอยุธยาแสดงที่ตั้งเมืองต่างๆ ที่สัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยา (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2551: 195)

รูปที่ 4.2 หัวเมืองต่างๆ ทั้งใกล้และไกลที่มีความสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยา

คำอธิบายสัญลักษณ์ :
 ———— แม่น้ำ ลำคลอง แหล่งน้ำ
 ————— ถนน ทางเดิน
 ■■■■■■■■■ ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

แผนที่ 4.11 โครงข่ายเส้นทางสัญจรในช่วงที่ 1 ชุมชนในราชธานีกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ.1893-2310)

4.2.1.2 สภาพสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจของชุมชน

ในยุคนี้ ประกอบด้วยผู้คน 2 ประเภท คือ ชาวกรุงศรีอยุธยาและชาวต่างชาติ โดยชาวกรุงศรีอยุธยา ได้แก่ พระมหากษัตริย์ เชื้อพระวงศ์ ขุนนาง ชนชั้นสูงและพลเมืองซึ่งเป็นคนกลุ่มใหญ่ (ธิดา สารระยา, 2533) ส่วนชาวต่างชาติ มีทั้งชาวยุโรปและชาวเอเชีย ดังรายละเอียดก่อนหน้านี้นี้ แต่ผู้ที่มีบทบาทสำคัญ คือ พระมหากษัตริย์ ที่อยู่ในฐานะผู้มีอำนาจเด็ดขาดในการปกครองทุกฝ่าย ลักษณะสังคมทั่วไปมีลักษณะเป็นสังคมเมือง ผู้คนมีอาชีพหลากหลาย และที่ส่งผลต่อระบบเศรษฐกิจ คือ การแลกเปลี่ยนซื้อขาย (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2546)

ข้อกำหนด กฎหมาย การปกครองในสมัยนี้ ส่วนที่เกี่ยวข้องกับชุมชน จะเป็นผลมาจาก “ระบบศักดินา” ซึ่งถูกตีความโดยนักวิชาการว่าเป็นการถือครองที่ดิน ที่กำหนดลดหลั่นกันลงมาในสังคม ทำให้คนธรรมดาสามัญที่อาศัยอยู่บริเวณพระนครมีที่ดินไม่มาก ประกอบกับความนิยมในการตั้งถิ่นฐานที่อยู่บนท้องน้ำหรือริมน้ำ และการประกอบอาชีพที่ไม่ใช่เกษตรกรรม ผู้คนในชุมชนบริเวณเกาะเมืองในยุคนี้จึงไม่เห็นถึงความจำเป็นที่ต้องเป็นเจ้าของที่ดินหรือต้องมีที่ดินมาก

ภายหลังจากที่กรุงศรีอยุธยามีความเจริญรุ่งเรืองมายาวนานถึง 417 ปี ได้ถูกทำลายลงเนื่องจากการทำสงครามกับพม่า ในปี พ.ศ.2310 สภาพเมืองได้ถูกเผาทำลายจนหมดสิ้น เหลือเพียงซากอิฐปูนของสิ่งก่อสร้าง ไม่อยู่ในสภาพที่จะอยู่อาศัยได้อีกต่อไป

4.2.2 ช่วงที่ 2 : ก่อสร้างชุมชนอีกครั้ง (พ.ศ.2311-2438)

หลังจากเมืองถูกทำลายลง ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาอีกครั้ง เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงพิจารณาเห็นว่า กรุงศรีอยุธยาไม่เหมาะสำหรับการเป็นราชธานีอีกต่อไป จึงทรงสร้างราชธานีแห่งใหม่ขึ้นที่กรุงธนบุรี โดยมีชาวกรุงศรีอยุธยาจำนวนหนึ่งติดตามไปเพื่อเป็นกำลังในการป้องกันการรุกรานจากศัตรูและร่วมสร้างราชธานีใหม่ หลังจากทีบริเวณกรุงศรีอยุธยามีความปลอดภัย จึงมีผู้คนกลับเข้ามาอยู่อาศัยอีกครั้ง ทำให้กรุงศรีอยุธยาไม่เป็นเมืองร้าง และกลายเป็นอู่ข้าวอู่น้ำ เนื่องจากการอยู่ในตำแหน่งชุมชนทางการคมนาคมทางน้ำที่มีอยู่เดิม โดยมีพระยาอินทพรภักย์เป็นผู้รักษาเมือง เรียกว่า “เมืองกรุงเก่า” จัดเป็นเมืองชั้นจัตวาขึ้นตรงต่อกรุงธนบุรี เมืองกรุงเก่ามีหน้าที่เป็นแหล่งชุมชนไว้ป้องกันศัตรูที่จะมารุกรานกรุงธนบุรี รวมทั้งเป็นแหล่งผลิตอาหารเลี้ยงชาวเมืองหลวงและแหล่งผลิตเสบียงในยามสงคราม ภายในระยะเวลาเพียง 60 ปีต่อมา เมืองกรุงเก่าได้กลายเป็นเมืองที่มีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่น (เกื้อกูล ยืนยงอนันต์, 2529: 9)

4.2.2.1 ลักษณะเชิงพื้นที่ของชุมชนและความสัมพันธ์กับองค์ประกอบของเมือง

ชุมชนในยุคนี้อาจพิจารณาได้จากการที่สมัยก่อน ผู้คนนิยมตั้งบ้านเรือนเรียงรายไปตามฝั่งแม่น้ำลำคลอง โดยแหล่งชุมชนจะอยู่รายล้อมศาสนสถาน เรียงรายไปตามริมแม่น้ำรอบเกาะเมือง ส่วนภายในเขตกำแพงเมืองยังไม่มีกรเข้าไปอยู่อาศัย บริเวณที่มีชุมชนหนาแน่น อยู่ทางด้านเหนือริมคลองสระบัวเรื่อยมาตามลำน้ำลพบุรี จนถึงหัวรอขึ้นไปทางเหนือถึงวัดตองปุเป็นชุมชนชาวสยาม แถบหัวแหลมทางด้านตะวันตกตามลำน้ำเจ้าพระยาและปากคลองคูจามทางด้านใต้เกาะเมืองตามลำน้ำเจ้าพระยาเป็นชุมชนมุสลิม รอบวัดพุทไธศวรรย์เป็นชุมชนชาวสยาม ด้านใต้บริเวณบางกะจะที่แม่น้ำเจ้าพระยามาบรรจบกับแม่น้ำป่าสักและบริเวณคลองสวนพลูเป็นชุมชนคนจีน โดยเฉพาะแถบวัดสุวรรณ ถัดมารอบวัดนักบุญยอแซฟเป็นชุมชนชาวญวนนับถือศาสนาคริสต์ ด้านตะวันตกของปากคลองตะเคียนเป็นชุมชนมุสลิม นอกจากนั้น ชุมชนจะอยู่ตามริมคลองและปากคลองต่างๆ (เกื้อกูล ยืนยงอนันต์, 2529) (ดังแผนที่ 4.12)

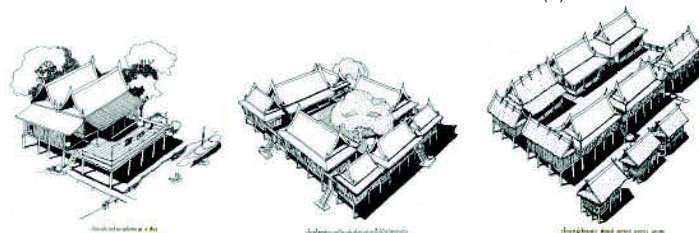
ลักษณะที่อยู่อาศัย สันนิษฐานได้ว่าเป็นการอาศัยอยู่ในแพหรือเรือนทอ้งน้ำ ส่วนการตั้งบ้านเรือนตามริมฝั่งแม่น้ำลำคลองเป็นเรือนเครื่องผูกหรือเรียกว่า “บ้านขัดแตะ” สร้างด้วยไม้ไผ่ เนื่องจากหาได้ง่าย สร้างง่าย ซ่อมแซมง่ายและรวดเร็ว ส่วนใหญ่เป็นเรือนเดี่ยว และการตั้งบ้านเรือนอยู่บนบก ซึ่งมักเป็นบ้านของข้าราชการระดับสูง มีลักษณะเป็นเรือนหมู่ ไม้จริง เรียกว่า “เรือนเครื่องสับ” ไม้เป็นทั้งที่อยู่อาศัยและสถานที่ราชการ มีห้องโถงขนาดใหญ่ไว้ประชุม ประกอบกับการมีครอบครัวใหญ่ จึงมีเรือนหลายหลังในบริเวณเดียวกัน ซึ่งไม่เหมาะกับการอยู่แพ (รูปที่ 4.3)

(ก) ลักษณะเรือนเครื่องผูก

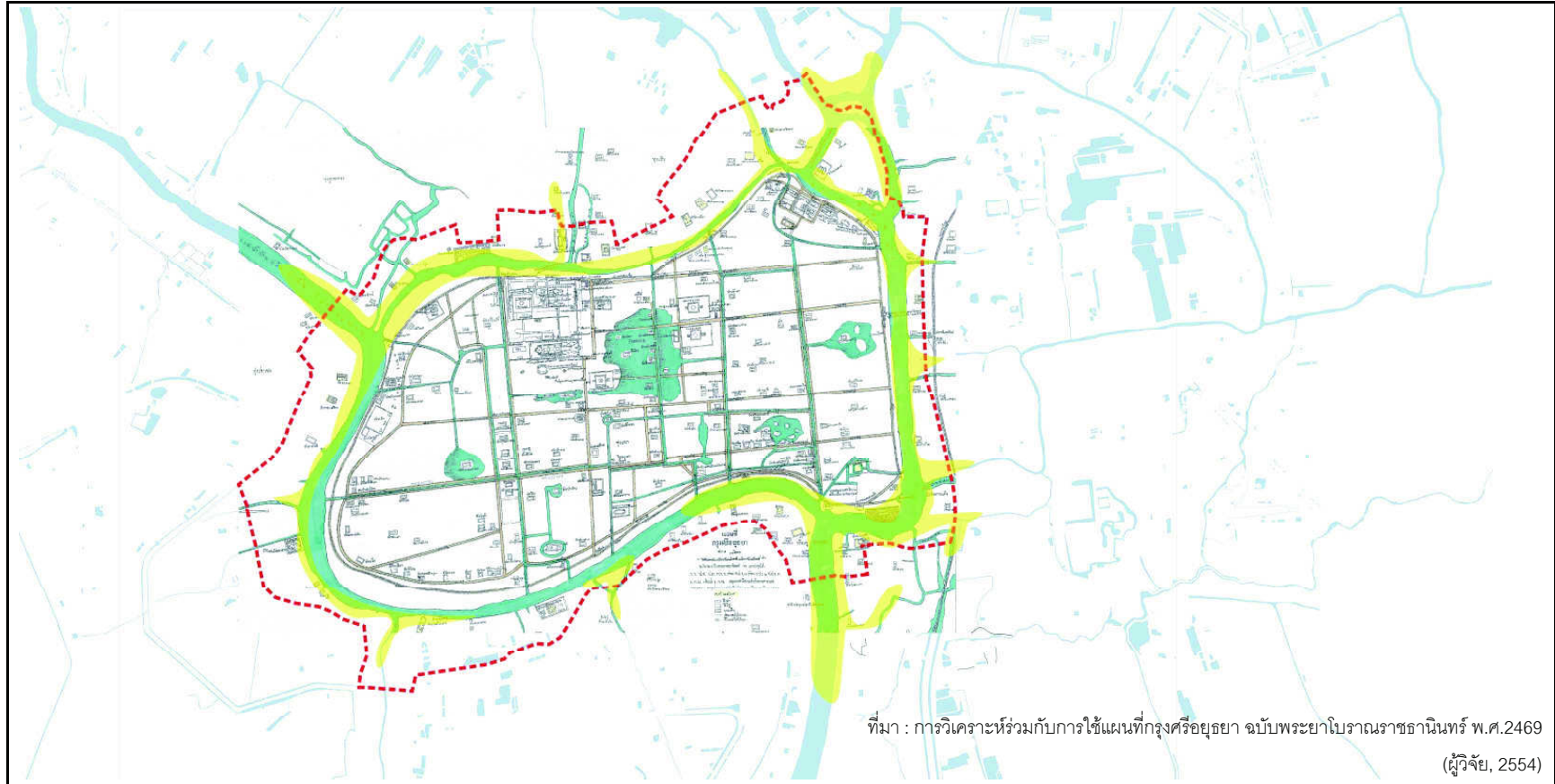

(ข) เรือนแพและเรือ

(ค) เรือนเครื่องสับ

รูปที่ 4.3 ลักษณะที่อยู่อาศัยของชาวกรุงเก่าในช่วงที่ 2

ที่มา : การวิเคราะห์พร้อมกับการใช้แผนที่กรุงศรีอยุธยา ฉบับพระยาโบราณราชธานินทร์ พ.ศ.2469 (ผู้วิจัย, 2554)

- คำอธิบายสัญลักษณ์ :**
- แม่น้ำ ลำคลอง แหล่งน้ำ
 - ถนน ทางเดิน
 - - - - - ขอบเขตพื้นที่ศึกษา
 - บริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐาน

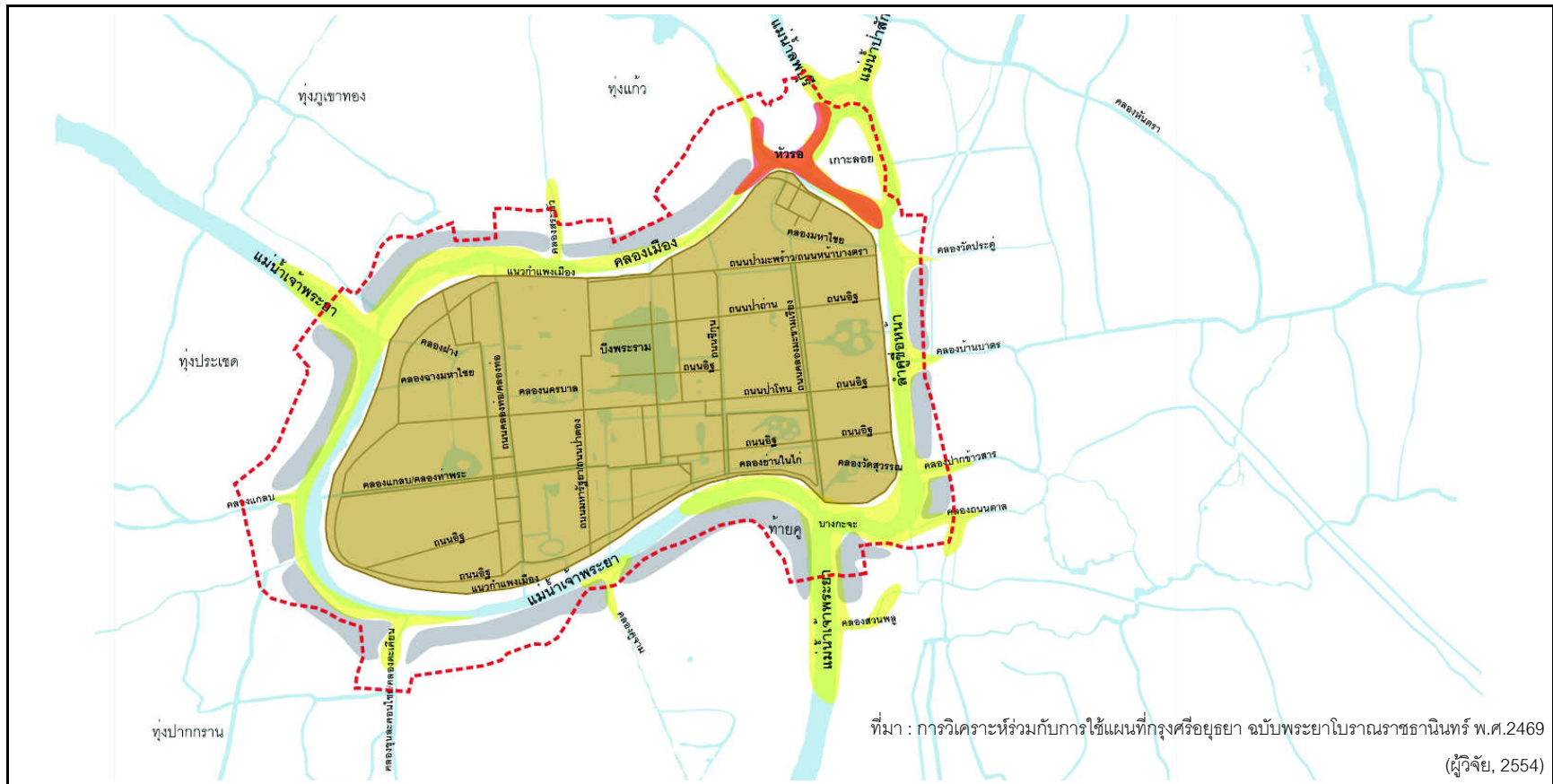
แผนที่ 4.12 ตำแหน่งการตั้งถิ่นฐานในช่วงที่ 2 ก่อนสร้างชุมชนอีกครั้ง (พ.ศ.2311-2438)

ในเมืองกรุงเก่ามีย่านการค้าสำคัญอยู่ที่ “ตลาดหัวรอ” ซึ่งเคยเป็นตำแหน่งที่มีตลาดบกตลาดน้ำในสมัยกรุงศรีอยุธยา มาในยุคนี้ยังคงเป็นตลาดที่มีผู้คนนิยมมาจับจ่ายแลกเปลี่ยนสินค้า เนื่องจากเป็นชุมทางน้ำที่ไปสู่พื้นที่อื่นๆ ได้สะดวก ทำให้การค้ามีความคึกคักมาก พ่อค้าแม่ค้าส่วนใหญ่คือชาวจีน ตั้งเรือนแพล่องขายสินค้ากระจายอยู่ตามหน้าวัด ปากคลองต่างๆ รวมทั้งมีการค้าขายที่อยู่ในเรือนร้านค้าตึก หาบเร่ แผงลอยและกระเดียด นอกจากหัวรอ ย่านค้าขายได้กระจายอยู่แถบหัวแหลม แถบวัดพนมยงค์ แถบบางกะจะและปากคลองรอบเกาะเมือง ภายในเมืองเป็นแหล่งชุมชนที่ผลิตสินค้าและช่างฝีมือ เป็นอาชีพที่สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เช่น ทำเครื่องปั้นดินเผา ทำเครื่องสีข้าว ต่อเรือไม้ กระดาน รวมทั้ง โรงสีข้าว โรงตีทองคำเปลว โรงสมุด โรงกระดาษ โรงเหล้า โรงหล่อทอง โรงเคี้ยวน้ำตาล โรงทำขนมจีน ฯลฯ ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนที่พบว่าตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำ (เกื้อกุล ยืนยงอนันต์, 2529)

ส่วนความสัมพันธ์ที่มีต่อศาสนสถาน ผู้คนยังคงให้ความสำคัญอย่างมาก โดยจะเห็นได้จากกรที่ตำแหน่งชุมชนยังคงอยู่รอบๆ ศาสนสถานและมีพระภิกษุจำพรรษาอยู่ รวมถึง มีวัดที่พระบรมวงศานุวงศ์ได้ทรงเสด็จทอดพระกรฐิน อย่างไรก็ตาม ยังมีวัดที่ยังคงถูกปล่อยให้รกร้างไม่มีการเข้าไปฟื้นฟู เช่นเดียวกับอาคาร สิ่งก่อสร้างที่ถูกเผาทำลาย โดยมีป้อมปราการ กำแพงเมือง เสิงเทินต่างๆ บางส่วนที่ถูกรื้อเพื่อนำอิฐ ศิลาแลงไปสร้างเมืองหลวงใหม่ที่กรุงเทพฯ และเพื่อเป็นการรื้อป้อมปราการของเมืองไม่ให้เป็นที่ซ่อนสมุขำศึกที่หมายจะยกมาตีกรุงเทพฯ (กมล มั่นภักดี, 2526)

นอกจากนั้น ชุมชนยังตั้งอยู่ใกล้กับสถานที่ราชการ แม้ว่าระบบราชการในสมัยนี้ยังไม่มีกรแยกหน่วยงานอย่างชัดเจน ศูนย์กลางบริหารราชการเมืองจึงอยู่ที่จวนหรือบ้านพักของเจ้าเมือง ซึ่งเป็นทั้งที่อยู่อาศัยและสถานที่บริหารราชการแผ่นดิน ทั้งนี้ จวนเจ้าเมืองในสมัยกรุงธนบุรี ไม่มีหลักฐานปรากฏ แต่สำหรับในสมัยรัชกาลที่ 1-3 สันนิษฐานว่าอยู่บริเวณป้อมเพชรใกล้วัดสุวรรณ โดยมีชุมชนมาตั้งบ้านเรือนใกล้ๆ จวนเจ้าเมืองบริเวณวัดสุวรรณ ครั้นในสมัยรัชกาลที่ 4 ทรงบูรณะวังหน้าเป็นพระราชวังจันทรถษม เพื่อเป็นที่ประทับขณะเสด็จประพาสเมืองกรุงเก่า จึงมีพระราชโองการให้พระยาชัยวิชิต เจ้าเมืองกรุงเก่ามาตั้งบ้านเรือนใกล้ๆ จึงมีชุมชนมาอาศัยอยู่เช่นกัน บริเวณนี้อยู่ใกล้หัวรอซึ่งมีย่านการค้า จึงทำให้มีผู้คนอาศัยอยู่หนาแน่นกว่าบริเวณอื่น และกลายเป็นแหล่งชุมชนที่มีองค์ประกอบครบถ้วน ทั้งสถานที่ราชการ ตลาดและที่อยู่อาศัย อย่างไรก็ตาม การติดต่อราชการระหว่างประชาชนกับเจ้าเมืองในยุคนี้ยังมีน้อยมาก เนื่องจากผู้คนส่วนใหญ่จะติดต่อราชการผ่านทางมูลนายของตน (เกื้อกุล ยืนยงอนันต์, 2529) ดังแผนที่ 4.13

คำอธิบายสัญลักษณ์ :	แม่น้ำ ลำคลอง แหล่งน้ำ	ย่านพักอาศัย
	ถนน ทางเดิน	ย่านพาณิชย์กรรม
	ขอบเขตพื้นที่ศึกษา	ย่านโบราณสถาน
		ย่านศาสนสถาน

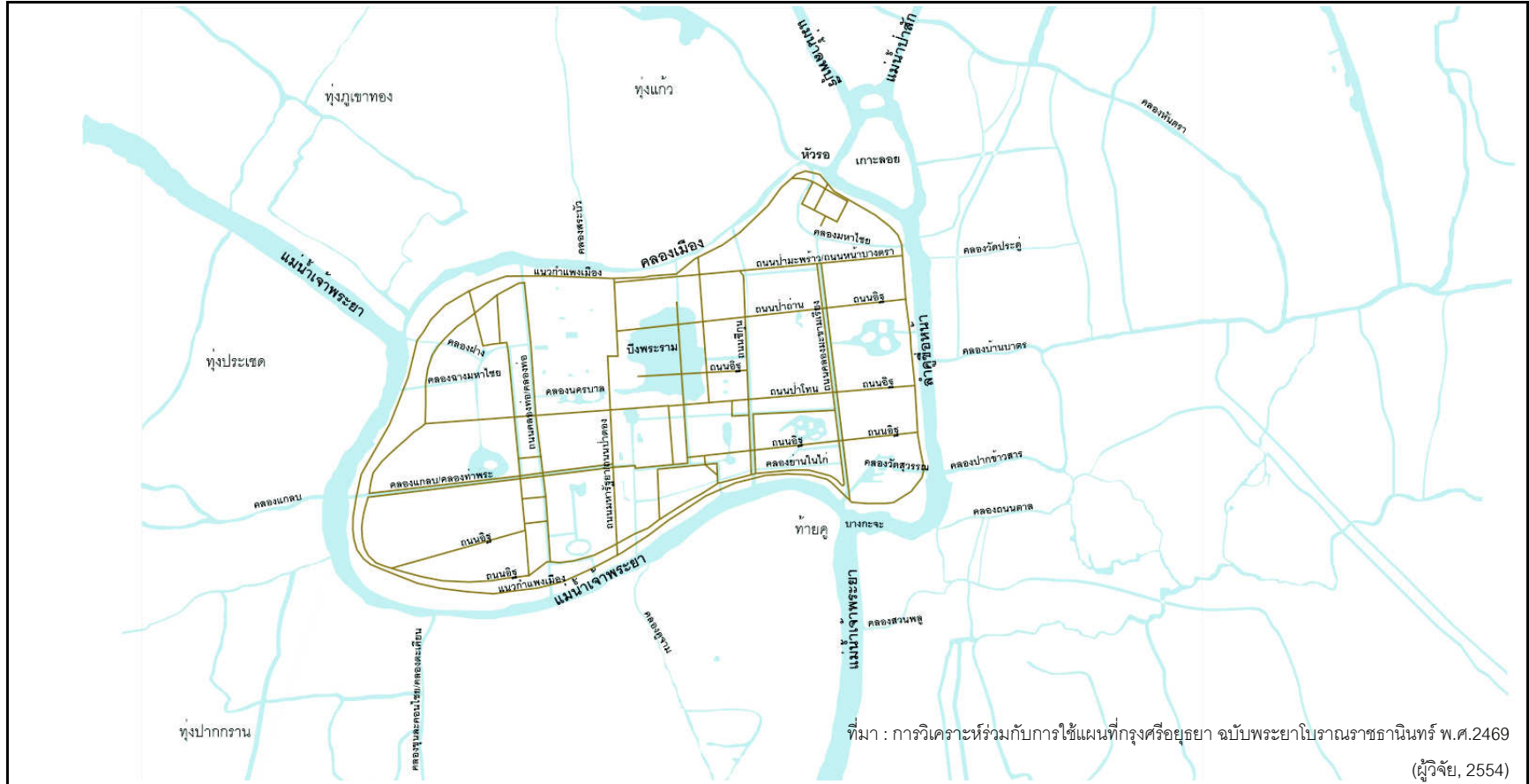
แผนที่ 4.13 รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินในช่วงที่ 2 ก่อร่างสร้างชุมชนอีกครั้ง (พ.ศ.2311-2438)

บนท้องน้ำ นอกจากจะเป็นพื้นที่ที่มีเรือหรือแพ ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของผู้คนแล้ว แม่น้ำลำคลองยังเป็นเส้นทางสัญจรหลักที่ผู้คนนิยมใช้เพื่อเดินทางติดต่อกันภายในแหล่งชุมชน และระหว่างหัวเมืองใกล้เคียง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการเดินทางไปมาหาสู่กันระหว่างญาติพี่น้อง นอกจากนั้นจะใช้สำหรับการค้าขายและขนส่งสินค้า ส่วนการเดินทางเพื่อติดต่อทางราชการยังมีน้อย เส้นทางน้ำที่ใช้สำหรับสัญจรภายในชุมชนหรือย่าน คือ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก และคลองเมือง รวมทั้งลำคลองสาขาที่แยกออกจากแม่น้ำสายหลัก บริเวณที่มีแหล่งชุมชนอยู่หนาแน่น เส้นทางน้ำบริเวณนั้นจึงแน่นขนัดไปด้วยเรือและแพ (เกื้อกุล ยืนยงอนันต์, 2529) ส่วนลำคลองภายในเกาะเมืองยังไม่นิยมเข้าไปใช้ อย่างไรก็ตามเส้นทางสัญจรทางน้ำภายในเกาะเมืองในช่วง ปี พ.ศ.2375 จะถูกใช้สัญจรเพื่อไปมาหาสู่กันและเพื่อการค้าขายในฤดูน้ำหลาก เนื่องจากแม่น้ำลำคลองสายหลักจะใช้สัญจรไม่ได้ เนื่องจากกระแสน้ำไหลเชี่ยวและเกิดน้ำวน ในบริเวณที่แม่น้ำหลายสายมาบรรจบกัน (พระยาโบราณราชธานินทร์, 2464)

เส้นทางน้ำที่ใช้สำหรับเดินทางระหว่างเมืองกรุงเก่ากับหัวเมืองใกล้เคียง จะใช้เส้นทางแม่น้ำเจ้าพระยาเพื่อติดต่อกับหัวเมืองทางเหนือ ใช้เส้นทางแม่น้ำป่าสักติดต่อกับกรุงเทพฯ (ทางใต้) ใช้เส้นทางแม่น้ำลพบุรีเพื่อติดต่อไปยังเมืองสิงห์บุรี ลพบุรี ตลอดจนใช้ลำคลองติดต่อระหว่างบริเวณรอบเกาะเมืองกับหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกล และตั้งแต่ปี พ.ศ.2398 ภายหลังจากทำสนธิสัญญาบาวริง การสัญจรทางน้ำได้นิยมใช้เพื่อการลำเลียงข้าวระหว่างเมืองกรุงเก่ากับกรุงเทพฯ โครงการสัญจรทางน้ำและทางบกในยุคนี้ จึงสามารถสรุปได้ดังแผนที่ 4.14

จากตำแหน่งที่ตั้งของเมืองที่เป็นชุมทางน้ำเปิดไปสู่พื้นที่และเมืองต่างๆ ทำให้เมืองกรุงเก่ามีความสัมพันธ์กับพื้นที่โดยรอบอย่างกว้างขวาง มีผู้คนหลังไหลเข้ามาอยู่อาศัยและค้าขาย ชุมชนจึงขยายตัวหรือเติบโตขึ้นได้รวดเร็วกว่าพื้นที่อื่นๆ โดยเฉพาะเมื่อเมืองกรุงเก่าได้กลายเป็นแหล่งรวบรวมข้าว ส่วนชาวเมืองที่อยู่ห่างไกลโดยเฉพาะชาวนาที่มีฐานะดี ก็มักจะเดินทางเข้ามาเลือกซื้อสิ่งของเครื่องใช้ในเมืองกรุงเก่าที่ตลาดหัวรอ (เกื้อกุล ยืนยงอนันต์, 2529) ผู้คนในชุมชนบริเวณนี้ จึงมีความสัมพันธ์กับ ผู้คนจากพื้นที่โดยรอบผ่านทาง การแลกเปลี่ยนซื้อขาย โดยอาศัยโครงข่ายทางน้ำ ซึ่งทำให้มีการโยกย้ายถ่ายเทผู้คนจากภายนอก เข้ามาตั้งถิ่นฐานอย่างถาวรมากกว่าชุมชนอื่นๆ ทั่วไป

ที่มา : การวิเคราะห์ร่วมกับการใช้แผนที่กรุงศรีอยุธยา ฉบับพระยาโบราณราชธานินทร์ พ.ศ.2469 (ผู้วิจัย, 2554)

- คำอธิบายสัญลักษณ์ :
- แม่น้ำ ลำคลอง แหล่งน้ำ
 - ถนน ทางเดิน (ไม่มีการใช้งานในยุคนี)
 - - - - - ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

แผนที่ 4.14 โครงข่ายเส้นทางการสัญจรในช่วงที่ 2 ก่อร่างสร้างชุมชนอีกครั้ง (พ.ศ.2311-2438)

4.2.2.2 สภาพสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจของชุมชน

ภายในเมืองกรุงเก่าประกอบไปด้วย ทั้งชาวกรุงเก่า และผู้คนที่เข้ามาประกอบอาชีพ โดยเฉพาะพ่อค้าแม่ค้าจากหัวเมือง ช่างฝีมือ แรงงานรับจ้าง และเจ้าภาษีนายอากร สืบเนื่องจากครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยาที่มีผู้คนหลากหลายเชื้อชาติศาสนาเข้ามาอาศัยอยู่ เมื่อมีการกลับเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่อีกครั้งในยุคนี้ บางส่วนจึงเลือกอยู่ในบริเวณที่บรรพบุรุษเคยอยู่มาก่อน บางส่วนเลือกอยู่ในบริเวณที่มีกลุ่มเชื้อชาติศาสนาเดียวกัน ประกอบกับการเคลื่อนย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ของผู้คนกลุ่มใหม่ ในเกาะเมืองจึงมีทั้งผู้นับถือศาสนาทั้งพุทธ อิสลามและคริสต์ โดยชาวมุสลิมจะอยู่แถบหัวแหลม คลองตะเคียน ชาวจีนอยู่แถบวัดสุวรรณ วัดจีน (วัดรัตนชัย) ชาวนวนนับถือศาสนาคริสต์อยู่แถบวัดนักบุญยอแซฟ ส่วนชาวกรุงเก่านับถือศาสนาพุทธจะอยู่รายรอบวัดซึ่งกระจายอยู่ทั่วไปรอบเกาะเมือง

สภาพเศรษฐกิจของเมืองมีความเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการค้าเป็นหลัก ได้แก่ การค้าช่วง และการแลกเปลี่ยนสินค้าภายใน โดยการเป็นแหล่งค้าขายที่สำคัญ รูปแบบการค้ามีทั้งอยู่บนแพ เรือ ร้านค้าตึก หาบเร่ แผงลอยและกระเต๊ยต ส่วนสินค้าที่ซื้อขายมีทั้งอาหาร เครื่องใช้ เครื่องประดับ ทั้งที่ผลิตในท้องถิ่นและมาจากแดนไกล ส่วนอาชีพอื่นๆ จึงถือเป็นส่วนสนับสนุนหรือผลพลอยได้จากการค้าเหล่านี้ เช่น การเป็นเจ้าภาษีนายอากร (เกื้อกูล ยืนยงอนันต์, 2529: 20)

การฟื้นฟูและพัฒนาพื้นที่บริเวณเกาะเมืองที่เกี่ยวข้องกับชุมชนในยุคนี้ เป็นลักษณะของการบูรณะศาสนสถานโดยพระบรมวงศานุวงศ์และการสร้างพระราชวังจันทร์เกษมขึ้น ในบริเวณส่วนหนึ่งของวังหน้าซึ่งถูกเผาทำลาย รวมทั้งการย้ายจวนเจ้าเมืองมาอยู่ใกล้ๆ จึงทำให้มีผู้คนเข้ามาอาศัยตั้งบ้านเรือนมากขึ้นในบริเวณที่ศาสนสถานได้รับการฟื้นฟูบูรณะ โดยเฉพาะด้านตะวันออกของเกาะเมืองกลายเป็นแหล่งชุมชน

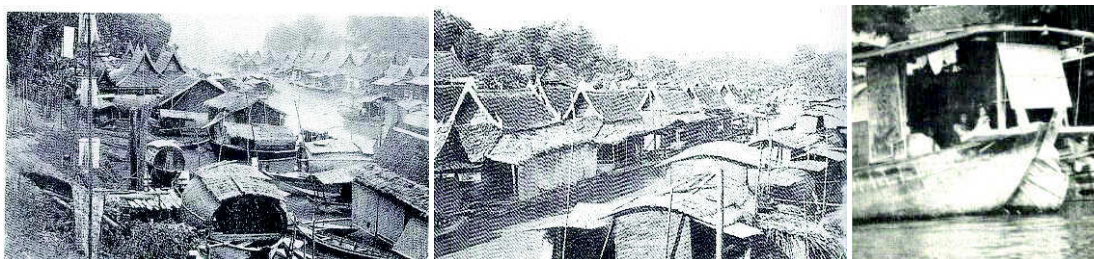
ภายหลังจากเริ่มมีผู้คนกลับเข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่บริเวณเกาะเมือง จนกลายเป็นแหล่งชุมชนที่มีความเจริญมากขึ้น มีย่านตลาดร้านค้าและเป็นชุมทางสัญจรทางน้ำ บ้านเมืองมีความสงบสุขมากขึ้น พื้นที่บริเวณเกาะเมืองจึงได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอีกครั้ง เมื่อมีการปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาค ส่งผลให้ชุมชนที่อาศัยอยู่เกิดความเปลี่ยนแปลงเช่นกัน โดยมีรายละเอียดในยุคต่อไป

4.2.3 ช่วงที่ 3 : ชุมชนในมณฑลกรุงเก่า (พ.ศ.2439-2475)

ยุคนี้ ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ซึ่งมีการปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาคเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาลในปี พ.ศ.2437 โดยปี พ.ศ.2438 ได้จัดตั้ง “มณฑลกรุงเก่า” ซึ่งเมืองกรุงเก่า ได้ถูกกำหนดให้เป็นที่ตั้งของที่ว่าการมณฑล เนื่องจาก การเป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่กว่าเมืองอื่นๆ มีตำแหน่งที่ตั้งที่สามารถติดต่อคมนาคมระหว่างเมืองอื่นๆ ได้สะดวก รวมทั้งมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ โดยมีพระยาโบราณราชธานินทร์ เป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่า จาก การเป็นที่ตั้งของที่ว่าการมณฑล ได้ส่งผลให้เมืองได้รับการพัฒนามากยิ่งขึ้นและเกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่หลายประการ โดยเฉพาะการมีสถานที่ราชการและบ้านพักของข้าราชการ นอกจากนั้น ยังทำให้การติดต่อกับหัวเมืองใกล้เคียง เป็นไปทั้งเพื่อการค้า การไปมาหาสู่ระหว่างญาติพี่น้อง และการติดต่อทางราชการ เมืองจึงมีผู้คนเข้ามาติดต่อและอยู่อาศัยเพิ่มขึ้นด้วย ต่อมาในปี พ.ศ.2469 มณฑลกรุงเก่าได้เปลี่ยนชื่อเป็น “มณฑลอยุธยา”

4.2.3.1 ลักษณะเชิงพื้นที่ของชุมชนและความสัมพันธ์กับองค์ประกอบของเมือง

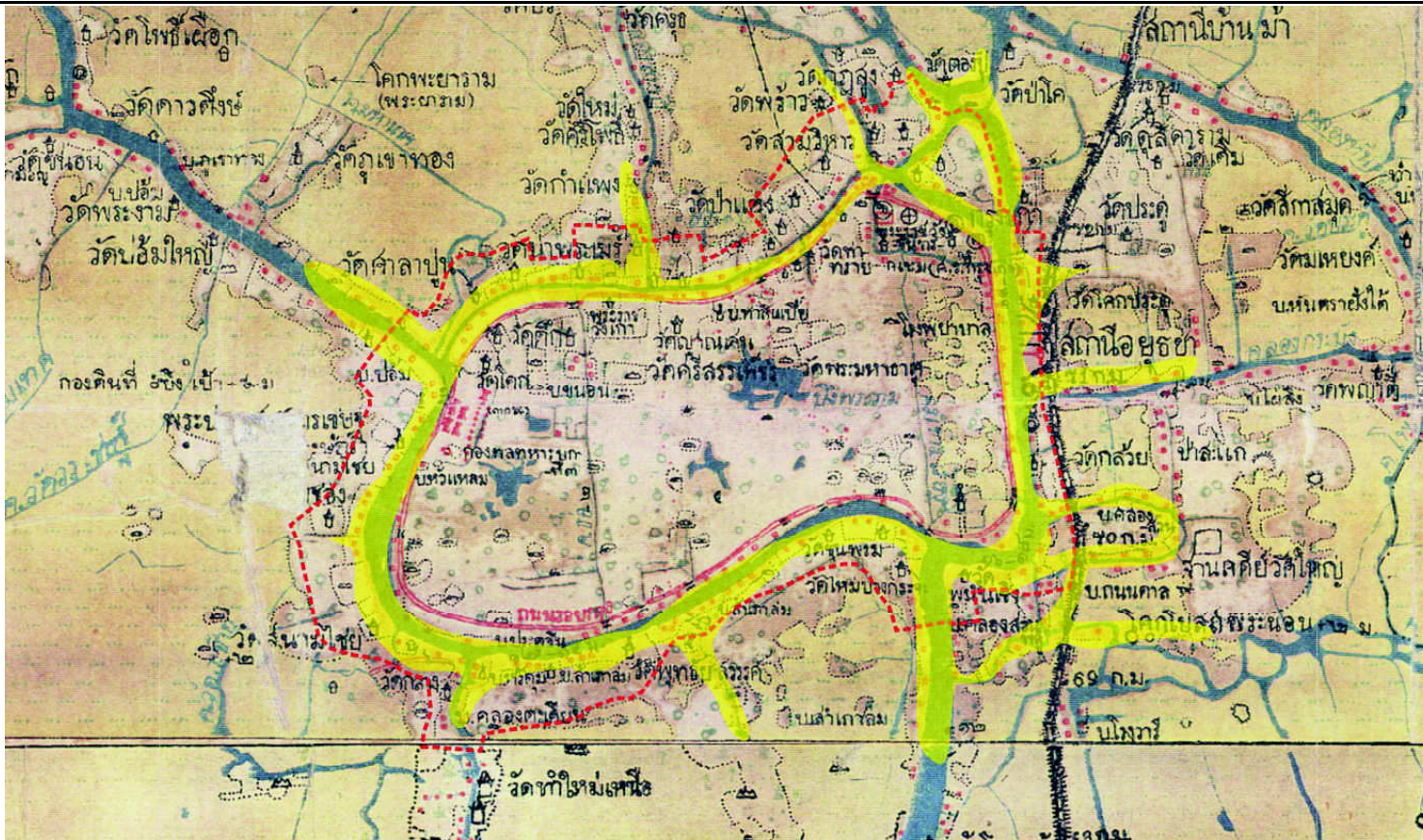
ผู้คนยังคงตั้งบ้านเรือนอยู่ริมน้ำ บนเรือหรือแพ ใกล้เคียง ศาลนสถานอย่างต่อเนื่องมาจากในยุคก่อน และเมื่อมีการจัดตั้งสถานที่ราชการเพิ่มขึ้น ชุมชนจึงขยายตัวขึ้นรอบๆ สถานที่ราชการ ตำแหน่งที่มีการตั้งถิ่นฐานหนาแน่น ได้แก่ แถบหัวรอ แถบป้อมเพชร วัดพนัญเชิงและแถบหัวแหลม โดยแถบหัวรอ มีลักษณะเป็นชุมชนที่มีองค์ประกอบสมบูรณ์ คือเป็นทั้งย่านพักอาศัย ย่านการค้า สถานที่ราชการ สถานศึกษา รวมทั้ง วัด ส่วนแถบป้อมเพชรและหัวแหลม เป็นชุมชนพักอาศัยที่รายล้อมวัด มีสถานศึกษาและตลาดที่เป็นร้านค้าขนาดเล็ก เมื่อต้องติดต่อราชการ จะต้องเดินทางมาที่หัวรอ ซึ่งมีถนนเชื่อมติดต่อถึงกัน (เกื้อกุล ยืนยงอนันต์, 2529: 34) ดังแผนที่ 4.15 โดยมีลักษณะที่อยู่อาศัยดังรูปที่ 4.4

(ซ้าย-กลาง) เรือและเรือนแพบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองเมือง สมัยรัชกาลที่ 6 (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2550)

(ขวา) เรือสำหรับอยู่อาศัยบริเวณหัวรอ (ซ้ายล่าง-ขวาล่าง) การตั้งบ้านเรืออยู่ริมน้ำ บริเวณหัวรอ แถบหน้าวัดมณฑป (ส.พลายน้อย, 2552)

รูปที่ 4.4 ที่พักอาศัยของชาวกรุงเก่าในช่วงที่ 3 (พ.ศ.2439-2475)

คำอธิบายสัญลักษณ์ : — แม่น้ำ ลำคลอง แหล่งน้ำ บริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐาน - - - - - ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

ที่มา : การวิเคราะห์ร่วมกับการใช้แผนที่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา สํารวจเมื่อ พ.ศ.2469 โดยพระยาโบราณราชธานินทร์ (ผู้วิจัย, 2554)

แผนที่ 4.15 ตำแหน่งการตั้งถิ่นฐานในช่วงที่ 3 ชุมชนในมณฑลกรุงเก่า (พ.ศ.2439-2475)

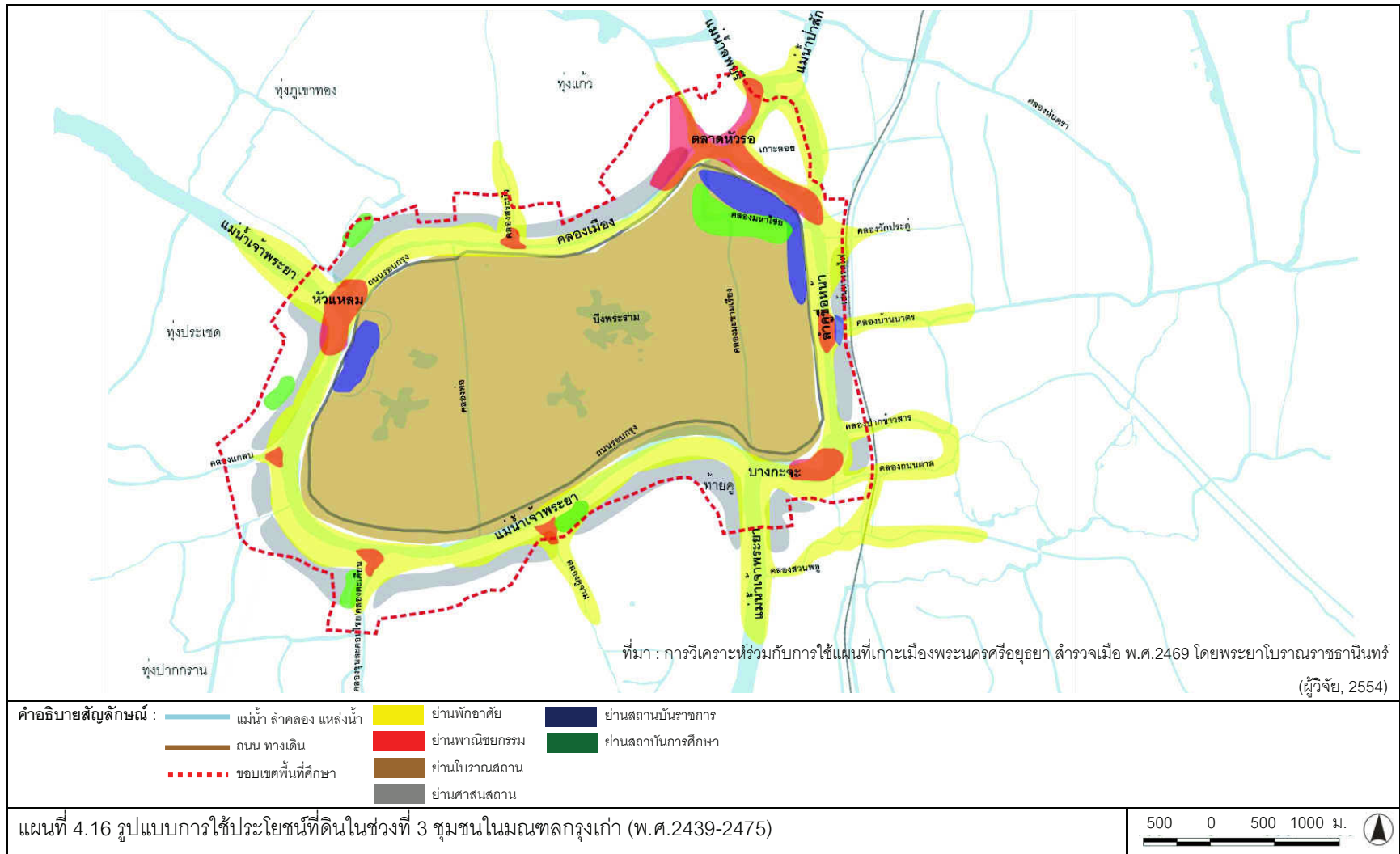
ในยุคนี้ “ตลาดหัวรอ” ได้เติบโตและกลายเป็นย่านการค้าที่สำคัญ มีทั้งตลาดบกและตลาดน้ำ โดยตลาดบกเป็นตลาดถาวรขายสินค้าทั้งวัน มีโรงพยาบาล โรงเรียน โรงบ่อนเบี้ย โรงเหล้า โรงยาพื้น โรงรับจำนำ โรงหญิงโสเภณี ฯลฯ และร้านค้าแผงลอย แต่มีสินค้าขายน้อยกว่าตลาดน้ำ ซึ่งมีลักษณะเป็นแพอยู่เต็มท้องน้ำ จึงถือว่าการค้าทางน้ำมีความคึกคักอย่างมาก ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากความนิยมในการเดินทางด้วยเส้นทางน้ำระหว่างเมืองกรุงเก่ากับกรุงเทพฯ เพื่อติดต่อราชการเนื่องจากมีความคล่องตัวกว่าทางบก ตลาดบกยังพบว่ามีในชุมชนแถบวัดสุวรรณดาราราม ชุมชนแถบตลาดหัวแหลม ตลอดจนตลาดน้ำเข้า-เย็นแถบชุมชนหน้าสถานีรถไฟ

ความสัมพันธ์ของชุมชนกับศาสนสถานในยุคนี้ยังคงมีต่อเนื่องจากยุคที่ผ่านมา โดยชุมชนอยู่รายล้อมศาสนสถาน แม้ว่าบางส่วนตั้งอยู่ใกล้สถานที่ราชการก็พบว่ายังมีวัดอยู่ไม่ไกลนัก ส่วนโบราณสถานและพื้นที่ด้านในเกาะเมืองส่วนใหญ่ยังคงถูกปล่อยให้รกร้าง มีเพียงการบูรณะโบราณสถานที่อยู่ภายในอาณาบริเวณพระราชวังหลวง รวมทั้ง มีการปรับปรุงพื้นที่บางส่วนภายในเกาะเมืองบริเวณด้านตะวันออก บริเวณพระราชวังจันทร์เกษมเป็นสถานที่ปฏิบัติราชการ เพื่อรองรับการปฏิรูปการปกครองเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาล การจัดตั้งสถานที่ราชการได้ทำให้บางบริเวณมีชุมชนเกิดขึ้นหรือมีขยายตัวหนาแน่นขึ้น เช่น บริเวณด้านตะวันตก เป็นที่ตั้งของกรมทหาร หรือที่เกาะลอย เป็นที่ตั้งของพระตำหนักตะพานเกลือ เป็นต้น (เกื้อกุล ยืนยงอนันต์, 2529)

นอกจากนั้น มีการจัดตั้งสถาบันการศึกษาเป็นโรงเรียนขึ้น แทนการเรียนที่วัด ระยะเวลาช่วงปี พ.ศ.2429 ยังคงใช้พื้นที่ของวัด ได้แก่ โรงเรียนวัดกษัตราธิราช โรงเรียนวัดศาลาปูน โรงเรียนวัดเสนาราม รวมทั้ง โรงเรียนเบ็ญจะกลาง (มัธยมศึกษา) จากนั้น มีการจัดตั้งโรงเรียนเอกชนที่สอนด้านศาสนา ภาษาและการถ่ายทอดวัฒนธรรม เป็นโรงเรียนขนาดเล็กอยู่ในชุมชน ดังแผนที่ 4.16 และรูปที่ 4.5

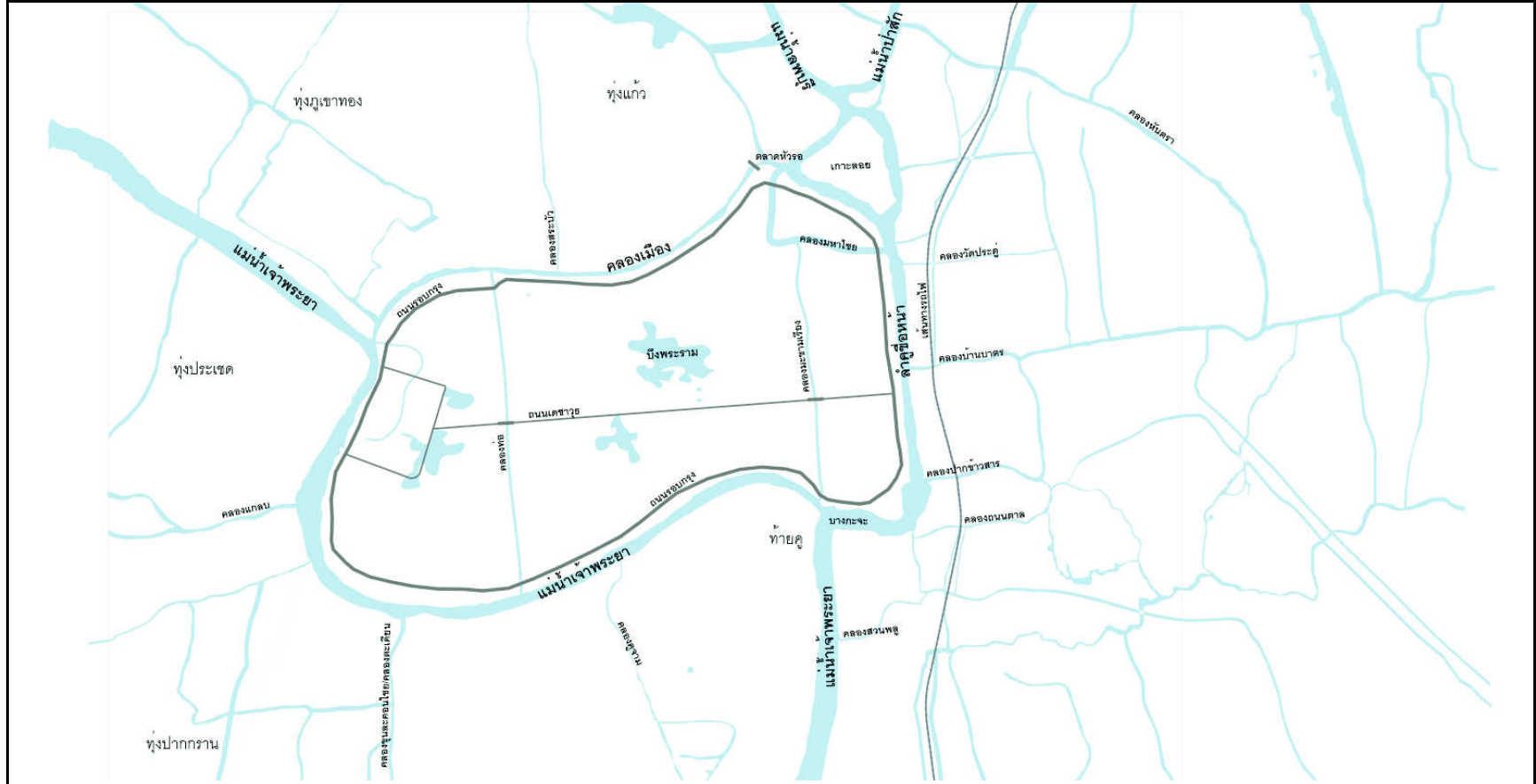

รูปที่ 4.5 บางส่วนของสถานที่ราชการและสถานศึกษา

การสัญจรในยุคนี้ยังคงอาศัยทางน้ำเป็นหลัก ทั้งในบริเวณเกาะเมืองและระหว่างหัวเมืองต่างๆ รวมทั้งมีการเปิดเส้นทางเดินรถไฟ ในปี พ.ศ.2439 โดยมีรระหว่างกรุงเทพฯกับเมืองกรุงเก่า แต่ผู้คนทั่วไปยังนิยมเดินทางโดยเรือ เนื่องจาก มีความสะดวกและค่าโดยสารถูกกว่า ในช่วงปี พ.ศ.2442 มีการพัฒนาเส้นทางสัญจรทางบกในพื้นที่เกาะเมืองขึ้น โดยพระยาไชยวิชิต ผู้รักษากรุงเก่า ได้เกลี้ยพื้นที่บนสันกำแพงทำเป็นถนน ตั้งแต่บริเวณพระราชวังจันทร์เกษมมาตามลำน้ำป่าสักถึงบริเวณป้อมเพชร และสร้างสะพานข้ามคลอง ต่อมาหลวงอนุรักษ์ภูเบศร์ ข้าหลวงรักษากรุงเก่า ได้สร้างถนนต่อจนรอบเกาะเมือง รวมทั้งสร้างสะพานข้ามคลองต่างๆ และตัดถนนผ่านกลางเกาะเมือง (แนวตะวันออก-ตะวันตก) เพื่อใช้ในราชการทหาร เรียกว่า “ถนนเดชาวุธ” สำหรับการลำเลียงทหารและยุทธสัมภาระจากกองพลทหารบกที่ 3 ไปยังสถานีรถไฟ นอกจากนั้น ในยุคนี้ยังเริ่มมีการใช้ยานพาหนะ เช่น รถกูบเทียมม้า รถเก๋งเทียมม้า รถลาก และรถยนต์ (เก็อกูล ยีนยองนันต์, 2529) ดังแผนที่ 4.17

ความสัมพันธ์ของชุมชนกับพื้นที่โดยรอบในยุคนี้ จึงมีอย่างกว้างขวางมากขึ้นกว่าในยุคที่ผ่านมา เนื่องจาก เมืองถูกกำหนดให้รองรับการพัฒนาเป็นสถานที่ราชการสำคัญ จึงมีการเคลื่อนย้ายถ่ายเทผู้คนจำนวนมากเข้ามายังพื้นที่ ทั้งเพื่อการติดต่อราชการจากเมืองต่างๆ ในมณฑล (ดังภาพที่ 4.9) เพื่อการศึกษาของผู้คนจากรอบนอก เพื่อค้าขายของเหล่าบรรดาพ่อค้าแม่ค้า และเพื่อการไปมาหาสู่ในหมู่ญาติพี่น้อง ตลอดจน การติดต่อราชการและการลำเลียงข้าวไปยังกรุงเทพฯ จึงนับได้ว่า ชุมชนต่างๆ ในพื้นที่บริเวณมณฑลอยุธยา มีผู้คนมากมายหลายตาเข้ามาอยู่อาศัยปะปนกับคนดั้งเดิม

คำอธิบายสัญลักษณ์ :
ที่มา : การวิเคราะห์ร่วมกับการใช้แผนที่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา สืบจากเมื่อ พ.ศ.2469 โดยพระยาโบราณราชธานินทร์ (ผู้วิจัย, 2554)

แผนที่ 4.17 โครงข่ายเส้นทางการสัญจรในช่วงที่ 3 ชุมชนในมณฑลกรุงเก่า (พ.ศ.2439-2475) 500 0 500 1000 ม.

4.2.3.2 สภาพสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจของชุมชน

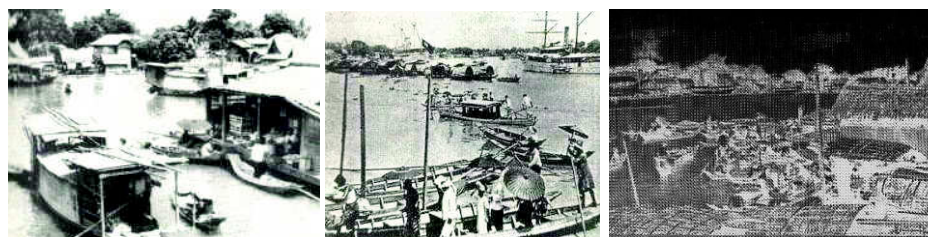
จากการที่เมืองกรุงเก่า ได้ถูกกำหนดให้เป็นที่ตั้งของที่ว่าการมณฑล ผู้คนภายในเมืองในยุคนี้จึงประกอบด้วยกลุ่มข้าราชการ จากเดิมซึ่งมีเพียงพ่อค้า ช่างฝีมือ แรงงานรับจ้าง ฯลฯ โดยกลุ่มที่มีความสำคัญที่สุดคือ กลุ่มพ่อค้า ที่ส่วนมากยังคงเป็นคนจีน ส่วนคนไทยที่ประกอบอาชีพค้าขายจะเป็นการค้าขายขนาดเล็ก อาชีพหัตถกรรมและช่างฝีมือ ที่สืบทอดความรู้และฝึกฝนทักษะความชำนาญเฉพาะมาจากบรรพบุรุษ ส่วนงานเทศกาลต่างๆ ตามประเพณีประจำปียังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่อง เช่น งานบวชนาค งานทอดกฐิน งานแต่งงาน งานถวายเทียนพรรษา ฯลฯ

การจัดตั้งสถานศึกษาเพื่อรองรับการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล ได้ทำให้ผู้คนได้รับโอกาสในการศึกษามากขึ้น รวมไปถึงการรักษาพยาบาลที่ได้มีการพัฒนาตามแบบตะวันตกให้มีความทันสมัย โดยใน พ.ศ.2455 มีการจัดตั้งโรงพยาบาลขึ้น ชื่อว่า “โรงพยาบาลปัญจมาภิราชอุทิศ” ถือเป็นโรงพยาบาลแผนปัจจุบันแห่งแรกในมณฑล ในระยะแรกมีเพียงกลุ่มข้าราชการที่ไปใช้บริการ ผู้คนทั่วไปยังคงนิยมใช้การรักษาแบบแพทย์แผนโบราณ ในช่วงหลังจึงได้เริ่มมีคนทั่วไปเข้าไปรับการรักษามากขึ้น (โรงพยาบาลพระนครศรีอยุธยา, 2553)

ส่วนสภาพเศรษฐกิจของเกาะเมืองในยุคนี้เป็นผลมาจากการค้า ทั้งในตลาดบกและตลาดน้ำ โดยจะเห็นได้จากสินค้าที่มีความหลากหลายชนิด หลากหลายแหล่งที่มา มีทั้งสินค้าที่จำเป็นในชีวิตประจำวันและสินค้าฟุ่มเฟือยต่างๆ ลักษณะทางเศรษฐกิจจึงถือว่ามีความเฟื่องฟูจากการประกอบสัมมาอาชีพค้าขายและการมีอาชีพที่หลากหลายกว่ายุคก่อนๆ (รูปที่ 4.6)

(ซ้าย-กลาง-ขวา) ตลาดน้ำหรือตลาดเรือแถบหัวรอ (สุดาธา สุจฉายา, 2538)

(ซ้าย-กลาง) ตลาดน้ำและท่าเรือจ้าง แถบหัวรอ(ส.พลายน้อย, 2550) (ขวา) ตลาดเรือ (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2550)

รูปที่ 4.6 การค้าใน “ตลาดน้ำหรือตลาดเรือ” แถบย่านตลาดหัวรอ

การฟื้นฟูและพัฒนาพื้นที่บริเวณเกาะเมือง ในยุคนี้เป็นการสงวนรักษาที่ดินและโบราณสถานไว้เป็นเมืองโบราณ ซึ่งเริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2451 สมัยรัชกาลที่ 5 โดยในเขตกำแพงเมืองได้สงวนไว้เป็นที่สาธารณสมบัติ ห้ามไม่ให้มีการถือสิทธิ์ครอบครอง อย่างไรก็ตาม ในเกาะเมืองบริเวณริมแม่น้ำส่วนใหญ่มักใช้เป็นที่ตั้งสถานที่ราชการมากกว่าเป็นที่อยู่อาศัย เนื่องจาก ผู้คนมีความนิยมอยู่ในแพหรือเรือนทอผ้าและริมน้ำ พื้นที่ด้านในเกาะเมืองซึ่งรกร้างและยากต่อการเข้าถึงจึงไม่เป็นที่นิยมของผู้คน

อาจสรุปได้ว่า ในยุคนี้มีความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่และชุมชน ในลักษณะที่ชุมชนมีความหนาแน่นขึ้น รวมทั้งกระจายอยู่ทั่วรอบศาสนสถานและสถานที่ราชการ แต่ยังกระจุกอยู่ในขอบเขตเพียงบริเวณริมน้ำและตามแนวกำแพงเมือง ในบริเวณที่มีทั้งตลาดและสถานที่ราชการจะกลายเป็นแหล่งชุมชนหนาแน่นกว่าบริเวณอื่น ส่วนพื้นที่ด้านในเกาะยังคงถูกสงวนไว้ ในยุคต่อมาพื้นที่เกาะเมืองก็ได้เกิดความเปลี่ยนแปลง ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 โดยมีรายละเอียดในยุคต่อไป

4.2.4 ช่วงที่ 4 : ชุมชนยุคฟื้นฟูบูรณะเกาะเมือง (พ.ศ.2476-2510)

ชุมชนและพื้นที่เกาะเมืองอยุธยาในยุคนี้ มีการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากนโยบายของผู้บริหารประเทศ ซึ่งตรงกับสมัยหลวงประดิษฐมนูธรรม (ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์) และสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี จากการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ.2475 คณะรัฐบาลได้ยกเลิกรูปแบบการบริหารส่วนภูมิภาคแบบมณฑลเทศาภิบาล มณฑลอยุธยาจึงเปลี่ยนเป็น “จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” มีฐานะเทียบเท่าจังหวัดอื่นๆ พื้นที่เกาะเมืองในระยะนี้จึงได้รับการพัฒนาให้กลายเป็นพื้นที่ที่ราษฎรสามารถเข้าไปตั้งบ้านเรือนทำมาหากินได้ มีเส้นทางคมนาคมที่สะดวก รวมทั้งมีวิทยาการใหม่ๆ เข้ามาในพื้นที่ จึงเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อชุมชนต่างๆ อย่างมาก โดยหลวงประดิษฐมนูธรรม เป็นผู้ที่มีพื้นเพเดิมอยู่ที่บริเวณเมืองกรุงเก่า ได้ดำรงตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง จึงสนับสนุนการบูรณะเกาะเมือง โดยการตราพระราชบัญญัติโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินภายในกำแพงเมืองและที่วัดร้าง ให้กระทรวงการคลังดำเนินการจัดการขายที่ดินแก่ราษฎร ให้เข้ามาตั้งบ้านเรือน รวมทั้งสร้างสถานที่ราชการขึ้นในบริเวณกลางพื้นที่เกาะ เพื่อดึงดูดให้มีการมาอยู่อาศัยในพื้นที่ด้านในเกาะเมือง

4.2.4.1 ลักษณะเชิงสัณฐานของชุมชนและความสัมพันธ์กับองค์ประกอบของเมือง

ในช่วงแรก ชาวเมืองส่วนมากยังคงอาศัยอยู่บนท้องน้ำหรือตั้งบ้านเรือนอยู่ริมฝั่งแม่น้ำต่อเนื่องจากในยุคก่อนๆ โดยเฉพาะแถบหัวรอ จะมีแพที่เป็นทั้งที่อยู่อาศัยและค้าขายตั้งอยู่หนาแน่น ส่วนบ้านเรือนริมฝั่งแม่น้ำจะวางตัวตามแนวกำแพงเมือง โดยเฉพาะแถบหัวรอ ปากคลองทรายและเกาะลอย ส่วนภายในเขตกำแพงเมืองยังไม่มีกรเข้าไปตั้งถิ่นฐาน แม้ว่ารัฐบาลจะประกาศขายที่ดิน ตั้งแต่ พ.ศ. 2486 เนื่องจากการเดินทางเข้าสู่พื้นที่ยังไม่สะดวก (เก็ฏกุล ยืนยงอนันต์, 2529: 74, ส. พลายน้อย, 2552)

จากนั้นในช่วง พ.ศ.2499 จึงเริ่มมีผู้คนเข้าไปอยู่อาศัยประปรายและค่อยๆ มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น โดยเป็นชาวแพและชาวเรือ เนื่องจากโครงข่ายการคมนาคมทางบกได้เชื่อมโยงกันมากขึ้น ประกอบกับชีวิตความเป็นอยู่ในแพมีความลำบาก เนื่องจากกระแสน้ำที่ไหลมาอย่างกระตั้นหัน ภายหลังการสร้างเขื่อนเจ้าพระยาและเขื่อนภูมิพล และคลื่นจากเรือหางยาวติดเครื่องยนต์ได้กระแทกโปะแพให้ชำรุดเร็วกว่าปกติ ตลอดจนความเข้มงวดในการรักษาความสะอาดของที่อยู่อาศัยทั้งบนบกและในท้องน้ำของภาครัฐ ชาวแพจึงได้อพยพขึ้นมาอยู่บนบก ทำให้การตั้งถิ่นฐานในยุคนี้ เริ่มเปลี่ยนจากที่เคยอยู่บนท้องน้ำมาอยู่บนบก (เกื้อกูล ยืนยงอนันต์, 2529) (แผนที่ 4.18) โดยลักษณะที่อยู่อาศัย จึงมีทั้งเรือ แพ เรือที่อยู่บนน้ำ แพที่ยกขึ้นมาอยู่บนมีเสาสูง เรือนไม้ และบ้านแถวที่สร้างอยู่บนฝั่ง (ดังรูปที่ 4.7)

รูปที่ 4.7 ตัวอย่างที่พักอาศัยของชาวกรุงเทพฯ ในช่วงที่ 4

ปี พ.ศ.2490 การเดินทางด้วยถนนมีความสะดวกมากขึ้นจากการสร้างสะพานเชื่อมระหว่างเกาะเมืองกับบริเวณด้านนอก มีถนนระหว่างอยุธยากับจังหวัดใกล้เคียง ทำให้การขนส่งสินค้าเปลี่ยนมาเป็นขนส่งทางบก การค้าทางน้ำจึงเริ่มซบเซาลง ส่วนการค้าบนบกที่ย่านตลาดหัวรอกลับคึกคักขึ้นแทน โดยมีการค้าขายในอาคารไม้เล็กๆ จนกระทั่งเจริญขึ้นเป็นศูนย์กลางการค้าของอำเภอ นอกจากนั้น มีตลาดที่หัวแหลม ตลาดสถานีรถไฟ ตลาดป้อมเพชร และตลาดหน้าวัดปราสาท ซึ่งเคยเป็นย่านการค้าที่ต่อเนื่องมาจากในยุคก่อนๆ ส่วนศาสนสถานได้เป็นศูนย์กลางของแหล่งชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง และในยุคนี้ ได้สนับสนุนให้มีการบูรณะศาสนสถาน ภายในเกาะเมืองเพิ่มขึ้น จึงทำให้พื้นที่ที่มีความเจริญ ประกอบกับการวางผังเมืองใหม่ การตัดถนน การสร้างสถานที่ราชการและการโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินภายในกำแพงเมือง จึงเริ่มมีชุมชนเกิดขึ้นด้านในพื้นที่เกาะเมือง (เกื้อกูล ยืนยงอนันต์, 2529) ดังแผนที่ 4.19

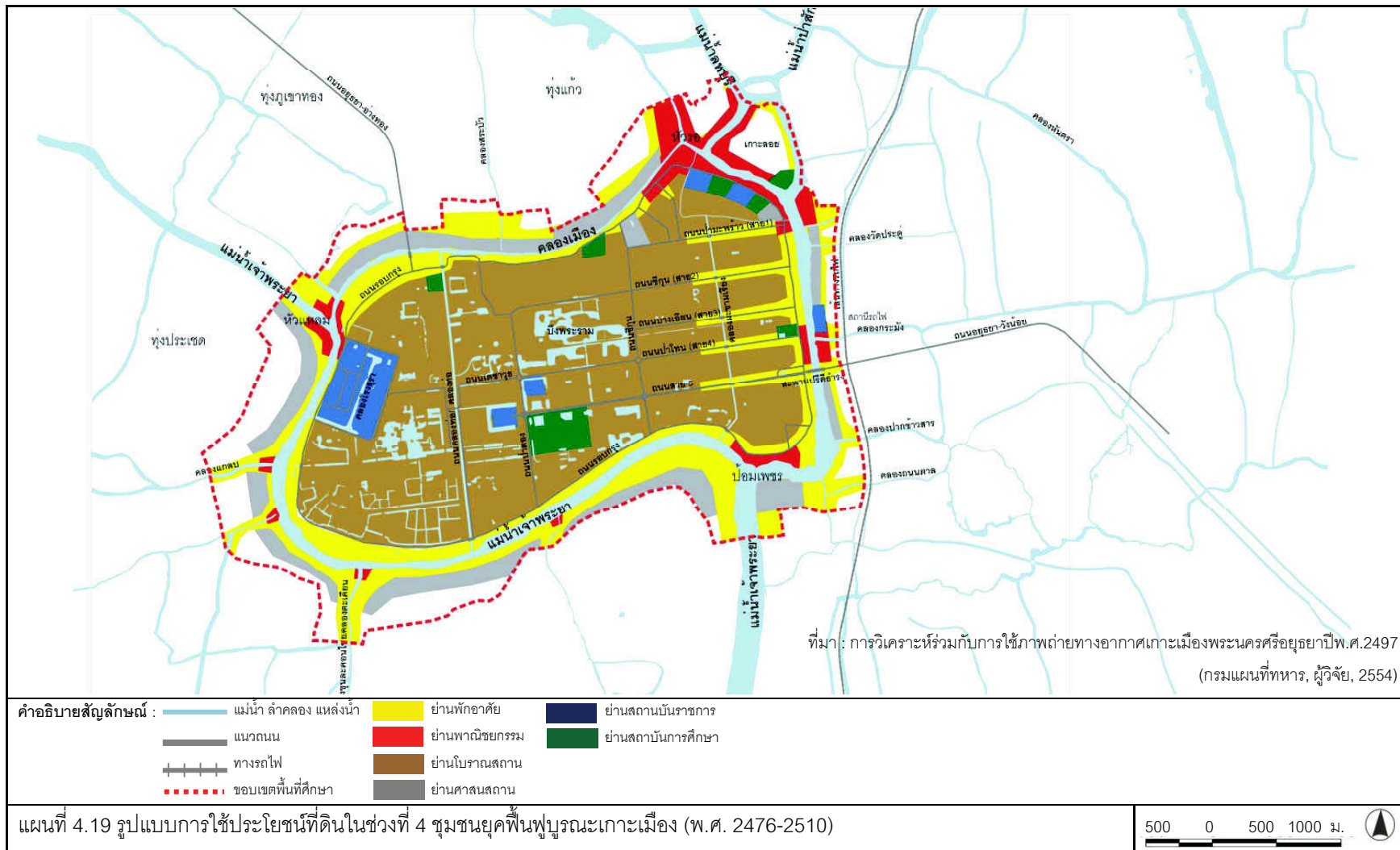

คำอธิบายสัญลักษณ์ : — แม่น้ำ ลำคลอง แหล่งน้ำ บริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐาน
 แนวถนน
 | | | | ทางรถไฟ
 ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

ที่มา : การวิเคราะห์ร่วมกับการใช้ภาพถ่ายทางอากาศเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาปีพ.ศ.2497
 (กรมแผนที่ทหาร, ผู้วิจัย, 2554)

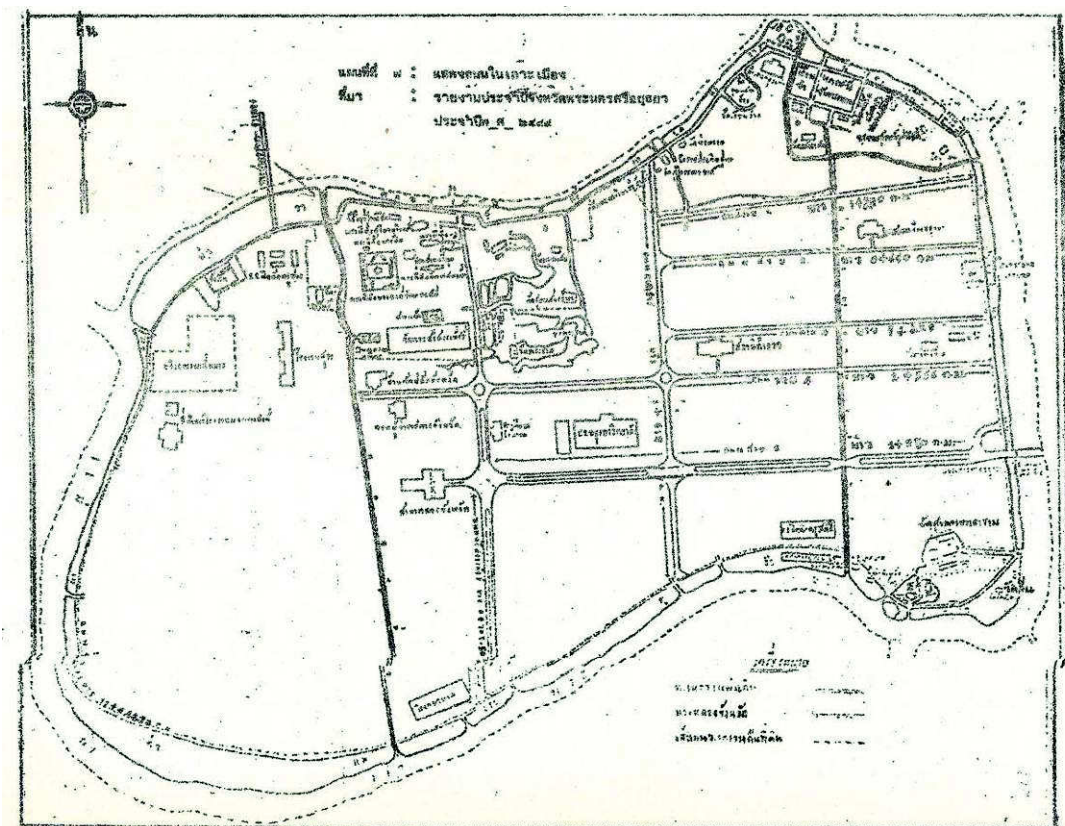
แผนที่ 4.18 ตำแหน่งการตั้งถิ่นฐานในช่วงที่ 4 ชุมชนยุคฟื้นฟูบูรณะเกาะเมือง (พ.ศ. 2476-2510)

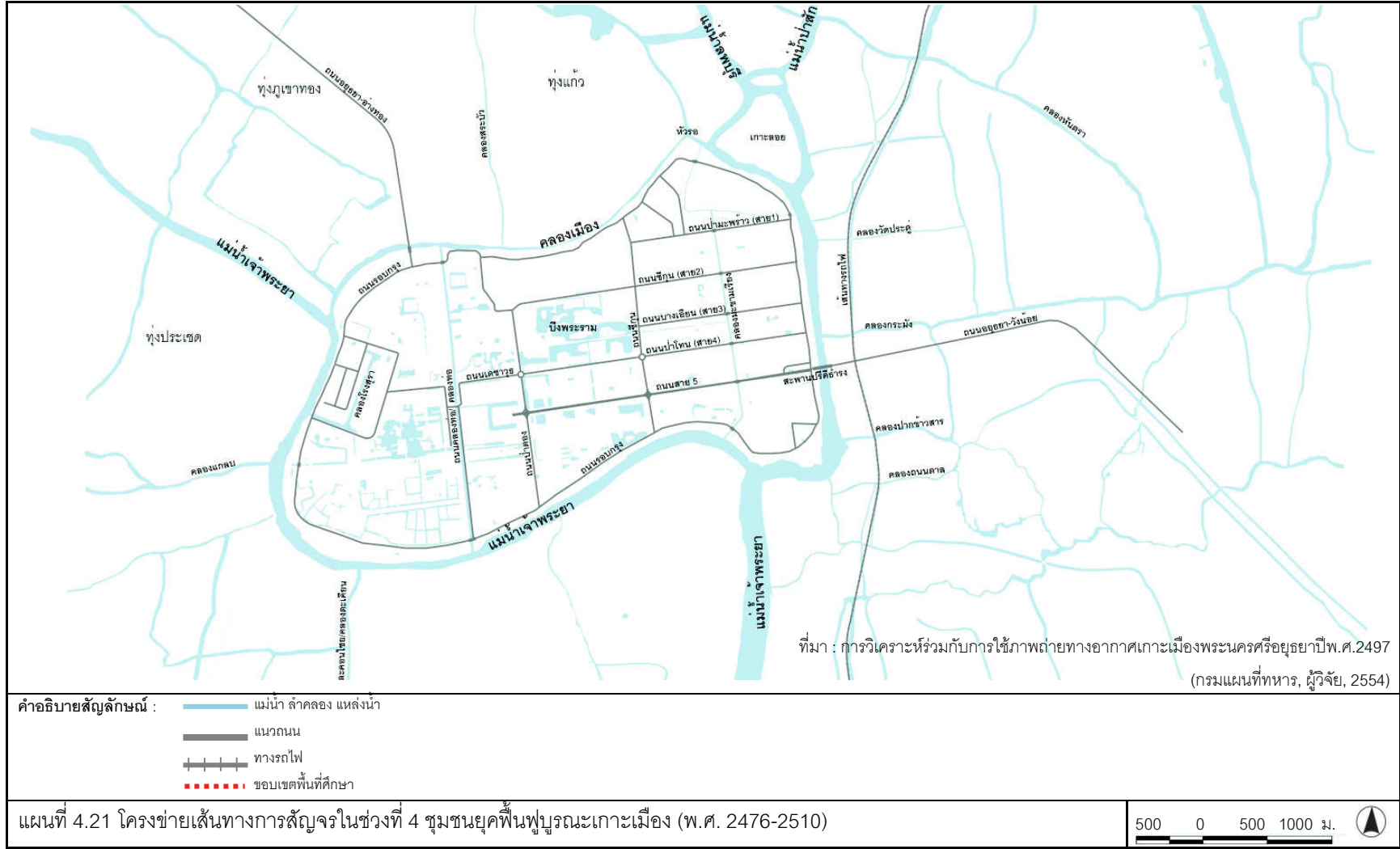

การสัญจรบริเวณเกาะเมืองมีความเปลี่ยนแปลงมากขึ้น ภายหลังจากการสร้างสะพานคอนกรีตข้ามแม่น้ำป่าสักเชื่อมกับพื้นที่ด้านนอก ในปี พ.ศ.2486 โดยการเวนคืนที่ดินของผู้คนที่อาศัยอยู่บริเวณเชิงสะพาน แล้วจัดให้ผู้คนไปตั้งบ้านเรือนที่บริเวณริมถนนซีกัน ผู้คนส่วนใหญ่มีความยินดี เนื่องจากต้องการให้มีสะพานข้ามแม่น้ำ รวมทั้ง เส้นทางคมนาคมทางบก ระหว่างเกาะเมืองกับกรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียงได้เชื่อมโยงกันมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ในระยะแรกยังไม่มียอดโดยสารประจำทาง ผู้คนจึงยังคงเดินทางด้วยเรือโดยสารหรือรถไฟ ในระยะต่อมาเมื่อมีรถประจำทางวิ่ง จึงทำให้ผู้คนมีโอกาสเลือกเดินทางได้มากขึ้น การคมนาคมทางบกจึงค่อยๆ มีบทบาทมากขึ้นตาม (เกื้อกุล ยืนยงอนันต์, 2529)

ส่วนการสัญจรภายในเกาะเมือง รัฐบาลได้กำหนดให้มีแผนและผังเมืองของโครงข่ายการคมนาคมที่ชัดเจน โดยการสร้างถนนสายต่างๆ จากถนนอุทง (ถนนรอบกรุง) มาয়งศาลากลางจังหวัด ได้แก่ ถนนโรจนะ ถนนศรีสรรเพชญ์ ถนนสาย 1 (หรือถนนปามะพร้าว) ถนนสาย 2 (หรือถนนตลาดเจ้าพรหม) ถนนสาย 3 (หรือถนนบางเอียน) ถนนสาย 5 (หรือถนนโรจนะ) ดังข้อมูลในแผนที่ 4.20 - 4.21 ซึ่งการพัฒนาเหล่านี้ล้วนต้องการให้ผู้คนเข้าไปอยู่อาศัยในพื้นที่เกาะเมืองทั้งสิ้น

แผนที่ 4.20 การพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกภายในพื้นที่เกาะเมืองตามนโยบายรัฐบาลในสมัยนี้ (ที่มา : รายงานประจำปีจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พ.ศ.2489 อ้างในเกื้อกุล ยืนยงอนันต์, 2529: 62)

ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตย ในปี พ.ศ. 2475 ได้ยกเลิกการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล เมืองต่างๆ ที่ต้องเดินทางมาติดต่อราชการที่เกาะเมือง จึงไม่มีความจำเป็นต้องเดินทางมาอีกต่อไป ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างเกาะเมืองกับพื้นที่โดยรอบที่เป็นไปเพื่อการติดต่อราชการจึงลดบทบาทลง แต่บทบาทของการเป็นแหล่งการศึกษายังคงมีอยู่ ส่วนความสัมพันธ์ทางการค้า โดยเฉพาะทางน้ำก็มีน้อยลง แต่มีการขนส่งสินค้าและการค้าบนบกมากขึ้น ด้วยการเดินทางและขนส่งด้วยรถไฟหรือรถยนต์ เนื่องจากมีความสะดวกและรวดเร็วกว่า ส่วนกลุ่มพ่อค้าที่เคยขายสินค้าทางน้ำจากหัวเมืองต่างๆ ก็ลดน้อยลงไปด้วย (สุตารา สุจฉายา, 2538) จึงอาจกล่าวได้ว่า ชุมชนในบริเวณเกาะเมืองจากที่เคยต้องมีความสัมพันธ์กับพื้นที่อื่นๆ จากภายนอกผ่านโครงข่ายเส้นทางสัญจรทางน้ำที่เชื่อมต่อกันอย่างทั่วถึง มาในยุคนี้ถูกลดบทบาทลงและแทนที่ด้วยโครงข่ายเส้นทางสัญจรทางบก ซึ่งส่งผลโดยตรงให้ผู้คนที่ย้ายอยู่ในชุมชนต่างๆ ต้องมีสภาพชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป โดยมีรายละเอียดต่อไปนี้

4.2.4.2 สภาพสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจของชุมชน

ชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในช่วงก่อน พ.ศ.2490 ได้ใช้ชีวิตอยู่ในเรือหรือแพบนท้องน้ำ รวมทั้ง การค้าขาย การเดินทางติดต่อล้วนใช้เส้นทางน้ำทั้งสิ้น แต่ในช่วง พ.ศ.2489-2490 เป็นต้นมา ชีวิตความเป็นอยู่บนท้องน้ำกลับมีความลำบากมากขึ้น เนื่องจากการสร้างเขื่อนได้ทำให้การใช้ชีวิตอยู่บนท้องน้ำมีความยากลำบาก ประกอบกับการจัดสาธารณูปโภคบนบกของภาครัฐ บนบกให้มีความครบถ้วนมากกว่าการอยู่บนท้องน้ำ เพื่อจูงใจผู้คนให้ขึ้นมาอยู่บนบก ส่งผลให้ผู้คนจำเป็นต้องอพยพขึ้นมาตั้งบ้านเรือนอยู่ริมน้ำ ซึ่งเป็นการเช่าที่ดินของวัดหรือที่ดินทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ขนาดเล็กในราคาถูก

นอกจากกลุ่มคนพื้นเพดั้งเดิมและกลุ่มพ่อค้าที่เคยมีบทบาทต่อระบบการค้าของอยุธยาแล้ว ในยุคนี้ได้มีกลุ่มข้าราชการที่ย้ายเข้ามาอาศัยอยู่มากขึ้นกว่าที่ผ่านมา เนื่องจากการจัดตั้งสถานที่ราชการ ผู้คนทั่วไปยังคงประกอบอาชีพค้าขาย รับจ้าง หัตถกรรม ช่างฝีมือ นอกจากนั้น มีอาชีพรับจ้างในโรงงานแอลกอฮอล์ นอกจากนั้น ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 การค้าข้าวมีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจ เนื่องจากเป็นการผลิตเพื่อส่งออก ส่งผลให้พื้นที่รอบนอกเกาะเมือง ได้มีการทำนาอย่างกว้างขวาง พ่อค้าชาวจีนจึงไปรับซื้อข้าวแล้วนำข้าวเปลือกมาสีที่โรงสีในอยุธยาก่อน แล้วจึงนำไปจำหน่ายต่อที่กรุงเทพฯ หรือจำหน่ายให้พ่อค้าที่ร้านขายปลีกในตลาดหัวรอ ทำให้ในระยะนี้บริเวณริมน้ำบริเวณเกาะเมืองมีโรงสีเกิดขึ้น และผู้คนจำนวนหนึ่งประกอบอาชีพรับจ้างในโรงสี ดังนั้น ในเกาะเมืองยุคนี้จึงมีกลุ่มคนหลากหลายอาชีพ

ส่วนทางด้านศาสนา วัฒนธรรมและประเพณีของผู้คนในยุคนี้ประกอบด้วย 4 กลุ่มหลัก ได้แก่ ชาวไทยพุทธ ชาวไทยมุสลิม ชาวไทยเชื้อสายญวนนับถือศาสนาคริสต์ และชาวไทยเชื้อสายจีนนับถือศาสนาพุทธ ซึ่งมีความแตกต่างกันทางวัฒนธรรม แต่ผู้คนต่างปรับตัวเข้าสู่ความเป็นไทยมากขึ้น เช่น การปรับเปลี่ยนค่านิยมบางอย่าง การเปลี่ยนมาใช้ชื่อและนามสกุลแบบไทย การฝึกหัดพูดภาษาไทยตลอดจน การศึกษาในระบบตามที่ภาครัฐกำหนด

นับตั้งแต่ ในปี พ.ศ.2480 เป็นต้นมา ชุมชนในพื้นที่เกาะเมืองได้เริ่มมีความทันสมัยมากขึ้น จากการมีน้ำประปาและไฟฟ้าใช้ รวมทั้ง มีการรักษาพยาบาลที่โรงพยาบาลปัญจมาภิราชอุทิศ ส่วนด้านความบันเทิง ผู้คนจะมีการละเล่นในงานเทศกาลและงานประเพณี รวมทั้ง มีสถานบันเทิงต่างๆ อยู่ที่ตลาดหัวรอ และมีสถานที่พักผ่อนอยู่ที่บริเวณบึงพระราม (เก็ฏฐล ยืนยงอนันต์, 2529)

การฟื้นฟูและพัฒนาพื้นที่จึงเป็นการสร้างความเจริญให้เกาะเมืองไม่ให้อำนาจด้วยการออกโฉนดที่ดิน เพื่อจูงใจให้ผู้คนเข้ามาอยู่อาศัย การพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวก ทั้งถนนและสะพาน รวมทั้งจัดตั้งสถานที่ราชการขึ้น และขณะเดียวกัน กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานและบูรณะโบราณสถานสำคัญ โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ.2586-2487

จึงกล่าวได้ว่า ความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เกาะเมืองในยุคนี้ เป็นผลมาจากแผนและนโยบายของกลุ่มผู้นำ ประกอบกับ ความต้องการของผู้คนในพื้นที่ได้สนับสนุนให้เกิดการพัฒนา ส่งผลต่อเนื่องให้เกิดชุมชนขึ้น ทั้งด้านในและด้านนอกเกาะเมือง มีการเปลี่ยนรูปแบบการอยู่อาศัยจากในแพบนท้องน้ำ มาตั้งบ้านเรือนอยู่บนบกริมถนน นับเป็นการเปลี่ยนแปลงมากกว่าทุกยุคสมัยที่ผ่านมา และเมื่อโครงข่ายการคมนาคมทางบกเชื่อมโยงกันอย่างทั่วถึงทุกพื้นที่ และภาคอุตสาหกรรมขยายตัว จึงทำให้พื้นที่เกาะเมืองมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากอีกครั้ง ดังรายละเอียดในยุคต่อไป

4.2.5 ช่วงที่ 5 : ชุมชนยุคอนุรักษ์และพัฒนาเป็นนครประวัติศาสตร์ (พ.ศ.2511-2554)

ตั้งแต่ พ.ศ.2510 เป็นต้นมา บริเวณจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีการทำนากันอย่างกว้างขวางเพื่อการส่งออก แต่ในช่วงพ.ศ.2518-2524 ได้เกิดโรคระบาดทำให้ข้าวเสียหาย ประกอบกับมีฝนแล้งติดต่อกัน ทำให้หลายครอบครัวต้องประสบปัญหาขาดทุน ต้องขายที่นาไปในราคาถูกเพื่อปลดหนี้ จากนั้นประมาณ พ.ศ.2530 ภาคอุตสาหกรรมได้ขยายตัว ส่งผลให้ราคาที่ดินสูงขึ้นทั่วประเทศ โดยเฉพาะที่ดินในอยุธยามีราคาเพิ่มขึ้นอย่างทวีคูณ จึงเป็นแรงกระตุ้นให้ชาวนาส่วนหนึ่งพากันขายที่ดินของตน หลังจากนั้นเพียงไม่นาน พื้นที่รอบนอกเกาะเมือง จึงมีโรงงานอุตสาหกรรมเกิดขึ้นหลายแห่ง ส่วนในเกาะเมืองได้เกิดห้องเช่าและหอพักสำหรับคนงานขึ้นจำนวนมาก การจราจรในช่วงเช้าและเย็นคับคั่งด้วยรถโดยสารขนาดใหญ่ที่รับส่งคนงาน ที่เข้ามาอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นหลายตา ในพื้นที่จึงมีทั้งคนดั้งเดิม และคนเข้ามาอาศัยอยู่ใหม่อย่างต่อเนื่องจนกระทั่งปัจจุบัน (สุดารา สุจฉายา, 2538)

เมื่อจังหวัดพระนครศรีอยุธยาและพื้นที่เกาะเมือง ได้กลายเป็นแหล่งรองรับภาคอุตสาหกรรมและกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง แต่พื้นที่ยังคงมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงมีนโยบายในการบริหารจัดการพื้นที่ โดยเฉพาะในปี 2530 กรมศิลปากรจึงกำหนดให้พื้นที่เกาะเมืองเป็น "นครประวัติศาสตร์" ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 3,000 ไร่ ให้เป็นเมืองเก่าที่มีทัศนียภาพสวยงาม จึงส่งผลโดยตรงต่อชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ จากการจัดระเบียบต่างๆ รวมทั้ง ข้อกำหนดในการปลูกสร้าง

และการใช้สอยในอาคาร ฯลฯ โดยที่ดินส่วนใหญ่ในเขตอนุรักษ์เป็นที่ดินของราชพัสดุ มีหน่วยงานต่างๆ เป็นดูแล เช่น กรมศิลปากร กรมธนารักษ์ กรมการศาสนา ตลอดจนวัดต่างๆ (กรมศิลปากร, 2537)

4.2.5.1 ลักษณะเชิงพื้นที่ของชุมชนและความสัมพันธ์กับองค์ประกอบของเมือง

ตั้งแต่ปี 2500 เป็นต้นมา ชาวเมืองบางส่วนได้ย้ายขึ้นมาอาศัยอยู่บนบก ริมฝั่งแม่น้ำทั้งในและนอกเกาะเมือง โดยกลุ่มคนไทยจะอยู่แถบทางด้านเหนือและตะวันออก กลุ่มคนไทยเชื้อสายจีนจะอาศัยอยู่บริเวณวัดพันธุเชิงและริมฝั่งน้ำตรงกันข้าม กลุ่มคนไทยมุสลิมอยู่บริเวณรอบมัสยิดแถบหัวแหลม คลองคูจาม คลองตะเคียน ในช่วงเวลาเดียวกันได้เริ่มมีผู้คนที่อยู่ในอำเภอโดยรอบ เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเกาะเมืองมากขึ้นกว่าในยุคอื่นๆ ต่อเนื่องกับช่วงปี พ.ศ.2480-2500 ที่ภาครัฐสนับสนุนให้เข้ามาอยู่ในเกาะเมือง ผู้ที่เข้ามาส่วนใหญ่จึงเป็นญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านหรือคนรู้จักชักชวนกันมา โดยจะอาศัยอยู่ในบริเวณใกล้ๆ กัน ปัจจุบันการตั้งถิ่นฐานของคนกลุ่มนี้จึงมีอายุไม่ต่ำกว่า 50 ปี โดยส่วนใหญ่เช่าที่ดินบริเวณโดยรอบศาสนสถานหรือใกล้ๆ โบราณสถาน ทำให้บางกลุ่มบางครอบครัวที่อยู่ในพื้นที่ขนาดเล็ก จึงค่อนข้างมีความแออัดเมื่อมีสมาชิกเพิ่มขึ้น (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2553) ที่อยู่อาศัยของผู้คนในยุคนี้ ในช่วงแรกเป็นบ้านไม้ยกพื้นสูง กลุ่มห้องแถวไม้ ในแบบชั้นเดียวหรือสองชั้น มีอายุราว 90 – 100 ปี ส่วนที่อยู่อาศัยในช่วงต่อมา มีลักษณะเป็นบ้านเดี่ยว ทาวน์เฮาส์ ตึกแถว อาคารพาณิชย์ ที่มีความสูงมากกว่าสองชั้น จึงมีทั้งอาคารสมัยเก่าและสมัยใหม่ผสมผสานกันในปัจจุบันอยู่บนที่ดินทั้งสิ้น (การสำรวจ, 2552) ดังรูปที่ 4.8

กลุ่มบ้าน เรือนพักอาศัย

เรือนแถว ตึกแถวค้าขาย

ทาวน์เฮาส์ และอาคารพาณิชย์

รูปที่ 4.8 รูปแบบที่อยู่อาศัยทั่วไปในยุคปัจจุบัน (การสำรวจ, 2553)

ในช่วงปี พ.ศ.2538-2541 ได้เริ่มดำเนินการกำหนดบริเวณชุมชนที่ต้องถูกรื้อย้ายออกจากพื้นที่เขตนครประวัติศาสตร์ และบางชุมชนไม่ถูกโยกย้ายแต่ต้องดำเนินการปรับปรุงสภาพแวดล้อมซึ่งได้ดำเนินการในช่วงปี พ.ศ.2542-2544 ในยุคนี้อาจมีชุมชนที่ต้องปรับเปลี่ยนการอยู่อาศัยใน 2 แบบ คือ (1) ชุมชนที่ต้องปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้น² (2) ชุมชนที่ต้องถูกรื้อย้ายไปอยู่ที่อื่นที่รัฐจัดหาให้ ซึ่งการย้ายบ้านเรือนจะมี 2 ลักษณะ คือ (2.1) สร้างบ้านเรือนตามแบบที่ต้องการ แต่วางในตำแหน่งตามแผนผังที่กำหนดให้³ (2.2) สร้างบ้านเรือนและวางในตำแหน่งตามแผนผังที่กำหนดให้⁴ (การเก็บข้อมูลภาคสนาม, 2553) รูปที่ 4.9

(1) ชุมชนที่ต้องปรับปรุงสภาพแวดล้อม (ชุมชนอาคารสงเคราะห์)

(2) ชุมชนที่ถูกรื้อย้าย วางอาคารตามแผนผังที่กำหนดขึ้นใหม่ ตัวอาคารเจ้าของบ้านกำหนดเอง (ชุมชนคลองเกล้า)

(3) ชุมชนที่ถูกรื้อย้าย วางอาคารและรูปแบบอาคารตามที่กำหนดขึ้น (ชุมชนหน้าพระตำหนัก)

รูปที่ 4.9 รูปแบบที่อยู่อาศัยของชุมชนที่ถูกรื้อย้ายและที่ปรับปรุงสภาพแวดล้อม (การสำรวจ, 2553)

² เป็นการออกแบบที่อยู่อาศัยใหม่ สร้างด้วย คสล. 2 ชั้นครึ่ง ในแบบเดียวกันทั้งชุมชน ชาวชุมชนได้ร่วมกันการวางผังกลุ่มอาคารเส้นทางสัญจรและพื้นที่ว่างส่วนกลาง ผู้คนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน เช่น **ชุมชนอาคารสงเคราะห์**

³ ชุมชนถูกย้ายไปอยู่ในพื้นที่ที่จัดเตรียมไว้ มีการวางอาคารเป็นกลุ่มตามแผนผังที่กำหนด ตัวอาคารบ้านเรือนเป็นแบบที่เจ้าของบ้านกำหนดเอง จึงทั้งที่เป็นบ้านเดี่ยวแบบสมัยใหม่ เรือนแถว บ้านแถว ทั้งแบบชั้นเดียวและสองชั้น ดังเช่น **ชุมชนคลองเกล้า**

⁴ ชุมชนที่ถูกย้ายให้ไปอยู่ในพื้นที่ที่จัดเตรียมไว้ มีลักษณะตัวอาคารบ้านเรือนและการวางอาคารเป็นกลุ่มตามแผนผังตามหน่วยงานภาครัฐกำหนดขึ้น ในลักษณะเป็นเรือนแถว ทั้งแบบชั้นเดียวและสองชั้น โดยมีรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์ เช่น การเปิดด้านหน้าเพื่อเป็นหน้าร้านใน **ชุมชนหน้าพระตำหนัก** ซึ่งมีอาชีพหัตถกรรมแกะสลักหิน

จึงเห็นได้ว่า ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชน มีรูปแบบที่แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับระยะเวลาและลักษณะการเข้ามาอยู่อาศัย โดย (1) **ชุมชนที่เป็นกลุ่มคนเก่าแก่ดั้งเดิม** ได้แก่ ชำราชากร พ่อค้า และชาวเมืองกรุงเก่าที่อยู่อาศัยมาอย่างต่อเนื่อง ดังเช่น กลุ่มคนดั้งเดิม จะตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ๆ กับแม่น้ำรอบเกาะเมือง เป็นอาคารชั้นเดียวหรือสองชั้น และมีบ้านเรือนของญาติพี่น้องเพื่อนบ้านตั้งอยู่ในละแวกเดียวกัน ส่วนกลุ่มข้าราชการจะมีบ้านเรือนอยู่บนที่ดินภายในเกาะเมือง มีลักษณะเป็นบ้านเดี่ยว ทั้งแบบชั้นเดียวหรือสองชั้นที่มักมีรั้วรอบขอบชิด และกลุ่มพ่อค้าจะมีลักษณะเป็นเรือนแถว ห้องแถว ตึกแถว ตลอดจนอาคารพาณิชย์เพื่อใช้ค้าขาย ชุมชนกลุ่มนี้ถือเป็นการตั้งถิ่นฐานยาวนานที่สุดของพื้นที่เกาะเมือง โดยมีอายุประมาณ 60-70 ปี (หรืออยู่ในช่วงไม่เกิน 100 ปี) และมักเป็นเจ้าของที่ดิน (2) **ชุมชนที่เป็นกลุ่มคนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน** จากพื้นที่รอบนอก จะสร้างบ้านเรือนชั้นแบบชั้นเดียวหรือสองชั้น เกาะกลุ่มกันอย่างหนาแน่นโดยมีทางเดินแคบๆ ระหว่างตัวบ้านแต่ละหลัง ซึ่งเป็นญาติพี่น้องหรือคนรู้จักกันทั้งสิ้น กลุ่มนี้มีอายุในการตั้งถิ่นฐานประมาณ 50-60 ปี (3) **ชุมชนที่เป็นกลุ่มคนที่ถูกรื้อย้ายบ้านเรือนหรือมีการปรับปรุงสภาพแวดล้อมใหม่** จะเป็นชุมชนที่มีลักษณะการวางอาคารเป็นกลุ่มตามแผนผังที่กำหนดขึ้นใหม่ ตัวอาคารบ้านเรือนมีลักษณะทั้งที่เป็นบ้านเดี่ยวแบบสมัยใหม่ เรือนแถว บ้านแถว ทั้งแบบชั้นเดียวหรือสองชั้น มีอายุในการตั้งถิ่นฐานประมาณ 20-30 ปี (รูปที่ 4.10) และมีตำแหน่งการตั้งถิ่นฐานในบริเวณต่างๆ

(1) ที่อยู่อาศัยของกลุ่มคนเก่าแก่ดั้งเดิม

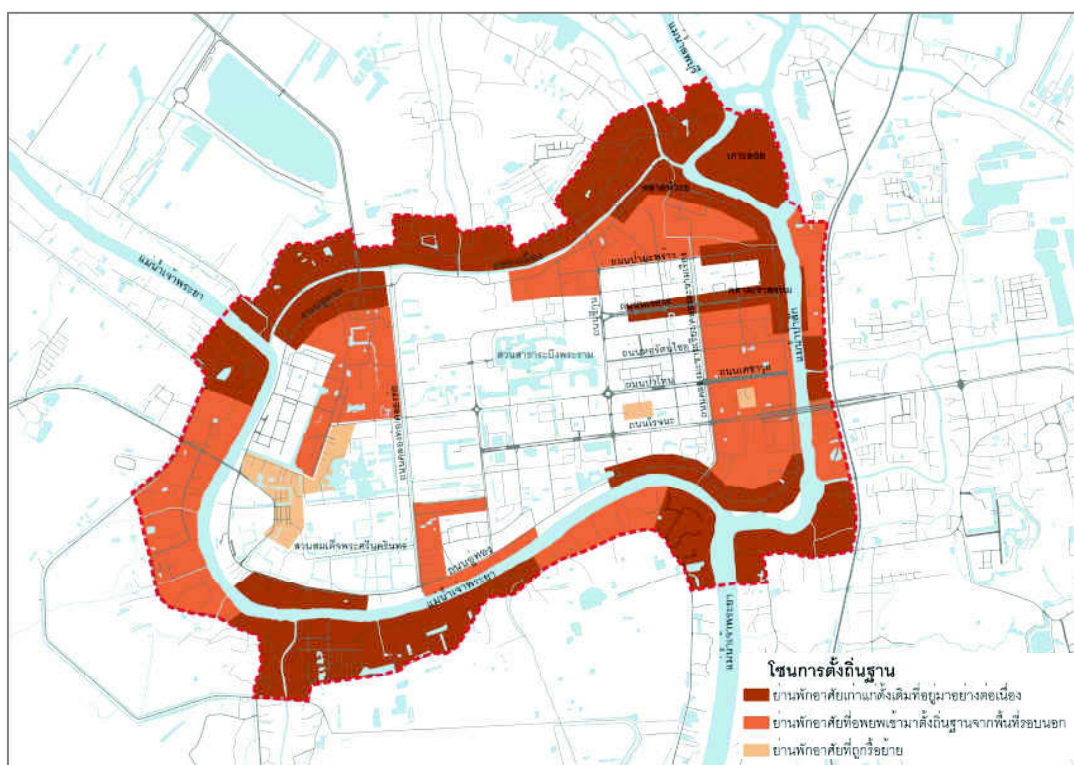
(2) ที่อยู่อาศัยของกลุ่มคนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน

(3) ที่อยู่อาศัยของกลุ่มคนที่ถูกรื้อย้ายชุมชน

รูปที่ 4.10 รูปแบบการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนตามระยะเวลาและลักษณะการเข้ามาอยู่อาศัย

ตำแหน่งที่มีการตั้งถิ่นฐานของทั้ง 3 กลุ่มในบริเวณต่างๆ โดย (1) **ชุมชนที่เป็นกลุ่มคนเก่าแก่ดั้งเดิม** โดยส่วนใหญ่จะกระจายไปทั่วพื้นที่ใกล้ๆ แม่น้ำที่ล้อมรอบเกาะเมืองโดยเฉพาะฝั่งนอกเกาะเมือง ทั้งทางด้านเหนือริมคลองเมือง ทางด้านตะวันออกริมแม่น้ำป่าสัก ทางด้านตะวันตกและด้านใต้ริมแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานอย่างหนาแน่นจะอยู่บริเวณตลาดหัวรอ ตลาดเจ้าพรหม และริมถนนโรจนะทั้ง 2 ฝั่งถนน (2) **ชุมชนพักอาศัยของผู้คนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน** จากพื้นที่รอบนอกส่วนใหญ่จะตั้งบ้านเรือนอยู่บนพื้นที่ว่างริมถนนคูทอง พื้นที่ว่างระหว่างโบราณสถาน ศาสนสถานต่างๆ ในเกาะเมืองตลอดจนทางด้านตะวันตกของเกาะเมืองใกล้ๆ กับคลองท่อ และ (3) **ชุมชนพักอาศัยของผู้คนที่ถูกรื้อย้ายบ้านเรือน** ได้ถูกกำหนดให้ตั้งอยู่ทางด้านตะวันตกของเกาะเมือง (การเก็บข้อมูลภาคสนาม, 2553) จึงแสดงตำแหน่งได้ดังแผนที่ 4.22 และสรุปในแผนที่ 4.23

แผนที่ 4.22 ประเภทชุมชนจำแนกตามระยะเวลาและลักษณะการเข้ามาอยู่อาศัย

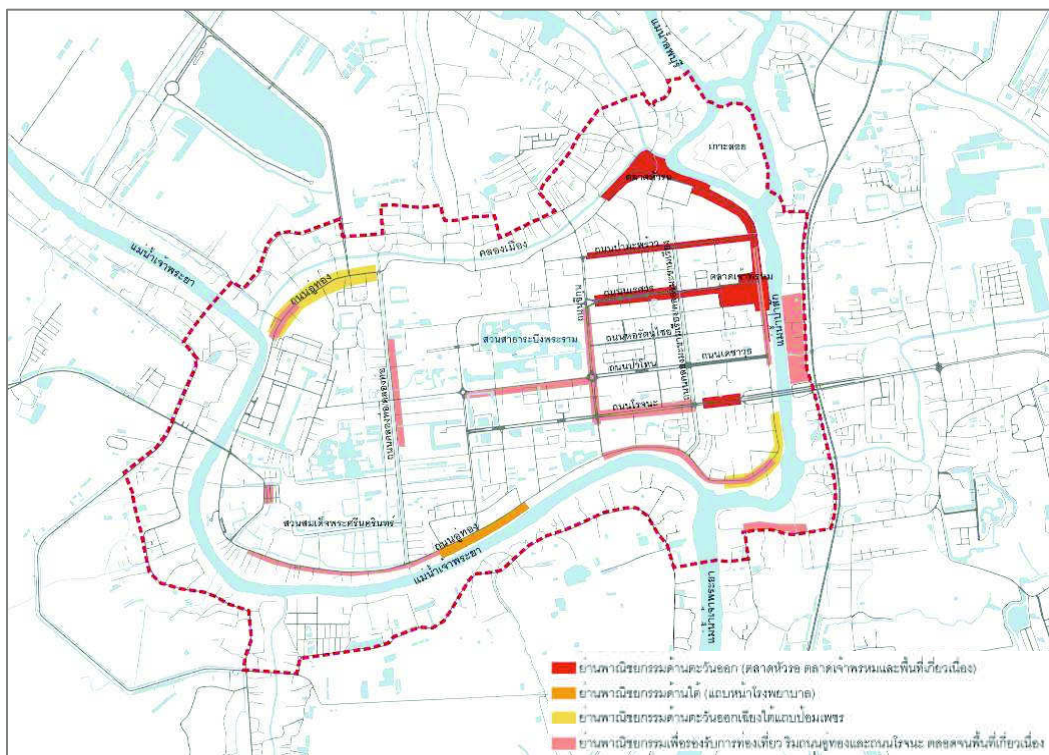
คำอธิบายสัญลักษณ์ : แม่น้ำ ลำคลอง แหล่งน้ำ บริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐาน
 แนวถนน
 ทางรถไฟ
 ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

ที่มา : การวิเคราะห์ร่วมกับการใช้ภาพถ่ายดาวเทียมเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาปีพ.ศ.2547
 (ศูนย์บริการวิชาการ จุฬาฯ .2554)

แผนที่ 4.23 ตำแหน่งการตั้งถิ่นฐานในช่วงที่ 5 ชุมชนยุคอนุรักษ์และพัฒนาเป็นนครประวัติศาสตร์ (พ.ศ. 2511-2554)

ย่านการค้า มีอยู่ในหลายพื้นที่ แต่ส่วนใหญ่อยู่ในบริเวณที่มีชุมชนเก่าแก่ทาง ตะวันออก อาจจำแนกได้ 4 บริเวณ คือ (1) ด้านตะวันออก เป็นตลาดเจ้าพรหมและตลาดหัวรอ เป็นย่าน การค้าขนาดใหญ่และเก่าแก่ มีความหลากหลายเข้มข้นของประเภทสินค้า ทั้งที่ใช้ในชีวิตประจำวันและเชิง พาณิชยกรรม (2) ด้านใต้ ตรงข้ามโรงพยาบาล เป็นย่านการค้าเกิดขึ้นใหม่ มีร้านค้าสะดวกซื้อ ร้านของชำ สินค้า เบ็ดเตล็ด และสินค้าพื้นเมือง (3) ด้านตะวันตกแถบหัวแหลม เป็นย่านการค้าขนาดเล็กที่มีร้านค้าสะดวกซื้อ ร้านของชำประปราย รวมทั้ง มีแหล่งผลิตและจำหน่ายสินค้าพื้นเมือง (4) ด้านตะวันออกเฉียงใต้แถบป้อม เพชร มีลักษณะเดียวกับหัวแหลม นอกนั้น กระจายอยู่ริมถนนอุทง ซึ่งเป็นย่านพาณิชยกรรมเพื่อรองรับการ ท่องเที่ยว เช่น ร้านอาหาร โรงแรม เกสเฮ้าส์ (การเก็บข้อมูลภาคสนาม, 2553) (แผนที่ 4.24 รูปที่ 4.11)

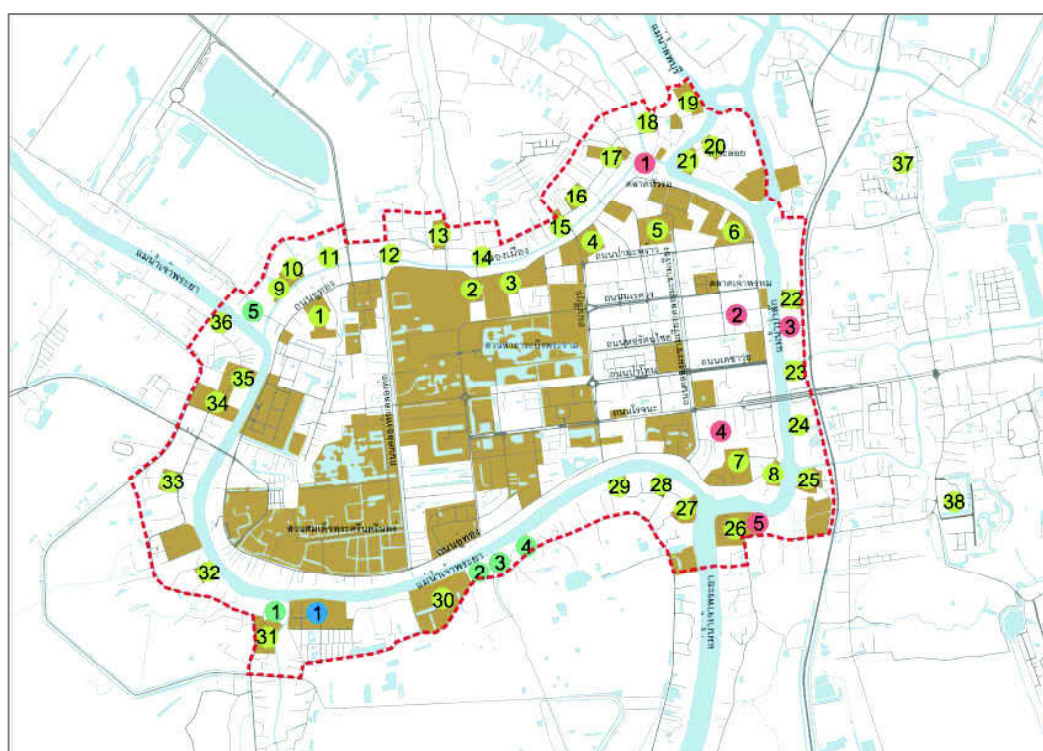

แผนที่ 4.24 ย่านพาณิชยกรรมจำแนกตามลักษณะและขนาดของกิจกรรมการค้า

รูปที่ 4.11 ย่านพาณิชยกรรมบริเวณเกาะเมืองในยุคปัจจุบัน

ศาสนสถานที่มีความเกี่ยวข้องกับชุมชน พบว่า มีทั้งศาสนสถานที่อยู่รอบเกาะเมืองและมีบางส่วนอยู่ในเกาะเมือง โดยมีชุมชนอาศัยอยู่รายรอบ กลายเป็นศูนย์กลางทางสังคมของชุมชนนั้นและชุมชนใกล้เคียง ดังเห็นได้จากชื่อชุมชนที่ตั้งตามชื่อวัด เช่น วัดเชิงท่า วัดหน้าพระเมรุ วัดท่ากาห้อง วัดพนัญเชิง วัดธรรมนิยม ฯลฯ ส่วนวัดในเกาะเมือง เช่น วัดตึก วัดปราสาท วัดราชประดิษฐฐาน วัดสุวรรณ เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีศาสนสถานของศาสนาอื่นๆ ได้แก่ มัสยิด โบสถ์ และศาลเจ้า ซึ่งส่วนใหญ่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำรอบเกาะเมือง รวมทั้งมีชุมชนตั้งอยู่รายล้อมเช่นกัน (แผนที่ 4.25 รูปที่ 4.12)

วัดในเกาะเมือง		วัดนอกเกาะเมือง		ศาลเจ้า		มัสยิด/สุเหร่า	
1 วัดตึก	9 วัดพรหมนิवास	17 วัดแม่บางปลี	25 วัดเกาะแก้ว	33 วัดลัดช่อง	1 ศาลเจ้าแม่ต้นจัน	1 มัสยิดนูรุลอิมานวริชชุนนะห์	
2 วัดธรรมิกราช	10 วัดศาลาปูน	18 วัดสามวิหาร	26 วัดพนัญเชิง	34 วัดกษัตริราช	2 ศาลเจ้าพ่อจ้อย	2 มัสยิดอัลมาดิเยตุสซอริฮาล	
3 วัดญาณเสน	11 วัดมเหยงค์	19 วัดมหาโลก	27 วัดโสมนัสราช	35 วัดธรรมาราม	3 ศาลเจ้าปึงเถกงม่า	3 มัสยิดอาลีอินนูวอนัน	
4 วัดราชประดิษฐฐาน	12 วัดเชิงท่า	20 วัดแค	28 วัดนางกุย	36 วัดท่ากาห้อง	4 ศาลเจ้าแม่ทับทิม	4 มัสยิดอิสลามวัดนา	
5 วัดเสนาสนาราม	13 วัดหน้าพระเมรุ	21 วัดมณฑป	29 วัดขุนพรหม	37 วัดอโยธยา	5 ศาลเจ้าแม่สร้อยดอกหมาก	5 มัสยิดดารุซซุนนะห์	
6 วัดปราสาท	14 วัดกุฎีทอง	22 วัดธรรมนิยม	30 วัดพุทธโศภิต	38 วัดใหญ่ชัยมงคล			
7 วัดสุวรรณดาราราม	15 วัดวงษ์ฆ้อง	23 วัดพิชัยสงคราม	31 วัดกลางปากกราม				
8 วัดรัตนชัย (วัดจีน)	16 วัดอินทราวม	24 วัดกล้วย	32 วัดสนามไชย				

แผนที่ 4.25 ตำแหน่งศาสนสถานสำคัญที่มีอยู่ในปัจจุบัน

ส่วนพื้นที่โบราณสถานและเขตอุทยานประวัติศาสตร์ กำหนดโดยกรมศิลปากร ครอบคลุมพื้นที่ในเกาะเมือง 3,000 ไร่ โบราณสถานส่วนใหญ่เป็นวัดที่มีความสำคัญในสมัยกรุงศรีอยุธยา ไม่มีพระภิกษุจำพรรษาและมีลักษณะเป็นซากอิฐ ศิลาแลงที่ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์โดยกรมศิลปากร แบ่งเป็น 3 ประเภท คือ พระราชวัง โบราณสถานที่เคยเป็นศาสนสถาน สิ่งก่อสร้างและองค์ประกอบของเมือง ในพื้นที่โบราณสถานส่วนใหญ่จะกันชุมชนโดยรอบออกจากพื้นที่ รูปที่ 4.13

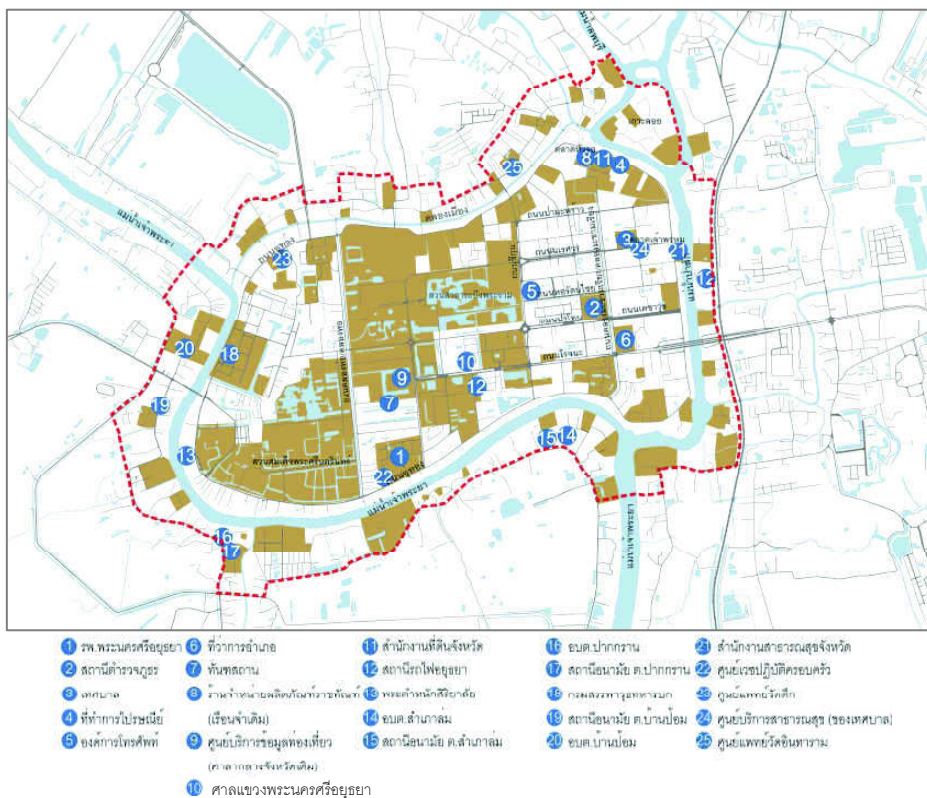

รูปที่ 4.12 ศาสนสถานที่มีชุมชนอาศัยอยู่รายรอบ กลายเป็นศูนย์กลางทางสังคมของชุมชน

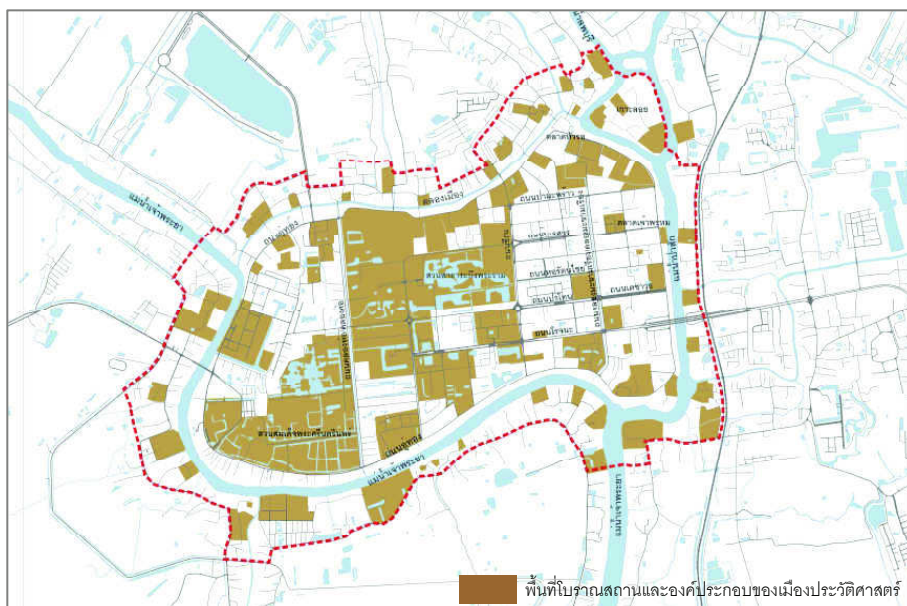
รูปที่ 4.13 พื้นที่โบราณสถานส่วนใหญ่ที่มักจะถูกชุมชนโดยรอบออกจากพื้นที่

สืบเนื่องจากการเป็นที่ตั้งของศูนย์กลางบริหารการปกครอง ส่งผลให้มีสถานที่ราชการสำคัญหลายแห่ง โดยส่วนใหญ่อยู่ทางตะวันออกบนถนนสายสำคัญ สถานที่ราชการสำคัญที่ผู้คนในชุมชนต่างๆ ต้องเข้ามาใช้บริการ ได้แก่ โรงพยาบาลและศูนย์แพทย์เครือข่าย เทศบาลพระนครศรีอยุธยา สถานศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบล สถานีอนามัย เป็นต้น (แผนที่ 4.26) (การสำรวจ, 2553) รวมทั้งสถาบันการศึกษาในทุกระดับชั้นอย่างหลากหลาย ตั้งแต่ขั้นพื้นฐานถึงระดับอุดมศึกษา สถานศึกษาเหล่านี้มีความสำคัญกับผู้คนในเกาะเมืองอย่างมาก เนื่องจาก ผู้คนส่วนใหญ่นิยมส่งให้ลูกหลานเข้าเรียนในสถานศึกษาในเกาะเมืองทั้งสิ้น นอกจากนี้ ยังมีแหล่งเรียนรู้ในลักษณะของพิพิธภัณฑ์ ได้แก่ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติจันทรเกษม พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา ศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา เป็นต้น (การสำรวจ, 2553)

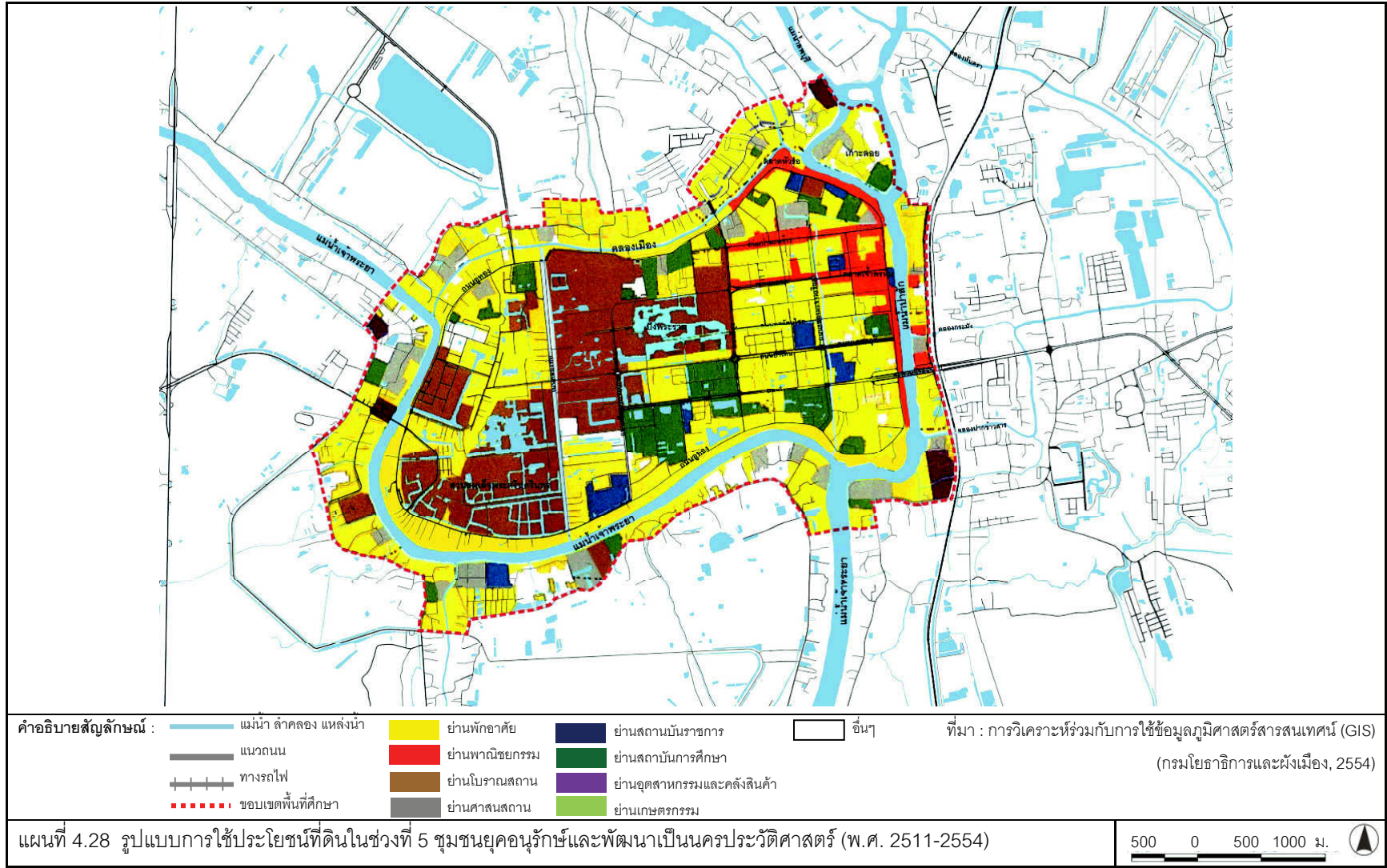

แผนที่ 4.26 ตำแหน่งสถานที่ราชการที่มีอยู่ในปัจจุบัน

จึงสามารถสรุปตำแหน่งที่ตั้งของโบราณสถานและองค์ประกอบของเมืองประวัติศาสตร์ ได้ดังแผนที่ 4.27 และสรุปรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินของยุคนี้ ดังแผนที่ 4.28

แผนที่ 4.27 ตำแหน่งที่ตั้งของโบราณสถาน สิ่งก่อสร้างและองค์ประกอบของเมืองประวัติศาสตร์

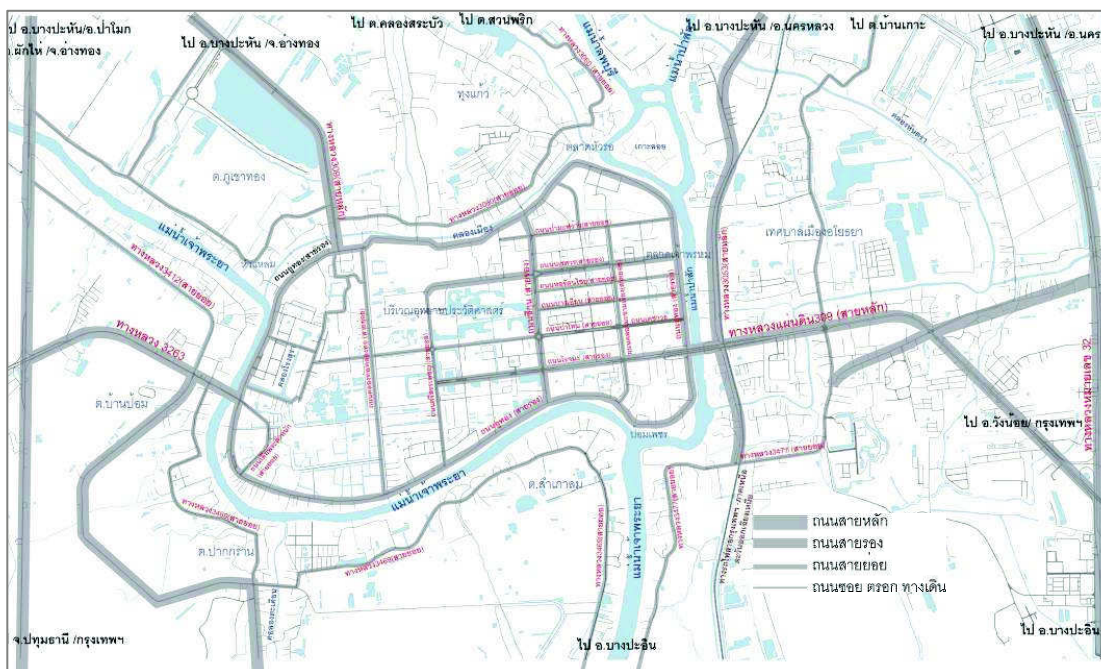

การเดินทางของผู้คนปัจจุบัน นิยมเดินทางใน 2 รูปแบบ คือ การใช้โครงข่ายการสัญจรทางบกและโครงข่ายการสัญจรทางน้ำ โดย

(1) การเดินทางภายในชุมชนและระหว่างชุมชนบนเกาะเมืองหรือนอกเกาะเมืองด้วยกัน จะใช้โครงข่ายการสัญจรทางบก ซึ่งมีลักษณะเป็นทางเดิน ถนนซอย รวมทั้งถนนสายรองและสายย่อยต่างๆ โดยใช้รถจักรยานยนต์ รถจักรยาน และการเดินเท้า มีเพียงส่วนน้อยที่ใช้รถยนต์ ส่วนการเดินทางระหว่างด้านในเกาะและนอกเกาะ ผู้คนจะนิยมข้ามฟากแม่น้ำที่ทำเรือซึ่งกระจายอยู่ริมแม่น้ำในชุมชน โดยขับรถจักรยานยนต์มาจอดหรือฝากไว้ ในจุดต่างๆ ใกล้เคียง ท่าเรือ ซึ่งให้บริการจอด แล้วจึงต่อเรือข้ามฟากเพื่อไปขึ้นรถโดยสารหรือรถไฟต่อไป บางส่วนขับรถจักรยานยนต์มาขึ้นแพข้ามฟากแม่น้ำ และบางส่วนใช้การเดินเท้าร่วมกับการโดยสารประจำทาง (การเก็บข้อมูลภาคสนาม, 2554)

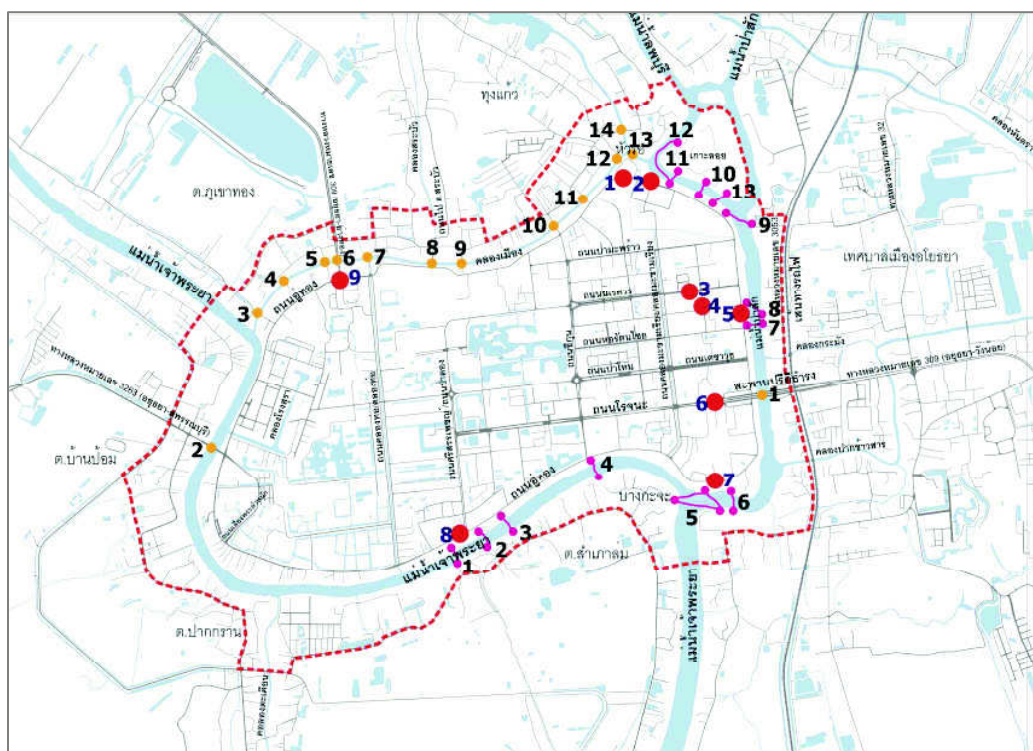
(2) การเดินทางการเดินทางออกสู่พื้นที่รอบนอก ผู้คนนิยมเดินทางโดยใช้รถจักรยานยนต์ รถยนต์ส่วนตัว และรถโดยสารประจำทาง ซึ่งต้องใช้เส้นทางสายหลัก สายรองแล้วข้ามสะพานที่อยู่รอบเกาะเมือง

โครงข่ายการสัญจรทางบกภายในบริเวณโคกขามเกาะเมือง ประกอบด้วย ถนนและทางรถไฟ ระบบถนน ประกอบด้วย ถนนสายหลัก ถนนสายรอง ถนนสายย่อย สรุปลงแผนที่ 4.29

แผนที่ 4.29 ศักยภาพของโครงข่ายการสัญจรทางบกในปัจจุบัน

ส่วนโครงข่ายการสัญจรทางน้ำ เป็นเส้นทางที่อยู่โดยรอบเกาะเมือง ส่วนคูคลองภายในเมืองไม่สามารถใช้สัญจรได้ จึงใช้เพื่อการระบายน้ำเท่านั้น ซึ่งปัจจุบันเหลือเพียง 2 คลอง คือ คลองท่อและคลองมะขามเรียง พื้นที่ในด้านเกาะและด้านนอก เชื่อมโยงกันด้วยสะพาน ท่าเรือข้ามฟากและท่ารถหลายจุด โดยเฉพาะคนในชุมชนที่มักใช้การเดินทางแบบผสมผสาน เพื่อความรวดเร็ว ในการเดินทางจากชุมชนข้ามฝั่งไปยังตลาดในเกาะเมือง หรือไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนา การเดินทางกลับจากทำงานไปโรงเรียน เป็นต้น จึงพบว่า บริเวณที่มีท่าเรือข้ามฟากจะมีท่ารถ ทั้งแบบเป็นป้ายถาวรและชั่วคราว ซึ่งเป็นตำแหน่งที่ผู้เดินทางจะมายืนรอขึ้นรถต่อไป จึงเสมือนเป็น “จุดเปลี่ยนรูปแบบการสัญจร” ของพื้นที่ที่กระจายอยู่บนถนนอุทอง ส่วนท่ารถโดยสารที่มีขนาดใหญ่ของเมืองจะอยู่บริเวณตลาดเจ้าพรหม ซึ่งจะมีรถโดยสารหลายสายเพื่อเดินทางไปยังพื้นที่รอบนอก (แผนที่ 4.30 และรูปที่ 4.14) ส่วนรูปแบบการเดินทางมายังเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา สามารถเดินทางได้ทั้งรถยนต์ส่วนตัวและรถโดยสารสาธารณะ ได้แก่ รถบัสปรับอากาศ รถเมล์ รถตู้ และรถไฟ

ท่าเรือ	ท่ารถ	สะพานข้ามเกาะเมือง
1 ท่าหน้าโรงพยาบาลที่ 1	1 ท่าหน้าตลาดเจ้าพรหม	1 สะพานเบ็ดสีข้าง (คอนกรีต)
2 ท่าหน้าโรงพยาบาลที่ 2	2 ท่าหน้าวัดจันทร์	2 สะพานข้ามวัดศรีวิสาร (คอนกรีต)
3 ท่าหน้าโรงพยาบาลที่ 3	3 ท่าหน้าวัดบึง	3 สะพานชุมชนวังหมื่น (ไม้)
4 ท่าวัดชุมชนประมุขเงิน	4 ท่าตลาดเจ้าพรหม	4 สะพานวัดศาลาปูน (ไม้)
5 ท่าวัดพันธุญาติ	5 ท่าหน้าตลาดสามยุค	5 สะพานวัดพันธุญาติ (ไม้)
6 ท่าวัดพันธุญาติ	6 ท่าหน้าวัดสามยุค	6 สะพานไม้ไปเข้าคลอง (คอนกรีต)
7 ท่าวัดพันธุญาติ	7 ท่าหน้าวัดสามยุค	7 สะพานวัดนิคมเก่า (ไม้)
8 ท่าวัดพันธุญาติ	8 ท่าหน้าวัดสามยุค	8 สะพานวัดหน้าพรหมบุรี (คอนกรีต)
9 ท่าวัดพันธุญาติ	9 ท่าหน้าวัดสามยุค	9 สะพานวัดคูขันธ์ (ไม้)
10 ท่าวัดพันธุญาติ	10 ท่าหน้าวัดสามยุค	10 สะพานมะขามเรียง (คอนกรีตเสริมเหล็ก - คอนกรีต)
11 ท่าวัดพันธุญาติ	11 ท่าหน้าวัดสามยุค	11 สะพานวัดกัลยาณมิตร (คอนกรีตเสริมเหล็ก - คอนกรีต)
12 ท่าวัดพันธุญาติ	12 ท่าหน้าวัดสามยุค	12 สะพานวัดสมณะเขมาภิเษก (คอนกรีตเสริมเหล็ก - คอนกรีต)
13 ท่าวัดพันธุญาติ	13 ท่าหน้าวัดสามยุค	13 สะพานวัดเทพ วัดสามวิเศษ (เหล็ก - คอนกรีตเสริมเหล็ก)
14 ท่าวัดพันธุญาติ	14 ท่าหน้าวัดสามยุค	14 สะพานวัดสามวิเศษ (คอนกรีต)

แผนที่ 4.30 ตำแหน่งสะพาน ท่าเรือข้ามฟากและท่ารถ

รูปที่ 4.14 ท่าเรือข้ามฟากบริเวณเกาะเมือง

รูปที่ 4.15 สะพานข้ามระหว่างพื้นที่เกาะเมืองกับพื้นที่รอบนอก

ส่วนการจอดยานพาหนะจะจอดไว้ ณ จุดต่างๆ หลายบริเวณเป็นกลุ่มๆ ในลักษณะของการฝากรถชั่วคราว เพื่อต่อเรือข้ามฟาก ซึ่งผู้คนที่ได้กระทำกันอย่างนี้เป็นกิจลักษณะในบริเวณต่างๆ ของพื้นที่ รวมทั้ง การทำที่จอดประจำ ซึ่งเป็นผลมาจากสภาพพื้นที่ของที่อยู่อาศัยมีขนาดเล็กทำให้จอดรถไม่พอ หรือทางเข้าบ้านคับแคบ ตลอดจนไม่มีสะพานเข้าสู่พื้นที่ดังเช่นชุมชนเกาะลอย โดยสามารถแสดงลักษณะโครงข่ายการสัญจรโดยรวมในแผนที่ 4.31

พื้นที่สาธารณะในชุมชน เป็นพื้นที่ขนาดเล็กที่เกิดจากการรวมตัวของคนในชุมชน โดยธรรมชาติ เช่น พื้นที่ริมถนน-ริมน้ำในชุมชน บริเวณหน้าบ้าน กลางชุมชน รวมทั้ง มีพื้นที่เล่นของเด็ก ที่มักเป็นพื้นที่ว่างของทางเดินในชุมชน สนามเด็กเล่นในโรงเรียนหรือในบริเวณวัดใกล้บ้าน ซึ่งพบได้ทั่วไปในพื้นที่ชุมชน จึงไม่สามารถระบุตำแหน่งในแผนที่ได้ (รูปที่ 4.15)

พื้นที่สาธารณะของผู้ใหญ่ : ได้ต้นไม้กลางชุมชน ริมทางสัญจรในชุมชน ศาลาริมน้ำในชุมชน
พื้นที่สาธารณะของเด็ก : ในบริเวณวัด ริมน้ำ บนทางเดินในชุมชน

รูปที่ 4.16 พื้นที่สาธารณะในชุมชน

ส่วนพื้นที่สาธารณะระดับเมือง เป็นสวนสาธารณะขนาดใหญ่ที่ผู้คนทั่วไปสามารถเข้าไปใช้ได้ ซึ่งพบว่ามี 2 บริเวณ สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์และสวนสาธารณะบึงพระราม ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์ มีการใช้งานเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจและในเชิงท่องเที่ยววนจากนั้น พบว่ามีพื้นที่โล่งขนาดเล็กในบริเวณริมแม่น้ำแถบหัวรอ บริเวณป้อมเพชรและข้างสะพานปรีดีธำรง ส่วนพื้นที่อื่นๆ ได้แก่ พื้นที่สาธารณะประเภทตลาดนัดแถบหัวรอ ในช่วงเย็น เป็นแหล่งจับจ่ายและนั่งเล่นริมน้ำของคนในชุมชนและนักท่องเที่ยว ตลาดนัดบริเวณคลองโรงงานสุรา ในช่วงเย็นของทุกวัน ตลาดนัดแถบปากกระวาน และตลาดนัดภายใน ม.ราชภัฏฯ ในวันเสาร์-อาทิตย์ นอกนั้นมีลานออกกำลังกายในโรงพยาบาล (รูปที่ 4.16)

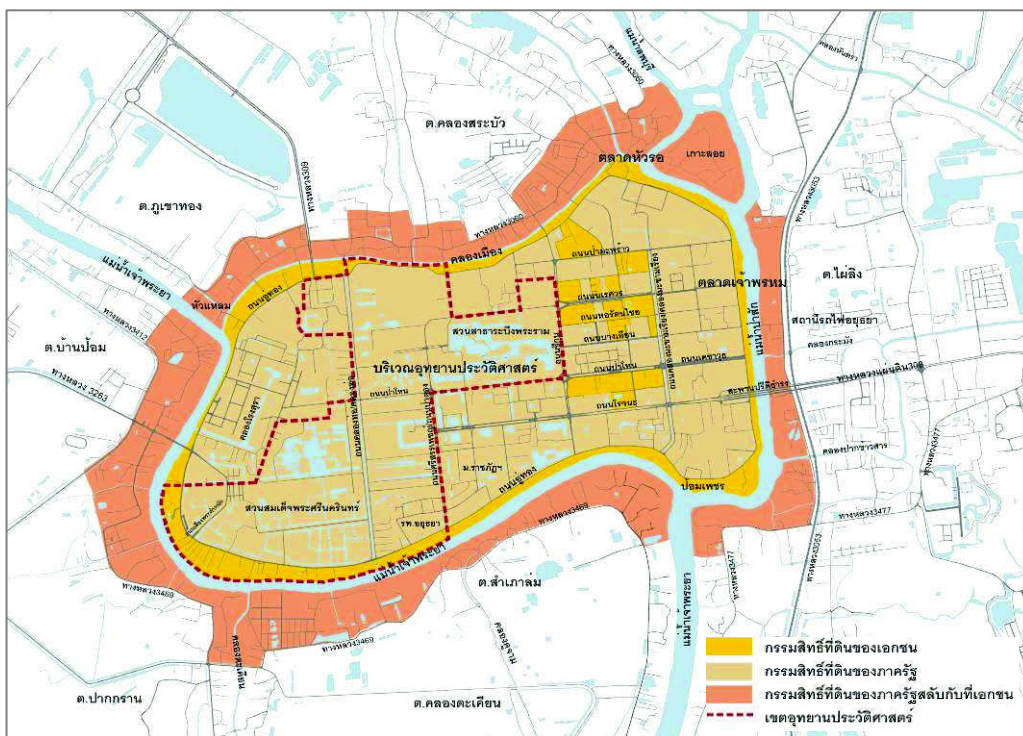
ข้างสะพานปรีดีธำรง บริเวณป้อมเพชร บริเวณริมแม่น้ำแถบหัวรอ
ตลาดนัดในบริเวณคลองโรงงานสุรา ตลาดนัดแถบปากกระวาน ตลาดใต้รุ่ง บริเวณหัวรอ

รูปที่ 4.17 พื้นที่สาธารณะระดับย่านและเมือง

4.2.5.2 สภาพสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจของชุมชน

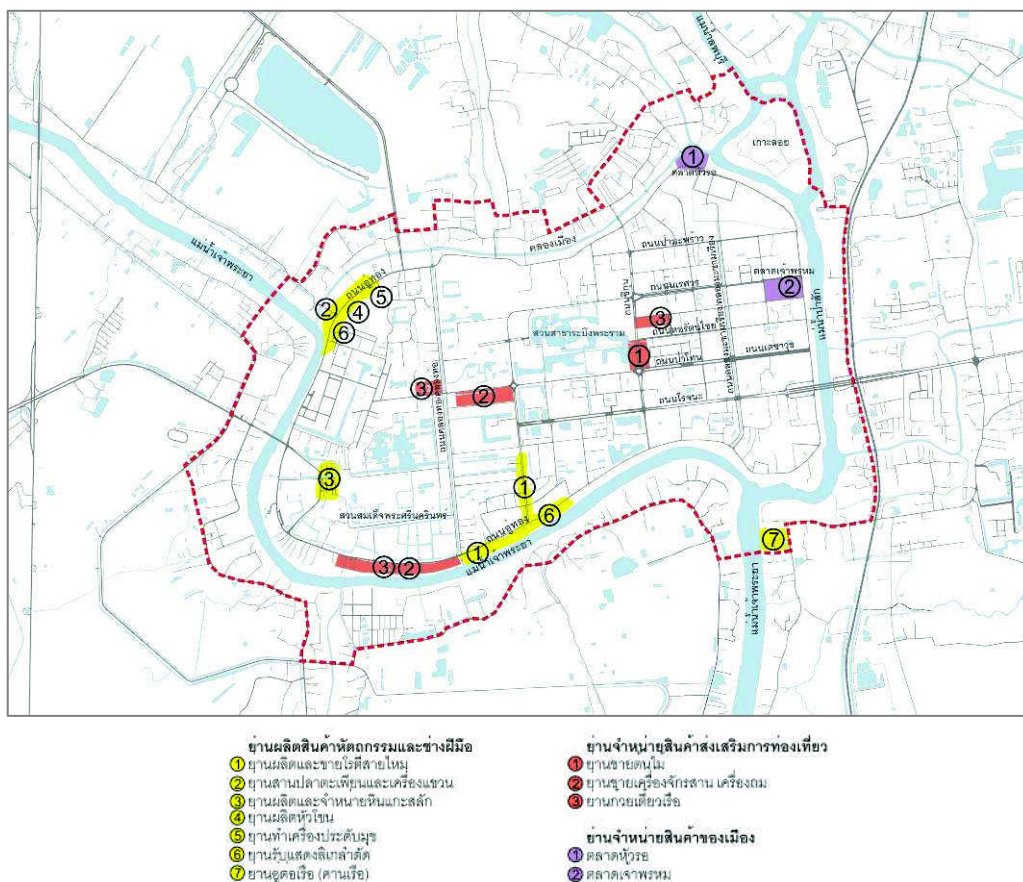
ชุมชนในบริเวณเกาะเมือง ประกอบด้วยคนกลุ่มดั้งเดิม กลุ่มพ่อค้า กลุ่มข้าราชการรุ่นเก่าและรุ่นใหม่ รวมทั้ง กลุ่มอพยพเข้ามาอยู่อาศัย ผู้คนส่วนใหญ่โดยประกอบอาชีพทำงานในภาคอุตสาหกรรม รับจ้าง ค้าขาย ธุรกิจส่วนตัวเกี่ยวกับการท่องเที่ยว ตลอดจนทำงานในภาคเอกชนและรับราชการ ส่วนคนดั้งเดิมบางส่วนยังคงประกอบอาชีพผลิตสินค้าหัตถกรรมและช่างฝีมือ จำนวนประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ศึกษา ตั้งแต่ปี 2544 – 2553 ช่วง 10 ปี มีอัตราที่ไม่เพิ่มสูงขึ้นหรือลดลงมากนัก โดยเฉลี่ยลดลงประมาณร้อยละ 3 (มีจำนวน 74,577 คน ในปี 2544 และลดลงเหลือ 69,970 ในปี 2553) จึงพบว่าประชากรในพื้นที่เกาะเมืองส่วนใหญ่ เป็นประชากรแฝงที่เป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวและคนทำงาน

อย่างไรก็ตาม ด้วยข้อจำกัดของพื้นที่และจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ได้ทำให้เกิดความแออัดขึ้นในพื้นที่ชุมชน ภายในเกาะเมืองประกอบกับขาดการบริหารจัดการที่ดี ผู้คนจึงต้องประสบปัญหาต่างๆ เช่น น้ำท่วม สุขอนามัย ความยากจน ที่อยู่อาศัย ฯลฯ ในปี 2534 เทศบาลฯ จึงมีนโยบายการจัดตั้ง “ชุมชน” ขึ้นเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยเฉพาะในบริเวณที่มีปัญหาด้านที่อยู่อาศัย ทำให้มีกลุ่มบ้านเรือนจำนวนมากรวมตัวกัน จัดตั้งเป็นชุมชนขึ้นอย่างเป็นทางการ โดยในปัจจุบันพื้นที่เขตเทศบาลมีชุมชนถึงกว่า 60 ชุมชนซึ่งชุมชนส่วนใหญ่ ผู้คนที่อาศัยอยู่จะเช่าที่ดินของราชพัสดุ กรมธนารักษ์ กรมการศาสนา และที่ดินของวัด โดยมีเพียงเล็กน้อยที่เป็นที่ดินเป็นของตนเองที่เป็นมรดกสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ (เทศบาลนครพระนครศรีอยุธยา, 2553) โดยมีกรรมสิทธิ์ที่ดินดังแผนที่ 4.32

แผนที่ 4.32 แผนที่แสดงกรรมสิทธิ์ที่ดิน

กิจกรรมทางสังคม ส่วนใหญ่จะเป็นประเพณีวัฒนธรรมและพิธีกรรมที่ผู้คนยึดถือ และปฏิบัติสืบเนื่องกันมาภายในกลุ่มเชื้อชาติศาสนาเดียวกัน แต่ในปัจจุบัน พบว่า มีประเพณีที่ผู้คนได้ปรับ ให้มีความผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมมากขึ้น ได้แก่ ประเพณีทิ้งกระจาดวัดพนัญเชิง ตามคติความเชื่อของ ชาวจีน แต่มีทั้งคนจีนและคนไทยที่เข้าร่วมในพิธีกรรมนี้ (สถาบันอยุธยาศึกษา, 2553) การร่วมพิธีกรรม ระหว่างชาวไทยพุทธและชาวมุสลิม เช่น พิธีแต่งงาน รวมทั้ง ชาวมุสลิมนำอาหารมอบให้พระสงฆ์ในพื้นที่ นอกจากนั้น ยังมีกลุ่มคนที่สืบทอดความรู้ความชำนาญ ทักษะภูมิปัญญาทางช่างฝีมือและศิลปหัตถกรรม จากประสบการณ์ในอดีต ในชุมชนต่างๆ (ดังแผนที่ 4.33)

แผนที่ 4.33 ย่านสำคัญในบริเวณเมืองประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

ส่วนด้านการรักษาพยาบาล ผู้คนจะเข้ารับการรักษาพยาบาลที่โรงพยาบาล พระนครศรีอยุธยา และศูนย์แพทย์ที่ทางโรงพยาบาลจัดตั้งขึ้น กระจายอยู่ทั่วพื้นที่เกาะเมือง จำนวน 5 ศูนย์ ได้แก่ 1 ศูนย์เวชปฏิบัติครอบครัว 2 ศูนย์แพทย์วัดอินทาราม 3 ศูนย์แพทย์ป้อมเพชร 4 ศูนย์แพทย์วัดตึก และสำนักงานสาธารณสุข (โรงพยาบาลพระนครศรีอยุธยา, 2554) นอกจากนั้น ชุมชนต่างๆ ได้เกิดการ รวมกลุ่มและสร้างเครือข่ายต่างๆ ขึ้นเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน หมู่บ้าน อาธิเช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอาชีพ ร้านค้าชุมชน ลานค้าชุมชน (ตลาดนัด) เป็นต้น (การเก็บข้อมูลภาคสนาม, 2554)

4.2.4.3 แผนและนโยบายในการฟื้นฟูและพัฒนาพื้นที่บริเวณเกาะเมือง

1) แผนการพัฒนาที่เกี่ยวข้อง

(1) **แผนพัฒนาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา** มีส่วนที่เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของชุมชน ได้แก่ การกำหนดให้มีการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในทุกระดับ การพัฒนาสภาพแวดล้อมเพื่อให้สังคมมีความน่าอยู่ การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น

(2) **แผนพัฒนาอำเภอพระนครศรีอยุธยา** มีส่วนที่เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของชุมชน ได้แก่ การเสริมสร้างศักยภาพด้านศิลปวัฒนธรรม หัตถกรรม สถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม เอกลักษณ์ประจำท้องถิ่น โดยการอาศัยกระบวนการเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งมีส่วนที่ทำให้อาชีพที่เป็นภูมิปัญญาสืบทอดมาจากบรรพบุรุษยังคงอยู่ และการพัฒนาเสริมสร้างการมีงานทำและพัฒนารายได้แก่ประชาชน

(3) **แผนพัฒนาเทศบาลนครพระนครศรีอยุธยา** มีส่วนที่เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของชุมชน ได้แก่ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการให้บริการสาธารณะที่ได้มาตรฐานครอบคลุมทุกพื้นที่ มีการดูแลรักษาสิ่งก่อสร้างต่างๆ รวมทั้ง มีมาตรการป้องกันน้ำท่วมและปรับปรุงการระบายน้ำในพื้นที่น้ำท่วมขังในพื้นที่ชุมชน ตลอดจน การจัดระเบียบผังเมืองและสภาพภูมิทัศน์ให้สวยงาม

(4) **แผนแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา** โดยกรมศิลปากร (มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545) ได้จัดทำแผนแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา เพื่อเป็นแนวทางในการจัดทำแผนงานโครงการต่างๆ ในจังหวัด ประกอบด้วยผังแม่บท 4 สาขา มีประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของชุมชน ดังนี้ (4.1) **ผังโครงสร้างเพื่อการอนุรักษ์** ซึ่งกำหนดพื้นที่ควบคุมเพื่อการอนุรักษ์ โดยให้ความสำคัญกับบริเวณที่ตั้งของโบราณสถาน ความดั้งเดิมของการตั้งถิ่นฐาน และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (4.2) **ผังแม่บทการใช้ประโยชน์ที่ดิน** ซึ่งกำหนดแนวคิดหลักไว้ว่า แผนผังการใช้ประโยชน์ที่ดินต้องสามารถรองรับกิจกรรมและประชากรในอนาคต ให้ความสำคัญกับพื้นที่ที่ทรงคุณค่าและดำรงรักษาชุมชนไปพร้อมกับเศรษฐกิจชุมชน (4.3) **ผังแม่บทภูมิสถาปัตยกรรม** ซึ่งกำหนดแนวคิดหลักไว้ว่า สร้างความเป็นเอกภาพให้กับชุมชนใหม่โบราณสถาน รวมทั้งภูมิทัศน์โบราณให้สอดคล้องและมีเอกลักษณ์เป็นเมืองประวัติศาสตร์ (4.4) **ผังแม่บทด้านการท่องเที่ยว** ซึ่งกำหนดแนวคิดหลักไว้ว่า มุ่งเน้นการพัฒนาการท่องเที่ยวในขอบเขตที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โบราณสถานในพื้นที่อย่างสอดคล้องกับแผน นโยบายการท่องเที่ยวของจังหวัด

2) มาตรการทางกฎหมาย

(1) **ผังเมืองรวมเมืองพระนครศรีอยุธยา** ได้ประกาศให้ใช้บังคับเป็นกฎกระทรวง พ.ศ.2552 มีสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของชุมชน คือ ส่งเสริมและพัฒนาชุมชนเมืองให้เป็นศูนย์กลางการบริหาร การปกครองและการศึกษาของจังหวัด ส่งเสริมและพัฒนาพื้นที่ให้เป็น

สถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญด้านประวัติศาสตร์ ส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาให้เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัด และพัฒนาการบริการทางสังคม ได้แก่ ระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการให้เพียงพอและได้มาตรฐาน นอกจากนี้ ยังมีข้อกำหนดให้มีการใช้ประโยชน์ที่ดินภายในเขตผังเมืองรวมเป็นไปตามแผนผังกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินตามที่ได้จำแนกประเภท (แผนที่ 4.34) และข้อกำหนดให้มีระยะเว้นว่างริมแม่น้ำ โดยมีสาระสำคัญว่า ที่ดินริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก และแม่น้ำลพบุรี ให้มีที่ว่างตามแนวขนานริมฝั่งตามสภาพธรรมชาติของแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก และแม่น้ำลพบุรีไม่น้อยกว่า 6 เมตรและที่ดินริมฝั่งลำคลองหรือแหล่งน้ำสาธารณะอื่น ให้มีที่ว่างตามแนวขนานริมฝั่งตามสภาพธรรมชาติของลำคลองหรือแหล่งน้ำสาธารณะไม่น้อยกว่า 3 เมตร ทั้งนี้ เว้นแต่เป็นการก่อสร้างเพื่อการคมนาคมทางน้ำหรือสาธารณูปโภค

(2) **การควบคุมอาคาร ตามพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522** ได้การกำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลงหรือเปลี่ยนแปลงการใช้อาคารบางชนิด บางประเภทในพื้นที่เกาะเมืองและบริเวณโดยรอบ พ.ศ.2541 และเทศบัญญัติของเทศบาลเมืองพระนครศรีอยุธยา เรื่อง ควบคุมการก่อสร้างอาคาร พ.ศ.2504 โดยอาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติควบคุมการก่อสร้างอาคาร พ.ศ.2479

(3) **การอนุรักษ์โบราณสถาน** โดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 แก้ไขเพิ่มเติม การกำหนดเขตที่ดินโบราณสถานครอบคลุมพื้นที่ภายในเกาะเมืองทั้งหมด และประกาศกรมศิลปากร เรื่อง หลักเกณฑ์และวิธีการยื่นเรื่องราวเพื่อขออนุญาตปลูกสร้างอาคารภายในเขตโบราณสถาน

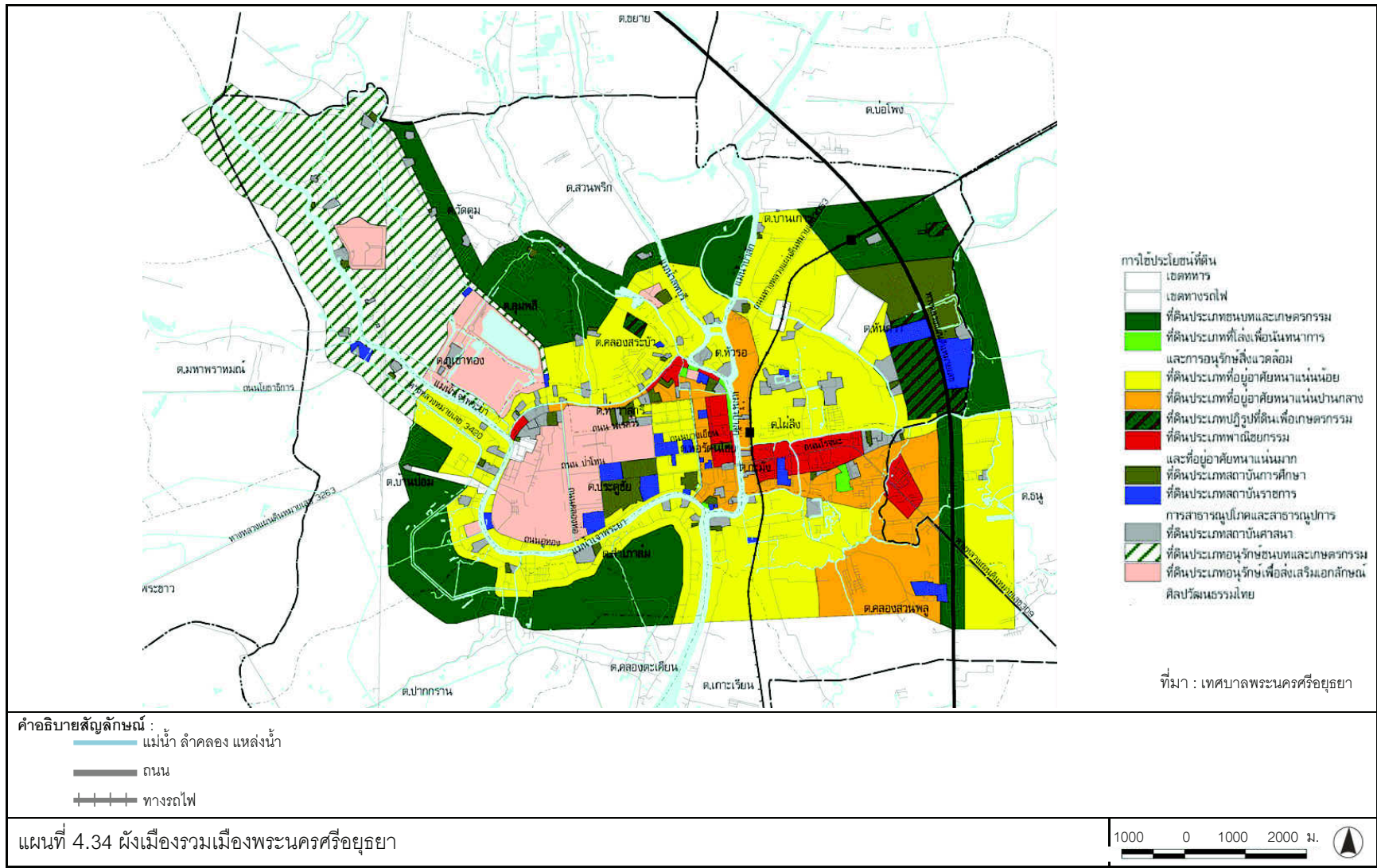
3) หน่วยงานหลักที่เกี่ยวข้องกับชุมชนและพื้นที่บริเวณเกาะเมือง

(1) **เทศบาลพระนครศรีอยุธยา** มีหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของชุมชนในการพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐาน ระบบสาธารณูปโภคสาธารณูปการ สุขภาพ การศึกษา การประกอบอาชีพ จัดสวัสดิการแก่ประชาชน ตลอดจน ดำเนินโครงการต่างๆ เพื่อตอบสนองตามนโยบายของรัฐบาล เช่น การจ่ายเบี้ยยังชีพเพื่อช่วยเหลือผู้สูงอายุ คนพิการและผู้ป่วยเอดส์ จัดทำโครงการชุมชนพอเพียง

(2) **การเคหะแห่งชาติ (กคช.)** มีหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของชุมชน ในการจัดทำนโยบายที่อยู่อาศัย วางแผนและดำเนินการก่อสร้าง แก้ไขปัญหาการไล่และพัฒนาที่อยู่อาศัยเพื่อผู้มีรายได้น้อยในเมือง โดยสนับสนุนให้หน่วยงานส่วนท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินการ

(3) **สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.)** เป็นองค์การมหาชนมีภารกิจหลักที่เกี่ยวข้องการดำรงอยู่ของชุมชน คือ การส่งเสริมความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน พัฒนาการออมทรัพย์ สวัสดิการเศรษฐกิจชุมชน และสนับสนุนด้านสินเชื่อให้กับองค์กรชุมชน รวมทั้งประสานงานกับการเคหะแห่งชาติ เทศบาลและหน่วยงานอื่น ๆ ในการพัฒนาที่อยู่อาศัย

(4) **โครงการพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนเมือง** ทำหน้าที่สนับสนุนให้ชุมชนผู้มีรายได้น้อยพัฒนาสาธารณูปโภคและสภาพแวดล้อมในชุมชนด้วยตัวเอง

แผนที่ 4.34 ผังเมืองรวมเมืองพระนครศรีอยุธยา

4.3 สรุปประเด็นและประมวผลผลการวิเคราะห์พัฒนาการเชิงพื้นที่และเศรษฐกิจสังคม

4.3.1 สรุปประเด็นพัฒนาการเชิงพื้นที่และเศรษฐกิจสังคมของพื้นที่

จากการศึกษาเปรียบเทียบพัฒนาการของชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์ พบว่า เป็นผลมาจากปัจจัยภายใน เช่น การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต การประกอบอาชีพ บทบาทของผู้คนกลุ่มต่างๆ ฯลฯ และปัจจัยภายนอก ได้แก่ แผนและนโยบายของรัฐ เทคโนโลยีความทันสมัยต่างๆ เป็นต้น โดย

ช่วงที่ 1 ชุมชนในราชธานีกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ.1893-2310) มีระยะเวลายาวนานที่สุดถึง 417 ปี ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระยะแรกเป็นผลมาจากพระมหากษัตริย์ ที่ต้องการสร้างความมั่นคงทางการเมืองการปกครอง เมื่อเมืองมีความมั่นคงและเจริญขึ้นเป็นชุมชนเมือง จึงมีบรรดาพ่อค้าและผู้คนต่างๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นผลมาจากสภาพภูมิศาสตร์ที่ตั้งที่อยู่ในตำแหน่งชุมทางแม่น้ำและไมไกลจากทะเล ผู้คนในชุมชนจึงมีชีวิตแบบสังคมเมืองที่ประกอบอาชีพหลากหลาย ยกเว้น เกษตรกรรม

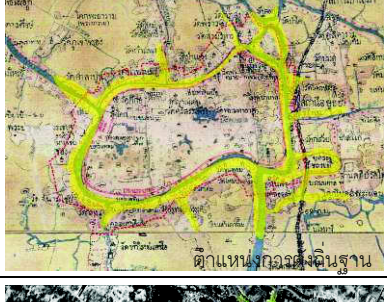

ช่วงที่ 2 ก่อร่างสร้างชุมชนอีกครั้ง (พ.ศ.2311-2438) มีระยะเวลา 128 ปี ความเป็นไปในช่วงแรกเป็นเพียงการก่อตัวของชุมชน และจากสภาพภูมิศาสตร์ที่ตั้งที่อยู่ในตำแหน่งชุมทางแม่น้ำในระยะต่อมาจึงเอื้อให้เมืองกลายเป็นชุมทางการคมนาคมทางน้ำและศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยนค้าขายที่สำคัญ รวมทั้งมีผู้คนมาอาศัยอยู่เพิ่มมากขึ้นกลายเป็นแหล่งชุมชนที่หนาแน่นขึ้นกว่าช่วงแรกๆ

ช่วงที่ 3 ชุมชนในมณฑลกรุงเก่า (พ.ศ.2439-2475) มีระยะเวลา 36 ปี หลังจากที่มีผู้คนมาอาศัยอยู่มากขึ้น ประกอบกับตำแหน่งที่ตั้งในบริเวณชุมทางแม่น้ำ เมืองจึงกลายเป็นแหล่งการค้าช่วงและแหล่งแลกเปลี่ยนสินค้าที่สำคัญ รวมทั้งเป็นที่ตั้งของที่ว่าการมณฑล ชุมชนต่างๆ ในยุคนี้จึงมีผู้คนเข้ามาอาศัยอยู่มากขึ้น และผู้คนมีชีวิตแบบสังคมเมืองที่ประกอบอาชีพหลากหลาย ยกเว้น เกษตรกรรม

ช่วงที่ 4 ชุมชนยุคฟื้นฟูบูรณะเกาะเมือง (พ.ศ.2476-2510) ระยะเวลา 34 ปี มีพัฒนาการที่เป็นผลมาจากนโยบายการพัฒนาพื้นที่ภายในเกาะเมืองไม่ให้อร้าง ภาครัฐจึงดำเนินการวางผังเมืองใหม่ การตัดถนน ก่อสร้างสถานที่ราชการ รวมทั้ง การโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินที่เป็นสาธารณสมบัติและที่วัดร้างให้แก่ราษฎร เพื่อดึงดูดให้ผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานภายในเกาะเมือง ผู้คนจึงเปลี่ยนแปลงลักษณะการอาศัยอยู่บนท้องน้ำในแพและเรือ ขึ้นมาอยู่บนบก เนื่องจากมีสาธารณูปโภคสาธารณูปการที่ครบถ้วนกว่าและเปลี่ยนรูปแบบวิถีชีวิตการเดินทางมาใช้ถนนแทน

ช่วงที่ 5 ชุมชนยุคอนุรักษ์และพัฒนาเป็นนครประวัติศาสตร์ (พ.ศ.2511-ปัจจุบัน) มีระยะเวลา 43 ปี มีพัฒนาการมาจากนโยบายการส่งเสริมให้มีการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรม จึงมีผู้คนจากภายนอกเข้ามาอาศัยอยู่เพิ่มขึ้น หลายบริเวณกลายเป็นชุมชนแออัด รวมทั้งบุกรุกหรือซ้อนทับพื้นที่โบราณสถาน หน่วยงานภาครัฐมีนโยบายการอนุรักษ์และพัฒนาานครประวัติศาสตร์ บางชุมชนจึงถูกรื้อย้ายรวมทั้งมีนโยบายจัดตั้งชุมชนอย่างเป็นทางการ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ให้ดีขึ้น

ตารางที่ 4.1 สรุปประเด็นพัฒนาการเชิงพื้นที่และเศรษฐกิจสังคมของพื้นที่ชุมชน

ประเด็น	พัฒนาการเชิงสัมพันธ์พื้นที่	
	1) การตั้งถิ่นฐานของชุมชน	
ช่วงที่ 1 : ชุมชนในราชธานีกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ.2310-2438)		ผู้คนจะนิยมอาศัยอยู่ในเรือหรือแพบนท้องน้ำและตั้งบ้านเรือนอยู่ริมฝั่งแม่น้ำ ทั้งภายในและภายนอกพระนคร โดยเฉพาะบริเวณหัวรอทางเหนือ หัวแหลมทางตะวันตกและบางกะจะทางด้านใต้ รวมทั้งกระจายอยู่โดยรอบเกาะเมือง ตามริมคลอง ปากคลองต่างๆ ส่วนภายในพระนครจะอยู่บริเวณริมถนนกลางพระนครและด้านตะวันออกเฉียงใต้
ช่วงที่ 2 : ก่อร่างสร้างชุมชนอีกครั้ง (พ.ศ.2311-2438)		ผู้คนจะนิยมอาศัยอยู่ในเรือหรือแพบนท้องน้ำและตั้งบ้านเรือนอยู่ริมฝั่งแม่น้ำ นอกเขตกำแพงเมือง โดยเฉพาะบริเวณหัวรอทางเหนือ หัวแหลมทางตะวันตกและบางกะจะทางด้านใต้ รวมทั้งกระจายอยู่โดยรอบเกาะเมือง ตามริมคลอง ปากคลองต่างๆ และรายล้อมอยู่โดยรอบศาสนสถาน
ช่วงที่ 3 : ชุมชนในมณฑลกรุงเก่า (พ.ศ.2439-2475)		ผู้คนจะอาศัยอยู่ในเรือหรือแพ และตั้งบ้านเรือนอยู่ริมฝั่งแม่น้ำรอบเกาะเมือง โดยรายล้อมอยู่รอบๆ ศาสนสถานและสถานที่ราชการ โดยเฉพาะบริเวณหัวรอทางเหนือ แถบป้อมเพชร วัดพนัญเชิงทางด้านใต้ และหัวแหลมทางตะวันตก โดยที่ดินที่มีการถือครองจะอยู่นอกแนวเขตกำแพงเมือง โดยเป็นที่ของวัดและเอกชนถือครอง
ช่วงที่ 4 : ชุมชนยุคฟื้นฟูบูรณะเกาะเมือง (พ.ศ.2476-2510)		ในระยะแรก ผู้คนจะอาศัยอยู่บนท้องน้ำและริมฝั่งแม่น้ำรอบเกาะเมือง ต่อมา จึงเริ่มเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ด้านในเกาะ รวมทั้งที่อาศัยอยู่ในแพหรือเรือก็เริ่มอพยพขึ้นมาอาศัยอยู่บนฝั่งมากขึ้น โดยเฉพาะทางด้านเหนือ บริเวณหัวรอ เกาะลอย รอบถนนอุทอง โดยจะอยู่บริเวณเดิม แต่เปลี่ยนจากบนท้องน้ำมาอยู่บนฝั่งแทน
ช่วงที่ 5 : ชุมชนยุคอนุรักษ์และพัฒนาเป็นนครประวัติศาสตร์ (พ.ศ.2511-ปัจจุบัน)		ผู้คนตั้งบ้านเรือนอยู่บนบกทั้งหมด โดยเฉพาะทางตะวันออกของเกาะเมือง รอบๆ ศาสนาสถานและพื้นที่ว่างระหว่างศาสนสถานโบราณสถานต่างๆ ส่วนบนท้องน้ำใช้สำหรับการสัญจรในระยะใกล้ๆ และใช้เพื่อการขนส่งสินค้าและการท่องเที่ยวเพื่อการท่องเที่ยว ไม่มีการอยู่อาศัยดังเช่นในยุคก่อนๆ

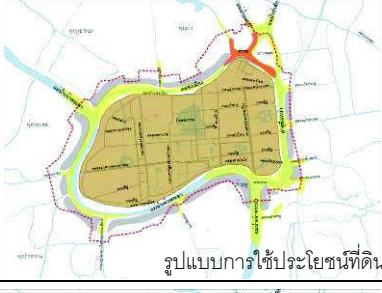
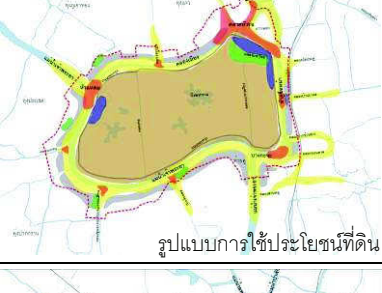

ที่มา : การวิเคราะห์ (ผู้วิจัย, 2554)

ตารางที่ 4.1 สรุปประเด็นพัฒนาการเชิงพื้นที่และเศรษฐกิจสังคมของพื้นที่ชุมชน (ต่อ)

ประเด็น	พัฒนาการเชิงสัณฐานพื้นที่	
	1) การตั้งถิ่นฐานของชุมชน	
<p>ช่วงที่ 1 :</p> <p>ชุมชนในราชธานีกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ.2310-2438)</p>		<p>ลักษณะที่อยู่อาศัยของราษฎรจะเป็นเรือ แพ เรือนเครื่องผูกทำด้วยไม้ไผ่ บ้านพักข้าราชการระดับสูงจะเป็นลักษณะเรือนหมู่ ส่วนที่อยู่อาศัยของชาวต่างชาติมีลักษณะเป็นตึกชั้นเดียวหรือสองชั้น</p>
<p>ช่วงที่ 2 :</p> <p>ก่อร่างสร้างชุมชนอีกครั้ง (พ.ศ.2311-2438)</p>		<p>ลักษณะที่อยู่อาศัยของราษฎรจะเป็นเรือ แพ เรือนเครื่องผูกทำด้วยไม้ไผ่ ส่วนบ้านพักข้าราชการระดับสูงจะเป็นลักษณะเรือนหมู่</p>
<p>ช่วงที่ 3 :</p> <p>ชุมชนในมณฑลกรุงเก่า (พ.ศ.2439-2475)</p>		<p>ลักษณะที่อยู่อาศัยของราษฎรจะมีลักษณะเดียวกับยุคก่อน โดยมีลักษณะเป็นเรือ แพ เรือนเครื่องผูกทำด้วยไม้ไผ่ ส่วนบ้านพักข้าราชการระดับสูงจะเป็นลักษณะเรือนหมู่</p>
<p>ช่วงที่ 4 :</p> <p>ชุมชนยุคฟื้นฟูบูรณะเกาะเมือง (พ.ศ.2476-2510)</p>		<p>ลักษณะที่อยู่อาศัยจะเป็นเรือ แพ เรือนแพที่ยกขึ้นมาอยู่บนเสาไม้ริมฝั่งแม่น้ำ เรือนแถวไม้เพื่อค้าขาย เป็นต้น</p>
<p>ช่วงที่ 5 :</p> <p>ชุมชนยุคอนุรักษ์และพัฒนาเป็นนครประวัติศาสตร์ (พ.ศ.2511-ปัจจุบัน)</p>		<p>ลักษณะที่อยู่อาศัยในยุคนี้จะผสมผสานทั้งแบบเก่าและแบบสมัยใหม่ โดยเป็นเรือนแพที่ตั้งบนเสาไม้บนบก เรือนเดี่ยว เรือนแถวไม้เพื่อค้าขาย และบ้านเดี่ยว ทาวน์เฮ้าส์ ตึกแถว อาคารพาณิชย์ เป็นต้น</p>

ที่มา : การวิเคราะห์ (ผู้วิจัย, 2554)

ตารางที่ 4.1 สรุปประเด็นพัฒนาการเชิงพื้นที่และเศรษฐกิจสังคมของพื้นที่ชุมชน (ต่อ)

ประเด็น	พัฒนาการเชิงฐานพื้นที่	
	2) การใช้ประโยชน์ที่ดิน	
ช่วงที่ 1 : ชุมชนในราชธานีกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ.2310-2438)	 รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดิน	การใช้ที่ดินมีความหลากหลายอย่างมากทั้งพักอาศัย พาณิชยกรรม ทั้งย่านการค้าและย่านผลิตสินค้าต่างๆ เขตพระราชฐาน ศาสนสถาน
ช่วงที่ 2 : ก่อร่างสร้างชุมชนอีกครั้ง (พ.ศ.2311-2438)	 รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดิน	การใช้ที่ดินหลักๆ จะเป็นที่อยู่อาศัยและเป็นที่ตั้งโบราณสถาน ศาสนสถาน โดยมีย่านการค้าอยู่ที่ตลาดหัวรอทางด้านเหนือของเกาะเมืองและมีจวนเจ้าเมืองตั้งอยู่บริเวณหัวรอ
ช่วงที่ 3 : ชุมชนในมณฑลกรุงเก่า (พ.ศ.2439-2475)	 รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดิน	นอกจากการใช้ที่ดินจะเป็นไปเพื่อการอยู่อาศัย เป็นที่ตั้งโบราณสถาน ศาสนสถาน และย่านค้าขายแล้ว ยังเป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการและสถานศึกษาสำคัญ ซึ่งส่วนใหญ่อยู่บริเวณริมถนนรอบกรุง
ช่วงที่ 4 : ชุมชนยุคฟื้นฟูบูรณะเกาะเมือง (พ.ศ.2476-2510)	 รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดิน	การใช้ที่ดินจะเป็นไปเพื่อการอยู่อาศัย เป็นที่ตั้งโบราณสถาน ศาสนสถาน พาณิชยกรรม สถานที่ราชการและสถานศึกษา โดยเข้าไปตั้งอยู่ภายในพื้นที่เกาะเมืองมากขึ้น นอกจากนั้น ยังมีโรงสีข้าวเกิดขึ้นเรียงรายอยู่ตามริมแม่น้ำรอบๆ เกาะเมืองด้วย
ช่วงที่ 5 : ชุมชนยุคอนุรักษ์และพัฒนาเป็นนครประวัติศาสตร์ (พ.ศ.2511-ปัจจุบัน)	 รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดิน	การใช้ที่ดินมีความหลากหลายอย่างมากทั้งพักอาศัย พาณิชยกรรม ศาสนสถาน ย่านอนุรักษ์สถานที่ราชการ สถานศึกษาอุตสาหกรรมและคลังสินค้า ยกเว้นเพื่อเกษตรกรรม โดยสัดส่วนของย่านอนุรักษ์จะมากที่สุด รองลงมาคือสถานศึกษา

ที่มา : การวิเคราะห์ (ผู้วิจัย, 2554)

ตารางที่ 4.1 สรุปประเด็นพัฒนาการเชิงพื้นที่และเศรษฐกิจสังคมของพื้นที่ชุมชน (ต่อ)

ประเด็น	พัฒนาการเชิงสัมพันธ์พื้นที่	
	3) การสัญจร	
ช่วงที่ 1 : ชุมชนในราชธานีกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ.2310-2438)	 ลักษณะโครงข่ายการสัญจร	เป็นการสัญจรโดยอาศัยโครงข่ายทั้งทางบกและทางน้ำ โดยโครงข่ายแม่น้ำคูคลองจะสานกันทั้งภายในและภายนอกพระนคร ส่วนโครงข่ายทางบก ซึ่งมีลักษณะเป็นถนนอิฐ ดินถมจะขนานไปกับคูคลองภายในเมือง เชื่อมกันด้วยสะพาน รวมทั้งออกสู่ภายนอกพระนครด้วยประตูน้ำและประตูบก
ช่วงที่ 2 : ก่อร่างสร้างชุมชนอีกครั้ง (พ.ศ.2311-2438)	 ลักษณะโครงข่ายการสัญจร	เป็นการสัญจรโดยอาศัยโครงข่ายทั้งทางบกและทางน้ำ โดยเฉพาะแม่น้ำลำคลองที่อยู่รอบเกาะเมือง ส่วนภายในเกาะเมืองไม่มีการใช้งานทั้งเส้นทางบกและทางน้ำ โดยมักเป็นการสัญจรภายในแหล่งชุมชนและเกาะเมืองกับหัวเมืองใกล้เคียง เพื่อไปมาหาสู่ระหว่างญาติพี่น้องและการขนส่งสินค้า
ช่วงที่ 3 : ชุมชนในมณฑลกรุงเก่า (พ.ศ.2439-2475)	 ลักษณะโครงข่ายการสัญจร	เป็นการสัญจรโดยอาศัยโครงข่ายทั้งทางบกและทางน้ำ โดยเฉพาะแม่น้ำลำคลองเป็นหลัก ภายในเกาะเมืองมีถนนรอบ และมีถนนเดชาวุธตัดในแนวตะวันออก-ตะวันตก การเดินทางส่วนใหญ่อยู่ภายในแหล่งชุมชน, ระหว่างเกาะเมืองกับหัวเมืองใกล้เคียง และกรุงเทพฯ เพื่อไปมาหาสู่ระหว่างญาติพี่น้อง การขนส่งสินค้า และการติดต่อราชการ
ช่วงที่ 4 : ชุมชนยุคฟื้นฟูบูรณะเกาะเมือง (พ.ศ.2476-2510)	 ลักษณะโครงข่ายการสัญจร	การสัญจร มี 3 ลักษณะ คือ เรือ รถไฟและรถยนต์ โดยช่วงแรกผู้คนยังคงเดินทางด้วยเรือโดยสาร แต่เมื่อโครงข่ายการสัญจรทางบกมีความเชื่อมโยงทั่วถึงมากขึ้น จึงได้รับความนิยมส่งผลให้การสัญจรทางน้ำเริ่มลดบทบาทลง ส่วนภายในเกาะเมืองมีการสร้างและซ่อมแซมถนนสายต่างๆ ได้แก่ ถนนโรจนะ ถนนศรีสรรเพชญ์ ถนนป่ามะพร้าว ถนนตลาดเจ้าพรหม ถนนบางเขียน และการสร้างสะพานปรีดีธำรงเชื่อมกับรอบนอก
ช่วงที่ 5 : ชุมชนยุคอนุรักษ์และพัฒนาเป็นนครประวัติศาสตร์ (พ.ศ.2511-ปัจจุบัน)	 ลักษณะโครงข่ายการสัญจร	การสัญจร นิยมเดินทางโดยใช้รถยนต์และรถไฟ เนื่องจากพื้นที่เกาะเมืองมีการเชื่อมโยงกับบริเวณโดยรอบมากขึ้นด้วยสะพานและทางหลวงต่างๆ ส่วนเส้นทางน้ำใช้สัญจรในระยะใกล้ๆ รวมทั้งเพื่อการขนส่งสินค้า และการท่องเที่ยวเท่านั้น โดยใช้โครงข่ายแม่น้ำที่อยู่รอบเกาะเมือง ส่วนภายในเกาะเมืองไม่มีการสัญจรทางน้ำ แต่มีการสัญจรทางบกของโครงข่ายถนนอย่างทั่วถึงทุกพื้นที่

ที่มา : การวิเคราะห์ (ผู้วิจัย, 2554)

ตารางที่ 4.1 สรุปประเด็นพัฒนาการเชิงพื้นที่และเศรษฐกิจของพื้นที่ชุมชน (ต่อ)

ประเด็น	พัฒนาการเชิงสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจ	
	1) ลักษณะประชากร	2) วิถีชีวิต สภาพสังคมและความเป็นอยู่
ช่วงที่ 1 : ชุมชนในราชธานีกรุงศรีอยุธยา	ประกอบด้วยชาวกรุงศรีอยุธยาและชาวต่างชาติ ทั้งยุโรปและเอเชีย ที่เข้ามา เพื่อการค้า แสวงหาอาณานิคม เผยแพร่ศาสนา อพยพลี้ภัยการเมือง ตลอดจนเป็นแหล่งที่ถูกกวาดต้อนมาจากการทำสงคราม	ผู้คนมีหลากหลายเชื้อชาติ ศาสนา และภาษา โดยมีการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของกลุ่ม ผู้คนมีอาชีพค้าขาย ช่างฝีมือ รับจ้าง ตลอดจนรับราชการในราชสำนัก
ช่วงที่ 2 : ก่อร่างสร้างชุมชนอีกครั้ง	ประกอบด้วยคนพื้นถิ่นและผู้ที่เข้ามาประกอบอาชีพภายในเมือง โดยเฉพาะคนจีน ซึ่งมีกลุ่มอาชีพค้าขาย นายอากร และช่างฝีมือ	ผู้คนมักประกอบอาชีพค้าขาย รับจ้างช่างฝีมือและนายอากร ไม่มีการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ประกอบด้วยชาวไทยพุทธ ไทยมุสลิมและไทยญวน
ช่วงที่ 3 : ชุมชนในมณฑลกรุงเก่า	ประกอบด้วยผู้คนหลากหลายกลุ่มมากขึ้น ทั้งกลุ่มข้าราชการ พ่อค้า ช่างฝีมือ และเกษตรกร ซึ่งกลุ่มพ่อค้ามีความสำคัญที่สุด	ผู้คนมักประกอบอาชีพค้าขาย รับจ้างช่างฝีมือ นายอากร และรับราชการ ไม่มีการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ประกอบด้วยชาวไทยพุทธ ไทยมุสลิมและไทยญวน มีการจัดให้ผู้คนได้รับการศึกษาและรักษาพยาบาล
ช่วงที่ 4 : ชุมชนยุคฟื้นฟูบูรณะเกาะเมือง	มีผู้คนที่อาศัยอยู่เดิม ซึ่งมีความหลากหลายและกลุ่มผู้นำประเทศ ซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ที่เมืองกรุงเก่า จึงมีบทบาทอย่างมากในการนโยบายต่างๆ เพื่อฟื้นฟูและพัฒนาพื้นที่	ผู้คนมีอาชีพรับราชการ ค้าขาย หัตถกรรม ช่างฝีมือ และรับจ้างในโรงงานแอลกอฮอล์ ชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนมีความสะดวกมากขึ้น โดยมีไฟฟ้า ประปา ถนน สถานพยาบาล สถานศึกษา รวมทั้งสถาบันทั้ง
ช่วงที่ 5 : ชุมชนยุคอนุรักษ์และพัฒนาเป็นนครประวัติศาสตร์	มีผู้คนที่อาศัยอยู่เดิม และกลุ่มที่อพยพเข้ามาอยู่และทางานทำ ซึ่งมีจำนวนมาก ประกอบกับการเกิดหน่วยงาน ซึ่งมีกลุ่มคนต่างๆ ที่เข้ามามีบทบาทในการดูแลและบริหารจัดการชุมชนขึ้น เช่น เจ้าหน้าที่เทศบาล อสม. ประธานชุมชน เป็นต้น	ผู้คนประกอบอาชีพในภาคอุตสาหกรรม และอาชีพเกี่ยวกับการท่องเที่ยว เช่น ให้บริการที่พัก ผลิตและจำหน่ายของที่ระลึกของฝาก ขับรถนำเที่ยว ขายอาหาร ฯลฯ นอกจากนี้ มีการจัดให้ผู้คนได้รับการศึกษาในทุกระดับและมีศูนย์แพทย์ให้บริการ
ประเด็น	3) ลักษณะทางเศรษฐกิจ	4) ความสัมพันธ์กับพื้นที่โดยรอบ
ช่วงที่ 1 : ชุมชนในราชธานีกรุงศรีอยุธยา	มีความเกี่ยวข้องกับการค้าเป็นสำคัญ	เป็นไปเพื่อการสร้างความมั่นคงของราชอาณาจักรและความมั่งคั่งทางการค้ากับหัวเมืองและเมืองท่าต่างๆ
ช่วงที่ 2 : ก่อร่างสร้างชุมชนอีกครั้ง	มีความเกี่ยวข้องกับการค้าเป็นสำคัญ ส่วนอาชีพอื่นๆ จึงถือเป็นส่วนสนับสนุนการค้า	อยู่ในตำแหน่งชุมทางน้ำ จึงสามารถติดต่อเชื่อมไปสู่หัวหัวเมืองอื่นๆ เพื่อการค้า โดยมีตลาดหัวรอเป็นศูนย์กลาง และเกาะเมืองยังเป็นแหล่งรวบรวมและค้าข้าวกับพื้นที่โดยรอบและกับกรุงเทพฯ
ช่วงที่ 3 : ชุมชนในมณฑลกรุงเก่า	เกาะเมืองมีความสำคัญอย่างมากทางการค้า มีสินค้าจากหลากหลายแหล่งที่มาจากหัวเมืองต่างๆ ทั้งหัวเมืองทางเหนือ ทางใต้ เมืองชายทะเลต่างๆ	เกาะเมืองเป็นที่ตั้งของท่าการมณฑล จึงมีผู้คนเข้ามาติดต่อราชการจากเมืองอื่นๆ จำนวนมาก รวมทั้งมีการติดต่อกับกรุงเทพฯ เพื่อการติดต่อราชการและการค้าเลี้ยงข้าว
ช่วงที่ 4 : ชุมชนยุคฟื้นฟูบูรณะเกาะเมือง	เมืองยังคงมีความสำคัญทางการค้า โดยในช่วงแรกยังคงเป็นการค้าทางน้ำ ต่อมาจึงเป็นการค้าบนบก เพื่อการค้าส่งและค้าปลีกและเป็นแหล่งซื้อขายข้าวที่สำคัญ	ในยุคนี้ ผู้คนนิยมเดินทางโดยทางบกซึ่งสะดวกและรวดเร็วกว่า โดยเป็นการติดต่อโดยตรงกับตลาดในกรุงเทพฯ ของพ่อค้าเพื่อซื้อสินค้ามาจำหน่าย แต่ใช้เรือในการขนส่งสินค้ากลับมายังเมืองกรุงเก่า
ช่วงที่ 5 : ชุมชนยุคอนุรักษ์และพัฒนาเป็นนครประวัติศาสตร์	เกาะเมืองในยุคนี้กลายเป็นบริเวณที่มีระบบเศรษฐกิจที่ผู้คนที่พึ่งพาภาคอุตสาหกรรมอย่างมาก ทั้งอุตสาหกรรมการผลิตและอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว	เป็นการติดต่อเชื่อมโยงเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจด้านการขนส่งสินค้า และเพื่อการท่องเที่ยว

ที่มา : การวิเคราะห์ (ผู้วิจัย, 2554)

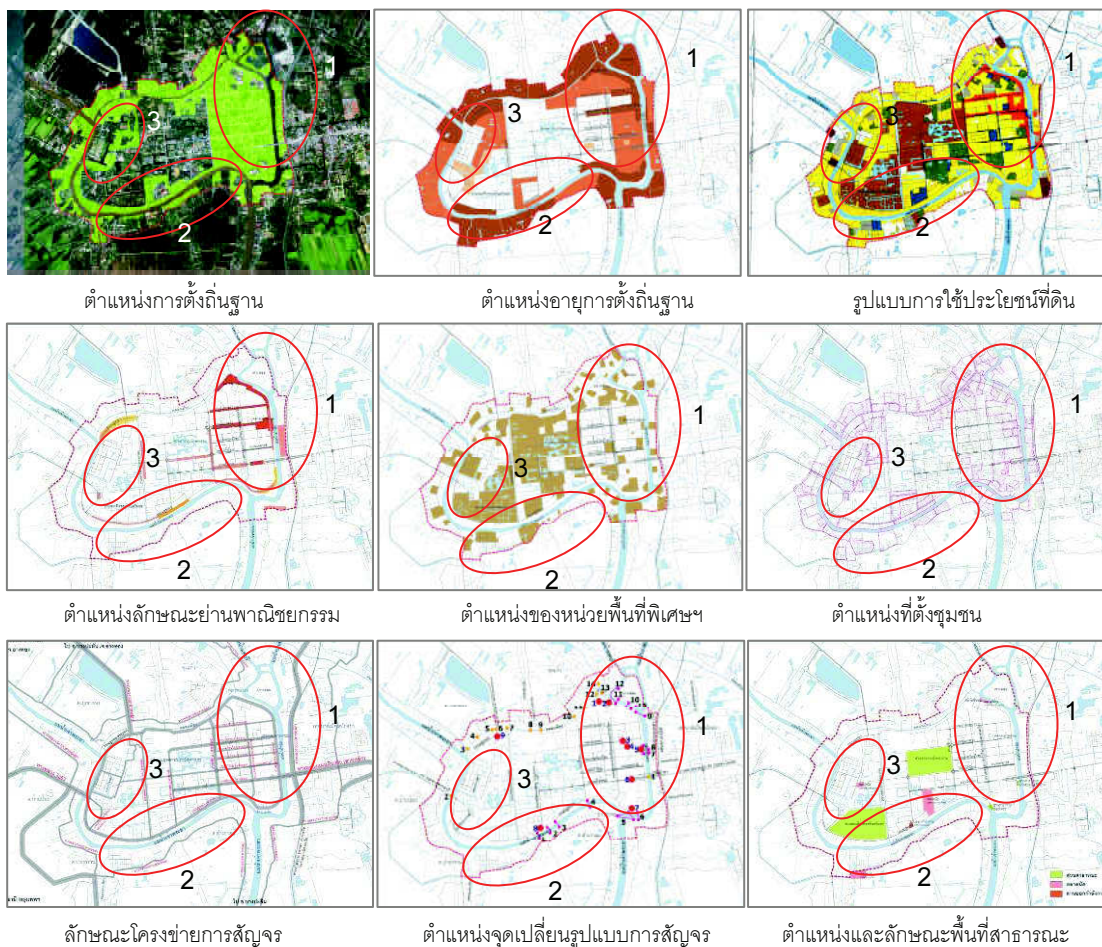
ตารางที่ 4.1 สรุปประเด็นพัฒนาการเชิงพื้นที่และเศรษฐกิจสังคมของพื้นที่ชุมชน (ต่อ)

ประเด็น	ปัจจัยภายนอก	
	1) แผนและนโยบายในการฟื้นฟูและพัฒนาพื้นที่	2) เทคโนโลยีและสิ่งประดิษฐ์คิดค้นใหม่ๆ
ช่วงที่ 1 : ชุมชนในราชธานีกรุงศรีอยุธยา	เป็นการสร้างความมั่นคงให้กับเมือง	ส่วนใหญ่เป็นการสร้างสิ่งประดิษฐ์ที่ใช้เพื่อความมั่นคงปลอดภัยของเมือง ส่วนที่เกี่ยวข้องกับชุมชนจะเป็นลักษณะของภูมิปัญญาต่างๆ
ช่วงที่ 2 : ก่อร่างสร้างชุมชนอีกครั้ง	เป็นการบูรณะศาสนสถานโดยพระบรมวงศานุวงศ์ และการสร้างพระราชวังขึ้นใหม่ในพื้นที่ตั้งของวังหน้า เพื่อฟื้นฟูเกาะเมืองให้กลายเป็นแหล่งชุมชน	ส่วนที่เกี่ยวข้องกับชุมชนจะเป็นลักษณะของภูมิปัญญาต่างๆ
ช่วงที่ 3 : ชุมชนในมณฑลกรุงเก่า	นโยบายการสงวนรักษาพื้นที่ภายในเกาะเมืองไม่ให้ผู้ใดมีสิทธิ์ครอบครอง และการฟื้นฟูบูรณะพื้นที่นอกแนวกำแพงเมืองเป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการ	มีการเปิดเดินรถไฟที่สถานีอยุธยา แต่ยังไม่เป็นที่นิยมของผู้คน
ช่วงที่ 4 : ชุมชนยุคฟื้นฟูบูรณะเกาะเมือง	มีนโยบายในการฟื้นฟูบูรณะโบราณสถานในพื้นที่เกาะเมือง และมีการจัดระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการเพื่อความสะอาดของตลาดรวมทั้งการจัดการขยะมูลฝอยเพื่อสวัสดิภาพของประชาชน	มีการสร้างเขื่อนเจ้าพระยาและเขื่อนภูมิพลทำให้กระแสน้ำเปลี่ยนแปลง รวมทั้งใช้เรือหางยาวติดเครื่องยนต์
ช่วงที่ 5 : ชุมชนยุคอนุรักษณ์และพัฒนาเป็นนครประวัติศาสตร์	มีนโยบายในการฟื้นฟูบูรณะโบราณสถาน และการจัดระเบียบพื้นที่ชุมชนไม่ให้ซ้อนทับ บดบังหรือทำลายโบราณสถาน มีข้อกำหนดในการจำกัดความสูง รูปแบบและตำแหน่งในการก่อสร้างอาคาร	มีเทคโนโลยีได้เข้ามามีบทบาทต่อวิถีชีวิตและการดำรงอยู่ของผู้คนอย่างมาก ทั้งโทรศัพท์มือถือ วิทยุ โทรทัศน์ ผู้เฝ้า รวมทั้งสื่อต่างๆ

ที่มา : การวิเคราะห์ (ผู้วิจัย, 2554)

4.3.2 การประมวลผลการวิเคราะห์พัฒนาการเชิงพื้นที่และเศรษฐกิจสังคม

จากการศึกษาวิเคราะห์ลักษณะและพัฒนาการเชิงพื้นที่ของชุมชนบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ในแต่ละยุคสมัยจะเห็นได้ว่า จากลักษณะเชิงสัณฐานพื้นที่นั้น บริเวณชุมชนได้รับอิทธิพลอย่างมากจากองค์ประกอบทางกายภาพทั้ง สิ่งก่อสร้าง โครงสร้างและระบบต่างๆ ของเมืองในอดีต เช่น โบราณสถาน ปราสาทพระราชวัง ป้อมปราการ ศาสนสถาน โกดัง โรงงาน ตลอดจนพื้นที่ว่าง ถนน คูคลองที่มีมาตั้งแต่ในยุคแรกจนกระทั่งยุคปัจจุบัน ทั้งที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์อีกต่อไปแล้วยังคงหลงเหลืออยู่ และที่ยังคงมีความสำคัญอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ถึง 3,200 ไร่ หรือ กว่า 70% ของพื้นที่เกาะเมือง ที่เสมือนเป็น “พื้นที่ปิดล้อม” (spatial enclaves) หรือ “สิ่งกีดขวางของเมือง” (urban barriers) ที่มีอิทธิพลให้ชุมชนที่อาศัยอยู่มีลักษณะที่แตกต่างกัน และจะเห็นได้ชัดเจนในยุคปัจจุบัน เมื่อนำแผนที่วิเคราะห์ในเชิงสัณฐานมาซ้อนกัน ดังแผนที่ 4.35

แผนที่ 4.35 เปรียบเทียบลักษณะเชิงสัณฐานของตำแหน่งต่างๆ บนพื้นที่

โดยพบว่า มีบริเวณชุมชนใน 3 ลักษณะ คือ

ชุมชนลักษณะที่ 1 เป็นชุมชนที่มีการอยู่อาศัยมายาวนานที่สุด (บริเวณหัวรอและตะวันออกของเมือง) จะมีลักษณะหรือรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่หนาแน่นขึ้นจนกลายเป็นชุมชนเมือง และเติบโตเป็นย่านพาณิชยกรรม มีรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินที่เข้มข้นผสมผสาน ระหว่างพื้นที่สำหรับใช้สอยทั่วไป และพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ หรือมีความศักดิ์สิทธิ์ เช่น พระวังจันทร์เกษม วัด ศาลเจ้า สถานที่ราชการ สถานศึกษา ฯลฯ รวมทั้งมีศักยภาพการเข้าถึงของโครงข่ายการสัญจรในทุกระดับและมีรูปแบบการสัญจรที่หลากหลาย มีจุดเชื่อมต่อหรือผสมผสานระหว่างชุมชนและพื้นที่อื่นๆ เข้าด้วยกันในหลายๆ จุดหรือหลายรูปแบบ ทั้งสะพาน ท่าเรือ ซอยลาด ดาน ฯลฯ ตลอดจนมี พื้นที่โบราณสถานที่ถูกก่อให้เกิดการปิดล้อม ในพื้นที่ค่อนข้างน้อยหรือบางครั้งได้เอื้อให้เกิดการเข้าถึง รวมทั้ง มีผู้คนหลายประเภท ทั้งคนในชุมชนที่ดำเนินชีวิตอยู่ และคนนอก เช่น นักท่องเที่ยว พ่อค้าแม่ค้า คนทำงาน ฯลฯ ที่เข้ามาเพื่อท่องเที่ยว ไหว้พระ ค้าขาย ทำงาน เขียนหนังสือ ตลอดจนกิจกรรมอื่นๆ อย่างคึกคัก

ชุมชนลักษณะที่ 2 เป็นชุมชนที่มีการอยู่อาศัยมายาวนานระยะหนึ่ง ภายหลังจากที่เมืองได้เจริญขึ้นแล้ว (บริเวณด้านใต้ของเกาะเมือง) การตั้งถิ่นฐานจึงต้องไปอยู่ในบริเวณที่ว่างที่พอจะตั้งบ้านเรือนอยู่ได้ โดยอาจเป็นการแทรกตัวอยู่ในพื้นที่โบราณสถานต่างๆ ซึ่งพอจะมีพื้นที่ที่เอื้อให้เกิดกิจกรรมหรือรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินที่หลากหลายได้บ้าง ทั้งพื้นที่สำหรับใช้สอยทั่วไป และพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ หรือมีความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งพบว่ามียุหลายแห่ง โดยเฉพาะวัด มัสยิด ซึ่งเป็นศูนย์กลางชุมชน รวมทั้ง ผู้คนได้พยายามได้เชื่อมโยงหรือผสมผสานระหว่างชุมชนไปยังพื้นที่อื่นๆ ด้วยท่าเรือและสะพาน แต่ยังมีหน่วยพื้นที่พิเศษ ที่ก่อให้เกิดการปิดล้อมในพื้นที่ชุมชนตั้งอยู่ค่อนข้างมาก จึงทำให้บริเวณชุมชนเหล่านี้ ไม่สามารถเติบโตเป็นชุมชนเมืองที่มีย่านพาณิชยกรรมและย่านอื่นๆ ที่มีกิจกรรมผสมผสานอย่างเข้มข้นหลากหลายได้เท่าชุมชนลักษณะแรก รวมทั้ง มีศักยภาพการเข้าถึงและรูปแบบของโครงข่ายการสัญจรค่อนข้างต่ำและไม่หลากหลาย รวมทั้งอาจพบผู้คน ค่อนข้างหลายประเภท โดยเฉพาะคนในชุมชนที่ดำเนินชีวิตอยู่ และคนนอก เช่น พ่อค้าแม่ค้า คนทำงาน รวมทั้ง นักท่องเที่ยวบ้างประปราย

ชุมชนลักษณะที่ 3 เป็นชุมชนที่ถูกย้ายมาจากพื้นที่อื่น (บริเวณด้านตะวันตกของเกาะเมือง) จะมีอายุในการอยู่อาศัยน้อยที่สุด และการตั้งถิ่นฐานจึงต้องไปอยู่ในบริเวณใกล้กับพื้นที่ประวัติศาสตร์ ซึ่งมีพื้นที่โบราณสถานที่เกิดการปิดล้อมในพื้นที่ชุมชนตั้งอยู่อย่างมาก จึงมีรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ไม่เข้มข้นผสมผสาน ระหว่างพื้นที่สำหรับใช้สอยทั่วไป และพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ หรือพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เนื่องจากชุมชนเหล่านี้ถูกกีดกันออกมาอยู่อย่างเอกเทศจากพื้นที่ประวัติศาสตร์เหล่านั้น ทำให้พื้นที่มีศักยภาพการเข้าถึงค่อนข้างต่ำและรูปแบบของโครงข่ายการสัญจรไม่หลากหลาย โดยมีเพียงถนนสายหลักและเส้นทางเข้าชุมชนหรือบ้านเรือน ซึ่งเป็นสายสั้นหรือปลายตัน รวมทั้งเส้นทางหรือจุดเชื่อมโยงผสมผสานระหว่างชุมชนไปยังพื้นที่อื่นๆ มีน้อยมาก รวมทั้ง พบว่าส่วนใหญ่จะเจอเฉพาะคนในชุมชนที่ดำเนินชีวิตอยู่ ส่วนคนนอกจะมีน้อยมาก เช่น พ่อค้าแม่ค้าที่เข้ามาขายของ รวมทั้ง นักท่องเที่ยวบ้างประปราย

จากการประมวลผลการวิเคราะห์ ดังกล่าวจึงเป็นที่น่าสนใจ ในการค้นหารูปแบบหรือลักษณะการดำรงอยู่ของแต่ละชุมชนเหล่านี้ ว่าเป็นอย่างไร มีเงื่อนไข ปัจจัยใดที่เกี่ยวข้อง เพราะเหตุใด โดยทำการวิเคราะห์ในภาพรวมทั้งหมดของพื้นที่ ด้วยเครื่องมือวิเคราะห์เชิงสัณฐาน (spatial configuration) บูรณาการร่วมกับเครื่องมือวิเคราะห์เชิงเศรษฐกิจสังคม (socio-economic) โดยมีรายละเอียดการวิเคราะห์ในบทต่อไป

บทที่ 5

ลักษณะเชิงพื้นที่ของชุมชน

บริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ระดับพื้นที่รวม (Global Analysis)

จากการศึกษาวิเคราะห์เอกสารสำคัญและแผนที่ เกี่ยวกับลักษณะและพัฒนาการเชิงพื้นที่ของชุมชนบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา พบว่า การตั้งถิ่นฐานของชุมชนจะอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นย่านในพื้นที่บริเวณต่างๆ โดยแต่ละกลุ่มจะมีความแตกต่างกันตามระยะเวลาและลักษณะการเข้ามาอยู่อาศัย ซึ่งทำให้ผู้คนในชุมชนมีความเกี่ยวข้องหรือความผูกพันที่แตกต่างกันไป ภายใต้อิทธิพลของพื้นที่โบราณสถาน

ในส่วนนี้จึงเป็นการวิเคราะห์ลักษณะเฉพาะเชิงพื้นที่ (spatial configuration characteristics) ของชุมชนบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและลักษณะทางเศรษฐกิจสังคม (socio-economic) ที่เกี่ยวข้องกัน ในระดับพื้นที่รวม (global analysis) ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ชุมชนทั้งหมดในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา และชุมชนที่อยู่ริมแม่น้ำบริเวณโดยรอบเกาะเมือง เพื่อทราบถึงลักษณะเชิงพื้นที่ของชุมชนเหล่านี้ รวมทั้งความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ซึ่งแต่ละชุมชนมีต่อกันและมีต่อระบบทั้งหมดของเมือง เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ภายใต้ความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันหลากหลายรูปแบบ ทั้งการพึ่งพากันอยู่ภายในชุมชนละแวกใกล้เคียง การพึ่งพากันทั้งในละแวกใกล้เคียงและไกลออกไป และหลากหลายความสัมพันธ์ของเงื่อนไขปัจจัยในเชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐกิจสังคม รวมถึงปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้อง

การศึกษานี้ได้ใช้ข้อมูลปฐมภูมิจากการสำรวจภาคสนาม การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เบื้องต้น ร่วมกับข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสาร แผนที่สารสนเทศภูมิศาสตร์และแผนที่ขอบเขตชุมชน ซึ่งทำให้ได้ข้อมูลเชิงพื้นที่และข้อมูลเชิงเศรษฐกิจสังคม ในส่วนของข้อมูลเชิงพื้นที่จะนำมาสร้าง “แผนที่แบบจำลองเชิงสถิตยฐาน” (spatial model) ส่วนข้อมูลเชิงเศรษฐกิจสังคมจะนำมาสร้าง “แผนที่ทางสังคม” (social map) จากนั้นจึงใช้เทคนิควิธีวิเคราะห์การซ้อนทับ (overlay analysis) ชั้นข้อมูลแผนที่ระหว่างแผนที่ทั้ง 2 ประเภทนี้ ร่วมกับแผนที่ขอบเขตชุมชน แผนที่ภูมิสารสนเทศ (ชั้นข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดินและการสัญจร) เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์เงื่อนไขปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนในแต่ละรูปแบบ โดยมีลำดับเนื้อหา ดังนี้

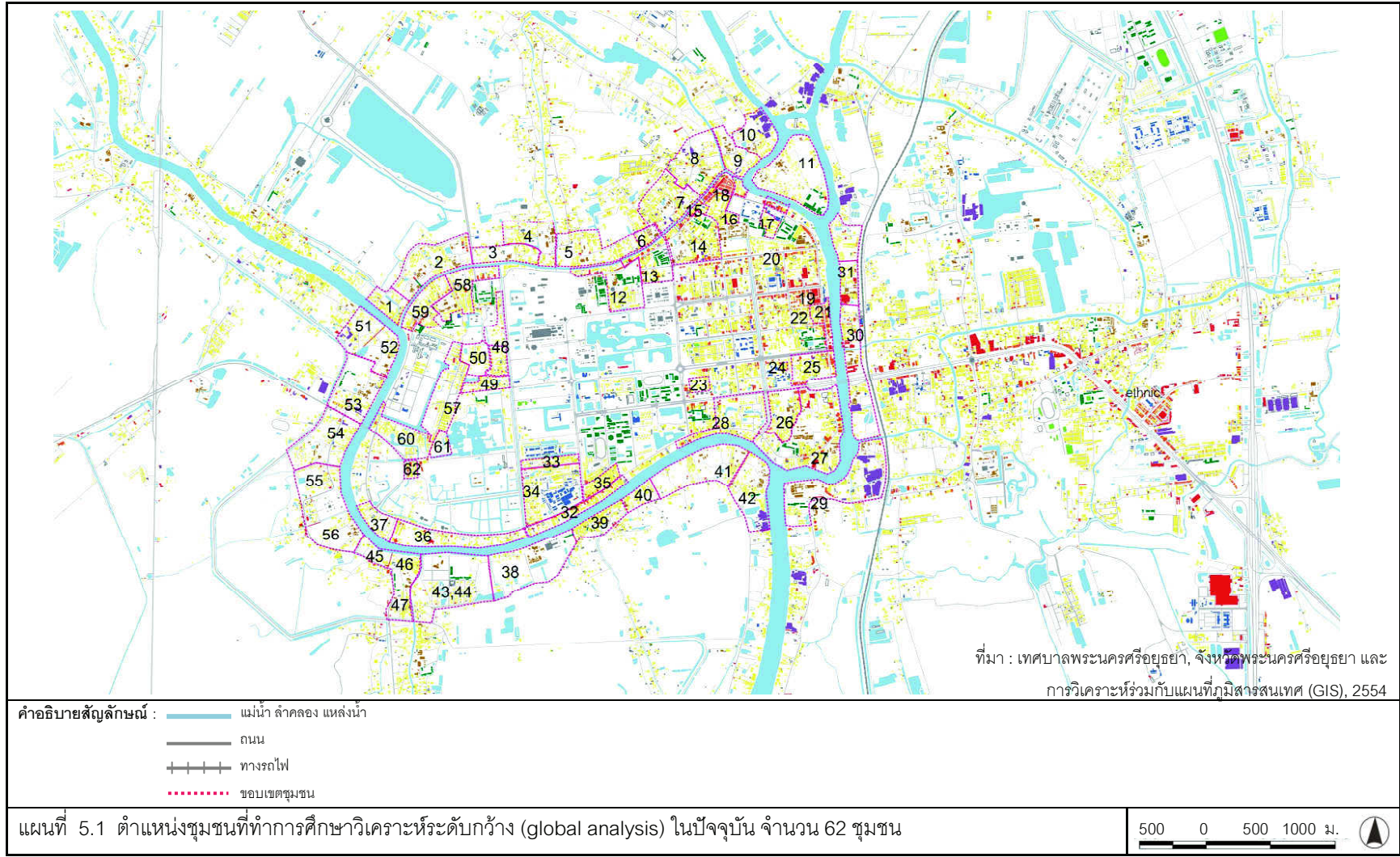
- 5.1 การวิเคราะห์ลักษณะเชิงพื้นที่ของชุมชน
- 5.2 การวิเคราะห์ลักษณะเชิงเศรษฐกิจสังคมที่เกี่ยวข้อง
- 5.3 ลักษณะการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนในระดับพื้นที่รวม

ในเบื้องต้น จากการนำแผนที่ภูมิสารสนเทศ (ชั้นข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดินและการสัญจร) และแผนที่ขอบเขตชุมชนมาซ้อนกัน (overlay mapping) เพื่อแสดงลักษณะและขอบเขตของชุมชนทั้งหมดในพื้นที่ศึกษา ซึ่งมีชุมชนอยู่ทั้งสิ้น 62 ชุมชน (แผนที่ 5.1) ดังนี้

1. ชุมชนหัวแหลม	22. ชุมชนศาลเจ้าพ่อจ้อย	43. ม.10 วัดนักบุญยอแซฟ*
2. ชุมชนวัดศาลาปูน	23. ชุมชนหลวงพ่อขาว (กองกำกับ)	44. ม.11 วัดนักบุญยอแซฟ*
3. ชุมชนวัดเชิงท่า	24. ชุมชนอาคารสงเคราะห์	45. ม.14 บ้านคลองตะเคียน*
4. ชุมชนวัดหน้าพระเมรุ	25. ชุมชนโรจนะ(ขนส่งเก่า)	46. ม.11 บ้านวัดนาค*
5. ชุมชนวัดกุฎีทอง	26. ชุมชนศาลเจ้าแม่ทับทิม	47. ม.9 บ้านวัดคลองปากกราม*
6. ชุมชนวัดวงษ์รัง	27. ชุมชนบ่อมเพชร	48. ชุมชนคลองท่า
7. ชุมชนวัดอินทาราม	28. ชุมชนประตู่จีน	49. ชุมชนสรรพสามิต
8. ชุมชนวัดแม่ปางปลื้ม	29. ชุมชนวัดพนัญเชิง	50. ชุมชนพระนอน
9. ชุมชนวัดสามวิหาร	30. ชุมชนสถานีรถไฟ	51. ม.5 บ้านวัดท่าการ้อง*
10. ชุมชนวัดมหาโลก	31. ชุมชนวัดธรรมนิยม	52. ม.6 บ้านวัดธรรมาราม*
11. ชุมชนเกาะลอย	32. ชุมชนบ้านประตู่ชัย	53. ม.7 บ้านวัดกษัตราธิราช*
12. ชุมชนวัดญาณเสน	33. ชุมชนศรีสรรเพชญ์	54. ม.8 บ้านวัดราชพลี*
13. ชุมชนกลาโหม	34. ชุมชนสวนสมเด็จ	55. ม.9 บ้านวัดลอดช่อง*
14. ชุมชนวัดราชประดิษฐฐาน	35. ชุมชนป่าตอง	56. ม.10 บ้านวัดสนามชัย*
15. ชุมชนวัดขุนแสน	36. ชุมชนวังไชยพัฒนา	57. ชุมชนโรงงานสุรา
16. ชุมชนมหาไชย1	37. ชุมชนริมวัง	58. ชุมชนวัดตึกหมู่1
17. ชุมชนหน้าศาล	38. ม.8 บ้านวัดพุทธไธศวรวิทย์*	59. ชุมชนท่าวาสุกรีหมู่2
18. ชุมชนหัวรอพัฒนา	39. ม.7 บ้านมัสยิดฮาสิยีนนูรอฮ์นีย*	60. ชุมชนท้ายกรม
19. ชุมชนตลาดเจ้าพรหม	40. ม.6 ศูนย์อิสลามพัฒนา*	61. ชุมชนคลองแกลบ
20. ชุมชนปามะพร้าว	41. ม.4 บ้านวัดใหม่บางกะจะ*	62. ชุมชนหน้าพระตำหนัก
21. ชุมชนบัวหวาน	42. ม.5 บ้านวัดขุนพรหม*	

หมายเหตุ * เป็นชุมชนที่อยู่นอกเขตเทศบาล ผู้วิจัยจึงใส่ชื่อสถานที่ สำหรับการอ้างอิง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นศาสนสถานในชุมชน ส่วนชุมชนอื่นๆ เป็นชุมชนที่อยู่ในเขตเทศบาล จึงมีชื่อชุมชนอยู่แล้ว

โดยชุมชนทั้งหมดนี้ ล้วนตั้งอยู่ในบริเวณที่มีโบราณสถาน พื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ สิ่งปลูกสร้างต่างๆ ถนน ทางรถไฟ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนส่วนใหญ่จะอยู่ติดกับแม่น้ำลำคลอง ดังนั้น พื้นที่เหล่านี้จึงเสมือนเป็นพื้นที่ปิดล้อมที่ส่งอิทธิพลทำให้ชุมชนที่อาศัยอยู่ไม่สามารถขยายตัวได้อย่างอิสระ กลายเป็นชุมชนขนาดเล็กจำนวนมากกระจายอยู่ในพื้นที่ว่าง โดยเฉพาะในเกาะเมือง พื้นที่โบราณสถานและพื้นที่ปิดล้อมบางส่วนได้ทำหน้าที่เป็นขอบเขตชุมชน บางส่วนได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่เอื้อให้ผู้คนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ ตลอดจนกลายเป็นพื้นที่ศูนย์กลางของชุมชน (รูปที่ 5.1)

รูปที่ 5.1 ลักษณะชุมชนที่แทรกตัวอยู่กับพื้นที่โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างในเมืองประวัติศาสตร์

นอกจากนั้น ภายใต้อิทธิพลของพื้นที่โบราณสถานที่และองค์ประกอบของเมือง ที่เสมือนเป็นพื้นที่ปิดล้อมและมีบทบาทต่อการเป็นขอบเขตชุมชน เกิดจากลักษณะการปิดล้อมรูปแบบต่างๆ ดังนี้

- (1) แม่น้ำ ลำคลอง แนวคลองโบราณและแหล่งน้ำ เป็นขอบเขตชุมชนอย่างน้อย 1 ด้าน
- (2) ถนน ทางรถไฟเป็นขอบเขตชุมชนอย่างน้อย 1 ด้าน
- (3) พื้นที่โบราณสถาน พื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ เป็นขอบเขตชุมชนอย่างน้อย 1 ด้าน
- (4) อาคารสถานที่ราชการ เป็นขอบเขตชุมชนอย่างน้อย 1 ด้าน
- (5) พื้นที่เอกชน เช่น โกดัง โรงงาน อาคารสมัยใหม่ขนาดใหญ่ เป็นขอบเขตชุมชนอย่างน้อย 1 ด้าน
- (6) พื้นที่ศาสนสถานที่แทรกอยู่ในพื้นที่ชุมชน

ตารางที่ 5.1 ลักษณะการปิดล้อมที่มีบทบาทต่อการเกิดขอบเขตชุมชน

ชุมชน	ลักษณะการปิดล้อม						ชุมชน	ลักษณะการปิดล้อม					
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)		(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
1.ชุมชนหัวแหลม	/	/				/	32.ชุมชนบ้านประตู่ชัย	/	/		/	/	
2.ชุมชนวัดศาลาปูน	/	/		/		/	33.ชุมชนศรีสรรเพชญ์	/	/	/	/		
3.ชุมชนวัดเชิงท่า	/	/				/	34.ชุมชนสวนสมเด็จ	/	/	/	/		
4.ชุมชนวัดหน้าพระเมรุ	/	/				/	35.ชุมชนป่าตอง		/	/	/	/	
5.ชุมชนวัดกุฎีทอง	/	/				/	36.ชุมชนวังไชยพัฒนา	/	/	/	/		
6.ชุมชนวัดวงษ์ฆ้อง	/	/				/	37.ชุมชนริมวัง	/	/	/	/		
7.ชุมชนวัดอินทาราม	/	/		/		/	38.ม.8 บ้านวัดพุทไธศวรรย์	/	/	/	/	/	
8.ชุมชนวัดแม่นางปลื้ม	/	/		/	/	/	39.ม.7 มัสยิดฮาลิมมูฮอมมัด	/	/	/	/	/	
9.ชุมชนวัดสามวิหาร	/	/			/	/	40.ม.6 ศูนย์อิสลามวัฒนา	/	/	/	/	/	
10.ชุมชนวัดมหาโลก	/	/			/	/	41.ม.4 บ้านวัดใหม่บางกะจะ	/	/	/	/	/	
11.ชุมชนเกาะลอย	/			/		/	42.ม.5 บ้านวัดขุนพรหม	/	/	/	/	/	
12.ชุมชนวัดญาณเสน	/	/	/	/		/	43.ม.10 วัดนักบุญยอแซฟ	/	/	/	/	/	
13.ชุมชนกลาโหม	/	/	/	/		/	44.ม.11 วัดนักบุญยอแซฟ	/	/	/	/	/	
14.ชุมชนวัดราชประดิษฐฐาน	/	/	/	/		/	45.ม.14 บ้านคลองตะเคียน	/	/	/	/	/	
15.ชุมชนวัดขุนแสน	/	/	/	/		/	46.ม.11 บ้านวัดนาค	/	/	/	/	/	
16.ชุมชนมหาไชย1	/	/	/	/		/	47.ม.9 บ้านวัดคลองปากกราม	/	/	/	/	/	
17.ชุมชนหน้าศาล	/	/	/	/		/	48.ชุมชนคลองท้อ	/	/	/	/	/	
18.ชุมชนหัวรอพัฒนา	/	/				/	49.ชุมชนสรรพสามิต	/	/	/	/	/	
19.ชุมชนตลาดเจ้าพรหม		/		/	/		50.ชุมชนพระนอน	/	/	/	/	/	
20.ชุมชนป่ามะพร้าว		/		/	/		51.ม.5 บ้านวัดท่ากร้าง	/	/	/	/	/	
21.ชุมชนบัวหวาน	/	/		/	/		52.ม.6 บ้านวัดธรรมาราม	/	/	/	/	/	
22.ชุมชนศาลเจ้าพ่อจ้อย	/	/		/	/		53.ม.7 บ้านวัดกษัตริย์ราช	/	/	/	/	/	
23.ชุมชนหลวงพ่อก้าว		/		/	/		54.ม.8 บ้านวัดราชพลี	/	/	/	/	/	
24.ชุมชนอาคารสงเคราะห์				/	/		55.ม.9 บ้านวัดลอดช่อง	/	/	/	/	/	
25.ชุมชนโรจนะ(ขนสงเก่า)	/			/	/		56.ม.10 บ้านวัดสนามชัย	/	/	/	/	/	
26.ชุมชนศาลเจ้าแม่ทับทิม	/	/		/	/		57.ชุมชนโรงงานสุรา	/	/	/	/	/	
27.ชุมชนบ่อเมฆ	/	/	/	/	/	/	58.ชุมชนวัดตึกหมู่1	/	/	/	/	/	
28.ชุมชนประตู่จีน	/	/		/	/		59.ชุมชนท่าवासูกรีหมู่2	/	/	/	/	/	
29.ชุมชนวัดพญูเชิง	/	/		/	/	/	60.ชุมชนท้ายกรม	/	/	/	/	/	

ตารางที่ 5.1 ลักษณะการปิดล้อมที่มีบทบาทต่อการเกิดขอบเขตชุมชน

ชุมชน	ลักษณะการปิดล้อม						ชุมชน	ลักษณะการปิดล้อม					
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)		(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
30.ชุมชนสถานีรถไฟ	/	/		/	/	/	61.ชุมชนคลองแกลบ	/	/	/			
31.ชุมชนวัดธรรมนิยม	/	/		/	/	/	62.ชุมชนหน้าพระตำหนัก	/	/	/			
รวม (ชุมชน)	26	30	7	22	16	22	รวม (ชุมชน)	30	31	16	20	8	17

ที่มา : การวิเคราะห์, 2555

จากตารางแสดงลักษณะการปิดล้อมที่มีบทบาทต่อการเกิดขอบเขตชุมชน จะเห็นได้ว่า ชุมชนทั้งหมดจะมีขอบเขตที่เกิดจากพื้นที่โบราณสถานหรือพื้นที่ปิดล้อมในลักษณะต่างๆ อย่างน้อย 2 ประเภท โดยสามารถชี้ให้เห็นความแตกต่างกันของขอบเขต หรือเกณฑ์ในการถูกปิดล้อม ได้ใน 6 ลักษณะ คือ

(1) ทุกชุมชนมีแม่น้ำ ลำคลอง แนวคลองโบราณและแหล่งน้ำ เป็นขอบเขต ยกเว้นจำนวน 6 ชุมชน¹ ซึ่งเป็นชุมชนที่มีขนาดเล็กที่อยู่ด้านในเกาะเมือง

(2) ทุกชุมชนมีถนน (บางชุมชนมีทางรถไฟ) เป็นขอบเขต ยกเว้นชุมชนเกาะลอยที่ถูกล้อมรอบด้วยแม่น้ำ

(3) ชุมชนมีพื้นที่โบราณสถาน พื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ เป็นขอบเขตถึง 23 ชุมชน

(4) ชุมชนนอกเกาะเมืองบางชุมชนจะมีสถานที่ราชการหรือพื้นที่เอกชนที่เป็นโรงงานและโกดังเป็นขอบเขตเพิ่มเติม

(5) ชุมชนในเกาะเมืองบางชุมชนจะมีสถานที่ราชการหรือพื้นที่เอกชนที่เป็นอาคารสมัยใหม่ขนาดใหญ่ เช่น โรงแรม ห้างสรรพสินค้าเป็นขอบเขตเพิ่มเติม

(6) อย่างไรก็ตาม บางชุมชนมีพื้นที่ศาสนสถาน¹ที่แทรกอยู่ในพื้นที่ชุมชน จำนวน 39 ชุมชน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เอื้อให้ชุมชนได้เข้าไปใช้สอยเพื่อทำกิจกรรมทางสังคมได้มากกว่าเป็นเพียงพื้นที่ปิดล้อม

และสามารถสรุปได้ว่า ชุมชนเหล่านี้ได้รับอิทธิพลจากพื้นที่ปิดล้อมที่มีบทบาทต่อการเป็นขอบเขตชุมชนอย่างน้อย 3 รูปแบบดังกล่าว

จากนั้นจึงเป็นการค้นหาลักษณะเฉพาะเชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐกิจสังคมของชุมชนเหล่านี้ ถึงความสัมพันธ์หรือการพึ่งพาที่มีต่อกันในรูปแบบต่างๆ และที่มีต่อระบบทั้งหมดของเมือง ในลำดับต่อไป

¹ ชุมชนปามะพร้าว ชุมชนตลาดเจ้าพรหม ชุมชนศาลเจ้าพ่อจ้อย ชุมชนหลวงพ่อบุชา ชุมชนอาคารสงเคราะห์ และชุมชนป่าตอง

5.1 การวิเคราะห์ลักษณะเชิงพื้นที่ (Spatial Configuration Analysis)

การวิเคราะห์ลักษณะเชิงพื้นที่ ใช้แบบจำลองเชิงสัจฐานที่สร้างจากโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง ซึ่งประกอบด้วยถนน ซอย ตรอก ทางเดิน ทางลัด ลานโล่ง ลานวัด แม่น้ำ ลำคลองที่มีการใช้งานอยู่ปัจจุบัน รวมทั้งจุดเชื่อมต่อต่างๆ เช่น สะพาน ท่าเรือข้ามฟากที่ผู้คนทั่วไปสามารถเข้าไปใช้ได้โดยอิสระ จากนั้นใช้เครื่องมือวิเคราะห์เชิงสัจฐาน โปรแกรมคอมพิวเตอร์สเปซซินแทกซ์ (Space Syntax) ทำการวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงและการมองเห็นของเส้นทางต่างๆ ในโครงข่ายว่า เส้นทางใดมีศักยภาพการเข้าถึงสูงสุด หรือเป็นบริเวณที่มี “การประสาน” (integration) อยู่ในเนื้อเมืองมากกว่าบริเวณอื่น โดยแสดงออกมาเป็นสีแดง แล้วไล่ลำดับตามวรรณะสีรุ้งเป็นสีส้ม สีเหลือง สีเขียว สีฟ้า ส่วนเส้นทางที่มีศักยภาพการเข้าถึงน้อยที่สุด หรือเป็นบริเวณที่มี “การแยกตัว” (segregation) ออกจากพื้นที่เมืองโดยรวม จะแสดงค่าสีน้ำเงิน ซึ่งแสดงว่ามีแนวโน้มที่จะถูกสัญจรผ่านน้อย หรือมีศักยภาพการเข้าถึงต่ำ

ทั้งนี้ ในพื้นที่เมืองและชุมชน ควรมีโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะที่มีศักยภาพในการเข้าถึงกระจายอยู่ทุกๆ ระดับและเชื่อมโยงกันอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้เกิดความหนาแน่นของการสัญจรที่ไม่เท่าเทียมกัน โดยมีทั้งบริเวณที่พลุกพล่านคึกคักและบริเวณที่เงียบสงบ เพื่อเหนี่ยวนำให้บริเวณต่างๆ นั้นเกิดกิจกรรมที่มีความหลากหลายผสมผสานกัน และเป็นไปอย่างสอดคล้องกับศักยภาพของโครงข่ายในชุมชน ที่มีทั้ง “ศูนย์กลางที่มีชีวิต” ของย่านตลาดร้านค้าและย่านกิจกรรมอื่นๆ ประกอบกันเป็นองค์ประกอบของชุมชนที่สมบูรณ์ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า **แบบจำลองเชิงสัจฐานของชุมชนหรือกลุ่มชุมชน ควรปรากฏผลการวิเคราะห์ลักษณะโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างในทุกวรรณะสี (ตั้งแต่สีแดงถึงสีน้ำเงิน) และบนเส้นทางหรือพื้นที่นั้นต้องมีกิจกรรม (activity) และการใช้ประโยชน์ (use) ที่หลากหลายกระจายอยู่อย่างครบถ้วนทั้ง การพักผ่อน การค้าพาณิชย์ การประกอบอาชีพ การประกอบกิจกรรมทางศาสนา ความเชื่อ ประเพณี เทศกาล การติดต่อราชการ การศึกษาเรียนรู้ การเล่นกีฬาันทนาการ การพบปะสังสรรค์ ฯลฯ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ควรเป็นไปอย่างสอดคล้องกับศักยภาพของโครงข่าย โดยกิจกรรมที่ต้องการความสงบควรอยู่บนเส้นทางที่มีศักยภาพการเข้าถึงต่ำ ส่วนกิจกรรมที่ต้องพึ่งพาความพลุกพล่านของผู้คนควรอยู่บนเส้นทางที่มีศักยภาพการเข้าถึงที่สูงกว่า ซึ่งเป็นเงื่อนไขเชิงพื้นที่สำคัญที่ทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้** และหากพบว่ามีการกีดกันเกิดขึ้นบนพื้นที่ที่ไม่สอดคล้องกับศักยภาพการเข้าถึง จึงมีแนวโน้มว่ากิจกรรมดังกล่าวอาจมีนัยยะทางสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจของผู้คนเข้ามาเกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์ลักษณะเชิงเศรษฐศาสตร์สังคมได้อยู่ในกระบวนการขั้นตอนต่อไป

การสร้างแผนที่แบบจำลองเชิงสัจฐานเพื่อวิเคราะห์ลักษณะเชิงพื้นที่ จากโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง ได้กำหนดขอบเขตการทำแผนที่ที่ครอบคลุมพื้นที่เกาะเมืองและบริเวณโดยรอบที่คาดว่าเป็น

เส้นทางการสัญจรและพื้นที่ว่างที่ผู้คนจะนิยมใช้หรือไปถึงในละแวกชุมชนและเมือง รวมทั้งมีลักษณะโครงข่ายเส้นทางที่ล้อมกรอบพื้นที่ เนื่องจากจะมีผลต่อความแม่นยำในเชิงเทคนิคการวิเคราะห์ (แผนที่ 5.1)

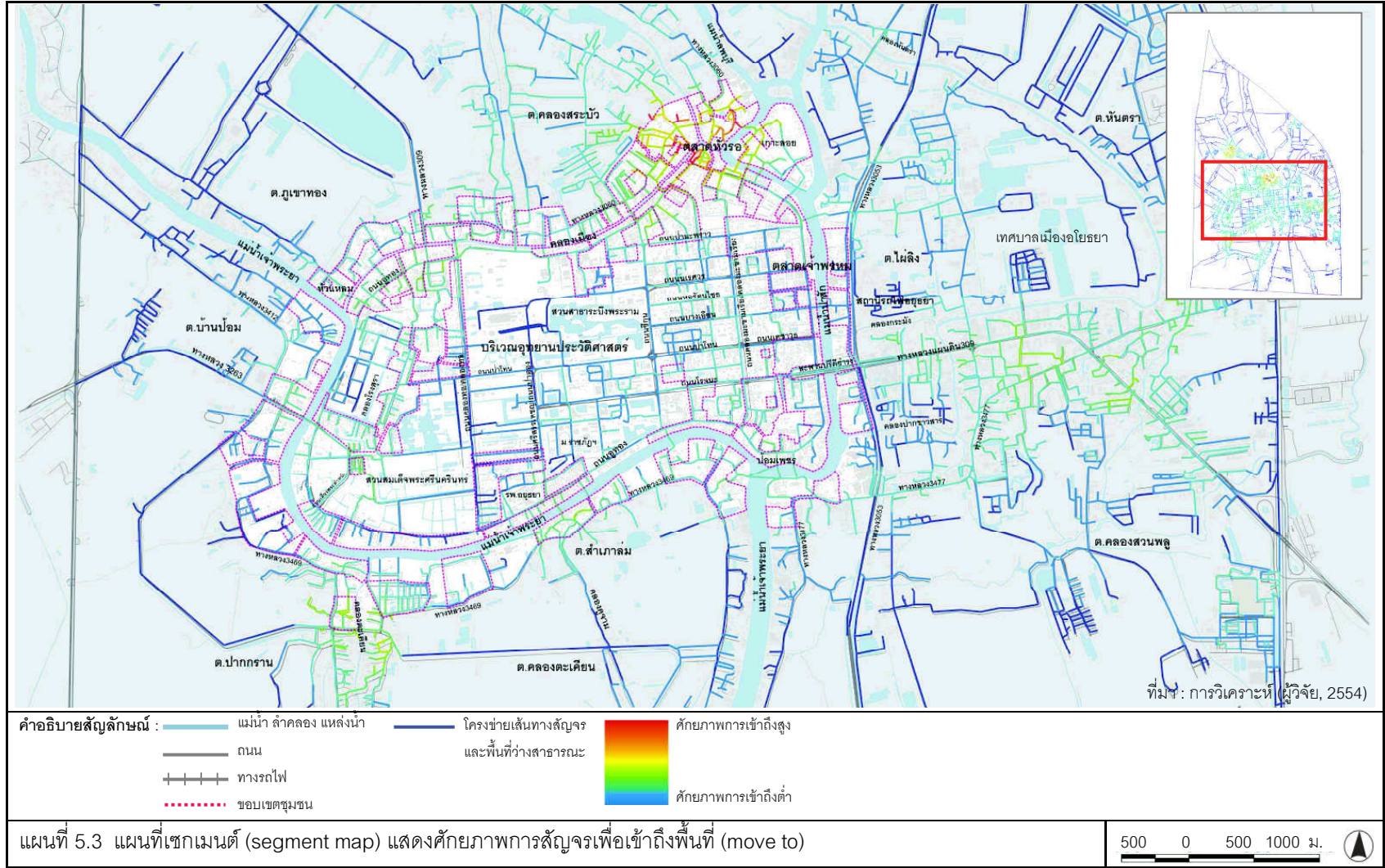
ลักษณะโครงข่ายเส้นทางสัญจรและพื้นที่ว่างในละแวกชุมชนและเมือง (google earth, 2554)

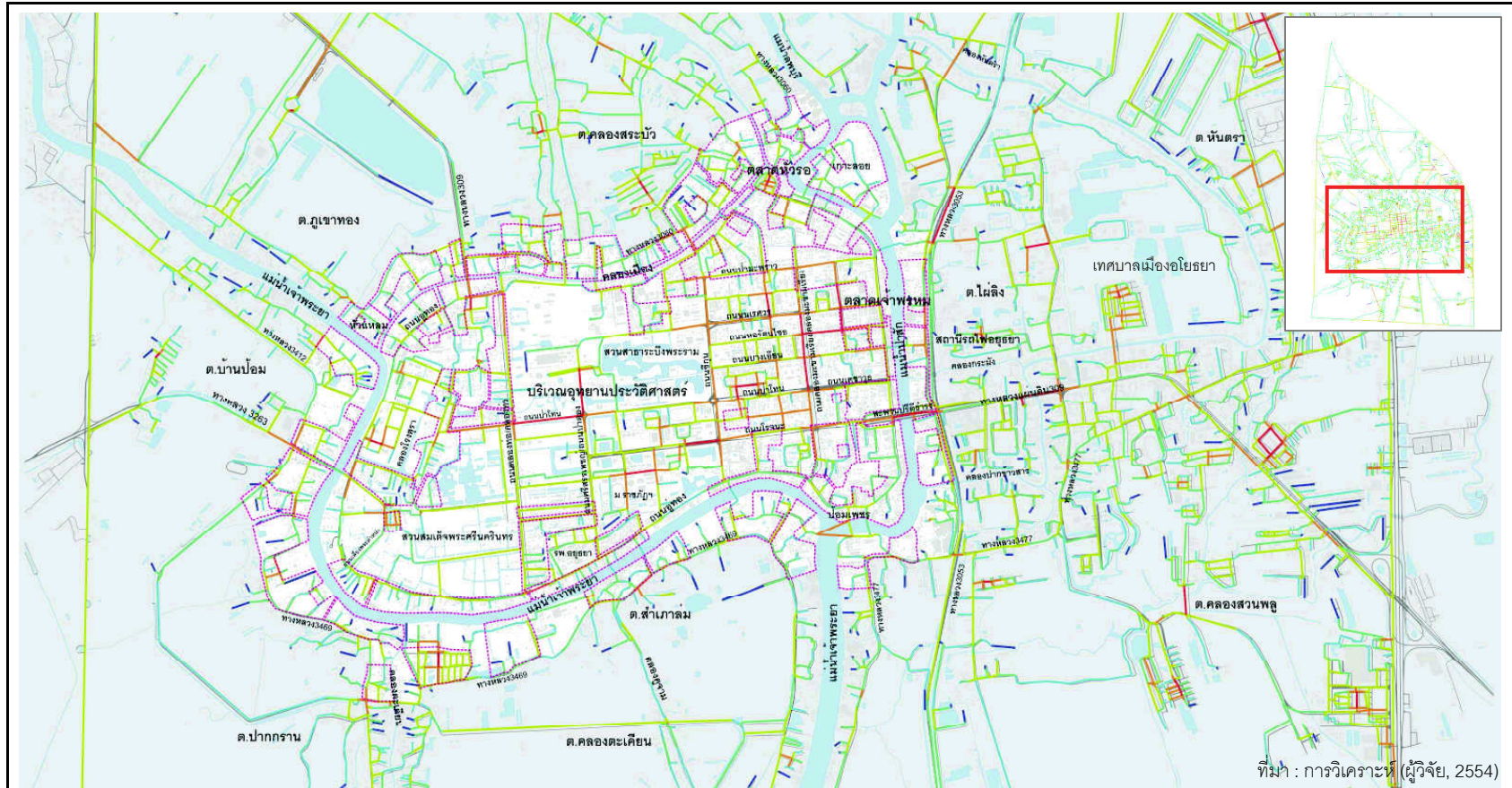

แผนที่แบบจำลองเชิงสัญญาณที่สร้างจากโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง (การวิเคราะห์, 2554)

แผนที่ 5.2 ลักษณะโครงข่ายเส้นทางสัญจรและพื้นที่ว่างในละแวกชุมชนและเมืองที่มีลักษณะล้อมกรอบพื้นที่ศึกษา

นอกจากนั้น การวิเคราะห์ลักษณะเชิงพื้นที่ของชุมชน ได้ทำการวิเคราะห์ใน 2 ระดับ คือ ระดับชุมชนและระดับเมือง ประกอบด้วย (1) ศักยภาพการสัญจรเพื่อเข้าถึงพื้นที่ (move to) (2) ศักยภาพการสัญจรเพื่อผ่านพื้นที่ (move through) (3) ศักยภาพความเชื่อมต่อ (connectivity) ของพื้นที่ ซึ่งมีผลการวิเคราะห์ ดังแผนที่ 5.3-5.5

ที่มา : การวิเคราะห์ (ผู้วิจัย, 2554)

คำอธิบายสัญลักษณ์ :

 - แม่น้ำ ลำคลอง แหล่งน้ำ
 - ถนน
 - ทางรถไฟ
 - ขอบเขตชุมชน
 - โครงข่ายเส้นทางสัญจร และพื้นที่ว่างสาธารณะ
 - ศักยภาพการเข้าถึงสูง
 - ศักยภาพการเข้าถึงต่ำ

แผนที่ 5.5 แผนที่เซกเมนต์ (segment map) แสดงศักยภาพในการเข้าถึงระดับความเชื่อมต่อ (connectivity)

5.1.1 ผลการวิเคราะห์ลักษณะเชิงพื้นที่ระดับชุมชน เป็นการวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงและมองเห็นของโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะของแต่ละชุมชน โดยเปรียบเทียบกันภายในชุมชนนั้นๆ เอง ประกอบด้วย 3 ส่วน คือ

(1) ศักยภาพการสัญจรเพื่อเข้าถึง (move to) ระดับชุมชน หมายถึง เส้นทางที่มีแนวโน้มว่าผู้คนจะใช้สัญจรเพื่อเข้าถึงสถานที่หรือที่ตั้งของกิจกรรมสำคัญภายในชุมชน ซึ่งผู้คนจะนิยมใช้หรือรู้จักดี หรืออาจเป็นการชี้ตำแหน่งจุดหมายปลายทาง (destination point) ที่ผู้คนมักเดินทางเข้าถึงในโครงข่าย โดยมีรายละเอียดดังตารางที่ 5.2

ตารางที่ 5.2 การวิเคราะห์ศักยภาพการสัญจรเพื่อเข้าถึง (move to) ระดับชุมชน

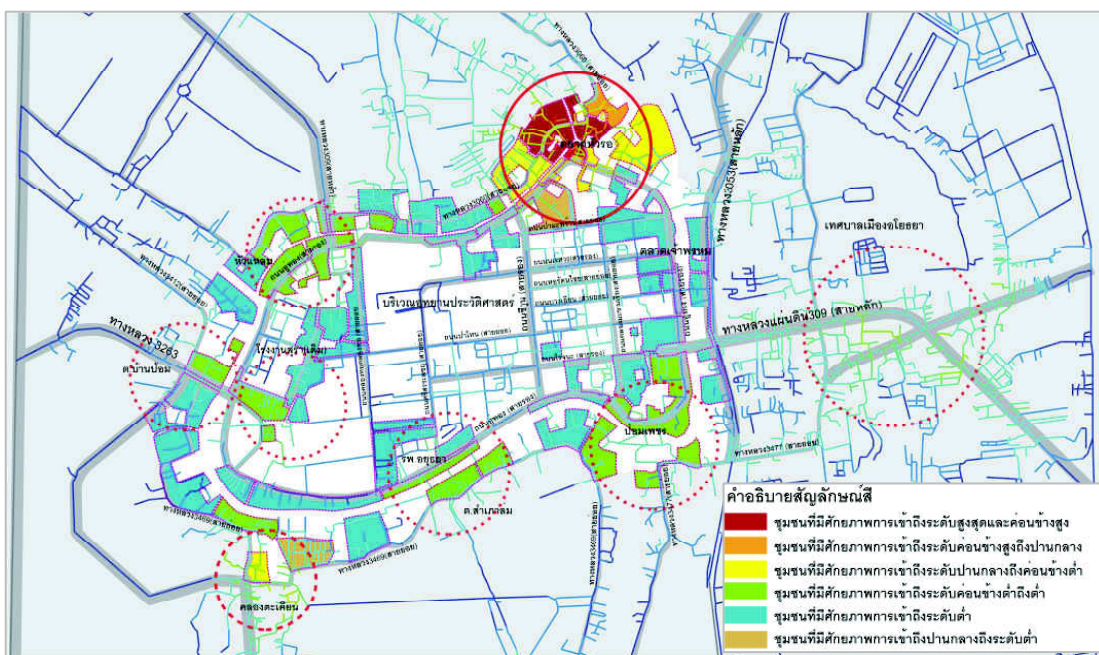
ชุมชน	ลักษณะโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะ
ชุมชนที่มีศักยภาพการเข้าถึงและมองเห็นสูงสุดถึงค่อนข้างสูง (เส้นสีแดง-สีส้ม)	
ชุมชนห้วยอพัฒนา ชุมชนวัดแม่นางปลื้ม ชุมชนวัดสามวิหาร ชุมชนวัดมหาโลก	ชุมชนห้วยอพัฒนา มีเส้นทางที่มีศักยภาพในการเข้าถึงสูงสุดอยู่ด้านในของพื้นที่ ซึ่งจะเชื่อมต่อไปยังพื้นที่ชุมชนที่อยู่นอกเกาะเมือง โดยมีเส้นทางในชุมชนวัดแม่นางปลื้มที่มีศักยภาพในการสัญจรสูงสุด ต่อเนื่องจากชุมชนห้วยอ ส่วนถนนภายในชุมชนเป็นเส้นทางสั้นๆ มีจำนวนไม่มากจึงมีศักยภาพรองลงมาตั้งแต่ศักยภาพปานกลางถึงค่อนข้างต่ำ ในชุมชนวัดสามวิหารและชุมชนวัดมหาโลก จะมีเส้นทางที่มีศักยภาพค่อนข้างสูงอยู่ในเส้นทางที่สองชุมชนนี้ต่อเนื่องกัน
ชุมชนที่มีศักยภาพการเข้าถึงและมองเห็นค่อนข้างสูงถึงปานกลาง (สีส้ม-สีเหลือง)	
-	ไม่พบว่ามีอยู่ในชุมชนใด
ชุมชนที่มีศักยภาพการเข้าถึงและมองเห็นปานกลางถึงค่อนข้างต่ำ (สีเหลือง-สีเขียว)	
หมู่ 9 บ้านคลองปากกราน หมู่ 10 วัดนักบุญยอแซฟ หมู่ 11 วัดนักบุญยอแซฟ	ในหมู่ 9 บ้านคลองปากกราน มีเส้นทางที่มีศักยภาพปานกลางกระจายอยู่ช่วงกลางของเส้นทางหรือชอย ส่วนปากชอยหรือท้ายชอยจะมีศักยภาพต่ำกว่า นอกจากนั้น ยังต่อเนื่องไปยังชุมชนที่อยู่ใกล้ในหมู่ 10 และหมู่ 11 วัดนักบุญยอแซฟ ช่วงทางเข้าชุมชนและช่วงชอยแรก
ชุมชนที่มีศักยภาพการเข้าถึงและมองเห็นค่อนข้างต่ำถึงต่ำ (สีเขียว-สีฟ้า-น้ำเงิน)	
ชุมชนวัดศาลาปูน /ชุมชนวัดเชิงท่า /ชุมชนวัดตึกหมู่ 1/ชุมชนท่าวาลูกรีหมู่ 2 /หมู่ 7 บ้านวัดกษัตราธิราช /ชุมชนท้ายกรม /ชุมชนหน้าพระตำหนัก /ชุมชนบ้านประตู่ชัย /หมู่ 6 ศูนย์อิสลามวัฒนา /หมู่ 7 บ้านมัตยิตฮาลีอินนูรอยน์ /ชุมชนป้อมเพชร /ม.4 บ้านวัดใหม่บางกะจะ /ชุมชนวัดพันญูเชิง	บนเส้นทางหลักของชุมชนเหล่านี้มีศักยภาพในการสัญจรที่ต่ำกว่าบนเส้นทางในบริเวณอื่นๆ เช่น ชอย ทางเดินย้อย โดยพบว่าอยู่บริเวณเส้นทางที่เชื่อมกับถนนสายหลัก แต่มีจำนวนน้อยมาก และเป็นระดับการสัญจรที่ค่อนข้างต่ำถึงต่ำผสมผสานกับระดับการสัญจรต่ำ
ชุมชนที่มีศักยภาพการเข้าถึงและมองเห็นระดับต่ำ (สีฟ้า-น้ำเงิน)	
ชุมชนตลาดเจ้าพรหม /ชุมชนปามะพร้าว /ชุมชนบัว	บริเวณที่มีศักยภาพระดับต่ำกระจายอยู่มากที่สุดในพื้นที่ชุมชน

ตารางที่ 5.2 การวิเคราะห์ศักยภาพการสัญจรเพื่อเข้าถึง (move to) ระดับชุมชน

ชุมชน	ลักษณะโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะ
หวาน/ ชุมชนศาลเจ้าพ่อจ้อย/ ชุมชนอาคารสงเคราะห์ /ชุมชนโรจนะ (ขนส่งเก่า) / ชุมชนประตูลิ้น /ชุมชนหลวงพ่อขาว (กองกำกับ) /ชุมชนศรีสรรเพชญ์ /ชุมชนสวนสมเด็จ /ชุมชนวังไชยพัฒนา /ชุมชนริมวัง	เหล่านี้ ทั้งในเกาะเมืองและริมแม่น้ำฝั่งด้านนอก ครอบคลุมพื้นที่ชุมชนถึงกว่า 30 ชุมชน พบว่าเป็นเส้นทางที่กระจายอยู่ทั่วไปในพื้นที่ และเป็นถนนปลายตันหรือพื้นที่ด้านในสุด
ชุมชนที่มีศักยภาพการเข้าถึงและมองเห็นระดับปานกลางถึงระดับต่ำ (สีเหลือง-ฟ้า-น้ำเงิน)	
หมู่ 10 วัดนักบุญยอแซฟ หมู่ 11วัดนักบุญยอแซฟ ชุมชนวัดราชประดิษฐาน	ในหมู่ 10และหมู่ 11 วัดนักบุญยอแซฟ /ชุมชนวัดราชประดิษฐาน มีเส้นทางที่มีศักยภาพการเข้าถึงที่ดีอยู่ในบริเวณทางเข้าชุมชนหรือซอยที่ติดกับถนนสายหลักที่ผ่านชุมชน ส่วนซอยหรือพื้นที่ที่ถัดไปด้านในจะมีศักยภาพด้อยกว่า

ที่มา : การวิเคราะห์, 2554

จากตารางที่ 5.1 สรุปได้ว่า ศักยภาพการสัญจรเพื่อเข้าถึงที่ดีที่สุดระดับชุมชน อยู่ในชุมชนหัวรอพัฒนาและชุมชนวัดแม่นางปลื้ม เนื่องจากชุมชนหัวรอพัฒนาเป็นชุมชนที่มีเส้นทางภายในจำนวนมากและถี่ในระบบตาตาราง ส่วนชุมชนวัดแม่นางปลื้มเป็นบริเวณที่มีเส้นทางมากกระจุกอยู่จำนวนมาก จึงทำให้ชุมชนทั้ง 2 นี้เป็นบริเวณที่มีเส้นทางที่มีศักยภาพในการเข้าถึงสูงกว่าชุมชนอื่นๆ ทั้งหมด ซึ่งเส้นทางในชุมชนอื่นๆ ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นถนนสายหลักที่มีซอยตันสายสั้นๆ มาเกาะอยู่เป็นรูปก้างปลา จึงทำให้มีศักยภาพด้อยกว่า ดังสรุปในแผนที่ 5.6

แผนที่ 5.6 สรุปผลศักยภาพการสัญจรเพื่อเข้าถึงพื้นที่ (move to) ระดับชุมชน (การวิเคราะห์, 2554)

(2) ศักยภาพการสัญจรเพื่อผ่านพื้นที่ (move through) ระดับชุมชน หมายถึง เส้นทางที่มีแนวโน้มว่าผู้คนจะนิยมใช้สัญจรเพื่อผ่านไปมายังพื้นที่ต่างๆ ภายในชุมชนมากกว่าเส้นทางอื่นๆ โดยมีรายละเอียดดังตารางที่ 5.3

ตารางที่ 5.3 การวิเคราะห์ศักยภาพการสัญจรเพื่อเข้าถึง (move through) ระดับชุมชน

ชุมชน	ลักษณะโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะ
ชุมชนที่มีศักยภาพในการสัญจรผ่านสูงสุดถึงค่อนข้างสูง (เส้นสีแดง-สีส้ม)	
ชุมชนห้วยรอดพัฒนา	เส้นทางที่มีศักยภาพสูงสุดเป็นทางหลักที่โอบล้อมตัวตลาด ส่วนเส้นทางภายในตลาด ซึ่งเป็นซอยย่อยนั้นมีความพร่องลงมา แล้วต่อเนื่องไปยังด้านนอกเกาะเมือง
ชุมชนวัดแม่นางปลื้ม	เส้นทางที่มีศักยภาพในการสัญจรสูงสุดอยู่ที่ถนนสายหลักของชุมชนและถนนซอยที่มารวบ
ชุมชนวัดสามวิหาร ชุมชนวัดอินทรากรม	เส้นทางที่เข้าสู่พื้นที่ชุมชนทั้งสองมีศักยภาพสูงสุด ส่วนเส้นทางอื่นๆ มีศักยภาพรองลงมา
ชุมชนวัดขุนแสน ชุมชนมหาไชย1	เส้นทางสายหลักที่ผ่านชุมชนมีศักยภาพสูง เนื่องจากเป็นเส้นทางที่ต่อเนื่องมาจากตลาดห้วยรอดส่วนถนนซอยที่แยกไปมีศักยภาพรองลงมา
ชุมชนที่มีศักยภาพในการสัญจรผ่านค่อนข้างสูงถึงปานกลาง (สีส้ม-สีเหลือง)	
หมู่ 9 บ้านวัดคลองปากกราน	เส้นทางที่มีศักยภาพสูงสุดอยู่ในบริเวณที่มีถนนหลายสายมารวบกัน ส่วนเส้นทางอื่นๆ ในชุมชนมีศักยภาพรองลงมา
ชุมชนที่มีศักยภาพในการสัญจรผ่านปานกลางถึงค่อนข้างต่ำ (สีเหลือง-สีเขียว)	
ชุมชนวัดวงษ์จ้อย /ชุมชนวัดมหาโลก /หมู่ 10 วัดนักบุญยอแซฟ /หมู่ 11 วัดนักบุญยอแซฟ /หมู่ 11 บ้านวัดนาค	เส้นทางหลักในชุมชนเหล่านี้ต่อเนื่องกับเส้นทางของชุมชนอื่นที่มีศักยภาพสูงกว่า จึงทำให้เส้นทางโดยรวมในชุมชนมีศักยภาพต่อยกว่า
ชุมชนวัดตึกหมู่ 1 ชุมชนท่าวาสุกรีหมู่ 2 ชุมชนวัดเชิงท่า	เส้นทางในชุมชนเหล่านี้เป็นเส้นทางที่เชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ภายในกับภายนอกเกาะเมือง จึงทำให้เส้นทางเหล่านี้มีศักยภาพสูงกว่าเส้นทางอื่น โดยมีศักยภาพปานกลาง ส่วนถนนซอยย่อย ต่างๆ มีศักยภาพค่อนข้างต่ำ
ชุมชนท้ายกรม หมู่ 7 บ้านวัดกษัตราธิราช หมู่ 8 บ้านวัดราชพลี	เส้นทางในชุมชนเหล่านี้เป็นเส้นทางช่วงเชื่อมต่อระหว่างด้านในและนอกเกาะเมือง จึงมีศักยภาพสูงสุดของบริเวณ ส่วนเส้นทางอื่นที่มาตัดมีศักยภาพรองลงมา
ชุมชนป่าตอง /ชุมชนบ้านประตูลุย /หมู่ 6 ศูนย์อิสลามวัฒนา /หมู่ 7 บ้านมัสยิดฮาลียินนุรอยน์	เส้นทางในชุมชนเหล่านี้เป็นเส้นทางที่เชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ภายในกับภายนอกเกาะเมือง มีการกระจุกของเส้นทางจากหลายชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นถนนเส้นสั้นๆ เป็นบริเวณที่มีศักยภาพปานกลาง
ชุมชนที่มีศักยภาพในการสัญจรผ่านค่อนข้างต่ำถึงต่ำ (สีเขียว-สีฟ้า)	
ชุมชนตลาดเจ้าพรหม /ชุมชนปามะพร้าว /ชุมชนบัวหวาน /ชุมชนศาลเจ้าพ่อจ้อย	เส้นทางในชุมชนเหล่านี้มีถนนย่อยจำนวนน้อยเชื่อมต่อกับเส้นทางหลัก แม้ว่าจะมีการเชื่อมโยงด้วยถนนเป็นระบบกริดไปบริเวณพื้นที่อื่นๆ ได้ แต่ยังไม่ทำให้พื้นที่บริเวณนี้มีศักยภาพในระดับค่อนข้างต่ำ

ตารางที่ 5.3 การวิเคราะห์ศักยภาพการสัญจรเพื่อเข้าถึง (move through) ระดับชุมชน

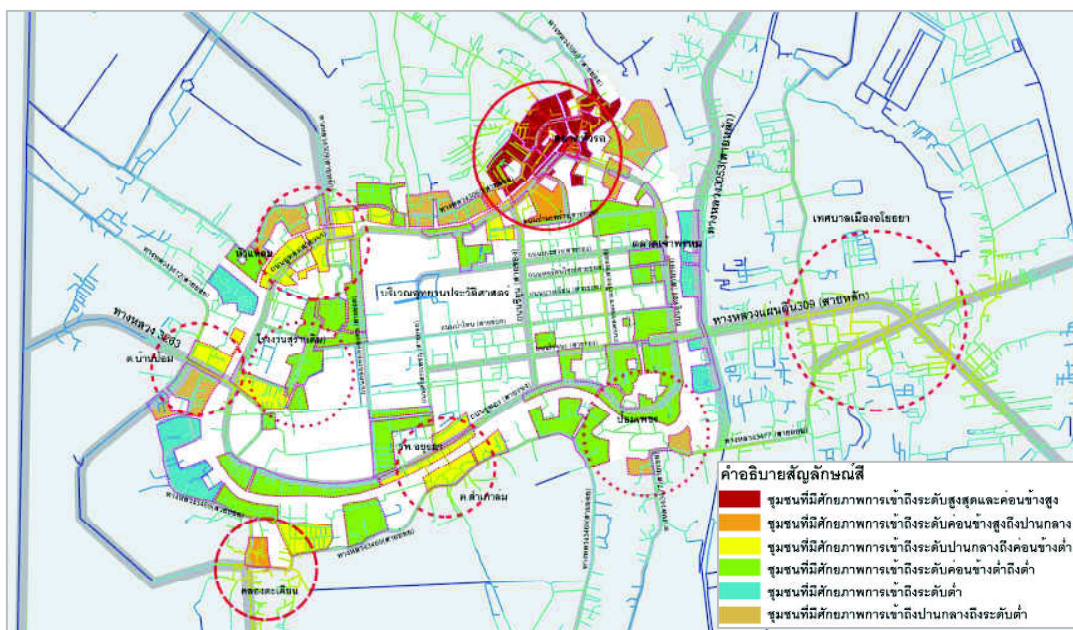
ชุมชน	ลักษณะโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะ
ชุมชนหลวงพ่อบัว (กองกำกับ) /ชุมชนอาคาร สงเคราะห์ /ชุมชนโรจนะ (ขนส่งเก่า) /ศาลเจ้าแม่ ทับทิม /ชุมชนป้อมเพชร /ชุมชนประตู่เงิน	เส้นทางในชุมชนเหล่านี้เชื่อมต่อกับถนนสายหลักซึ่งเป็นเส้น ทางเข้าออกเกาะเมือง แต่มีเส้นทางย่อยมาเกาะอยู่น้อย จึงทำให้ เส้นทางในชุมชนบริเวณนี้มีศักยภาพในระดับค่อนข้างต่ำ
ม.4 บ้านวัดใหม่บางกะจะ ม.5 บ้านวัดขุนพรหม	เส้นทางในชุมชนเหล่านี้มีจำนวนเส้นทางน้อยและอยู่ห่างไกลจาก ชุมชนอื่นๆ แม้ว่าจะอยู่ใกล้กับจุดที่สามารถเชื่อมต่อไปยังในเกาะ เมือง แต่เส้นทางในชุมชนเหล่านี้ยังคงมีศักยภาพค่อนข้างต่ำ
ชุมชนวัดพญูเชิง	เส้นทางในกลุ่มชุมชนเหล่านี้มีศักยภาพดีกว่าชุมชนอื่นๆ ที่เหลือใน กลุ่มเดียวกัน เนื่องจาก มีโครงข่ายที่เชื่อมถึงกันได้ ไม่กลายเป็นถนน ซอยปลายตัน โดยเส้นทางทั่วไปจะมีศักยภาพที่ดีกว่าเส้นทางที่อยู่ ด้านใน
ชุมชนคลองแกลบ /ชุมชนหน้าพระตำหนัก /ชุมชน โรงงานสุรา /ชุมชนสรรพสามิต /ชุมชนพระนอน	ในกลุ่มชุมชนเหล่านี้มีเส้นทางขนาดเล็กผ่านพื้นที่ชุมชน ซึ่งบาง บริเวณเข้าถึงตัวบ้านได้ทันที บางบริเวณมีซอยสั้นๆ มาตัดใน ลักษณะก้างปลา และมีเส้นทางจากใจเกาะเมือง ซึ่งมีศักยภาพต่ำ มาบรรจบ ในภาพรวมจึงทำให้บริเวณนี้มีศักยภาพค่อนข้างต่ำ
หมู่ 8 บ้านวัดพุทธโสภณ หมู่ 15 บ้านคลองตะเคียน	เป็นพื้นที่ชุมชนซึ่งไม่มีชุมชนอื่นๆ อยู่ใกล้เคียง เส้นทางในบริเวณนี้ จึงมีจำนวนน้อยมาก ทำให้บริเวณนี้มีศักยภาพค่อนข้างต่ำ
ชุมชนคลองท่อ	มีเส้นทางหลักภายในเกาะเมือง ซึ่งฝั่งตรงข้ามพื้นที่ชุมชนเป็นที่ว่าง ขนาดใหญ่ ถนนย่อยที่มาเกาะเป็นซอยปลายตัน ทำให้บริเวณนี้มี ศักยภาพต่ำ
ชุมชนวัดญาณเสน	เส้นทางในชุมชนนี้ติดต่อกับเส้นทางหลักภายในเกาะเมืองซึ่งไม่มี ถนนสายย่อยใดๆ ในช่วงที่ผ่านชุมชนและมีพื้นที่ว่างขนาดใหญ่อยู่ ใกล้ เส้นทางในชุมชนจึงมีศักยภาพในระดับค่อนข้างต่ำ
ชุมชนศรีสรรเพชญ์	ชุมชนนี้มีเส้นทางขนาดเล็กผ่านพื้นที่ชุมชน ซึ่งเป็นถนนสายย่อย เพียงสายเดียวของบริเวณ จึงมีศักยภาพในระดับค่อนข้างต่ำ
ชุมชนหัวแหลม /ชุมชนวัดกุฎีทอง /หมู่ 5 บ้านวัดท่า การ้อง /หมู่ 6 บ้านวัดธรรมาราม	ชุมชนเหล่านี้อยู่นอกเกาะเมือง เชื่อมต่อกับเส้นทางหลักที่เข้าสู่เกาะ เมือง ซึ่งไม่มีถนนซอยใดๆ มาเกาะตัวมากนัก จึงทำให้เส้นทาง โดยรวมมีศักยภาพค่อนข้างต่ำ
ชุมชนที่มีศักยภาพในการสัญจรผ่านระดับต่ำ (สี่ฟ้า-น้ำเงิน)	
หมู่ 9 บ้านวัดลอดช่อง หมู่ 10 บ้านวัดสนามไชย	เส้นทางในชุมชนเหล่านี้มีถนนมาเชื่อมต่อและเป็นชุมชนที่ถูก ตัดขาดจากเกาะเมือง รวมทั้งมีถนนอีก 1 สายที่มีศักยภาพในการ เข้าถึงสูงกว่าชุมชนกัน ทำให้บริเวณนี้มีศักยภาพต่ำ
ชุมชนสวนสมเด็จ /ชุมชนวังไชยพัฒนา /ชุมชนริมวัง	เส้นทางหลักของชุมชนเหล่านี้เป็นถนนรอบเกาะเมืองที่ไม่มีถนนจาก ชุมชนอื่นมาเชื่อมต่อ ประกอบกับฝั่งตรงข้ามชุมชนเป็นที่ว่างขนาดใหญ่ ที่มีถนนมาเชื่อมต่อและบริเวณนี้จึงมีศักยภาพในระดับต่ำ
ชุมชนสถานีรถไฟ ชุมชนวัดธรรมานิยม	มีเส้นทางหลักซึ่งอยู่นอกพื้นที่เกาะเมือง และฝั่งตรงข้ามพื้นที่ชุมชน มีแนวทางการสัญจรขนานกับเส้นทางหลัก มีถนนมาเชื่อมต่อและ

ตารางที่ 5.3 การวิเคราะห์ศักยภาพการสัญจรเพื่อเข้าถึง (move through) ระดับชุมชน

ชุมชน	ลักษณะโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะ
	บริเวณนี้จึงมีศักยภาพในระดับต่ำ
พื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์	เป็นบริเวณที่ไม่มีชุมชน เส้นทางส่วนใหญ่เป็นระบบกริดและมีถนนสายย่อยมาเชื่อมต่ออย่างน้อย
ชุมชนที่มีศักยภาพในการสัญจรผ่านระดับปานกลางถึงระดับต่ำ (ส้ม-สีเหลือง-เขียว-ฟ้า-น้ำเงิน)	
ชุมชนวัดศาลาปูน /ชุมชนวัดหน้าพระเมรุ /ชุมชนเกาะลอย /ชุมชนกลาโหม /ชุมชนวัดราชประดิษฐาน /ชุมชนหน้าศาล /หมู่ 8 บ้านวัดราชพลี	เป็นชุมชนที่มีความหลากหลายของศักยภาพการเข้าถึง โดยมีลักษณะเส้นทางเชื่อมต่อหลายระดับทั้งเส้นทางสายหลัก สายรอง และสายย่อย

ที่มา : การวิเคราะห์, 2554

จากตารางที่ 5.3 สรุปได้ว่า เส้นทางในชุมชนห้วยพัฒนาและชุมชนวัดแม่นางปลีมีศักยภาพการสัญจรเพื่อผ่านที่ดีที่สุด เช่นเดียวกับศักยภาพการสัญจรเพื่อเข้าถึง ซึ่งมีแนวโน้มว่าผู้คนภายในเมืองมักเลือกใช้เส้นทางเหล่านี้สัญจรผ่านไปมาไปยังพื้นที่ต่างๆ มากกว่าเส้นทางในบริเวณอื่นๆ ทั้งหมด เนื่องจาก ในพื้นที่ชุมชนห้วยพัฒนาและชุมชนวัดแม่นางปลีมีเส้นทางภายในที่กระจายไปสู่พื้นที่ชุมชนอื่นๆ ในวงกว้างหรือมีเส้นทางจากชุมชนอื่นๆ มาเชื่อมต่อจำนวนมาก จากทั้งในและนอกเกาะเมือง จึงทำให้ชุมชนทั้ง 2 นี้มีเส้นทางที่มีศักยภาพในการสัญจรผ่านสูงกว่าชุมชนอื่นๆ ทั้งหมด ซึ่งเส้นทางในชุมชนอื่นๆ ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นถนนสายหลัก ที่มีถนนซอยปลายตันสายสั้นๆ มาเกาะอยู่เป็นรูปก้างปลา ทำให้มีศักยภาพด้อยกว่า ดังสรุปในแผนที่ 5.7

แผนที่ 5.7 สรุปผลศักยภาพการสัญจรเพื่อผ่านพื้นที่ (move through) ระดับชุมชน (การวิเคราะห์, 2554)

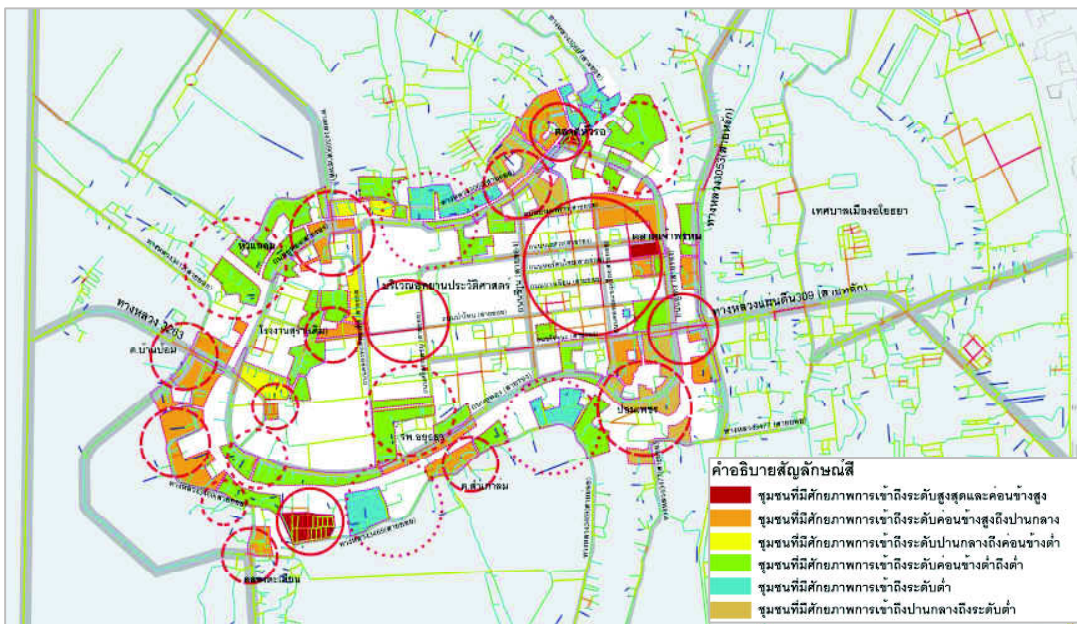
(3) **ศักยภาพการเชื่อมต่อ (connectivity) ระดับชุมชน** เป็นเส้นทางหรือพื้นที่ภายในชุมชนที่ผู้คนสามารถเข้าถึงได้โดยตรง หรือเป็นระดับที่เส้นทางนั้นๆ เชื่อมต่อกับเส้นทางที่อื่นๆ ในโครงข่าย โดยมีรายละเอียดดังตารางที่ 5.4

ตารางที่ 5.4 การวิเคราะห์ศักยภาพการเชื่อมต่อ (connectivity) ระดับชุมชน

ชุมชน	ลักษณะโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะ
ชุมชนที่มีศักยภาพการเชื่อมต่อของพื้นที่สูงสุดถึงค่อนข้างสูง (เส้นสีแดง-สีส้ม)	
ชุมชนตลาดเจ้าพรหม /ชุมชนศาลเจ้าพ่อจ้อย /ชุมชนป่ามะพร้าว /ชุมชนหัวรอพัฒนา /หมู่ 10 วัดนักบุญยอแซฟ /หมู่ 11 วัดนักบุญยอแซฟ	เส้นทางในชุมชนที่มีค่าการเชื่อมต่อสูงสุด พบว่าเป็นเส้นทางในระบบกริดที่มีความถี่และมีเส้นทางย่อยๆ มากกระจุกตัว จึงทำให้ชุมชนเหล่านี้มีศักยภาพในการเข้าถึงได้โดยตรงกว่าชุมชนอื่น
ชุมชนที่มีศักยภาพในการสัญจรผ่านค่อนข้างสูงและค่อนข้างต่ำ (สีส้ม-สีเขียว)	
ชุมชนวัดราชประดิษฐฐาน /ชุมชนกลาโหม /ชุมชนวัดอินทาราม /ชุมชนวัดวงษ์ทอง /ชุมชนคลองท่อ /ชุมชนวัดตึกหมู่ 1 /ชุมชนวัดเชิงท่า /ชุมชนวัดศาลาปูน /หมู่ 7 บ้านวัดกษัตราธิราช /หมู่ 8 บ้านวัดราชพลี /หมู่ 9 บ้านวัดลวดช่อง /หมู่ 10 บ้านวัดสนามชัย /หมู่ 9 บ้านวัดคลองปากกระแจะ /หมู่ 7 มัสยิดฮาลียินนูรอยน์ /ชุมชนป้อมเพชร /ชุมชนวัดพญูเชิง /หมู่ 4 บ้านวัดใหม่บางกะจะ /ชุมชนโรงงานสุรา /ชุมชนสรรพสามิต /ชุมชนหน้าพระตำหนัก	เส้นทางในชุมชนเหล่านี้ที่มีศักยภาพในการเข้าถึงได้โดยตรงส่วนใหญ่กระจายอยู่ในจุดที่เชื่อมระหว่างชุมชน และบนเส้นทางที่เป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ด้านในและนอกเกาะเมือง
ชุมชนที่มีศักยภาพการเชื่อมต่อค่อนข้างต่ำถึงต่ำ (สีเขียว-สีฟ้า)	
ชุมชนหัวแหลม /ชุมชนสวนสมเด็จ /ชุมชนวังไชยพัฒนา /ชุมชนริมวัง /ชุมชนศรีสรรเพชญ์ /ชุมชนป่าตอง /ชุมชนเกาะลอย /ชุมชนหน้าศาล	บริเวณเส้นทางที่มีศักยภาพการเข้าถึงได้โดยตรงจะอยู่บนเส้นทางหลักของชุมชน ส่วนเส้นทางที่มีศักยภาพต่อยกกว่าจะอยู่ในชุมชนด้านนอกเกาะเมืองและบนถนนซอยที่มาตัดกับถนนสายหลัก โดยเฉพาะท้ายซอย
ชุมชนที่มีศักยภาพการเชื่อมต่อระดับต่ำ (น้ำเงิน)	
ชุมชนวัดกุฎีทอง /ชุมชนวัดหน้าพระเมรุ /ชุมชนวัดเชิงท่า /ชุมชนวัดญาณเสน /หมู่ 8 บ้านวัดพุทธโสภณ /หมู่ 4 บ้านวัดใหม่บางกะจะ /หมู่ 5 บ้านวัดขุนพรหม	บริเวณที่มีศักยภาพต่ำ พบในเส้นทางบริเวณด้านเหนือริมคลองเมืองช่วงกลางเกาะเมือง ในพื้นที่ชุมชน ซึ่งล้วนเป็นเส้นทางที่มีศักยภาพในการสัญจรที่ผู้คนสามารถเข้าถึงได้โดยตรงในระดับที่ต่ำมาก

ที่มา : การวิเคราะห์, 2554

จากตารางที่ 5.4 สรุปได้ว่า ในระดับชุมชนค่าความเชื่อมต่อของพื้นที่หรือบริเวณที่สามารถเข้าถึงได้โดยตรงนั้นได้กระจายอยู่ทั่วไป โดยเส้นทางที่สามารถเข้าถึงได้โดยตรงมักพบว่าอยู่ในพื้นที่ชุมชนทั่วไป ทั้งนี้ บนเส้นทางเหล่านี้อาจไม่ได้มีศักยภาพการสัญจรผ่านและเข้าถึงที่ตึก แต่ในระดับความเชื่อมต่อแล้ว กลับมีศักยภาพสูงเอื้อให้ผู้คนสามารถเดินทางไปมาได้สะดวกในระยะเวลาที่ใกล้ๆ ได้ดี โดยเฉพาะภายในชุมชนที่มีเส้นทางระบบตาตาราง

แผนที่ 5.8 สรุปผลศักยภาพการเชื่อมต่อของพื้นที่ (connectivity) ระดับชุมชน (การวิเคราะห์, 2554)

5.1.2 ผลการวิเคราะห์ลักษณะเชิงพื้นที่ระดับเมือง เป็นการวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงและมองเห็นของโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะของชุมชนทั้งหมดที่อยู่ภายในเมือง โดยเปรียบเทียบกันระหว่างชุมชน ประกอบด้วย 3 ส่วน คือ

(1) ศักยภาพการสัญจรเพื่อเข้าถึง (move to) ระดับเมือง เป็นเส้นทางที่มีแนวโน้มว่าผู้คนจากชุมชนต่างๆ หรือผู้ที่สัญจรอยู่ภายในเมืองจะเลือกใช้เดินทางเพื่อเข้าถึงสถานที่หรือที่ตั้งของกิจกรรมสำคัญของเมือง ซึ่งผู้คนในเมืองจะนิยมใช้หรือรู้จักดี หรือเป็นการชี้ตำแหน่งจุดหมายปลายทาง (destination point) ในโครงข่ายระดับเมือง ดังตารางที่ 5.5

ตารางที่ 5.5 การวิเคราะห์ศักยภาพการสัญจรเพื่อเข้าถึง (move to) ระดับเมือง

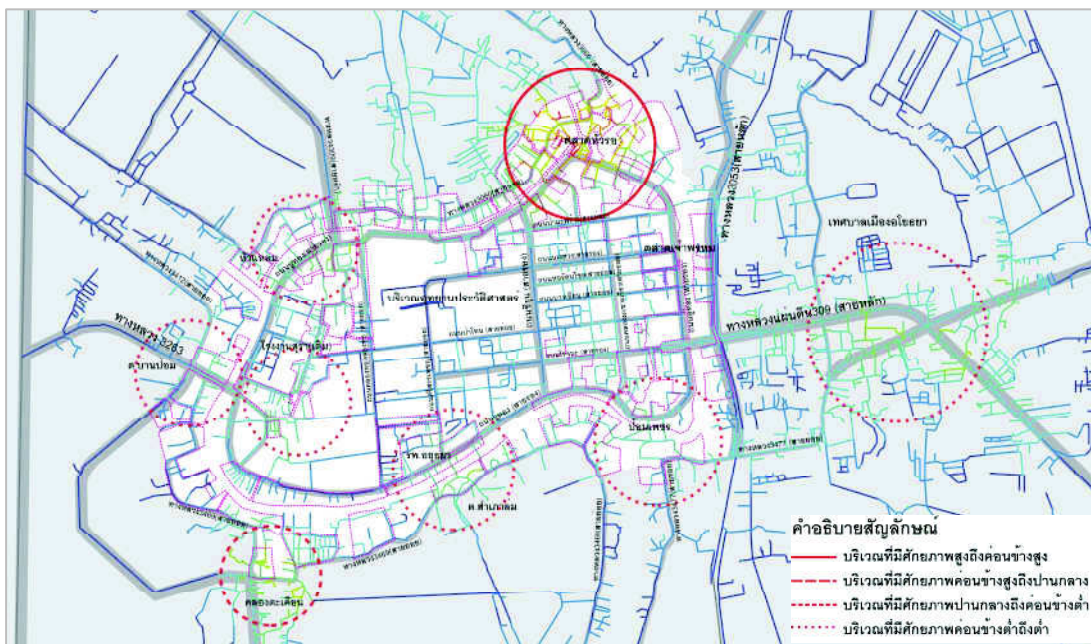
ชุมชน	ลักษณะโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะ
ชุมชนที่มีศักยภาพการเข้าถึงและมองเห็นสูงสุดถึงค่อนข้างสูง (เส้นสีแดง-สีส้ม)	
ชุมชนห้วยรอดพัฒนา ชุมชนวัดแม่นางปลื้ม ชุมชนวัดสามวิหาร ชุมชนวัดมหาโลก	ชุมชนห้วยรอดพัฒนา เป็นชุมชนที่มีเส้นทางที่มีศักยภาพสูงสุด รองลงมาเป็นชุมชนวัดแม่นางปลื้ม /ชุมชนวัดสามวิหาร /และชุมชนวัดมหาโลก เนื่องจาก มีเส้นทางย่อยๆ จากทั้งด้านในและด้านนอก เกาะเมืองมาเชื่อมต่อมากกว่าชุมชนอื่นและกระจายไปยังพื้นที่อื่นๆ ทั้งใกล้และไกล
ชุมชนที่มีศักยภาพการเข้าถึงและมองเห็นค่อนข้างสูงถึงปานกลาง (สีส้ม-สีเหลือง)	
-	ไม่พบว่ามีอยู่ในชุมชนใด
ชุมชนที่มีศักยภาพการเข้าถึงและมองเห็นปานกลางถึงค่อนข้างต่ำ (สีเหลือง-สีเขียว)	
หมู่ 9 บ้านคลองปากกราน	บริเวณที่มีศักยภาพปานกลางถึงค่อนข้างต่ำ อยู่ทางด้านใต้แถบ

ตารางที่ 5.5 การวิเคราะห์ศักยภาพการสัญจรเพื่อเข้าถึง (move to) ระดับเมือง

ชุมชน	ลักษณะโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะ
หมู่ 10 วัดนักบุญยอแซฟ หมู่ 11 วัดนักบุญยอแซฟ	คลองตะเคียน ในหมู่ 9 บ้านคลองปากกราม /หมู่ 10 และหมู่ 11 วัดนักบุญยอแซฟ เนื่องจากเป็นบริเวณที่มีชุมชนเกาะกลุ่มกันอยู่ จึงมีถนนสายย่อย ซอย ทางลัด ลานวัด ลานโล่งอยู่ในพื้นที่
ชุมชนที่มีศักยภาพการเข้าถึงและมองเห็นค่อนข้างต่ำถึงต่ำ (สีเขียว-สีฟ้า-น้ำเงิน)	
ชุมชนวัดศาลาปูน /ชุมชนวัดเชิงท่า /ชุมชนวัดตึกหมู่ 1 /ชุมชนท่าวาสกรีหมู่ 2 /หมู่ 7 บ้านวัดกษัตริราช /ชุมชนท้ายกรม /ชุมชนหน้าพระตำหนัก /ชุมชนบ้านประดูชย์ /หมู่ 6 ศูนย์อิสลามวัฒนา /หมู่ 7 บ้านมัสยิดฮาลียันนุรอยน์ /ชุมชนป้อมเพชร /ม.4 บ้านวัดใหม่บางกะจะ /ชุมชนวัดพัญเชิง	ในชุมชนเหล่านี้มีศักยภาพในการเข้าถึงจากพื้นที่อื่นๆ ของเมืองได้ไม่ดีนัก เนื่องจาก บนเส้นทางในชุมชนเหล่านี้ บางบริเวณมีการกระจุกตัวของเส้นทางย่อยๆ จากทั้งด้านในและด้านนอกเกาะเมือง จำนวนน้อย แม้ว่าบางบริเวณกระจายไปยังพื้นที่อื่นๆ แต่ส่วนใหญ่เป็นถนนซอยเส้นสั้นๆ และมีรูปร่างอิสระ จึงทำให้นักเดินเท้าเลือกใช้เส้นทางเพื่อเข้าถึงพื้นที่มีน้อย
ชุมชนที่มีศักยภาพการเข้าถึงและมองเห็นระดับต่ำ (สีฟ้า-น้ำเงิน)	
ชุมชนตลาดเจ้าพรหม /ชุมชนปามะพร้าว /ชุมชนบัวหวาน /ชุมชนศาลเจ้าพ่อจ้อย /ชุมชนอาคารสงเคราะห์ /ชุมชนโรจนะ (ขนส่งเก่า) /ชุมชนประดูจีน /ชุมชนหลวงพ่อขาว (กองกำกับ) /ชุมชนศรีสรรเพชญ์ /ชุมชนสวนสมเด็จ /ชุมชนวังไชยพัฒนา /ชุมชนริมวัง	ในชุมชนเหล่านี้มีศักยภาพในการเข้าถึงจากพื้นที่อื่นๆ ของเมืองได้ไม่ดีนัก เนื่องจาก บนเส้นทางในชุมชนเหล่านี้ เป็นเส้นทางที่อยู่ในระบบบริดขนาดใหญ่อของถนนสายสำคัญภายในเมือง มีถนนซอยหรือทางเดินย่อยมาตัดน้อยมากหรือบางชุมชนไม่มีเลย
ชุมชนที่มีศักยภาพการเข้าถึงและมองเห็นระดับปานกลางถึงระดับต่ำ (สีเหลือง-ฟ้า-น้ำเงิน)	
ชุมชนวัดราชประดิษฐฐาน	ในชุมชนนี้มีระดับการเข้าถึงที่ไม่ต่ำมาก เนื่องจาก ชุมชนมีถนนซอยภายในและเชื่อมต่อกับเส้นทางที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูงของแถบหัวรอ

ที่มา : การวิเคราะห์, 2554

จากตารางที่ 5.5 สรุปได้ว่า ศักยภาพการสัญจรเพื่อเข้าถึงที่ดีที่สุดระดับเมือง อยู่บนเส้นทางในชุมชนหัวรอพัฒนาและชุมชนวัดแม่นางปลัดม กล่าวคือ ชุมชนหัวรอพัฒนาและชุมชนวัดแม่นางปลัดม มีแนวโน้มว่าผู้คนภายในเมืองมักสัญจรเพื่อเข้าถึงหรือเป็นจุดหมายปลายทางมากกว่าชุมชนอื่นๆ ทั้งหมด นอกจากนั้น ผลการวิเคราะห์จากแบบจำลองเชิงสัญฐาน ยังแสดงให้เห็นว่า ศักยภาพการสัญจรเพื่อเข้าถึงที่ดีที่สุดระดับเมืองในบริเวณทั้ง 2 ชุมชนนี้ อยู่ในระยะ 800 ซึ่งหมายความว่า ชุมชนหัวรอพัฒนาและชุมชนวัดแม่นางปลัดมมีแนวโน้มที่ผู้คนภายในเมือง ที่เดินทางอยู่ในรัศมีไม่เกิน 800 เมตร มักใช้เป็นจุดหมายปลายทางหรือเข้าถึงพื้นที่เพื่อทำกิจกรรมสำคัญบางอย่าง ดังสรุปในแผนที่ 5.9

แผนที่ 5.9 สรุปผลศักยภาพการสัญจรเพื่อเข้าถึงพื้นที่ (move to) ระดับเมือง (การวิเคราะห์, 2554)

(2) ศักยภาพการสัญจรเพื่อผ่านพื้นที่ (move through) ระดับเมือง เป็นเส้นทางที่มีแนวโน้มว่าผู้คนจากชุมชนต่างๆ หรือผู้คนที่สัญจรอยู่ภายในเมืองจะใช้เส้นทางไปมาอย่างที่แตกต่างกันมากกว่าเส้นอื่นๆ ที่อยู่ในเมือง ดังรายละเอียดในตารางที่ 5.6

ตารางที่ 5.6 การวิเคราะห์ศักยภาพการสัญจรเพื่อเข้าถึง (move through) ระดับเมือง

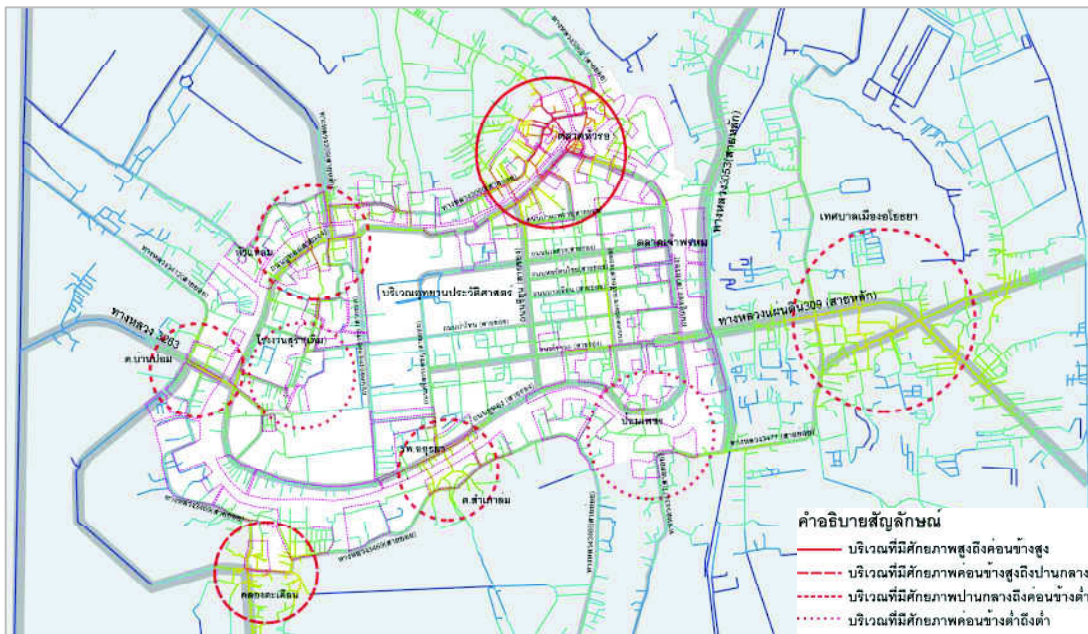
ชุมชน	ลักษณะโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะ
ชุมชนที่มีศักยภาพในการสัญจรผ่านสูงสุดถึงค่อนข้างสูง (เส้นสีแดง-สีส้ม)	
ชุมชนห้วยโพธิ์พัฒนา /ชุมชนวัดขุนแสน /ชุมชนวัดราชประดิษฐาน /ชุมชนมหาไชย 1 /ชุมชนกลางไหม /ชุมชนหน้าศาล /ชุมชนวัดแม่นางปลื้ม /ชุมชนวัดอินทาราม /ชุมชนวัดสามวิหาร /ชุมชนวัดวงษ์ฆ้อง /ชุมชนวัดมหาโลก	เส้นทางในชุมชนเหล่านี้มีแนวโน้มว่าจะถูกใช้เดินทางผ่านไ้มามากที่สุด เนื่องจากเป็นบริเวณที่มีเส้นทางจำนวนมากกระจุกตัวอยู่ ทำให้สามารถเดินทางไปยังชุมชนอื่นๆ ได้สะดวก
ชุมชนที่มีศักยภาพในการสัญจรผ่านค่อนข้างสูงถึงปานกลาง (สีส้ม-สีเหลือง)	
หมู่ 9 บ้านคลองปากกรรณ /หมู่ 11 บ้านวัดนาค /หมู่ 14 บ้านคลองตะเคียน /หมู่ 10 วัดนักบุญยอแซฟ /หมู่ 11 วัดนักบุญยอแซฟ	เส้นทางในชุมชนเหล่านี้มีแนวโน้มว่าจะถูกใช้เดินทางผ่านไ้มาในระดับรองลงมา เนื่องจาก พื้นที่ชุมชนอยู่ในบริเวณที่มีเส้นทางเชื่อมต่อไปยังชุมชนอื่นๆ จึงต้องถูกใช้เดินทางผ่านไ้มไปยังที่อื่นๆ
ชุมชนที่มีศักยภาพในการสัญจรผ่านปานกลางถึงค่อนข้างต่ำ (สีเหลือง-สีเขียว)	
ชุมชนวัดตึกหมู่ 1 /ชุมชนท่าवासกรีหมู่ 2 /ชุมชนวัดเชิงท่า /ชุมชนท่ายกรม /หมู่ 7 บ้านวัดกษัตราธิราช /หมู่ 8 บ้านวัดราชพลี /ชุมชนป่าตอง /ชุมชนบ้าน	เส้นทางในชุมชนเหล่านี้มีแนวโน้มว่าจะถูกใช้เดินทางผ่านไ้มาบ้าง เนื่องจากอยู่ในตำแหน่งที่เป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ด้านในและด้านนอกเกาะเมือง

ตารางที่ 5.6 การวิเคราะห์ศักยภาพการสัญจรเพื่อเข้าถึง (move through) ระดับเมือง

ชุมชน	ลักษณะโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะ
ประตูชัย / หมู่ 6 ศูนย์อิสลามวัฒนา / หมู่ 7 มัสยิดฮาลีลินนุรอยน์	
ชุมชนที่มีศักยภาพในการสัญจรผ่านค่อนข้างต่ำถึงต่ำ (สีเขียว-สีฟ้า)	
ชุมชนป้อมเพชร / ชุมชนศาลเจ้าแม่ทับทิม / หมู่ 4 บ้านวัดใหม่บางกะจะ / หมู่ 5 บ้านวัดขุนพรหม / ชุมชนวัดพัญเชิง / ชุมชนคลองแกลบ / ชุมชนหน้าพระตำหนัก / ชุมชนโรงงานสุรา / ชุมชนสรรพสามิต	เส้นทางในชุมชนเหล่านี้มีแนวโน้มว่าจะถูกใช้เดินทางผ่านไปมาค่อนข้างน้อย แต่ชุมชนตั้งอยู่บนถนนสายหลักของเมือง พื้นที่ด้านที่ติดถนนสายหลักจะถูกผ่านมากกว่าพื้นที่ด้านใน ซึ่งอาจไม่ถูกใช้สัญจรผ่านจากคนนอกเลย เนื่องจากด้านในมักเป็นซอยตัน
ชุมชนที่มีศักยภาพในการสัญจรผ่านระดับต่ำ (สีฟ้า-น้ำเงิน)	
หมู่ 9 บ้านวัดลุดช่อง หมู่ 10 บ้านวัดสนามไชย	เส้นทางในชุมชนเหล่านี้จะถูกเลือกใช้เดินทางผ่านไปมาน้อยมาก เนื่องจาก มีเส้นทางที่ตัดคู่ขนานกับเส้นทางของชุมชนนี้ ซึ่งเป็นเส้นทางที่ตรงกว่า จึงมีแนวโน้มว่าผู้คนจะเลือกใช้มากกว่าต้องผ่านพื้นที่ชุมชน
ชุมชนที่มีศักยภาพในการสัญจรผ่านระดับปานกลางถึงระดับต่ำ (สีเหลือง-เขียว-ฟ้า-น้ำเงิน)	
ชุมชนวัดศาลาปูน / ชุมชนวัดหน้าพระเมรุ / ชุมชนเกาะลอย / ชุมชนหน้าศาล / หมู่ 8 บ้านวัดราชพลี	เส้นทางในชุมชนเหล่านี้มีแนวโน้มว่าจะถูกเลือกใช้เดินทางผ่านไปมาบ้างเนื่องจาก เส้นทางที่ผ่านพื้นที่ด้านหน้าชุมชนเป็นเส้นทางที่เชื่อมต่อไปยังพื้นที่อื่นๆ

ที่มา : การวิเคราะห์, 2554

จากตารางที่ 5.6 สรุปได้ว่า ศักยภาพของเส้นทางที่ใช้สัญจรผ่านที่ดีที่สุดระดับเมือง อยู่บนเส้นทางในชุมชนหัวรอพัฒนาและชุมชนวัดแม่นางปลื้มเช่นเดียวกับศักยภาพเพื่อเข้าถึง ดังนั้น จึงมีแนวโน้มว่าผู้คนภายในเมืองจะเลือกใช้เส้นทางในบริเวณชุมชนนี้ ในการเดินทางผ่านไปมาอย่างที่ต่างๆ มากกว่าเส้นทางในชุมชนอื่นๆ ทั้งหมด นอกจากนั้น ผลการวิเคราะห์จากแบบจำลองเชิงสถานการณ์ ยังแสดงให้เห็นว่า ศักยภาพการสัญจรเพื่อผ่านที่ดีที่สุดระดับเมืองอยู่ในระยะ 800 เช่นเดียวกับศักยภาพในการสัญจรเพื่อเข้าถึง จึงหมายความว่า พื้นที่หรือเส้นทางในชุมชนเหล่านี้มีแนวโน้มที่ผู้คนภายในเมือง ซึ่งเดินทางอยู่ในรัศมีไม่เกิน 800 เมตร จะเลือกใช้เดินทางมากที่สุด ดังสรุปในแผนที่ 5.10

แผนที่ 5.10 สรุปผลศึกษาการสัญจรเพื่อผ่านพื้นที่ (move through) ในระดับเมือง

(3) ศักยภาพความเชื่อมต่อ (connectivity) ระดับเมือง เป็นเส้นทางหรือพื้นที่ภายในเมืองที่ผู้คนสามารถเข้าถึงได้โดยตรง หรือเป็นเส้นทางที่ถูกเข้าถึงจากเส้นทางที่อื่นๆ ในโครงข่ายของเมือง โดยมีรายละเอียดดังตารางที่ 5.7

ตารางที่ 5.7 การวิเคราะห์ศักยภาพการเชื่อมต่อ (connectivity) ระดับชุมชน

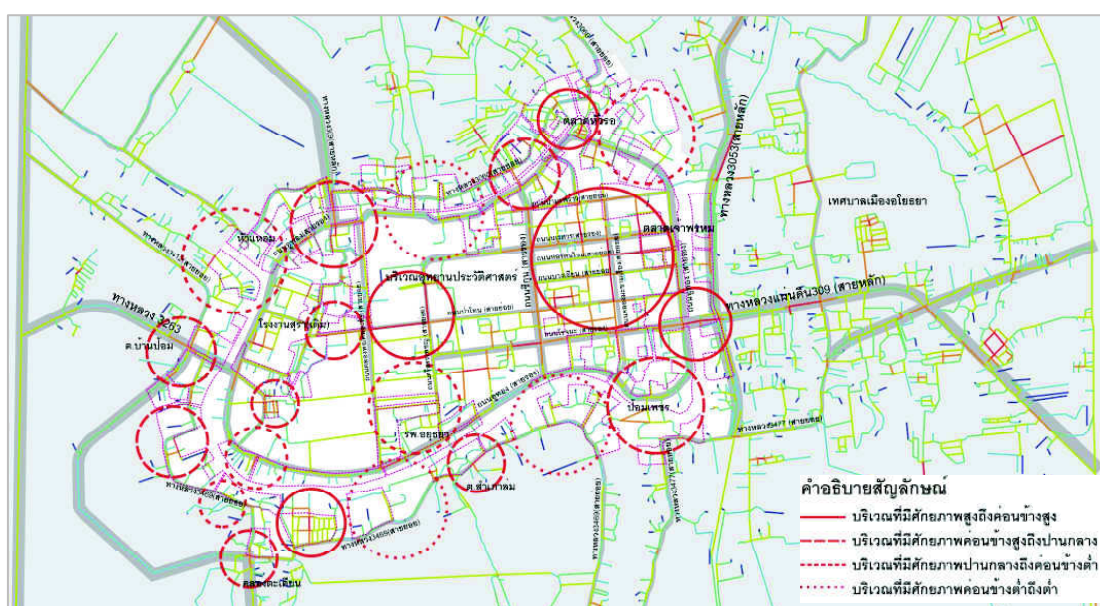
ชุมชน	ลักษณะโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะ
ชุมชนที่มีศักยภาพการเชื่อมต่อของพื้นที่สูงสุดถึงค่อนข้างสูง (เส้นสีแดง-สีส้ม)	
ชุมชนตลาดเจ้าพรหม /ชุมชนศาลเจ้าพ่อจ้อย /ชุมชนปทุมพร้าว /ชุมชนหัวรอพัฒนา /หมู่ 10 วัดนักบุญยอแซฟ /หมู่ 11 วัดนักบุญยอแซฟ	เส้นทางในชุมชนมีค่าการเชื่อมต่อสูงสุด เนื่องจากเป็นเส้นทางในระบบกริดและเป็นถนนเส้นที่ตรง จึงทำให้ชุมชนเหล่านี้มีศักยภาพในการถูกเข้าถึงได้โดยตรงกว่าชุมชนอื่น
ชุมชนที่มีศักยภาพในการสัญจรผ่านค่อนข้างสูงและค่อนข้างต่ำ (สีส้ม-สีเขียว)	
ชุมชนวัดราชประดิษฐฐาน /ชุมชนกลาโหม /ชุมชนวัดอินทาราม /ชุมชนวัดวงษ์ฆ้อง /ชุมชนคลองท่อ /ชุมชนวัดตึกหมู่ 1 /ชุมชนวัดเชิงท่า /ชุมชนวัดศาลาปูน /หมู่ 7 บ้านวัดกษัตราธิราช /หมู่ 8 บ้านวัดราชพลี /หมู่ 9 บ้านวัดลวดช่อง /หมู่ 10 บ้านวัดสนามชัย /หมู่ 9 บ้านคลองปากกราน /หมู่ 7 มัสยิดฮาดีอินนูรอฮ์ /ชุมชนป้อมเพชร /ชุมชนวัดพัญญูเชิง /หมู่ 4 บ้านวัดใหม่บางกะจะ /ชุมชนโรงงานสุรา /ชุมชนสรรพสามิต	เส้นทางในชุมชนเหล่านี้มีศักยภาพในการเข้าถึงได้โดยตรง ในระดับปานกลาง กล่าวคือ มีบางบริเวณที่จะสามารถเข้าถึงได้โดยตรงกว่าชุมชนอื่น ซึ่งพบว่าเป็นเส้นทางที่อยู่จุดที่เชื่อมระหว่างชุมชน และบนเส้นทางที่เป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ด้านในและนอกเกาะเมือง
ชุมชนที่มีศักยภาพการเชื่อมต่อค่อนข้างต่ำถึงต่ำ (สีเขียว-สีฟ้า)	
ชุมชนหัวแหลม /ชุมชนสวนสมเด็จ /ชุมชนวังไชย	บริเวณเส้นทางที่มีศักยภาพการเข้าถึงได้โดยตรงจะอยู่บนเส้นทาง

ตารางที่ 5.7 การวิเคราะห์ศักยภาพการเชื่อมต่อ (connectivity) ระดับชุมชน

ชุมชน	ลักษณะโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะ
พัฒนา /ชุมชนริมวัง /ชุมชนศรีสรรเพชญ์ /ชุมชนป่าตอง /ชุมชนเกาะลอย /ชุมชนหน้าศาล	หลักของชุมชน ส่วนเส้นทางที่มีศักยภาพดีอยู่กว่าจะอยู่ในชุมชน ด้านนอกเกาะเมืองและบนถนนซอยที่มาตัดกับถนนสายหลัก โดยเฉพาะท้ายซอย
ชุมชนที่มีศักยภาพการเชื่อมต่อระดับต่ำ (น้ำเงิน)	
ชุมชนวัดกุฎีทอง /ชุมชนวัดหน้าพระเมรุ /ชุมชนวัดเชิงท่า /ชุมชนวัดญาณเสน /หมู่ 8 บ้านวัดพุทธโสภณ /หมู่ 4 บ้านวัดใหม่บางกะจะ /หมู่ 5 บ้านวัดขุนพรหม	บนเส้นทางในชุมชนเหล่านี้มีแนวโน้มว่า ผู้คนภายในเมืองจะเลือกเข้าถึงจากเส้นทางอื่นๆ น้อยมาก เนื่องจากส่วนใหญ่พบในพื้นที่ด้านในสุดของชุมชน

ที่มา : การวิเคราะห์, 2554

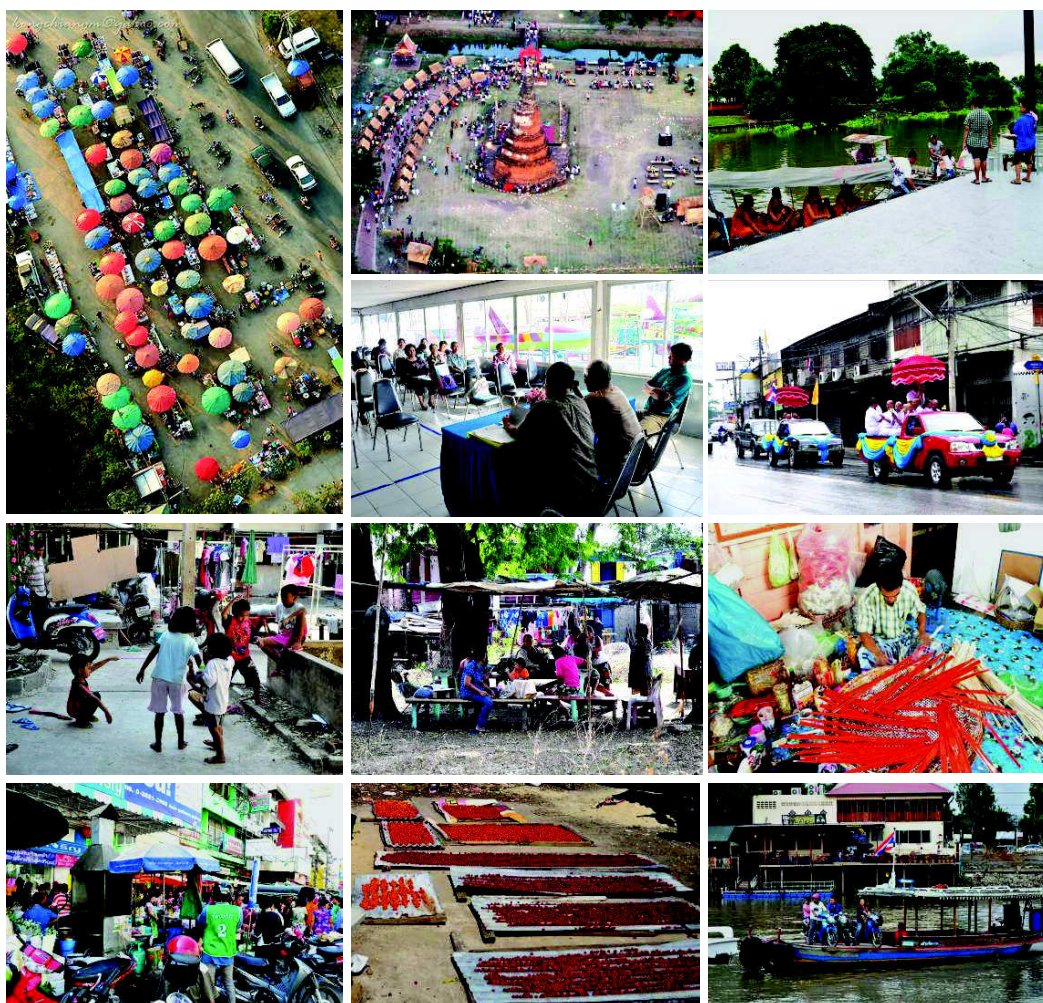
จากตารางที่ 5.6 สรุปได้ว่า ในระดับเมืองนั้น ค่าความเชื่อมต่อของพื้นที่ ได้กระจายอยู่ทั่วไปในชุมชนต่างๆ โดยสังเกตได้ว่า บริเวณที่มีค่าความเชื่อมต่อของสูง มักเกิดขึ้นในบริเวณชุมชนที่มีโครงข่ายพื้นที่ว่างสาธารณะระบบตาตาราง ส่วนชุมชนที่มีถนนปลายตันค่าความเชื่อมต่อจะอยู่ในระดับต่ำ นอกจากนั้น ในชุมชนบริเวณตลาดเจ้าพรหมนั้น ครอบคลุมเส้นทางที่มีศักยภาพในการเข้าถึงและมองเห็นของ “ความเชื่อมต่อในพื้นที่สูง” และมีรัศมีของกลุ่มเส้นทางในระยะที่กว้าง แต่มีศักยภาพในการสัญจร “ผ่าน” และ “เข้าถึง” ในระดับต่ำกว่าบริเวณอื่นทั้งในระดับเมืองและระดับชุมชน ดังแสดงในผลการวิเคราะห์ที่ผ่านมา แต่พื้นที่บริเวณนี้กลับมีศักยภาพในการเอื้อให้ผู้คนสามารถเข้าถึงได้โดยตรงกว่าพื้นที่บริเวณอื่น โดยสรุปได้ดังแผนที่ 5.11

แผนที่ 5.11 สรุปผลค่าความเชื่อมต่อของพื้นที่ (connectivity) ในระดับเมือง (การวิเคราะห์, 2554)

5.2 การวิเคราะห์ลักษณะเชิงเศรษฐกิจสังคมที่เกี่ยวข้อง (Socio-Economic Analysis)

เมื่อทำการวิเคราะห์ลักษณะเชิงพื้นที่แล้ว จากนั้นจึงทำการวิเคราะห์เชิงเศรษฐกิจสังคม ซึ่งเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสำรวจภาคสนาม การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน การสัมภาษณ์ผู้คนในพื้นที่เบื้องต้น ร่วมกับข้อมูลทุติยภูมิจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เทศบาล พระนครศรีอยุธยาองค์การบริหารส่วนตำบล ตลอดจนที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ประธานชุมชน ฯลฯ และแผนที่ภูมิสารสนเทศ (GIS) ของชุมชนในเขตพื้นที่ศึกษาเกี่ยวกับ กิจกรรมทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ ของผู้คน ได้แก่ กิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่ดินและในอาคาร กิจกรรมการรวมกลุ่มอาชีพ กลุ่มทางสังคม การดำเนินชีวิต การเดินทาง ความสัมพันธ์ทางสังคม เรื่องราว รายละเอียดที่สำคัญภายในชุมชน ตลอดจน ความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับชุมชนอื่นและพื้นที่โดยรอบ ฯลฯ ทั้งในแบบที่เกิดขึ้นถาวร (permanent) และแบบที่เกิดขึ้นชั่วคราว (temporary) ตามความเป็นจริง (รูปที่ 5.2) โดยแสดงปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นออกมาเป็นภาพกราฟิกของ “แผนที่ทางสังคม” (social map) (แผนที่ 5.12)

รูปที่ 5.2 กิจกรรมทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจทั้งในแบบที่เกิดขึ้นถาวรและเกิดขึ้นชั่วคราว

ทั้งนี้ ในพื้นที่เมืองและชุมชน ควรมึกิจกรรมทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจกระจายอยู่อย่างครบถ้วน โดยมีทั้งกิจกรรมที่สงบเงียบ เช่น พักอาศัย และกิจกรรมที่มีความคึกคักแจ่มของย่านตลาดร้านค้า รวมทั้งกิจกรรมอื่นๆ ที่จำเป็นในชีวิตประจำวันกระจายอยู่ ประกอบกันเป็นองค์ประกอบของชุมชนที่สมบูรณ์ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า **แผนที่ทางสังคมของชุมชนหรือกลุ่มชุมชน ควรปรากฏผลการวิเคราะห์ลักษณะเชิงเศรษฐกิจสังคม ในทุกประเภทกิจกรรม (activity) และการใช้ประโยชน์ (use) อย่างหลากหลายและกระจายอยู่อย่างครบถ้วน ทั้งการพักอาศัย การค้าพาณิชย์ การประกอบอาชีพ การประกอบกิจกรรมทางศาสนา ความเชื่อ ประเพณี เทศกาล การติดต่อราชการ การศึกษาเรียนรู้ การเล่นกีฬาันทนาการ การพบปะสังสรรค์ ฯลฯ เพื่อให้ผู้คนได้ทำกิจกรรมต่างๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตอยู่ภายในชุมชนหรือละแวกใกล้เคียง เป็นเครือข่ายของกิจกรรมทางสังคมและเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ ที่ผู้คนสามารถเข้าถึงเพื่อพึ่งพากัน ซึ่งเป็นเงื่อนไขเชิงพื้นที่ที่สำคัญที่ทำให้ชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์สามารถดำรงอยู่ได้**

การวิเคราะห์เชิงเศรษฐกิจสังคมของชุมชนบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา จากแผนที่ทางสังคม (social map) สามารถอธิบาย ได้ว่า ลักษณะกิจกรรมและการใช้ประโยชน์บนพื้นที่ทางด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจของผู้คน มีลักษณะทั้งในแบบที่เกิดขึ้นถาวร (permanent) และแบบที่เกิดขึ้นชั่วคราว (temporary) ใน 3 ระดับ คือ ระดับชุมชน ระดับย่าน และระดับเมือง โดยมีรายละเอียด ดังนี้

5.2.1 การวิเคราะห์ลักษณะเชิงเศรษฐกิจสังคมระดับชุมชน

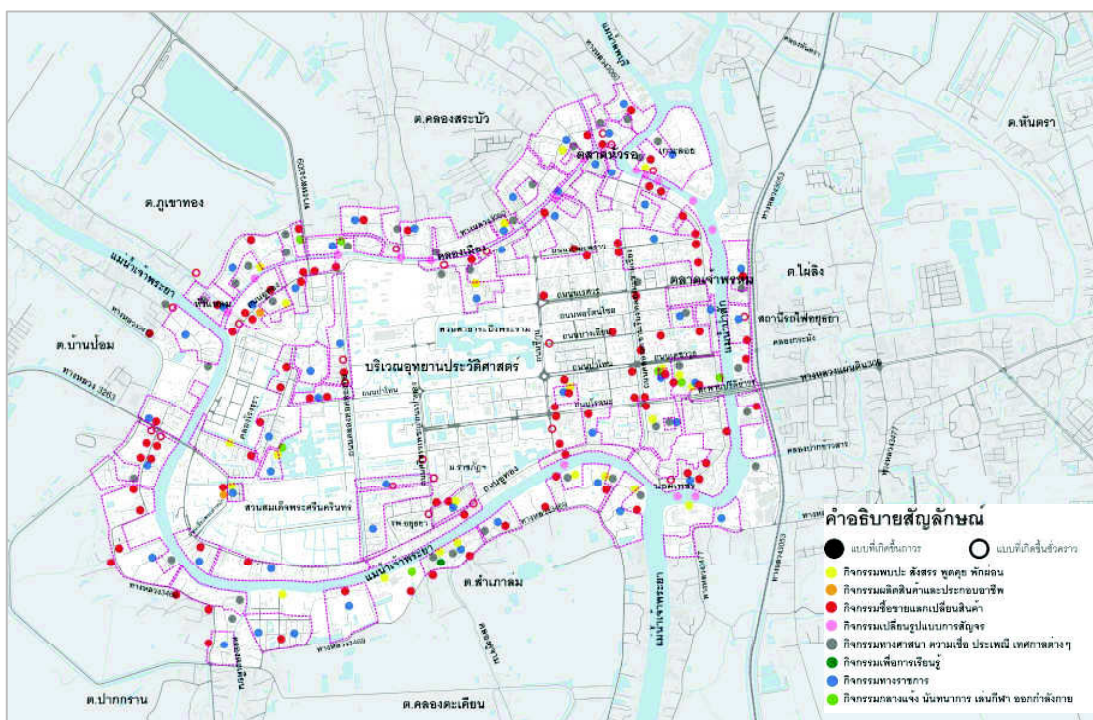
เป็นกิจกรรมต่างๆ ที่ผู้คนในชุมชนนั้นๆ มักเข้าไปใช้พื้นที่เพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน ไม่เกี่ยวข้องกับชุมชนอื่น ทั้งที่เกิดจากการจัดตั้งขึ้นโดยภาครัฐและการรวมกลุ่มกันเอง มีลักษณะดังนี้

ตารางที่ 5.8 ประเภทและรายละเอียดของกิจกรรมทางสังคมระดับชุมชน

สัญลักษณ์	ประเภทและรายละเอียดของกิจกรรม
	กิจกรรมพบปะ สังสรรค์และพักผ่อน เป็นกิจกรรมการพบปะ สังสรรค์และพักผ่อนของผู้คนในชุมชน มักพบว่าอยู่ในพื้นที่ว่างกลางชุมชน ปากซอย ลานวัด หน้าที่พอมมีพื้นที่ว่าง
	กิจกรรมการผลิตสินค้าและประกอบอาชีพ เป็นกิจกรรมการผลิตหัวโขน กิจกรรมการทำเครื่องประดับมุข กิจกรรมการทำตุ๊กตาชาวบ้าน การรับแสดง ลิเกลำตัด ต่อเรือ ซึ่งเป็นการผลิตอยู่ในบ้านหรือพื้นที่ส่วนบุคคลภายในชุมชน ไม่ได้มีการรวมกันเป็นกลุ่ม
	กิจกรรมซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า เป็นการจับจ่ายซื้อของที่ร้านค้าภายในชุมชน ซึ่งเป็นลักษณะการขายสินค้าของชำหน้าบ้าน ขายอาหารตามสั่ง (แบบที่เกิดขึ้นถาวร) ที่ผู้คนในชุมชนนั้นๆ มาจับจ่าย นอกจากนั้น การค้าขายในลักษณะรถเข็น แผงลอย กางเดินท์ รถกับข้าว (แบบที่เกิดขึ้นชั่วคราว) ที่ขายกันในชุมชน ทั้ง 2 แบบจะพบในทุกๆ ชุมชน
	กิจกรรมเปลี่ยนรูปแบบการสัญจร เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเดินทาง เช่น การสัญจรหรือเปลี่ยนรูปแบบการสัญจร บริเวณสะพานที่ออกไปนอกเกาะเมืองตามวัดประจำชุมชน และท่าเรือข้ามฟาก โดยเฉพาะทางด้านใต้เกาะเมืองและเกาะลอย

ตารางที่ 5.8 ประเภทและรายละเอียดของกิจกรรมทางสังคมระดับชุมชน

สัญลักษณ์	ประเภทและรายละเอียดของกิจกรรม
●	กิจกรรมทางศาสนา ประเพณีและเทศกาล เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นในศาสนสถานที่อยู่ในชุมชน เช่น วัด ศาลเจ้า มัสยิดที่ผู้คนในชุมชนจะมาประกอบพิธีกรรม
●	กิจกรรมการศึกษาเรียนรู้ เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการศึกษาเรียนรู้ที่จัดขึ้นเองในชุมชนเพื่อส่งเสริมความรู้ด้านอาชีพ แต่จะจัดขึ้นเป็นระยะ มีกำหนดเวลาที่ไม่แน่นอนและจะใช้สถานที่ของราชการหรือศาลาประชาคมของชุมชน
●	กิจกรรมทางราชการ เป็นกิจกรรมการติดต่อราชการภายในชุมชนเอง ได้แก่ ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน บ้านผู้นำชุมชน ศาลาประชาคม
●	กิจกรรมกลางแจ้ง นันทนาการและออกกำลังกาย เป็นการออกกำลังกายของผู้คนในชุมชน จะเป็นสนามหรือบริเวณพื้นที่ว่างในชุมชน ลานวัด

แผนที่ 5.13 สรุปตำแหน่งกิจกรรมทางสังคมระดับชุมชน (การวิเคราะห์, 2554)

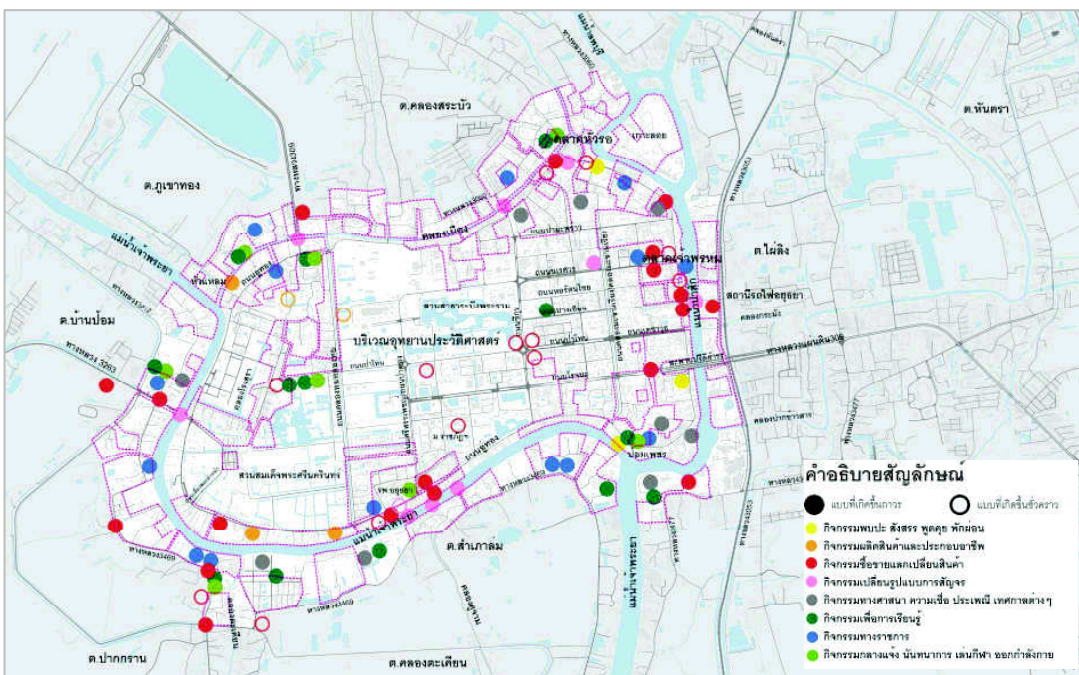
5.2.2 การวิเคราะห์ลักษณะเชิงเศรษฐกิจสังคมระดับย่าน

เป็นกิจกรรมต่างๆ ที่ผู้คนมักเข้าไปใช้พื้นที่เพื่อทำกิจกรรมร่วมกันในระดับย่านหรือหลายๆ ชุมชนมารวมกัน แต่ไม่ใหญ่เท่าระดับเมือง จึงอาจเรียกว่า “ระดับกลุ่มชุมชน” ทั้งที่เกิดจากการจัดตั้งขึ้นในโดยภาครัฐและการรวมกลุ่มกันเองของผู้คน มีลักษณะดังนี้

ตารางที่ 5.9 ประเภทและรายละเอียดของกิจกรรมทางสังคมระดับย่าน

สัญลักษณ์	ประเภทและรายละเอียดของกิจกรรม
	กิจกรรมพบปะ สังสรรค์และพักผ่อน เป็นกิจกรรมการพบปะ สังสรรค์และพักผ่อนของผู้คนในระดับเมือง ซึ่งบริเวณที่ผู้คนนิยมไปมากที่สุด คือ ที่นั่งเล่นริมน้ำที่หัวรอ สวนสาธารณะข้างสะพานปรีดีธำรง สวนสาธารณะป้อมเพชร
	กิจกรรมการผลิตสินค้าและประกอบอาชีพ เป็นกิจกรรมการผลิตและขายโรตีสายไหม กิจกรรมการสานปลาตะเพียนและเครื่องแขวน ซึ่งกระจายตัวต่อเนื่องมาจากหน้าโรงพยาบาลแต่มีขนาดเล็กกว่า จึงเป็นระดับย่าน
	กิจกรรมซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า เป็นการจับจ่ายซื้อของที่ร้านค้าหลายๆ ร้านตั้งเรียงรายกลายเป็นย่านค้าขาย (แบบที่เกิดขึ้นถาวร) ที่ผู้คนจากชุมชนต่างๆ ในละแวกใกล้เคียงมาจับจ่าย รวมทั้ง การค้าขายในลักษณะรถเข็น แผงลอย กางเดินที่หลายๆ ร้านมารวมกันเป็นย่าน (แบบที่เกิดขึ้นชั่วคราว) ทั้งที่รวมกลุ่มกันเองและเกาะอยู่กับหน้าร้านที่ขายของประจำ
	กิจกรรมเปลี่ยนรูปแบบการสัญจร เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเดินทาง ได้แก่ การสัญจรหรือเปลี่ยนรูปแบบการสัญจร บริเวณสะพานและท่าเรือข้ามฟาก (แบบที่เกิดขึ้นถาวร) ตลอดจนการขึ้นรถ ต่อเรือ เดินเท้า โดยบริเวณที่ผู้คนมักใช้สัญจรอยู่ที่บริเวณสะพานที่ออกไปนอกเกาะเมือง (แบบที่เกิดขึ้นชั่วคราว)
	กิจกรรมทางศาสนา ประเพณีและเทศกาล เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นในศาสนสถาน เช่น วัด โบสถ์ที่ผู้คนในชุมชนต่างๆ จะเดินทางมาร่วมกันประกอบพิธีกรรม เนื่องจากในชุมชนไม่มีศาสนสถาน หรือมีข้อจำกัดอื่นๆ เช่น เป็นวัดที่ห้ามมีพิธีฆาตกรรม เป็นวัดที่เคยนับถือมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษหรือเคยอาศัยอยู่ในแถบนั้นมาก่อน
	กิจกรรมการศึกษาเรียนรู้ เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการศึกษาในระดับประถมที่นักเรียนที่อาศัยอยู่ในชุมชนละแวกใกล้ๆ เข้ามาใช้บริการ
	กิจกรรมทางราชการ เป็นกิจกรรมการไปติดต่อราชการที่หน่วยงานต่างๆ ซึ่งจัดตั้งขึ้นเพื่อให้บริการในระดับกลุ่มชุมชน เช่น ศูนย์แพทย์สาขาต่างๆ ทั้ง 5 สาขา โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (สถานีอนามัย) ที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น
	กิจกรรมกลางแจ้ง นันทนาการและออกกำลังกาย เป็นการออกกำลังกายของผู้คนระดับย่านมักเข้าไปใช้พบว่าเป็นสนามกีฬาภายในโรงพยาบาลพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : การวิเคราะห์, 2554

แผนที่ 5.14 สรุปตำแหน่งกิจกรรมทางสังคมระดับย่าน (การวิเคราะห์, 2554)

5.2.3 การวิเคราะห์ลักษณะเชิงเศรษฐกิจสังคมระดับเมือง

เป็นกิจกรรมที่ผู้คนเข้าไปใช้พื้นที่ร่วมกันในระดับเมือง ทั้งที่เกิดจากการจัดตั้งขึ้นในรูปแบบของสาธารณูปโภคสาธารณูปการ และการรวมกลุ่มกันเอง โดยมีลักษณะดังนี้

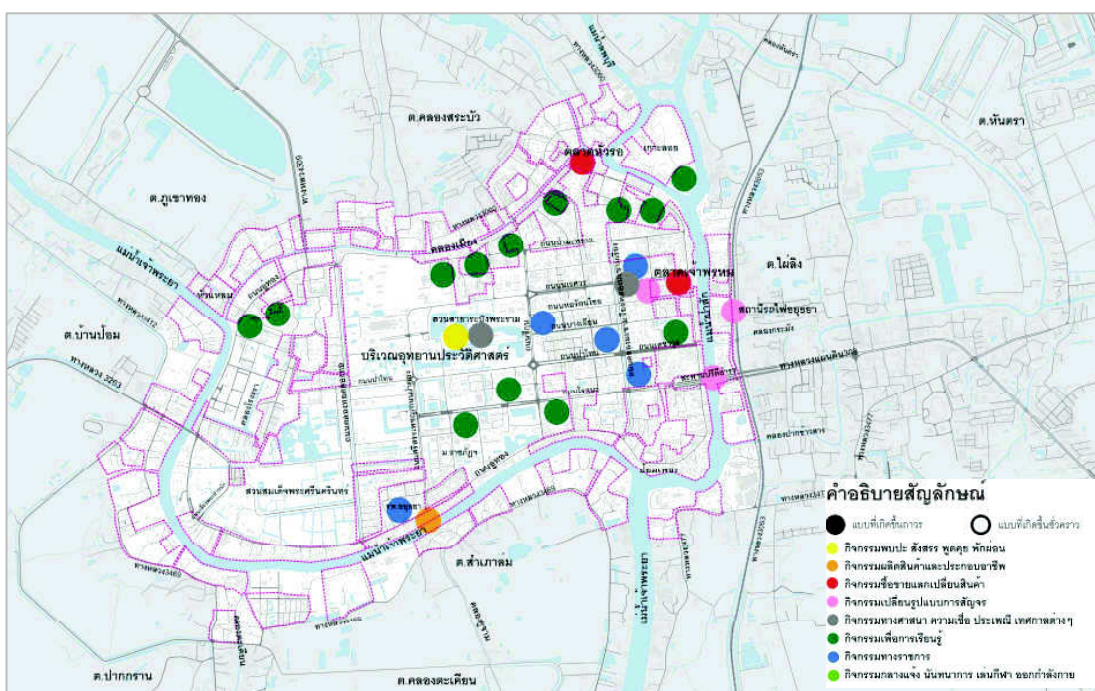
ตารางที่ 5.10 ประเภทและรายละเอียดของกิจกรรมทางสังคมระดับเมือง

สัญลักษณ์	ประเภทและรายละเอียดของกิจกรรม
●	กิจกรรมพบปะ สังสรรค์และพักผ่อน เป็นกิจกรรมการพบปะ สังสรรค์และพักผ่อนของผู้คนในระดับเมือง ซึ่งบริเวณที่ผู้คนนิยมไปมากที่สุด คือ บึงพระราม ตั้งอยู่ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์
●	กิจกรรมการผลิตสินค้าและประกอบอาชีพ เป็นกิจกรรมการผลิตและขายโรตีสายไหม กิจกรรมการสานปลาตะเพียนและเครื่องแขวน กิจกรรมผลิตและจำหน่ายหินแกะสลัก เป็นต้น ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ผู้คนในย่านนั้นๆ ได้มีการประกอบอาชีพหลายครั้งเวียน
●	กิจกรรมซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า เป็นการจับจ่ายซื้อของที่ตลาดหัวรอและตลาดเจ้าพรหม ซึ่งผู้คนส่วนใหญ่นิยมมาซื้อของ รวมถึงการจับจ่ายที่เกิดขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ เช่น ที่ตลาดนัดขนาดใหญ่ที่กระจายอยู่ในบริเวณต่างๆ
●	กิจกรรมเปลี่ยนรูปแบบการสัญจร เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเดินทาง เช่น การสัญจรหรือเปลี่ยนรูปแบบการสัญจร (บริเวณสะพานและท่าเรือข้ามฟาก) ตลอดจนการขึ้นรถ ต่อเรือ เดินเท้า โดยบริเวณที่ผู้คนมักใช้สัญจรระดับเมืองจะอยู่ที่สะพานปรีดีธำรง จุดต่อรถที่ตลาดเจ้าพรหม และสถานีรถไฟอยุธยา

ตารางที่ 5.10 ประเภทและรายละเอียดของกิจกรรมทางสังคมระดับเมือง

สัญลักษณ์	ประเภทและรายละเอียดของกิจกรรม
●	<p>กิจกรรมทางศาสนา ประเพณีและเทศกาล</p> <p>เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นโดยหน่วยงานภาครัฐได้ดำเนินการจัดขึ้นเพื่อเฉลิมฉลองระดับเมือง เช่น งานวันตรุษจีน งานวันสงกรานต์ งานวันเฉลิมพระชนมพรรษา งานอายุยายอยศยี่ห้า เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ มักเกิดขึ้นในลักษณะของการแห่รอบเมือง การปิดถนน และการใช้พื้นที่บริเวณกว้างในการทำกิจกรรม</p>
●	<p>กิจกรรมการศึกษาเรียนรู้</p> <p>เป็นกิจกรรมเกี่ยวกับการศึกษาในระดับมัธยมถึงอุดมศึกษา เช่น ที่โรงเรียนจอมสุรางค์อุปถัมภ์ โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย วิทยาลัยอาชีวศึกษา วิทยาลัยเทคนิค มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ มหาวิทยาลัยราชภัฏ เป็นต้น</p>
●	<p>กิจกรรมทางราชการ</p> <p>เป็นกิจกรรมการไปติดต่อราชการที่หน่วยงานต่างๆ ที่ให้บริการระดับเมือง เช่น เทศบาล ที่ว่าการอำเภอ โรงพยาบาล สถานีตำรวจ ที่ทำการไปรษณีย์ เป็นต้น</p>
●	<p>กิจกรรมกลางแจ้ง นันทนาการและออกกำลังกาย</p> <p>เป็นการออกกำลังกายของผู้คนในพื้นที่เมือง ซึ่งไม่พบว่ามีกิจกรรมกลุ่มกันในระดับเมือง</p>

ที่มา : การวิเคราะห์, 2554

แผนที่ 5.15 สรุปตำแหน่งกิจกรรมทางสังคมระดับเมือง (การวิเคราะห์, 2554)

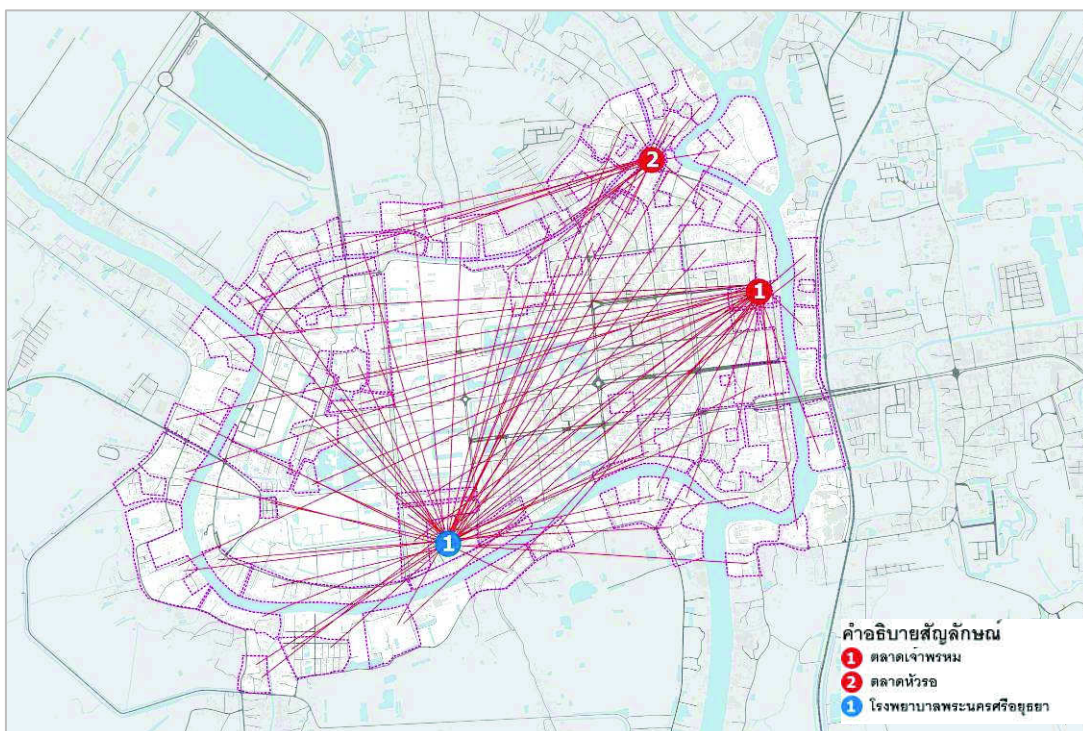
จากแผนที่ทางสังคม (social map) ในทุกระดับกิจกรรม (แผนที่ 5.11) วิเคราะห์ได้ว่า ชุมชนบริเวณตลาดหัวรอและตลาดเจ้าพรหม ที่นอกจากจะมีบทบาทหลักของกิจกรรมซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าระดับเมืองแล้ว ยังเป็นบริเวณที่มีกิจกรรมในระดับย่านและชุมชนมาเกาะตัวอยู่ด้วย เช่น กิจกรรมเปลี่ยนรูปแบบการสัญจร กิจกรรมทางศาสนา ประเพณีและเทศกาลต่างๆ ฯลฯ ทำให้ชุมชนบริเวณนี้มีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมที่หลากหลาย ส่วนชุมชนอื่นๆ ที่มีการทำกิจกรรมในระดับย่านก็จะมีกิจกรรมอื่นเกิดขึ้นควบคู่ไปด้วยเช่นกัน เช่น กิจกรรมทางราชการ กิจกรรมเพื่อการศึกษาเรียนรู้ กิจกรรมกลางแจ้งนันทนาการและออกกำลังกาย กิจกรรมทางศาสนา ประเพณีและเทศกาลต่างๆ ฯลฯ ทำให้ชุมชนนั้นมีบทบาทในการเป็นศูนย์กลางระดับย่าน ส่วนกิจกรรมซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าจะกระจายอยู่ทั่วไปหรือเกาะตัวอยู่กับกิจกรรมอื่น โดยเฉพาะบริเวณที่มีกิจกรรมเปลี่ยนรูปแบบการสัญจรและตามแนวริมถนน

และจากการเก็บข้อมูลทางสังคม (ข้อมูลปฐมภูมิจากการสำรวจภาคสนาม การสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม และข้อมูลทุติยภูมิจากแหล่งข้อมูลต่างๆ รวมถึงการใช้แผนที่สารสนเทศภูมิศาสตร์) พบว่า มีกิจกรรมหลักๆ ซึ่งมีความโดดเด่นที่ผู้คนในชุมชนนิยมทำในสถานที่ต่างๆ นอกเหนือจากดำเนินชีวิตอยู่ภายในชุมชนของตน แต่ยังคงต้องเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับชุมชนอื่น ทั้งในละแวกบ้านและไกลออกไป โดยสามารถจำแนกได้เป็น 2 ระดับ คือ 1) *การทำกิจกรรมภายในเมือง* คือ การไปจ่ายตลาดที่ตลาดเจ้าพรหม-ตลาดหัวรอ และการไปรักษาพยาบาลที่โรงพยาบาลพระนครศรีอยุธยา 2) *การทำกิจกรรมภายในย่าน* คือ การไปรักษาพยาบาลที่ศูนย์แพทย์ และการไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนา กล่าวคือ

1) *การทำกิจกรรมภายในเมือง* เป็นการเดินทางเพื่อไปทำกิจกรรมที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ในสถานที่ที่ค่อนข้างไกลจากชุมชน (ยกเว้นชุมชนที่อยู่ใกล้สถานที่นั้นๆ) ซึ่งผู้คนภายในเมืองส่วนใหญ่จะต้องมาใช้บริการ โดยมีความถี่ประมาณ 1-2 ครั้ง/สัปดาห์ (แผนที่ 5.16) ได้แก่

1.1) การไปซื้อสินค้าที่ตลาดเจ้าพรหม-ตลาดหัวรอ กล่าวคือ โดยทั่วไปผู้คนในชุมชนมักจะดำเนินชีวิตในการจับจ่ายสินค้าในชีวิตประจำวันอยู่ภายในชุมชนหรือละแวกบ้าน จากร้านขายของชำ ร้านสะดวกซื้อ ตลาดนัด หรือรถเร่ขายกับข้าว แต่ในแต่ละสัปดาห์ผู้คนเหล่านี้มักจะเดินทางไปจับจ่ายซื้อของที่ตลาดเจ้าพรหมและตลาดหัวรออยู่เสมอ เนื่องจาก มีสินค้าที่จำเป็นให้เลือกซื้อจำนวนมากและหลากหลายกว่าในชุมชน ดังนั้น ตลาดเจ้าพรหมและตลาดหัวรอ จึงเป็นตลาดที่มีความสำคัญในระดับเมือง

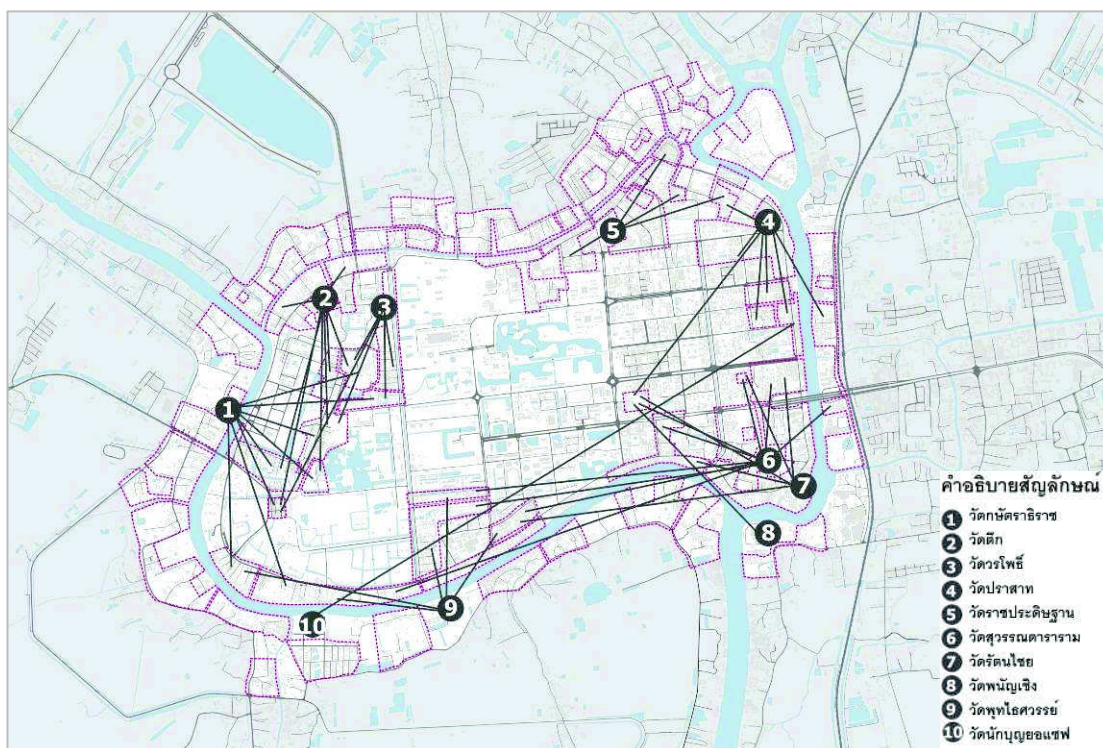
1.2) การไปรักษาพยาบาลที่โรงพยาบาลพระนครศรีอยุธยา ในบางกรณีที่ผู้คนไปรับการรักษาที่ศูนย์แพทย์แล้ว แต่ความเจ็บป่วยอยู่ในขั้นรุนแรงกว่า จึงต้องเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาล ดังนั้น โรงพยาบาลจึงเป็นสถานที่สำคัญต่อผู้คนในชุมชนทุกชุมชน ซึ่งมีความสำคัญในระดับเมือง

แผนที่ 5.16 การไปทำกิจกรรมระดับเมืองที่สำคัญ (การวิเคราะห์, 2554)

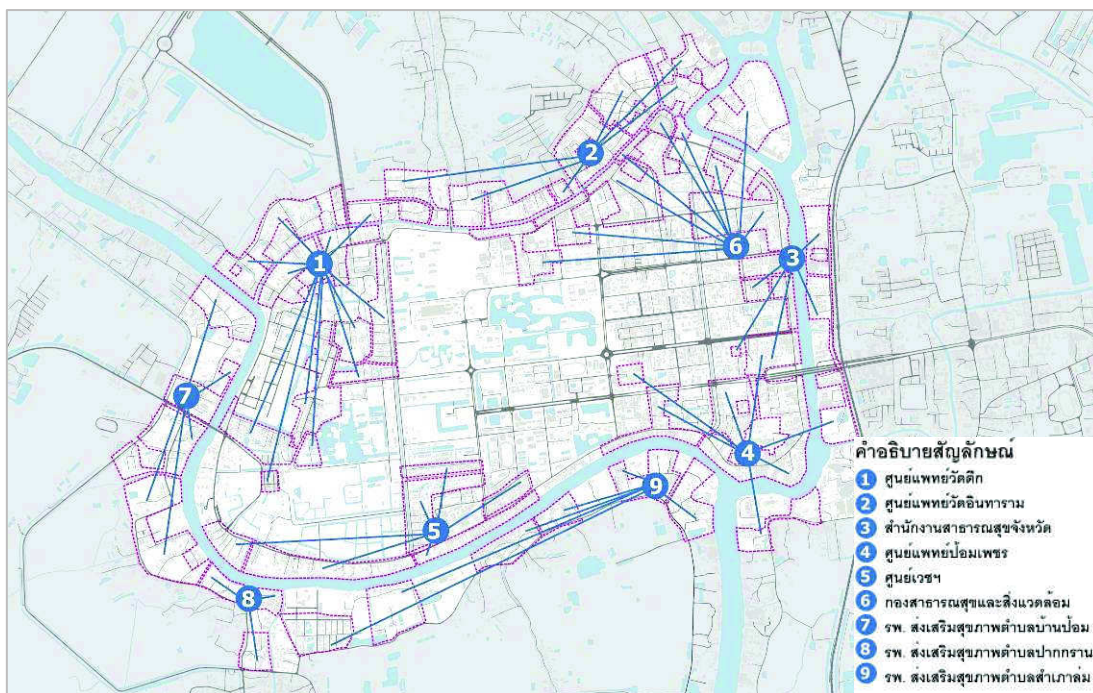
2) การทำกิจกรรมภายในย่าน เป็นการเดินทางเพื่อไปทำกิจกรรมที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต เพียงใกล้ๆ ภายในย่านชุมชน ส่วนใหญ่จึงเป็นผู้อยู่ในละแวกเดียวกัน ซึ่งมักรู้จักคุ้นเคยกันมาใช้บริการ โดยมีความถี่ประมาณ 3-4 ครั้ง/สัปดาห์ ได้แก่

2.1) การไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ประเพณี เทศกาลต่างๆ กล่าวคือนอกจากการเดินทางเพื่อไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ประเพณี เทศกาลต่างๆ ณ ศาสนสถาน (วัด มัสยิด โบสถ์ ศาลเจ้า) ภายในชุมชนแล้ว ยังมีบางชุมชนที่ไม่มีศาสนสถานตั้งอยู่ ผู้คนจึงจำเป็นต้องเดินทางเพื่อไปประกอบพิธีกรรมที่ศาสนสถานใกล้เคียง หรือศาสนสถานที่ตนและครอบครัว เคารพนับถือ มีความคุ้นเคย ตลอดจน ศาสนสถานดั้งเดิมซึ่งเคยอาศัยอยู่ในชุมชนนั้นมาก่อนที่จะย้ายมาอยู่ที่ชุมชนแห่งใหม่ โดยศาสนสถานส่วนใหญ่จะเป็น “วัด” (ได้แก่ วัดกษัตราธิราช วัดตึก วัดวรโพธิ์ วัดปราสาท วัดราชประดิษฐฐาน วัดสุวรรณดาราราม วัดรัตนไชย วัดพนัญเชิง และวัดพุทธโสธรวรย์) นอกจากนี้ จะเป็น “โบสถ์คริสต์” ที่วัดนักบุญยอแซฟ ซึ่งคริสตศาสนิกชนในพื้นที่เกาะเมือง มักจะเดินทางมาประกอบพิธีกรรม วัดเหล่านี้จึงไม่เพียงมีความสำคัญในระดับชุมชนเท่านั้น แต่ยังมีมีความสำคัญในระดับย่านด้วย (แผนที่ 5.17)

แผนที่ 5.17 การไปทำกิจกรรมทางศาสนา ระดับย่านที่สำคัญ (การวิเคราะห์, 2554)

2.2) การไปรักษาพยาบาลที่ศูนย์แพทย์ การรักษาพยาบาลเป็นปัจจัยสำคัญหนึ่งที่ผู้คนในเกาะเมืองให้ความสำคัญ โดยในบริเวณเกาะเมืองได้มีการให้บริการทางการแพทย์ กรณีเจ็บป่วยในเบื้องต้น ณ สถานพยาบาลในย่านชุมชน ในพื้นที่เขตเทศบาลซึ่งกระจายอยู่โดยรอบพื้นที่เกาะเมือง ที่ผู้คนมักเรียกว่า “ศูนย์แพทย์” (ได้แก่ ศูนย์แพทย์วัดตึก ศูนย์แพทย์วัดอินทาราม ศูนย์แพทย์ป้อมเพชร ศูนย์เวชฯ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด) กองสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม ส่วนนอกเขตเทศบาลมีโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (สถานีอนามัยเดิม) สถานพยาบาลเหล่านี้ จึงมีความสำคัญในระดับย่าน (แผนที่ 5.18)

แผนที่ 5.18 การไปทำกิจกรรมทางการรักษาพยาบาล ระดับย่านที่สำคัญ (การวิเคราะห์, 2554)

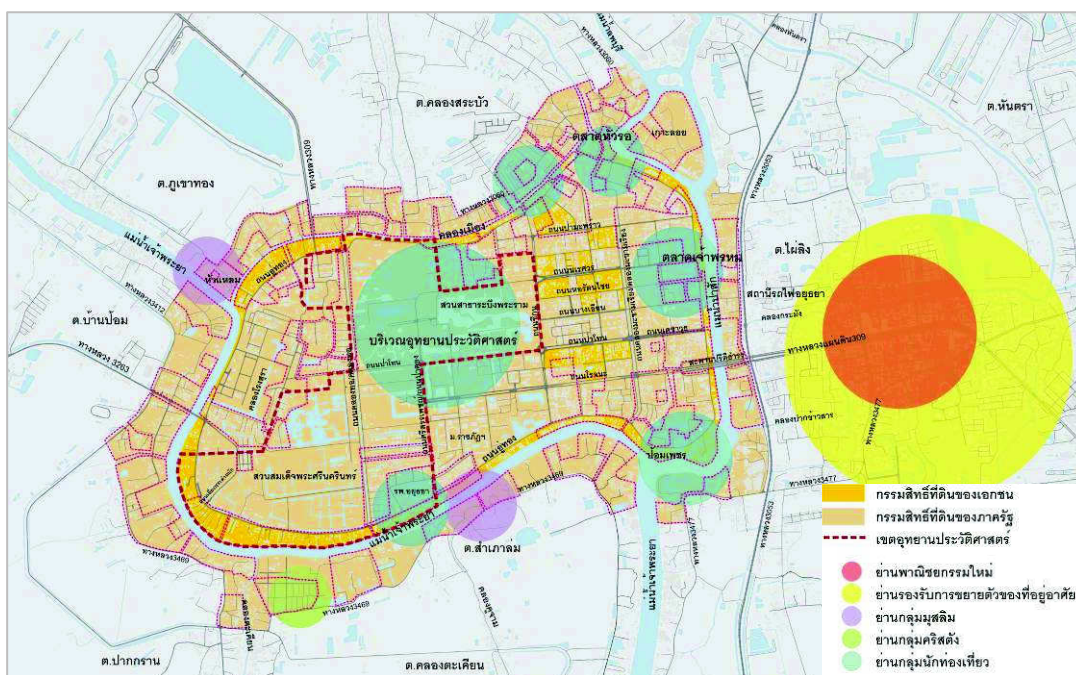
นอกจากแผนที่ทางสังคมที่แสดงถึงลักษณะกิจกรรมและการใช้ประโยชน์ทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจของผู้คนบนพื้นที่ ทั้งในแบบที่เกิดขึ้นถาวรและเกิดขึ้นชั่วคราว ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกันทั้งในระดับเมือง ย่านและชุมชนแล้ว พื้นที่บริเวณเกาะเมืองพระนครหรืออยุธยายังมีปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจอื่นๆ ที่สำคัญเข้ามาเกี่ยวข้องอีก ได้แก่ ลักษณะกรรมสิทธิ์ที่ดิน เขตพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ ย่านที่อยู่ของผู้คนกลุ่มต่างๆ และบริเวณที่ได้รับการสนับสนุนให้มีการขยายตัวของกิจกรรมเชิงพาณิชย์ รวมทั้ง บริเวณที่ได้รับการส่งเสริมให้มีการขยายตัวเป็นที่อยู่อาศัยแห่งใหม่ (แผนที่ 5.19) กล่าวคือ

1) **กรรมสิทธิ์ที่ดินของพื้นที่บริเวณเกาะเมือง** เป็นปัจจัยสำคัญที่จะกำหนดความมั่นคงในการอยู่อาศัย ฐานะทางเศรษฐกิจ รวมทั้ง ข้อจำกัดในการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ โดยในภาพรวมได้แบ่งลักษณะของกรรมสิทธิ์ที่ดินออกเป็น 2 ประเภท คือ กรรมสิทธิ์ที่ดินของเอกชนและกรรมสิทธิ์ที่ดินของภาครัฐ (ได้แก่ ที่ดินของวัด ที่ดินราชพัสดุ ที่ดินทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และที่ดินของกรมการศาสนา) (ข้อมูลจากเทศบาลพระนครศรีอยุธยา, 2554)

2) **เขตพื้นที่นครประวัติศาสตร์** ครอบคลุมอาณาบริเวณถึง 3,000 ไร่ และมีการกำหนดรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อทำกิจกรรมบางประเภท ในพื้นที่จึงมีกิจกรรมเกิดขึ้นน้อยมาก เช่น กิจกรรมทางศาสนา ประเพณีและเทศกาลต่างๆ กิจกรรมการพบปะ สังสรรค์และพักผ่อน กิจกรรมการผลิตสินค้าและการประกอบอาชีพ และกิจกรรมซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าแบบที่เกิดขึ้นชั่วคราว

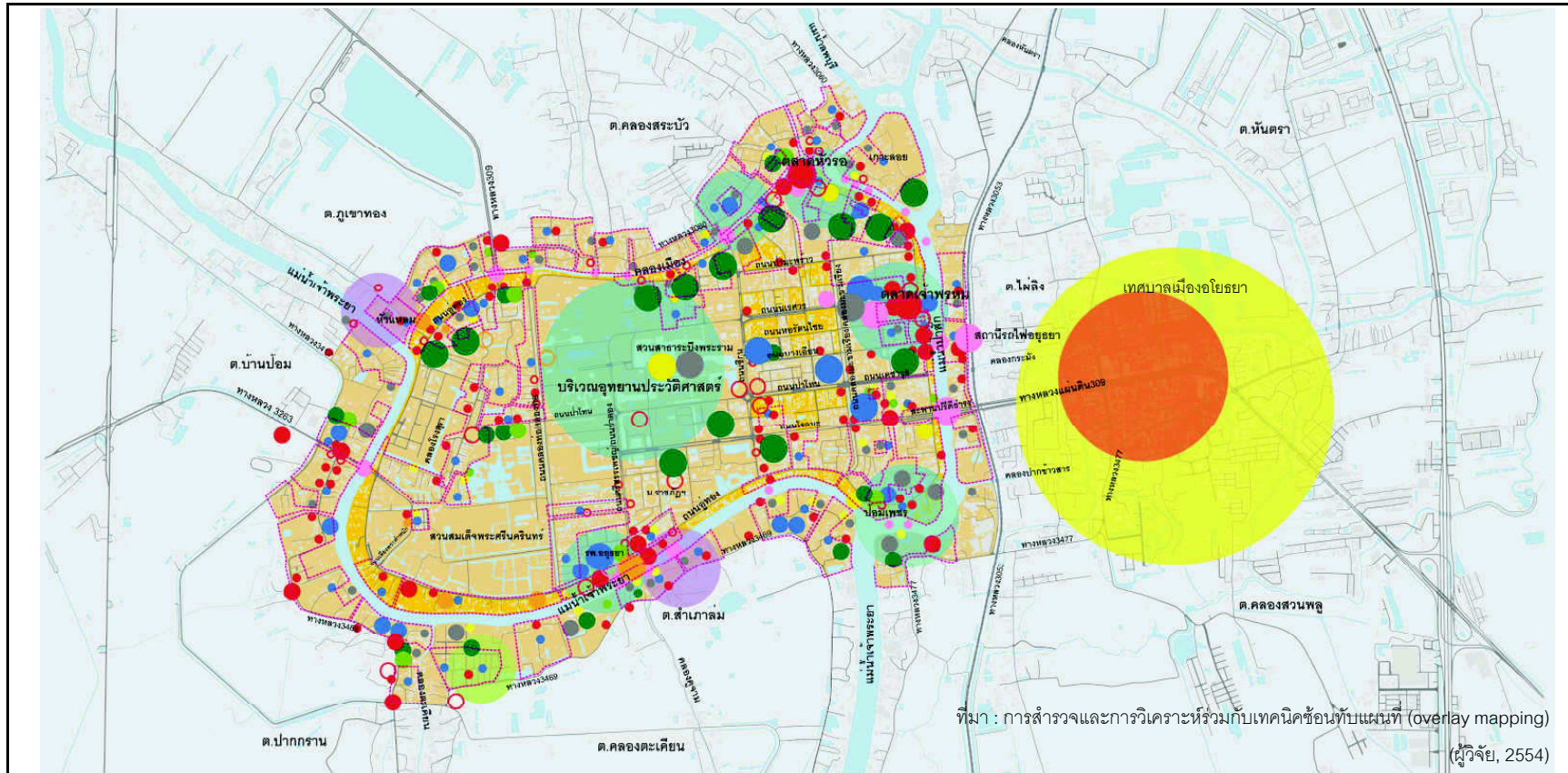
3) ย่านของผู้คนกลุ่มต่างๆ เป็นปัจจัยสำคัญที่จะกำหนดตำแหน่งที่อยู่อาศัยของผู้คน ซึ่งจะนำไปสู่ลักษณะกิจกรรม การดำเนินชีวิตที่บ่งบอกลักษณะเฉพาะของกลุ่มคนกลุ่มนั้น สามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ 2.1) กลุ่มคนในพื้นที่ ได้แก่ ย่านกลุ่มมุสลิม ย่านกลุ่มคริสตัง โดยกลุ่มคนเหล่านี้จะเกาะกลุ่มอาศัยอยู่ภายในย่านที่มีกลุ่มพวกพ้องเดียวกัน 2.2) กลุ่มคนนอกพื้นที่ ได้แก่ ย่านกลุ่มนักท่องเที่ยว บริเวณย่านที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาใช้พื้นที่จะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้บริเวณนั้นเกิดกิจกรรมขึ้น เช่น กิจกรรมการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า กิจกรรมผลิตสินค้าและประกอบอาชีพ กิจกรรมทางศาสนา กิจกรรมเปลี่ยนรูปแบบการสัญจร ฯลฯ

4) ย่านเพื่อรองรับการขยายตัวของกิจกรรมเชิงพาณิชย์และที่อยู่อาศัย หมายถึงพื้นที่ที่ภาครัฐได้ส่งเสริมให้กลายเป็นพื้นที่เพื่อรองรับการขยายตัวของย่านพาณิชย์กรรมและที่อยู่อาศัยด้านนอกเกาะเมือง อันเนื่องมาจาก ภายในเกาะเมืองมีความแออัด หนาแน่นและมีข้อจำกัดหลายประการ บริเวณที่รองรับการขยายตัวดังกล่าวอยู่ในพื้นที่เขตเทศบาลเมืองอยุธยา ทางตะวันออกของเกาะเมือง ซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากที่ผู้คนในเกาะเมือง ได้ไปทำกิจกรรมต่างๆ โดยเฉพาะกิจกรรมการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าที่มีลักษณะเป็นห้างสรรพสินค้า เปิดท้ายขายของ ตลาดนัด ฯลฯ จึงถือว่า บริเวณนี้มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของผู้คนในเกาะเมืองเช่นกัน

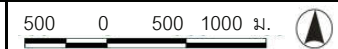
แผนที่ 5.19 ปัจจัยทางสังคมเศรษฐกิจอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง (การวิเคราะห์, 2554)

จากนั้น จึงได้นำแผนที่ทางสังคม (social map) มาซ้อน (overlay mapping) บนแผนที่แสดงปัจจัยทางสังคมเศรษฐกิจอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องต่อการดำรงชีวิตของผู้คนบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ดังแผนที่ 5.20

- คำอธิบายสัญลักษณ์**
- แม่น้ำ ลำคลอง แหล่งน้ำ
 - กิจกรรมหบปะ สังสรรค์ พุดคุย พักผ่อน
 - กิจกรรมทางศาสนา ความเชื่อ ประเพณี เทศกาลต่างๆ
 - กิจกรรมผลิตสินค้าและประกอบอาชีพ
 - กิจกรรมเพื่อการเรียนรู้
 - กิจกรรมชมรมสังคีต
 - กิจกรรมซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า
 - กิจกรรมทางราชการ
 - กิจกรรมชมรมวิ่ง
 - กิจกรรมเปลี่ยนรูปแบบการสัญจร
 - กิจกรรมกลางแจ้ง นันทนาการ เล่นกีฬา ออกกำลังกาย
 - แบบเป็นทางการ ระดับชุมชน
 - แบบเป็นทางการ ระดับย่าน
 - แบบเป็นทางการ ระดับเมือง
 - ย่านพาณิชย์กรรมใหม่
 - ย่านรองรับการขยายตัวของที่อยู่อาศัย
 - ย่านกลุ่มมุสลิม
 - ย่านกลุ่มคริสต์
 - ย่านกลุ่มนิกทองเขียว
 - กรรมสิทธิ์ที่ดินของเอกชน
 - กรรมสิทธิ์ที่ดินของภาครัฐ

แผนที่ 5.20 แผนที่ทางสังคม (social map) ซ้อนบนกรรมสิทธิ์ที่ดินและตำแหน่งย่านสำคัญ

จากแผนที่ 5.20 สามารถวิเคราะห์สรุปได้ว่า กิจกรรมและการใช้ประโยชน์บนพื้นที่นั้น จะได้รับอิทธิพลอย่างมากจากลักษณะกรรมสิทธิ์การถือครองที่ดิน โดยบริเวณที่เป็นกรรมสิทธิ์ของเอกชน จะพบเพียงกิจกรรมซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า และกิจกรรมการผลิตสินค้าและการประกอบอาชีพ ร่วมกับการอยู่อาศัย เนื่องจากขอบเขตพื้นที่ที่มีอยู่อย่างจำกัด เพื่อให้เกิดความคุ้มค่าของผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ ส่วนบริเวณที่ดินที่เป็นกรรมสิทธิ์ของภาครัฐจะมีความหลากหลายของกิจกรรม ทั้งกิจกรรมการพบปะ สังสรรค์และพักผ่อน กิจกรรมเปลี่ยนรูปแบบการสัญจร กิจกรรมทางศาสนา ประเพณีและเทศกาลต่างๆ กิจกรรมเพื่อการศึกษาเรียนรู้ ตลอดจน กิจกรรมกลางแจ้ง นันทนาการและออกกำลังกาย ฯลฯ แต่ทั้งนี้ บริเวณที่เป็นกรรมสิทธิ์ของภาครัฐในเขตอุทยานประวัติศาสตร์ซึ่งอยู่กลางพื้นที่เกาะเมือง จะเอื้อให้เกิดกิจกรรมต่างๆ น้อยมาก จะพบเพียงกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีกลุ่มนักท่องเที่ยวเข้ามาใช้พื้นที่และกลุ่มพ่อค้าแม่ค้าขายสินค้าแบบเกิดขึ้นชั่วคราวเท่านั้น ส่วนบริเวณอื่นๆ ที่มีนักท่องเที่ยวจะเอื้อให้เกิดกิจกรรมซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าเช่นกัน ส่วนย่านกลุ่มคน ทั้งกลุ่มมุสลิม กลุ่มคริสตังก็มักจะรวมกันอยู่ภายในพื้นที่อาณาบริเวณเดียวกัน แต่กลุ่มคนไทยนับถือศาสนาพุทธจะกระจายอยู่ทั่วไป เมื่อวิเคราะห์ปัจจัยต่างๆ ทางเศรษฐกิจสังคมแล้ว จากนั้นจึงนำปัจจัยในเชิงฐานมาวิเคราะห์ร่วมกับเชิงเศรษฐกิจสังคม เพื่อค้นหาลักษณะการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนในระดับพื้นที่รวม โดยมีรายละเอียดในขั้นตอนต่อไป

5.3 ลักษณะการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนในระดับพื้นที่รวม

5.3.1 ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะเชิงพื้นที่กับเชิงเศรษฐกิจสังคม

ในขั้นตอนนี้ เป็นการนำแผนที่ทางสังคม (social map) มาซ้อน (overlay mapping) บนแผนที่เซกเมนต์ (segment map) แสดงศักยภาพในการเข้าถึงและมองเห็นทั้ง 3 ระดับ เพื่อทำการวิเคราะห์ศักยภาพในการเข้าถึงและมองเห็นที่สัมพันธ์กับการเลือกตำแหน่งที่ตั้งของกิจกรรมและการใช้สอยต่างๆ ที่ผู้คนได้กระทำขึ้นบนพื้นที่ ดังแผนที่ 5.21 - แผนที่ 5.23

5.3.1.1 ศักยภาพการสัญจรเพื่อเข้าถึงพื้นที่ (move to) กับกิจกรรมทางสังคม (แผนที่ 5.21) สรุปได้ว่า

ในระดับชุมชน บริเวณที่เป็นพื้นที่ชุมชนจะมีกิจกรรมระดับชุมชน ได้แก่ กิจกรรมทางศาสนา (มีวัด มัสยิดประจำชุมชน) และกิจกรรมทางราชการ (บ้านประธานชุมชน/ผู้ใหญ่บ้าน/กำนัน) รวมทั้งกิจกรรมซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าตั้งอยู่ ส่วนชุมชนอื่นๆ ที่อยู่ใกล้บริเวณที่ทำกิจกรรมระดับย่าน ซึ่งมักจะมากระจุกตัวอยู่ใกล้ๆ กัน เช่น กิจกรรมทางราชการ กิจกรรมเพื่อการศึกษาเรียนรู้ กิจกรรมทางศาสนา กิจกรรมเปลี่ยนรูปแบบการสัญจร และกิจกรรมซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า ชุมชนนั้นจะเป็นเสมือนศูนย์กลางของย่าน ทั้งนี้ การกระจุกตัวของกิจกรรมในภาพรวมจะกระจายอยู่เป็นระยะ ได้แก่ ชุมชนแถบหัวรอจะเป็นบริเวณชุมชนที่มีศักยภาพในการสัญจรเพื่อเข้าถึงสูงสุด

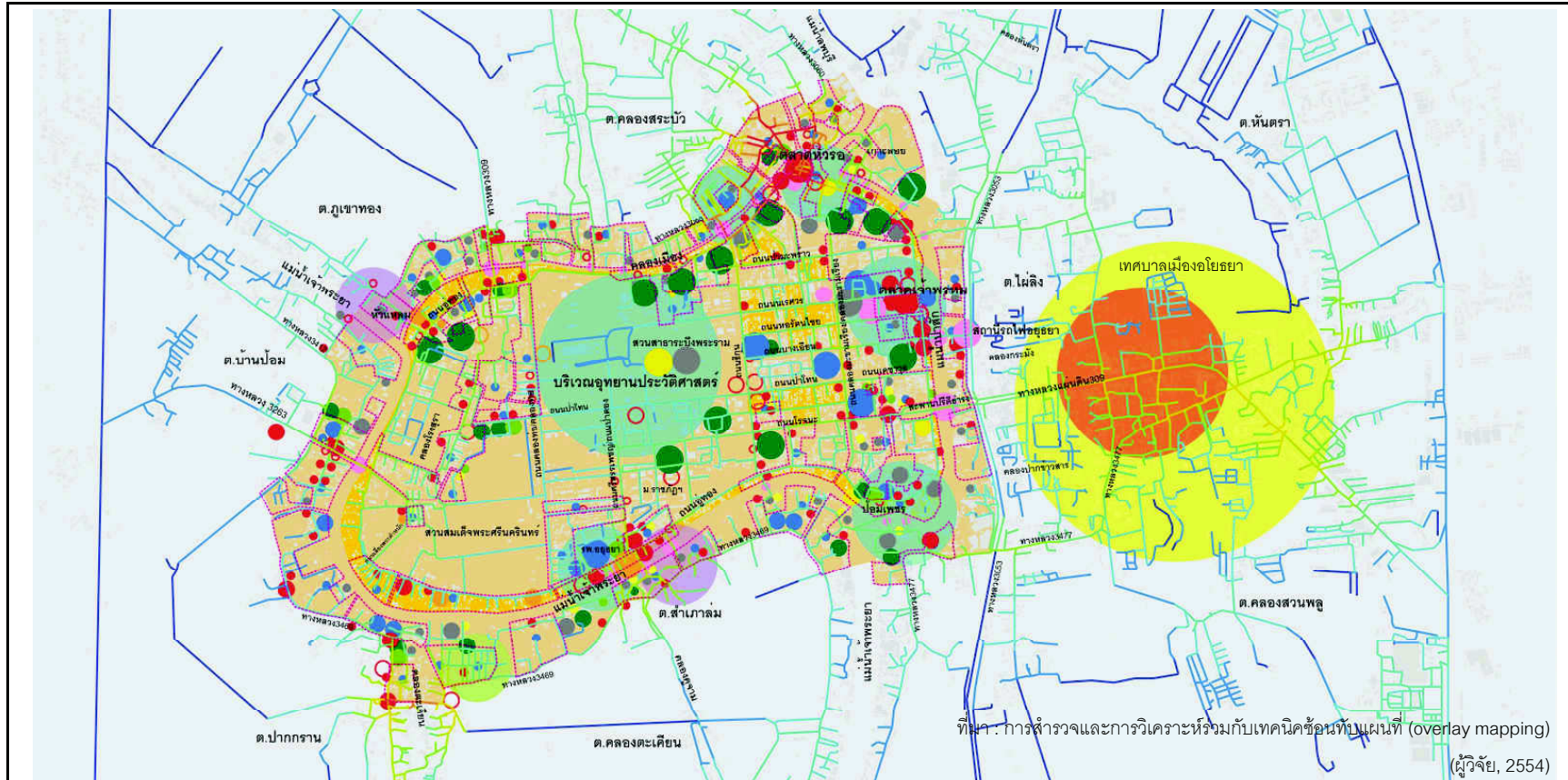
(กลุ่มเส้นสีแดง-ส้ม) ชุมชนแถบโรงพยาบาลและแถบคลองตะเคียน จะเป็นบริเวณชุมชนที่มีศักยภาพในการสัญจรเพื่อเข้าถึงปานกลางถึงค่อนข้างต่ำ (สีเขียว-สีเขียวน้ำเงิน) ชุมชนแถบหัวแหลม แถบป้อมเพชรและ แถบเจ้าพรหมจะเป็นบริเวณชุมชนที่มีศักยภาพในการสัญจรเพื่อเข้าถึงค่อนข้างต่ำถึงต่ำ (สีเขียว-สีฟ้า-น้ำเงิน) โดยในแต่ละย่านที่มีการรวมกลุ่มกิจกรรมจะพบว่า บริเวณชุมชนที่มีศักยภาพในการสัญจรเพื่อเข้าถึงสูงจะมีกิจกรรมมากกระจุกอยู่ในวงกว้างและหลากหลายมากที่สุด บริเวณชุมชนที่มีศักยภาพในการสัญจรเพื่อเข้าถึงปานกลางถึงค่อนข้างต่ำ ตลอดจนค่อนข้างต่ำถึงต่ำจะมีความหลากหลายของกิจกรรมที่ลดหลั่นกันไป

ในระดับเมือง บริเวณที่มีศักยภาพสูงสุด (กลุ่มเส้นสีแดง-ส้ม) แถบตลาดหัวรอ โดยในเกาะเมือง ได้แก่ ชุมชนหัวรอพัฒนา ส่วนนอกเกาะเมือง ได้แก่ ชุมชนวัดแม่นางปลื้ม /ชุมชนวัดสามวิหาร /และชุมชนวัดมหาโลก มีการกระจุกตัวของเส้นทางจากทั้งด้านในและด้านนอกเกาะเมือง โดยเฉพาะถนนอุทอง เป็นถนนสายรองที่สำคัญและทางหลวงหมายเลข 3060 ตัดผ่านพื้นที่ชุมชนทางด้านเหนือ โดยมีสะพานและท่าเรือข้ามฟากเชื่อมกัน แต่มีเส้นทางที่มีศักยภาพสูงจำนวนน้อยและกระจุกตัวอยู่ในวงที่แคบกว่าการสัญจรเพื่อผ่าน ซึ่งพบว่า มีกิจกรรมในระดับเมืองจำนวนมาก ทั้งกิจกรรมซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าของตลาดเก่าแก่หัวรอ กิจกรรมเพื่อการศึกษาเรียนรู้ รวมทั้งมีกิจกรรมในระดับย่าน ทั้งกิจกรรมซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า ในรูปแบบร้านค้า แผงลอย ตลาดนัดมาเกาะตัวอยู่ รวมถึงกิจกรรมทางศาสนา ประเพณีและเทศกาลต่างๆ กิจกรรมการพบปะสังสรรค์และพักผ่อน กิจกรรมทางราชการ กิจกรรมเปลี่ยนรูปแบบการสัญจร ฯลฯ ตั้งอยู่ด้วย ส่วนบนทางหลวงหมายเลข 3060 เป็นถนนสายย่อยที่มีศักยภาพสูง ตัดผ่านพื้นที่ชุมชนทางด้านเหนือหลายชุมชน แต่ไม่พบว่ามีกิจกรรมในระดับเมืองมาเกาะตัว พบเพียงกิจกรรมระดับย่านและระดับชุมชน ทั้งนี้ เนื่องจากเป็นถนนที่อยู่ด้านนอกเกาะเมือง และพบว่า บริเวณที่มีการกระจุกตัวของกิจกรรมอยู่จำนวนมาก แต่เป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพในการเข้าถึงต่ำ (กลุ่มเส้นสีฟ้า) คือ “บริเวณชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม” ซึ่งมีกิจกรรมสำคัญระดับเมืองและย่านกระจุกตัวอยู่ เช่น กิจกรรมซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า ทั้งในแบบที่เกิดขึ้นถาวรและแบบที่เกิดขึ้นชั่วคราว เนื่องจากในปัจจุบันลักษณะการค้าและรูปแบบสินค้าของตลาดเจ้าพรหมที่มีหลากหลายกว่าที่ตลาดหัวรอ (ซึ่งเป็นตลาดเก่าแก่และอยู่ในตำแหน่งที่มีศักยภาพดีกว่า) ได้ทำให้ตลาดเจ้าพรหมยังคงเป็นตลาดใหญ่ที่สำคัญของเมืองควบคู่กับตลาดหัวรอ รวมทั้งมีกิจกรรมเพื่อการศึกษาเรียนรู้ กิจกรรมทางราชการ กิจกรรมทางศาสนา ประเพณีและเทศกาลต่างๆ กิจกรรมเปลี่ยนรูปแบบการสัญจร ฯลฯ มากกระจุกอยู่ในพื้นที่หลายแห่ง ทั้งนี้ เนื่องจากพื้นที่มีการเชื่อมต่อกับฝั่งนอกเกาะเมืองด้วยท่าเรือข้ามฟากจากสถานีรถไฟ ซึ่งมีผู้โดยสาร ทั้งคนในชุมชน นักท่องเที่ยว คนทำงานใช้สัญจรอยู่จำนวนมาก รวมทั้ง เป็นพื้นที่ที่อยู่นอกเขตพื้นที่อนุรักษ์ที่กำหนดให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ที่สามารถทำกิจกรรมและก่อสร้างอาคารได้หลากหลาย บริเวณนี้จึงกลายเป็นย่านที่มีกิจกรรมสำคัญเกิดขึ้น ต่อเนื่องมาจากหัวรอ

5.3.1.2 ศักยภาพการสัญจรเพื่อผ่านพื้นที่ (move through) กับกิจกรรมทางสังคม (แผนที่ 5.22) สรุปได้ว่า

ในระดับชุมชน ส่วนใหญ่จะพบกิจกรรมการค้า ทั้งในแบบที่เกิดขึ้นถาวร (ร้านค้าปลีก ร้านสะดวกซื้อ ร้านค้าหน้าบ้าน) และเกิดขึ้นชั่วคราว (รถเข็น แผงลอย กางเต้นท์ เฟิง) กระจายอยู่ทั่วไป ในระดับชุมชนจะมีอยู่ทุกๆ ชุมชน โดยไม่สนใจศักยภาพการเข้าถึง เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่เข้ามาใช้งานเฉพาะคนในชุมชนเอง แต่หากเกาะตัวอยู่บนพื้นที่ที่มีแนวโน้มการสัญจรที่มองเห็นและเข้าถึงได้ดีจะได้รับผลพลอยได้จากการสัญจรผ่านของลูกค้าชาว นอกรวมทั้ง ตำแหน่งที่ถูกเลือกเป็นที่ตั้งกิจกรรมการค้า จะอยู่ในทำเลที่ใกล้ศาสนสถาน หรือใกล้บ้านผู้นำชุมชนเช่นกัน เพราะคนในชุมชนย่อมรู้จักดีหรือต้องสัญจรผ่าน จึงทำให้การค้าในชุมชนได้รับผลพลอยได้จากการไหลเวียนของผู้คนที่มาทำกิจกรรมอื่นๆ อีกด้วย

ในระดับเมือง ส่วนใหญ่จะพบกิจกรรมซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า ทั้งในแบบที่เกิดขึ้นถาวร และแบบที่เกิดขึ้นชั่วคราวกระจายอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะในบริเวณ**ชุมชนในย่านตลาดหัวรอ** ซึ่งเป็นตลาดเก่าแก่ที่มีการเชื่อมต่อของโครงข่ายการสัญจรภายในพื้นที่ ให้ฝังตัวอยู่กับระบบของเมืองโดยรวมได้ดี กระทั่งกลายเป็นบริเวณที่มีศักยภาพในการเข้าถึงและมองเห็นสูงที่สุดของพื้นที่เมือง ซึ่งมีการไหลเวียนของการสัญจร และการหมุนเวียนของผู้คนจากหลากหลายที่มา ด้วยวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน ส่งผลให้พื้นที่ดึงดูดกิจกรรมการค้ามากระจุกตัวมากยิ่งขึ้น จากการสัญจรอิสระที่สูงอยู่แล้วเป็นผลกระทบทวิคูณ (multiplier effect) กระทั่งมีศักยภาพเหนี่ยวนำให้เกิดลักษณะความเป็นศูนย์กลางที่ไม่หยุดนิ่ง (dynamic centrality) หรือ ศูนย์กลางที่มีชีวิต (live center) ของย่านการค้าพาณิชย์ที่มีความยั่งยืน ส่วนใน**ย่านตลาดเจ้าพรหม** ซึ่งเป็นบริเวณที่ต่อเนื่องมาจากตลาดหัวรอ ที่ไม่ได้มีศักยภาพในการเข้าถึงและมองเห็นสูงนั้น การเหนี่ยวนำให้เกิดกิจกรรมการค้า ได้เป็นผลมาจาก “ตัวดึงดูด” (attractors) ทั้งกิจกรรมการค้า ลักษณะสินค้า ความสัมพันธ์ของผู้ซื้อผู้ขาย ฯลฯ ที่ดึงดูดให้มีกิจกรรมการค้าเกิดขึ้นในพื้นที่ จนกลายเป็นย่านพาณิชย์กรรมขนาดใหญ่ของเมือง โดยไม่สนใจศักยภาพที่เหมาะสมในการเกิดกิจกรรมบนโครงข่ายการสัญจร ส่วนกิจกรรมการค้าในบริเวณอื่น เช่น ในชุมชนแถบหน้าโรงพยาบาล แถบโรงงานสุรา แถบคลองตะเคียน เกิดเป็นย่านพาณิชย์กรรมที่มาจากกรรวมตัวกันของร้านค้าย่อยร้านสะดวกซื้อต่างๆ ซึ่งตลอดจนเกิดเป็นย่านการค้าแบบชั่วคราว หรือ “ตลาดนัด” ขึ้น ซึ่งการค้าเหล่านี้ นั้น ล้วนเป็นผลมาจากการพึ่งพาอยู่กับผู้สัญจรผ่านทั้งคนชุมชนและบุคคลภายนอกทั้งสิ้น รวมทั้ง พบว่าในบริเวณตลาดหรือเป็นเพียงย่านการค้า จะมีกิจกรรมอื่นๆ มากกระจายอยู่ในบริเวณใกล้เคียงด้วย เช่น กิจกรรมทางศาสนา ประเพณีและเทศกาลต่างๆ กิจกรรมการพบปะสังสรรค์และพักผ่อน กิจกรรมทางราชการ กิจกรรมเปลี่ยนรูปแบบการสัญจร ฯลฯ

ที่มา: การสำรวจและการวิเคราะห์ร่วมกับเทคนิคซ้อนทับแผนที่ (overlay mapping) (ผู้วิจัย, 2554)

- คำอธิบายสัญลักษณ์ :
- แม่น้ำ ลำคลอง แหล่งน้ำ
 - ถนน
 - + + + + ทางรถไฟ
 - ขอบเขตชุมชน
 - สีเขียว-น้ำเงิน: ดัชนีภาพการเข้าถึงสูง
 สีแดง: ดัชนีภาพการเข้าถึงต่ำ
 - กิจกรรมพบปะ สังสรรค์ พักผ่อน
 - กิจกรรมทางศาสนา ความเชื่อ ประเพณี เทศกาลต่างๆ
 - กิจกรรมผลิตสินค้าและประกอบอาชีพ
 - กิจกรรมเพื่อการเรียนรู้
 - กิจกรรมซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า
 - กิจกรรมทางราชการ
 - กิจกรรมเปลี่ยนรูปแบบการสัญจร
 - กิจกรรมกลางแจ้ง นันทนาการ เล่นกีฬา ออกกำลังกาย
 - ย่านพาณิชย์กรรมใหม่
 - ย่านรองรับการขยายตัวของที่อยู่อาศัย
 - ย่านกลุ่มมุสลิม
 - ย่านกลุ่มคริสต์
 - ย่านกลุ่มนักท่องเที่ยว

แผนที่ 5.22 แผนที่เชกเมนต์แสดงดัชนีภาพการสัญจรเพื่อผ่านพื้นที่ (move through) ซ้อนบนบัจจัยทางสังคม

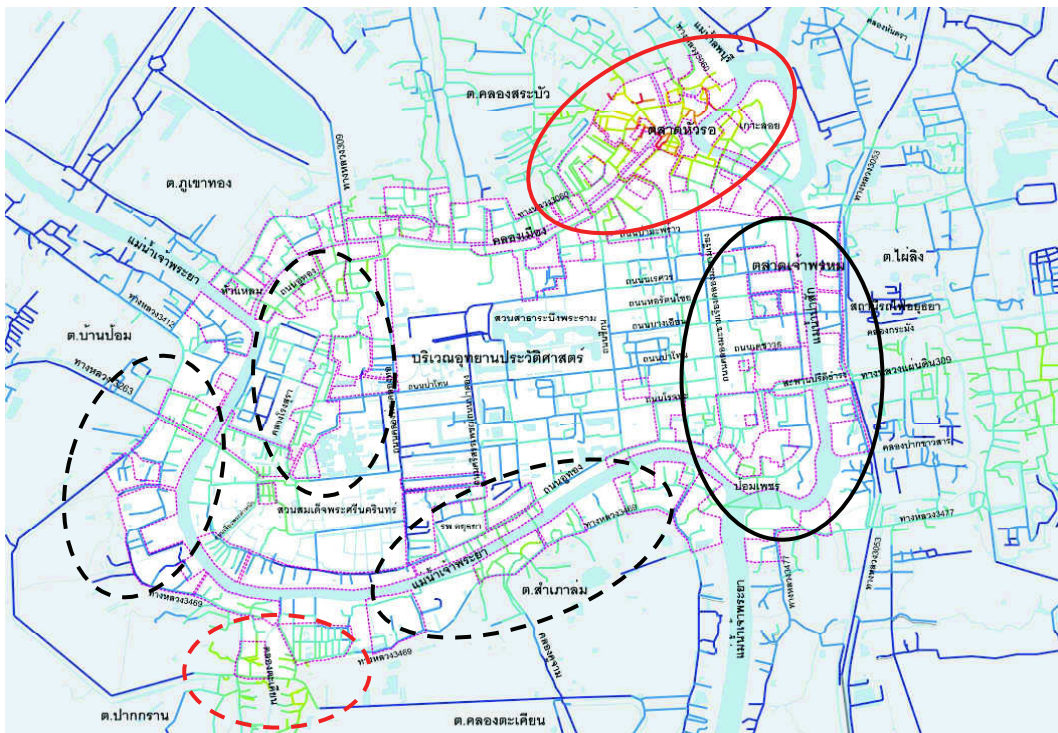

5.3.1.3 ศักยภาพความเชื่อมต่อของพื้นที่ (connectivity) กับกิจกรรมทางสังคม (แผนที่ 5.23) สรุปได้ว่า

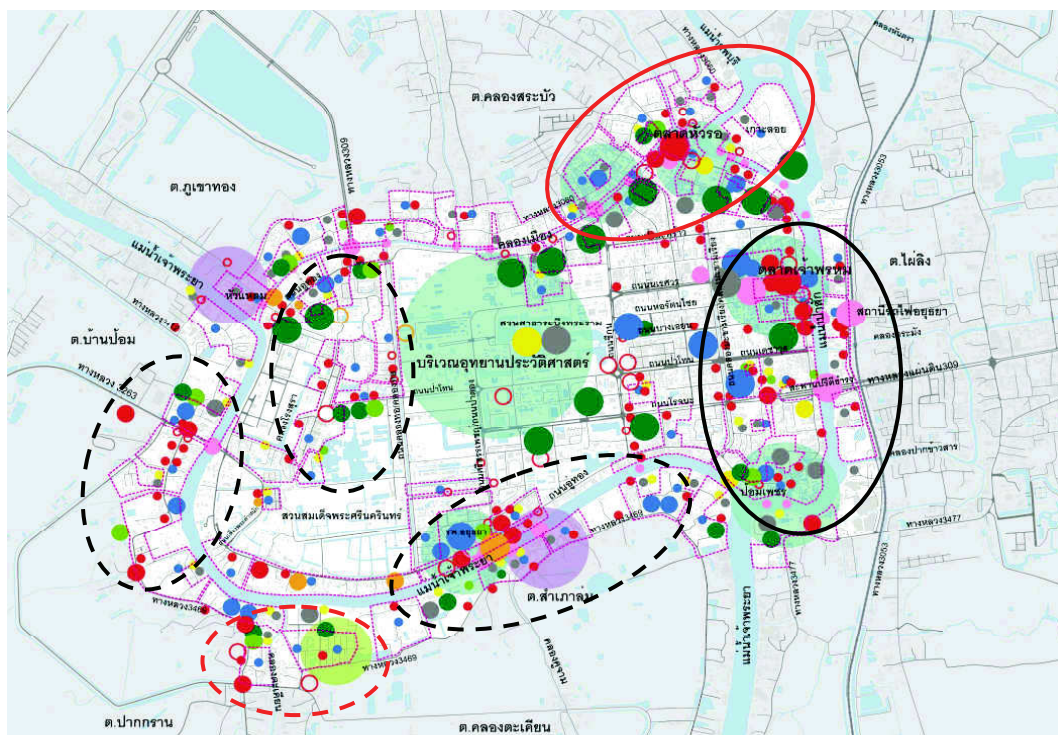
ในระดับชุมชน ค่าความเชื่อมต่อของพื้นที่ที่มีค่าสูง มักเกิดขึ้นในบริเวณชุมชนที่มีโครงข่ายพื้นที่ว่างสาธารณะในระบบตาตาราง (grid system) ดังเช่น ในชุมชนบริเวณตลาดเจ้าพรหม บริเวณหมู่ 10, 11 วัดนักบุญยอแซฟ (ภายในชุมชนได้วางผังเป็นระบบตาตาราง) บริเวณตลาดหัวรอ (แนวอาคารและทางสัญจรภายในเป็นระบบตาตาราง) ส่วนชุมชนที่มีถนนปลายตัน ค่าความเชื่อมต่อจะอยู่ในระดับต่ำ นอกจากนี้ ค่าความเชื่อมต่อของพื้นที่ได้สะท้อนให้เห็นว่า มีกิจกรรมในระดับชุมชนอยู่อย่างหลากหลาย ซึ่งผู้คนที่อาศัยอยู่ได้นิยมเดินทางไปทำกิจกรรมการค้าขนาดเล็กในลักษณะร้านขายของชำ สินค้าเบ็ดเตล็ด เฟิงขายของ ฯลฯ ส่วนบริเวณที่มีศักยภาพรองลงมาจะเป็นกิจกรรมทางศาสนาที่วัด/มัสยิด การไปติดต่อราชการที่บ้านประชาชนชุมชนหรือศาลาประชาคม การไปทำกิจกรรมการศึกษา เรียนรู้ที่โรงเรียนภายในชุมชน รวมทั้ง กิจกรรมการพบปะสังสรรค์ที่มักเกิดจากการรวมตัวกันเองแบบชั่วคราวในบริเวณพื้นที่ว่าง พื้นที่ริมถนน ใต้ต้นไม้ ศาลาริมน้ำ ไล่เรื่อยไปสู่พื้นที่ด้านในของการเป็นย่านพักอาศัย ซึ่งระดับของศักยภาพในการเข้าถึงที่ค่อยๆ ต่ำลงจะสะท้อนถึงกิจกรรมที่ต้องความสงบมากขึ้นหรือกิจกรรมที่ไม่ต้องพึ่งพาการสัญจรไปมาของผู้คน ค่าความเชื่อมต่อของพื้นที่ในระดับชุมชนจึงสะท้อนการกระจายของกิจกรรมที่ผู้คนภายในชุมชนกระทำขึ้นได้เป็นอย่างดี

ในระดับเมือง ค่าความเชื่อมต่อของพื้นที่ที่มีค่าสูง อาจไม่จำเป็นต้องมีศักยภาพในการมองเห็นและเข้าถึงของการสัญจรเพื่อผ่านและเพื่อเข้าถึงที่ดี ดังเช่น “บริเวณย่านตลาดเจ้าพรหม” ซึ่งเป็นบริเวณที่มีศักยภาพในการสัญจรเพื่อผ่านและเพื่อเข้าถึงในระดับต่ำ แต่ในระดับความเชื่อมต่อแล้วกลับมีศักยภาพสูงกว่าบริเวณอื่น ส่วน “บริเวณตลาดหัวรอ” เป็นบริเวณที่มีศักยภาพในการสัญจรเพื่อผ่านและเพื่อเข้าถึงในระดับสูง แต่ในระดับความเชื่อมต่อแล้วกลับมีศักยภาพค่อนข้างสูงและค่อนข้างต่ำ (โดยมีเส้นทางที่มีศักยภาพสูงเพียงเส้นเดียว) แต่ทั้งนี้ ทั้ง 2 บริเวณได้เป็นพื้นที่ที่มีกิจกรรมระดับเมือง ย่านและชุมชนมากระจุกตัวอยู่อย่างหลากหลาย โดยเฉพาะกิจกรรมการค้าระดับเมืองที่สำคัญ

เมื่อนำแผนที่มาทั้งหมดมาเปรียบเทียบกัน จึงทำให้เห็นรายละเอียดสำคัญ ดังนี้

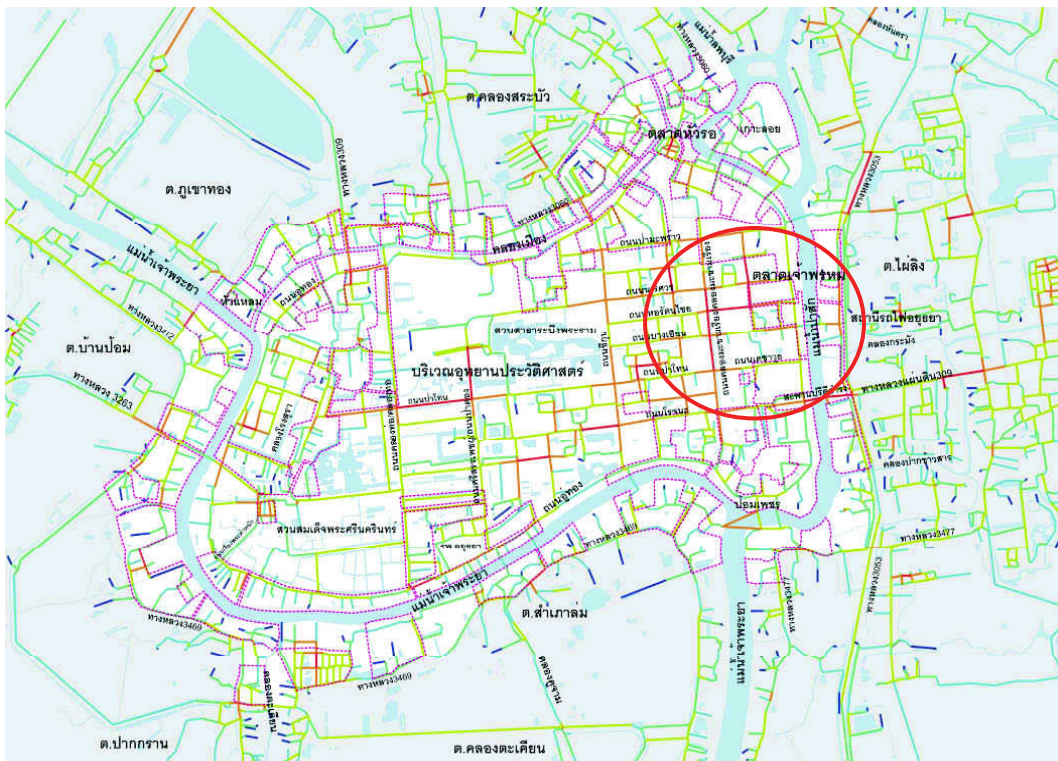

แผนที่เชกเมนต์แสดงศักยภาพการสัญจรเพื่อเข้าถึงพื้นที่ (move to)

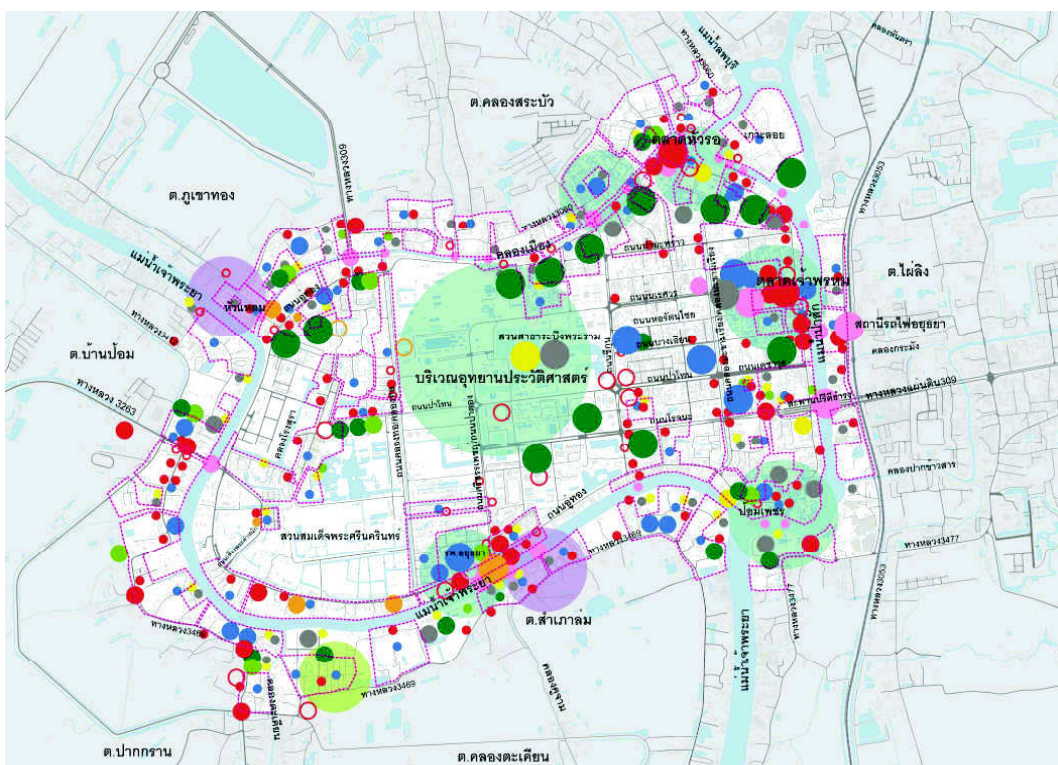

แผนที่ทางสังคมแสดงกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจ ในระดับชุมชน ระดับเมืองและระดับย่าน

แผนที่ 5.24 แผนที่เชกเมนต์วิเคราะห์ร่วมกับแผนที่ทางสังคม

แผนที่เชกเมนต์แสดงศักยภาพความเชื่อมต่อของพื้นที่ (connectivity)

แผนที่ทางสังคมแสดงกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจ ในระดับชุมชน ระดับเมืองและระดับย่าน

แผนที่ 5.24 แผนที่เชกเมนต์วิเคราะห์ร่วมกับแผนที่ทางสังคม (ต่อ)

การเปรียบเทียบศักยภาพในการสัญจรกับแผนที่ทางสังคมทั้ง 3 ระดับ อธิบายได้ว่า ในพื้นที่บริเวณต่างๆ ได้มีกิจกรรมอย่างหลากหลายเกิดขึ้น ปรากฏให้เห็นทั้งในลักษณะที่กระจุกตัวเป็นกลุ่มก้อนและกระจายอยู่ทั่วไป ลักษณะดังกล่าวนี้บ่งบอกถึงนัยยะสำคัญ เมื่อเปรียบเทียบกับศักยภาพการสัญจรในพื้นที่ โดยสรุปได้ใน 4 ลักษณะ คือ

ลักษณะที่ 1 บริเวณที่มีกลุ่มก้อนของกิจกรรมทางสังคม ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของชุมชนเกิดขึ้นอย่างครบถ้วนและกระจายตัวอยู่อย่างสอดคล้องกับศักยภาพในการสัญจรของพื้นที่บริเวณนั้น ได้แก่ **บริเวณตลาดหัวรอ** (เส้นกรอบสีแดงทึบ) โดยพื้นที่บริเวณนี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนทั้งในแผนที่ศักยภาพการสัญจรเพื่อเข้าถึงและศักยภาพการสัญจรเพื่อผ่านพื้นที่

ลักษณะที่ 2 บริเวณที่มีกลุ่มก้อนของกิจกรรมทางสังคม เกิดขึ้นไม่ครบถ้วน แต่กระจายตัวอยู่อย่างสอดคล้องกับศักยภาพในการสัญจรของพื้นที่บริเวณนั้น ได้แก่ **บริเวณวัดนักบุญยอแซฟ บริเวณประตูชัย** ด้านใต้เกาะเมืองและ**บริเวณบ้านป้อม** ด้านตะวันตกนอกเกาะเมือง (เส้นกรอบสีแดงประ) โดยพื้นที่บริเวณนี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนในแผนที่ศักยภาพการสัญจรเพื่อผ่านพื้นที่

ลักษณะที่ 3 บริเวณที่มีกลุ่มก้อนของกิจกรรมทางสังคม เกิดขึ้นอย่างครบถ้วน แต่กระจายตัวไม่สอดคล้องกับศักยภาพในการสัญจรของพื้นที่บริเวณนั้น ได้แก่ **บริเวณตลาดเจ้าพรหม** (เส้นกรอบสีดำประ) โดยพื้นที่บริเวณนี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนทั้งในแผนที่ศักยภาพการสัญจรเพื่อเข้าถึงและศักยภาพการสัญจรเพื่อผ่านพื้นที่

ลักษณะที่ 4 บริเวณที่มีกลุ่มก้อนของกิจกรรมทางสังคม เกิดขึ้นไม่ครบถ้วน และกระจายตัวไม่สอดคล้องกับศักยภาพในการสัญจรของพื้นที่บริเวณนั้น ได้แก่ **บริเวณโรงงานสุรา** ด้านตะวันตกของเกาะเมือง (เส้นกรอบสีดำทึบ) โดยพื้นที่บริเวณนี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนทั้งในแผนที่ศักยภาพการสัญจรเพื่อเข้าถึงและศักยภาพการสัญจรเพื่อผ่านพื้นที่

อาจสรุปได้ว่า ศักยภาพการสัญจรเพื่อผ่าน มีลักษณะคล้ายกับการสัญจรเพื่อเข้าถึง แต่มีโครงข่ายพื้นที่ว่างสาธารณะที่มีศักยภาพสูงจำนวนมากและกระจุกตัวอยู่ในวงที่กว้างกว่า โดยบริเวณที่มีแนวโน้มที่จะมีศักยภาพเพื่อเข้าถึงพื้นที่มากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับทั้งโครงข่าย (กลุ่มเส้นสีแดง-ส้ม) อยู่ที่**บริเวณตลาดหัวรอและใกล้เคียง** บริเวณที่มีศักยภาพค่อนข้างสูงถึงปานกลาง (กลุ่มเส้นสีส้ม-เหลือง) อยู่ที่**บริเวณวัดนักบุญยอแซฟ** แถบคลองตะเคียน และศักยภาพปานกลางถึงค่อนข้างต่ำ (กลุ่มเส้นเหลือง-เขียว-ฟ้า) จะมีตำแหน่งอยู่ใน**บริเวณหัวแหลม บ้านป้อม** บริเวณโรงพยาบาล รวมถึงฝั่งตรงข้าม**บริเวณประตูชัย** ส่วนค่าความเชื่อมต่อที่ดีที่สุดแม้จะไม่ได้เป็นบริเวณที่มีศักยภาพในการสัญจรผ่านและเข้าถึงที่ดี แต่ความเชื่อมต่อภายในพื้นที่ที่มีศักยภาพสูง ได้แก่ **บริเวณตลาดเจ้าพรหม** เป็นบริเวณที่มีค่าความเชื่อมต่อที่ดีที่สุด รวมทั้งมีกิจกรรมจำนวนมากกระจุกอยู่จนกลายเป็นย่านที่มีกิจกรรมการค้าในระดับเมืองอีกด้วย โดยสามารถแสดงรายละเอียดของแต่ละบริเวณดังในขั้นตอนต่อไป

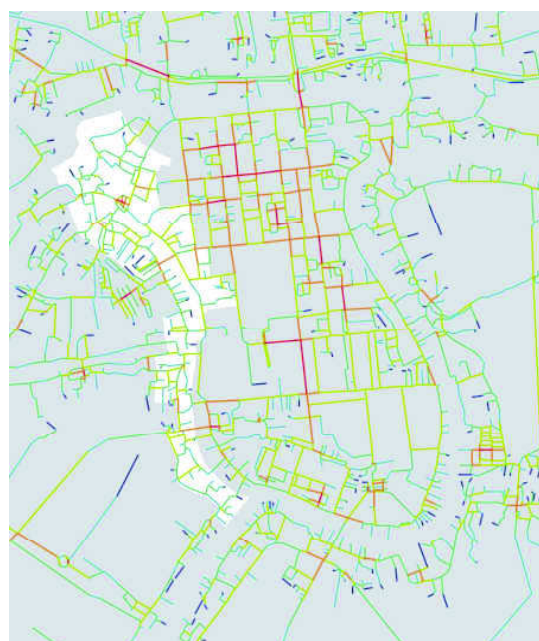
5.3.2 ลักษณะการรวมกลุ่มของชุมชนเพื่อการดำรงอยู่เชิงพื้นที่

จากผลการวิเคราะห์ในขั้นตอนที่ผ่านมา แสดงถึงการเกิดกิจกรรมต่างๆ ขึ้นบนพื้นที่ใน 4 ลักษณะดังกล่าว และยังชี้ให้เห็นลักษณะการรวมกลุ่มของชุมชน ที่สามารถสรุปออกมาเป็นกลุ่มต่างๆ ได้เป็น 5 กลุ่มชุมชน ได้แก่ กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย กลุ่มชุมชนย่านบ้านป้อม กลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม และกลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา โดยมีรายละเอียดดังนี้

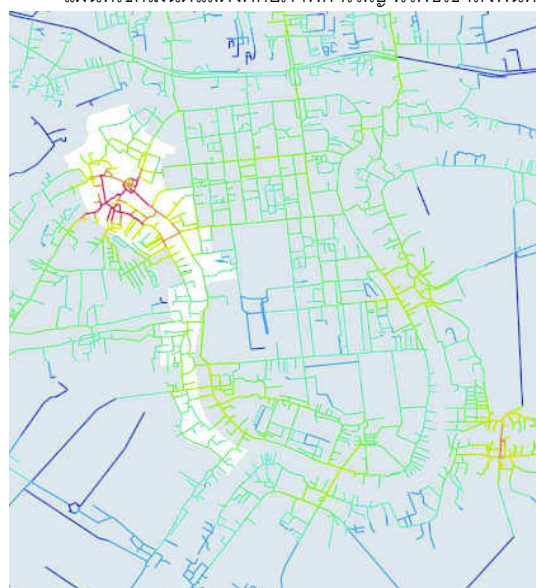
กลุ่มที่ 1 กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ

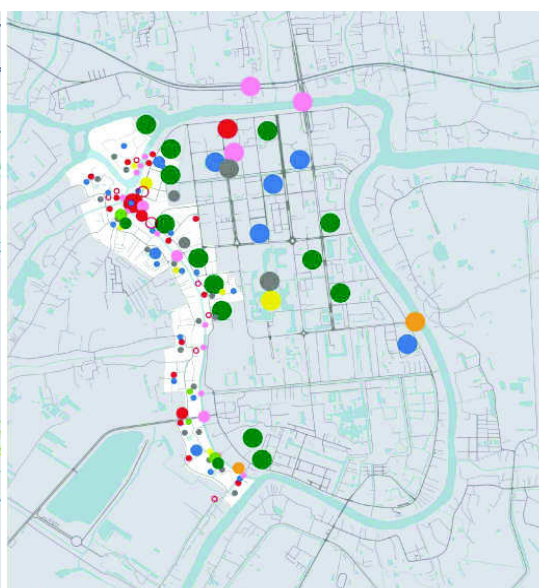
แผนที่เชกเมนต์แสดงศักยภาพการสัญจรเพื่อเข้าถึงพื้นที่

แผนที่แสดงค่าความเชื่อมต่อ

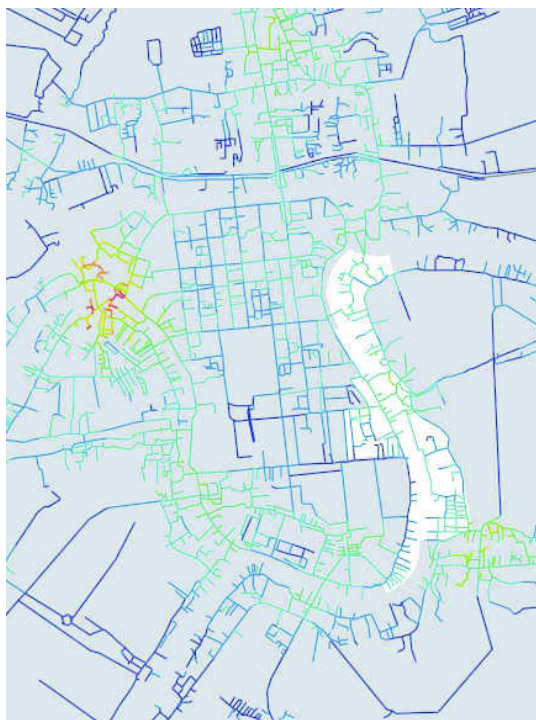
แผนที่เชกเมนต์แสดงศักยภาพการสัญจรเพื่อผ่านพื้นที่

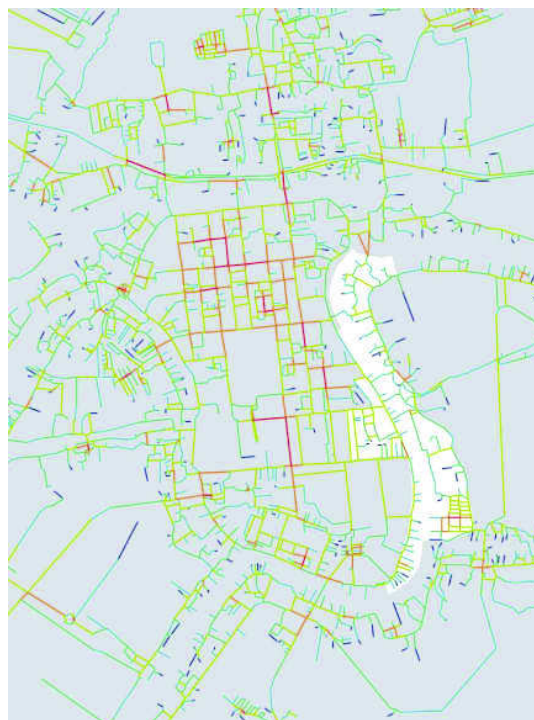
แผนที่ทางสังคม

แผนที่ 5.25 กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ

กลุ่มที่ 2 กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย

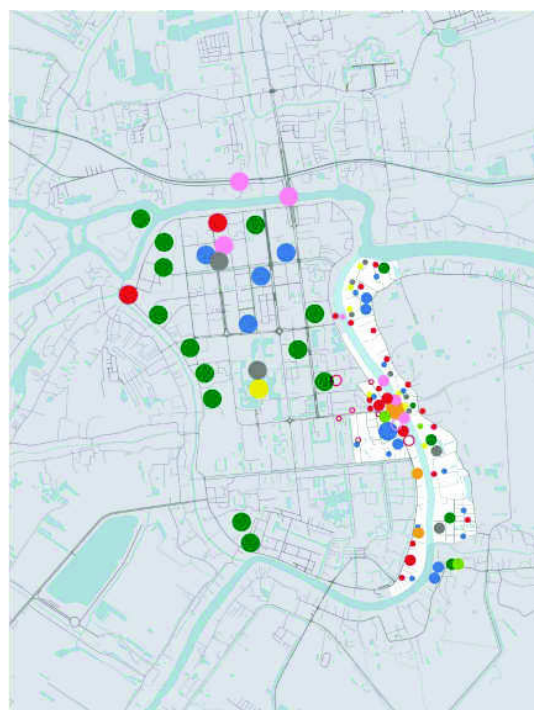
แผนที่เชกเมนต์แสดงศักยภาพการสัญจรเพื่อเข้าถึงพื้นที่

แผนที่แสดงค่าความเชื่อมต่อ

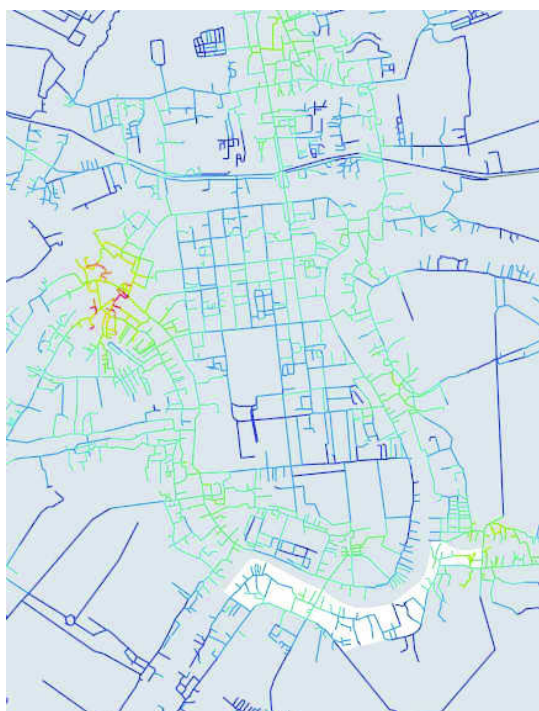
แผนที่เชกเมนต์แสดงศักยภาพการสัญจรเพื่อผ่านพื้นที่

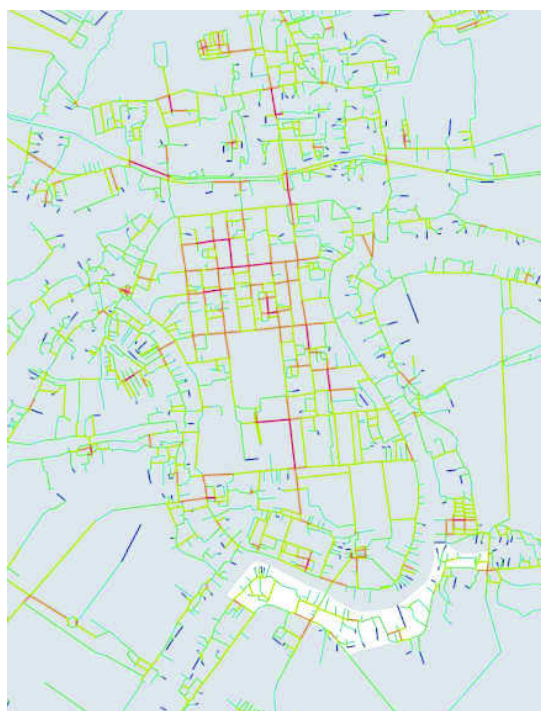
แผนที่ทางสังคม

แผนที่ 5.27 กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย

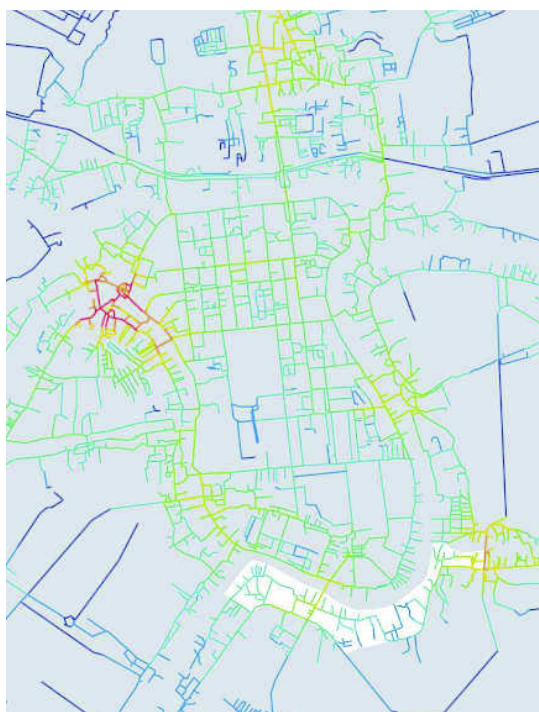
กลุ่มที่ 3 กลุ่มชุมชนย่านปากกรานบ้านป้อม

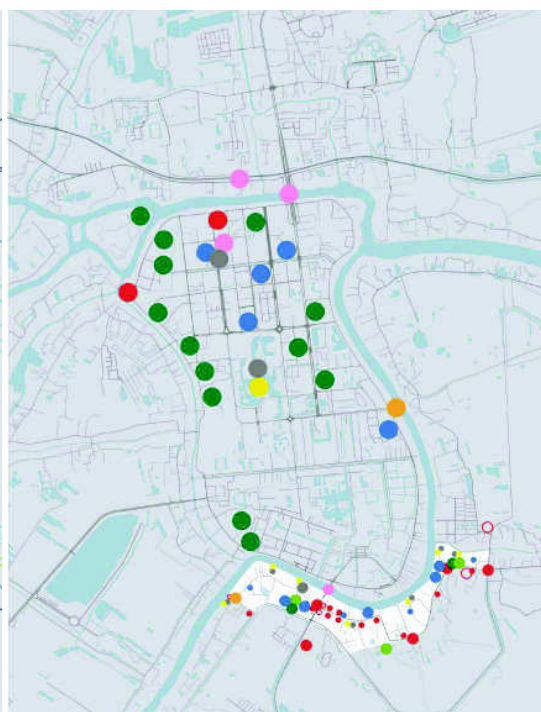
แผนที่เซกเมนต์แสดงศักยภาพการสัญจรเพื่อเข้าถึงพื้นที่

แผนที่แสดงค่าความเชื่อมต่อ

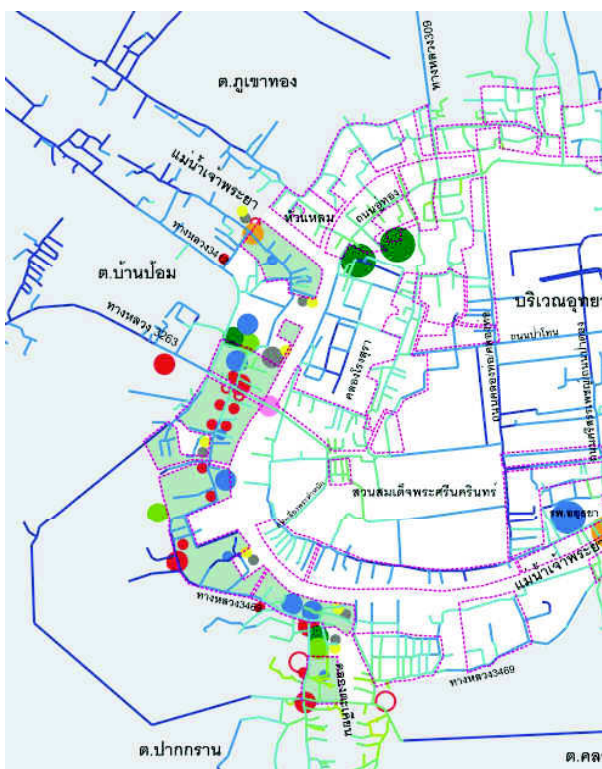
แผนที่เซกเมนต์แสดงศักยภาพการสัญจรเพื่อผ่านพื้นที่

แผนที่ทางสังคม

แผนที่ 5.29 กลุ่มชุมชนย่านปากกรานบ้านป้อม

จากแผนที่ 5.29 แสดงให้เห็นว่า กลุ่มชุมชนนี้ มีผลการวิเคราะห์ลักษณะเชิงพื้นที่ในวรรณะสีอ่อนถึงสีเขียว เช่นเดียวกับกลุ่มชุมชนย่านประตูชัย ซึ่งเป็นผลมาจากโครงข่ายพื้นที่ว่างสาธารณะภายในชุมชนไม่ได้มีการเชื่อมโยงกับพื้นที่โดยรอบภายในเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากพื้นที่ตั้งชุมชนตั้งอยู่นอกเกาะเมือง จึงถูกตัดขาดจากระบบเมืองด้วยแม่น้ำเจ้าพระยา มีสะพานเชื่อมพื้นที่ชุมชนกับเกาะเมืองด้วยสะพานเพียงสะพานเดียว ซึ่งเป็นการสัญจรที่รองรับผู้คนในระดับเมือง ทำให้โครงข่ายการสัญจรของชุมชนกลุ่มนี้ ไม่สามารถสานกันอย่างหนาแน่น และผลานเป็นหนึ่งในเดียวกับระบบของเมือง โดยพบลักษณะการสัญจรในกลุ่มชุมชนนี้ที่สอดคล้องกันว่ามีมักเป็นการใช้รถจักรยานยนต์ ส่วนรถยนต์มีบ้างเล็กน้อย รวมทั้งการเดินทางที่จะอยู่เพียงในบริเวณชุมชน กิจกรรมส่วนใหญ่เป็นการพักผ่อน อดิัย ผสมผสานกับกิจกรรมอื่นๆ ที่เอื้อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ แต่ไม่พบว่ามีตลาดหรือศูนย์กลางที่มีชีวิตที่เกิดจากระดับการสัญจรที่หนาแน่นภายในพื้นที่ โดยมีเพียงกลุ่มร้านค้า ทั้งร้านสะดวกซื้อ ร้านของชำ ร้านอาหาร ตลอดจน ตลาดนัด แผงลอย รถเร่ขาย รถเข็น ฯลฯ ที่ผู้คนจะสามารถดำเนินชีวิตประจำวันอยู่ได้ภายในย่านชุมชนของตน นอกจากนี้จึงจะเดินทางไปจับจ่ายสินค้าที่ตลาดเจ้าพรหมและตลาดหัวรอ หรือที่อื่นๆ เฉลี่ยสัปดาห์ละครั้งเช่นเดียวกับกลุ่มประตูชัย จึงสรุปได้ว่า กลุ่มชุมชนย่านปากกานบ้านป้อม มีลักษณะเชิงพื้นที่ที่สอดคล้องสัมพันธ์กับลักษณะเศรษฐกิจสังคมเพียงบางส่วน และ**มีองค์ประกอบของชุมชนที่ไม่ครบถ้วน ต้องพึ่งพาชุมชนอื่นในบางโอกาสจึงจะสามารถดำรงอยู่ได้**

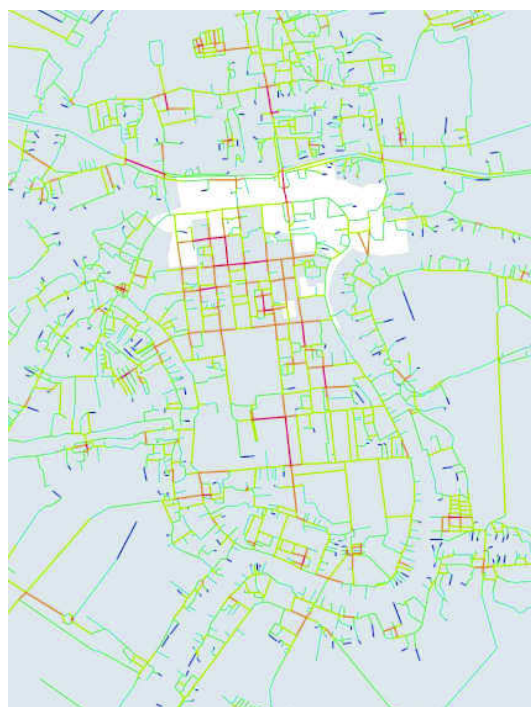

แผนที่ 5.30 กลุ่มชุมชนย่านปากกานบ้านป้อม เป็นกลุ่มชุมชนที่ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชนเองต้องพึ่งพาชุมชนอื่นในบางโอกาส

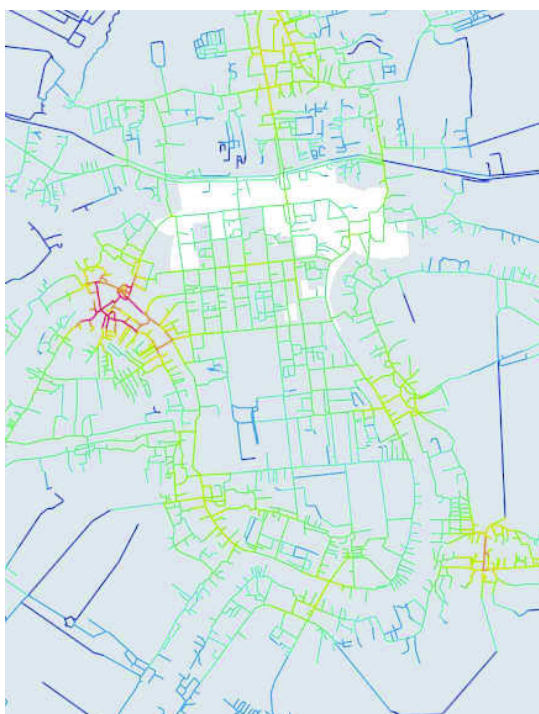
กลุ่มที่ 4 กลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม

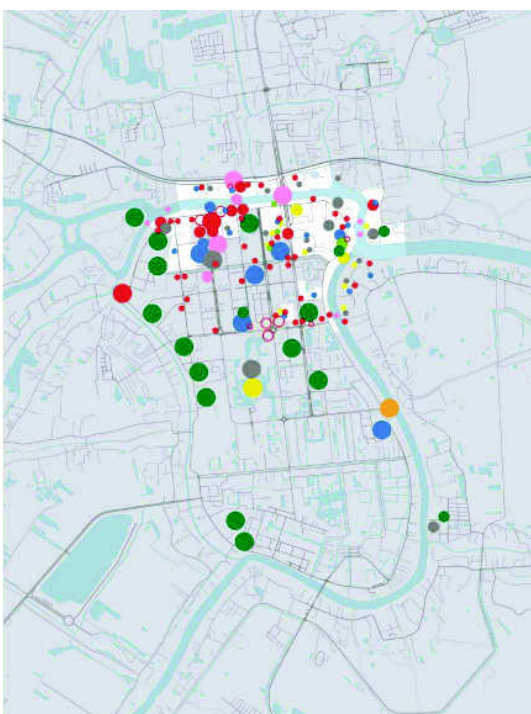
แผนที่เชกเมนต์แสดงศักยภาพการสัญจรเพื่อเข้าถึงพื้นที่

แผนที่แสดงค่าความเชื่อมต่อ

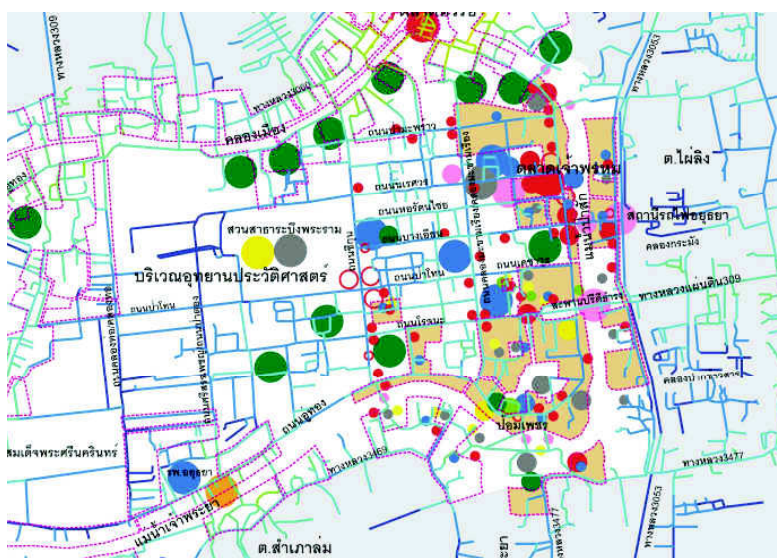
แผนที่เชกเมนต์แสดงศักยภาพการสัญจรเพื่อผ่านพื้นที่

แผนที่ทางสังคม

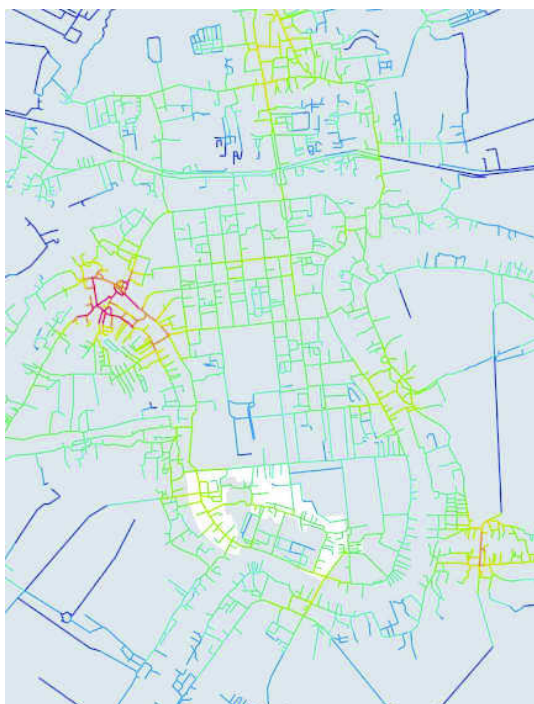
แผนที่ 5.31 กลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม

จากแผนที่ 5.31 แสดงให้เห็นว่า กลุ่มชุมชนนี้ มีผลการวิเคราะห์ลักษณะเชิงพื้นที่ที่มีเพียงวรรณะสีเย็น (กลุ่มเส้นสีเขียว-สีฟ้า-น้ำเงิน) ซึ่งเป็นผลมาจากโครงข่ายพื้นที่ว่างในชุมชน ไม่เชื่อมโยงกับพื้นที่อื่นๆ ของเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจาก แม่น้ำป่าสักได้ตัดพื้นที่สองฝั่งชุมชนออกจากกัน มีเพียงสะพานและท่าเรือข้ามฟากเชื่อมพื้นที่ชุมชนทั้งสองฝั่ง ใน 3 จุด รวมทั้ง เป็นการสัญจรที่รองรับผู้คนในระดับเมือง การสัญจรจึงมักอยู่บนถนนสายสำคัญ การใช้เส้นทางย่อยๆ เช่น ทางลัด ซอย ช่องว่างระหว่างอาคารจึงมีน้อย ทำให้โครงข่ายในกลุ่มชุมชนไม่สานกันอย่างหนาแน่นและผลสานเป็นหนึ่งเดียวกับระบบโดยรวม ซึ่งพบว่า การเดินเท้าจะปะปนไปกับการใช้รถจักรยานยนต์และขุดยานขนาดใหญ่จำนวนมาก ส่วนกิจกรรมที่เกิดขึ้น กลับพบว่ามีหลากหลายทั้งระดับเมือง ระดับย่านและระดับชุมชน โดยกิจกรรมการค้าของ “ตลาดเจ้าพรหม” ได้เป็นเสมือน “ตัวดึงดูด” ที่ดึงดูดกิจกรรมการค้าอื่นๆ และกิจกรรมเกี่ยวเนื่องเกิดขึ้นตามมา เช่น กิจกรรมการติดต่อทางราชการ กิจกรรมการศึกษาเรียนรู้ กิจกรรมกีฬาันทนาการ กิจกรรมทางศาสนา ประเพณีและเทศกาล กิจกรรมพบปะสังสรรค์ ตลอดจนกิจกรรมพักอาศัย ฯลฯ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญที่เอื้อให้ผู้คนสามารถดำรงอยู่ โดยเฉพาะกิจกรรมเปลี่ยนรูปแบบการสัญจร เช่น ทำรถโดยสาร ทำเรือข้ามฟากไปยังสถานีรถไฟ อย่างไรก็ตาม การปรากฏเป็นย่านค้าขายที่คึกคักหนาแน่นกว่าพื้นที่อื่นๆ นี้ไม่ได้เกิดจากลักษณะของความเป็นศูนย์กลางที่มีชีวิต ที่กลุ่มเส้นทางในพื้นที่มีศักยภาพในการเข้าถึงจากบริเวณโดยรอบสูงและดึงดูดให้มีผู้คนสัญจรไปมาตลอดเวลา ดังนั้น ในช่วงเวลาที่ไม่มีการค้าขายในตลาด ไม่มีการใช้เรือโดยสารข้ามฟาก และอยู่นอกช่วงเวลาราชการ จึงทำให้พื้นที่บริเวณนี้ร้างผู้คน และกิจกรรมที่เกิดขึ้นได้ปะปนกันระหว่างการพักอาศัยและกิจกรรมอื่นๆ จึงสรุปได้ว่า กลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม มีลักษณะเชิงพื้นที่ที่ไม่สอดคล้องกับเศรษฐกิจสังคม การมีองค์ประกอบที่ครบถ้วนภายในกลุ่มได้เกิดจากปัจจัยทางเศรษฐกิจสังคมเอื้อให้ **กลุ่มชุมชนนี้สามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชนเอง ภายใต้การเมืองค์ประกอบของชุมชนที่ครบถ้วน**

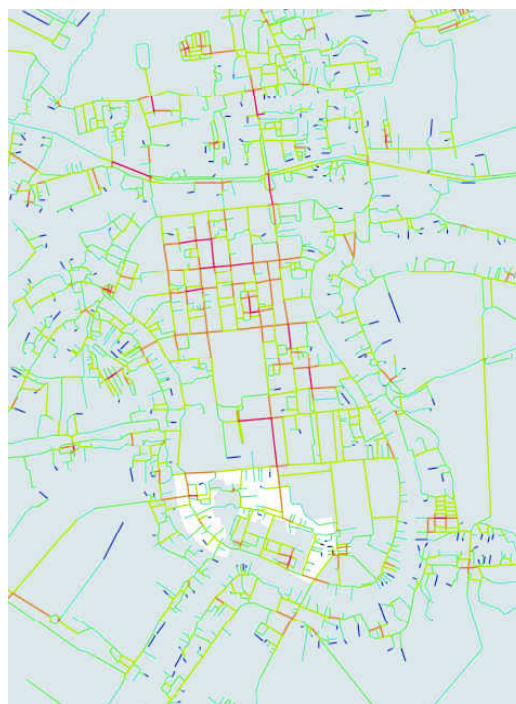

แผนที่ 5.32 กลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม เป็นกลุ่มชุมชนที่สามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชนเอง

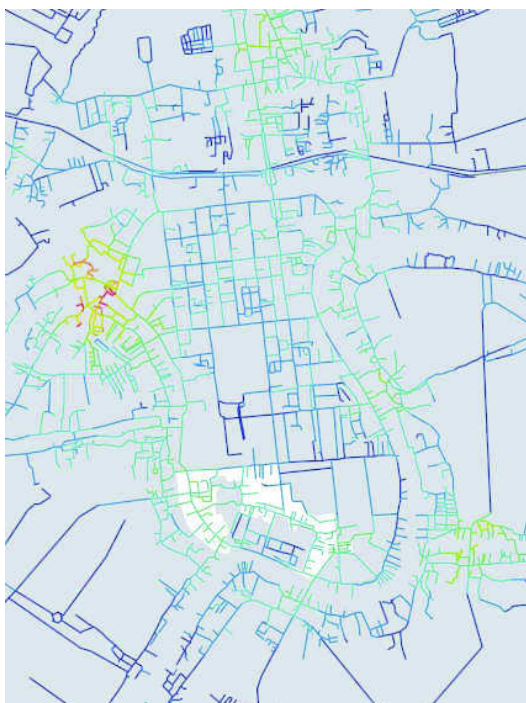
กลุ่มที่ 5 กลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา

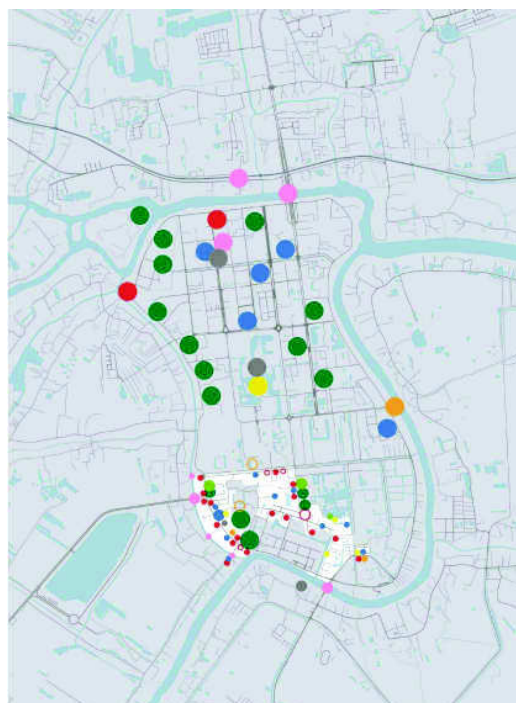
แผนที่เชกเมนต์แสดงศักยภาพการสัญจรเพื่อเข้าถึงพื้นที่

แผนที่แสดงค่าความเชื่อมต่อ

แผนที่เชกเมนต์แสดงศักยภาพการสัญจรเพื่อผ่านพื้นที่

แผนที่ทางสังคม

แผนที่ 5.33 กลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา

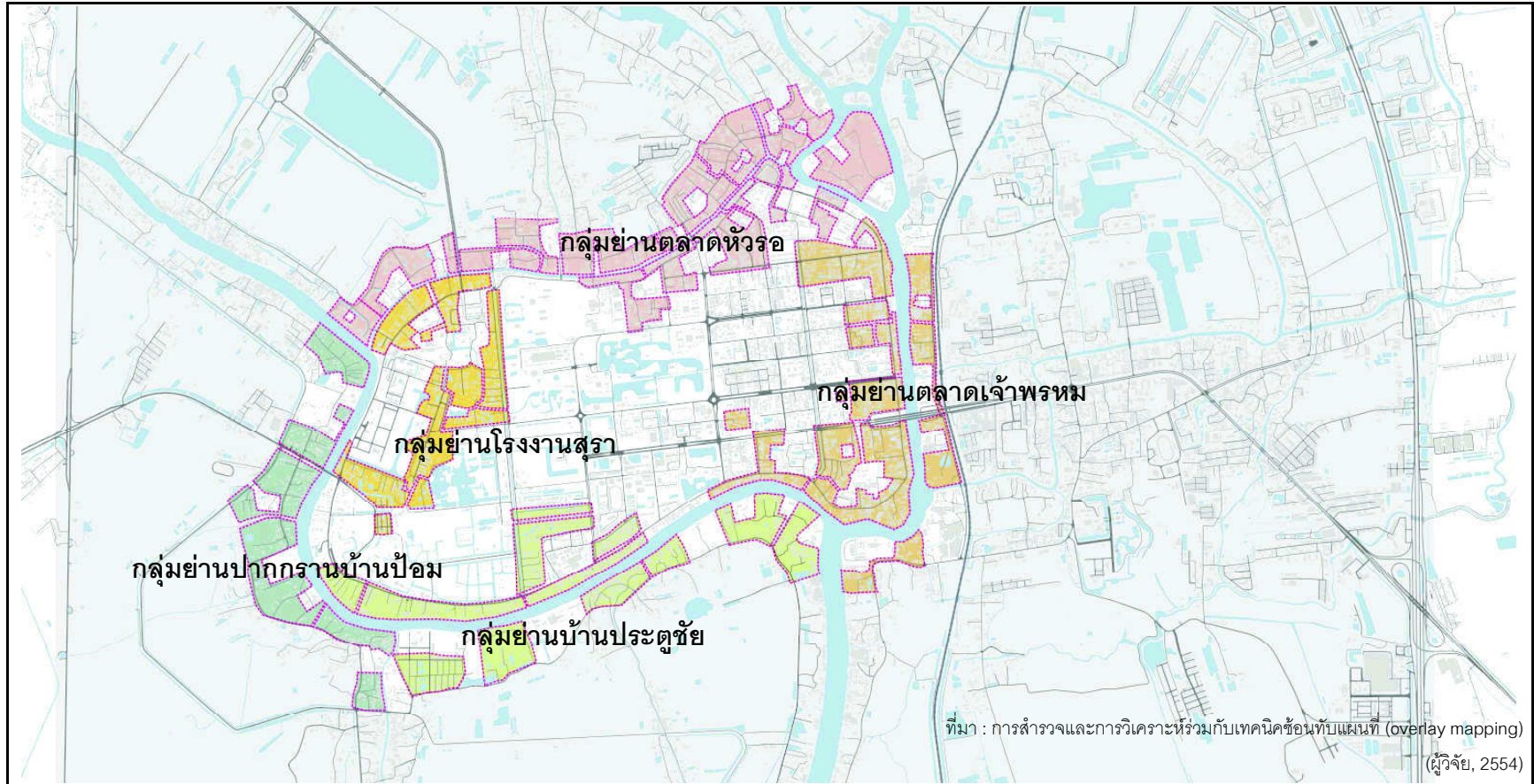
จากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะเชิงสัญญาณกับเชิงเศรษฐกิจสังคม แสดงให้เห็นว่า ในแต่ละชุมชน ได้มีการทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ภายในชุมชน ละแวกชุมชนหรือย่านใกล้เคียง และเมื่อมีความจำเป็นจึงจะเดินทางไปทำกิจกรรมในระดับเมือง ซึ่งกิจกรรมต่างๆ ทั้งในแบบที่เกิดขึ้นถาวรและแบบที่เกิดขึ้นชั่วคราว เหล่านี้ได้ก่อให้เกิดเป็นองค์ประกอบของความเป็นชุมชน ภายใต้ลักษณะการพึ่งพากัน ทำให้ชุมชนมีลักษณะเสมือนการรวมตัวกันเป็นกลุ่มๆ เป็น “กลุ่มชุมชน” ในละแวกใกล้เคียง และมีกิจกรรมในระดับเมือง ที่ทุกๆ ชุมชนจะเข้ามาทำกิจกรรมในที่เดียวกัน ซึ่งการรวมกลุ่มชุมชนดังกล่าวนี้ เป็นลักษณะการดำรงอยู่ในขั้นพื้นฐานที่ทำให้สามารถนำไปแบ่งกลุ่มของ “ลักษณะการดำรงอยู่ในรูปแบบต่างๆ” โดยในแต่ละกลุ่ม ประกอบด้วยชุมชนต่างๆ ดังตารางที่ 5.11

ตารางที่ 5.11 การแบ่งกลุ่มพื้นที่ชุมชน

ชื่อกลุ่มชุมชน*	ชื่อชุมชน
กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ ประกอบด้วย 18 ชุมชน	ชุมชนหัวรอพัฒนา /ชุมชนวัดศาลาปูน /ชุมชนวัดเชิงท่า /ชุมชนวัดหน้าพระเมรุ /ชุมชนวัดกุฎีทอง /ชุมชนวัดวงษ์ฆ้อง /ชุมชนวัดอินทาราม /ชุมชนวัดแม่นางปลื้ม /ชุมชนวัดสามวิหาร /ชุมชนวัดมหาโลก /ชุมชนเกาะลอย /ชุมชนวัดญาณเสน /ชุมชนกลาโหม /ชุมชนวัดราชประดิษฐาน /ชุมชนวัดขุนแสน /ชุมชนมหาไชย1 /ชุมชนหน้าศาล /และชุมชนหัวแหลม
กลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม ประกอบด้วย 13 ชุมชน	ชุมชนตลาดเจ้าพรหม /ชุมชนปามะพร้าว /ชุมชนบัวหวาน /ชุมชนศาลเจ้าพ่ออุ้ย /ชุมชนหลวงพ่อขาว(กองก่ากั๊บ) /ชุมชนอาคารสงคราม /ชุมชนโรจนะ(ขนส่งเก่า) /ชุมชนศาลเจ้าแม่ทับทิม /ชุมชนป้อมเพชร /ชุมชนประตู่จีน /ชุมชนวัดพนัญเชิง /ชุมชนสถานีรถไฟ /และชุมชนวัดธรรมนิม
กลุ่มชุมชนย่านปากกรานบ้านป้อม ประกอบด้วย 9 ชุมชน	หมู่14 บ้านคลองตะเคียน / หมู่13 บ้านวัดนาค / หมู่9 บ้านคลองปากกราน / หมู่5 บ้านวัดท่าไกร้อง / หมู่6 บ้านวัดธรรมาราม / หมู่7 บ้านวัดกษัตราธิราช / หมู่8 บ้านวัดราชพลี / หมู่9 บ้านวัดลอดช่อง / หมู่10 บ้านวัดสนามไชย
กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย ประกอบด้วย 13 ชุมชน	ชุมชนบ้านประตู่ชัย/ ชุมชนศรีสรรเพชญ์/ ชุมชนสวนสมเด็จฯ/ ชุมชนป่าตอง/ ชุมชนวังไชยพัฒนา/ ชุมชนวิมวัง/ หมู่5 วัดขุนพรหม-วัดนางกุย/ หมู่4 วัดใหม่บางกะจะ /หมู่6 ศูนย์อิสลามวัดนา /หมู่7 มัสยิดฮาดีอินนูรอยน์/ หมู่8 วัดพุทธไธสวรรย์/ หมู่10วัดนักบุญยอแซฟ /และหมู่11วัดนักบุญยอแซฟ
กลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา ประกอบด้วย 9 ชุมชน	ชุมชนคลองท้อ /ชุมชนสรรพสามิต /ชุมชนพระนอน /ชุมชนโรงงานสุรา /ชุมชนวัดตึกหมู่1/ชุมชนท่าवासกรีหมู่2 /ชุมชนท้ายกรม /ชุมชนคลองแกลบ /และชุมชนหน้าพระตำหนัก

*ชื่อกลุ่มชุมชนกำหนดโดยผู้วิจัย

โดยสามารถสรุปตำแหน่งของกลุ่มชุมชนต่างๆ ได้ดังแผนที่ 5.35

ที่มา : การสำรวจและการวิเคราะห์ร่วมกับเทคนิคซ้อนทับแผนที่ (overlay mapping) (ผู้วิจัย, 2554)

- อธิบายสัญลักษณ์ :
- แม่น้ำ ลำคลอง แหล่งน้ำ
 - ถนน
 - ทางรถไฟ
 - ขอบเขตชุมชน
 - กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ
 - กลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม
 - กลุ่มชุมชนย่านประตูลี
 - กลุ่มชุมชนย่านปากกรณบ้านป้อม
 - กลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา

แผนที่ 5.35 ตำแหน่งกลุ่มชุมชนทั้ง 5 กลุ่ม

5.4 สรุปลักษณะการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนในระดับพื้นที่รวม

กลุ่มชุมชนในลักษณะที่ 1 เป็น “ชุมชนในละแวกใกล้เคียงที่รวมกลุ่มเพื่อพึ่งพากัน แล้วมีองค์ประกอบชุมชนครบถ้วนสามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชน” เนื่องจาก ระบบโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างที่เอื้อให้เกิดการสัญจรผ่านและเข้าถึงพื้นที่ได้เป็นอย่างดี โดยมีระดับความหนาแน่นและรูปแบบของการสัญจรที่แตกต่างกัน จึงเกิดการเหนี่ยวนำให้บริเวณต่างๆ นั้นเกิดกิจกรรมที่มีความหลากหลายผสมผสานกัน ทั้ง “ศูนย์กลางที่มีชีวิต” ของย่านตลาดร้านค้า และย่านที่มีกิจกรรมอื่นๆ ทั้งในระดับชุมชนและระดับย่านประกอบกันเป็นองค์ประกอบของชุมชนที่สมบูรณ์ โดยมีพื้นที่โบราณสถานที่สำคัญสถาน ได้แก่ วัด มัสยิด โบสถ์ ศาลเจ้า ฯลฯ ได้ผสมผสานเป็นส่วนหนึ่งของระบบโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างที่เอื้อให้ผู้คนสามารถใช้ได้ในชีวิตประจำวันด้วย คือ **กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ**

อย่างไรก็ตามใน “ชุมชนละแวกใกล้เคียงที่รวมกลุ่มเพื่อพึ่งพากัน แล้วมีองค์ประกอบชุมชนครบถ้วนสามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชน” ซึ่งไม่ได้เกิดจากโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างที่สานกันอย่างหนาแน่นและเชื่อมโยงกับระบบโดยรวมอย่างมีประสิทธิภาพ แต่เกิดจาก “ตัวดึงดูด” ที่เหนี่ยวนำให้เกิดกิจกรรมต่างๆ ขึ้นบนพื้นที่ ดังนั้น เมื่อตัวดึงดูดในพื้นที่หายไป จึงทำให้พื้นที่บริเวณนั้นเงียบเหงาไร้ผู้คน ดังนั้น กิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นอย่างครบถ้วนเพื่อเป็นองค์ประกอบที่เอื้อให้ผู้คนสามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชน จึงมีโอกาสเปลี่ยนแปลงไป โดยเป็นลักษณะของ **กลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม**

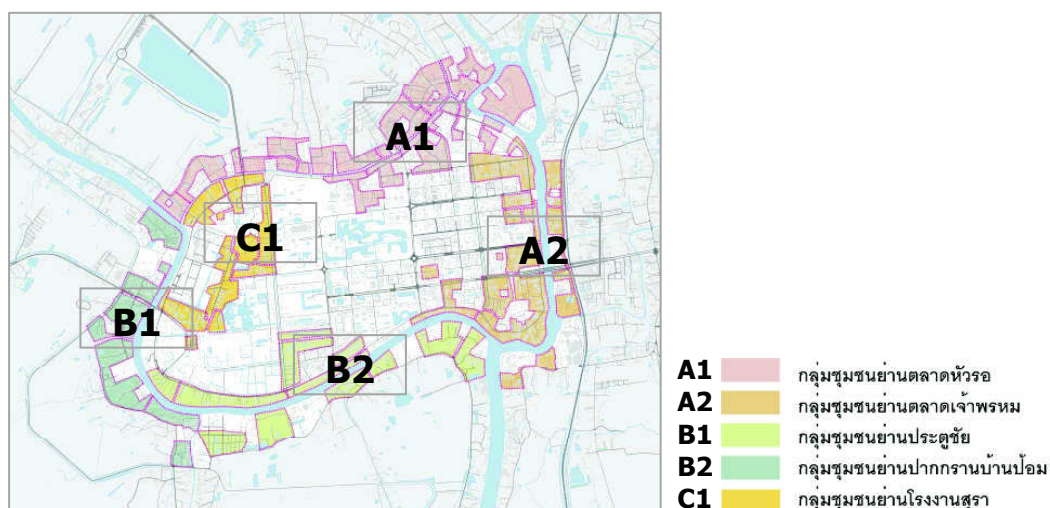
กลุ่มชุมชนในลักษณะที่ 2 เป็น “ชุมชนชุมชนในละแวกใกล้เคียงที่รวมกลุ่มเพื่อพึ่งพากัน แล้วมีองค์ประกอบชุมชนไม่ครบถ้วนต้องพึ่งพาชุมชนอื่นในบางครั้งจึงสามารถดำรงอยู่ได้” เนื่องจาก ระบบโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง ไม่สานกันอย่างหนาแน่นจนสามารถเหนี่ยวนำให้เกิด “ศูนย์กลางที่มีชีวิต” ของตลาดภายในกลุ่มชุมชนได้ มีเพียง “ตลาดนัดและร้านค้าหน้าบ้าน” รวมทั้งมีย่านกิจกรรมอื่นๆ ในระดับชุมชนและระดับย่านประกอบกันเป็นองค์ประกอบของชุมชนเท่านั้น ผู้คนจึงสามารถดำเนินชีวิตประจำวันอยู่ภายในกลุ่มชุมชนได้ แต่ต้องไปจับจ่ายซื้อของที่ศูนย์กลางพาณิชยกรรมในกลุ่มชุมชนอื่นด้วยในบางครั้ง เป็นลักษณะของ **กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย** และ **กลุ่มชุมชนย่านปากกระดานบ้านป้อม**

กลุ่มชุมชนในลักษณะที่ 3 เป็น “ชุมชนชุมชนในละแวกใกล้เคียงที่รวมกลุ่มกันเพื่อพึ่งพากัน แล้วมีองค์ประกอบไม่ครบถ้วนต้องพึ่งพาชุมชนอื่นทั้งในระยะใกล้และไกลเสมอจึงสามารถดำรงอยู่ได้” เนื่องจาก ระบบโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง ไม่สานกันอย่างหนาแน่นจนสามารถเหนี่ยวนำให้เกิด “ศูนย์กลางที่มีชีวิต” ของตลาด และกิจกรรมอื่นๆ ที่หลากหลายขึ้นภายในกลุ่มชุมชน ผู้คนจึงไม่สามารถ

ดำเนินชีวิตประจำวันอยู่ภายในกลุ่มชุมชนได้ ต้องไปจับจ่ายซื้อของที่ศูนย์กลางพาณิชย์กรรม รวมทั้งทำกิจกรรมอื่นๆ ในชุมชนอื่นเสมอ เป็นลักษณะของกลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา

จึงเป็นที่ชัดเจนว่า จากการวิเคราะห์ระหว่างลักษณะเชิงพื้นที่กับเชิงเศรษฐกิจสังคมในระดับพื้นที่รวม ทำให้ทราบถึงรูปแบบการดำรงอยู่ของชุมชนบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาว่า มีลักษณะการดำรงอยู่โดยรวมกันเป็น “กลุ่มชุมชน” เพื่อทำกิจกรรมต่างๆ ให้สามารถดำรงอยู่ได้ เป็น “โครงข่ายเชิงพื้นที่ทางสังคมและเครือข่ายทางสังคมในพื้นที่” ดังนั้น จึงจำเป็นต้องศึกษาในระดับพื้นที่เฉพาะ (local level) เพื่อค้นหาเงื่อนไขความสัมพันธ์ของปัจจัยและรูปแบบการดำรงอยู่ของชุมชนแต่ละประเภท จึงนำไปสู่ขั้นตอนการคัดเลือกตัวอย่างกรณีศึกษาของชุมชนที่เป็นตัวแทนการดำรงอยู่ประเภทต่างๆ ในลำดับต่อไป

5.5 การคัดเลือกกลุ่มชุมชนเพื่อเป็นกรณีศึกษา

ตารางที่ 5.12 การคัดเลือกตัวแทนกลุ่มชุมชนเป็นกรณีศึกษา

ประเภทการดำรงอยู่	กลุ่มชุมชนในระดับพื้นที่รวม	กลุ่มชุมชนที่คัดเลือกเป็นตัวแทน
1) ชุมชนในละแวกใกล้เคียงที่รวมกลุ่มเพื่อพึ่งพากัน แล้วมีองค์ประกอบชุมชนครบถ้วนสามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชน	กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ (A1) กลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม (A2)	กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ (A1) กลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม (A2)
2) ชุมชนชุมชนในละแวกใกล้เคียงที่รวมกลุ่มเพื่อพึ่งพากัน แล้วมีองค์ประกอบชุมชนไม่ครบถ้วนต้องพึ่งพาชุมชนอื่นในบางครั้งจึงสามารถดำรงอยู่ได้	กลุ่มชุมชนย่านปากกรานบ้านป้อม (B1) กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย (B2)	กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย (B2)
3) ชุมชนชุมชนในละแวกใกล้เคียงที่รวมกลุ่มกันเพื่อพึ่งพากันแล้วมีองค์ประกอบไม่ครบถ้วนต้องพึ่งพาชุมชนอื่นทั้งในระยะใกล้และไกลเสมอจึงสามารถดำรงอยู่ได้	กลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา (C1)	กลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา (C1)

ที่มา : สรุปจากผลการวิเคราะห์, 2554

บทที่ 6

ความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะเชิงพื้นที่และเศรษฐกิจสังคมของชุมชน บริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาระดับพื้นที่เฉพาะ (Lobal Analysis)

ในบทนี้เป็นการวิเคราะห์และประมวลผลความสัมพันธ์ของเงื่อนไขปัจจัยในเชิงพื้นที่ (spatial configuration characteristics) และเชิงเศรษฐกิจสังคม (socio-economic characteristics) รวมทั้งปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของชุมชน ในรายละเอียดเชิงลึกของตัวแทนที่เลือกเป็นกรณีศึกษา ที่ได้จากการวิเคราะห์ระดับพื้นที่รวม ซึ่งทำให้ทราบว่า ชุมชนต่างๆ ได้มีการปรับตัวด้วยการสร้าง “โครงข่ายเชิงพื้นที่ทางสังคมและเครือข่ายทางสังคมในพื้นที่” เป็นกลุ่มชุมชนเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ ใน 3 ลักษณะ คือ

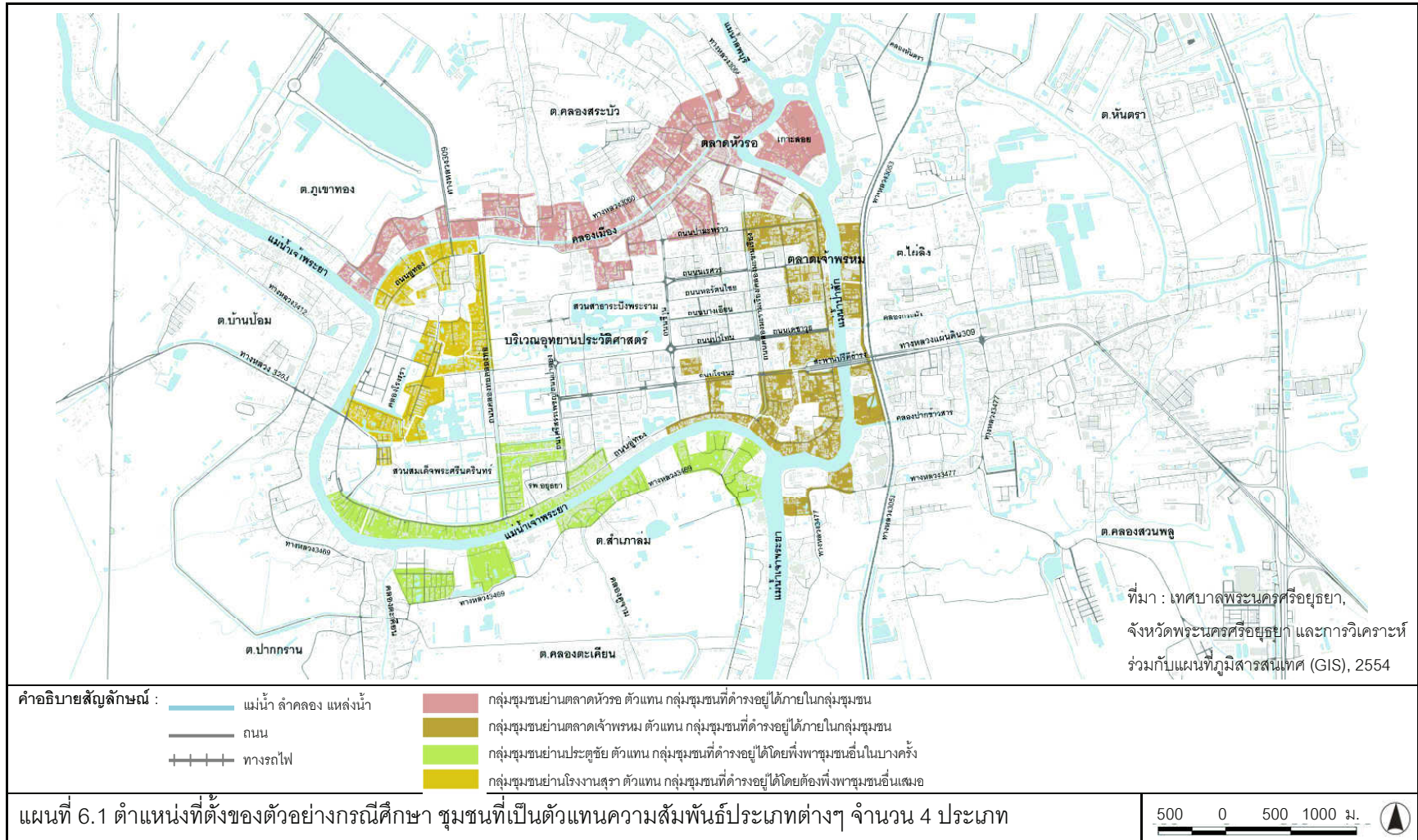
ลักษณะที่ 1 ชุมชนในละแวกใกล้เคียงที่รวมกลุ่มเพื่อพึ่งพากัน แล้วมีองค์ประกอบครบถ้วนสามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชน หรือ **กลุ่มชุมชนที่ดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชน** ได้แก่ “กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ” และ “กลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม”

ลักษณะที่ 2 ชุมชนชุมชนในละแวกใกล้เคียงที่รวมกลุ่มเพื่อพึ่งพากัน แล้วมีองค์ประกอบไม่ครบถ้วนต้องพึ่งพาชุมชนอื่นในบางครั้งจึงสามารถดำรงอยู่ได้ หรือ **กลุ่มชุมชนที่ดำรงอยู่ได้โดยพึ่งพาชุมชนอื่นในบางครั้ง** ได้แก่ “กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย”

ลักษณะที่ 3 ชุมชนชุมชนในละแวกใกล้เคียงที่รวมกลุ่มกันเพื่อพึ่งพากันแล้วมีองค์ประกอบไม่ครบถ้วนต้องพึ่งพาชุมชนอื่นทั้งในระยะใกล้และไกลเสมอจึงสามารถดำรงอยู่ได้ หรือ **กลุ่มชุมชนที่ดำรงอยู่ได้โดยต้องพึ่งพาชุมชนอื่นเสมอ** ได้แก่ “กลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา”

จากการวิเคราะห์ลักษณะการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ที่แตกต่างกันในแต่ละประเภท (typologies) นี้ มีเงื่อนไขปัจจัยเฉพาะที่แตกต่างกันไปรายละเอียดเช่นกัน ส่วนนี้จึงมีเนื้อหาสำคัญที่ต้องอธิบาย ดังนี้

- 6.1 ลักษณะการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของกลุ่มชุมชนแต่ละประเภทจากกรณีศึกษา
- 6.2 เงื่อนไขปัจจัยเฉพาะที่มีผลต่อการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ในแต่ละประเภท
- 6.3 ประมวลผลเงื่อนไขปัจจัยเชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐกิจสังคม และความสัมพันธ์ของเงื่อนไขปัจจัยในการดำรงอยู่แต่ละประเภท
- 6.4 รูปเงื่อนไขการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนบริเวณเมืองประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเงื่อนไขปัจจัยในเชิงพื้นที่ และเชิงเศรษฐกิจสังคม รวมทั้งปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของชุมชน จากตัวแทนที่เลือกเป็นกรณีศึกษา ในส่วนนี้ ได้ใช้ข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสารสำคัญและข้อมูลภูมิสารสนเทศ (ชั้นข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดิน อาคารและการสัญจร ซึ่งมีรายละเอียดที่ได้จากการสำรวจในระดับพื้นที่รวมประกอบ) ร่วมกับข้อมูลปฐมภูมิที่เป็นผลจากการตอบแบบสอบถามและการสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ เพื่ออธิบายเปรียบเทียบเชิงปริมาณและความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรในแต่ละกรณีศึกษา โดยมีรายละเอียดต่อไปนี้

6.1 ลักษณะการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนแต่ละประเภทจากกรณีศึกษา

6.1.1 ชุมชนในละแวกใกล้เคียงที่รวมกลุ่มเพื่อพึ่งพากัน แล้วมีองค์ประกอบครบถ้วนสามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชน หรือ **กลุ่มชุมชนที่ดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชน** ได้แก่ “กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ” และ “กลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม” ทั้งสองกลุ่มชุมชนมีความแตกต่างกัน จากผลการวิเคราะห์ระดับพื้นที่รวม ได้แสดงให้เห็นชัดเจนว่า **กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอมีลักษณะการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ที่สอดคล้องกับลักษณะเศรษฐกิจสังคม ส่วนกลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหมมีลักษณะการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ที่ไม่สอดคล้องกับลักษณะเศรษฐกิจสังคม** โดยมีเงื่อนไขปัจจัยในเชิงเศรษฐกิจสังคมที่เอื้อให้ชุมชนดำรงอยู่ ซึ่งจะได้ทำการค้นหาเงื่อนไขปัจจัยเหล่านี้ในเชิงลึกระดับพื้นที่เฉพาะต่อไป

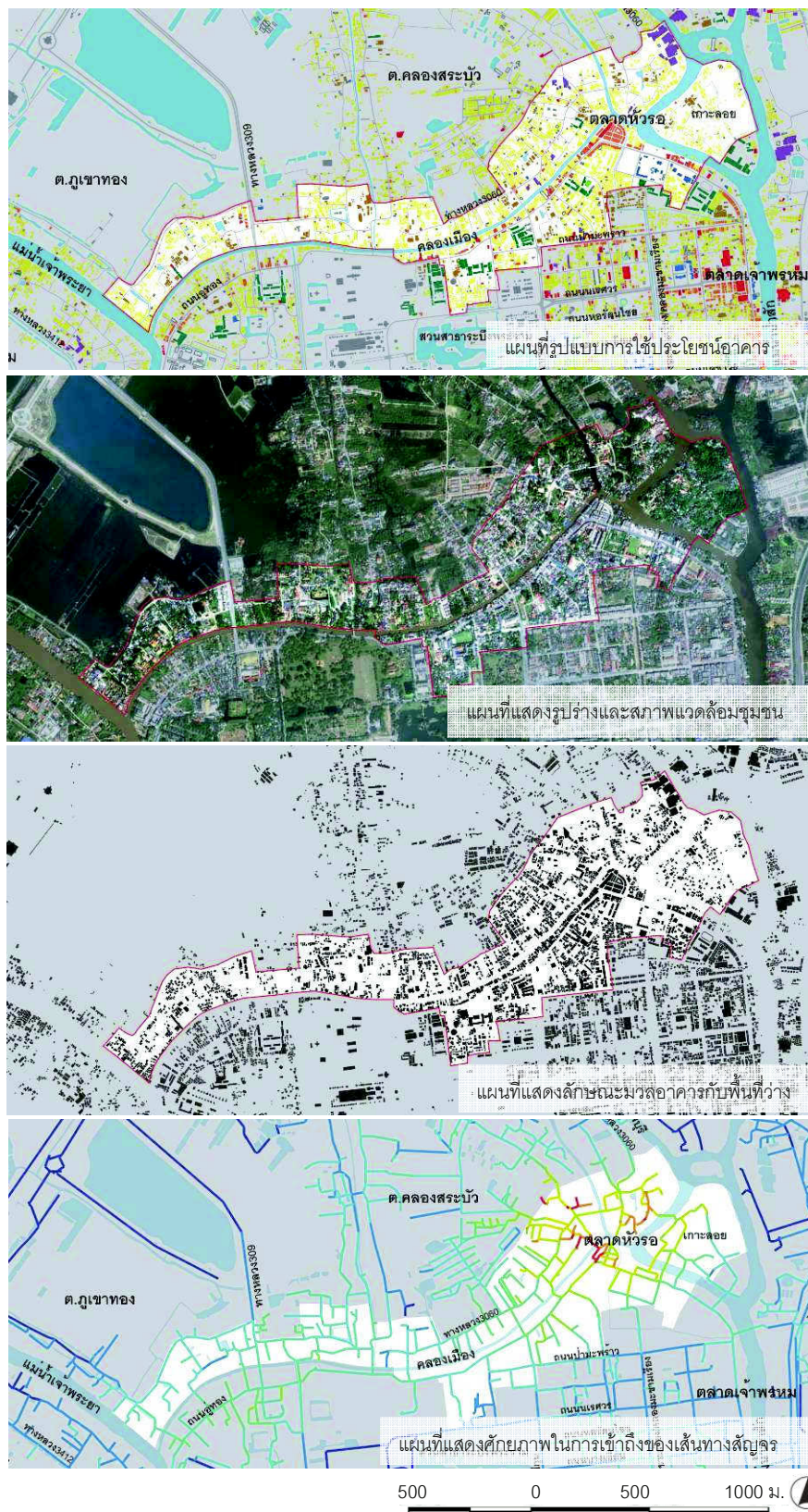
กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ ตั้งอยู่ทางด้านเหนือของเกาะเมือง ครอบคลุมชุมชนทั้งสองฝั่งคลองเมือง (แม่น้ำลพบุรีเดิม) ประกอบด้วย 18 ชุมชน¹ มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 12,646 คน มีจำนวนบ้านเรือน 3,011 หลัง ครอบคลุมพื้นที่ 1.38 ตารางเมตรกิโลเมตร (มีสมาชิกในบ้านเฉลี่ยหลังละ 4 คนและเฉลี่ย 9,164 คนต่อ ตร.กม.) อยู่ในพื้นที่เขตการปกครองของเทศบาลพระนครศรีอยุธยา ชุมชนในย่านนี้มีพัฒนาการมาจากการเป็นตลาดน้ำและตลาดบกที่หัวรอ ตั้งแต่ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ได้เจริญขึ้นเป็นย่านการค้าสำคัญ เนื่องจากอยู่ในตำแหน่งชุมทางน้ำชุมทางบกที่สามารถเชื่อมโยงไปยังพื้นที่ต่างๆ ได้ทั้งใกล้และไกล ประกอบกับการที่ผู้คนในสมัยก่อนนิยมอาศัยอยู่ในเรือหรือแพ บริเวณคลองเมืองเป็นย่านหนึ่งที่มีแพอยู่หนาแน่น มีวัดเรียงรายเป็นศูนย์กลางชุมชนอยู่จำนวนมาก รวมทั้งมีสถานที่ราชการตั้งอยู่ บริเวณนี้จึงกลายเป็นชุมชนหนาแน่นอีกบริเวณหนึ่ง และแม้ว่าความนิยมในการอาศัยอยู่ในเรือหรือแพจะหมดไป ตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ.2500 ผู้คนได้สร้างบ้านเรือนหรือย้ายแพขึ้นมาอยู่บนบกและอาศัยอยู่ในบริเวณใกล้ๆ กับที่เคยอยู่แพในอดีต ชุมชนเหล่านี้

¹ ได้แก่ ชุมชนหัวรอพัฒนา /ชุมชนวัดศาลาปูน /ชุมชนวัดเชิงท่า /ชุมชนวัดหน้าพระเมรุ /ชุมชนวัดกุฎีทอง /ชุมชนวัดวงษ์สื่อ /ชุมชนวัดอินทราวม /ชุมชนวัดแม่นางปลื้ม /ชุมชนวัดสามวิหาร /ชุมชนวัดมหาโลก /ชุมชนเกาะลอย /ชุมชนวัดญาณเสน /ชุมชนกลาโหม /ชุมชนวัดราชประดิษฐาน /ชุมชนวัดขุนแสน /ชุมชนมหาไชย1 /ชุมชนหน้าศาล /และชุมชนหัวแหลม (จากผลการวิเคราะห์ในระดับพื้นที่รวม, 2554)

บางชุมชนจึงมีอายุร่วม 100 ปี ปัจจุบันตลาดที่หัวรอเป็นย่านการค้าที่สำคัญของผู้คนในย่านนี้ ตลาดส่วนที่เป็นตัวอาคารมีสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เป็นผู้ดูแล (พ.ต.ต.สุวัฒน์ ธรรมโกศลกุล รองนายกเทศมนตรี เทศบาลพระนครศรีอยุธยา, เรียม เมืองมั่งคั่ง, ชดาภร สุทธิธรรวัช, สัมภาษณ์, 30 ธันวาคม 2553) กลุ่มชุมชนกลุ่มนี้จึงเป็น “ย่านพักอาศัยกึ่งพาณิชยกรรม” ตลาดหัวรอมีบทบาทรองรับการค้าขายสำหรับคนในกลุ่มชุมชนและภายในเมือง

กลุ่มชุมชนครอบคลุมพื้นที่สองฝั่งคลองเมือง จึงมีลักษณะฐานพื้นที่เรียวยาวไปตามแนวคลองเมือง ชุมชนเรียงรายอยู่ริมคลองเมือง ทั้งสองฝั่งคลองมีถนนอยู่ทางด้านในเกาะเมืองและทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3060 อยู่ฝั่งด้านนอกขนานกัน ผ่านพื้นที่ชุมชนจากทางตะวันตกไปทางตะวันออกสู่ตลาดหัวรอ การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนค่อนข้างหนาแน่น โดยเฉพาะในบริเวณตลาดหัวรอและโดยรอบศาสนสถาน บ้านเรือนจะเกาะตัวอยู่ริมถนนอยู่ทาง และทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3060 และแยกไปพื้นที่ด้านในด้วยถนนซอยสายสั้นๆ ลักษณะคล้ายกำแพง ชุมชนทั้งสองฝั่งคลองเมืองเชื่อมโยงกันด้วยสะพานเดินเท้าและสะพานคอนกรีตที่รถผ่านได้ (จำนวน 11 สะพาน ในตำแหน่งที่เป็นวัดและมัสยิดริมน้ำ) ซึ่งเป็นเส้นทางที่ไปเชื่อมกับถนนสายหลักของชุมชน เส้นทางสายหลักนี้ได้เชื่อมต่อไปยังชุมชนอื่นๆ และสามารถเดินทางไปยังพื้นที่ที่อยู่ไกลออกไปได้ด้วย ส่วนภายในชุมชนมีองค์ประกอบทั้งในระดับเมืองและระดับกลุ่มชุมชน โดยองค์ประกอบระดับเมืองที่สำคัญ คือ ตลาดหัวรอและสถานศึกษา ระดับอุดมศึกษา นอกจากนั้นเป็นองค์ประกอบระดับย่าน ได้แก่ ศูนย์แพทย์ฯ (สาขาวัดอินทาราม) โรงเรียนประถมและมัธยม (โรงเรียนวัดศาลาปูน โรงเรียนเทศบาลวัดเขยีน) วัดสำคัญ (จำนวน 13 วัด) มัสยิดและศาลเจ้า (ศาลเจ้าแม่ต๋นจัน) ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้ ได้รองรับการใช้งานของผู้คนภายในกลุ่มชุมชน และเอื้อให้ผู้คนจากต่างชุมชนได้เข้ามาใช้งานร่วมกัน (จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพื้นที่, 2555)

ลักษณะที่อยู่อาศัยทั่วไปมีหลากหลาย โดยที่เป็นบ้านไม้เสาสูงจะกระจายอยู่ในชุมชนต่างๆ ทั้งโดยเฉพาะด้านนอกเกาะเมือง บางบริเวณมีลักษณะเป็นเรือนแถวไม้ เช่น ในชุมชนวัดขุนแสน ชุมชนวัดแม่นางปลื้มซึ่งหลงเหลืออยู่ไม่มากนัก บางส่วนถูกเปลี่ยนรูปแบบเป็นอาคารตึกแถวสมัยใหม่ โดยเฉพาะบริเวณย่านตลาดหัวรอ อาคารพักอาศัยส่วนใหญ่รายล้อมหรือกระจุกตัวอยู่รอบศาสนสถาน รวมทั้งบางชุมชนมีโบราณสถานที่อยู่ในเขตวัดตั้งอยู่ มวลอาคารขนาดเล็กจึงกระจุกอยู่รอบมวลขนาดใหญ่ สลับกันไปเป็นระยะ บริเวณตลาดหัวรอจะวางตัวเป็นระเบียบและโค้งตามสภาพพื้นที่ คลองเมืองได้กลายเป็นพื้นที่ว่างที่แบ่งชุมชนทั้งสองฝั่งออกอย่างชัดเจน แต่มีการเชื่อมต่อกันด้วยสะพานเป็นจุดๆ โดยอาคารส่วนใหญ่จะอยู่นอกเกาะเมือง ส่วนในเกาะเมืองอยู่ติดกับอยู่เขตอุทยานประวัติศาสตร์ทำให้ไม่สามารถขยายตัวได้มากนัก บ้านเรือนจึงมีน้อยกว่า ในภาพรวมกลุ่มชุมชนกลุ่มนี้ เป็นกลุ่มชุมชนที่มีองค์ประกอบที่จำเป็นในชีวิตประจำวันสำหรับคนในกลุ่มชุมชนครบถ้วน (จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพื้นที่, 2555)

แผนที่ 6.2 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพื้นที่ของกลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ (ผู้วิจัย, 2555)

ผู้คนในกลุ่มชุมชนส่วนใหญ่เป็นคนดั้งเดิมและเกิดในพื้นที่ (70.63%) จึงรับทราบประวัติความเป็นมาของชุมชนและเมืองเป็นอย่างดี (77.78%) แต่ละครอบครัวมีสังคมที่เป็นเครือญาติคนรู้จักที่สนิทสนมกัน จึงเป็นเหตุผลหลักที่ทำให้ผู้คนยังคงอาศัยอยู่ในชุมชน (57.94%) ประกอบกับความรู้สึกว่าอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่เป็นเมืองประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่า (19.05%) จนทำให้ไม่รู้สึกว่าได้รับผลกระทบหรือเป็นข้อจำกัดในการดำเนินชีวิต (69.87%) รวมทั้ง ส่วนใหญ่เป็นเจ้าของที่ดิน (61.11%) และเป็นเจ้าของบ้าน (71.78%) โดยได้รับเป็นมรดกตกทอดมาและบางส่วนซื้อมาโดยมีเอกสารสิทธิ์ จึงเป็นบ้านเรือนที่มีอายุมากกว่า 50 ปี (53.17%) รองลงมาจะอยู่ในช่วง 41-50 ปี (30.16%) และ 40 ปีลงมาแต่เป็นส่วนน้อย (16.67%) บ้านส่วนใหญ่จึงยังคงเป็นบ้านไม้ (38.89%) แบบโบราณ และผสมผสานระหว่างไม้กับคอนกรีต (35.71%) ส่วนที่เหลือจึงเป็นคอนกรีตทั้งหลัง (25.40%) บ้านเรือนอาศัยอยู่ส่วนใหญ่จะมีได้ถุนบ้าน (60.68%) มีระเบียงหรือนอกชาน (49.57%) รวมทั้งมีทำน้ำหรือศาลาทำน้ำ (27.35%) เป็นส่วนหนึ่งของที่อยู่อาศัย และแยกที่จอดรถออกจากตัวบ้าน (35.03%) บ้านส่วนใหญ่จะอยู่อาศัยอย่างเดี่ยว (64.29%) ที่เหลือบางส่วนจึงใช้ค้าขายไปในตัว (35.71%) ที่ผ่านมามีผู้คนจะไม่ค่อยได้มีการปรับปรุงที่อยู่อาศัย (75.40%) และยังไม่มีการที่จะปรับปรุงในอนาคต (69.05%) รวมทั้ง ไม่มีแนวคิดที่จะย้ายออกจากชุมชนไปอยู่ที่อื่น (88.10%) นอกจากนี้ มีแนวโน้มว่าลูกหลานจะสืบทอดการอาศัยอยู่ในบ้านต่อไป (92.86%) (จากผลการตอบแบบสอบถาม, 2555)

การประกอบอาชีพของผู้คนในกลุ่มชุมชนจะมีอย่างหลากหลาย เช่น ค้าขาย ผลิตสินค้า งานฝีมือที่สืบทอดมา (สานปลาตะเพียนและเครื่องแขวน ทำหัวโขน แกะสลักปูนปั้นประดับอาคาร แกะสลักหินทราย) รับจ้าง ซึ่งล้วนเป็นอาชีพที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวหรือความเป็นเมืองประวัติศาสตร์ แทบจะถือว่าเป็นรายได้หลักของครอบครัว นอกนั้นประกอบอาชีพ รับราชการ ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม ฯลฯ โดยรวมจึงมีสถานภาพทางเศรษฐกิจในระดับปานกลาง ดำรงอยู่ด้วยการพึ่งพาอาศัยกันแบบแบ่งกันกินแบ่งกันใช้ ภายใต้ความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ เพื่อนบ้านที่รู้จักสนิทสนม จึงมีการให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจต่างๆ ค่อนข้างดี รวมทั้ง มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนที่จัดขึ้นอย่างเป็นทางการ นอกจากนี้ ผู้คนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีจากการมีสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ได้แก่ โทรทัศน์และตู้เย็น รวมทั้ง รถจักรยานยนต์ พบเห็นแทบทุกบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โทรศัพท์มือถือ ซึ่งเห็นว่ามีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิต ส่วนแผนและนโยบายของภาครัฐและท้องถิ่นก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้ผู้คนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ได้แก่ การพัฒนาด้านสาธารณูปโภคสาธารณูปการให้มีขึ้นอย่างครบถ้วน เช่น สร้างและซ่อมสะพาน ถนน ทางเดิน สร้างศาลาประชาคม การส่งเสริมอาชีพให้คนในชุมชน การช่วยเหลืองบประมาณด้านน้ำท่วมในการปรับปรุงอาคารบ้านเรือน การดูแลด้านสุขภาพอนามัย และการศึกษาของเยาวชน เป็นต้น แต่ในบางครั้ง ก็ทำให้คนในชุมชนต้องทะเลาะกัน เพราะเข้าใจว่าได้รับการช่วยเหลือไม่เท่าเทียมกับคนอื่น (จากผลการตอบแบบสัมภาษณ์, 2555)

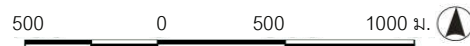
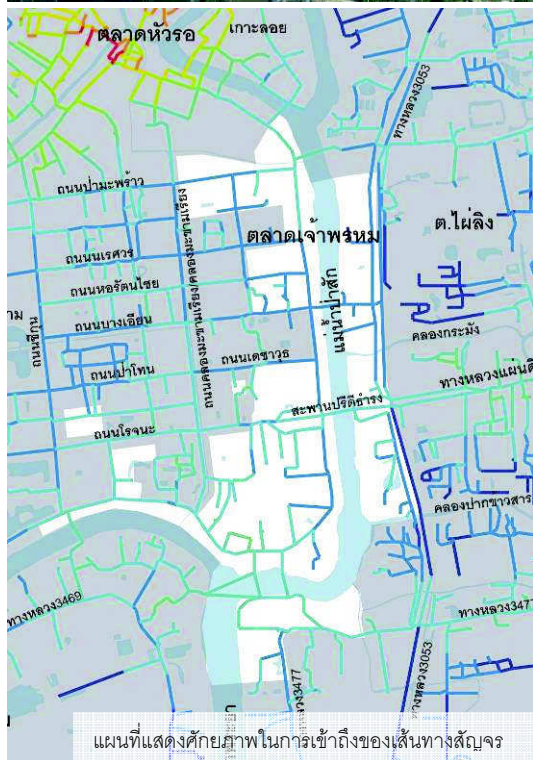
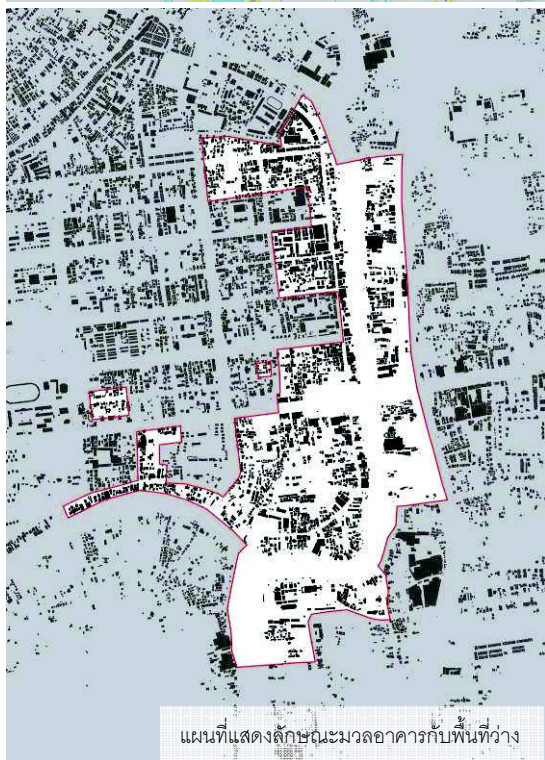
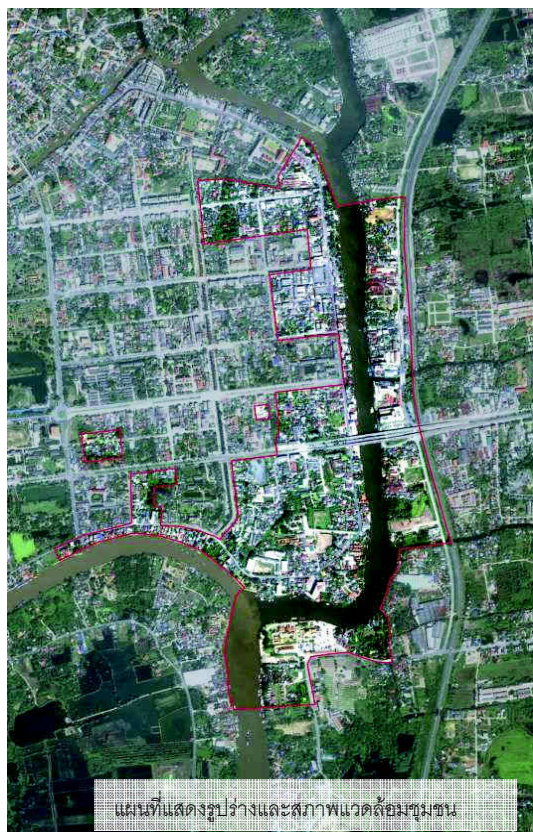
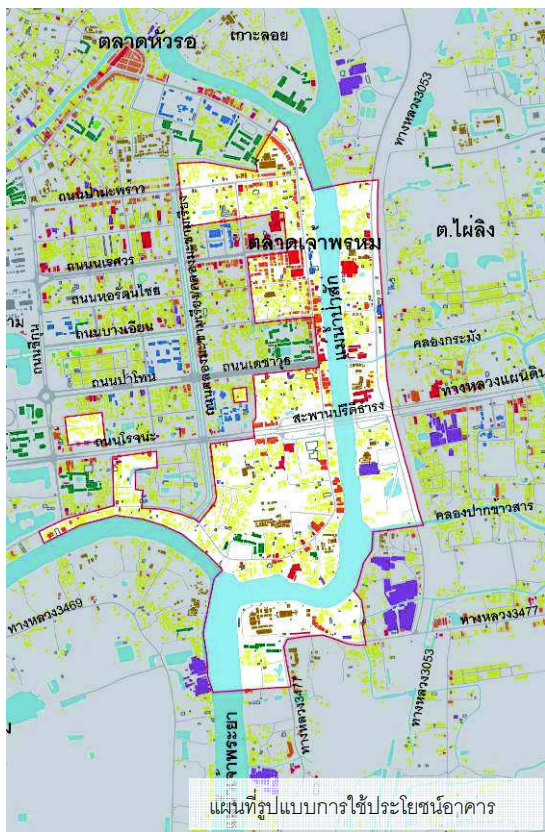
กลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม ตั้งอยู่ทางด้านตะวันออกของเกาะเมือง ครอบคลุมชุมชนทั้งสองฝั่งแม่น้ำป่าสักประกอบด้วย 13 ชุมชน² มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 12,173 คน มีจำนวนบ้านเรือน 2,597 หลัง ครอบคลุมพื้นที่ 1.07 ตารางกิโลเมตร (มีสมาชิกในบ้านเฉลี่ยหลังละ 5 คนและเฉลี่ย 11,377 คนต่อ ตร.กม.) อยู่ในพื้นที่เขตการปกครองของเทศบาลพระนครศรีอยุธยา ชุมชนในย่านนี้มีพัฒนาการมาจากการเป็นตลาดน้ำหน้าสถานีรถไฟ ตั้งแต่เมื่อครั้งในสมัยรัชกาลที่ 5 ประกอบกับการเป็นพื้นที่ต่อเนื่องกับตลาดหัวรอซึ่งเป็นตลาดเก่าแก่ จึงมีผู้คนมาตั้งบ้านเรือนและสร้างเป็นเรือนแถวไม้เพื่อค้าขาย เมื่อเทศบาลพระนครศรีอยุธยาได้สร้างตลาดเจ้าพรหมขึ้น ใน พ.ศ.2525 บริเวณนี้ได้มีความเจริญกลายเป็นย่านการค้าที่ใหญ่ที่สุดของเกาะเมือง ในปัจจุบันเรือนแถวค้าขายยังคงปรากฏอยู่ในหลายบริเวณทั้งด้านในและนอกเกาะเมือง และชุมชนเหล่านี้บางชุมชนมีอายุร่วม 100 ปี ผสมผสานไปกับบ้านเรือน ตึกแถว อาคารพาณิชย์เพื่ออยู่อาศัยและค้าขาย (พ.ต.ต.สุวัฒน์ สรรพโกศลกุล รองนายกเทศมนตรี เทศบาลพระนครศรีอยุธยา, พัลลภ ตูลารธรรมนัย, สัมภาษณ์, 30 ธันวาคม 2554) ทำให้ชุมชนมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวของความเป็น “ย่านพักอาศัยกึ่งพาณิชย์กรรม” และมีบทบาทเป็นศูนย์กลางพาณิชย์กรรมของชุมชนและเมือง

กลุ่มชุมชนครอบคลุมพื้นที่สองฝั่งแม่น้ำป่าสัก จึงมีรูปร่างรูปทรงสี่เหลี่ยมพื้นที่ยาวไปตามแนวแม่น้ำ ทั้งสองฝั่งแม่น้ำมีถนนอุทกอยู่ด้านในเกาะเมืองและทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3053 อยู่ฝั่งด้านนอกขนาน ผ่านพื้นที่ชุมชนต่างๆ จากทิศเหนือ ต่อเนื่องจากกลุ่มชุมชนตลาดหัวรอลงสู่ทิศใต้บรรจบป้อมเพชร การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนหนาแน่นเต็มพื้นที่ โดยเฉพาะบริเวณตลาดเจ้าพรหม รวมทั้งถนนอุทก ถนนปามะพร้าว ถนนหอรตน์ไชย ซึ่งเป็นถนนสายรองและสายย่อยของเมือง นอกนั้นกระจายเข้าไปยังพื้นที่ด้านในด้วยถนนซอยที่สามารถผ่านไปยังถนนสายรองหรือสายย่อยอื่นๆ ได้ในถนนตาตาราง ชุมชนทั้งสองฝั่งแม่น้ำป่าสักเชื่อมโยงกันด้วยเรือข้ามฟาก (มีท่าเรือจำนวน 5 ท่า) และสะพานปรีดีธำรง ส่วนภายในชุมชนมีองค์ประกอบทั้งในระดับเมืองและระดับย่าน (หรือระดับกลุ่มชุมชน) โดยองค์ประกอบระดับเมืองที่สำคัญประกอบด้วย ตลาดเจ้าพรหม สำนักงานเทศบาล สถานีตำรวจ สถานีรถไฟ และท่ารถโดยสาร ฯลฯ ส่วนองค์ประกอบระดับย่านที่สำคัญประกอบด้วย ศูนย์แพทย์ฯ (สาขาสำนักงานสาธารณสุขและสาขาป้อมเพชร) โรงเรียนประถมและมัธยม (โรงเรียนชุมชนป้อมเพชร โรงเรียนเทศบาลวัดรัตนชัย โรงเรียนวัดพนัญเชิง) วัดสำคัญ (วัดปราสาท วัดสุวรรณดาราราม วัดรัตนชัย วัดพนัญเชิง) และศาลเจ้า ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้ ได้รองรับการใช้งานของผู้คนภายในกลุ่มชุมชน และเอื้อให้ผู้คนจากต่างชุมชนมาใช้ด้วย (จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพื้นที่, 2555)

² ได้แก่ ชุมชนตลาดเจ้าพรหม /ชุมชนปามะพร้าว /ชุมชนบัวหวาน /ชุมชนศาลเจ้าพ่อจ้อย /ชุมชนหลวงพ่อขาว(กองกำกับ) /ชุมชนอาคารสงเคราะห์ /ชุมชนโรจนะ(ขนส่งเก่า) /ชุมชนศาลเจ้าแม่ทับทิม /ชุมชนป้อมเพชร /ชุมชนประตูลิ้น /ชุมชนวัดพนัญเชิง /ชุมชนสถานีรถไฟ /และชุมชนวัดธรรมนิยม (จากผลการวิเคราะห์ในระดับพื้นที่รวม, 2554)

ลักษณะที่อยู่อาศัยทั่วไปเป็นเรือนแถวไม้กระจายในชุมชนต่างๆ ทั้งชุมชนตลาดเจ้าพรหม ชุมชนบัวหวาน ชุมชนปามะพร้าว ชุมชนสถานีรถไฟ ชุมชนศาลเจ้าพ่อจ้อย ฯลฯ บางส่วนถูกเปลี่ยนรูปแบบเป็นอาคารตึกแถวสมัยใหม่ ในชุมชนหลวงพ่อขาว (กองกำกับ) ชุมชนประตู่จีน ชุมชนป้อมเพชร ชุมชนศาลเจ้าแม่ทับทิม ฯลฯ ล้วนมีการวางตัวอาคารที่ให้ความสำคัญกับการเข้าถึง โดยหันด้านหน้าออกสู่ถนนหรือเส้นทางหลักของชุมชนเพื่อรองรับการค้าขาย สลับกับสถานที่ราชการและศาสนสถาน (วัดและศาลเจ้า แต่ไม่พบว่ามีโบราณสถานในพื้นที่) มวลอาคารจึงกระจุกตัวอยู่ด้วยกันทั้งมวลเล็กใหญ่ โดยเฉพาะบริเวณตลาดเจ้าพรหมจะสานกันอย่างหนาแน่น มีแม่น้ำป่าสักและเจ้าพระยาได้กลายเป็นพื้นที่ว่างที่แบ่งชุมชนทั้งสองฝั่งออกอย่างชัดเจน จึงเห็นขอบเขตกลุ่มก้อนของมวลอาคารและขอบเขตพื้นที่ว่างเด่นชัด การอยู่นอกเขตอุทยานประวัติศาสตร์ได้ทำให้อาคารสามารถขยายตัว ด้วยการแบ่งเป็นมวลย่อยขนาดเล็กหรือการแทนที่อาคารเก่าด้วยอาคารใหม่ๆ ได้มากกว่าบริเวณอื่น ทั้งที่อยู่อาศัยและสิ่งก่อสร้างต่างๆ ที่เป็นสาธารณูปโภคสาธารณูปการ รวมทั้งอาคารที่รองรับกิจกรรมที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว เช่น ที่พัก ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก ฯลฯ ทำให้กลุ่มชุมชนนี้ นอกจากจะมีองค์ประกอบเพื่อรองรับการใช้งานของคนในชุมชนที่หลากหลายนครถ่วนแล้ว ยังมีองค์ประกอบเพื่อรองรับการใช้งานของนักท่องเที่ยวจากภายนอกด้วย (จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพื้นที่, 2555)

ผู้คนในกลุ่มชุมชนบางส่วนย้ายมาจากที่อื่น (59.63%) ร่วมกับคนดั้งเดิมในพื้นที่ โดยส่วนใหญ่จึงทราบประวัติความเป็นมาของเมืองเป็นอย่างดี (75.23%) การมีสังคมที่เป็นเครือญาติเป็นเหตุผลหลักที่ทำให้เลือกอาศัยอยู่ในชุมชนแห่งนี้ (36.70%) และเป็นพื้นที่ที่มีทำเลดี เดินทางสะดวกเหมาะสำหรับอยู่อาศัยและประกอบอาชีพ (34.86%) รวมทั้ง เห็นว่าเป็นเมืองประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่า (13.76%) โดยไม่รู้สึกรว่าได้รับผลกระทบหรือเป็นข้อจำกัดในการดำเนินชีวิต (75.23%) การอยู่อาศัย ส่วนหนึ่งเป็นเจ้าของที่ดินเอง (49.55%) อีกส่วนเป็นการเช่าที่ดิน (47.71%) รวมทั้งอาศัยอยู่โดยไม่มีเอกสารสิทธิ์ (2.75%) โดยสร้างบ้านเป็นของตัวเอง (76.15%) และเช่าอยู่ (23.85%) บ้านเรือนจึงมีอายุไล่เลี่ยกัน ตั้งแต่ไม่เกิน 10 จนกระทั่งมากกว่า 50 ปี เป็นสัดส่วนสูงสุด (25.69%) รองลงมาอยู่ในช่วง 41-50 ปี (22.94%) บ้านส่วนใหญ่จะสร้างโดยผสมผสานระหว่างไม้กับคอนกรีต (58.72%) คอนกรีตทั้งหมด (28.44%) ส่วนที่เหลือจึงเป็นบ้านไม้ (12.84%) ตัวบ้านจะมีระเบียง (72.58%) รวมทั้งมีรั้วบ้าน (87.10%) และที่จอดรถยนต์ที่แยกจากออกจากตัวบ้าน (77.42%) ภายในบ้านส่วนใหญ่จะอยู่อาศัยและค้าขายไปด้วย (62.39%) ที่ผ่านมาผู้คนจะไม่ค่อยได้มีการปรับปรุงที่อยู่อาศัย (74.31%) และยังไม่มีการที่จะปรับปรุงในอนาคต (51.38%) รวมทั้ง ไม่มีแนวคิดที่จะย้ายออกจากชุมชนไปอยู่ที่อื่น (83.49%) นอกจากนั้น มีแนวโน้มว่าลูกหลานจะสืบทอดการอาศัยอยู่ในบ้านต่อไป (70.64%) (จากผลการตอบแบบสอบถาม, 2555)

แผนที่ 6.3 การวิเคราะห์เชิงพื้นที่ของกลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม (ผู้วิจัย, 2555)

ผู้คนในกลุ่มชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพในเชิงพาณิชย์ ทั้งค้าขาย (สินค้าส่วนใหญ่เป็นสินค้าอุปโภคบริโภค สินค้าที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว) และทำธุรกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยว เช่น เกสเฮ้าส์ ห้องพัก ร้านอาหาร ฯลฯ นอกนั้นประกอบอาชีพ รับราชการ บริษัท ฯลฯ จึงทำให้มีสถานภาพทางเศรษฐกิจที่ค่อนข้างมั่นคง จากการมีสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ครบถ้วน โดยเฉพาะเครื่องใช้ไฟฟ้า ทั้งโทรทัศน์ (100%) ตู้เย็น (100%) เครื่องซักผ้า (81.65%) ตลอดจนของใช้ฟุ่มเฟือยอื่นๆ เช่น โทรศัพท์มือถือ (100%) สัญญาณดาวเทียม (89.91%) เครื่องคอมพิวเตอร์ (44.04%) เครื่องปรับอากาศ (41.28%) ฯลฯ และรถยนต์ส่วนตัว (54.53%) (จากผลการตอบแบบสอบถาม, 2555) อย่างไรก็ตาม การเป็นพื้นที่รองรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ได้ทำให้การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ทางสังคมเศรษฐกิจ รวมทั้ง การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นทางการมีน้อย ประกอบกับ การมีพื้นที่ส่วนกลางหรือพื้นที่สาธารณะที่เอื้อให้ผู้คนเข้าไปใช้ร่วมกันได้น้อยมาก ส่วนใหญ่จะใช้พื้นที่วัดในช่วงที่มีงานตามประเพณี เทศกาลสำคัญ ซึ่งประเพณีบางอย่างได้กลายเป็นประเพณีในระดับเมืองที่ภาครัฐ (เทศบาล พระนครศรีอยุธยา) เป็นผู้จัดขึ้น เช่น ประเพณีสงกรานต์ ตรุษจีน ฯลฯ การจัดงานโดยอาศัยความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชนจึงยังมีน้อยลง โดยส่วนใหญ่เป็นการขอความร่วมมือจากกลุ่มผู้นำชุมชน แต่ทั้งนี้ ผู้คนในชุมชนยังมีความสัมพันธ์กันทางเครือญาติเกื้อหนุนอยู่ จึงทำให้มีโอกาสพบปะกันบ้างตามโอกาส หรือมีปฏิสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการร่วมกัน ส่วนแผนและนโยบายของภาครัฐและท้องถิ่นก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้ผู้คนมีความเป็นอยู่ที่ดี โดยเฉพาะจากการจัดงานเทศกาลต่างๆ เกี่ยวกับเมืองประวัติศาสตร์ ได้ทำให้มีนักท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่ ทำให้ผู้คนมีรายได้ รวมทั้ง การพัฒนาด้านสาธารณูปโภค สาธารณูปการให้มีขึ้นอย่างครบถ้วน เช่น สร้างและซ่อม ถนน เก็บขยะ การส่งเสริมอาชีพให้คนในชุมชน การช่วยเหลืองบประมาณด้านน้ำท่วมในการปรับปรุงอาคารบ้านเรือน การดูแลด้านสุขภาพอนามัย และการศึกษาของเยาวชน เป็นต้น (จากผลการตอบแบบสัมภาษณ์, 2555)

6.1.2 ชุมชนในละแวกใกล้เคียงที่รวมกลุ่มเพื่อพึ่งพากัน แล้วมีองค์ประกอบไม่ครบถ้วนต้องพึ่งพาชุมชนอื่นในบางครั้งจึงสามารถดำรงอยู่ได้ หรือ **กลุ่มชุมชนที่ดำรงอยู่ได้โดยพึ่งพาชุมชนอื่นในบางครั้ง** ได้แก่ “กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย”

กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย ตั้งอยู่ทางด้านใต้ของเกาะเมือง ครอบคลุมชุมชนทั้งสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ประกอบด้วย 13 ชุมชน³ มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 8,551คน มีจำนวนบ้านเรือน 2,163 หลัง ครอบคลุมพื้นที่ 0.99 ตารางกิโลเมตร (มีสมาชิกในบ้านเฉลี่ยหลังละ 5 คนและเฉลี่ย 8,637 คนต่อ

³ ได้แก่ ชุมชนบ้านประตูชัย/ ชุมชนศรีสรรเพชญ์/ ชุมชนสวนสมเด็จฯ/ ชุมชนป่าตอง/ ชุมชนวังไชยพัฒนา/ ชุมชนริมวัง/ หมู่5 วัดขุนพรหม-วัดนางกุย/ หมู่4 วัดใหม่บางกะจะ /หมู่6 ศูนย์อิสลามวัฒนา /หมู่7 มัสยิดฮาลีสีนุรรอยน์/ หมู่8 วัดพุทธไธสวรรย์/ หมู่10 และ หมู่11วัดนักบุญยอแซฟ (จากผลการวิเคราะห์ในระดับพื้นที่รวม, 2554)

ตร.กม.) โดย 6 ชุมชนอยู่ในพื้นที่เขตการปกครองของเทศบาลพระนครศรีอยุธยา และ 7 ชุมชน อยู่ใน พื้นที่เขตการปกครองของตำบลลำเภาลุ่ม ชุมชนในย่านนี้มีพัฒนาการมาจากการเป็นย่านพักอาศัยใน บริเวณใกล้เคียงกับ “ประตูไชย⁴” เมื่อครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา ต่อมาสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ผู้คนได้เข้ามาตั้งถิ่นฐาน ในบริเวณตำแหน่งเดิมที่บรรพบุรุษเคยอาศัยอยู่ ส่วนหนึ่งประกอบด้วยชาวไทยมุสลิม ตั้งบ้านเรือน อยู่ที่ปากคลองตะเคียน ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ชาวไทยเชื้อสายญวน นับถือศาสนาคริสต์อยู่บริเวณวัด นักบุญยอแซฟ⁵ ชาวไทยพุทธ ตั้งบ้านเรือนอยู่แถบริมแม่น้ำเจ้าพระยา ทั้งด้านในและนอกเกาะเมือง กลุ่ม ชุมชนนี้มีอายุการตั้งถิ่นฐานประมาณ 50-70 ปี (พ.ต.ต.สุวัฒน์ สรรพโกศลกุล รองนายกเทศมนตรี เทศบาลพระนครศรีอยุธยา, สุวาริ กนกนาค, สัมภาษณ์, 28 ธันวาคม 2554) โดยเป็น “ย่านพักอาศัย” ที่ ผสมผสานผู้คนหลากหลายเชื้อชาติศาสนา ซึ่งปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดจากตำแหน่งที่ตั้งของศาสนสถาน ทั้งวัด มัสยิดและโบสถ์คริสต์ ที่เรียงรายอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา และมีชุมชนเรียงรายอยู่โดยรอบ

กลุ่มชุมชนครอบคลุมพื้นที่สองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ลักษณะฐานพื้นที่ มีรูปร่างยาว ไปตามแนวแม่น้ำเจ้าพระยา ทั้งสองฝั่งแม่น้ำมีถนนอุโมงค์อยู่ด้านในเกาะเมืองและทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 3469 อยู่ฝั่งด้านนอกขนาน ผ่านพื้นที่ชุมชนจากทางตะวันออกต่อเนื่องจากกลุ่มชุมชนย่าน ตลาดเจ้าพรหมมาทางตะวันตกบรรจบพระตำหนักสิริยาลัยเป็นอันสิ้นสุดการมีชุมชนในบริเวณนี้ พื้นที่ ชุมชนบางส่วนของฝั่งในเกาะเมือง ได้ถูกจำกัดขอบเขตจากแนวเขตอุทยานประวัติศาสตร์ กลุ่มชุมชนนี้ จึงขยายตัวได้เฉพาะฝั่งนอกเกาะเมือง ด้านในเกาะเมืองจึงหนาแน่นมากโดยเฉพาะรอบๆ โรงพยาบาล ส่วนใหญ่เกาะตัวอยู่ริมถนนอุโมงค์ ถนนคลองท่อ ซึ่งเป็นถนนสายรองและสายย่อยของเมือง นอกนั้นจะ กระจายเข้าไปยังพื้นที่ด้านใน ด้วยถนนซอยที่มีระยะทางสั้นๆ ระหว่างชุมชนสองฝั่งแม่น้ำไม่มีสะพาน เชื่อมมีเพียงท่าเรือข้ามฟาก (จำนวน 4 ท่า ได้แก่ ท่าหน้าโรงพยาบาลจำนวน 3 ท่าและท่าวัดขุนพรหม- ประตูจีนที่นำรถจักรยานยนต์ลงเรือข้ามฝั่งไปได้ 1 ท่า) ภายในชุมชนมีองค์ประกอบระดับเมืองและระดับ กลุ่มชุมชน องค์ประกอบระดับเมืองที่สำคัญ คือ โรงพยาบาลและย่านผลิตสินค้าพื้นเมือง (โรตีสายไหม) นอกนั้นเป็นองค์ประกอบระดับย่าน ได้แก่ ศูนย์แพทย์ฯ (สาขาศูนย์เวชฯ) โรงเรียนประถมและมัธยม (โรงเรียนวัดพุทธโสธรวรย์ โรงเรียนยอแซฟอุปถัมภ์ ศูนย์อิสลามวัฒนา) วัด (วัดพุทธโสธรวรย์ วัดขุนพรหม) และมัสยิด ซึ่งรองรับการใช้งานของผู้คนภายในกลุ่มชุมชน และเอื้อให้ผู้คนจากต่างชุมชนได้เข้ามาใช้งาน (จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพื้นที่, 2555)

⁴ ประตูไชยเป็นประตูสำคัญที่ทัพของทหารต้องผ่านออกไปทำศึก เป็นสัญลักษณ์แห่งชัยชนะและเกียรติยศ (ลำยอง ปลั่งกลางและคณะ, 2551. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชน กรณีชุมชนป่าตองและชุมชนประตูชัย)

⁵ เป็นที่ดินซึ่งได้รับพระราชทานจากสมเด็จพระนารายณ์ ในช่วง พ.ศ.2208 เพื่อให้อาศัยอยู่ เรียกว่า หมู่บ้านคริสต์ตั้ง

ลักษณะที่อยู่อาศัยมีความแตกต่างกันระหว่างฝั่งในและนอกเกาะเมือง โดยฝั่งในเกาะเมืองจะมีรูปแบบที่หลากหลาย ทั้งบ้านเดี่ยว กลุ่มบ้านเรือน ห้องแถว ตึกแถว ที่สร้างด้วยไม้ คอนกรีตเสริมเหล็กและผสมผสานระหว่างไม้และคอนกรีตเสริมเหล็ก แบบชั้นเดียวและสองชั้นเรียงรายตามแนวถนน ระหว่างบ้านเว้นระยะเป็นช่องทางเดินเล็กๆ หรือซอยเข้าสู่กลุ่มบ้านพักอาศัยด้านหลัง แต่หลังจะมีบริเวณโดยรอบค่อนข้างแคบหรือไม่มีบริเวณเลย เช่น ในชุมชนป่าตอง ชุมชนบ้านประตูลุย ชุมชนสวนสมเด็จ ชุมชนศรีสรรเพชญ์ ฯลฯ บางชุมชนเป็นอาคารพาณิชย์ด้านหน้าที่ติดถนนอุทง ส่วนที่อยู่ถัดไปด้านในเป็นบ้านชั้นเดียวยกพื้นสูงหรือบ้าน 2 ชั้น ดังปรากฏในชุมชนประตูลุย ส่วนชุมชนที่อยู่ฝั่งนอกเกาะเมืองจะมีบริเวณกว้างกว่า ส่วนใหญ่พบว่าเป็นบ้านชั้นเดียวยกพื้นสูงหรือ 2 ชั้นสร้างด้วยไม้ และผสมระหว่างไม้กับคอนกรีต โดยส่วนใหญ่รายล้อมหรือกระจุกตัวอยู่รอบศาสนสถานและสถานที่ราชการ เป็นลักษณะมวลอาคารขนาดเล็กกระจุกตัวอยู่รอบมวลขนาดใหญ่ สลับกันเป็นระยะ หนาแน่นมากบริเวณริมแม่น้ำทั้งสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา และกลายเป็นพื้นที่ว่างที่แบ่งมวลอาคารทั้งสองฝั่งออกอย่างชัดเจน ในภาพรวม เป็นกลุ่มชุมชนที่มีองค์ประกอบที่จำเป็นในชีวิตประจำวันไม่ครบถ้วน (จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพื้นที่, 2555)

ผู้คนในกลุ่มชุมชนส่วนใหญ่เป็นคนดั้งเดิมและเกิดในพื้นที่ (70.33%) จึงรับทราบประวัติความเป็นมาของชุมชนและเมืองบ้าง (61.54%) แต่ละครอบครัวมีสังคมที่เป็นเครือญาติคนรู้จักที่สนิทสนมกัน จึงเป็นเหตุผลหลักที่ทำให้ผู้คนยังคงอาศัยอยู่ในชุมชน (50.55%) และเห็นว่าเป็นพื้นที่ที่ดีทำเลดี เดินทางสะดวก เหมาะสำหรับอยู่อาศัย (20.88%) ประกอบกับความรู้สึกว่าอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่เป็นเมืองประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่า (10.99%) อย่างไรก็ตาม ผู้คนรู้สึกที่ได้รับผลกระทบหรือมีข้อจำกัดในการดำเนินชีวิตจากความเป็นเมืองประวัติศาสตร์ (70.33%) แต่ยังคงอาศัยอยู่เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นเจ้าของที่ดิน (50.94%) และเป็นเจ้าของบ้าน (83.52%) โดยได้รับเป็นมรดกตกทอดมาและบางส่วนซื้อเข้ามาโดยมีเอกสารสิทธิ์ จึงเป็นบ้านเรือนที่มีอายุตั้งแต่ 41 ปีขึ้นไป (52.74%) นอกจากนั้นจะมีอายุน้อยกว่า 40 ปี บ้านส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้ผสมผสานระหว่างคอนกรีต (75.82%) ส่วนที่เหลือจึงเป็นคอนกรีตและไม้ทั้งหมด บ้านเรือนอาศัยอยู่ส่วนใหญ่ประกอบด้วย ใต้ถุนบ้าน (71.01%) รั้วบ้าน (62.32%) ระเบียงหรือนอกชาน (55.07%) ทำน้ำหรือศาลาทำน้ำ (27.35%) และที่จอดรถแยกจากตัวบ้าน (42.03%) บ้านส่วนใหญ่จะอยู่อาศัยอย่างเดียว (75.82%) ที่เหลือบางส่วนจึงใช้ค้าขายไปในตัว ที่ผ่านมาผู้คนจะไม่ค่อยได้มีการปรับปรุงที่อยู่อาศัย (59.34%) และยังไม่มีการที่จะปรับปรุงในอนาคต (59.34%) รวมทั้ง ไม่มีแนวคิดที่จะย้ายออกจากชุมชนไปอยู่ที่อื่น (83.52%) นอกจากนั้น มีแนวโน้มว่าลูกหลานจะสืบทอดการอาศัยอยู่ในบ้านต่อไป (86.81%) (จากผลการตอบแบบสอบถาม, 2555)

แผนที่ 6.4 การวิเคราะห์เชิงพื้นที่ของกลุ่มชุมชนย่านประตูชัย (ผู้วิจัย, 2555)

ผู้คนในกลุ่มชุมชนจะประกอบอาชีพหลากหลาย เช่น ค้าขาย ผลิตสินค้างานฝีมือที่สืบทอดมา (ทำและขายโรตีสายไหม) รับจ้าง รับราชการ ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม ฯลฯ ส่วนใหญ่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจในระดับปานกลาง ผู้คนในกลุ่มชุมชนนี้มีวิถีชีวิตภายใต้ความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ เพื่อนบ้านที่รู้จักคุ้นเคยมีความเป็นกันเอง จากการใช้พื้นที่หน้าบ้านเพื่อกิจกรรมส่วนตัว เช่น ซักผ้าตากผ้า เลี้ยงสัตว์ ประกอบอาหาร รับประทานอาหาร ตลอดจนการส่งข่าวสารที่บอกต่อๆ กัน และรับทราบกันทั่วทั้งชุมชน การให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจและการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นทางการจึงมีสูง ส่วนใหญ่มีวัด มัสยิดเป็นศูนย์กลางทางสังคมและเป็นพื้นที่สาธารณะที่ใช้พบปะ นั่งเล่น เดินเข้าสู่ตัวบ้าน ชายของ ในชีวิตประจำวันผู้คนทั้งสองฝั่งจะมีความสัมพันธ์กันด้วยกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจ เช่น การประกอบพิธีกรรม การเดินทาง การค้าขาย นอกจากนี้ ยังมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี จากการมีสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น เครื่องใช้ไฟฟ้า รถจักรยานยนต์ รถยนต์ ฯลฯ ส่วนแผนและนโยบายของภาครัฐและท้องถิ่นก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้ผู้คนมีความเป็นอยู่ที่ดี เช่น การพัฒนาด้านสาธารณูปโภคสาธารณูปการให้มีขึ้นอย่างครบถ้วน เช่น สร้างและซ่อม ถนน ทางเดิน เก็บขยะ ไฟฟ้า แสงสว่าง การส่งเสริมอาชีพให้คนในชุมชน การช่วยเหลืองบประมาณด้านน้ำท่วมในการปรับปรุงอาคารบ้านเรือน การดูแลด้านสุขภาพอนามัย และการศึกษาของเยาวชน เป็นต้น (จากผลการตอบแบบสัมภาษณ์, 2555)

6.1.3 ชุมชนชุมชนในละแวกใกล้เคียงที่รวมกลุ่มกันเพื่อพึ่งพากันแล้วมีองค์ประกอบไม่ครบถ้วนต้องพึ่งพาชุมชนอื่นทั้งในระยะใกล้และไกลเสมอจึงสามารถดำรงอยู่ได้ หรือ **กลุ่มชุมชนที่ดำรงอยู่ได้โดยต้องพึ่งพาชุมชนอื่นเสมอ** ได้แก่ “กลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา”

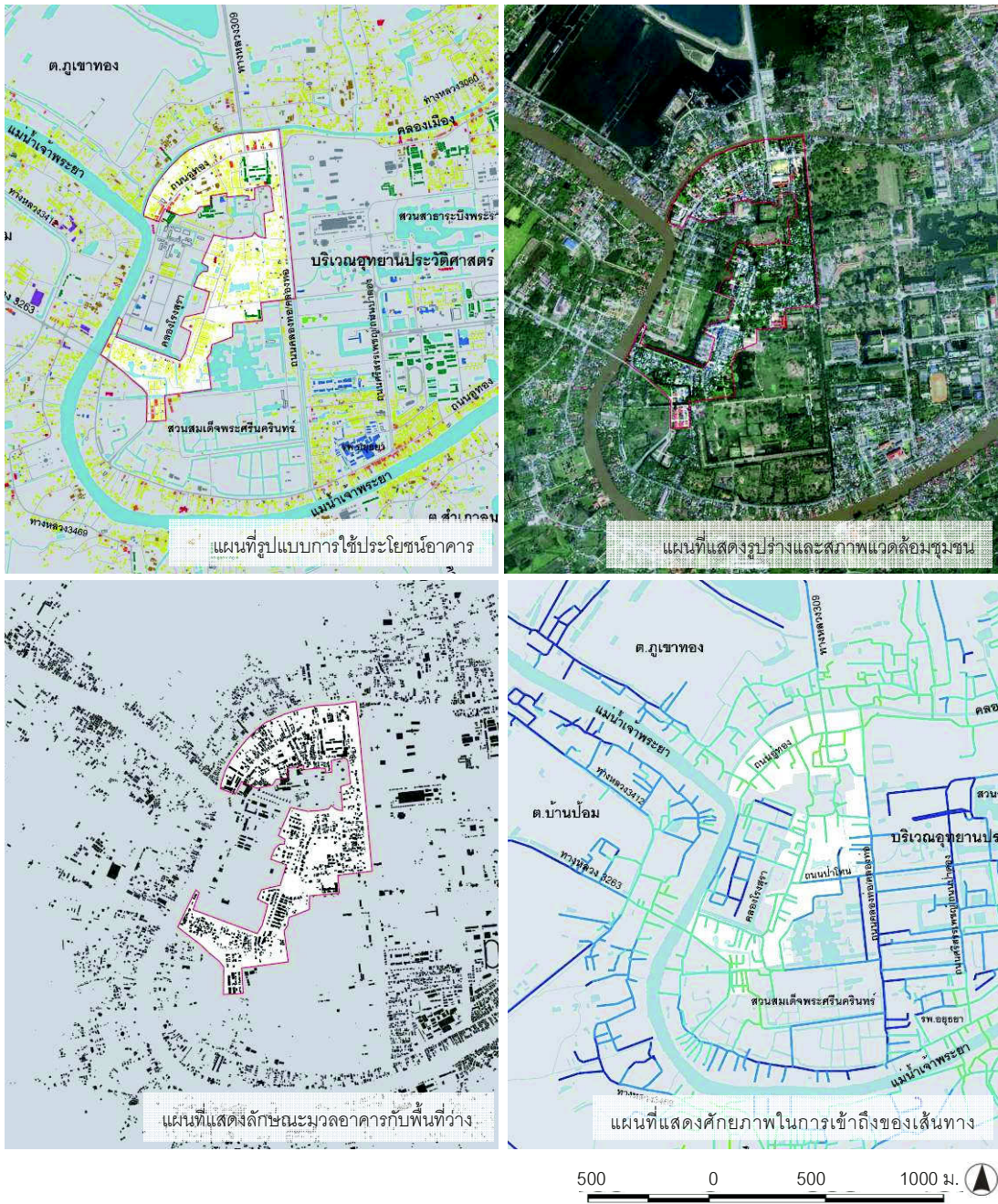
กลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา ตั้งอยู่ทางด้านตะวันตกของเกาะเมือง ประกอบด้วย 9 ชุมชน⁶ มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 5,906 คน มีจำนวนบ้านเรือน 1,383 หลัง ครอบคลุมพื้นที่ 0.62 ตารางกิโลเมตร (มีสมาชิกในบ้านเฉลี่ยหลังละ 4 คนและเฉลี่ย 9,526 คนต่อ ตร.กม.) โดยอยู่ในพื้นที่เขตการปกครองของเทศบาลนครศรีอยุธยาทั้งหมด พื้นที่บริเวณนี้เคยเป็นที่ตั้งโรงงานต้มกลั่นสุราและโรงกลั่นแอลกอฮอล์ แต่เนื่องจากอยู่ในพื้นที่นครประวัติศาสตร์ จึงต้องย้ายออกตั้งแต่ปี พ.ศ.2540 บริเวณพื้นที่โรงงานได้ถูกปรับปรุงแล้วโอนเป็นที่ราชพัสดุ ส่วนบ้านพักของพนักงาน กรมธนารักษ์ได้เป็นผู้นำดำเนินการให้เช่า โดยยังคงให้ผู้เช่าได้อยู่อาศัยต่อมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีบ้านพักประมาณ 205 หลังคาเรือน จึงเรียกบริเวณนี้ว่า “ชุมชนโรงงานสุรา” นอกจากนั้น พื้นที่ได้ถูกจัดให้รองรับชุมชนที่ถูกรื้อย้ายมาจากที่อื่น ซึ่งได้ดำเนินการในช่วงปี 2538-2544 บริเวณนี้จึงประกอบด้วยกลุ่มบ้านเรือนที่ถูกโยกย้ายมา

⁶ ได้แก่ ชุมชนคลองท้อ /ชุมชนสรรพสามิต /ชุมชนพระนอน /ชุมชนโรงงานสุรา /ชุมชนวัดตึกหมู่1/ ชุมชนท่าवासูกรีหมู่2 /ชุมชนท้ายกรม /ชุมชนคลองกล้วย /และชุมชนหน้าพระตำหนัก (จากผลการวิเคราะห์ในระดับพื้นที่รวม, 2554)

จากที่อื่น กลุ่มบ้านพักพนักงานโรงงานสุราและกลุ่มบ้านเรือนที่อาศัยอยู่เดิม (ฉันทพร ประเสริฐ, สมบัติ อรุณเกษม, สัมภาษณ์, 27 ธันวาคม 2554) กลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา จึงมีลักษณะเฉพาะของการเป็น “ย่านพักอาศัย” ที่ผสมผสานผู้คนจากหลากหลายที่มาและมีอายุการตั้งถิ่นฐานเพียง 10-50 ปี รวมทั้ง อยู่ในพื้นที่ที่ถูกจำกัดขอบเขตการขยายตัวมากกว่าทุกกลุ่มชุมชน ด้วยพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ขนาดใหญ่

กลุ่มชุมชนครอบคลุมพื้นที่เฉพาะในเกาะเมืองทางตะวันตก ไม่ติดแม่น้ำ ยกเว้น ชุมชนท่าวาสุกรีและชุมชนวัดตึกที่อยู่ติดคลองเมืองทางด้านเหนือ และมีคลองโรงสุรา ซึ่งเป็นคลองขุดที่ดึงน้ำมาจากแม่น้ำเจ้าพระยาเพื่อใช้ในกิจการขนส่งสุราในอดีต ปัจจุบันไม่มีการใช้งาน ลักษณะฐานพื้นที่ของกลุ่มชุมชนนี้เป็นรูปร่างอิสระไปตามสภาพพื้นที่ บางบริเวณเป็นที่ลุ่มจึงไม่มีบ้านเรือน บางบริเวณมีบ้านเรือนค่อนข้างหนาแน่น กระจุกตัวอยู่ภายในขอบเขตเฉพาะตามที่ภาครัฐกำหนดไว้ โดยเกาะตัวอยู่ริมถนนอุทง ถนนคลองท่อ และถนนซอยที่ตัดสู่ชุมชน รวมทั้งกระจายไปยังพื้นที่ด้านใน ด้วยถนนซอยปลายตันที่มีระยะสั้นๆ ภายในกลุ่มชุมชน มีเพียงศูนย์กลางชุมชนระดับย่าน ได้แก่ ศูนย์แพทย์ (สาขาวัดตึก) โรงเรียนประถมและมัธยม (โรงเรียนประตู่ชัยและโรงเรียนสรรพสามิตบำรุง) วัดสำคัญ (วัดตึกและวัดวรโพธิ์) ส่วนร้านค้า มีเพียงร้านของชำหน้าบ้าน ร้านอาหารตามสั่ง รวมทั้งมีตลาดนัดขนาดเล็กในละแวกชุมชน ซึ่งขายเฉพาะช่วงเย็น ส่วนพื้นที่นั่งเล่นหรือออกกำลังกายในระดับย่านไม่มีในพื้นที่ ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้ ได้รองรับการใช้งานเฉพาะผู้คนภายในกลุ่มชุมชนเท่านั้น ในภาพรวมกลุ่มชุมชนกลุ่มนี้ เป็นกลุ่มที่มีองค์ประกอบที่จำเป็นในชีวิตประจำวันไม่ครบถ้วน (จากผลการวิเคราะห์, 2554)

ลักษณะที่อยู่อาศัยมีทั้งที่เป็นบ้านเดี่ยว เรือนแถว บ้านแถว สภาพที่อยู่อาศัยจะค่อนข้างเสื่อมโทรม บางหลังมีรั้วรอบขอบชิด เนื่องจากบ้านแต่ละหลังส่วนใหญ่จะรั้วขอบเขตที่อยู่อาศัยของตนเองตั้งแต่แรกที่มีการเข้ามาอยู่ในชุมชน รวมทั้งมีข้อจำกัดในการขยายตัวของอาคารมากกว่ากลุ่มชุมชนอื่นๆ ทั้งหมด จึงทำให้การโยกย้ายเข้ามาอยู่อาศัยเพิ่มขึ้นในบริเวณนี้มีน้อย อาคารจึงไม่กระจุกตัวจนหนาแน่นเท่าบริเวณกลุ่มชุมชนกลุ่มอื่น แต่ถ้ามีการขยายตัวของบ้านเรือนจะต่อเนื่องไปยังพื้นที่ด้านในหรือด้านหลังถัดไปจากอาคารเดิม พื้นที่ว่างส่วนใหญ่อยู่ที่ถนน ทางเดิน บริเวณศาสนสถานที่ใช้คนใช้พักผ่อน พบปะกัน การวางตัวอาคารจะหันด้านหน้าออกสู่เส้นทางหลักของชุมชน ส่วนมวลอาคารจะมีขนาดเล็กเกาะตัวกันกระจายอยู่ในพื้นที่ ประปรายกับมวลอาคารขนาดใหญ่ของวัดตึก โรงเรียนประตู่ชัย และโรงเรียนบริหารธุรกิจอยุธยา รวมทั้งเรือนแถวในชุมชนโรงงานสุรา ซึ่งมีขนาดรองลงมา นอกจากนั้นจึงเป็นมวลขนาดเล็กของบ้านพักอาศัย ส่วนพื้นที่ว่างจะเป็นที่โล่งและพื้นที่ลุ่มน้ำซึ่งกระจายอยู่ในพื้นที่ชุมชน ตลอดจน พื้นที่ว่างในโรงเรียนและวัด ในภาพรวมเป็นมวลอาคารที่วางตัวไม่เป็นระเบียบ ทั้งแบบที่กระจุกตัวและกระจายตัว ยกเว้นในชุมชนที่ถูกโยกย้ายมา ชุมชนสรรพสามิตและโรงงานสุราที่การวางตัวจะเป็นระเบียบสม่ำเสมอ โดยอยู่ในทางทิศใต้ของกลุ่มชุมชน (จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม, 2553)

แผนที่ 6.5 การวิเคราะห์เชิงพื้นที่ของกลุ่มชุมชนย่านโรงสุรา (ผู้วิจัย, 2555)

ผู้คนในกลุ่มชุมชนบางส่วนย้ายมาจากที่อื่น (56.90%) ร่วมกับคนดั้งเดิมในพื้นที่ จึงมีบางส่วนที่ทราบประวัติความเป็นมาของเมืองประวัติศาสตร์ (51.72%) การมีสังคมที่เป็นเครือญาติเป็นเหตุผลหลักที่ทำให้เลือกอาศัยอยู่ในชุมชนแห่งนี้ (34.48%) และเป็นพื้นที่ที่มีทำเลดี เดินทางสะดวกเหมาะสำหรับอยู่อาศัยและประกอบอาชีพ (18.97%) รวมทั้ง เห็นว่าเป็นเมืองประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่า

(17.24%) และค่าใช้จ่ายด้านที่อยู่อาศัยไม่แพง (15.52%) ผลกระทบหรือข้อจำกัดในการดำเนินชีวิต จากความเป็นเมืองประวัติศาสตร์ได้ส่งผลกระทบต่อผู้คนเพียงบางส่วน (43.10%) ที่ดินที่อาศัยอยู่มีทั้งการเป็นเจ้าของที่ดินเอง (50%) และเช่าที่ดิน (34.48%) รวมทั้งอาศัยอยู่โดยไม่มีเอกสารสิทธิ์ (15.52%) โดยสร้างบ้านเป็นของตัวเอง (72.41%) และเช่าอยู่ (27.59%) บ้านเรือนจึงมีอายุได้เพียงกันตั้งแต่ไม่เกิน 10 จนกระทั่งมากกว่า 50 ปี เป็นสัดส่วนสูงสุด (25.86%) รองลงมาอยู่ในช่วง 41-50 ปี (20.69%) บ้านส่วนใหญ่จะสร้างโดยผสมผสานระหว่างไม้กับคอนกรีต (74.14%) คอนกรีตทั้งหลัง (13.79%) ส่วนที่เหลือจึงเป็นบ้านไม้ (12.07%) ตัวบ้านจะมีระเบียง (79.31%) รวมทั้งมีรั้วบ้าน (65.52%) ภายในบ้านส่วนใหญ่จะอยู่อาศัยอย่างเดียว (70.69%) และค้าขายไปด้วย (29.31%) ที่ผ่านมาผู้คนจะไม่ค่อยได้มีการปรับปรุงที่อยู่อาศัย (75.86%) และยังไม่มีการที่จะปรับปรุงในอนาคต (51.72%) รวมทั้ง ไม่มีแนวคิดที่จะย้ายออกจากชุมชนไปอยู่ที่อื่น (79.31%) นอกจากนี้ มีแนวโน้มว่าลูกหลานจะสืบทอดการอาศัยอยู่ในบ้านต่อไป (70.69%) (จากผลการตอบแบบสอบถาม, 2555)

ลักษณะทางสังคมโดยทั่วไป ผู้คนในกลุ่มชุมชนจะประกอบอาชีพหลากหลาย โดยเฉพาะรับจ้าง ค้าขายเล็กๆ น้อยๆ ผลผลิตสินค้างานฝีมือที่สืบทอดมา (ทำหินทรายแกะสลัก) รับจ้าง รับราชการ ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม ฯลฯ ผู้คนส่วนใหญ่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจในระดับค่อนข้างต่ำ มีหนี้สินจากการกู้ยืมทั้งในและนอกระบบ ผู้คนในกลุ่มชุมชนนี้มีวิถีชีวิตภายใต้ความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ เพื่อนบ้านที่รู้จักกันบางส่วน และบางส่วนมาจากต่างพื้นที่ จึงต่างคนต่างอยู่ ในชุมชนที่มีกลุ่มเพื่อนบ้านรู้จักคุ้นเคยจะมีความเป็นกันเอง เห็นจากการใช้พื้นที่หน้าบ้านทำกิจกรรมส่วนตัว เช่น ซักผ้า ตากผ้า เลี้ยงสัตว์ ประกอบอาหาร รับประทานอาหาร สังสรรค์ วางของใช้ ตลอดจนการส่งข่าวสารที่บอกต่อกัน และรับทราบกันทั่วทั้งชุมชน ในบางโอกาสจึงให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมทางสังคม เศรษฐกิจ หรือการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นทางการ โดยส่วนใหญ่จะให้ความสนใจมุ่งเน้นในเรื่องปากท้องเป็นสำคัญ ส่วนการจับจ่ายสินค้าที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน โดยปกติจะซื้อที่ร้านค้าหรือตลาดนัดในชุมชน และบางครั้งจึงเดินทางไปซื้อที่ตลาดเจ้าพรหมและตลาดหัวรอ ส่วนแผนและนโยบายของภาครัฐและท้องถิ่น เป็นส่วนสำคัญมากที่ทำให้ผู้คนสามารถดำรงอยู่ได้ จากหลายๆ โครงการที่ภาครัฐได้ให้การสนับสนุน โดยเฉพาะการจัดการเรื่องที่อยู่อาศัยให้มีความมั่นคงมากขึ้น นอกจากนี้เป็นการพัฒนาด้านสาธารณูปโภคสาธารณูปการ เช่น สร้างและซ่อม ถนน ทางเดิน เก็บขยะ ไฟฟ้าแสงสว่าง การส่งเสริมอาชีพให้คนในชุมชน การช่วยเหลืองบประมาณด้านน้ำท่วมในการปรับปรุงอาคารบ้านเรือน การดูแลด้านสุขภาพอนามัย และการศึกษาของเยาวชน เป็นต้น (จากผลการตอบแบบสัมภาษณ์, 2555)

6.2 เจ็อนไขปัจจยเฉพาะที่เกยวข้องกับการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ในแต่ละประเภท

จากผลการวิเคราะห์มีข้อค้นพบที่ชัดเจนว่า การดำรงอยู่เชิงพื้นที่ในแต่ละประเภท มีบางปัจจยสำคัญ ส่งผลให้กลุ่มชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ ได้แก่ (1) ปัจจยรูปแบบโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง (2) ปัจจยวิถีชีวิตกฎเกณฑ์ทางสังคมและเครือข่ายกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจ (3) ปัจจยประเภทและบทบาทผู้คน (4) ปัจจยแผนนโยบายของภาครัฐและท้องถิ่น โดยมีรายละเอียดดังนี้

6.2.1 ปัจจยรูปแบบโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างที่เกยวข้องกับการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชน

โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างเป็นปัจจยสำคัญในเชิงพื้นที่ โดยเป็นปัจจยเริ่มต้นที่เอื้อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ กล่าวคือ โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างภายในกลุ่มชุมชนที่เชื่อมโยงกันอย่างทั่วถึงและสัมพันธ์กับโครงข่ายการสัญจรโดยรวมของเมืองอย่างเป็นระบบ จะมีศักยภาพในการเข้าถึงจากพื้นที่โดยรอบ สามารถเหนี่ยวนำให้ภายในกลุ่มชุมชนนั้นๆ เกิดกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจที่ครบถ้วนและสอดคล้องกับศักยภาพในการเข้าถึงของพื้นที่ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญในการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชน โดยเส้นทางสัญจรและพื้นที่ว่างในแต่ละกลุ่มชุมชน มีรายละเอียดดังตารางที่ 6.1

ตารางที่ 6.1 รูปแบบโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างภายในกลุ่มชุมชนในแต่ละประเภท

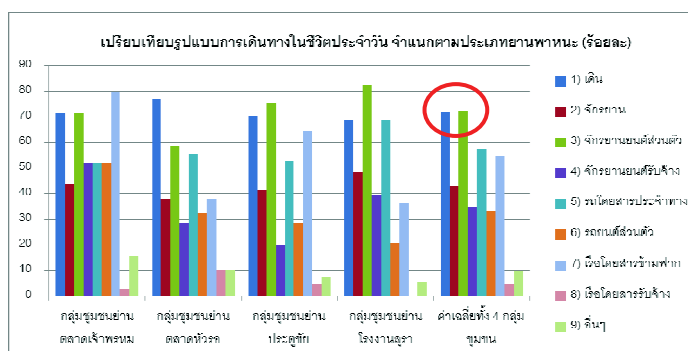
รูปแบบโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะ	กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ	กลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม	กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย	กลุ่มชุมชนย่านโรงสุรา
รูปแบบโครงข่ายการสัญจร				
ทางบก				
ถนนสายหลัก	ทางหลวง 309	ทางหลวง 309 ทางหลวง 3053	-	-
ถนนสายรอง	ถนนอุททอง	ถนนอุททอง ถนนโรจนะ	ถนนอุททอง	ถนนอุททอง
ถนนสายย่อย	ทางหลวง 3060 ถนนป้ามะพร้าว ถนนซอย	ทางหลวง 3469 ทางหลวง 3477 ถนนซอย	ทางหลวง 3469 ถนนคลองท่อ ถนนศรีสรรเพชญ์ ถนนซอย	ถนนคลองท่อ ถนนป่าไทร ถนนซอย
ทางน้ำ				
แม่น้ำ	แม่น้ำลพบุรี	แม่น้ำป่าสัก	แม่น้ำเจ้าพระยา	-
ลำคลอง	คลองเมือง	-	-	-
สะพาน (จำนวน)				
สะพานคนเดิน	7 สะพาน	-	-	-
สะพานคนเดิน /รถจักรยานยนต์	1 สะพาน	-	-	-
สะพานรถยนต์	4 สะพาน	1 สะพาน	-	-

ตารางที่ 6.1 รูปแบบโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างภายในกลุ่มชุมชนในแต่ละประเภท

รูปแบบโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะ	กลุ่มชุมชน ย่านตลาดหัวรอ	กลุ่มชุมชน ย่านตลาดเจ้าพรหม	กลุ่มชุมชน ย่านประตูชัย	กลุ่มชุมชน ย่านโรงสุรา
ท่าเรือข้ามฟากแม่น้ำ				
คนข้าม	4 ท่า	5 ท่า	4 ท่า	-
รถจักรยานยนต์ข้าม	-	-	1 ท่า	-
รูปแบบพื้นที่สาธารณะที่ใช้สัญจร (นอกจากถนน-แม่น้ำ)				
	ลานโรงเรียน ลานวัด / มัสยิด ที่ว่างระหว่างบ้าน พื้นที่ริมน้ำ	ลานวัด/ศาลเจ้า ที่ว่างระหว่างบ้าน	ลานโรงเรียน ลานวัด / มัสยิด ที่ว่างระหว่างบ้าน พื้นที่ริมน้ำ	ลานวัด ที่ว่างระหว่างบ้าน
สถานที่เปลี่ยนรูปแบบการสัญจรที่สำคัญในพื้นที่				
	-	ท่ารถประจำทาง สถานีรถไฟ	-	-

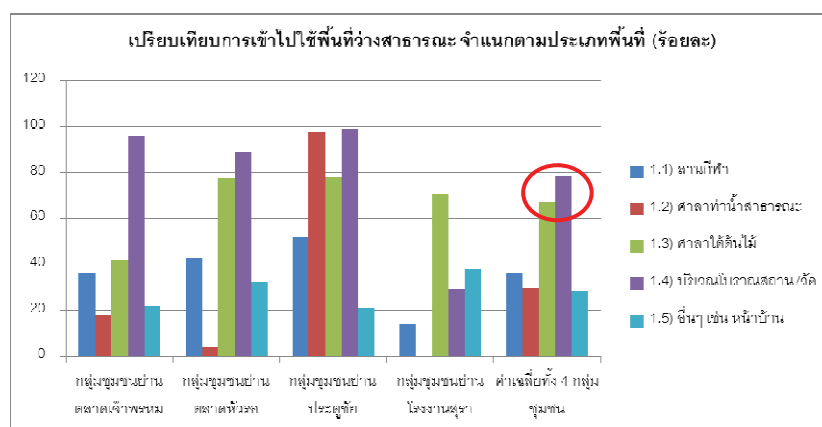
ที่มา : จากผลการวิเคราะห์ข้อมูล, 2555

จากตารางแสดงเส้นทางสัญจรและพื้นที่ว่างที่มีอยู่จริงในพื้นที่ จึงนำไปสู่การวิเคราะห์ลักษณะการเข้าไปใช้พื้นที่ของผู้คนแต่ละประเด็น จากแบบสอบถามและใช้เทคนิคการวิเคราะห์ทางสถิติอธิบายเปรียบเทียบเชิงปริมาณและความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรในแต่ละกลุ่ม ซึ่งสะท้อนถึงลักษณะการดำรงอยู่ของชุมชนนั้นๆ โดยเห็นได้ชัดว่า ในภาพรวมผู้คนนิยมใช้การเดินทางเท้าและจักรยานยนต์ในการเดินทาง นอกนั้น เป็นการโดยสารรถประจำทางและการใช้เรือโดยสารข้ามฟาก โดยในทุกๆ กลุ่มจะใช้รถจักรยานยนต์ส่วนตัวในการเดินทางในสัดส่วนที่สูง ซึ่งเป็นลักษณะของยานพาหนะขนาดเล็กที่เดินทางได้คล่องตัว ส่วนยานพาหนะขนาดใหญ่ มีเพียงกลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหมที่ใช้รถยนต์ส่วนตัวมากที่สุด เป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้คนในชุมชนส่วนใหญ่นิยมเดินทางในรูปแบบที่ผสมผสาน ทั้งการเดินเท้า การต่อรถ ต่อเรือ ซึ่งเป็นการเดินทางที่เสียค่าใช้จ่ายน้อย รวดเร็วและสะดวก เนื่องจากไม่ต้องคำนึงถึงพื้นที่จอดรถที่เป็นข้อจำกัดของพื้นที่เกาะเมืองอย่างมาก (แผนภูมิที่ 6.1)

แผนภูมิที่ 6.1 เปรียบเทียบรูปแบบการเดินทางในชีวิตประจำวันของผู้คนในกลุ่มชุมชนทั้ง 4 กลุ่ม

ส่วนเรือโดยสารข้ามฟากแม่น้ำ ยังคงมีผู้นิยมใช้เดินทางกันในทุกๆ กลุ่มชุมชน (64.06%) แต่มีกลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุราที่มีสัดส่วนน้อยที่สุด (37.93%) (จากผลการวิเคราะห์แบบสอบถาม, 2555) นอกจากการใช้พื้นที่ว่างสาธารณะเพื่อการสัญจรแล้ว ผู้คนยังใช้พื้นที่เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจมากที่สุด โดยเฉพาะในพื้นที่บริเวณโบราณสถาน/ ศาสนสถาน และศาลาใต้ต้นไม้ในชุมชน เนื่องจากเป็นพื้นที่ในละแวกบ้านที่จะพบเจอคนรู้จัก ได้มีการพบปะพูดคุย และบางส่วนใช้เป็นเส้นทางลัดไปยังที่ต่างๆ (แผนภูมิที่ 6.2)

แผนภูมิที่ 6.2 เปรียบเทียบการเข้าไปใช้พื้นที่ว่างสาธารณะของผู้คนในกลุ่มชุมชนทั้ง 4 กลุ่ม

ส่วนพื้นที่อื่นๆ จะเป็นพื้นที่ที่บ้านผู้นำ ศาลาประชาคม โรงเรียนละแวกบ้าน อาคารราชการ (81.68%, 73.71%, 54.96%, 50.43%) ตามลำดับ เนื่องจากผู้คนในชุมชนมีความคุ้นเคยกับการเข้าไปใช้พื้นที่ นอกจากนั้น ส่วนใหญ่เห็นด้วยกับการจัดให้พื้นที่โบราณสถาน ได้เอื้อให้ผู้คนในละแวกใกล้ๆ ได้เข้าไปใช้ประโยชน์มากขึ้น (54.17%) (จากผลการวิเคราะห์แบบสอบถาม, 2555)

ผลการวิเคราะห์ในระดับพื้นที่รวมและระดับพื้นที่เฉพาะ ประกอบกับข้อมูลโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง ได้แสดงให้เห็นชัดเจนว่า การดำรงอยู่ในแต่ละประเภท เป็นผลมาจาก “รูปแบบและลักษณะการเชื่อมต่อ” ของโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างที่แตกต่างกัน กล่าวคือ

กลุ่มชุมชนที่สามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่ม กรณีกลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ มีลักษณะโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง ประกอบด้วยรูปแบบเส้นทางสัญจรที่หลากหลาย ทั้งถนนในระดับต่างๆ รวมทั้งแม่น้ำลพบุรีและคลองเมือง โดยเชื่อมโยงพื้นที่ชุมชนสองฝั่งด้วยสะพานและท่าเรือที่มีจำนวนมากและหลายระดับ ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นเส้นทางหรือพื้นที่ที่เอื้อสำหรับการสัญจรด้วยยานพาหนะขนาดเล็กและการเดินเท้าในแบบต่างๆ จึงสามารถเห็นยวนำให้ผู้อยู่ในชุมชนเข้าไปใช้งานได้มากขึ้น

เนื่องจากเข้าถึงได้ง่ายและสะดวก เสมือนเป็นทางลัด เป็นผลต่อเนื่องให้โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างในกลุ่มชุมชนนี้มีการประสานเชื่อมต่อกันอย่างหนาแน่นทั่วถึงและสัมพันธ์กับระบบโครงข่ายทั้งหมดของเมือง

จึงอาจกล่าวได้ว่า โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างในกลุ่มชุมชนนี้ มีการฝังตัวอยู่ในระบบโดยรวมของเมืองได้ดีและมีประสิทธิภาพ จึงเอื้อให้ผู้คนสามารถเข้าถึงและผ่านพื้นที่ได้อย่างอิสระ เนื่องจากความหลากหลายของศักยภาพการเข้าถึงที่แตกต่างกัน ทั้งบริเวณที่มีศักยภาพในการเข้าถึงต่ำและบริเวณที่มีศักยภาพในการเข้าถึงสูง จากรูปแบบและลักษณะการเชื่อมต่อของโครงข่ายภายในพื้นที่ที่สามารถรองรับการเดินทางในระดับชุมชนและกลุ่มชน รวมทั้งมีศักยภาพในการรองรับได้ในระดับเมือง

กลุ่มชุมชนที่สามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่ม กรณีกลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม ลักษณะโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง ประกอบด้วยเส้นทางสัญจรที่มีถนนสายรองและสายย่อยที่รองรับยานพาหนะขนาดใหญ่ ทั้งรถยนต์ รถจักรยานยนต์ พื้นที่ชุมชนสองฝั่งแม่น้ำป่าสักเชื่อมโยงกันด้วยสะพานปรีดีธำรงซึ่งเป็นสะพานคอนกรีตขนาดใหญ่ และท่าเรือข้ามฟากซึ่งมักถูกใช้เพื่อเดินทางไปยังสถานีรถไฟ นอกจากนี้ ในพื้นที่ยังประกอบด้วยท่ารถโดยสารประจำทางระดับเมือง ที่สามารถเดินทางไปยังพื้นที่โดยรอบทั้งต่างอำเภอและต่างจังหวัด ในภาพรวมของพื้นที่ในกลุ่มชุมชนนี้จึงเป็นลักษณะการสัญจรด้วยยานพาหนะขนาดใหญ่ที่มีความเร็ว ปะปนไปกับการสัญจรด้วยการเดินเท้าและยานพาหนะขนาดเล็กของคนในชุมชน มีพื้นที่สาธารณะที่เอื้อให้สัญจรแบบเส้นทางลัดได้น้อยมาก ทำให้โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างไม่เชื่อมโยงกันอย่างทั่วถึงและเป็นระบบ ส่วนปัจจัยที่เอื้อให้ชุมชนนี้สามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มนั้นเป็นผลมาจากปัจจัยเชิงเศรษฐกิจสังคมที่จะทำการวิเคราะห์ต่อไป

จึงอาจกล่าวได้ว่า โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างในกลุ่มชุมชนนี้ ไม่ได้เชื่อมต่อกันอย่างทั่วถึงและเป็นระบบ จึงไม่มีความหลากหลายของศักยภาพการเข้าถึง ส่วนใหญ่เป็นการสัญจรของยานพาหนะขนาดใหญ่ที่มีความเร็ว แต่อยู่เส้นทางที่มีศักยภาพในการเข้าถึงต่ำ เนื่องจากลักษณะและการเชื่อมต่อของเส้นทาง รวมทั้ง จุดเปลี่ยนรูปแบบการสัญจร ที่สามารถรองรับการเดินทางในระดับเมือง เช่น สะพานขนาดใหญ่ ท่ารถโดยสารประจำทางของเมือง เป็นต้น

กลุ่มชุมชนที่ดำรงอยู่ได้โดยพึ่งพาชุมชนอื่นในบางครั้ง กรณี กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย ลักษณะโครงข่ายประกอบด้วยเส้นทางสัญจรที่หลากหลาย ทั้งถนนและแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งมีท่าเรือข้ามฟากเชื่อมโยงเส้นทางและพื้นที่สองฝั่งแม่น้ำเข้าด้วยกัน นอกจากนี้ ยังมีพื้นที่สาธารณะในแบบต่างๆ (ลานโรงเรียน ลานวัด / มัสยิด ที่ว่างระหว่างบ้าน พื้นที่ริมน้ำ) ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นเส้นทางหรือพื้นที่ที่เอื้อสำหรับการสัญจรด้วยยานพาหนะขนาดเล็กและการเดินเท้า ที่สามารถเหนี่ยวนำให้ผู้คนในชุมชนเข้าไปใช้งานได้อย่างสาธารณะ เนื่องจากเข้าถึงได้ง่ายและสะดวก เป็นผลต่อเนื่องให้โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่สาธารณะในกลุ่มชุมชนได้มีการเชื่อมต่อกันอย่างทั่วถึง แต่กระจุกอยู่เฉพาะในบริเวณพื้นที่ริมน้ำใกล้ท่าเรือ ส่วนพื้นที่ถัดออกมาจะเป็นถนนสายรอง สายย่อยที่มีการสัญจรของยานพาหนะ

ขนาดใหญ่และวิ่งเร็วที่วิ่งผ่านไปยังพื้นที่ชุมชนอื่นๆ โดยรวมจึงไม่มีศักยภาพภาพในการเหนี่ยวนำให้เข้าถึงได้ในระดับสูงเท่ากลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ แต่กลุ่มชุมชนนี้มีปัจจัยในเชิงเศรษฐกิจสังคมที่สนับสนุนให้กลุ่มชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ควบคู่กับปัจจัยในเชิงพื้นที่

จึงอาจกล่าวได้ว่า โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างในกลุ่มชุมชนนี้ มีการเชื่อมต่อกันอย่างทั่วถึง แต่ยังไม่สามารถฝังตัวอยู่ในระบบโดยรวมของเมืองได้ดี จึงไม่มีความหลากหลายในศักยภาพการเข้าถึงที่แตกต่างกันมากนัก โดยพบว่า เป็นบริเวณที่มีศักยภาพในการเข้าถึงต่ำ ผสมผสานไปกับบริเวณที่มีศักยภาพในการเข้าถึงค่อนข้างสูงของลักษณะเส้นทางที่รองรับยานพาหนะขนาดเล็กและการเดินเท้า จึงสามารถรองรับการเดินทางในระดับชุมชนและกลุ่มชุมชน

กลุ่มชุมชนที่ดำรงอยู่ได้โดยต้องพึ่งพาชุมชนอื่นเสมอ กรณี กลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา ลักษณะโครงข่ายประกอบด้วยถนนอุโมงค์ที่ผ่านทางเข้าออกของพื้นที่กลุ่มชุมชน ส่วนภายในบริเวณกลุ่มชุมชน มีถนนสายย่อยและซอยเชื่อมโยงเส้นทางและพื้นที่เข้าด้วยกัน ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นเส้นทางหรือพื้นที่ที่เอื้อสำหรับการสัญจรด้วยยานพาหนะทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็ก แต่เส้นทางมีจำนวนน้อยมากจนไม่สามารถเชื่อมโยงถึงกันได้อย่างเป็นระบบ เนื่องจาก กลุ่มชุมชนถูกกีดขวางจากพื้นที่โบราณสถาน พื้นที่ลุ่มน้ำท่วมขัง และพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์อย่างมาก

จึงอาจกล่าวได้ว่า โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างในกลุ่มชุมชนนี้ ไม่ได้เชื่อมต่อกันอย่างทั่วถึงและเป็นระบบ เนื่องจากเส้นทางสัญจรส่วนใหญ่ในพื้นที่เป็นเส้นทางที่เข้าสู่ตัวบ้าน ที่มีลักษณะเป็นถนนซอยปลายตันสายสั้นๆ จึงไม่สามารถกระจายการสัญจรให้เกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพด้วยการมีศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ที่หลากหลาย โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างในพื้นที่จึงสามารถรองรับการเดินทางได้เพียงภายในชุมชนและกลุ่มชุมชน

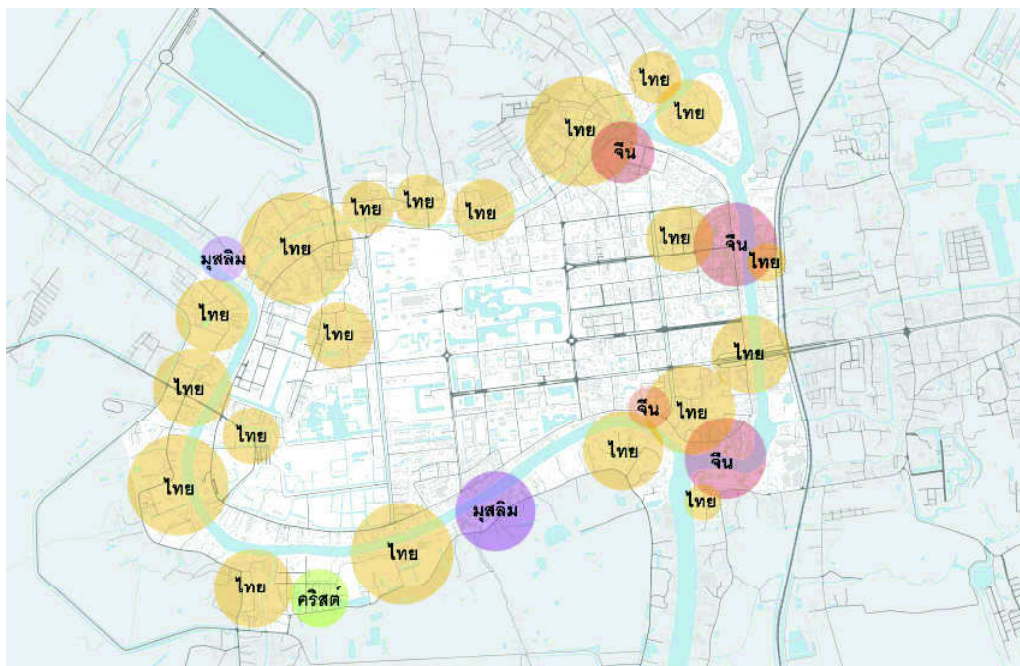
สรุปได้ว่า โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ เป็นผลมาจากความหลากหลายของรูปแบบและลักษณะของเส้นทางหรือพื้นที่ ซึ่งได้เอื้อให้ผู้คนได้เข้าไปใช้งาน ทำให้พื้นที่บริเวณนั้น มีชีวิตชีวาจากการไหลเวียนของผู้คน โดยพื้นที่สาธารณะในชุมชน เช่น พื้นที่ลานวัด โรงเรียน ฯลฯ ที่เอื้อให้สามารถเข้าถึงหรือเดินทางผ่านได้อย่างสาธารณะ จะทำให้โครงข่ายมีการเชื่อมต่อกันมากขึ้น ทำให้ระบบโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างของกลุ่มชุมชนนั้นๆ รวมทั้งระบบทั้งหมดของเมือง มีศักยภาพการเข้าถึงที่สูงขึ้นตามไปด้วย อย่างไรก็ตาม เส้นทางเหล่านี้ควรมีระดับและความหนาแน่นของการสัญจรที่สอดคล้องกับศักยภาพการเข้าถึงของพื้นที่ โดยเป็นผลมาจากลักษณะการเชื่อมต่อในแต่ละบริเวณและรูปแบบการสัญจรของเส้นทางในบริเวณนั้นๆ ซึ่งในพื้นที่ชุมชนบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา รูปแบบการเดินทางด้วยเท้า และยานพาหนะขนาดเล็กจะมีความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่และชีวิตประจำวันของผู้คนในชุมชนที่ต้องเปลี่ยนรูปแบบการสัญจร ทั้งทางน้ำและทางบกตามสภาพพื้นที่ในแต่ละบริเวณ ซึ่งผู้อยู่ในชุมชนส่วนใหญ่มักเลือกใช้ในการเดินทาง

6.2.2 ปัจจัยวิถีชีวิต กฎเกณฑ์ทางสังคมและเงื่อนไขเครือข่ายกิจกรรมทางสังคม เศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชน

วิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคม เป็นเงื่อนไขปัจจัยเฉพาะที่มีความเกี่ยวข้องและสนับสนุนให้เกิดการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชน โดยทำให้ทราบว่า ชุมชนต่างๆ มีชีวิตความเป็นอยู่ทัศนคติ ค่านิยม ระบบเครือข่าย แบบแผนอาชีพ สถานภาพทางเศรษฐกิจ ความเชื่อและกฎเกณฑ์ที่ยึดถือปฏิบัติ โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ประวัติศาสตร์ รวมทั้ง บุคคลที่เคารพนับถือและมีบทบาทต่อครอบครัวและชุมชนอย่างไรบ้าง ซึ่งทั้ง 4 กรณีศึกษา เป็นตัวแทนของการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ที่แตกต่างกันในแต่ละประเภท อย่างไรก็ตาม เนื่องจากในแต่ละกลุ่มชุมชนนั้นมีพื้นที่โบราณสถานหรือพื้นที่ประวัติศาสตร์ ซึ่งล้วนมีเอกลักษณ์และมีคุณค่าของความเป็นสถานที่ (place) เช่น วัด มัสยิด ศาลเจ้า โบสถ์ ตลาด ฯลฯ รวมทั้ง มีลักษณะการถูกกีดขวางทางกายภาพที่แตกต่างกัน จึงมีอิทธิพลทำให้ผู้คนอยู่อาศัยอยู่ในชุมชนต่างๆ ละแวกใกล้เคียงมีพื้นฐานทางสังคมในวิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่แตกต่างกัน

โดยในกลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุราจะได้รับอิทธิพลของกฎระเบียบในการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตมากที่สุด ตั้งแต่การถูกโยกย้ายออกจากพื้นที่เดิม ตลอดจน การเข้ามาอยู่ในชุมชนปัจจุบัน ซึ่งยังคงอยู่ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์ ผู้คนในกลุ่มชุมชนส่วนใหญ่จึงรู้สึกได้ถึง การถูกจำกัดโดยข้อกำหนดต่างๆ ของภาครัฐ (70.69%) ส่วนกลุ่มชุมชนอื่นๆ ไม่รู้สึกว่าอิทธิพลที่มีต่อการดำเนินชีวิต ทั้งกลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ (28.57%) กลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา (29.31%) และกลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม (43.12%) นอกจากนี้ ผู้คนส่วนใหญ่ในทุกกลุ่มชุมชนยังคงเห็นความสำคัญของพื้นที่ประวัติศาสตร์หรือโบราณสถานในการดำเนินชีวิต (88.02%) และมีความเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในเมืองประวัติศาสตร์จะช่วยให้มีความเป็นอยู่อย่างสงบสุข (89.84%) จึงมีการแสดงถึงความเคารพและปฏิบัติต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในเมือง (78.91%) เช่น การกราบไหว้ การทำบุญ ฯลฯ อย่างสม่ำเสมอ

การที่บริเวณเมืองประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ประกอบไปด้วยผู้คนหลากหลายเชื้อชาติ ศาสนาจึงมีวิถีชีวิต ระบบความคิด ความเชื่อ ตลอดจนกฎเกณฑ์ทางสังคมที่แตกต่างกันไปในแต่ละกลุ่ม ซึ่งมักอยู่ในชุมชนหรือบริเวณที่เป็นกลุ่มพวกเดียวกัน ในพื้นที่ศึกษาสามารถจำแนกผู้คนออกเป็นกลุ่มต่างๆ ได้จากศาสนสถานที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ ได้แก่ กลุ่มคนไทย กลุ่มคนไทยมุสลิม กลุ่มคนไทยนับถือศาสนาคริสต์ และกลุ่มคนไทยเชื้อสายจีน ในพื้นที่ชุมชนจึงมีผู้คนที่มีความเชื่อสายเดียวกันหรือเป็นญาติพี่น้องอาศัยอยู่ร่วมกัน ดังที่ผลการวิเคราะห์ได้ชี้ให้เห็นว่า ผู้คนเลือกอาศัยอยู่ในพื้นที่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา เนื่องจากการมีสังคมเครือญาติหรือคนรู้จักที่สนิทอยู่มากที่สุด (46.61%) ทั้งในกลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ (57.94%) กลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม (36.70%) กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย (50.55%) และกลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา (34.48%) สามารถแสดงตำแหน่งได้ ดังแผนที่ 6.6

แผนที่ 6.6 แสดงตำแหน่งของกลุ่มคนเชื้อชาติศาสนาต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่บริเวณบริเวณเกาะเมือง

ลักษณะที่แตกต่างกันของเชื้อชาติ ศาสนาของผู้คนเหล่านี้ มีประเด็นสำคัญที่อธิบายได้ว่า กลุ่มคนไทยมุสลิมและกลุ่มคนไทยนับถือศาสนาคริสต์จะเกาะกลุ่มกันอย่างมาก โดยจะอาศัยอยู่เฉพาะในบริเวณที่เป็นกลุ่มเดียวกัน ส่วนกลุ่มคนไทยเชื้อสายจีนอาจพบว่าส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในบริเวณที่เป็นตลาด ทั้งตลาดเจ้าพรหมและตลาดหัวรอ ซึ่งพบว่ามีศาลเจ้า รวมทั้งบริเวณป้อมเพชร นอกจากนี้ กลุ่มคนไทยจะอาศัยอยู่ทั่วไปในพื้นที่เกาะเมืองบริเวณโดยรอบวัดต่างๆ โดยคนไทยที่นับถือศาสนาคริสต์จะอาศัยอยู่เป็นกลุ่มใหญ่ในหมู่ 10-11 ใกล้วัดนักบุญยอแซฟ (การเก็บข้อมูลภาคสนาม, 2553) ส่วนในกลุ่มคนไทยมุสลิมบริเวณหัวแหลมที่อยู่ในกลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ เป็นกลุ่มมุสลิมที่มีเชื้อสายแขกเปอร์เซีย ส่วนมุสลิมบริเวณกลุ่มชุมชนบ้านประตู่ชัยจะเป็นกลุ่มมุสลิมที่มีเชื้อสายแขกตานี ซึ่งจะมีความเคร่งครัดมาก ในยุคปัจจุบันชาวมุสลิมหัวแหลมจะมีการปรับตัวให้เข้ากับความเป็นคนไทยอย่างมาก โดยจะเห็นได้จากการใช้ภาษาไทยในการเรียกชื่อพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย รวมทั้งมีการไหว้ หรือแม้แต่การแต่งกายในแบบเฉพาะที่แทบจะไม่พบในชุมชน แต่มุสลิมบริเวณประตู่ชัยยังคงยึดมั่นในธรรมเนียมปฏิบัติของศาสนาในแบบดั้งเดิมอย่างเคร่งครัด โดยสังเกตได้จากการแต่งกายในวันปกติที่ชาวมุสลิมในพื้นที่จะแต่งกายตามหลักอิสลามที่ปกปิดส่วนต่างๆ ของร่างกายทั้งผู้หญิงและผู้ชายดำเนินชีวิตอยู่ในชุมชน (เรียบเรียงเมืองมั่งคั่ง, สัมภาษณ์, 21 มิถุนายน 2553)

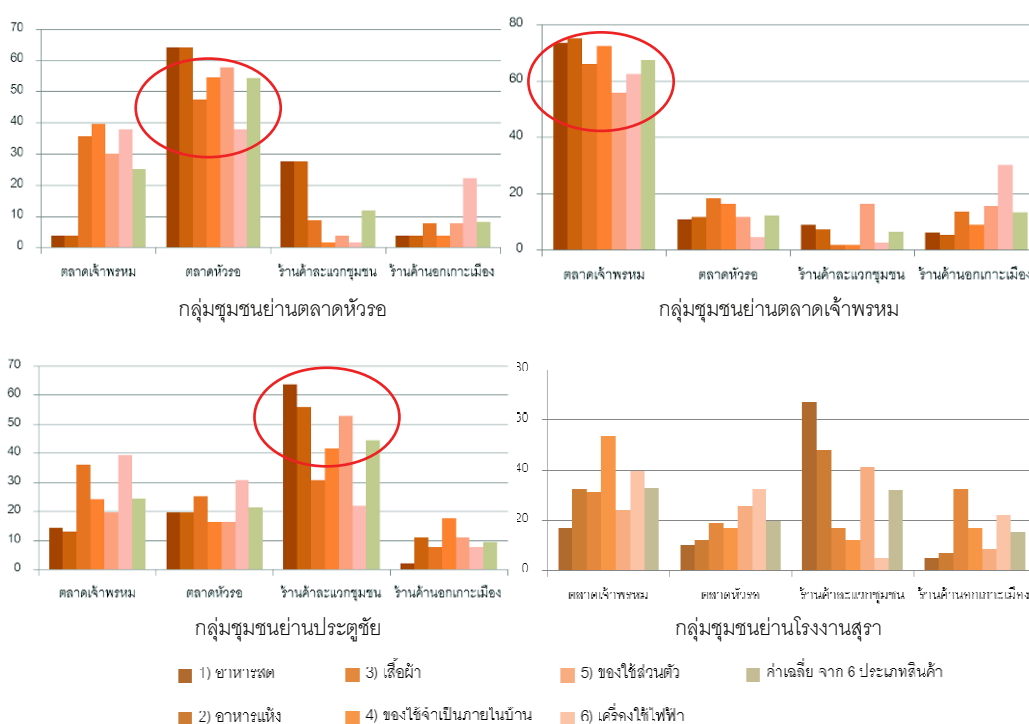
ลักษณะที่แตกต่างกันของเชื้อชาติศาสนายังสัมพันธ์กับลักษณะเชิงพื้นที่ โดยพบว่าชาวมุสลิมในชุมชนหัวแหลมที่ผู้คนได้มีการปรับตัวให้เข้ากับสังคมไทยมากขึ้น ผู้คนเหล่านี้จะมีการไปมา

หาอยู่กับคนไทยในชุมชนใกล้เคียงมากกว่าชาวมุสลิมแถบประจวบฯ ส่งผลให้พื้นที่ในกลุ่มชุมชนเกิดเส้นทางและพื้นที่ว่างที่ผู้คนใช้สัญจรเพื่อพบปะกันในละแวกบ้านเชื่อมต่อกันเป็นโครงข่ายภายในกลุ่มชุมชนมากกว่าแถบประจวบฯที่ผู้คนมักไปมาหาสู่กันอยู่ภายในชุมชน ซึ่งสังเกตได้ว่าพื้นที่ภายในชุมชนเหล่านี้จะมีกลุ่มเส้นทางที่กระจุกตัวอยู่หนาแน่นเฉพาะในชุมชนหรือในกลุ่มคนพวกเดียวกัน และมักเป็นเส้นทางสิ้นสุดอยู่ภายในชุมชนแบบถนนปลายตัน แต่ในภาพรวมของกลุ่มชุมชนแล้ว ไม่ได้มีสถานเป็นระบบเดียวกัน ปรากฏเห็นชัดทั้งในชุมชนที่มีชาวมุสลิมอาศัยอยู่แถบประจวบฯและในชุมชนชาวคริสต์

นอกจากนั้น ภายใต้วิถีชีวิตที่มีข้อจำกัดด้านพื้นที่ ได้ทำให้ผู้คนได้มีโอกาสพบปะเผชิญหน้ากันมากขึ้น จึงมีโอกาสในการช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกันด้วยความสมัครใจ ส่งผลให้เกิดแรงเกาะเกี่ยวกันขึ้นเป็นความผูกพันที่ผู้คนมีต่อกันและมีต่อชุมชนสูง (87.50%) ส่วนใหญ่มีความสนใจและอยากมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน (88.28%) และสนใจในความเป็นไปต่างๆ ที่เกิดขึ้น ต่างช่วยกันสอดส่องดูแลความปลอดภัยในชุมชน จึงทำให้ส่วนใหญ่มีความเห็นว่า ชุมชนมีความสงบสุขและปลอดภัย (77.08%) จนแทบจะไม่เคยประสบปัญหาทางสังคมในการอยู่อาศัยในชุมชน (16.15%) เนื่องด้วย การมีกติกาเฉพาะที่ในแต่ละชุมชนต่างเคารพ ยึดถือปฏิบัติร่วมกัน (79.17%) ทั้งอย่างเข้มงวดและยืดหยุ่น รวมถึงมีวิถีจัดการและลงโทษผู้ฝ่าฝืนกฎระเบียบของชุมชน ด้วยวิธีการต่างๆ ที่บุคคลนั้นๆ เลือกใช้ เช่น ตักเตือนกันเอง (52.34%) แจ้งผู้นำชุมชน (28.65%) ตลอดจนแจ้งตำรวจ (12.24%) เป็นต้น (จากผลการวิเคราะห์แบบสอบถาม, 2555) และในภาพรวมของชีวิตความเป็นอยู่เกี่ยวกับสถานภาพทางเศรษฐกิจของผู้คนส่วนใหญ่เห็นว่า รู้สึกภูมิใจและมีความรู้สึกมั่นคงในอาชีพที่ทำอยู่ (86.20%) โดยสถานภาพในครอบครัวพอกินพอใช้และไม่เป็นหนี้ (64.84%) แต่มีบางส่วนยังต้องกู้ยืม (20.83%) และผู้คนที่ส่วนหนึ่งมีเงินเหลือเก็บ (14.32%) (จากผลการวิเคราะห์แบบสอบถาม, 2555)

ด้วยข้อจำกัดด้านพื้นที่ ยังส่งผลต่อวิถีชีวิตผู้คนอีกประการหนึ่งที่สำคัญ เกี่ยวกับการจับจ่ายเลือกซื้อสินค้าของผู้คนในกลุ่มชุมชนต่างๆ โดยพบว่า มักนิยมเลือกซื้อสินค้าที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตในแหล่งที่อยู่ละแวกชุมชนเป็นส่วนใหญ่ ยกเว้น กลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุราจะกระจายไปยังสถานที่ต่างๆ ตามความสะดวกและตามประเภทสินค้า (ดังแผนภูมิ 6.3) (จากผลการวิเคราะห์แบบสอบถาม, 2555)

เปรียบเทียบแหล่งที่เลือกซื้อสินค้าในชีวิตประจำวัน จำแนกตามประเภทสินค้า (ร้อยละ)

แผนภูมิที่ 6.3 เปรียบเทียบแหล่งเลือกซื้อสินค้าในชีวิตประจำวันของผู้คนในกลุ่มชุมชนทั้ง 4 กลุ่ม

จากการวิเคราะห์เงื่อนไขปัจจัยวิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคม ทำให้ค้นพบว่าเงื่อนไขปัจจัยนี้ยังส่งผลให้เกิดเครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจอย่างมีนัยสำคัญ ดังนี้

กรณีแรก วิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคม เป็นเงื่อนไขปัจจัยให้เกิดเครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจเชิงพื้นที่ของผู้คน โดยมีจุดเริ่มต้นมาจากความไว้วางใจ ความสนิทสนมคุ้นเคยเป็นพื้นฐาน รวมทั้ง มีความผูกพันต่อชุมชน

กรณีที่สอง วิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคม เป็นเงื่อนไขปัจจัยให้เกิดเครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจเชิงพื้นที่ของผู้คน เนื่องจาก ข้อจำกัดบางประการในชีวิตจึงต้องรวมกลุ่มหรือสร้างเครือข่ายและกิจกรรมขึ้นเพื่อความอยู่รอดหรือเติมเต็มในสิ่งที่ขาดแคลน

เครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจ เป็นเงื่อนไขที่ทำให้ทราบว่า ชุมชนต่างๆ มีความสัมพันธ์หรือพึ่งพากันในทางสังคมและเศรษฐกิจอย่างไรบ้าง มีคุณลักษณะที่สื่อถึงคุณภาพในการดำรงอยู่อย่างไรเมื่อเปรียบเทียบกันทั้ง 4 ประเภทการดำรงอยู่ จากกรณีศึกษาทั้ง 4 กรณี ดังนี้

1) **เครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจเชิงพื้นที่ภายในชุมชน** ประกอบด้วย (1) กิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องเฉพาะตัวบุคคลหรือครอบครัว เช่น การพักผ่อนสังสรรค์ การจับจ่ายสินค้าอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวัน การติดต่อราชการกับกลุ่มผู้นำ เช่น ประธาน

ชุมชนหรือ อสม. ของชุมชน รวมทั้ง การออกกำลังกาย (2) เครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับสมาชิกคนอื่น ๆ ในชุมชน ภายใต้การรวม “กลุ่ม” ได้แก่ กลุ่มที่จัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการและจัดตั้งขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ กลุ่มที่จัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการมักจะได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐ เช่น เครือข่ายอสม. ทรัพยากรพัฒนาชุมชนเมือง : เครือข่ายกลุ่มอสม. ทรัพยากรอยุธยา (เพื่อพัฒนาที่อยู่อาศัยเพื่อผู้มีรายได้น้อย) โครงการกองทุนพัฒนาศักยภาพหมู่บ้านและชุมชน (SML) โครงการชุมชนพอเพียง (เพื่อสนับสนุนให้สมาชิกในชุมชนมีอาชีพ) เป็นต้น (เจริญ ชันธุจี, สัมภาษณ์, 19 มิถุนายน 2553)

จากการสอบถามความคิดเห็นของผู้คนในชุมชนเกี่ยวกับเครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจ พบว่า ในชุมชน ทุกกลุ่มชุมชนจะมีกิจกรรมต่างๆ ที่สมาชิกในชุมชนต้องมาทำร่วมกัน (100%) ซึ่งโดยส่วนใหญ่ผู้คนจะเห็นความสำคัญและให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมเหล่านี้ (89.06%) โดยจะยินดีเข้าร่วมเป็นสมาชิกหรือเป็นส่วนหนึ่งของการทำกิจกรรมดังกล่าว (67.19%) ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดจากความสนิทสนม คู่แค้น หรือมีความเกี่ยวข้องกันที่มีค่อนข้างสูง (72.40%) จึงได้รับทราบข่าวสาร การรวมกลุ่ม การทำกิจกรรมต่างๆ เป็นอย่างดี (92.45%) โดยเฉพาะวิธีการเดินบอกตามบ้านคนโดยกลุ่มผู้นำ (38.02%) จากหอกระจายข่าว/เสียงตามสายโดยกลุ่มผู้นำ (19.27%) และการโทรศัพท์แจ้งโดยตรงจากกลุ่มผู้นำชุมชน (13.80%) เช่นกัน นอกจากนี้ ทราบจากบอร์ดประชาสัมพันธ์จดหมายเวียน ตลอดจน ทราบจากเพื่อนบ้าน (จากผลการวิเคราะห์แบบสอบถาม, 2555)

2) เครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจเชิงพื้นที่ภายในกลุ่มชุมชนหรือย่าน กิจกรรมที่ผู้คนมักทำร่วมกันภายในกลุ่มชุมชนหรือย่าน พบว่าเป็นกิจกรรมทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับ ประเพณี วัฒนธรรม ศาสนา การรักษาพยาบาล การศึกษา ตลอดจนการผลิตสินค้าและประกอบอาชีพงานฝีมือ เป็นกิจกรรมที่ผู้คนต้องมาร่วมกันทำไม่เพียงภายในชุมชน แต่ยังเกี่ยวข้องกับชุมชนข้างเคียง โดยมีรายละเอียด ดังนี้

เครือข่ายและกิจกรรมทางศาสนา ความเชื่อ ประเพณีและเทศกาล เกิดจากตำแหน่งที่ตั้งของศาสนสถานเป็นตัวกำหนด กล่าวคือ ในบางชุมชนไม่มีวัด มัสยิด โบสถ์ หรือศาลเจ้า รวมทั้ง ศาสนสถานในชุมชนไม่สามารถประกอบพิธีกรรมบางอย่างได้ ผู้คนต้องเดินทางไปประกอบพิธีกรรมที่ศาสนสถานใกล้เคียง เกิดเป็นเครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเชิงพื้นที่ภายในกลุ่มชุมชน จากการสอบถามความคิดเห็นของผู้คนในชุมชนเกี่ยวกับเครือข่ายและกิจกรรมที่เกิดขึ้น พบว่า ผู้คนส่วนใหญ่ได้เข้าร่วมการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา (96.55%) และไปร่วมประกอบพิธีกรรมต่างๆ ตามประเพณีที่สืบทอดกันมา (84.11%) ซึ่งเป็นศาสนสถานที่อยู่ในละแวกเกาะเมือง (75.52%) มีบางส่วนที่จะไปศาสนสถานต่างอำเภอ (19.79%) (จากผลการวิเคราะห์แบบสอบถาม, 2555)

เครือข่ายและกิจกรรมทางราชการ ได้แก่ การรักษาพยาบาลที่มีระดับความเจ็บป่วยไม่มากและการศึกษาในระดับพื้นฐานของสมาชิกในครอบครัว จากการสอบถามความคิดเห็น

ของผู้คนในชุมชนเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลของสมาชิกในครอบครัว ส่วนใหญ่ผู้คนเลือกใช้บริการที่ศูนย์แพทย์ประจำพื้นที่ในกลุ่มชุมชนก่อน (48.44%) จากนั้นจึงไปใช้บริการที่โรงพยาบาลพระนครศรีอยุธยา (23.44%) โรงพยาบาลเอกชน (12.24%) และคลินิกใกล้บ้าน (11.72%) การเลือกสถานศึกษาในระดับประถมและมัธยมศึกษาของสมาชิกในครอบครัว ส่วนใหญ่จะเป็นสถาบันการศึกษาของภาครัฐ (64.06%) นอกจากนั้น จึงเป็นสถาบันทั้งของรัฐและเอกชน (19.79%) ที่อยู่ในพื้นที่ละแวกเกาะเมืองทั้งสิ้น

เครือข่ายและกิจกรรมการผลิตสินค้าและประกอบอาชีพ ภายในกลุ่มชุมชนจะมีการผลิตสินค้า งานฝีมือเป็นอาชีพ โดยทำด้วยกันเป็นกลุ่มหรือเป็นเครือข่าย ดังตารางที่ 6.2

ตารางที่ 6.2 แหล่งผลิตและจำหน่ายสินค้าพื้นเมืองในบริเวณกลุ่มชุมชน

กลุ่มชุมชน ย่านตลาดหัวรอ	กลุ่มชุมชน ย่านตลาดเจ้าพรหม	กลุ่มชุมชน ย่านประตูชัย	กลุ่มชุมชน ย่านโรงสุรา
ปลาตะเพียนใบลาน (ชุมชนหัวแหลม)	-	โรตีสายไหม (ชุมชนป่าตอง /ชุมชนบ้าน ประตูชัย /ชุมชนศรีสรรเพชญ์ / ชุมชนสวนสมเด็จ /ชุมชนวังไชย พัฒนา)	หินแกะสลัก (ชุมชนหน้าพระตำหนัก) ปลาตะเพียนใบลาน (ชุมชนวัดตึก) เครื่องลายคราม (ชุมชนหน้าพระตำหนัก)

ที่มา : จากผลการตอบแบบสัมภาษณ์, 2555

- เครือข่ายและกิจกรรมการผลิตปลาตะเพียนใบลาน แหล่งผลิตอยู่ในชุมชนหัวแหลมเกือบทั้งชุมชน ซึ่งเป็นชาวมุสลิม (ที่มีเชื้อสายแขกเปอร์เซีย) และชุมชนวัดตึกอีกเล็กน้อย การผลิตจะทำกันเป็นกลุ่ม แบ่งหน้าที่กันทำในแต่ละขั้นตอน ได้แก่ การผลิตชิ้นส่วนซึ่งประกอบด้วยหลายส่วนและการประกอบเป็นพวงปลา เนื่องจากช่วยให้งานเสร็จเร็วและได้ผลผลิตมากขึ้น แหล่งจัดจำหน่ายจะกระจายออกไปนอกชุมชน โดยมีแม่ค้ามารับซื้อและส่งไปขายในร้านขายของที่ระลึก ริมถนนอุทงบริเวณสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์เรื่อยมาถึงบริเวณหัวแหลม ในบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ รวมทั้ง นำไปขายที่กรุงเทพฯ แหล่งวัตถุดิบ เป็นใบลานที่สั่งแม่ค้าจากอำเภอบางปะหัน นำมาส่งให้ที่ศาลาประชาคมของชุมชน มีลักษณะเป็นมัดจากนั้นชาวบ้านจะมาซื้อต่อ (เรียม เมืองมั่งคั่ง, สัมภาษณ์, 21 มิถุนายน 2553)

- เครือข่ายและกิจกรรมการผลิตโรตีสายไหม มีทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมเป็นคนทำขาย จะผลิตกันเป็นกลุ่มในครอบครัวและเครือญาติ สังเกตได้จากชื่อร้าน โดยแบ่งหน้าที่กันทำในแต่ละขั้นตอน แหล่งผลิตส่วนใหญ่จะอยู่ในชุมชนบ้านประตูชัยและในชุมชนละแวกใกล้ๆ ได้แก่ ชุมชนวังไชยพัฒนา ชุมชนป่าตอง รวมทั้งในชุมชนชาวไทยมุสลิมบางชุมชนฝั่งตรงข้ามที่อยู่นอกเกาะเมือง ส่วนแหล่งจัดจำหน่ายแหล่งใหญ่จะอยู่ในละแวกชุมชนริมถนนอุทงของในชุมชนบ้านประตูชัยและชุมชนวังไชยพัฒนา (ผลิตและจำหน่าย) และริมถนนศรีสรรเพชญ์ใกล้โรงพยาบาลพระนครศรีอยุธยา โดยเป็นชุมชนใกล้เคียง เช่น ชุมชนศรีสรรเพชญ์ ชุมชนสวนสมเด็จ มารับไปจำหน่ายต่อ

แหล่งวัตถุดิบ จะมีแม่ค้าคนกลางมาส่งสินค้าถึงหน้าร้าน ถ้าขาดวัตถุดิบอะไรก็สามารถโทรศัพท์สั่งได้
สินค้ามาจากตลาดเจ้าพระยาและตลาดที่กรุงเทพฯ (ยัง รุ่งอุทัย, สัมภาษณ์, 19 มิถุนายน 2553)

- เครือข่ายและกิจกรรมการผลิตหิ้นแกะสลัก จะเป็นการผลิตและจำหน่ายอยู่ที่บ้านซึ่งมีลักษณะเป็นหน้าร้าน ในชุมชนหน้าพระตำหนัก มีประมาณ 7 ร้าน หิ้นที่นำมาแกะสลัก ส่วนใหญ่จะสั่งซื้อมาจากจังหวัดนครราชสีมา มีลักษณะเป็นก้อน จากนั้นจึงนำมาแกะสลักเป็นรูปต่างๆ เช่น พระพุทธรูป เศียรพระพุทธรูป รูปเคารพ ฯลฯ กลุ่มลูกค้าส่วนใหญ่เป็นชาวต่างชาติจะมาเลือกซื้อด้วยตัวเองที่ร้านในชุมชน (น้อย พูนสุข, สัมภาษณ์, 21 กุมภาพันธ์ 2553)

- เครือข่ายและกิจกรรมการจำหน่ายเครื่องลายคราม จะเป็นการรับมาจำหน่ายต่อเพื่อเป็นของที่ระลึกอยู่ที่บ้านในชุมชนหน้าพระตำหนัก มีประมาณ 10 หลังและจำหน่ายในอุทยานประวัติศาสตร์ บริเวณปางช้าง เครื่องลายครามเป็นสินค้าที่รับมาจากเขตอ้อมน้อย กรุงเทพฯ (น้อย พูนสุข, สัมภาษณ์, 3 มีนาคม 2553)

3) เครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจเชิงพื้นที่ภายในเมือง กิจกรรมที่ผู้คนมักทำร่วมกันภายในเมือง พบว่า เป็นกิจกรรมทางสังคมและเศรษฐกิจที่เกี่ยวกับการจับจ่ายสินค้าอุปโภคบริโภคที่ซื้อไม่บ่อยนัก และการรักษาพยาบาลที่มีระดับความเจ็บป่วยรุนแรง เนื่องจากตำแหน่งที่ตั้งของตลาดและโรงพยาบาลในพื้นที่เกาะเมืองมีเพียงแห่งเดียว รองรับผู้คนทั้งพื้นที่

เครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในพื้นที่บริเวณต่างๆ ยังมีนัยยะที่เกี่ยวข้องกับลักษณะของโบราณสถานหรือพื้นที่ปิดล้อมประเภทต่างๆ ในชุมชน ดังนี้

(1) แม่น้ำ ลำคลอง แนวคลองโบราณและแหล่งน้ำ บริเวณชุมชนที่มีจุดเชื่อมต่อกันของสองฝั่งแม่น้ำ เช่น ท่าเรือข้ามฟาก จะเกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น การค้าขาย ส่วนบริเวณชุมชนที่มีท่าหน้า ศาลานั่งเล่นริมน้ำ ลานริมน้ำจะเกิดกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจ เช่น การพบปะ พุดคุย พักผ่อนและการค้าขายอาหารเครื่องดื่มของกินเล่น ตลอดจน การออกกำลังกาย

(2) ถนน ทางรถไฟ ชุมชนที่อยู่ริมถนนสายหลักและใกล้สถานีรถไฟ จะเกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น การค้าขายอาหารเครื่องดื่มสำหรับคนเดินทาง

(3) พื้นที่โบราณสถาน พื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ ที่เป็นที่ยอมรับของนักท่องเที่ยว จะเกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น การค้าขาย โดยเฉพาะของที่ระลึก

(4) อาคารสถานที่ราชการ ที่เอื้อให้ผู้คนทั่วไปสามารถเข้าออกพื้นที่ได้เกือบตลอดเวลาหรือมีกิจกรรมทางสังคมต่างๆ ภายในสถานที่นั้นๆ ได้แก่ มหาวิทยาลัยราชภัฏและโรงพยาบาล บริเวณชุมชนที่อาศัยอยู่โดยรอบจะเกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น การค้าขายสินค้าหลากหลาย การเปลี่ยนรูปแบบการสัญจร ส่วนสถานที่ราชการทั่วไปที่มีเวลาเปิดปิดจะพบว่าไม่มีกิจกรรมใดๆ เกิดขึ้นหรืออาจเกิดกิจกรรมการค้าขึ้นในช่วงกลางวัน โดยเฉพาะการขายอาหาร

(5) พื้นที่เอกชน เช่น โกดังและโรงงานเก่า อาคารสมัยใหม่ขนาดใหญ่ พบว่าอาจเกิดกิจกรรมการค้าแบบชั่วคราว เช่น รถเข็นขายของมาเกาะอยู่

(6) พื้นที่ศาสนสถานที่แทรกอยู่ในพื้นที่ชุมชน จะเกิดกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจที่นอกเหนือจากกิจกรรมทางศาสนาขึ้นอย่างหลากหลาย เช่น การสัญจร การพบปะ พูดคุย และการค้าขาย รวมทั้งในบางบริเวณจะมีกิจกรรมทางราชการเกิดขึ้นด้วย เช่น การจัดตั้งศูนย์แพทย์สาขาต่างๆ

จึงอาจสรุปได้ว่า พื้นที่โบราณสถานหรือพื้นที่ปิดล้อมที่เอื้อให้ผู้คนในละแวกชุมชนได้เข้าไปใช้งานได้อย่างอิสระจะเกิดขึ้นกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจขึ้นอย่างหลากหลาย ซึ่งสามารถเชื่อมโยงกับการวิเคราะห์ปัจจัยโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างได้ว่า ผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่มักนิยมเดินทางในรูปแบบที่ผสมผสาน โดยเฉพาะการเดินทาง ดังนั้น หากพื้นที่โบราณสถานและพื้นที่ปิดล้อมอื่นๆ ได้เปิดพื้นที่บางส่วน เพื่อให้ผู้คนที่อาศัยอยู่โดยรอบได้เข้าไปทำกิจกรรมทางสังคมบางอย่างได้ตามความเหมาะสม จะช่วยให้พื้นที่บริเวณนั้นเกิดความหนาแน่นจากการทำกิจกรรมโดยผู้คนมากยิ่งขึ้น ส่งผลต่อเนื่องให้ระบบสัญจรและพื้นที่ว่างมีการประสานเชื่อมต่อกันอย่างหนาแน่นและทั่วถึงมากยิ่งขึ้น

ผลการวิเคราะห์ปัจจัยวิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคมที่สัมพันธ์กับปัจจัยเครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของชุมชน สรุปได้ดังนี้

ลักษณะที่ 1 วิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคม ของกลุ่มชุมชนที่มีลักษณะเชิงพื้นที่ที่มีปัจจัยโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง ผสานกับระบบโดยรวมของเมืองได้ดี จะมีศักยภาพการเข้าถึงของเส้นทางที่หลากหลายแตกต่างกัน เอื้อให้ผู้คนสามารถเข้าถึงและผ่านพื้นที่ได้อย่างอิสระนั้น จะสัมพันธ์กับปัจจัยวิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคมที่พบว่า ผู้อยู่อาศัยในชุมชนจะมีชีวิตประจำวันที่ต้องไปมาหาสู่และพบปะเผชิญหน้ากับผู้เข้าร่วมในชุมชนอย่างใกล้ชิด จึงมีสัมพันธภาพที่แนบแน่นไม่เป็นทางการ ถ้อยทีถ้อยอาศัยมีน้ำใจช่วยเหลือกัน มีวิถีชาวบ้านและจารีตประเพณีควบคุมการดำเนินชีวิตและการใช้พื้นที่สาธารณะร่วมกัน เกิดเป็นความผูกพันกันภายในกลุ่มผู้คน โดยไม่แบ่งแยกเชื้อชาติศาสนา และมีความภาคภูมิใจในการอาศัยอยู่ในพื้นที่แห่งความเป็นเมืองประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่าและมีความศักดิ์สิทธิ์ ผู้อยู่ในชุมชนจึงมีกิจกรรมต่างๆ ทำร่วมกัน ทั้งกิจกรรมทางสังคมในรูปแบบงานเทศกาล ประเพณี พิธีกรรมงานเลี้ยงสังสรรค์ ฯลฯ และกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น การประกอบอาชีพงานฝีมือที่มีการแบ่งงานกันทำ ฯลฯ โดยสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษและผู้คนร่วมกันสร้างสรรคขึ้นด้วยความสมัครใจเป็นพื้นฐาน ประกอบกับความเกี่ยวข้องเป็นญาติพี่น้อง จึงทำให้กลุ่มชุมชนมีแรงเกาะเกี่ยวและมีคุณภาพของความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น เมื่อต้องร่วมกันทำกิจกรรมอย่างเป็นทางการจึงได้รับความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชนเป็นอย่างดี เนื่องจากมีความสนิทสนมคุ้นเคยกัน และแม้ว่าผู้คนจะมีเชื้อชาติศาสนาที่แตกต่างกัน ทั้งไทยพุทธ ไทยมุสลิมและไทยจีน แต่ในขณะเดียวกันต่างฝ่ายก็ได้ปรับตัวเข้าสู่ความเป็นกลางมาก

ขึ้น จนแทบไม่มีการแบ่งแยกความแตกต่างของเชื้อชาติหรือศาสนาในพื้นที่ จึงกล่าวได้ว่า การรวมกลุ่มทางสังคมเศรษฐกิจจึงเป็นสิ่งที่ช่วยรักษาให้โครงข่ายเชิงพื้นที่ในสังคมคงอยู่ ลักษณะเช่นนี้พบในกลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ

ลักษณะที่ 2 วิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคม ของกลุ่มชุมชนที่มีลักษณะเชิงพื้นที่ที่มีปัจจัยโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง ที่ไม่ได้สานและเชื่อมต่อกันอย่างทั่วถึงอย่างเป็นระบบ จึงไม่มีความหลากหลายในศักยภาพการเข้าถึงของเส้นทางมากนัก จึงไม่เอื้อให้ผู้คนสามารถเข้าถึงและผ่านพื้นที่ได้อย่างอิสระ สัมพันธ์กับปัจจัยวิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคมที่พบว่า ผู้อยู่อาศัยในชุมชนเพียงบางส่วนที่จะมีชีวิตประจำวันที่ต้องไปมาหาสู่และพบปะเผชิญหน้ากับผู้อยู่ร่วมในชุมชน บางส่วนจะไม่ค่อยรู้จักกันแม้จะเคยพบปะเห็นหน้าค่าตากันบ้าง โดยเฉพาะผู้ที่เข้ามาอาศัยในระยะหลัง การอยู่ร่วมในชุมชนอย่างใกล้ชิดและการมีสัมพันธภาพที่แนบแน่นไม่เป็นทางการ รวมทั้ง ความผูกพันของผู้คนในชุมชนจะมีน้อย แม้ว่าจะไม่มีความแตกต่างของเชื้อชาติศาสนาก็ตาม การดำเนินชีวิตจะมีลักษณะที่ต่างคนต่างอยู่ หรือเป็นไปในลักษณะเชิงเศรษฐกิจระหว่างผู้ซื้อ-ผู้ขาย เนื่องจากเป็นวิถีอาชีพของคนส่วนใหญ่ ความมีน้ำใจถ้อยทีถ้อยอาศัยช่วยเหลือกันจึงเกิดขึ้นตามโอกาส รวมทั้ง มีกติกาข้อตกลงร่วมกันแบบเข้มงวดในการควบคุมการดำเนินชีวิตและการใช้พื้นที่สาธารณะที่ถือปฏิบัติ จิตสำนึกร่วมและความภาคภูมิใจที่มีต่อพื้นที่ประวัติศาสตร์ก็ได้ลดน้อยลงไปด้วย เนื่องจากไม่ค่อยมีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่ โดยพบว่า ผู้คนบางส่วนจะนิยมไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่วัดในต่างอำเภอหรือต่างจังหวัดมากกว่าในเกาะเมือง โดยถือว่าการไปพักผ่อนในช่วงวันหยุด ยกเว้นคนที่อาศัยอยู่ดั้งเดิมจึงยังคงประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่วัดในเกาะเมืองใกล้บ้าน ส่วนการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน พบเพียงบางชุมชน โดยส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุและเด็ก ในภาพรวมกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นเป็นการดำเนินการของภาครัฐ ในรูปแบบงานเทศกาล งานประจำปี ฯลฯ ผู้อยู่ในชุมชนบางส่วนเท่านั้นที่เข้าร่วมกิจกรรม บางส่วนเข้าร่วมในฐานะผู้ประกอบการค้าภายในงาน จึงกล่าวได้ว่า เครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจ ทั้งระดับชุมชนและกลุ่มชุมชนมีน้อยมาก โดยกิจกรรมที่เกิดขึ้นได้เป็นผลมาจากผู้คนในชุมชนอื่นๆ ได้เข้ามาสร้างให้เกิดขึ้น ซึ่งถือเป็นเครือข่ายและกิจกรรมระดับเมืองที่ดำเนินอยู่บนโครงข่ายเชิงพื้นที่ นอกจากนั้น การที่ผู้คนมีเชื้อชาติศาสนาที่แตกต่างกัน ทั้งไทยพุทธ ไทยมุสลิมและไทยจีน โดยจะมีความเหนียวแน่นอยู่เฉพาะภายในกลุ่มพวกเดียวกัน แต่ในภาพรวมภายในกลุ่มจะแบ่งแยกออกจากกันอย่างชัดเจน เนื่องจากวิถีอาชีพของผู้คนที่ต้องค้าขาย ซึ่งอาจต้องแข่งขันกัน ลักษณะเช่นนี้พบในกลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม

ลักษณะที่ 3 วิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคม ของกลุ่มชุมชนที่มีลักษณะเชิงพื้นที่ที่มีปัจจัยโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง มีการเชื่อมโยงกันอย่างทั่วถึง แต่ยังไม่สานกันอย่างหนาแน่น จึงไม่สามารถฝังตัวอยู่ในระบบโดยรวมของเมืองได้ดีอย่างมีประสิทธิภาพ ได้สัมพันธ์กับปัจจัยวิถีชีวิตและ

กฎเกณฑ์ทางสังคมที่พบว่า ผู้อยู่อาศัยในชุมชนจะมีชีวิตประจำวันที่ต้องไปมาหาสู่และพบปะเผชิญหน้า กับผู้อยู่ร่วมในชุมชนอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะภายในชุมชนเดียวกัน เนื่องจาก ผู้อยู่อาศัยภายในกลุ่ม ชุมชนนี้ประกอบไปด้วยชาวไทยพุทธ ชาวไทยมุสลิมและชาวไทยนับถือศาสนาคริสต์ ผู้คนจึงมี สัมพันธภาพที่แนบแน่นไม่เป็นทางการ ถ้อยทีถ้อยอาศัยมีน้ำใจช่วยเหลือกันด้วยความรู้สึกการเป็นพวก พ้องเดียวกันโดยเฉพาะภายในชุมชน ในแต่ละชุมชนมีวิถีชาวบ้านและจารีตประเพณี ซึ่งเป็นแนวทาง เฉพาะของกลุ่มในการควบคุมการดำเนินชีวิตและการใช้พื้นที่สาธารณะร่วมกัน ส่วนหนึ่งเกิดจากสำนึก ร่วมและความผูกพันกันภายในกลุ่ม ส่วนหนึ่งมีกติกาข้อตกลงร่วมกันให้เกิดความเป็นกลุ่มก้อนเดียวกัน นอกจากนี้ ผู้คนจะมีความภาคภูมิใจในการอาศัยอยู่ในพื้นที่แห่งความเป็นเมืองประวัติศาสตร์ที่มีความ ศักดิ์สิทธิ์และยังคงยึดมั่นในการปฏิบัติต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างอ่อนน้อม กิจกรรมต่างๆ ที่ต้องทำร่วมกันในชุมชน ประกอบด้วยทั้งกิจกรรมทางสังคมในรูปแบบงานเทศกาล ประเพณี วัฒนธรรม พิธีกรรม งานเลี้ยง สังสรรค์ งานประจำปี ฯลฯ และกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น การประกอบอาชีพ ฯลฯ ซึ่งสืบทอดกันมาจาก บรรพบุรุษและที่ผู้คนร่วมกันสร้างสรรค์ขึ้นด้วยความสมัครใจเป็นพื้นฐาน ประกอบกับความเกี่ยวข้องเป็น ญาติพี่น้อง จึงทำให้มีแรงเกาะเกี่ยวและมีคุณภาพของความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นอยู่ภายในชุมชน การ ร่วมกันทำกิจกรรมอย่างเป็นทางการได้รับความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชนเป็นอย่างดี เนื่องจากมีความ สนิทสนมคุ้นเคยกัน จึงกล่าวได้ว่า การรวมกลุ่มทางสังคมเศรษฐกิจเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้โครงข่ายเชิง พื้นที่ในสังคมมีความสมบูรณ์ ลักษณะเช่นนี้พบในกลุ่มชุมชนย่านประตูชัย

ลักษณะที่ 4 วิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคม ของกลุ่มชุมชนที่มีลักษณะเชิงพื้นที่ที่มี ปัจจัยโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง ที่ไม่ได้ฝังตัวและเชื่อมต่อกันอย่างทั่วถึงอย่างเป็นระบบ เนื่องจาก พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นถนนซอยปลายตัน สายสั้นๆ ที่ใช้เป็นเส้นทางเข้าสู่ตัวบ้าน จึงไม่มีความหลากหลายใน ศักยภาพการเข้าถึงของเส้นทางที่แตกต่างกันมากนัก จึงไม่เอื้อให้ผู้คนสามารถเข้าถึงและผ่านพื้นที่ได้ อย่างอิสระ สัมพันธ์กับปัจจัยวิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคมที่พบว่า ผู้อยู่อาศัยในชุมชนเพียงบางส่วนที่ จะมีชีวิตประจำวันที่ต้องไปมาหาสู่และพบปะเผชิญหน้ากับผู้อยู่ร่วมในชุมชน บางส่วนจะไม่ค่อยรู้จักกัน โดยเฉพาะผู้ที่ถูกโยกย้ายมาจากที่อื่น การอยู่ร่วมในชุมชนอย่างใกล้ชิดและการมีสัมพันธภาพที่แนบแน่น ไม่เป็นทางการ จึงมีน้อยหรือมีเฉพาะในกลุ่มเครือญาติและเพื่อนบ้านที่พอจะรู้จักกัน แม้ว่าผู้คนส่วนใหญ่ จะไม่มีความแตกต่างทางเชื้อชาติศาสนา การดำเนินชีวิตจะมีลักษณะที่ต่างคนต่างอยู่ ความมีน้ำใจถ้อย ทีถ้อยอาศัยช่วยเหลือกันจะมีบ้างตามโอกาส การถือปฏิบัติจะมีกติกาข้อตกลงร่วมกันในการควบคุมการ ดำเนินชีวิตและการใช้พื้นที่สาธารณะร่วมกัน แต่ไม่เคร่งครัด และยังคงมีพื้นฐานวิถีชาวบ้านและจารีต ประเพณีในลักษณะที่เกิดจากสำนึกร่วม แต่มีความผูกพันกันน้อย เนื่องจากไม่ค่อยรู้จักแม้จะเคยพบปะ เห็นหน้าค่าตากันบ้าง นอกจากนี้ ยังมีความใกล้ชิดกับพื้นที่ประวัติศาสตร์มากกว่าชุมชนอื่นๆ เนื่องจาก เป็นพื้นที่แหล่งงาน แต่ไม่ได้มีความผูกพันที่อยู่บนพื้นฐานของความทรงจำที่มีมาจากอดีต ส่วนการทำ

กิจกรรมร่วมกันจะประกอบด้วยทั้งกิจกรรมทางสังคมในรูปแบบงานเทศกาล ประเพณี วัฒนธรรม พิธีกรรม งานเลี้ยงสังสรรค์ งานประจำปี ฯลฯ และกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น การประกอบอาชีพ ฯลฯ ซึ่ง สืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษและผู้คนร่วมกันสร้างสรรค์ขึ้น เพื่อเป็นโอกาสและช่องทางเพื่อสร้างความอยู่ รอด เนื่องจาก ผู้อยู่อาศัยในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะมีสถานภาพทางเศรษฐกิจและมีลักษณะอาชีพที่ไม่มั่นคง แต่บางส่วนยังคงมีความเกี่ยวข้องความเป็นญาติพี่น้องเพื่อนบ้านคนรู้จัก จึงทำให้มีแรงเกาะเกี่ยวและมี คุณภาพของความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นอยู่ภายในชุมชน การร่วมกันทำกิจกรรมอย่างเป็นทางการจึงได้รับความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชนเป็นอย่างดี จึงกล่าวได้ว่า การรวมกลุ่มทางสังคมเศรษฐกิจเป็นส่วน สำคัญที่ทำให้โครงข่ายเชิงพื้นที่ในสังคมมีความสมบูรณ์ ลักษณะเช่นนี้พบในกลุ่มชุมชนย่านโรงสุรา

6.2.3 ปัจจัยประเภทและบทบาทของผู้คนที่เกี่ยวข้องกับ การดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของ ชุมชน

จากผลการวิเคราะห์ปัจจัยโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง ซึ่งเป็นเงื่อนไขปัจจัยหลักที่ สำคัญในเชิงพื้นที่ประกอบกับผลการวิเคราะห์ปัจจัยวิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคมที่สัมพันธ์กับปัจจัย เครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ทางเศรษฐกิจสังคมของชุมชน พบว่า การดำรงอยู่ของชุมชนยังมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับปัจจัยประเภทและบทบาทของผู้คน โดยมี รายละเอียดดังนี้

จากการสอบถามผู้คนในชุมชน จากทั้ง 4 กลุ่ม พบว่า ในชุมชนมีบุคคลที่สมาชิกรับถือ ซึ่งส่วนใหญ่เห็นว่า คือ ผู้นำชุมชน (62.24%) โดยผู้นำเหล่านี้มีคุณลักษณะของความเป็นผู้นำที่ดี สมาชิก ส่วนใหญ่จึงมีความพึงพอใจ (58.59%) รวมทั้ง ยังมีความเห็นว่า กลุ่มผู้นำมีส่วนที่ทำให้ชุมชนสงบสุข (62.76%) นอกจากนี้ สมาชิกในชุมชนยังได้รับความช่วยเหลือในด้านต่างๆ จากผู้นำอย่างสม่ำเสมอ (70.83%) และยังเห็นด้วยว่า ผู้นำมีส่วนช่วยในการแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นและเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ ชุมชนเกิดการพัฒนาก็ดด้วย (79.69%) จึงเห็นได้ว่า ส่วนหนึ่งของการดำรงอยู่ของชุมชน เป็นผลมาจาก “ผู้นำชุมชน” ที่มีส่วนทำให้ชุมชนมีความสงบสุข ความเรียบร้อย และมีการพัฒนา

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิ ร่วมกับการวิเคราะห์ข้อมูลปฐมภูมิที่เป็นผลจากการ ตอบแบบสอบถามและการสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ ดังที่ได้อธิบายไป แล้วนั้น สามารถประมวลผลปัจจัยประเภทและบทบาทของผู้คนที่เอื้อให้เกิดการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ ได้ดังนี้

กรณีแรก ประเภทและบทบาทของผู้คน เป็นเงื่อนไขปัจจัยสนับสนุนผ่าน บทบาทต่างๆ ให้โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างให้ยังคงรักษาศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ในระดับที่ เหมาะสมไว้ กรณีที่โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างภายในกลุ่มชุมชน ได้สานอยู่ในระบบ โดยรวมของเมืองได้ดีและมีประสิทธิภาพ มีศักยภาพการเข้าถึงของเส้นทางที่หลากหลายแตกต่างกัน

เอื้อให้ผู้คนที่อยู่ในชุมชนและผู้มาเยือนสามารถเข้าถึงและผ่านพื้นที่ได้อย่างอิสระ สามารถเห็นยวนำให้ภายในกลุ่มชุมชนนั้นๆ เกิดกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจที่ครบถ้วนและสอดคล้องกับศักยภาพในการเข้าถึงพื้นที่ของโครงข่าย ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญในการดำรงอยู่ กลุ่มชุมชนเหล่านี้จึงสามารถดำรงอยู่ได้ โดยมีเงื่อนไขเชิงพื้นที่เป็นหลัก มีปัจจัยประเภทและบทบาทของผู้คน เป็นเงื่อนไขปัจจัยสนับสนุน

กรณีที่สอง ประเภทและบทบาทของผู้คน เป็นเงื่อนไขปัจจัยสนับสนุนผ่านบทบาทต่างๆ กรณีที่โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างภายในกลุ่มชุมชน ไม่ได้สานอยู่ในระบบโดยรวมของเมืองอย่างทั่วถึงอย่างเป็นระบบ จึงไม่มีความหลากหลายในศักยภาพการเข้าถึงของเส้นทาง จึงไม่เอื้อให้ผู้คนที่อยู่ในชุมชนและผู้มาเยือน มีการเข้าถึงและผ่านพื้นที่ได้อย่างอิสระ และไม่สามารถเห็นยวนำให้ภายในกลุ่มชุมชนนั้นๆ เกิดกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจที่ครบถ้วนและสอดคล้องกับศักยภาพในการเข้าถึงพื้นที่ของโครงข่าย ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญในการดำรงอยู่ กลุ่มชุมชนเหล่านี้สามารถดำรงอยู่ได้โดยมีประเภทและบทบาทของผู้คน เป็นเงื่อนไขปัจจัยสนับสนุนผ่านบทบาทต่างๆ (ตารางที่ 6.3) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 6.3 ประเภทและบทบาทผู้คนมีผลต่อการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชน

บทบาทในกลุ่มชุมชน ประเภท	กลุ่มชุมชน ย่านตลาดหัวรอ	กลุ่มชุมชน ย่านตลาดเจ้าพรหม	กลุ่มชุมชน ย่านประตูชัย	กลุ่มชุมชน ย่านโรงสุรา
ผู้อยู่ในชุมชน				
กลุ่มผู้นำชุมชน	○		○	○
หัวหน้ากลุ่มต่างๆ ในชุมชน	○		○	●
คณะกรรมการวัดผู้กำหนดการ ให้เช่าที่ดิน	○		○	
ผู้มีอาชีพค้าขาย		○		
สมาชิกในชุมชน	●		●	
ผู้มาเยือน				
เจ้าหน้าที่ภาครัฐ	○	●	○	●
องค์กรชุมชน				●
พ่อค้าผู้มีอาชีพค้าขาย		○		
ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวใน เมืองประวัติศาสตร์		●		
นักท่องเที่ยว	●	●	●	

● หมายถึง บทบาทหลัก

○ หมายถึง บทบาทรอง

● หมายถึง บทบาทเสริม

ที่มา : สรุปจากผลการวิเคราะห์, 2554

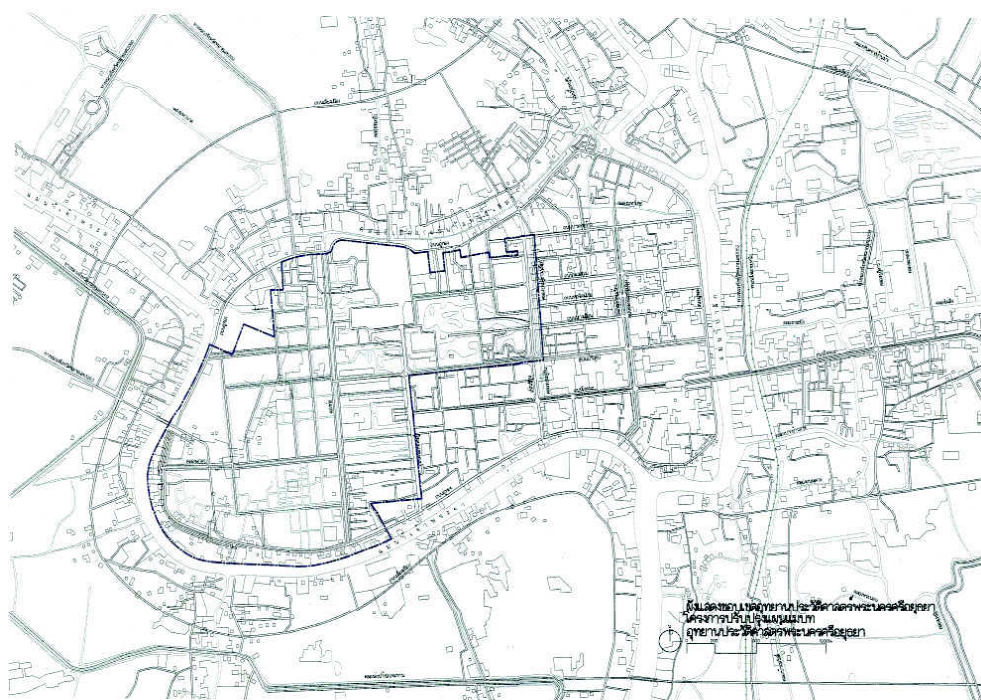
6.2.4 ปัจจัยแผนนโยบายของรัฐและท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของชุมชน

จากการวิเคราะห์**ปัจจัยบทบาทและประเภทของผู้คน** ทำให้พบว่า ปัจจัยภายนอกของ**ปัจจัยแผนนโยบายของรัฐและท้องถิ่น** ก็มีส่วนสำคัญในการเอื้อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้หรือไม่ได้เช่นกัน ซึ่งปัจจัยบทบาทและประเภทของผู้คน ได้เป็นผู้กำหนดแผนนโยบายต่างๆ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติ ใช้บังคับ ควบคุม ฯลฯ ชุมชนต่างๆ ในพื้นที่ โดยมีแผนนโยบายสำคัญที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

6.2.4.1 แผนแม่บทในการดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา จากการที่พื้นที่ที่มีความสำคัญจึงได้รับการขึ้นทะเบียนมรดกโลก จากคณะกรรมการมรดกโลก ในปี 2534 ว่า “เป็นสิ่งที่ยืนยันถึงหลักฐานของวัฒนธรรม หรืออารยธรรมที่ปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบันหรือว่าที่สาบสูญไปแล้ว” แผนแม่บทในการดำเนินการอนุรักษ์ จึงเป็นแผนนโยบายหลักที่กำหนดแนวทางการพัฒนาพื้นที่บริเวณเกาะเมือง ดำเนินการโดยกรมศิลปากร มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับหน่วยงานภาครัฐต่างๆ ทั้งจากส่วนกลางและท้องถิ่น ได้แก่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา กรมการศาสนา การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักผังเมือง กรมธนารักษ์ ฯลฯ รวมทั้งเกี่ยวข้องกับชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่โดยตรง แผนแม่บทนี้ ได้กำหนดให้มีการพัฒนา ปรับปรุงสภาพแวดล้อม ระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ การควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน ตลอดจน การท่องเที่ยว และมีแนวทางในการทำให้พื้นที่โบราณสถานกับชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันได้ เพื่อให้ยังคงเป็นเมืองประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปตามความเจริญของสังคมอีกด้วย (มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545)

แผนแม่บทฉบับนี้ ประกอบด้วย แผนแม่บทในระยะที่ 1 ได้เริ่มดำเนินการตั้งแต่ พ.ศ. 2538 สิ้นสุดใน พ.ศ. 2544 (มีระยะเวลาดำเนินการ 6 ปี) และระยะที่ 2 เป็นการวางแผนแม่บทต่อเนื่องกับระยะที่ 1 ตั้งแต่ พ.ศ. 2545 โดยกำหนดให้อุทยานประวัติศาสตร์มีเนื้อที่ตามราชกิจจานุเบกษา ครอบคลุมพื้นที่ 1,810 ไร่ ในบริเวณที่มีซากโบราณสถานมากที่สุด จากนั้นในปี 2540 กรมศิลปากรได้ประกาศกำหนดเขตที่ดินโบราณสถานเพิ่มเติม ซึ่งครอบคลุมเกาะเมืองและพื้นที่รอบนอกเกาะเมืองทุกด้านที่ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดี มีพื้นที่ประมาณ 3,000 ไร่ มีความเกี่ยวข้องกับชุมชนที่เคยอาศัยอยู่ ทางด้านตะวันตกถึงบริเวณกลางเกาะเมือง จึงได้ถูกโยกย้ายให้มาอาศัยอยู่ในพื้นที่ปัจจุบัน รวมทั้งครอบคลุมการจัดการพื้นที่และชุมชนบริเวณนอกเขตอุทยานประวัติศาสตร์ ในบริเวณย่านพาณิชย์กรรมและพักอาศัยแถบตลาดหัวรอ ตลาดเจ้าพรหม รวมถึงชุมชนที่อยู่โดยรอบเกาะเมืองในพื้นที่ศึกษาทั้งทางด้านเหนือ ด้านตะวันออก ด้านใต้และด้านตะวันตกอีกด้วย (กระทรวงวัฒนธรรม, 2555) โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ข้อกำหนดในการแบ่งเขตการใช้ที่ดิน ในแผนระยะที่ 1 มีความเกี่ยวข้องกับชุมชนในพื้นที่บริเวณเกาะเมืองปัจจุบัน จากข้อกำหนด “แผนการใช้ที่ดิน” ประเภทต่างๆ โดยรวมพื้นที่โรงงานสุรา (ได้ย้ายออกจากพื้นที่เมื่อ พ.ศ.2540) และพื้นที่บริเวณพระราชวังจันทน์เกษมและป้อมเพชรไว้ในแผนด้วย (แผนที่ 6.7)

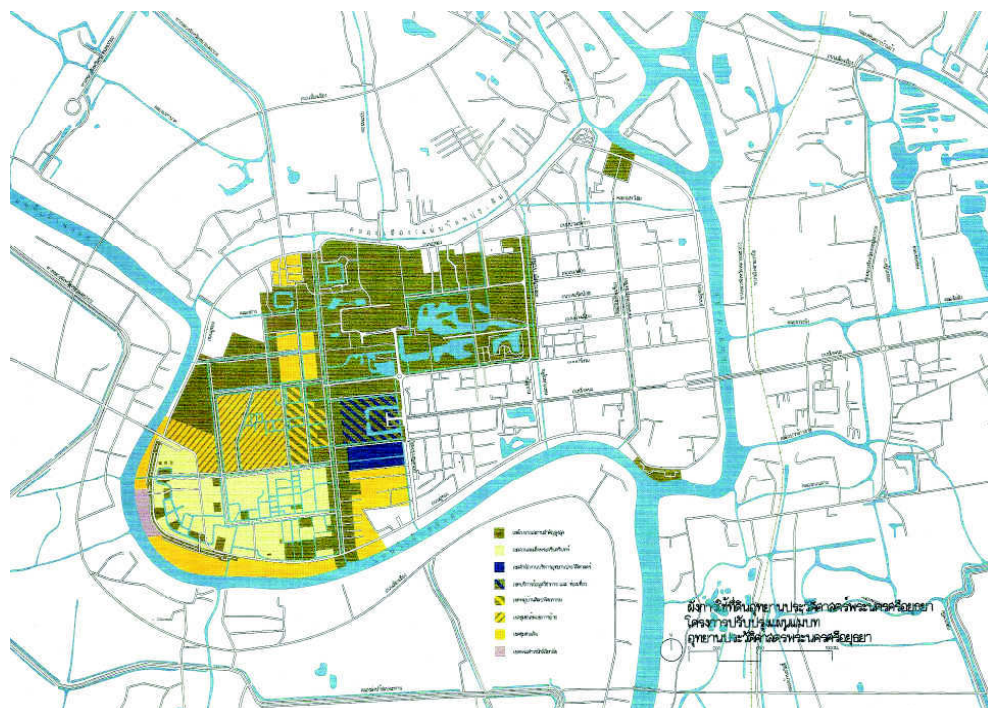
แผนที่ 6.7 แนวเขตอุทยานประวัติศาสตร์ ตามแผนแม่บทในระยะที่ 1 (กรมศิลปากร, 2537)

เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่เชื่อมโยงกับอุทยานประวัติศาสตร์ ในแผนการใช้ที่ดินได้กำหนดพื้นที่สำคัญไว้ 8 เขต ได้แก่ เขตโบราณสถานสำคัญสูงสุด เขตสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ เขตสำนักงานบริหารอุทยานประวัติศาสตร์ เขตบริการข้อมูลวิชาการและท่องเที่ยว เขตหมู่บ้านศิลปหัตถกรรม เขตชุมชนเดิม และเขตพระตำหนักสิริยาลัย (แผนที่ 6.8) ในเขตหมู่บ้านศิลปหัตถกรรม เขตชุมชนเดิม และเขตชุมชนใหม่เขตเขยการโยกย้าย เกี่ยวข้องกับชุมชนปัจจุบัน คือ

- เขตหมู่บ้านศิลปหัตถกรรม อยู่ในบริเวณด้านตะวันตกของเกาะเมือง เป็นพื้นที่รองรับการโยกย้ายชุมชน ซึ่งเดิมมีการผลิตงานหัตถกรรมดังกล่าว ออกจากแหล่งโบราณสถาน มาอยู่ในพื้นที่ที่กำหนดเพื่อให้เป็นกลุ่มของย่านชุมชนที่ผลิตงานศิลปหัตถกรรมรองรับการท่องเที่ยว และเป็น การนำรายได้มาสู่ชุมชน ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของชุมชนหน้าพระตำหนัก

- เขตชุมชนเดิม ส่วนใหญ่เป็นที่ดินของราษฎรที่มีเอกสารแสดงกรรมสิทธิ์ เช่น นส.3 และโฉนดที่ดิน ซึ่งอยู่ในตำแหน่งที่ไม่มีผลโดยตรงกับแผนงานฯ นี้ จึงสามารถให้คงอยู่ในพื้นที่เดิม แต่มีการควบคุมการใช้พื้นที่และควบคุมสิ่งก่อสร้าง โดยหากมีการก่อสร้าง แก้ไข ดัดแปลงหรือเปลี่ยนแปลงการใช้อาคารจะต้องผ่านการอนุมัติเห็นชอบจากกรมศิลปากรและเทศบาล ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของชุมชน ในกลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา (ชุมชนคลองท่อ ชุมชนสรรพสามิต ชุมชนพระนอน ชุมชนท่าวาสุกรี) และกลุ่มชุมชนย่านประตูชัย (ชุมชนศรีสรรเพชญ์ ชุมชนสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ บางส่วนของชุมชนบ้านประตูชัย ชุมชนวังไชยพัฒนาและชุมชนริมวัง)

- เขตชุมชนใหม่เขตเขยการโยกย้าย ในบริเวณนี้จะกำหนดให้เป็นพื้นที่รองรับการโยกย้ายกลุ่มคนทั่วไป เช่น ข้าราชการ พนักงานหรือผู้ประกอบการอาชีพทำสวนเดิม ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของชุมชน ในกลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา (ชุมชนทำยกรม ชุมชนคลองแกลบ บางส่วนของชุมชนโรงงานสุรา)

แผนที่ 6.8 แผนการใช้ที่ดินจำนวน 8 บริเวณ ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์ (กรมศิลปากร, 2537)

2. ข้อกำหนดการควบคุมการใช้พื้นที่ สิ่งก่อสร้างและสภาพแวดล้อมของชุมชนในเขตอุทยานประวัติศาสตร์ ในพื้นที่ 3 เขตข้างต้น มีข้อกำหนดที่เกี่ยวข้องกับชุมชนดังนี้

- การห้ามสร้างหรือดัดแปลงอาคารบางประเภท ได้แก่ โรงงาน อาคารประกอบการค้าที่เป็นอันตราย สถานบริการ โรงแรม โรงมหารสพ สถานที่เก็บสินค้าที่มีพื้นที่เกิน 80 ตร.ม. อาคารสำนักงานเอกชน ห้างสรรพสินค้า ภัตตาคาร (ทั้ง 3 ประเภทนี้ห้ามมีพื้นที่เกิน 300 ตร.ม.) ตลาดหอประชุม (เว้นแต่ของทางราชการ) หอแถว ตึกแถว ฌาปนสถาน สถานที่เก็บและจำหน่ายน้ำมันเชื้อเพลิง ป้ายชื่อสถานประกอบการ อาคารที่มีความสูงเกิน 2 ชั้นหรือความสูงรวมเกิน 8 เมตรถึงระดับฝ้าเพดาน

- การกำหนดรูปแบบทางสถาปัตยกรรม สำหรับการก่อสร้างหรือดัดแปลง โดยต้องเป็นรูปแบบไทยประเพณี วัสดุและสีต้องใช้วัสดุ เช่น กระเบื้องดินเผา ไม้ อิฐ ศิลาแลง ทาผนังสีขาวหรือสีเนื้อ เป็นต้น ห้ามติดตั้งอุปกรณ์ปรับอากาศ เสาโทรทัศน์ วิทยุและสื่อสารอื่นๆ

- อาคารที่ใช้ประโยชน์มาก่อนหน้านี้และอาคารที่ได้รับอนุญาตให้ก่อสร้างหรือดัดแปลงแล้ว ห้ามมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ไปเป็นประเภทควบคุมการใช้

3. ข้อกำหนดการควบคุมการใช้พื้นที่ สิ่งก่อสร้างและสภาพแวดล้อมของชุมชนนอกเขตอุทยานประวัติศาสตร์ ในพื้นที่ถัดออกไปซึ่งเป็นย่านการค้าและชุมชน มีข้อกำหนดดังนี้

- การห้ามสร้างหรือดัดแปลงอาคารบางประเภท ได้แก่ ภัตตาคาร อาคารสำนักงานเอกชน ห้างสรรพสินค้า (ทั้ง 3 ประเภทห้ามมีพื้นที่เกิน 400 ตร.ม.) อาคารที่มีความสูงเกิน 3 ชั้น หรือความสูงรวมเกิน 11 เมตรถึงระดับฝ้าเพดาน

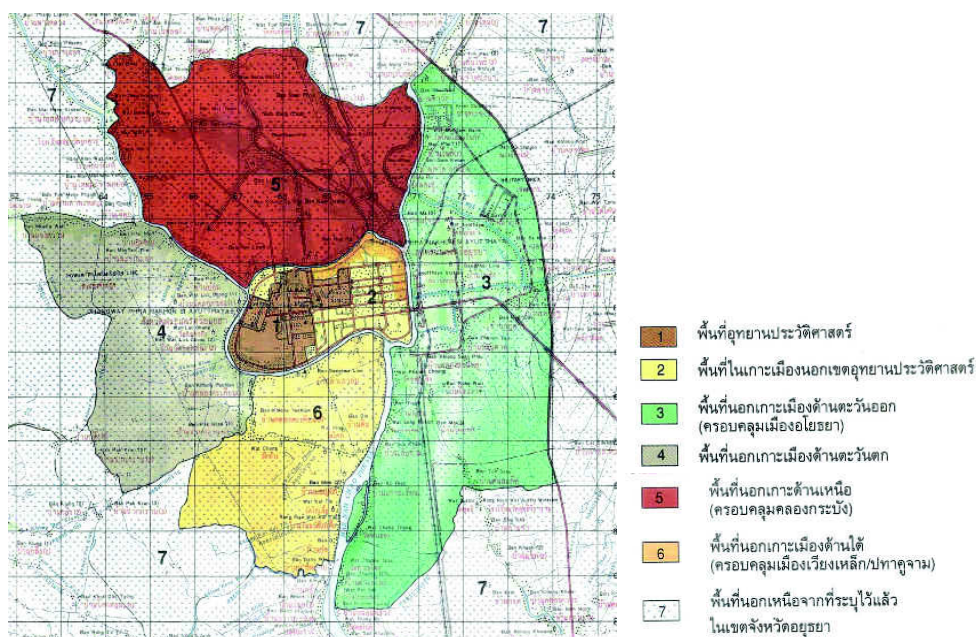
- ห้ามก่อสร้างหรือดัดแปลงอาคารเหล่านี้ (ยกเว้น เพื่อทดแทนของเดิมที่มีสภาพชำรุดหรือถูกเพลิงไหม้) ได้แก่ ห้องแถว ตึกแถว โรงมหรสพ โรงแรม สถานบริการ สถานกีฬา

4. ข้อกำหนดการควบคุมการใช้พื้นที่ สิ่งก่อสร้างและสภาพแวดล้อมของชุมชนนอกเกาะเมือง ในพื้นที่ถัดออกไปซึ่งมีโบราณสถานสำคัญ เพื่อต้องการให้พื้นที่บริเวณนี้เป็นย่านชุมชน ย่านการค้า พื้นที่เกษตร สถาบันราชการ และพื้นที่อื่นๆ ตามความเจริญเติบโตของเมือง ครอบคลุมพื้นที่นอกเกาะเมือง 5 พื้นที่ (แผนที่ 6.9) โดยมีข้อกำหนดดังนี้

- พื้นที่นอกเกาะเมืองด้านตะวันออก (ครอบคลุมเมืองอโยธยา) ได้กำหนดให้มีการควบคุมขนาด ชนิด ประเภทและความสูงอาคาร ในพื้นที่พักอาศัยหนาแน่นปานกลาง ไม่เกิน 4 ชั้น หรือ 14 เมตร และพื้นที่พาณิชยกรรมและพักอาศัยหนาแน่นมาก ไม่เกิน 7 ชั้น หรือ 23 เมตร

- พื้นที่นอกเกาะเมืองด้านเหนือ (ครอบคลุมคลองสระบัว) ได้กำหนดให้มีการจัดการพื้นที่ โดยใช้หลักการเดียวกับในพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์

- พื้นที่นอกเกาะเมืองด้านทิศตะวันตก ด้านทิศใต้และพื้นที่อื่นๆ นอกเหนือจากที่ระบุ กำหนดให้เป็นพื้นที่กันชน (กรมศิลปากร, 2537)

แผนที่ 6.9 แผนผังการแบ่งพื้นที่ในการจัดทำแผนแม่บท โครงการอนุรักษ์และพัฒนาานครประวัติศาสตร์

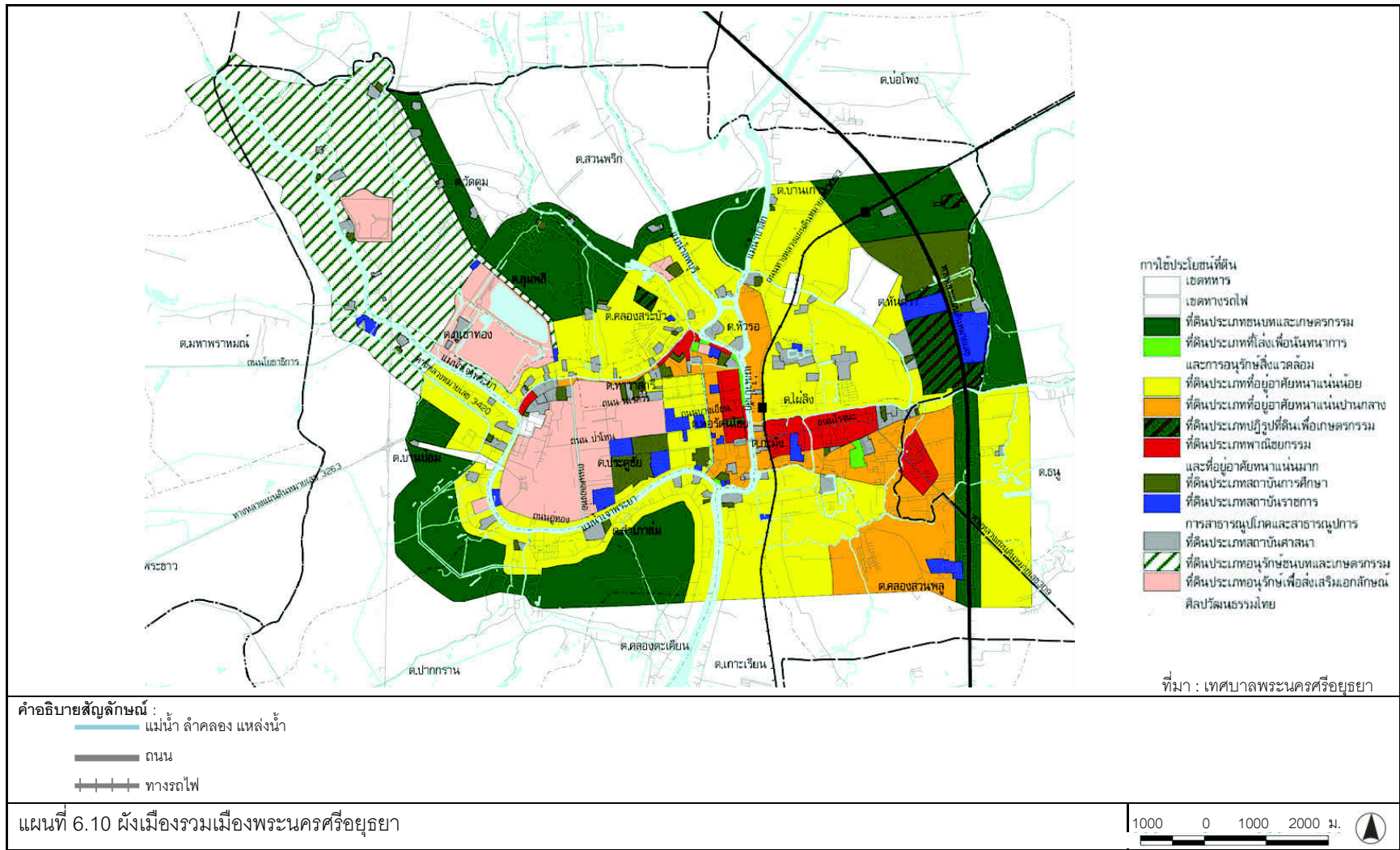
6.2.4.2 ผังเมืองรวมเมืองพระนครศรีอยุธยา ได้ประกาศให้ใช้บังคับเป็นกฎกระทรวง พ.ศ.2552 มีสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของชุมชน คือ ส่งเสริมและพัฒนาชุมชนเมืองให้เป็นศูนย์กลางการบริหาร การปกครองและการศึกษาของจังหวัด ส่งเสริมและพัฒนาพื้นที่ให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญด้านประวัติศาสตร์ ส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาให้เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัด และพัฒนาการบริการทางสังคม ได้แก่ ระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการให้เพียงพอและได้มาตรฐาน นอกจากนี้ ยังมีข้อกำหนดให้มีการใช้ประโยชน์ที่ดินภายในเขตผังเมืองรวมเป็นไปตามแผนผังกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินตามที่ได้จำแนกประเภท (แผนที่ 6.10) และข้อกำหนดให้มีระยะเว้นว่างริมแม่น้ำ โดยมีสาระสำคัญว่า ที่ดินริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก และแม่น้ำลพบุรีให้มีที่ว่างตามแนวนานริมฝั่งตามสภาพธรรมชาติของแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก และแม่น้ำลพบุรีไม่น้อยกว่า 6 เมตรและที่ดินริมฝั่งลำคลองหรือแหล่งน้ำสาธารณะอื่น ให้มีที่ว่างตามแนวนานริมฝั่งตามสภาพธรรมชาติของลำคลองหรือแหล่งน้ำสาธารณะไม่น้อยกว่า 3 เมตร ทั้งนี้ เว้นแต่เป็นการก่อสร้างเพื่อการคมนาคมทางน้ำหรือสาธารณูปโภค

6.2.4.3 หน่วยงานหลักที่เกี่ยวข้องกับชุมชนและพื้นที่บริเวณเกาะเมือง

1. **เทศบาลพระนครศรีอยุธยา** มีหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของชุมชน ในการพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐานให้ได้มาตรฐานอยู่ในสภาพที่ดี การพัฒนาคุณภาพชีวิตบริการด้านสาธารณสุขและรักษาพยาบาลอย่างทั่วถึงและต่อเนื่อง การปรับปรุงสภาพแวดล้อมบริเวณชุมชนในเขตเทศบาล การส่งเสริมการฝึกอาชีพให้กับประชาชนในชุมชนต่างๆ การให้บริการด้านการศึกษา การจัดระบบการจราจรให้เกิดความคล่องตัว การพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็ก สตรี คนชรา และผู้ด้อยโอกาส ตลอดจน ดำเนินโครงการต่างๆ เพื่อตอบสนองนโยบายของรัฐบาล

2. **องค์การบริหารส่วนตำบล** มีหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของชุมชน ในการพัฒนาพื้นที่ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม จัดให้มีด้านโครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาคุณภาพชีวิตและบรรเทาสาธารณภัย ส่งเสริมการศึกษา และการประกอบอาชีพของผู้คนในชุมชน ส่งเสริมการพัฒนาสตรี เด็กและเยาวชน ผู้สูงอายุและพิการ จัดให้มีสถานที่ประชุม การกีฬา การพักผ่อนหย่อนใจ และสวนสาธารณะ จัดให้มีตลาด ท่าเทียบเรือ และท่าข้ามฟาก ส่งเสริมการท่องเที่ยวและการผังเมือง

3. **องค์กรชุมชน** ได้แก่ การเคหะแห่งชาติ (กคช.) มีหน้าที่ในการจัดทำนโยบายที่อยู่อาศัย แก้ไขปัญหาและพัฒนาที่อยู่อาศัยเพื่อผู้มีรายได้น้อยในเมือง สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) มีหน้าที่ในการส่งเสริมความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน การพัฒนาการออมทรัพย์ สวัสดิการเศรษฐกิจชุมชน และประสานงานกับหน่วยงานอื่น ๆ ในการพัฒนาที่อยู่อาศัย

แผนที่ 6.10ผังเมืองรวมเมืองพระนครศรีอยุธยา

จากการวิเคราะห์ปัจจัยประเภทและบทบาทของผู้คน เป็นเงื่อนไขที่ทำให้ทราบว่า ชุมชนต่างๆ มีความเกี่ยวข้องกับปัจจัยภายนอกของแผนและนโยบายของภาครัฐและท้องถิ่น ใน 4 ลักษณะ ดังนี้

1) ประเภทและบทบาทของผู้คนที่เกี่ยวข้องกับ**กลุ่มชุมชนที่ดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่ม** กรณี กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ ซึ่งโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะ มีศักยภาพในการเข้าถึงจากพื้นที่โดยรอบในระดับสูง กลุ่มชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่ม โดยมีเงื่อนไขผู้คน ประเภท **“ผู้อยู่ในชุมชน”** ได้แก่ สมาชิกในชุมชน ด้วย **“บทบาทหลัก”** จากการมีรูปแบบและเครือข่ายกิจกรรมทางสังคมและเศรษฐกิจ เป็นทุนเดิมอยู่แล้วทั้งภายในชุมชนและภายในกลุ่มชุมชน มีการร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ การทำกิจกรรมทางศาสนา ประเพณีและวัฒนธรรม การมีแบบแผนอาชีพที่เกี่ยวข้องกัน รวมทั้งการมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่เอื้อให้เกิดการพบปะเผชิญหน้าหรือการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมแบบเห็นค่าตา ทั้งในแบบไม่เป็นทางการและแบบเป็นทางการ โดยมีความสัมพันธ์กับเครือข่ายกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจกับ **“ผู้อยู่ในชุมชน”** ที่มี **“บทบาทรอง”** ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชน หัวหน้ากลุ่มต่างๆ ด้วยบทบาทในการริเริ่มกิจกรรม การวางแผนดำเนินการทำกิจกรรม การประสานงานกับภาครัฐในการทำกิจกรรม รวมทั้ง บางชุมชนมีความเกี่ยวข้องกับคณะกรรมการวัดผู้มีบทบาทกำหนดเงื่อนไขการให้เช่าที่ดินเพื่ออยู่อาศัยและให้ใช้พื้นที่เพื่อทำกิจกรรมสาธารณะต่างๆ และ **“ผู้มาเยือน”** ที่มี **“บทบาทรอง”** ได้แก่ เจ้าหน้าที่ภาครัฐ ด้วยบทบาทในการให้ความช่วยเหลือ สนับสนุนการดำเนินการทำกิจกรรม การขออนุมัติงบประมาณสนับสนุน นอกจากนั้น **“ผู้มาเยือน”** ซึ่งมี **“บทบาทเสริม”** ได้แก่ นักท่องเที่ยว ซึ่งเข้ามาจับจ่ายสินค้าและใช้บริการต่างๆ ในพื้นที่ ถือเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายทางเศรษฐกิจ

2) ประเภทและบทบาทของผู้คนที่เกี่ยวข้องกับ**กลุ่มชุมชนที่ดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่ม** กรณี กลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม ซึ่งโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะ มีศักยภาพในการเข้าถึงจากพื้นที่โดยรอบในระดับรองลงมา กลุ่มชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มเนื่องจากเงื่อนไขผู้คน ประเภท **“ผู้มาเยือน”** ได้แก่ เจ้าหน้าที่ภาครัฐ (เทศบาลพระนครศรีอยุธยา) มี **“บทบาทหลัก”** ในการสร้างรูปแบบและเครือข่ายกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ในการกำหนดที่ตั้งและลงทุนธุรกิจการค้า ทำให้พื้นที่เกิดเป็นย่านพาณิชย์กรรมที่มีรูปแบบกิจกรรมทางเศรษฐกิจประเภทการค้ามากระจุกตัว เกิดเป็น **“ตัวดึงดูด” (attractors)** ให้กิจกรรมการค้าต่างๆ เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเป็นผลกระทบทวีคูณ และส่งผลให้มีกิจกรรมอื่นๆ เกิดขึ้นควบคู่กัน เช่น กิจกรรมการเปลี่ยนรูปแบบการสัญจร กิจกรรมทางราชการ รวมทั้ง เกิดเป็นย่านที่พักอาศัยที่ประกอบไปด้วยชุมชนต่างๆ โดยมีความสัมพันธ์กับเครือข่ายทางเศรษฐกิจของพ่อค้าแม่ค้าในตลาด ทั้งที่เป็น **“ผู้อยู่ในชุมชนและผู้มาเยือน”** ซึ่งมี **“บทบาทรอง”** ในการนำสินค้าต่างๆ มาทำการซื้อขายแลกเปลี่ยนในพื้นที่ รวมทั้ง **“ผู้มาเยือน”** ซึ่งมี **“บทบาทเสริม”** ได้แก่ นักท่องเที่ยว ซึ่งเข้ามาจับจ่ายสินค้าและใช้บริการต่างๆ ในพื้นที่ถือเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายทางเศรษฐกิจ

3) ประเภทและบทบาทของผู้คนที่เกี่ยวข้องกับ**กลุ่มชุมชนที่ดำรงอยู่ได้โดยพึ่งพาชุมชนอื่นในบางครั้ง** กรณี กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย ซึ่งโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะ มีศักยภาพในการเข้าถึงจากพื้นที่โดยรอบในระดับรองลงมา กลุ่มชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่ม โดยมีเงื่อนไขผู้คน ประเภท **“ผู้อยู่ในชุมชน”** ได้แก่ สมาชิกในชุมชน ด้วย **“บทบาทหลัก”** จากการมีรูปแบบและเครือข่ายกิจกรรมทางสังคมและเศรษฐกิจ เป็นทุนเดิมอยู่แล้วทั้งภายในชุมชนและภายในกลุ่มชุมชน มีการร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ การทำกิจกรรมทางศาสนา ประเพณีและวัฒนธรรม การมีแบบแผนอาชีพที่เกี่ยวข้องกัน รวมทั้งการมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่เอื้อให้เกิดการพบปะเผชิญหน้าหรือการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมแบบเห็นค่าตา ทั้งในแบบไม่เป็นทางการและแบบเป็นทางการ โดยมีความสัมพันธ์กับเครือข่ายกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจกับ **“ผู้อยู่ในชุมชน”** ที่มี **“บทบาทรอง”** ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชน หัวหน้ากลุ่มย่อยต่างๆ ด้วยบทบาทในการริเริ่มกิจกรรม การวางแผนดำเนินการทำกิจกรรม การประสานงานกับภาครัฐในการทำกิจกรรม รวมทั้ง บางชุมชนมีความเกี่ยวข้องกับคณะกรรมการวัดผู้มีบทบาทกำหนดเงื่อนไขการให้เช่าที่ดินเพื่ออยู่อาศัยและให้ใช้พื้นที่เพื่อทำกิจกรรมสาธารณะต่างๆ และ **“ผู้มาเยือน”** ที่มี **“บทบาทรอง”** ได้แก่ เจ้าหน้าที่ภาครัฐ ด้วยบทบาทในการให้ความช่วยเหลือ สนับสนุนการดำเนินการทำกิจกรรม การขออนุมัติงบประมาณสนับสนุน นอกจากนั้น **“ผู้มาเยือน”** ซึ่งมี **“บทบาทเสริม”** ได้แก่ นักท่องเที่ยว ซึ่งเข้ามาจับจ่ายสินค้าและใช้บริการต่างๆ ในพื้นที่ถือเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายทางเศรษฐกิจ

4) ประเภทและบทบาทของผู้คนที่เกี่ยวข้องกับ**กลุ่มชุมชนที่ดำรงอยู่ได้โดยต้องพึ่งพาชุมชนอื่นเสมอ** กรณี กลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา ซึ่งโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะ มีศักยภาพในการเข้าถึงจากพื้นที่โดยรอบในระดับรองลงมา กลุ่มชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่ม โดยมีเงื่อนไขผู้คน ประเภท **“ผู้มาเยือน”** ได้แก่ การเคหะแห่งชาติ และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน มี **“บทบาทหลัก”** ในการแก้ปัญหาและพัฒนาที่อยู่อาศัยผู้มีรายได้น้อยในเมือง มีบทบาทในการสนับสนุนการพัฒนากลุ่มออมทรัพย์ เพื่อลดหนี้ในระบบและสนับสนุนด้านสินเชื่อให้ชุมชนมีที่อยู่อาศัย ร่วมกับเจ้าหน้าที่ภาครัฐในท้องถิ่น (เทศบาลพระนครศรีอยุธยา) กำหนดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกและสาธารณูปโภคสาธารณูปการขึ้นในพื้นที่ ส่งเสริมการประกอบอาชีพงานฝีมือเพื่อจำหน่าย โดยมีความสัมพันธ์กับเครือข่ายทางสังคมกับ **“ผู้อยู่ในชุมชน”** ที่มี **“บทบาทรอง”** ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชน ในการประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่ภาครัฐกับสมาชิกในชุมชน เกี่ยวกับที่อยู่อาศัยและกิจกรรมอื่นๆ รวมทั้งประสานงานกับ **“ผู้อยู่ในชุมชน”** ที่มี **“บทบาทเสริม”** ได้แก่ หัวหน้ากลุ่มย่อยต่างๆ ด้วยบทบาทในการวางแผน ดำเนินการทำกิจกรรม การประสานงานกับภาครัฐในการทำกิจกรรมให้สำเร็จลุล่วง

6.3 ประมวลผลเงื่อนไขปัจจัยเชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐกิจสังคม และความสัมพันธ์ของเงื่อนไขปัจจัยในการดำรงอยู่แต่ละประเภท

6.3.1 ประมวลผลเงื่อนไขปัจจัยเชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐกิจสังคม

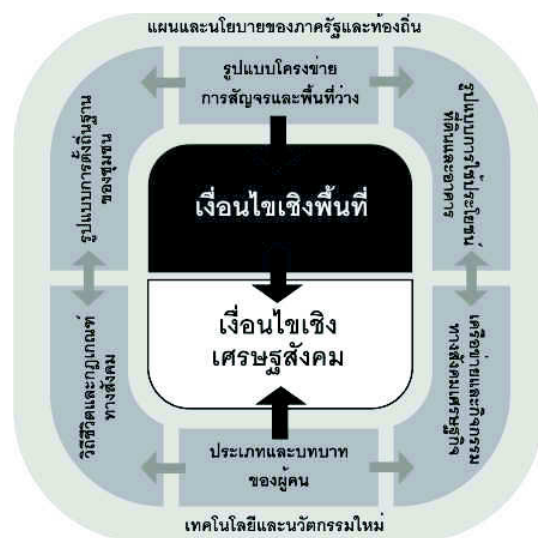
จากผลการศึกษาวิเคราะห์เงื่อนไขการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาในระดับพื้นที่รวม สามารถประมวลผลเงื่อนไขปัจจัยในการดำรงอยู่เชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐกิจสังคมที่สัมพันธ์กัน ได้ว่า ในเมืองประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยามีองค์ประกอบทางกายภาพที่เป็นพื้นที่โบราณสถาน ครอบคลุมพื้นที่ถึง 70% ของพื้นที่เกาะเมือง การตั้งถิ่นฐานชุมชนจึงต้องสร้างชิดติดกันเป็นกลุ่มอย่างหนาแน่น ในพื้นที่ว่างตามรอยต่อของโบราณสถานหรือพื้นที่แนวยาวริมฝั่งแม่น้ำกระจายตัวเป็นชุมชนขนาดเล็กจำนวนมากถึงกว่า 60 ชุมชน มีการเชื่อมโยงระหว่างบ้านและองค์ประกอบต่างๆ ด้วยโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง แต่ไม่สามารถเชื่อมโยงกันได้อย่างทั่วถึงและเป็นระบบ เนื่องจากการถูกขัดขวางด้วยพื้นที่ประวัติศาสตร์หรือโบราณสถานในลักษณะที่แตกต่างกันไปในแต่ละบริเวณ จึงไม่สามารถเหินยวนำให้เกิดกิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร ซึ่งเป็นองค์ประกอบชุมชนที่ครบถ้วนได้ภายในชุมชน ชุมชนย่อยต่างๆ จึงต้องปรับตัวด้วยการพึ่งพาชุมชนอื่นในพื้นที่ใกล้เคียงรวมกันเป็นกลุ่มชุมชน

บางกลุ่มชุมชนรวมกลุ่มกันแล้วโครงข่ายสามารถเชื่อมต่อกันได้อย่างทั่วถึงเป็นระบบ จึงมีศักยภาพในการเข้าถึงที่หลากหลายแตกต่างกัน ทั้งบริเวณที่มีศักยภาพในการเข้าถึงต่ำและบริเวณที่มีศักยภาพในการเข้าถึงสูง โดยเฉพาะบริเวณที่มีศักยภาพสูง โครงข่ายได้สานกันอย่างหนาแน่น จึงเหินยวนำให้เกิดกิจกรรมการค้าที่มีความเป็นศูนย์กลางที่มีชีวิต ส่วนบริเวณที่มีศักยภาพในการเข้าถึงต่ำได้กลายเป็นย่านพักอาศัย ศาสนสถาน ฯลฯ และพื้นที่อื่นๆ กระจายอยู่ทั่วไป ตามศักยภาพของโครงข่ายเกิดเป็นองค์ประกอบของชุมชนที่ครบถ้วน เอื้อให้กลุ่มชุมชนนั้นสามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่ม บางกลุ่มชุมชนโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง ไม่สามารถเชื่อมต่อกันได้อย่างทั่วถึงเป็นระบบ จึงมีศักยภาพในการเข้าถึงจากพื้นที่โดยรอบในระดับต่ำ ไม่สามารถเหินยวนำให้เกิดกิจกรรมการใช้ประโยชน์อาคารและที่ดินต่างๆ ซึ่งเป็นองค์ประกอบของชุมชนได้อย่างครบถ้วน กลุ่มชุมชนนั้นจึงต้องไปพึ่งพากับกลุ่มชุมชนอื่นในบางครั้ง ทั้งในละแวกใกล้เคียงหรืออยู่ไกลตามความจำเป็น จึงเกิดเป็นเงื่อนไขในการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนในแต่ละประเภท (typologies) ขึ้น

การดำรงอยู่เชิงพื้นที่ในแต่ละประเภทนี้ จำเป็นต้องอธิบายในเชิงลึกระดับพื้นที่เฉพาะภายใต้ความสัมพันธ์ของเงื่อนไขปัจจัยในเชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐกิจสังคม รวมทั้งปัจจัยภายนอกที่เอื้อให้ชุมชนเหล่านี้สามารถดำรงอยู่ได้ ในแต่ละประเด็น โดยสามารถสรุปผลการประมวลปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับเงื่อนไขการดำรงอยู่ที่เป็นข้อค้นพบเพิ่มเติม จากปัจจัยเหล่านี้ได้ 4 ลักษณะ ได้แก่

1) **ลักษณะเชิงพื้นที่** โดยมีปัจจัยโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างภายในเมืองประวัติศาสตร์ เป็นปัจจัยสำคัญ ในการกำหนดการตั้งถิ่นฐานชุมชนให้มีรูปแบบการวางตัวเป็นกลุ่มก้อนตามลักษณะพื้นที่ว่างภายในเมือง บ้านและองค์ประกอบต่างๆ ได้ถูกเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน ผ่านโครงข่ายพื้นที่ว่างดังกล่าวที่มีหลายลักษณะ เช่น ลานวัด ลานโรงเรียน พื้นที่ริมน้ำ พื้นที่ว่างระหว่างบ้าน เชื่อมโยงกันอย่างทั่วถึงเป็นระบบด้วยสะพานและท่าเรือ เชื้อให้มีการไหลเวียนของผู้คนหลากหลายประเภทและบทบาท ทั้งผู้อยู่ในชุมชนและผู้มาเยือน ได้มีโอกาสการค้าเดินวิถีชีวิตและอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ทางสังคมที่กำหนดร่วมกันภายในพื้นที่ชุมชนและกลุ่มชุมชน มีการพบปะเผชิญหน้าแบบเห็นหน้าค่าตากันอย่างใกล้ชิดและเกิดความคุ้นเคย เหนียวนាំให้เกิดเครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจ และรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารต่างๆ ขึ้นบนพื้นที่อย่างหลากหลาย ตามศักยภาพการเข้าถึงของโครงข่ายทั้งบริเวณที่มีศักยภาพในการเข้าถึงสูงและต่ำ ในบริเวณที่โครงข่ายสานกันอย่างหนาแน่นจะเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพสูงและพัฒนาเป็นศูนย์กลางที่มีชีวิตของย่านตลาดร้านค้า ส่วนบริเวณที่มีศักยภาพต่ำจะเป็นพื้นที่รองรับกิจกรรมที่ต้องการความสงบ เช่น ย่านพักอาศัย ควบคู่กับบริเวณทั่วไปในพื้นที่ชุมชนที่มีกิจกรรมอื่นๆ กระจายอยู่ เช่น วัด โรงเรียน สถานที่ราชการ ฯลฯ เกิดเป็นองค์ประกอบของชุมชนที่ครบถ้วน เชื้อให้ผู้คนสามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชน โดยมีปัจจัยภายนอก ได้แก่ เทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่ เป็นปัจจัยเสริมให้ผู้คนมีความเป็นอยู่ที่ดีมีสุข ส่วนแผนและนโยบายของภาครัฐได้เป็นกลไกที่เชื้อให้โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างยังคงเชื่อมโยงกันอย่างมีประสิทธิภาพ

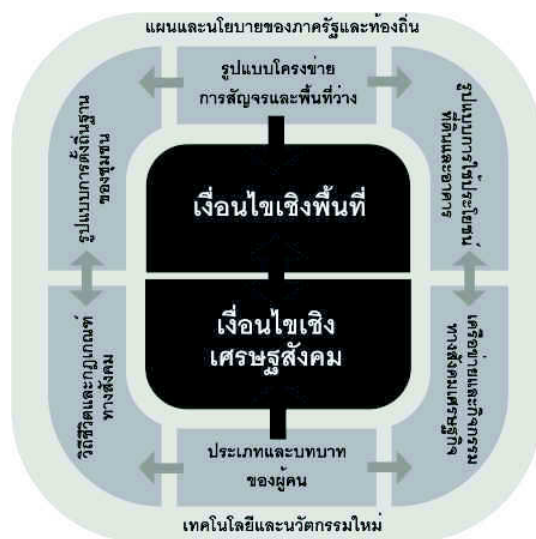
ดังนั้น การดำรงอยู่ของชุมชนกลุ่มนี้จึงมีเงื่อนไขปัจจัยหลักในเชิงพื้นที่เป็นเหตุและส่งผลต่อให้เงื่อนไขปัจจัยอื่น ได้แก่ เงื่อนไขปัจจัยเชิงเศรษฐกิจสังคมที่สัมพันธ์กัน โดยลักษณะเชิงเศรษฐกิจสังคมสนับสนุนให้ลักษณะเชิงพื้นที่ที่สามารถรักษาศักยภาพในการเข้าถึงและลักษณะการเชื่อมต่อของโครงข่ายไว้

แผนภูมิที่ 6.4 การดำรงอยู่ของชุมชนภายใต้เงื่อนไขปัจจัยหลักในเชิงพื้นที่

2) **ลักษณะเชิงพื้นที่และเศรษฐกิจผสมผสานกัน** เนื่องจากโบราณสถานในพื้นที่กระจายอยู่ในบริเวณต่างๆ ได้ขาดขบวนการเชื่อมต่อของโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง ไม่ให้มีการเชื่อมโยงกันได้อย่างทั่วถึงเป็นระบบ การเหนี่ยวนำให้เกิดกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจขึ้นอย่างสอดคล้องกับศักยภาพในการเข้าถึงพื้นที่จึงเกิดขึ้นได้เพียงบางส่วน บางส่วนไม่สามารถสานกันอย่างหนาแน่นจนเกิดเป็นพื้นที่กิจกรรมการค้าของศูนย์กลางที่มีชีวิต และไม่สามารถเอื้อให้เกิดกิจกรรมอื่นๆ ที่จำเป็นในการดำรงชีวิตได้ครบถ้วน จึงต้องพึ่งพากลุ่มชุมชนใกล้เคียงในบางครั้ง จึงมีเงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจผสมผสานกัน จากปัจจัยประเภทและบทบาทของผู้คน ได้แก่ ผู้อยู่ในชุมชน ที่มีวิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคมเป็นแบบแผน มีสำนึกร่วมและมีความผูกพันซึ่งกันและกัน รวมทั้งมีเครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจที่สืบทอดร่วมกันมาจากบรรพบุรุษ รวมทั้งที่ร่วมกันสร้างขึ้น จึงทำให้ภายในโครงข่ายเส้นทางสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะมีการไหลเวียนของผู้คน ทั้งผู้อยู่ในชุมชนและผู้มาเยือน โดยเฉพาะกลุ่มนักท่องเที่ยวที่เข้ามาซื้อสินค้าของฝาก ได้มีโอกาสการดำเนินวิถีชีวิตสังคมเศรษฐกิจร่วมกัน อยู่ภายในพื้นที่กลุ่มชุมชน และมีการพึ่งพาท้องถิ่นประกอบอื่นๆ ในกลุ่มชุมชนใกล้เคียงเมื่อจำเป็น โดยมีปัจจัยภายนอก ได้แก่ เทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่ เป็นปัจจัยเสริมให้ผู้คนมีความเป็นอยู่ที่ดี ส่วนแผนและนโยบายของภาครัฐได้เป็นกลไกที่เอื้อให้โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างยังคงเชื่อมโยงกันและเอื้อให้ผู้คนยังคงมีเครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจร่วมกัน

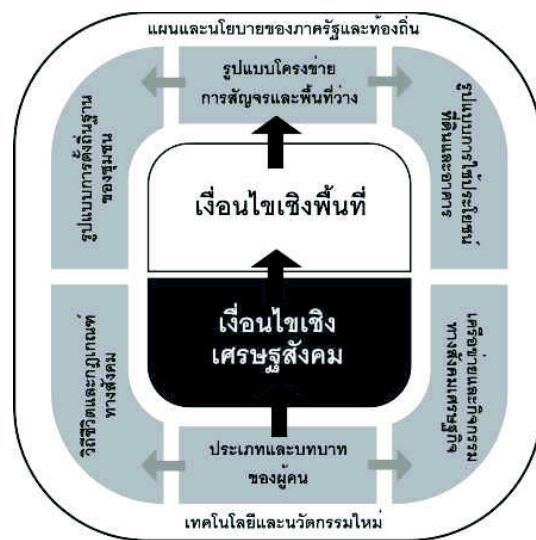
ดังนั้น การดำรงอยู่ของชุมชนกลุ่มนี้จึงเป็นเงื่อนไขในเชิงพื้นที่ที่สัมพันธ์กับเงื่อนไขปัจจัยเชิงเศรษฐกิจที่ต่างเป็นเหตุและส่งผลระหว่างกัน

แผนภูมิที่ 6.5 การดำรงอยู่ของชุมชนภายใต้เงื่อนไขปัจจัยเชิงพื้นที่และเศรษฐกิจผสมผสานกัน

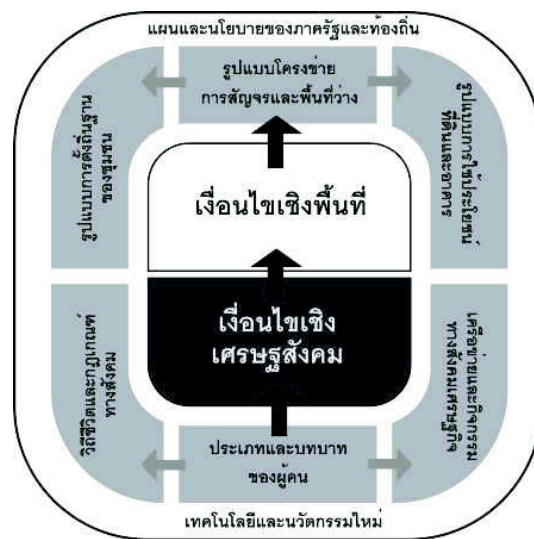
3) **ลักษณะเชิงเศรษฐกิจสังคม** จากการศึกษาที่พื้นที่โบราณสถานได้ขีดขวางการเชื่อมต่อของโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะไม่ให้มีการเชื่อมโยงกันได้อย่างทั่วถึงและเป็นระบบ ทำให้พื้นที่บางกลุ่มชุมชนมีศักยภาพในการเข้าถึงต่ำกว่าบริเวณอื่น จึงไม่สามารถเหนี่ยวนำให้เกิดกิจกรรมการใช้ประโยชน์อาคารและที่ดินต่างๆ ขึ้นบนพื้นที่อย่างสอดคล้องกับศักยภาพการเข้าถึงของโครงข่าย กลุ่มชุมชนเหล่านี้จึงมีเงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจสังคมสนับสนุน จากปัจจัยประเภทและบทบาทของผู้คน อย่างเป็นเงื่อนไขกับลักษณะเชิงพื้นที่ใน 2 เงื่อนไข ดังนี้

(1) เงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจสังคมสนับสนุนเงื่อนไขเชิงพื้นที่ จากปัจจัยประเภทและบทบาทของผู้คนที่มมีบทบาทหลัก ด้วยการใช้เครือข่ายและกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ในการกำหนดที่ตั้งและลงทุนธุรกิจการค้า ทำให้พื้นที่เกิดเป็นย่านพาณิชย์กรรมที่มีรูปแบบกิจกรรมทางเศรษฐกิจประเภทการค้ามากระจุกตัว เกิดเป็น “ตัวดึงดูด” (attractors) ให้กิจกรรมการค้าต่างๆ เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเป็นผลกระทบทวีคูณ และส่งผลให้มีกิจกรรมอื่นๆ เกิดขึ้นตามมา รวมทั้ง ส่งผลต่อเงื่อนไขปัจจัยในเชิงพื้นที่ ทั้งเกิดโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง เกิดการตั้งถิ่นฐานและเกิดรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินต่างๆ เพื่อให้ภายในกลุ่มชุมชนมีองค์ประกอบที่เอื้อให้เกิดการดำรงอยู่อย่างครบถ้วน ภายในพื้นที่ที่มีการไหลเวียนของผู้คนทั้งจากภายในและภายนอกที่เข้ามาทำกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจต่างๆ ในพื้นที่กลุ่มชุมชน โดยมีปัจจัยภายนอก ได้แก่ เทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่ เป็นปัจจัยเสริมสำคัญให้ผู้คนมีความเป็นอยู่ที่ดีมีสุข เช่นเดียวกับแผนและนโยบายของภาครัฐที่เป็นกลไกที่เอื้อให้ผู้คนมีบทบาทสำคัญในการสร้างเครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจร่วมกัน จึงเป็นเงื่อนไขเงื่อนไขปัจจัยหลักใช้เชิงเศรษฐกิจสังคมที่เป็นเหตุและส่งผลต่อให้เงื่อนไขปัจจัยอื่น

แผนภูมิที่ 6.6 การดำรงอยู่ของชุมชนภายใต้เงื่อนไขปัจจัยหลักเชิงเศรษฐกิจสังคม

(2) เจ็อนไซเชิงเศรษฐกิจสังคมสนับสนุนเจ็อนไซเชิงพื้นที่ จากปัจจัยประเภทและบทบาทของผู้คน ได้แก่ ผู้มาเยือน ที่มีบทบาทหลัก ในการกำหนดเครือข่ายและกิจกรรมทางสังคม เศรษฐกิจ ในการแก้ปัญหาและพัฒนาที่อยู่อาศัย การจัดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกและสาธารณูปโภค สาธารณูปการขึ้นในพื้นที่ การส่งเสริมการประกอบอาชีพงานฝีมือ รวมทั้ง กำหนดวิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ ทางสังคม ให้กับผู้คนในชุมชน แต่ยังไม่สามารถเอื้อให้มีการไหลเวียนของผู้คนทั้งจากภายในและภายนอกที่เข้ามาในโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง เพื่อตั้งถิ่นฐานและเหนี่ยวนำให้เกิดการใช้ประโยชน์ ที่ดินและอาคารในรูปแบบต่างๆ ซึ่งเป็นองค์ประกอบของชุมชนเพื่อการดำรงอยู่ได้ กลุ่มชุมชนนี้จึงต้อง พึ่งพาองค์ประกอบจากชุมชนอื่นทั้งในระยะใกล้และไกลเสมอ ส่วนปัจจัยภายนอก ได้แก่ เทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่ เป็นปัจจัยเสริมสำคัญให้ผู้คนมีความเป็นอยู่ที่ดี เช่นเดียวกับแผนและนโยบายของภาครัฐ ที่เป็นกลไกที่เอื้อให้ผู้คนมีบทบาทสำคัญในการสร้างเครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจร่วมกัน จึง เป็นเจ็อนไซปัจจัยเชิงเศรษฐกิจสังคมที่พยายามสนับสนุนให้ชุมชนเกิดการดำรงอยู่

แผนภูมิที่ 6.7 การดำรงอยู่ของชุมชนภายใต้เจ็อนไซปัจจัยเชิงเศรษฐกิจสังคมสนับสนุน

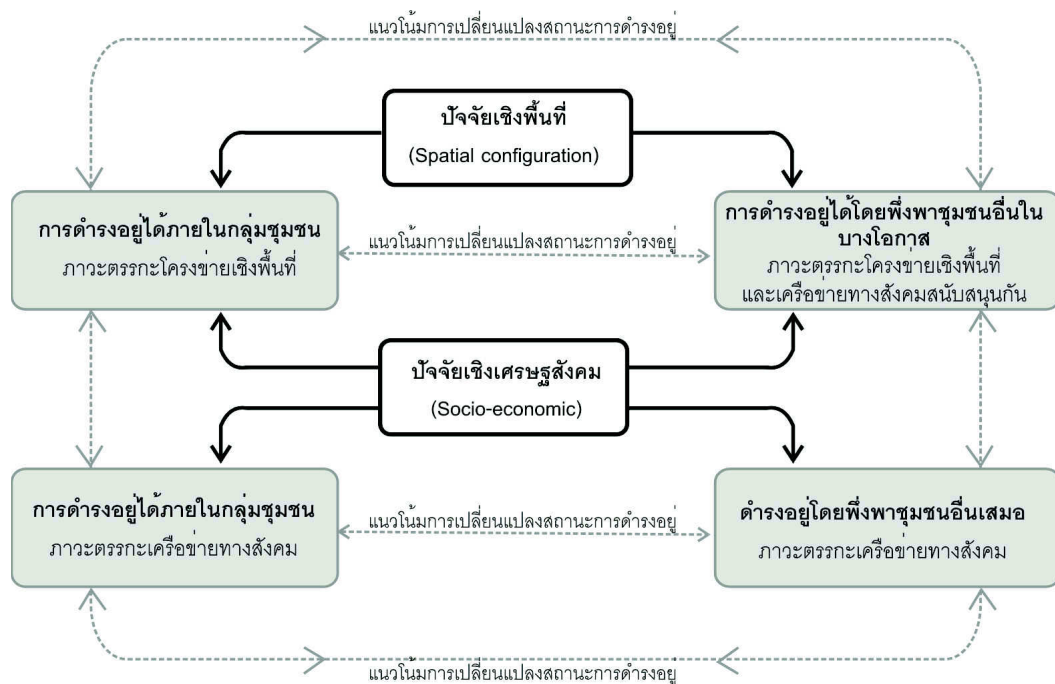
6.3.2 ความสัมพันธ์ของเจ็อนไซปัจจัยในการดำรงอยู่แต่ละประเภท

จากผลการวิเคราะห์ในระดับพื้นที่รวมและระดับพื้นที่เฉพาะที่เชื่อมโยงกันทั้งหมด ได้นำไปสู่ข้อสรุปจากการสังเคราะห์ความสัมพันธ์ของปัจจัยที่เป็นเจ็อนไซระหว่างกันของลักษณะเชิงพื้นที่กับลักษณะเศรษฐกิจสังคม และปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้อง ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ดังกล่าวสามารถสรุปรูปแบบความสัมพันธ์ของเจ็อนไซและปัจจัย (โดยสามารถสรุปได้ดังแผนภูมิที่ 6.8) โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) ภาวะเริ่มต้นจากเงื่อนไขเชิงพื้นที่ (spatial configuration) ของปัจจัยโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะมีศักยภาพในการเชื่อมต่ออย่างเป็นระบบ จึงเป็นเหตุและส่งผลให้เกิดการดำรงอยู่ และส่งผลต่อเงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจสังคม (socio-economic) ที่สอดคล้องกันตามมาหรือเรียกว่า **ภาวะตรรกะโครงข่ายเชิงพื้นที่**

2) ภาวะเริ่มต้นจากเงื่อนไขเชิงพื้นที่ (spatial configuration) ของปัจจัยโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะไม่มีศักยภาพในการเชื่อมต่ออย่างเป็นระบบ เงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจสังคม (socio-economic) ของปัจจัยบทบาทผู้คนประเภทต่างๆ ปัจจัยวิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคม รวมทั้งปัจจัยเครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจ จึงเป็นปัจจัยสนับสนุนให้เกิดการดำรงอยู่ หรือเรียกว่า **ภาวะตรรกะเครือข่ายทางสังคม**

3) ภาวะเงื่อนไขปัจจัยเชิงพื้นที่ (spatial configuration) และเงื่อนไขปัจจัยเชิงเศรษฐกิจสังคม (socio-economic) ต่างเป็นสาเหตุและส่งผลระหว่างกัน สนับสนุนให้เกิดการดำรงอยู่ หรือเรียกว่า **ภาวะตรรกะโครงข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายทางสังคมสนับสนุนกัน**

แผนภูมิที่ 6.8 ความสัมพันธ์ของเงื่อนไขปัจจัยในการดำรงอยู่ของชุมชนบริเวณเมืองประวัติศาสตร์

จากแผนภูมิความสัมพันธ์ของเงื่อนไขปัจจัยในการดำรงอยู่ของชุมชนบริเวณเมืองประวัติศาสตร์ สามารถอธิบายเชื่อมโยงกับเงื่อนไขปัจจัยการดำรงอยู่ของชุมชนได้ใน 3 ลักษณะ คือ

1) การดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชน ภายใต้ “ภาวะตรรกะโครงข่ายเชิงพื้นที่” เกิดจากปัจจัยเชิงพื้นที่เป็นหลัก เนื่องจากโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะมีศักยภาพในการเชื่อมต่ออย่างเป็นระบบ จึงเป็นเหตุและส่งผลให้เกิดการดำรงอยู่ขึ้น โดยส่งผลต่อเงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจสังคมที่สอดคล้องสัมพันธ์กัน เอื้อให้ชุมชนดำรงอยู่ได้

2) การดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชน ภายใต้ “ภาวะตรรกะเครือข่ายทางสังคม” เนื่องจากเงื่อนไขเชิงพื้นที่ ของปัจจัยโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะไม่มีศักยภาพในการเชื่อมต่ออย่างเป็นระบบ เงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจสังคมของปัจจัยบทบาทผู้คนประเภทต่างๆ ปัจจัยวิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคม รวมทั้งปัจจัยเครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจ จึงเป็นปัจจัยหลักสนับสนุนให้ชุมชนเกิดการดำรงอยู่

3) การดำรงอยู่ได้โดยพึ่งพาชุมชนอื่นในบางโอกาส ภายใต้ “ภาวะตรรกะโครงข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายทางสังคมสนับสนุนกัน” เนื่องจากเงื่อนไขเชิงพื้นที่ของปัจจัยโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะไม่มีศักยภาพในการเชื่อมต่ออย่างเป็นระบบ เงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจสังคมได้เป็นปัจจัยสนับสนุนร่วมให้ชุมชนเกิดการดำรงอยู่

4) การดำรงอยู่ได้โดยพึ่งพาชุมชนอื่นเสมอ ภายใต้ “ภาวะตรรกะเครือข่ายทางสังคม” เนื่องจากเงื่อนไขเชิงพื้นที่ของปัจจัยโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะไม่มีศักยภาพในการเชื่อมต่ออย่างเป็นระบบ เงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจสังคมของปัจจัยบทบาทผู้คนประเภทต่างๆ ปัจจัยวิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคม รวมทั้งปัจจัยเครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจ จึงเป็นปัจจัยหลักสนับสนุนให้ชุมชนเกิดการดำรงอยู่

อย่างไรก็ตาม เงื่อนไขการดำรงอยู่เหล่านี้ ยังมีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงสถานะได้อย่างมีนัยยะสำคัญ ในทุกกรณี หากปัจจัยตั้งต้นหลักในเชิงพื้นที่มีการเปลี่ยนแปลง

การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ดังกล่าวได้แสดงเป็นตารางเมตริกซ์รูปแบบความสัมพันธ์ของเงื่อนไขและปัจจัย ได้ดังตารางที่ 6.4

ตารางที่ 6.4 ความสัมพันธ์ของเงื่อนไขเชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐกิจสังคมเพื่อการดำรงอยู่ของชุมชน

เงื่อนไขการดำรงอยู่ ของชุมชน	รูปแบบความสัมพันธ์ของปัจจัย								ภาวะความสัมพันธ์
	ปัจจัย เชิงพื้นที่		ปัจจัย เชิงเศรษฐกิจสังคม				ปัจจัย ภายนอก		
	รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชน	รูปแบบโครงข่ายการตั้งถิ่นฐานและพื้นที่	รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินและประเภทและบทบาทของผู้คน	เครือข่ายกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจ	วิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคม	แผนนโยบายของภาครัฐและท้องถิ่น	เทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่		
1. ชุมชนที่อยู่ในละแวกใกล้เคียงซึ่งรวมกลุ่มกันแล้วมีองค์ประกอบครบถ้วน สามารถพึ่งพากันและดำรงอยู่ในกลุ่มชุมชนได้ หรือ ชุมชนที่ดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชน									
1.1 เงื่อนไขหลักเชิงพื้นที่	○	○	○	○	○	○			ภาวะตรรกะโครงข่ายเชิงพื้นที่
1.2 เงื่อนไขหลักเชิงสังคม			○	○	○	○	○	○	ภาวะตรรกะเครือข่ายทางสังคม
2. ชุมชนที่อยู่ในละแวกใกล้เคียงซึ่งรวมกลุ่มกันแล้วมีองค์ประกอบไม่ครบถ้วน ต้องพึ่งพาชุมชนอื่นๆ ในบางครั้ง จึงดำรงอยู่ได้ หรือ ชุมชนที่ดำรงอยู่ได้โดยพึ่งพาชุมชนอื่นในบางครั้ง									
2.1 เงื่อนไขหลักเชิงพื้นที่	○	○	○	○	○	○	○	○	ภาวะตรรกะโครงข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายทางสังคมสนับสนุนกัน
2.2 เงื่อนไขหลักเชิงสังคม			○	○	○	○	○	○	ภาวะตรรกะโครงข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายทางสังคมสนับสนุนกัน
3. ชุมชนที่อยู่ในละแวกใกล้เคียงซึ่งรวมกลุ่มกันแล้วมีองค์ประกอบของความเป็นชุมชนไม่ครบถ้วน ต้องพึ่งพาชุมชนอื่นๆ ทั้งในระยะใกล้ๆ และไกลเสมอ จึงดำรงอยู่ได้ หรือ ชุมชนที่ดำรงอยู่ได้โดยต้องพึ่งพาชุมชนอื่นเสมอ									
3.2 เงื่อนไขหลักเชิงสังคม			○	○	○	○	○	○	ภาวะตรรกะเครือข่ายทางสังคม

ที่มา : สรุปจากผลการวิเคราะห์, 2555

6.4 สรุปเงื่อนไขการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนบริเวณเมืองประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

ผลการวิเคราะห์สรุปเงื่อนไขการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา อธิบายได้ว่า การดำรงอยู่ของชุมชน เป็นผลมาจากลักษณะเชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐกิจสังคม ซึ่งมีข้อสรุป ดังนี้

1. ชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์ที่รวมกลุ่มกันแล้วสามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชน เกิดขึ้นได้ใน 2 ลักษณะ คือ

1.1 เกิดจากเงื่อนไขเชิงพื้นที่ (spatial condition) โดยโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างภายในกลุ่มชุมชนกับพื้นที่เกาะเมืองโดยรวม ได้มีการเชื่อมต่อกันอย่างทั่วถึงเป็นระบบ และผลสามารถเป็นหนึ่งเดียวพื้นที่โบราณสถาน ศาสนสถาน จึงสามารถเหินยวนำให้เกิดกิจกรรมต่างๆ ในเชิงสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจขึ้นบนโครงข่าย และกระจายตัวได้อย่างสอดคล้องกับศักยภาพการเข้าถึงของพื้นที่บริเวณนั้น ทำให้กลุ่มชุมชนนี้มีองค์ประกอบของความเป็นชุมชนครบถ้วน สามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชน

อย่างไรก็ตาม กลุ่มชุมชนนี้อาจเปลี่ยนแปลงไปเป็นกลุ่มชุมชนที่ต้องพึ่งพาชุมชนอื่นจึงจะดำรงอยู่ได้ เนื่องจาก “ปัจจัยประเภทและบทบาทผู้คน” ผ่านตัวกลางสำคัญ คือ “แผนและนโยบายของภาครัฐและท้องถิ่น” ที่ส่งผลให้โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างเปลี่ยนแปลงไปหรือถูกขัดขวาง

1.2 เกิดจากเงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจสังคม (socio-economic condition) โดยโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างภายในกลุ่มชุมชนกับพื้นที่เกาะเมืองโดยรวม ไม่สามารถเชื่อมต่อกันได้อย่างทั่วถึงและเป็นระบบ บางบริเวณถูกขัดขวางด้วยพื้นที่โบราณสถาน จึงไม่สามารถเหินยวนำให้เกิดกิจกรรมต่างๆ ในเชิงสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจขึ้นบนโครงข่าย และกระจายตัวอย่างสอดคล้องกับศักยภาพของพื้นที่บริเวณนั้นได้ เงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจสังคม โดยปัจจัย “ประเภทและบทบาทของผู้คน” จึงได้สร้างกิจกรรมต่างๆ หรือ “ตัวดึงดูด” ขึ้น เพื่อให้กิจกรรมการค้าและกิจกรรมอื่นๆ เกิดขึ้นตามมา โดยไม่สนใจศักยภาพหรือความเหมาะสมในการเข้าถึงพื้นที่บริเวณนั้นๆ จึงทำให้กลุ่มชุมชนนี้มีองค์ประกอบของความเป็นชุมชนครบถ้วน สามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชน

อย่างไรก็ตาม กลุ่มชุมชนนี้อาจเปลี่ยนแปลงไปเป็นกลุ่มชุมชนที่ต้องพึ่งพาชุมชนอื่นจึงสามารถดำรงอยู่ได้ เนื่องจาก “ปัจจัยประเภทและบทบาทผู้คน” ใช้ “แผนนโยบายของภาครัฐและท้องถิ่น” ทำให้ “ตัวดึงดูด” ซึ่งเป็นกิจกรรมต่างๆ เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจาก เป็นกิจกรรมที่ไม่ได้เกิดจากโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างมีการเชื่อมต่อกันอย่างทั่วถึงเป็นระบบเอื้อให้ผู้คนสัญจรไปมา แล้วเหินยวนำให้เกิดกิจกรรมขึ้นอย่างสอดคล้องกับศักยภาพของโครงข่าย ดังนั้น เมื่อผู้คนไม่สนใจตัวดึงดูด หรือเป็นเส้นทางที่ยากแก่การเข้าถึง มีผลทำให้กิจกรรมบางอย่างหายไปหรือมีอยู่ไม่ครบถ้วน กลุ่มชุมชนนี้จึงอาจไม่สามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชนจะต้องพึ่งพาชุมชนอื่นด้วย และในทางกลับกัน หากโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างกลุ่มชุมชนนี้มีการเชื่อมต่อกันอย่างทั่วถึงเป็นระบบ รวมทั้ง ผลสานไปกับพื้นที่โบราณสถานเอื้อให้ผู้คนสัญจรไปมา แล้วเหินยวนำให้เกิดกิจกรรมต่างๆ ในเชิงสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจขึ้นอย่างสอดคล้องกับศักยภาพของโครงข่าย ทำให้กลุ่มชุมชนนี้มีองค์ประกอบของความเป็นชุมชนครบถ้วนรวมทั้งสามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชนอย่างยั่งยืน

2. ชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์ที่ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชนต้องพึ่งพาชุมชนอื่นด้วย เกิดขึ้นได้ใน 2 ลักษณะ คือ

2.1 เกิดจากเงื่อนไขเชิงพื้นที่ (spatial condition) ร่วมกับเงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจสังคม (socio-economic condition) เนื่องจาก เงื่อนไขเชิงพื้นที่ ปัจจัยโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างภายในกลุ่มชุมชนกับพื้นที่เกาะเมืองโดยรวม บางส่วนถูกขัดขวางด้วยพื้นที่โบราณสถาน ศาสนสถาน ไม่สามารถเชื่อมต่อกันได้อย่างทั่วถึงและเป็นระบบ จึงสามารถเหนี่ยวนำให้เกิดกิจกรรมต่างๆ ในเชิงสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจขึ้นบนโครงข่าย และกระจายตัวอย่างสอดคล้องกับศักยภาพในการเข้าถึงของพื้นที่บริเวณนั้นได้เพียงบางส่วน เงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจสังคม กลุ่มชุมชนกลุ่มนี้จึงสามารถดำรงอยู่ได้ โดยต้องพึ่งพาชุมชนอื่นในบางโอกาส

อย่างไรก็ตาม กลุ่มชุมชนนี้ อาจเปลี่ยนแปลงไปเป็นกลุ่มชุมชนที่สามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชนได้จาก “ปัจจัยประเภทและบทบาทผู้คน” ใช้ “แผนนโยบายของภาครัฐและท้องถิ่น” สร้างให้โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างภายในกลุ่มชุมชนนี้มีการเชื่อมต่อกันอย่างทั่วถึงเป็นระบบ รวมทั้ง ผสานไปกับพื้นที่โบราณสถานเอื้อให้ผู้คนสัญจรไปมา แล้วเหนี่ยวนำให้เกิดกิจกรรมต่างๆ ในเชิงสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจขึ้นอย่างสอดคล้องกับศักยภาพของโครงข่าย เป็นองค์ประกอบชุมชนอย่างครบถ้วน ก็จะทำให้กลุ่มชุมชนนี้สามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชนเอง

2.2 เกิดจากเงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจสังคม (socio-economic condition) เนื่องจาก พื้นที่โบราณสถาน ศาสนสถาน ได้ขัดขวางโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างภายในชุมชนกับพื้นที่เกาะเมืองโดยรวมอย่างมาก จึงไม่สามารถเชื่อมต่อกันได้อย่างทั่วถึงและเป็นระบบ ไม่สามารถเหนี่ยวนำให้เกิดกิจกรรมต่างๆ ต่างๆ ในเชิงสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจขึ้นบนโครงข่าย และกระจายตัวอย่างสอดคล้องกับศักยภาพในการเข้าถึงของพื้นที่บริเวณนั้นได้เลย เงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจสังคมสนับสนุน จากปัจจัย “ประเภทและบทบาทของผู้คน” ก็ยังไม่สามารถสร้างให้เกิดกิจกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นองค์ประกอบในการดำรงอยู่ขึ้นได้ จึงทำให้กลุ่มชุมชนนี้มีองค์ประกอบเพื่อการดำรงอยู่ไม่ครบถ้วน การที่กลุ่มชุมชนกลุ่มนี้จะสามารถดำรงอยู่ได้ จึงต้องพึ่งพาชุมชนอื่นในบางโอกาส

อย่างไรก็ตาม กลุ่มชุมชนนี้ อาจเปลี่ยนแปลงไปเป็นกลุ่มชุมชนที่สามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชนได้จาก “ปัจจัยประเภทและบทบาทผู้คน” ใช้ “แผนนโยบายของภาครัฐและท้องถิ่น” สร้างให้โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างภายในกลุ่มชุมชนนี้มีการเชื่อมต่อกันอย่างทั่วถึงเป็นระบบอีกครั้ง รวมทั้ง ผสานไปกับพื้นที่โบราณสถานเอื้อให้ผู้คนสัญจรไปมา แล้วเหนี่ยวนำให้เกิดกิจกรรมต่างๆ ในเชิงสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจขึ้นอย่างสอดคล้องกับศักยภาพของโครงข่าย เป็นองค์ประกอบชุมชนอย่างครบถ้วน ก็จะทำให้กลุ่มชุมชนนี้สามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชนเอง และนอกจากนั้น หากโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างภายในกลุ่มชุมชน ไม่สามารถสานกันได้อย่างเป็นระบบ “ปัจจัยประเภทและบทบาทผู้คน” ได้ใช้ “แผนนโยบายของภาครัฐและท้องถิ่น” ทำให้เกิด “ตัวดึงดูด” ซึ่งเป็นกิจกรรมต่างๆ เกิดขึ้นในพื้นที่ ให้ผู้คนได้เข้ามาทำกิจกรรมต่างๆ ทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสัญจรไปมา ทำให้กลุ่มชุมชนนี้มีองค์ประกอบของความเป็นชุมชนครบถ้วน รวมทั้งสามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชน

บทที่ 7

สรุปผลและเสนอแนะ

ชุมชนบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ซึ่งเป็นเมืองประวัติศาสตร์ ที่มีองค์ประกอบทางกายภาพและสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ที่ล้วนเป็นโบราณสถาน ครอบคลุมอาณาบริเวณ พื้นที่ส่วนใหญ่ของเมือง ชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่จึงต้องแทรกตัวอยู่ในพื้นที่ว่างระหว่างโบราณสถานเหล่านี้ กลายเป็นชุมชนที่มีขนาดเล็กและไม่สามารถขยายตัวได้อย่างอิสระ รวมทั้ง โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างภายในชุมชนกับระบบของเมืองได้ถูกขัดขวาง ไม่สามารถเชื่อมต่อกันได้อย่างทั่วถึงและเป็นระบบ จึงไม่สามารถเหนี่ยวนำให้เกิดกิจกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นองค์ประกอบของชุมชนขึ้นบนโครงข่าย และกระจายตัวอย่างสอดคล้องกับศักยภาพการเข้าถึงของพื้นที่บริเวณนั้นได้อย่างครบถ้วน ส่งผลให้ชุมชนเหล่านี้ ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ภายในพื้นที่ของชุมชนเอง ต้องปรับตัวด้วยการพึ่งพาข้ามชุมชน หรือมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ โดยเกิดเป็นลักษณะ “กลุ่มชุมชน” ขึ้น

อย่างไรก็ตาม การสร้างให้ชุมชนเหล่านี้ สามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืนนั้น จำเป็นต้องสร้างให้โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างของชุมชน ได้เชื่อมโยงกับระบบทั้งหมดของเมือง อย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพ โดยมีศักยภาพในการเข้าถึงที่ไม่เท่าเทียมกัน เพื่อให้โครงข่ายเหล่านี้ สามารถเหนี่ยวนำให้เกิดกิจกรรมและเครือข่ายทางสังคมเศรษฐกิจซึ่งเป็นองค์ประกอบของชุมชน เกิดขึ้นในบริเวณต่างๆ ของโครงข่ายและกระจายตัวอย่างสอดคล้องกับศักยภาพการเข้าถึงของพื้นที่บริเวณนั้นได้อย่างครบถ้วน มีทั้งกิจกรรมที่ต้องการความสงบเกิดขึ้นในบริเวณที่มีศักยภาพในการเข้าถึงต่ำ และกิจกรรมที่ต้องพึ่งพาความพลุกพล่านของผู้คนเกิดขึ้นในบริเวณที่มีศักยภาพในการเข้าถึงสูง โดยเฉพาะในบริเวณที่โครงข่ายได้สานกันอย่างหนาแน่น ได้ทำให้พื้นที่บริเวณนั้นมีศักยภาพในการเข้าถึงที่มากขึ้นจึงเกิดกิจกรรมการค้าที่คึกคักหนาแน่นกว่าพื้นที่อื่น ควบคู่ไปกับพื้นที่ทั่วไปที่มีกิจกรรมอื่นๆ กระจายตัวอย่างเบาบางในระดับปกติ เป็นลักษณะของศูนย์กลางที่มีชีวิต ที่เกิดจากลักษณะเชิงพื้นที่ที่มีความสอดคล้องกับลักษณะเชิงเศรษฐกิจสังคม หรือ “โครงข่ายเชิงพื้นที่ทางสังคมและเครือข่ายทางสังคมในพื้นที่ที่เป็นหนึ่งเดียวกัน” (unification of social space network and spatial society network) ที่สามารถมีการพึ่งพากันอย่างสมบูรณ์อยู่ภายในกลุ่ม เป็นลักษณะสัณฐานหรือเป็น “เงื่อนไขเชิงพื้นที่” (spatial conditions) ในแบบเฉพาะของแต่ละกลุ่มชุมชนบริเวณเมืองประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ดังที่จะกล่าวถึงต่อไป

การศึกษาเงื่อนไขการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์ บริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ในบทนี้จึงเป็นการสรุปผลและการเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย ประกอบด้วย การสรุปผลการวิจัย ข้อเสนอที่เป็นนัยยะเชิงทฤษฎี และข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย โดยมีรายละเอียดดังนี้

7.1 สรุปผลการวิจัย

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาลักษณะเชิงพื้นที่และลักษณะเชิงเศรษฐกิจสังคม ตลอดจนปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของชุมชนบริเวณเมืองประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ซึ่งมีเงื่อนไขและปัจจัยเฉพาะที่แต่ละชุมชนได้สร้างขึ้น ภายใต้รูปแบบความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ที่มีต่อกัน กลายเป็นกลุ่มชุมชน และมีความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ต่อระบบทั้งหมดของเมือง เพื่อเอื้อให้ชุมชนเหล่านี้สามารถดำรงอยู่ได้ งานวิจัยนี้จึงมีหน่วยวิเคราะห์เป็น ชุมชนและกลุ่มชุมชน มีแนวคิดทฤษฎีหลักในการศึกษาประกอบด้วย แนวคิดทฤษฎีทางด้านฐานฐานวิทยาเมือง ได้แก่ ทฤษฎีการสัญจรอิสระ (Hillier et al., 1993) ทฤษฎีเศรษฐกิจ (Hillier, 1996) และทฤษฎีฐานฐานศูนย์กลาง (Hillier, 2000) ร่วมกับแนวคิดทฤษฎีด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ แนวคิดตรรกะทางสังคมเชิงพื้นที่ (Hillier and Hanson, 1984) แนวคิดชีวิตสังคมเมือง (Jacob, 1964) แนวคิดทางวัฒนธรรม (Rapoport, 1977) แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2544) แนวคิดพัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมไทย (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2554) และแนวคิดทฤษฎีสันสนเทศอื่นๆ ทั้งในเชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐกิจสังคมมาใช้ในการสร้างกรอบแนวคิดการวิจัย

กระบวนการวิจัยประกอบด้วย 4 ส่วนสำคัญ คือ 1) การศึกษาความเป็นมา พัฒนาการเชิงพื้นที่ สังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจ ของชุมชนบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาในภาพรวม โดยเน้นวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ในช่วงเวลาที่สำคัญ เพื่อทราบถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่เมืองและชุมชน นำมาสู่ความเข้าใจในลักษณะเฉพาะเชิงพื้นที่ของชุมชนในปัจจุบัน 2) ศึกษาลักษณะเชิงพื้นที่ของชุมชนในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาทั้งหมด รวมทั้งชุมชนที่อยู่ริมแม่น้ำโดยรอบพื้นที่เกาะเมือง ด้วยการซ้อนทับ “แผนที่แบบจำลองเชิงฐานฐาน” (spatial model) และ “แผนที่ทางสังคม” (social map) เพื่อวิเคราะห์ลักษณะเฉพาะเชิงพื้นที่ของชุมชนทั้งหมด และลักษณะเชิงเศรษฐกิจสังคมที่เกี่ยวข้อง เพื่อทราบถึงการดำรงอยู่ของชุมชนทั้งหมดในพื้นที่ ที่มีความสัมพันธ์เพื่อการพึ่งพาซึ่งกันและกัน และกับระบบทั้งหมดของเมืองอย่างหลากหลายรูปแบบ หลากหลายประเภท (typologies) จากนั้น จึงทำการคัดเลือกชุมชนที่เป็นตัวแทนความสัมพันธ์ประเภทต่างๆ เป็นตัวอย่างกรณีศึกษา 3) ทำการศึกษารายละเอียดเชิงลึกของกรณีศึกษา ที่เลือกมาเป็นตัวแทนการดำรงอยู่ประเภทต่างๆ ทั้ง 3 ประเภท ได้แก่ (1) ประเภทที่ดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชน (2) ประเภทที่ดำรงอยู่ได้โดยพึ่งพาชุมชนอื่นในบางครั้ง (3) ประเภทที่ดำรงอยู่ได้โดยต้องพึ่งพาชุมชนอื่นเสมอ 4) สรุปผลการศึกษาจากข้อค้นพบสำคัญในแต่ละกรณีศึกษา เสนอแนะเชิงทฤษฎี และเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อเป็นข้อพิจารณาในงานวางแผนที่เหมาะสม โดยผลการวิจัยมีข้อค้นพบ ดังนี้

7.1.1 ข้อค้นพบการวิจัย

จากการศึกษา วิเคราะห์ และประมวลผลเกี่ยวกับเงื่อนไขการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์ บริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา และลักษณะเชิงเศรษฐกิจสังคม ตลอดจนปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้องทั้งหมด สามารถอภิปรายผลข้อค้นพบ ได้ดังนี้

ประการแรก ชุมชนบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในเมืองประวัติศาสตร์ ที่มีโบราณสถานและสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ครอบคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่ของพื้นที่ การตั้งถิ่นฐานชุมชนอยู่จึงต้องแทรกตัวอยู่ในพื้นที่ว่าง กลายเป็นชุมชนขนาดเล็กไม่สามารถขยายตัวได้อย่างอิสระ โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างของชุมชนกับพื้นที่เกาะเมืองโดยรวมจึงถูกขัดขวาง ไม่สามารถเชื่อมต่อกันได้อย่างทั่วถึงเป็นระบบ และไม่สามารถเหนี่ยวนำให้เกิดกิจกรรมต่างๆ ขึ้นบนโครงข่าย ที่กระจายตัวอย่างสอดคล้องกับศักยภาพการเข้าถึงที่แตกต่างกันของพื้นที่บริเวณต่างๆ ได้ ส่งผลให้ชุมชนเหล่านี้ มีองค์ประกอบของชุมชนไม่ครบถ้วน ต้องปรับตัวด้วยการพึ่งพาข้ามชุมชนหรือมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง เป็นกลุ่มชุมชนใน 3 ลักษณะ ได้แก่

(1) ชุมชนในละแวกใกล้เคียงที่รวมกลุ่มเพื่อพึ่งพากัน แล้วมีองค์ประกอบชุมชนครบถ้วนสามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชน หรือ **กลุ่มชุมชนที่ดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชน** ได้แก่ กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ ซึ่งเกิดจากเงื่อนไขหลักเชิงพื้นที่ (spatial condition) และกลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม เกิดจากเงื่อนไขหลักเชิงเศรษฐกิจสังคม (socio-economic condition)

(2) ชุมชนชุมชนในละแวกใกล้เคียงที่รวมกลุ่มเพื่อพึ่งพากัน แล้วมีองค์ประกอบชุมชนไม่ครบถ้วนต้องพึ่งพาชุมชนอื่นในบางครั้งจึงสามารถดำรงอยู่ได้ หรือ **กลุ่มชุมชนที่ดำรงอยู่ได้โดยพึ่งพาชุมชนอื่นในบางครั้ง** ได้แก่ กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย เกิดจากเงื่อนไขเชิงพื้นที่ (spatial condition) ร่วมกับเงื่อนไขเศรษฐกิจสังคม (socio-economic condition) ร่วมกัน

(3) ชุมชนชุมชนในละแวกใกล้เคียงที่รวมกลุ่มกันเพื่อพึ่งพากันแล้วมีองค์ประกอบไม่ครบถ้วนต้องพึ่งพาชุมชนอื่นทั้งในระยะใกล้และไกลเสมอจึงสามารถดำรงอยู่ได้ หรือ **กลุ่มชุมชนที่ดำรงอยู่ได้โดยต้องพึ่งพาชุมชนอื่นเสมอ** ได้แก่ กลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา เกิดจากเงื่อนไขหลักเชิงเศรษฐกิจสังคม (socio-economic condition)

ประการที่สอง เมืองประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา มีพื้นที่โบราณสถานครอบคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่ทำให้ชุมชนที่พักอาศัยมีขนาดเล็ก บางส่วนวางตัวตามแนวยาวไปตามที่ว่างริมน้ำ ไม่สามารถสร้างพื้นที่ใช้สอยหรือกิจกรรมต่างๆ ขึ้นภายในอาณาเขตชุมชนได้อย่างหลากหลายครบถ้วน ชุมชนเหล่านี้จึงได้สร้างให้โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างของแต่ละชุมชน ได้มีการเชื่อมต่อกันภายในชุมชนละแวกใกล้ๆ เพื่อให้สามารถติดไปยังพื้นที่อื่นๆ ได้ในลักษณะกลุ่มชุมชน มี 3 ลักษณะ ได้แก่

(1) โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างในกลุ่มชุมชนที่มีการเชื่อมต่อกันอย่างทั่วถึงเป็นระบบ ทำให้ผู้คนมีการสัญจรไปมาอย่างคึกคักและเบาบางอยู่ในโครงข่าย เห็นยวนำให้เกิดกิจกรรมขึ้นบนเส้นทาง โดยในบริเวณที่มีผู้คนคึกคักพลุกพล่านได้เกิดกิจกรรมทางสังคมขึ้นอย่างหลากหลาย ส่วนในบริเวณที่มีผู้คนเบาบางได้กลายเป็นย่านพักอาศัย รวมทั้งกิจกรรมที่ต้องการความสงบอื่นๆ กระจายอยู่อย่างผสมผสานตามศักยภาพของโครงข่าย และโดยเฉพาะในตำแหน่งที่มีกลุ่มเส้นทางมากระจุกตัวอยู่ จะเอื้อให้ผู้คนที่ทางเลือกในการสัญจรไปมาอยู่ตลอดเวลาได้อย่างอิสระมากกว่าบริเวณอื่น จึงได้เห็นยวนำให้เกิดเป็น “ย่านค้าขาย” ที่คึกคักเกิดขึ้นในพื้นที่ศูนย์กลางเมืองที่ผู้คนในกลุ่มชุมชนได้เข้ามาใช้ร่วมกัน ในลักษณะที่ผู้คนในชุมชนได้อาศัยอยู่ในย่านพักอาศัยที่เงียบสงบ เดินทางในชีวิตประจำวันได้อย่างสะดวก และดำรงชีวิตอยู่ได้ภายในบริเวณเมืองประวัติศาสตร์อย่างมีเอกลักษณ์ เป็นกลุ่มชุมชนที่ดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่ม ได้แก่ **กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ**

อย่างไรก็ตาม **กลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม เป็นกลุ่มชุมชนที่มีองค์ประกอบของชุมชนครบถ้วน สามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่ม** แต่โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างในกลุ่มชุมชน ไม่ได้มีการเชื่อมต่อกันอย่างทั่วถึงเป็นระบบ จึงไม่สามารถเห็นยวนำให้เกิดกิจกรรมขึ้นบนเส้นทางขึ้นอย่างหลากหลาย แต่กิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจต่างๆ ที่เกิดขึ้น ได้เกิดจากผู้คนที่ได้สร้าง “ตัวดึงดูด” (attractors) ที่เป็นกิจกรรมการค้าต่างๆ ขึ้น เพื่อดึงดูดกิจกรรมการค้าและกิจกรรมอื่นๆ ให้เกิดขึ้นตามมาเป็นองค์ประกอบของชุมชนอย่างครบถ้วน ทำให้ผู้คนสามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่ม แต่ไม่มีความสอดคล้องศักยภาพในการเข้าถึงของโครงข่าย ดังนั้น หากผู้คนไม่สนใจในกิจกรรมที่เป็นตัวดึงดูดหรือกิจกรรมที่กำหนดขึ้นไปตั้งอยู่บนเส้นทางที่ยากแก่การเข้าถึง จึงอาจมีผลให้กิจกรรมบางอย่างมีแนวโน้มที่จะหายไปที่สุด หรือเกิดการทำกิจกรรมเพียงในบางช่วงเวลา การดำรงอยู่ของชุมชนกลุ่มนี้จึงมีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงไปเป็นกลุ่มชุมชนที่มีองค์ประกอบไม่ครบถ้วน ต้องพึ่งพาชุมชนอื่นได้

(2) โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างในกลุ่มชุมชน สามารถเชื่อมต่อกันอย่างทั่วถึงเป็นระบบในบางบริเวณของพื้นที่ในกลุ่มชุมชน โดยเฉพาะจุดที่ต่อกันระหว่างสองชุมชน จึงสามารถเห็นยวนำให้เกิดกิจกรรมขึ้นบนเส้นทางขึ้นอย่างหลากหลายเฉพาะในบริเวณนี้ แม้จะมี “ตัวดึงดูด” (attractors) ที่เป็นกิจกรรมการค้าต่างๆ แต่ก็ไม่สามารถดึงดูดกิจกรรมการค้าและกิจกรรมอื่นๆ ให้เกิดขึ้นตามมาเป็นองค์ประกอบของชุมชนอย่างครบถ้วนได้ เนื่องจาก การค้าขายส่วนใหญ่เป็นของเล็กๆ น้อยๆ ที่ใช้ในชีวิตประจำวันไม่หลากหลายเหมือนสินค้าในตลาดเจ้าพรหมหรือหัวรอ และเป็นสินค้าของฝากสำหรับนักท่องเที่ยว ชุมชนในกลุ่มนี้จึงต้องใช้โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างที่เชื่อมต่อกันนี้ ในการเดินทางข้ามพื้นที่กลุ่มชุมชนเพื่อพึ่งพาชุมชนอื่นๆ ด้วย เป็นกลุ่มชุมชนที่ดำรงอยู่ได้โดยพึ่งพาชุมชนอื่นในบางครั้งได้แก่ **กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย**

(3) โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างในกลุ่มชุมชน ไม่สามารถเชื่อมต่อกันอย่างทั่วถึงเป็นระบบในทุกพื้นที่ของกลุ่มชุมชน จึงไม่สามารถเห็นยวนำให้เกิดกิจกรรมทางสังคม

เศรษฐกิจขึ้นบนเส้นทางขึ้นอย่างหลากหลาย แม้จะมี “ตัวดึงดูด” (attractors) ที่เป็นกิจกรรมการค้าต่างๆ แต่ก็ไม่สามารถดึงดูดกิจกรรมการค้าและกิจกรรมอื่นๆ ให้เกิดขึ้นตามมาเป็นองค์ประกอบของชุมชนอย่างครบถ้วนได้ ชุมชนในกลุ่มนี้จึงใช้โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างที่เชื่อมต่อนี้ ในการเดินทางข้ามพื้นที่กลุ่มชุมชน เพื่อไปพึ่งพาชุมชนอื่นๆ เป็น **กลุ่มชุมชนที่ดำรงอยู่ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาชุมชนอื่นเสมอ** ได้แก่ **กลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา**

ประการที่สาม ชุมชนได้ถูกพื้นที่โบราณสถานของเมืองประวัติศาสตร์ ขัดขวางระบบการสัญจรให้ตัดขาด กลายเป็นถนนซอยปลายตัน ทำให้ชุมชนต่างๆ ไม่สามารถติดต่อกันได้อย่างทั่วถึง เมื่อชุมชนได้รวมกันเป็นกลุ่มชุมชนแล้ว ได้ทำให้เส้นทางในระบบการสัญจรและพื้นที่ว่างที่ประกอบกันได้เชื่อมโยงถึงกัน ภายใต้อิทธิพลของพื้นที่โบราณสถาน ใน 3 ลักษณะ ได้แก่

(1) โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างได้เชื่อมโยงอย่างทั่วถึงเป็นระบบ จากเส้นทางหลากหลายรูปแบบ ทั้งเส้นทางบกและเส้นทางน้ำผสมผสานกัน ประกอบกับพื้นที่โบราณสถาน โดยเฉพาะศาสนสถาน ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ชุมชน ที่เอื้อให้เข้าไปใช้เป็นพื้นที่สาธารณะทำกิจกรรมทางสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการสัญจรไปยังชุมชนอื่นๆ ตลอดจน เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ทั้งคนในและคนนอกชุมชน เช่น นักท่องเที่ยวได้เข้ามาใช้ร่วมกัน ด้วยความรู้สึกเคารพและอ่อนน้อมต่อพื้นที่ อันเป็นการช่วยกันดูแลรักษาทรัพยากรของเมืองประวัติศาสตร์ ภายใต้การใช้งานพื้นที่และการสัญจรไปมาอยู่ตลอดเวลา เป็นการช่วยให้เกิดบรรยากาศที่มีชีวิตชีวาขึ้นในพื้นที่ชุมชน เป็น**กลุ่มชุมชนที่ดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่ม** ได้แก่ **กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ**

(2) โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง ไม่เชื่อมโยงอย่างทั่วถึงเป็นระบบ เนื่องจาก เส้นทางเป็นถนนสายสำคัญที่รองรับยานพาหนะขนาดใหญ่ จึงมีเส้นทางย่อยๆ จากการเดินเท้าน้อยมาก ประกอบกับพื้นที่ปิดล้อมในพื้นที่กลุ่มชุมชนจะมีค่อนข้างน้อย โดยส่วนใหญ่เป็นถนนสถานที่ราชการ พื้นที่เอกชน จึงทำให้กิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจเกิดขึ้นในพื้นที่ เกิดจากการกำหนดให้มีขึ้นอย่างครบถ้วน ทั้งกิจกรรมการค้า กิจกรรมการศึกษา กิจกรรมการติดต่อราชการ กิจกรรมการสัญจร ฯลฯ โดยเฉพาะกิจกรรมการค้าขายบางส่วนจะเกาะตัวอยู่ตามริมถนน หน้าอาคารต่างๆ ชั่วครั้งชั่วคราว เกิดเป็นลักษณะของ**กลุ่มชุมชนที่มีองค์ประกอบของชุมชนครบถ้วน** สามารถดำรงอยู่ได้ภายใน**กลุ่ม** ได้แก่ **กลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม**

นอกจากนั้น โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง ที่ไม่เชื่อมโยงอย่างทั่วถึงเป็นระบบ เนื่องจาก เส้นทางมีจำนวนน้อยและเป็นเส้นทางสั้นๆ ที่เข้าสู่ตัวชุมชนหรือบ้านพักอาศัยได้ทันที รวมทั้ง พื้นที่โบราณสถาน พื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ พื้นที่ลุ่มน้ำขังและแนวคลองโบราณได้เป็นขอบเขตขวางกั้นการเชื่อมต่อของชุมชนกับพื้นที่ของเมืองโดยรวม ทำให้ชุมชนยังคงถูกตัดขาดจากระบบโดยรวมอยู่ ในบริเวณโบราณสถานกลายเป็นพื้นที่สำหรับคนบางกลุ่ม เช่น นักท่องเที่ยวหรือคนในที่เข้าไป

ประกออาชีพอที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว เป็นลักษณะของ**กลุ่มชุมชนที่ดำรงอยู่ได้โดยพึ่งพาชุมชนอื่นเสมอ** ในกลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา

(3) โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง ไม่เชื่อมโยงอย่างทั่วถึงเป็นระบบในบางบริเวณของกลุ่มชุมชน โดยจะพบความหนาแน่นของเส้นทางในจุดที่ต่อกันระหว่างชุมชน ซึ่งเป็นท่าเรือและพื้นที่กลางชุมชนที่เป็นศาสนสถานที่ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ชุมชน แต่ไม่มีความหลากหลายของกลุ่มคนจากภายนอก ซึ่งพบว่าเป็นเพียงคนในชุมชนที่เป็นผู้ใช้พื้นที่ การเชื่อมโยงกันของโครงข่ายในกลุ่มชุมชนจึงไม่กระจายไปอย่างทั่วถึงทุกๆ บริเวณเป็นลักษณะของ**กลุ่มชุมชนที่ดำรงอยู่ได้โดยพึ่งพาชุมชนอื่นในบางครั้ง** ในกลุ่มชุมชนย่านประตูชัย

ประการที่สี่ พื้นที่โบราณสถานในเมืองประวัติศาสตร์ มีเอกลักษณ์และมีคุณค่าของความเป็นสถานที่ (place) เช่น วัด มัสยิด ตลาด ฯลฯ มีอิทธิพลทำให้ผู้คนที่อยู่อาศัยอยู่ในใกล้เคียงมีพื้นฐานทางสังคมแตกต่างกัน ทำให้ผู้คนมีการดำเนินชีวิตสังคมในระบบพื้นที่ใน 3 ลักษณะ ได้แก่

(1) โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างได้เชื่อมโยงอย่างทั่วถึงเป็นระบบ ได้เอื้อให้ผู้คนมีการพบปะไปมาหาสู่กันอย่างใกล้ชิดทั้งในชุมชนและระหว่างชุมชน ผู้คนจึงมีสัมพันธภาพที่แน่นเอื้อให้เกิดเครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจขึ้นบนพื้นฐานของความไว้วางใจ ส่งผลต่อเนื่องให้ยิ่งเกิดกิจกรรมมากขึ้นและดำรงรักษาเครือข่ายกิจกรรมไว้ได้ โดยเฉพาะกิจกรรมที่สืบทอดกันมาหรือเกี่ยวข้องกับโบราณสถานในพื้นที่ที่ไม่แบ่งแยกออกเป็นชุมชนใดชุมชนหนึ่ง แต่จะเชื่อมโยงกันไปมาทั้งกลุ่มชุมชน จนกระทั่งสะท้อนถึงบริบทดั้งเดิมของการดำเนินชีวิตแบบวิถีชาวบ้านที่ยังเคร่งครัดในศาสนาจนเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ เป็นลักษณะของ**กลุ่มชุมชนที่ดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่ม** ได้แก่ **กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ**

(2) โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง ไม่เชื่อมโยงอย่างทั่วถึงเป็นระบบ จึงไม่เอื้อให้ผู้คนได้มีการพบปะไปมาหาสู่กันอย่างใกล้ชิด ส่งผลต่อเนื่องให้เครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นบนพื้นฐานของความไว้วางใจมีน้อย แต่เกิดจากการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ในรูปของผู้ซื้อ-ขาย จึงเป็นสัมพันธภาพที่อาจไม่มีความแน่นเอื้อระหว่างกันหรือเป็นแบบผิวเผินที่ล้มสลายง่าย จึงไม่มีกิจกรรมที่สืบทอดร่วมกันมา หรือกลายเป็นกิจกรรมระดับเมืองที่จัดขึ้นเพื่อตอบสนองด้านการท่องเที่ยวมากกว่าเกิดจากความผูกพันที่มีต่อกันเป็นพื้นฐาน เป็นวิถีชีวิตแบบสังคมเมืองของ**กลุ่มชุมชนที่ดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่ม** ได้แก่ **กลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม**

นอกจากนั้น โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างที่ไม่เชื่อมโยงอย่างทั่วถึงเป็นระบบ จึงไม่เอื้อให้ผู้คนได้มีการพบปะไปมาหาสู่กันอย่างใกล้ชิด แต่มีการสร้างเครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจขึ้น เนื่องจากข้อจำกัดบางประการในชีวิตที่ต้องการอยู่รอดและเติมเต็มในสิ่งที่ขาดแคลนกิจกรรมที่เกิดขึ้น จึงไม่ได้เกิดจากความผูกพันที่มีต่อกันและมักจะไม่เกี่ยวข้องกับพื้นที่โบราณสถานหรือเป็นสิ่งสืบทอดกันมา แต่ยังคงพบว่าในบางชุมชนที่ผู้คนยังยึดถือวิถีอาชีพในการผลิตสินค้าหัตถกรรมงาน

ฝีมือที่เคยเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ จึงทำให้ผู้คนบางกลุ่มยังคงมีการดำเนินชีวิตแบบวิถีชาวบ้าน เป็นลักษณะของกลุ่มชุมชนที่ดำรงอยู่ได้โดยพึ่งพาชุมชนอื่นเสมอ ในกลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา

(3) โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างไม่เชื่อมโยงอย่างทั่วถึงเป็นระบบในบางบริเวณของกลุ่มชุมชน เป็นผลมาจากผู้คนในชุมชนนั้นๆ มักมีการพบปะไปมาหาสู่กันอย่างใกล้ชิดอยู่เฉพาะภายในชุมชนของตัวเอง จึงมีสัมพันธภาพที่แนบแน่น เอื้อให้เกิดเครือข่ายและกิจกรรมทางสังคม เศรษฐกิจขึ้นบนพื้นฐานของความไว้วางใจเพียงในชุมชน โดยเป็นสิ่งที่สืบทอดกันมาและมีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่โบราณสถานอย่างมาก ส่วนการกระจายกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ติดต่อดังกล่าวจะเกิดจากการเดินทางเพื่อออกจากพื้นที่ตามความจำเป็น แม้จะมีการพบปะกันของผู้คนก็ไม่เอื้อให้เกิดกิจกรรมทางสังคมที่หลากหลายนัก ซึ่งพบว่า เป็นกิจกรรมการค้าเล็กๆ น้อยที่พึ่งพาไปกับการสัญจรผ่าน เป็นลักษณะของกลุ่มชุมชนที่ดำรงอยู่ได้โดยพึ่งพาชุมชนอื่นในบางครั้ง ในกลุ่มชุมชนย่านประตูชัย

ประการที่ห้า พื้นที่โบราณสถานของเมืองประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ซึ่งมีคุณค่าต่อการสงวนรักษา หน่วยงานภาครัฐต่างๆ โดยเฉพาะกรมศิลปากร ได้ทำการกำหนดแผนและนโยบายเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ โดยมีผลต่อการดำรงอยู่ของชุมชนใน 3 ลักษณะ คือ

(1) แผนและนโยบายที่ไม่ได้มุ่งพิทักษ์รักษาโบราณสถานเพียงอย่างเดียว แต่ได้คำนึงถึงวิถีชีวิตของชุมชนในปัจจุบันควบคู่กันด้วย โดยการคงลักษณะการเชื่อมต่อโครงข่ายการสัญจรไว้อย่างสอดคล้องกับลักษณะกิจกรรมการใช้พื้นที่ที่มีอยู่ในปัจจุบัน และส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายทางสังคมเศรษฐกิจขึ้น อย่างเหมาะสมกับศักยภาพในการเข้าถึงของแต่ละบริเวณ รวมทั้งมีข้อกำหนดหรือควบคุมการใช้นวัตกรรมใหม่ๆ อย่างเหมาะสม กับบริบทของเมืองประวัติศาสตร์ ได้เป็นกลไกสำคัญในการสนับสนุนให้ชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์ดำรงอยู่อย่างมีเอกลักษณ์ เป็นลักษณะของกลุ่มชุมชนที่ดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ

(2) แผนและนโยบายได้ส่งเสริมให้ภายในพื้นที่ชุมชนมีสาธารณูปโภคสาธารณูปการต่างๆ การพัฒนาด้านที่อยู่อาศัยของผู้คนในชุมชนให้มีความมั่นคง มากเนื่องจากโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างไม่สามารถเชื่อมโยงอย่างทั่วถึงเป็นระบบและเหนียวแน่นให้เกิดกิจกรรมขึ้นจากศักยภาพของโครงข่ายในพื้นที่ได้ แผนและนโยบายจึงเป็นปัจจัยที่ช่วยให้มีการยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ประกอบกับแผนและนโยบายส่งเสริมให้พื้นที่กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว ได้ทำให้เมืองประวัติศาสตร์เป็นแหล่งงานสำคัญที่ทำให้ผู้คนมีรายได้ ได้เป็นกลไกสำคัญในการสนับสนุนให้ชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์ดำรงอยู่ จนกระทั่งชุมชนสามารถเป็นกลุ่มชุมชนที่ดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่ม ในกลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม และเป็นลักษณะของกลุ่มชุมชนที่ดำรงอยู่ได้โดยพึ่งพาชุมชนอื่นในบางครั้ง ในกลุ่มชุมชนย่านประตูชัย รวมทั้ง กลุ่มชุมชนที่ดำรงอยู่ได้โดยพึ่งพาชุมชนอื่นเสมอ ในกลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา

(3) แผนและนโยบายในการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง ที่ไม่คำนึงถึงลักษณะโครงข่ายหรือเส้นทางที่มีอยู่เดิม ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ความเชื่อ ประเพณี เครือข่ายและกิจกรรมของคนในท้องถิ่นที่มีอยู่ให้หมดไป เป็นการทำลายองค์ประกอบทางกายภาพและองค์ประกอบทางสังคมที่สำคัญของพื้นที่ประวัติศาสตร์ ลักษณะนี้ได้เกิดขึ้นในกลุ่มชุมชนที่ดำรงอยู่ได้โดยพึ่งพาชุมชนอื่นเสมอ ในพื้นที่กลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา และกลุ่มชุมชนที่ดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่ม ในพื้นที่กลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม

จากการอภิปรายผลข้อค้นพบ ดังกล่าว สามารถสรุปเป็นเงื่อนไขการดำรงอยู่เชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐกิจสังคมที่สัมพันธ์กัน ดังนี้

7.1.2 เงื่อนไขความสัมพันธ์ของการดำรงอยู่เชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐกิจสังคม

1) ภาวะเริ่มต้นจากเงื่อนไขเชิงพื้นที่ (spatial condition) ของปัจจัยโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะมีศักยภาพการเชื่อมต่ออย่างเป็นระบบ จึงเป็นเหตุและส่งผลต่อการดำรงอยู่และส่งผลต่อเงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจสังคม (socio-economic condition) หรือเรียกว่า ภาวะตรรกะโครงข่ายเชิงพื้นที่

2) ภาวะเริ่มต้นจากเงื่อนไขเชิงพื้นที่ (spatial condition) ของปัจจัยโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะไม่มีศักยภาพในการเชื่อมต่ออย่างเป็นระบบ เงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจสังคม (socio-economic condition) ของปัจจัยบทบาทผู้คนประเภทต่างๆ ปัจจัยวิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคม รวมทั้งปัจจัยเครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจ จึงเป็นปัจจัยสนับสนุนให้เกิดการดำรงอยู่หรือเรียกว่า ภาวะตรรกะเครือข่ายทางสังคม

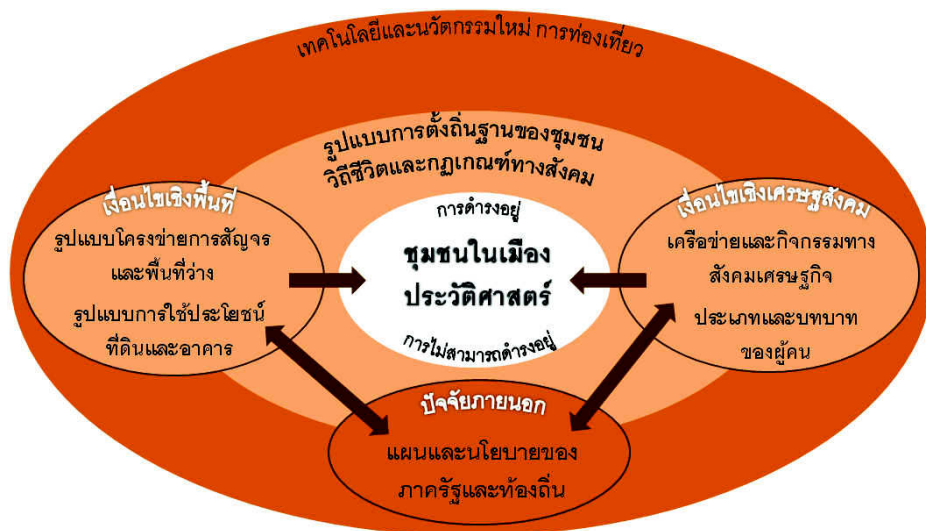
3) ภาวะเงื่อนไขปัจจัยเชิงพื้นที่ (spatial condition) และเงื่อนไขปัจจัยเชิงเศรษฐกิจสังคม (socio-economic) ต่างเป็นสาเหตุและส่งผลระหว่างกัน สนับสนุนให้เกิดการดำรงอยู่ หรือเรียกว่าภาวะตรรกะโครงข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายทางสังคมสนับสนุนกัน

7.2 แบบจำลองเงื่อนไขการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์

จากการสังเคราะห์และสรุปผลการศึกษา สามารถพัฒนาเป็นแบบจำลองเพื่ออธิบายเงื่อนไขและปัจจัยการดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์และเศรษฐกิจสังคมที่สัมพันธ์กัน รวมทั้งปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ (1) แบบจำลองความสัมพันธ์ของเงื่อนไขปัจจัยเชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐกิจสังคมเพื่อการดำรงอยู่ของชุมชน บริเวณเมืองประวัติศาสตร์ ที่เป็นข้อสรุปจากผลการวิจัย (2) แบบจำลองการดำรงอยู่ของชุมชนภายใต้เงื่อนไขเชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐกิจสังคม เพื่ออธิบายรูปแบบการดำรงอยู่ในแต่ละประเภท คือ การดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชน การดำรงอยู่ได้โดยพึ่งพาชุมชนอื่นในบางครั้งและการดำรงอยู่ได้โดยต้องพึ่งพาชุมชนอื่นเสมอ โดยมีลักษณะดังนี้

1) แบบจำลองความสัมพันธ์ของเงื่อนไขปัจจัยเชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐกิจสังคมเพื่อการดำรงอยู่ของชุมชน บริเวณเมืองประวัติศาสตร์

แบบจำลองนี้ประกอบด้วยเงื่อนไขเชิงพื้นที่และเงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจสังคม รวมทั้ง ปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้อง โดยเงื่อนไขเชิงพื้นที่ ประกอบด้วยปัจจัยรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชน รูปแบบโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร ส่วนเงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจสังคม ประกอบด้วยปัจจัยประเภทและบทบาทของผู้คน เครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจ วิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคมที่ผู้คนมีส่วนร่วม และปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้อง คือ แผนนโยบายของภาครัฐและท้องถิ่น เทคโนโลยีนวัตกรรมใหม่ และการท่องเที่ยว

แผนภูมิที่ 7.1 แบบจำลองความสัมพันธ์ของเงื่อนไขปัจจัยเชิงพื้นที่ เชิงเศรษฐกิจสังคมและปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของชุมชน บริเวณเมืองประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

แบบจำลองความสัมพันธ์ของเงื่อนไขปัจจัยเชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐกิจสังคมเพื่อการดำรงอยู่ของชุมชน บริเวณเมืองประวัติศาสตร์ สามารถอธิบายได้ว่า ชุมชนที่อาศัยอยู่ในเมืองประวัติศาสตร์เป็นพื้นที่ที่มีโบราณสถานครอบคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่ รูปแบบการตั้งถิ่นฐานชุมชน จึงแทรกตัวอยู่อย่างหนาแน่นภายในระหว่างพื้นที่โบราณสถานและสิ่งปลูกสร้างดังกล่าว กลายเป็นชุมชนขนาดเล็กไม่สามารถขยายตัวได้เหมือนชุมชนทั่วไป บางส่วนวางตัวตามแนวยาวของพื้นที่ว่างริมน้ำ บางส่วนเกาะตัวอยู่กับสิ่งปลูกสร้างของเมืองในอดีต เพื่อใช้เป็นเสมือนกำแพงเพื่อให้เกิดความปลอดภัยและใช้สร้างความเป็นส่วนตัวจากภายนอก สัมพันธ์กับวิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคมที่ดำเนินไปอย่างมีแบบแผน แสดงผ่านพื้นที่จากการกำหนดตำแหน่งขององค์ประกอบต่างๆ ทั้งพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่สาธารณะ เพื่อให้ผู้คนในชุมชนได้อยู่อาศัยและสัญจรในพื้นที่ ตามวิถีชีวิตที่ยึดถือปฏิบัติหรือสืบทอดกันมา โดยมีกฎเกณฑ์ทางสังคมเป็นตัวกำหนดให้ผู้คนช่วยกันดูแลพื้นที่และรักษาทรัพยากรไว้ ซึ่งเป็นกลไกทางสังคมควบคุม

และรักษาพื้นที่ชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์ให้คงเอกลักษณ์ไว้ ทั้งสองปัจจัยนี้จึงมีความเกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของชุมชนอย่างใกล้ชิด

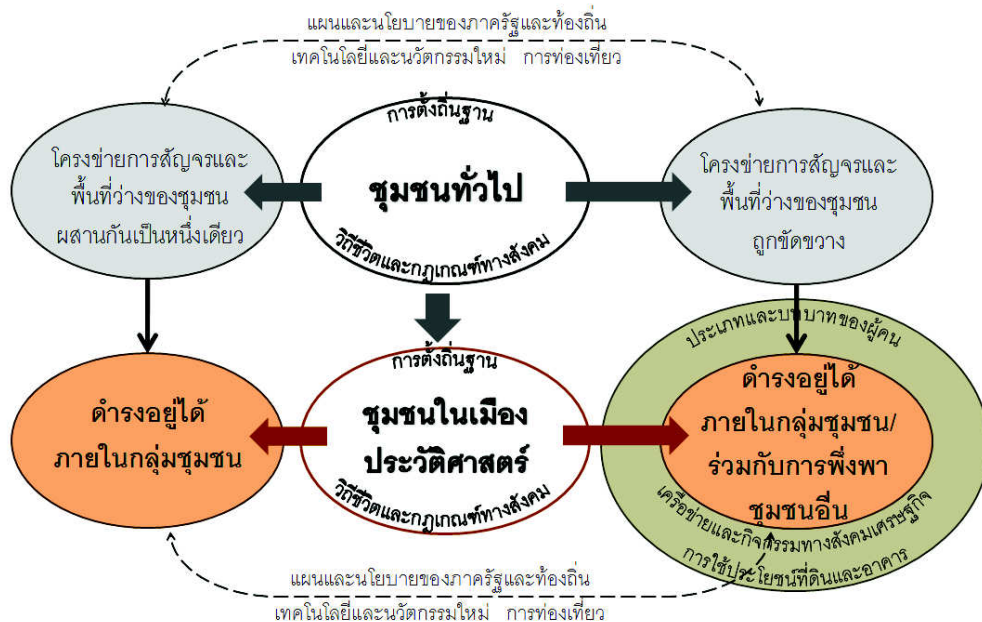
ปัจจัยสำคัญในเชิงพื้นที่ที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของชุมชนโดยตรง คือ **รูปแบบโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง** โดยโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างภายในกลุ่มชุมชน ที่เชื่อมโยงกันอย่างทั่วถึงและสัมพันธ์กับโครงข่ายการสัญจรโดยรวมของเมืองอย่างเป็นระบบ ผสานเป็นหนึ่งเดียวกับพื้นที่โบราณสถาน ศาสนสถาน จะมีศักยภาพในการเข้าถึงจากพื้นที่โดยรอบ สามารถเหนี่ยวนำให้ภายในกลุ่มชุมชนนั้นๆ เกิดกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจที่ครบถ้วนและสอดคล้องกับศักยภาพในการเข้าถึงของพื้นที่ มีทั้งบริเวณที่มีศักยภาพในการเข้าถึงสูงและเข้าถึงต่ำผสมผสานกัน โดยบริเวณที่มีศักยภาพในการเข้าถึงต่ำ มักมีผู้คนสัญจรไปมาน้อยหรือมีผู้คนสัญจรเบาบาง ได้เหนี่ยวนำให้เกิดกิจกรรมที่ต้องการความสงบ เช่น กิจกรรมพักผ่อน กิจกรรมทางศาสนา ส่วนเส้นทางที่มีศักยภาพในการเข้าถึงสูงเอื้อให้ผู้คนสัญจรไปมาได้มากกว่าบริเวณอื่น ได้เหนี่ยวนำให้เกิดกิจกรรมที่อาศัยประโยชน์จากการสัญจรนี้ขึ้น เช่น กิจกรรมการค้า ฯลฯ เป็นพื้นที่ที่มีความคึกคักแจ่ม เกิดเป็นการใช้สอยที่ผสมผสานและหลากหลายประเภท โดยเฉพาะการมีสัดส่วนของการใช้สอยแบบเดิมมากกว่าแบบสมัยใหม่ เป็น**รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร** ภายในเมืองเก่าที่สัมพันธ์กันกับรูปแบบโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง

ปัจจัยในเชิงเศรษฐกิจสังคม เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของชุมชนเช่นกัน โดยเฉพาะการเกิด**เครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจ** ที่เป็นผลมาจากการพบปะกันของผู้คน จึงเกิดเครือข่ายและการกระจายกิจกรรมต่างๆ ขึ้นบนพื้นที่ตามความต้องการในการดำรงชีวิต ทั้งกิจกรรมในชีวิตประจำวัน และกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจ ที่มักสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ หรือสัมพันธ์กับโบราณสถาน ศาสนสถานในพื้นที่ ที่ผู้คนได้ทำร่วมกัน ทำให้แต่ละส่วนกลายเป็นส่วนประกอบซึ่งกันและกัน เป็นแรงเกาะเกี่ยวที่จะรักษาเครือข่ายและกิจกรรมต่างๆ ไว้ โดยเฉพาะการผสมผสานไปด้วยการทำกิจกรรมร่วมกันอย่างหลากหลายประเภทและหลากหลายบทบาท ทั้งคนในและคนนอกพื้นที่ ภายใต้การใช้ประโยชน์พื้นที่สาธารณะร่วมกัน เป็นปัจจัย**ประเภทและบทบาทของผู้คน** ที่เอื้อให้ชุมชนยังคงดำรงอยู่

นอกจากนั้น ปัจจัยภายนอก โดยเฉพาะ**แผนและนโยบายของภาครัฐและท้องถิ่น** เป็นปัจจัยสำคัญในกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร การครอบครองที่ดิน ตลอดจนการโยกย้ายชุมชนออกจากพื้นที่ จึงเป็นผลด้านลบต่อชุมชน และบางครั้ง แผนและนโยบายได้ส่งเสริมให้มีการพัฒนาด้านที่อยู่อาศัยให้มีความมั่นคง และส่งเสริมให้พื้นที่มีการ**ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์** จึงทำให้พื้นที่กลายเป็นแหล่งงานสำคัญ ทำให้ผู้คนมีรายได้ จึงเป็นผลในด้านบวกต่อชุมชน จึงเป็นกลไกสนับสนุนให้ชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์ดำรงอยู่หรือไม่สามารถดำรงอยู่ ส่วน**เทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่** เป็นปัจจัยส่งเสริมการดำเนินชีวิตให้มีความสะดวกสบายหรือเติมเต็มในส่วนที่ยังขาดแคลนให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ดังนั้น การไม่สามารถดำรงอยู่ได้ของชุมชน จึงเกิดจากการขาดไปหรือความไม่สมบูรณ์ของปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งในเชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐกิจ โดยเฉพาะปัจจัยรูปแบบโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง เนื่องจาก เป็นปัจจัยตั้งต้นที่เอื้อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ และสรุปได้ได้ว่า เงื่อนไขปัจจัยภายในเชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐกิจทั้งหมดจะมีความสัมพันธ์กันเพื่อให้ชุมชนดำรงอยู่ โดยมีปัจจัยภายนอกส่งเสริมและสนับสนุน

2) แบบจำลองการดำรงอยู่ของชุมชนบริเวณเมืองประวัติศาสตร์ เป็นแบบจำลองที่ใช้สำหรับการอธิบายรูปแบบการดำรงอยู่ของชุมชนที่อาศัยอยู่ในเมืองประวัติศาสตร์ ซึ่งสามารถสรุปได้ใน 2 ลักษณะ คือ การดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชน และการดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชนร่วมกับการพึ่งพาชุมชนอื่นด้วย

แผนภูมิที่ 7.2 แบบจำลองการดำรงอยู่ของชุมชนภายใต้เงื่อนไขเชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐกิจ

จากแผนภูมิที่ 7.2 เป็นแบบจำลองการดำรงอยู่ของชุมชนบริเวณเมืองประวัติศาสตร์ สามารถอธิบายได้ว่า การดำรงอยู่ของชุมชนโดยทั่วไปจะมีเงื่อนไขเชิงพื้นที่เป็นนัยยะสำคัญ โดยในบริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานของชุมชน โครงสร้างเชิงสัณฐาน (morphological structure) จะสะท้อนและสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคมวัฒนธรรมของผู้คน ชุมชนที่มีโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างเชื่อมโยงและผสานกันเป็นหนึ่งเดียว จะสามารถเหนี่ยวนำให้เกิดกิจกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นองค์ประกอบของชุมชน ขึ้นบนพื้นที่ในบริเวณต่างๆ อย่างสอดคล้องกับศักยภาพในการเข้าถึงของพื้นที่อย่างครบถ้วน จึงทำให้ชุมชนเหล่านั้นสามารถดำรงอยู่ได้ เช่นเดียวกับชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์ ในชุมชนที่รวมกันเป็นกลุ่มชุมชน แล้วโครงข่าย

การสัญจรและพื้นที่ว่างมีการเชื่อมโยงและผสมกันเป็นหนึ่งเดียวกันทั้งระบบ เป็นเงื่อนไขเชิงพื้นที่ที่ทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชน

ส่วนชุมชนที่มีโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างถูกขัดขวาง ไม่สามารถเชื่อมโยงให้ผสมกันเป็นหนึ่งเดียว จึงไม่สามารถเหนี่ยวนำให้เกิดกิจกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นองค์ประกอบของชุมชน ขึ้นบนพื้นที่ในบริเวณต่างๆ อย่างสอดคล้องกับศักยภาพในการเข้าถึงของพื้นที่อย่างครบถ้วน ดังเช่น ชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์ การที่ชุมชนจะสามารถดำรงอยู่ได้ จึงต้องมีปัจจัยอื่นๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง ได้แก่ ปัจจัยประเภทและบทบาทผู้คนที่สร้างให้เกิดเครือข่ายกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจ และสร้างให้เกิดการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารขึ้นบนพื้นที่ เพื่อให้มีองค์ประกอบที่ครบถ้วน ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชน และในบางกลุ่มที่ไม่สามารถสร้างให้เกิดองค์ประกอบที่ครบถ้วนได้นั้น จึงเป็นชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้โดยต้องพึ่งพาชุมชนอื่นร่วมด้วย

นอกจากนั้น การดำรงอยู่ของชุมชนบริเวณเมืองประวัติศาสตร์ มักมีปัจจัยภายนอก ได้แก่ แผนและนโยบายของภาครัฐและท้องถิ่น เทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่ และการท่องเที่ยวเข้ามาเกี่ยวข้องสนับสนุนการดำรงอยู่ของชุมชน และอาจเป็นตัวกลางที่ทำให้ชุมชนที่สามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชน มีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นชุมชนที่สามารถดำรงอยู่ได้โดยต้องพึ่งพาชุมชนอื่นร่วมด้วย หรือในทางกลับกันก็ทำให้ชุมชนที่สามารถดำรงอยู่ได้โดยต้องพึ่งพาชุมชนอื่นร่วมด้วย เปลี่ยนแปลงไปเป็นชุมชนที่สามารถดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชน เช่นกัน

7.3 ข้อสรุปที่เป็นนัยยะเชิงทฤษฎี

ชุมชนบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา เป็นชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณที่มีพื้นที่โบราณสถานและสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ครอบคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่ ได้ส่งอิทธิพลให้ชุมชนมีขนาดเล็กไม่สามารถขยายตัวได้อย่างอิสระ โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างในชุมชนกับพื้นที่เกาะเมืองโดยรวมจึงถูกขัดขวาง ไม่สามารถเชื่อมต่อกันได้อย่างทั่วถึงเป็นระบบ และไม่สามารถเหนี่ยวนำให้เกิดกิจกรรมต่างๆ ขึ้นบนโครงข่าย ที่กระจายตัวอย่างสอดคล้องกับศักยภาพการเข้าถึงที่แตกต่างกันของพื้นที่บริเวณต่างๆ ได้ ส่งผลให้ชุมชนเหล่านี้ มีองค์ประกอบของชุมชนไม่ครบถ้วน ต้องปรับตัวด้วยการพึ่งพาข้ามชุมชนหรือมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเป็นกลุ่มชุมชนเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ การดำรงอยู่เชิงพื้นที่ของชุมชนเหล่านี้ มีข้อสรุปที่เป็นนัยยะเชิงทฤษฎี (theoretical implication) ได้ 4 ประเด็นหลัก คือ

1) เงื่อนไขเชิงพื้นที่ของกลุ่มชุมชนที่ดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชน *กรณี กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ* มีการดำรงอยู่ที่เกิดจากเงื่อนไขหลักเชิงพื้นที่ (spatial condition) ด้วยปัจจัยโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างได้เชื่อมต่อกันอย่างมีประสิทธิภาพจากเส้นทางหลากหลายรูปแบบทั้งเส้นทางบกและเส้นทางน้ำ ประกอบกับพื้นที่โบราณสถานได้ประสานเป็นส่วนหนึ่งของโครงข่ายและกลายเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ชุมชนที่เอื้อให้ผู้คนสัญจรได้อย่างสะดวก ทั้งเพื่อเข้าถึง (move to) และเพื่อผ่านพื้นที่

(move through) ไปยังบริเวณที่อื่นๆ ได้อย่างทั่วถึงและสัมพันธ์กัน เกิดความหนาแน่นของระดับการสัญจรและกิจกรรมที่หลากหลาย และผสมผสานกันของผู้คนทั้งคนในชุมชนและคนนอก ที่มีวัตถุประสงค์และจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกัน เป็นโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างที่ผสมผสานอยู่กับระบบโดยรวมของเมืองได้ดี ทำให้การสัญจรของผู้คนในพื้นที่เป็นไปอย่างเสรี มีระดับมากน้อยแตกต่างกันตามตำแหน่งที่ตั้ง อันเนื่องมาจากลักษณะการเชื่อมต่อที่หลากหลายในโครงข่าย เป็นไปตามแนวคิดการสัญจรอิสระ (Natural Movement) (Hillier et al., 1993) ซึ่งได้จากการค้นพบในงานวิจัยนี้ จากการกระจายตัวอยู่อย่างทั่วถึง และลักษณะการเชื่อมต่อกันเป็นอย่างดีของโครงข่าย ได้ทำให้บางบริเวณมีความพลุกพล่าน บางบริเวณมีความเงียบสงบและส่งผลสืบเนื่องให้เกิดการกระจายกิจกรรมบนพื้นที่ว่างสาธารณะเหล่านี้อย่างไม่เท่าเทียมกัน โดยในบริเวณที่มีความเงียบสงบ พบว่า เป็นกิจกรรมพักอาศัย กิจกรรมทางศาสนา ฯลฯ ส่วนในบริเวณที่มีความพลุกพล่านพบว่าเป็นกิจกรรมการค้าและกิจกรรมทางสังคมอื่นๆ สอดคล้องกับกระบวนการเศรษฐกิจสัญจร (Movement Economy Process) (Hillier, 1996) ในบริเวณที่มีการสัญจรที่หนาแน่นกว่าบริเวณอื่น ประกอบกับกิจกรรมการค้าได้เป็นตัวดึงดูด (attractor) ให้มีกิจกรรมการค้าอื่นๆ และการสัญจรมากขึ้น จนเป็นผลกระทบทวีคูณ (multiplier effects) จึงทำให้พื้นที่ตลาดและบริเวณโดยรอบเพิ่มการสานโครงข่ายเพื่อระบายการสัญจร ทำให้ในบริเวณนี้มีโครงข่ายการสัญจรหนาแน่นและมีศักยภาพการเชื่อมต่อที่เพิ่มมากขึ้นในตัวเอง (configurational attractor) ปรากฏเป็นย่านการค้าชายที่คึกคักกว่าพื้นที่อื่น ควบคู่ไปกับพื้นที่ทั่วไปที่มีกิจกรรมอื่นๆ กระจายตัวอยู่ในระดับปกติ เป็นไปตามลักษณะของพื้นที่ศูนย์กลางเมืองที่มีชีวิต (live center) ที่สอดคล้องกับแนวคิดกระบวนการเกิดฐานศูนย์กลาง (spatial centrality as a process) (Hillier, 2000) เป็นลักษณะเชิงฐานหรือเป็นเงื่อนไขเชิงพื้นที่เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชน

นอกจากนั้น ลักษณะทางเศรษฐกิจสังคมของผู้คน ยังมีความเกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของชุมชนอย่างมาก โดยผู้คนที่อาศัยและสัญจรอยู่ในพื้นที่ชุมชน จะมีบทบาทในการกำหนดอาณาเขตชุมชนและพื้นที่ใช้สอยเพื่ออยู่อาศัย การสัญจรในระบบพื้นที่ทำให้ผู้คนได้มีโอกาสพบปะและเกิดการรวมกลุ่มเพื่อสร้างเครือข่ายหรือทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันตามความเชื่อ จารีต ประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติอยู่ในวิถีชีวิต แสดงให้เห็นผ่านพื้นที่จากลักษณะการวางผังชุมชน การกำหนดตำแหน่งอาคารและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์หรือการกำหนดพื้นที่ว่างบริเวณศาสนสถานในชุมชน ซึ่งผู้คนได้ใช้เป็นกฎเกณฑ์ทางสังคมที่ต่างยอมรับและถือปฏิบัติ เพื่อให้ผู้คนที่อาศัยอยู่ได้ใช้พื้นที่ทำกิจกรรมทางสังคมร่วมกัน และให้คนนอกที่เข้าสู่พื้นที่ต้องมีความอ่อนน้อมต่อทุกคนในที่อาศัยอยู่และต่อพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในชุมชน อันเป็นการช่วยกันดูแลปกป้องรักษาพื้นที่โบราณสถานในเมืองประวัติศาสตร์ไว้ร่วมกัน เป็นอิทธิพลของรูปแบบทางสังคมวัฒนธรรม ที่ส่งผลต่อการจัดระเบียบเชิงพื้นที่ของชุมชนและเมือง ทำนองเดียวกัน ลักษณะเชิงพื้นที่ของชุมชนและเมืองก็เป็นผลผลิตของรูปแบบทางสังคมและวัฒนธรรมด้วยเช่นกัน สอดคล้องกับแนวคิดตรรกะทางสังคมเชิงพื้นที่และตรรกะเชิงพื้นที่ทางสังคม (Social Logics of Space and Spatial Logics of Society)

(Hillier and Hanson, 1984) ซึ่งเป็นประเด็นที่ค้นพบจากงานวิจัยนี้ จึงอาจสรุปได้ว่า ลักษณะการดำรงอยู่ของกลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ ภายใต้เงื่อนไขปัจจัยในเชิงพื้นที่เป็นหลัก ได้เอื้อให้ชุมชนเกิดการดำรงอยู่อย่างยั่งยืนดังกล่าวนั้น ได้เป็นไปตามกระบวนการของแนวคิดและทฤษฎีในเชิงสัณฐานวิทยาเมือง

2) เงื่อนไขเชิงพื้นที่ของกลุ่มชุมชนที่ดำรงอยู่ได้ภายในกลุ่มชุมชน *กรณี กลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม* ที่พบว่า ชุมชนบริเวณนี้ ยังคงสามารถดำรงอยู่ได้ ภายใต้เงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจสังคม (socio-economic condition) เมื่อเงื่อนไขในเชิงพื้นที่ จากปัจจัยโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง ไม่สามารถเชื่อมโยงได้อย่างทั่วถึงและเป็นระบบ ด้วยข้อจำกัดที่เกิดจากพื้นที่โบราณสถานได้ขัดขวางการเชื่อมโยงโครงข่ายดังกล่าว จึงไม่สามารถเหนี่ยวนำให้เกิดกิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารเพื่อเป็นองค์ประกอบในการดำรงอยู่ของชุมชนได้ โดยปัจจัยบทบาทและประเภทผู้คนจะมีบทบาทหลักในการสร้างให้เกิดการดำรงอยู่ผ่านปัจจัยทางสังคมต่างๆ รวมทั้ง ควบคุมการใช้ปัจจัยภายนอกของแผนและนโยบายของภาครัฐและท้องถิ่นให้มีบทบาทในการกำหนด “ตัวดึงดูด” (attractor) ที่เป็นเครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจ โดยไม่สนใจศักยภาพในการเข้าถึงของโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง เพื่อดึงดูดผู้คนให้เข้ามาในพื้นที่ หรือยึดโยงผู้คนเข้าด้วยกันเพื่อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ ดังนั้น การดำรงอยู่ของชุมชนตามแนวคิดการสัญจรอิสระ (Natural Movement) (Hillier et al., 1993) กระบวนการเศรษฐกิจ (Movement Economy Process) (Hillier, 1996) และแนวคิดกระบวนการเกิดสัณฐานศูนย์กลาง (spatial centrality as a process) (Hillier, 2000) จึงไม่สามารถอธิบายเงื่อนไขการดำรงอยู่ในกรณีนี้ได้ อย่างไรก็ตาม การดำรงอยู่ของกลุ่มชุมชนนี้ จะไม่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน เนื่องจากกิจกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นองค์ประกอบของชุมชนได้เกิดขึ้นจาก “ตัวดึงดูด” ที่ไม่ได้เป็นผลจากการสานกันอย่างมีประสิทธิภาพของโครงข่ายจนเกิดเป็นพื้นที่ศูนย์กลางเมืองที่มีชีวิต ที่มีผู้คนสัญจรไปมาในพื้นที่ตลอดเวลา

3) กลุ่มชุมชนที่ดำรงอยู่ได้โดยต้องพึ่งพาชุมชนอื่นเสมอ *กรณี กลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา* เกิดจากเงื่อนไขหลักเชิงเศรษฐกิจสังคม (socio-economic condition) เช่นเดียวกับกลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม แต่ในพื้นที่กลุ่มชุมชนนี้ถูกปัจจัยบทบาทและประเภทผู้คน ใช้ปัจจัยภายนอกของแผนและนโยบายของภาครัฐและท้องถิ่น ควบคุมไม่ให้มี “ตัวดึงดูด” (attractor) ที่เป็นเครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจบางอย่างเกิดขึ้นได้ เช่น ย่านการค้าขายถาวรในลักษณะตลาด รวมทั้งไม่สามารถสร้างให้เกิดเส้นทางสัญจรที่เชื่อมต่อกันอย่างทั่วถึงทั้งในพื้นที่ชุมชนย่อยและในพื้นที่กลุ่มชุมชนโดยรวม ตลอดจน การไม่สามารถใช้พื้นที่โบราณสถานเพื่อทำกิจกรรมทางสังคม เศรษฐกิจอย่างสาธารณะหรือไม่สามารถใช้เป็นส่วนหนึ่งของการสัญจรภายในเมืองได้ตลอดเวลา เป็นผลให้การดำรงอยู่ของกลุ่มชุมชนนี้จะดำรงอยู่ได้นั้นต้องพึ่งพาชุมชนอื่นเสมอ

4) กลุ่มชุมชนที่ดำรงอยู่ได้โดยพึ่งพาชุมชนอื่นในบางครั้ง *กรณี กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย* เกิดจากเงื่อนไขเชิงพื้นที่ (spatial condition) ร่วมกับเงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจสังคม (socio-economic condition) เนื่องจาก โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างภายในกลุ่มชุมชน สามารถเชื่อมต่อกันอย่างทั่วถึงและเป็นระบบในบางบริเวณของพื้นที่ จึงเอื้อให้ผู้คนสัญจรไปยังบริเวณต่างๆ ได้อย่างทั่วถึงเพียงบางส่วน จึงเกิดความหนาแน่นของระดับการสัญจรจากการผสมผสานกันของผู้คนทั้งคนในชุมชนและคนนอก สามารถเหนี่ยวนำให้เกิดกิจกรรมต่างๆ ขึ้นอย่างไม่เท่าเทียมกัน ในบริเวณที่มีความพลุกพล่านพบว่าเป็นกิจกรรมการค้าและกิจกรรมทางสังคมอื่นๆ แต่ไม่มีการกระจุกตัวและสานกันอย่างหนาแน่นของเส้นทางจนกระทั่งเกิดเป็นพื้นที่ศูนย์กลางเมืองที่มีชีวิตที่เป็นไปตามกระบวนการเกิดศูนย์กลาง (spatial centrality as a process) (Hillier, 2000) ได้ กลุ่มชุมชนนี้จึงมีเงื่อนไขทางเศรษฐกิจสังคม โดยปัจจัยบทบาทและประเภทผู้คนจะมีบทบาทหลักในการสร้างให้เกิดการดำรงอยู่ โดยการกำหนด “ตัวดึงดูด” (attractor) ที่เป็นเครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจ โดยบางส่วนเป็นไปตามศักยภาพการเข้าของพื้นที่และบางส่วนไม่สนใจศักยภาพในการเข้าถึงของพื้นที่ เนื่องจากเป็นกลุ่มคนที่มีปัจจัยวิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคมที่เหนียวแน่นอยู่ภายในชุมชน ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้สามารถยึดโยงผู้คนเข้ามาทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันบนพื้นที่ได้ ดังนั้น การดำรงอยู่ของชุมชนกลุ่มนี้ จึงต้องพึ่งพาชุมชนอื่นด้วยจึงสามารถดำรงอยู่ได้

7.4 ข้อเสนอแนะที่เป็นนัยยะเชิงนโยบาย

เงื่อนไขปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของชุมชนในบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ในงานวิจัยนี้ มีข้อเสนอแนะสำหรับประกอบการพิจารณา ในการกำหนดนโยบาย การวางแผนวางผังการอนุรักษ์ การฟื้นฟูและพัฒนาพื้นที่ชุมชนบริเวณเมืองประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ในประเด็นต่างๆ ดังนี้

1) **กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ** มีข้อพิจารณาที่ได้จากผลการวิจัยว่า พื้นที่กลุ่มชุมชนนี้ประกอบด้วยโครงข่ายการสัญจรทางบกและทางน้ำที่เชื่อมโยงพื้นที่เข้ากันด้วยท่าเรือและสะพานหลากหลายรูปแบบ แยกระดับการเข้าถึงทั้งด้วยการเดินเท้า การใช้รถจักรยานยนต์และรถยนต์ เอื้อให้มีการไหลเวียนของผู้คนหลากหลายประเภท ทั้งคนในชุมชนและผู้มาเยือน เหนี่ยวนำให้เกิดกิจกรรมทางสังคม เศรษฐกิจและรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารขึ้นอย่างหลากหลาย โดยเฉพาะที่ยังคงสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษและเกี่ยวข้องกับพื้นที่โบราณสถานในชุมชน ผู้คนจึงอยู่ร่วมกันภายใต้ความผูกพันที่มีต่อกัน ผ่านการใช้พื้นที่โบราณสถานที่ต่างให้ความเคารพ แสดงให้เห็นจากกิจกรรมที่ผู้คนในชุมชนร่วมกันปฏิบัติต่อพื้นที่ ซึ่งแฝงอยู่ในวิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคม

ดังนั้น แผนและนโยบายที่กำหนดควรส่งเสริมให้การพัฒนากระบวนการสัญจรในอนาคต ต้องคำนึงถึงระบบโครงข่ายการสัญจรที่มีอยู่เดิมในปัจจุบัน รวมทั้งส่งเสริมให้เครือข่ายและกิจกรรมที่มีอยู่ยังคงสืบทอดต่อไป เพื่อดำรงรักษาวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนไว้ ซึ่งเป็นการควบคุมเทคโนโลยีและ

นวัตกรรมใหม่ที่จะเข้ามาในพื้นที่ไปในตัว นอกจากนั้น กลุ่มชุมชนกลุ่มนี้ ควรได้รับการส่งเสริมให้เป็นชุมชนพักอาศัยกึ่งพาณิชยกรรมระดับย่าน โดยในตลาดห้วยควรรส่งเสริมให้มีการค้าขายสินค้าอุปโภคบริโภคและกิจกรรมเกี่ยวเนื่องที่ผสมผสานในแบบย้อนยุค เพื่อให้มีความแตกต่างจากตลาดอื่นๆ ทั่วไป ซึ่งที่ยังคงพบเห็นอยู่ในปัจจุบัน เช่น อาหารพื้นเมือง อุปกรณ์ในการประกอบอาชีพแบบพื้นบ้าน ร้านตัดผม ร้านเสริมสวย ร้านตัดเสื้อผ้าสตรี ฯลฯ และควรส่งเสริมให้เป็นย่านท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ “แบบวิถีชาวบ้าน” เนื่องจากในพื้นที่มีผู้คนในชุมชนดำเนินชีวิตอยู่เป็นทุนเดิม เช่น การล่องเรือรอบเกาะลอย การผลิตสินค้าหัตถกรรม การประมงน้ำจืด การพักผ่อนแบบโฮมสเตย์ริมน้ำ การซื้อของในตลาดได้รุ่ง ฯลฯ อันเป็นการสร้างให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ภายในเมืองประวัติศาสตร์อย่างมีเอกลักษณ์

2) **กลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม** มีข้อพิจารณาที่ได้จากผลการวิจัยว่า พื้นที่กลุ่มชุมชนนี้ ประกอบด้วยโครงข่ายการสัญจรทางบกและทางน้ำที่เชื่อมโยงพื้นที่เข้ากันด้วยท่าเรือและสะพาน โดยเป็นสะพานขนาดใหญ่และเป็นท่าเรือโดยสารข้ามฟากที่ขนส่งผู้คนจำนวนมาก จากฝั่งเกาะเมืองเพื่อไปยังสถานีรถไฟ ในพื้นที่จึงมีการไหลเวียนของผู้คนหลากหลายประเภท ทั้งคนในชุมชนและคนที่มาทำงาน ในช่วงวันเวลาที่มีผู้คนเข้ามาในพื้นที่จึงมีความคึกคักแจ่มใส แต่ในช่วงเวลาอื่นพื้นที่ก็จะเงียบเหงาลง ไม่มีการสัญจรที่พลุกพล่านอยู่ตลอดเวลา แม้ว่ากิจกรรมทางสังคม เศรษฐกิจ และรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารจะมีขึ้นอย่างหลากหลายอย่างหลากหลาย แม้จะเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษและพื้นที่โบราณสถานในชุมชน แต่ก็ยังเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นในระดับเมืองที่จัดโดยภาครัฐ ในกลุ่มชุมชนจึงเป็นความเกี่ยวข้องเฉพาะด้าน เช่น ผู้ซื้อ-ผู้ขาย ภายใต้กฎเกณฑ์ทางสังคมที่เข้มงวด และการดำเนินชีวิตที่ต่างคนต่างอยู่

ดังนั้น แผนและนโยบายควรส่งเสริมให้การพัฒนากระบวนการสัญจรในอนาคต ต้องคำนึงถึงระบบโครงข่ายการสัญจรที่มีอยู่เดิมในปัจจุบันและพื้นที่ที่เคยมีในอดีต ทั้งทางบก ทางน้ำ ท่าเรือและสะพาน ประกอบกับการกำหนดรูปแบบการเดินทางให้มีความหลากหลาย รองรับได้ทั้งระดับเมือง ระดับกลุ่มชุมชนและระดับชุมชน ทั้งการเดินทาง การใช้บริการยานยนต์และรถยนต์ รวมทั้ง ต้องฟื้นฟูเครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมที่เคยมีมาก่อนในระดับชุมชน โดยเฉพาะกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถานในพื้นที่ เพื่อสร้างให้ผู้คนมีสิ่งยึดเหนี่ยวหรือความศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เดียวกันแล้วเกิดเป็นความผูกพันกันมากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ และรักษากิจกรรมที่มีอยู่ให้คงไว้ นอกจากนั้น ต้องควบคุมเทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่ที่จะเข้ามาในพื้นที่เพื่อไม่ให้ทำลายเครือข่ายและกิจกรรมในระดับชุมชน เพื่อให้พื้นที่ชุมชนนี้มีโครงข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายทางสังคมที่หนาแน่นขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ ทั้งในระดับชุมชนและระดับกลุ่มชุมชน นอกจากนั้น ชุมชนกลุ่มนี้ ควรได้รับการส่งเสริมให้เป็นชุมชนพักอาศัยกึ่งพาณิชยกรรมและเป็นจุดเปลี่ยนรูปแบบการสัญจร ระดับเมือง รวมทั้ง ควรส่งเสริมให้เป็นย่านท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ “แบบวิถีคนเมือง” เนื่องจากในพื้นที่มีสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ อยู่เป็นทุนเดิม เช่น โรงแรมที่พัก ร้านอาหาร

ริมน้ำ การนั่งรถตุ๊กตุ๊กหรือเรือรอบเกาะเมือง ฯลฯ อันเป็นการสร้างให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ภายในเมืองประวัติศาสตร์อย่างมีเอกลักษณ์

3) **กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย** มีข้อพิจารณาที่ได้จากผลการวิจัยว่า พื้นที่กลุ่มชุมชนนี้ประกอบด้วยโครงข่ายการสัญจรทางบกและทางน้ำที่เชื่อมโยงพื้นที่เข้ากันด้วยท่าเรือ แยกกระต๊อบการเข้าถึงทั้งด้วยการเดินเท้าและการใช้รถจักรยานยนต์ เพื่อให้มีการไหลเวียนของผู้คนหลากหลายประเภททั้งคนในชุมชนและคนในชุมชนใกล้เคียง ส่วนกลุ่มผู้มาเยือนที่เป็นนักท่องเที่ยวจะอยู่บริเวณริมถนนคู่ทางในเกาะเมืองในจุดที่มีการขายของฝาก (โรตีสายไหม) ในบริเวณนี้จึงเห็นแนวโน้มให้เกิดกิจกรรมทางสังคม เศรษฐกิจและรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารขึ้น โดยเฉพาะกิจกรรมการค้า ส่วนในพื้นที่ชุมชนผู้คนยังมีกิจกรรมที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษและเกี่ยวข้องกับพื้นที่โบราณสถานในชุมชน ผู้คนจึงอยู่ร่วมกันภายใต้ความผูกพันที่มีต่อกัน ผ่านการใช้พื้นที่โบราณสถานที่ต่างให้ความเคารพ แสดงให้เห็นจากกิจกรรมที่ผู้คนในชุมชนร่วมกันปฏิบัติต่อพื้นที่ ซึ่งแฝงอยู่ในวิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคม

ดังนั้น แผนและนโยบายที่กำหนดควรส่งเสริมให้การพัฒนากระบวนการสัญจรในอนาคต ต้องคำนึงถึงระบบโครงข่ายการสัญจรที่มีอยู่เดิมในปัจจุบัน โดยเพิ่มท่าเรือหรือสะพานที่กำหนดรูปแบบการเดินทางให้มีความหลากหลายทั้งการเดินเท้าและการใช้รถจักรยานยนต์ ยกเว้นรถยนต์ รวมทั้งส่งเสริมให้เครือข่ายและกิจกรรมที่มีอยู่ในชุมชนให้ยังคงสืบทอดต่อไป เพื่อดำรงรักษาวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนไว้ ซึ่งเป็นการควบคุมเทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่ที่จะเข้ามาในพื้นที่ไปในตัว แต่ควรส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายและกิจกรรมทางสังคม เศรษฐกิจในระดับกลุ่มชุมชนขึ้นเพิ่มเติม นอกจากนี้ กลุ่มชุมชนกลุ่มนี้ควรได้รับการส่งเสริมให้เป็นชุมชนพักอาศัยกึ่งพาณิชย์กรรมที่เน้นเฉพาะการผลิตและจำหน่ายของฝาก โดยเฉพาะอาหารพื้นเมือง แบบซื้อ-ขายเร็วไม่ต้องพิถีพิถันในการเลือก เนื่องจากข้อจำกัดด้านพื้นที่จอดรถ ส่วนในพื้นที่ชุมชนควรส่งเสริมให้เป็นย่านท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ “แบบวิถีชาวน้ำ” ที่หลากหลายวัฒนธรรม ทั้งไทยจีน ไทยพุทธ มุสลิมและคริสต์ เนื่องจากในพื้นที่มีผู้คนกลุ่มนี้ดำเนินชีวิตอยู่เป็นทุนเดิม เช่น การล่องเรือชมวิถีชีวิตและสถาปัตยกรรมในชุมชนต่างๆ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในช่วงเทศกาลที่จัดขึ้นในชุมชนต่างๆ แต่ในช่วงปกติที่ไม่มีงานก็ให้เป็นชุมชนพักอาศัยแบบสงบ อันเป็นการสร้างให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ภายในเมืองประวัติศาสตร์อย่างมีเอกลักษณ์

4) **กลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา** มีข้อพิจารณาที่ได้จากผลการวิจัยว่า พื้นที่กลุ่มชุมชนนี้ประกอบด้วยโครงข่ายการสัญจรทางบก ที่มีเพียงถนนผ่านชุมชนมีเส้นทางที่เข้าสู่ชุมชนและตัวบ้านมาเชื่อมต่อ เป็นลักษณะถนนปลายตันมากกระจุกตัว จึงไม่สามารถเชื่อมโยงกันภายในชุมชน ระหว่างชุมชนและระบบเมืองได้อย่างทั่วถึงและเป็นระบบ เนื่องจาก พื้นที่ชุมชนถูกจำกัดด้วยพื้นที่โบราณสถาน พื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ พื้นที่ลุ่มน้ำขังและแนวคลองโบราณ ในชุมชนจึงพบว่า มีเพียงคนในชุมชนและละแวกใกล้ๆ ดำเนินชีวิตอยู่ ส่วนคนนอกจะมีน้อย โดยมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเลือกซื้อสินค้างานฝีมือที่

ชุมชนหน้าพระตำหนัก ในบริเวณนี้จึงไม่มีกิจกรรมทางสังคม เศรษฐกิจและรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดิน และอาคารขึ้นที่หลากหลาย เนื่องจากข้อกำหนดของแผนและนโยบาย ดังนั้น จึงมีเพียงการพักอาศัยและ กิจกรรมการค้าที่เกี่ยวข้องกับการผลิตสินค้าหัตถกรรมงานฝีมือต่างๆ ที่บางส่วนสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ผู้คนอยู่ร่วมกันภายใต้ความผูกพันที่มีต่อกันและต่างช่วยเหลือเพื่อเติมเต็มซึ่งกันและกันในส่วนที่ขาดแคลน แสดงให้เห็นจากเครือข่ายและกิจกรรมที่ผู้คนในชุมชนมี ซึ่งมุ่งเน้นเรื่องความอยู่รอด

ดังนั้น แผนและนโยบายที่กำหนดควรส่งเสริมให้การพัฒนาระบบการสัญจรในอนาคต ต้องสร้างให้เกิดเส้นทางสัญจรและพื้นที่ว่างขึ้นในพื้นที่กลุ่มชุมชน ทั้งทางบกและทางน้ำ โดยฟื้นฟูแนวเส้นทางและแนวคลองโบราณทั้งในแนวเหนือ-ใต้ แนวตะวันออก-ตะวันตกในพื้นที่ รวมทั้งคลองโรงสุราที่เชื่อมกับแม่น้ำเจ้าพระยาและพื้นที่ลุ่มให้สัญจรได้และมีสะพานเชื่อม ส่วนเส้นทางบกให้เป็นลักษณะเส้นทางเดิน ทางลัด ลานโล่งโดยเปิดพื้นที่โบราณสถานและบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์บางส่วนให้กลุ่มชุมชนนี้สามารถเชื่อมถึงกันได้ทั้งระบบ รวมทั้งส่งเสริมให้เครือข่ายและกิจกรรมที่มีอยู่ในชุมชนให้ยังคงสืบทอดต่อไป เพื่อดำรงรักษาวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนไว้ โดยเฉพาะกิจกรรมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ และสร้างกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถานในพื้นที่ เพื่อสร้างให้ผู้คนมีสิ่งยึดเหนี่ยวหรือความศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เดียวกันแล้วเกิดเป็นความผูกพันกันมากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ นอกจากนั้น ต้องควบคุมเทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่ที่จะเข้ามาในพื้นที่เพื่อไม่ให้ทำลายเครือข่ายและกิจกรรมในระดับชุมชน เพื่อให้พื้นที่ชุมชนนี้มีโครงข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายทางสังคมที่หนาแน่นขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ ทั้งในระดับชุมชนและระดับกลุ่มชุมชนนอกจากนั้น กลุ่มชุมชนกลุ่มนี้ ควรได้รับการส่งเสริมให้เป็นชุมชนพักอาศัยกึ่งพาณิชย์กรรมที่เน้นเฉพาะการผลิตและจำหน่ายสินค้าหัตถกรรมงานฝีมือต่างๆ ที่ต้องพิถีพิถันในการเลือก และเป็นการดึงดูดให้มีนักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชน เพื่อให้เป็นย่านท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ “แบบวิถีชาวกรุงเก่า” ตามที่ผู้คนกลุ่มนี้ดำเนินชีวิตอยู่เป็นทุนเดิม เช่น การผลิตและจำหน่ายสินค้าหัตถกรรมงานฝีมือ ของที่ระลึกอื่นๆ ที่สื่อถึงเอกลักษณ์ของพื้นที่ ให้เป็นหมู่บ้านย่านปาดังเช่นสมัยกรุงศรีอยุธยา ส่วนพื้นที่ลุ่มน้ำขัง อาจขุดลอกให้สามารถใช้เป็นพื้นที่รับน้ำและจัดเป็นตลาดน้ำ ตลาดเรือ รวมทั้ง เป็นพื้นที่รองรับการโยกย้ายชุมชนในลักษณะหมู่บ้านเรือนแพ เป็นการสร้างสิ่งดึงดูดที่ทำให้คนในชุมชนมีอาชีพสามารถยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น อันเป็นการสร้างให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ภายในเมืองประวัติศาสตร์อย่างมีเอกลักษณ์

ข้อเสนอแนะเหล่านี้จะเป็น “เงื่อนไขเชิงพื้นที่” (spatial conditions) ในแบบเฉพาะของแต่ละกลุ่มชุมชนที่จะเอื้อให้ชุมชนต่างๆ ในบริเวณเมืองประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา สามารถดำรงอยู่ได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับบริบทและภูมิวัฒนธรรมเมือง ภายใต้วิถีทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ ทั้งในสภาพการณ์ปัจจุบันและอนาคต โดยแต่ละกลุ่มชุมชนมีเอกลักษณ์เฉพาะในแบบของตัวเอง

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กมล มั่นภาคี. บรรณานุกรม. 2526. ประวัติศาสตร์มหาดไทยส่วนภูมิภาค จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. สำนักงาน
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา กระทรวงมหาดไทย. กรุงเทพฯ : อมรินทร์.

กาญจนา แก้วเทพ. 2538. การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนโดยถือมนุษย์เป็นศูนย์กลาง. กรุงเทพฯ: สภา
คาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา (สคทพ).

เกื้อกุล ยืนยงอนันต์. 2529. ความเปลี่ยนแปลงภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ระหว่าง พ.ศ.2438-
2500. เอกสารวิชาการ หมายเลข 59 สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ไชศรี ภัคดีสุขเจริญ. 2548. วาทกรรมของเมืองผ่านโครงสร้างเชิงสัญลักษณ์. เอกสารวารสารวิชาการ ภาค
วิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ไชแสง ศุขะวัฒน์. 2533. ผังเมืองกรุงศรีอยุธยา ใน “กรุงศรีอยุธยา: คู่อารยธรรมไทย” เอกสาร
ประกอบการสัมมนาวิชาการ ระหว่างศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา, สถาบันไทย
คดีศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, จังหวัดพระนครศรีอยุธยาและวิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา.
23-25 สิงหาคม 2533.

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.[ม.ป.ป.] รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการจัดทำผัง
เมืองเฉพาะบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและพื้นที่ใกล้เคียง. (อัดสำเนา)

คาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, สภา. 2533. การดำรงอยู่ของชุมชน: กระบวนการต่อสู้และการ
พัฒนา กรณีศึกษา กลุ่มพัฒนาเขตจอมทอง ศูนย์สังคมพัฒนาเชียงใหม่. กรุงเทพฯ: สภา
คาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนาและองค์กรเซเบโม ประเทศเนเธอร์แลนด์ (อัดสำเนา)

จิรวาส ภัคสังข์และรัตนา อุกฤษณ์. 2514. ผังเมืองอยุธยา ใน “กรุงศรีอยุธยา” เอกสารการเรียนการสอน
วิชาประวัติศาสตร์ไทย ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. 2533. ช่างและย่านบ้านช่างในกรุงศรีอยุธยา ใน “กรุงศรีอยุธยา: คู่อารยธรรม
ไทย” เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการ ระหว่างศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา,
สถาบันไทยคดีศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, จังหวัดพระนครศรีอยุธยาและวิทยาลัยครู
พระนครศรีอยุธยา. 23-25 สิงหาคม 2533.

เจริญ ชันธรุจีและคณะ. 2547. กระบวนการถอดบทเรียนชุมชนอาคารสงเคราะห์ทวีปย์เจริญ จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

ฉัตรชัย พงศ์ประยูร. 2536. การตั้งถิ่นฐานมนุษย์: ทฤษฎีและแนวปฏิบัติ. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.

- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2536. ชุมชนไทยและวัฒนธรรมไทย. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. วารสารประวัติศาสตร์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2536. แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน: ข้อเสนอทางทฤษฎีในบริบทต่างสังคม. กรุงเทพฯ : มูลนิธิวิถีทรรศน์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและพรพิลัย เลิศวิธา. 2541. วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์.
- ชัยนต์ วรรณะภูติ. 2536. การกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย ใน อุตัย อุดลเกษม, บรรณาธิการ. คู่มือ การวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อการพัฒนา. ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ชลธิรา สัตยาวัฒนาและคณะ, 2547. สิทธิชุมชนท้องถิ่นบ้านครัว กรณี การสร้างทางด่วนทับชุมชน. กรุงเทพฯ: นิติธรรม.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ). 2550. อยุธยา: Discovering Ayutthaya. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ชินลัดค สุวรรณอัจฉริย. 2549. เครือข่ายทางสังคม. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ชูวิทย์ สุขฉายา. 2552. การอนุรักษ์เมือง = Urban conservation. กรุงเทพฯ : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ดวงจันทร์ อภาวิษุทธ์ เจริญเมือง. 2547. เมืองยั่งยืนในเอเชีย: แนวคิดและประสบการณ์จากเมืองนารา และบาห์ลี. เชียงใหม่: แสงศิลป์.
- ดวงจันทร์ อภาวิษุทธ์ เจริญเมือง. 2549. เมืองเชียงใหม่ที่ยั่งยืน: แนวคิดและประสบการณ์ของย่านวัดเกต. เชียงใหม่: หจก.แสงศิลป์.
- ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล. 2549. กระบวนการเป็นเมืองกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ในประเทศกำลังพัฒนา. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เดือนเต็มดวง บุญคง. 2548. การคงอยู่ของชุมชนพักอาศัยในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์: กรณีศึกษา ชุมชนหลังวัดราชนัดดา. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาเคหการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. 2543. สถาปัตยกรรม กังสดาลแห่งความคิด. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เทศบาลนครพระนครศรีอยุธยา, สำนักงาน. 2553. รายงานประจำปีเทศบาลนครพระนครศรีอยุธยา. (อัดสำเนา)
- ธนาภณ วัฒนกุล. 2550. การเมืองเรื่องพื้นที่: พลวัตทางสังคมของชุมชน (กรณีศึกษา: ชุมชนป้อมมหากาฬ). กรุงเทพฯ : มูลนิธิสถาบันวิชาการ 14 ตุลา.
- ธวัชชัย ตั้งศิริวานิช. 2549. กรุงศรีอยุธยาในแผนที่ฝรั่ง. กรุงเทพฯ : มติชน.

- ธาดา สุทธิธรรม. 2544. ผังเมืองในประเทศไทย: ผังชุมชนและการใช้ที่ดิน สายอารยธรรมเขมรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. ขอนแก่น : พิมพ์พัฒนา.
- ธิดา สาระยา, 2533. อยุธยาในฐานะศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองและการปกครอง ใน “กรุงศรีอยุธยา: อู่อารยธรรมไทย” เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการ ระหว่างศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา, สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, จังหวัดพระนครศรีอยุธยาและวิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา. 23-25 สิงหาคม 2533
- ธีมาพร วัชราชิน. 2551. การวางผังและออกแบบจุดเปลี่ยนถ่ายการสัญจรในย่านพาณิชย์กรรมชุมชน ริมน้ำ: กรณีศึกษา ย่านตลาดพลู กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธีระภัทรา เอกผาชัยสวัสดิ์. 2553. ชุมชนศึกษา. กรุงเทพฯ : แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิคม มุสิกคามะ, 2514. ลักษณะภูมิสถานของอยุธยา ใน “กรุงศรีอยุธยา” เอกสารการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ไทย ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ประดิษฐ์ มัชฌิมา. 2522. สังคมวิทยาชนบท. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ประทีป มาลากุล. 2530. พัฒนาการบ้านของคนไทยในภาคกลาง. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประเวศ วะสี. 2530. พุทธเกษตรกรรมกับศาสนาสังคมของไทย. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน.
- ประเวศ วะสี. 2542. เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน.
- ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัฐิ. 2552. การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) เรียบเรียง. 2464. เรื่องเกี่ยวกับพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2414-2479. พระนคร: กรมศิลปากร. (พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ นายดำรง เดชะคุปต์. 2524)
- พระยาโบราณราชธานินทร์. 2550. อธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยากับคำวินิจฉัยของพระยาโบราณราชธานินทร์ ฉบับชำระครั้งที่ 2 และ ภูมิสถานกรุงศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ : ต้นฉบับ.
- ภัทราวดี ดีสมโชค. 2554. การรับรู้ วิถีคิด และการปรับตัวในการใช้พื้นที่เมืองโบราณของชุมชนดงละคร ตำบลดงละคร อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก. ใน มอ “คน” สะท้อน “โครงสร้าง” เอกสารรวมบทความวิชาการจากวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มหาดไทย, กระทรวง. สำนักงานจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. [ม.ป.ป.] ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.
- รังสรรค์ จันต๊ะ. 2552. บ้าน ไหล่ง เมือง: เขตความสัมพันธ์บนฐานเศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชนในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูนตอนบน. เชียงใหม่: ธารปัญญา.

- โรงพยาบาลพระนครศรีอยุธยา. 2554. รายงานประจำปีโรงพยาบาลพระนครศรีอยุธยา ปี 2551.
[ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
http://www.ayhosp.go.th/data/prachom_year/prachom_year51/prachom_year51.htm.
[29 พฤษภาคม 2554]
- โรงพยาบาลพระนครศรีอยุธยา. 2553. ประวัติและที่ตั้งโรงพยาบาล. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
http://www.ayhosp.go.th/data/ayh_tour/prawat.htm [2 สิงหาคม 2553]
- วัฒนธรรม, กระทรวง. ศูนย์ข้อมูลมรดกโลก. 2553. นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา. [ออนไลน์].
แหล่งที่มา: <http://www.thaiwhic.go.th> [5 ธันวาคม 2553]
- วินัย พงศ์ศรีเพียร. 2551. พรรณานาฏมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความ
สมบูรณ์). กรุงเทพฯ: อูษาคเนย์.
- วีระ อภัยสุวรรณ. 2550. ชุมชนแออัดในเขตเมืองเก่าลำปาง: พัฒนาการ ความขัดแย้ง และการจัดการ.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. 2543. เรือนไทย บ้านไทย. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. 2554. พัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- ศิลปากร, กรม. 2537. โครงการปรับปรุงแผนแม่บทนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: เอ็น
เอส พี พรินติ้งกรุ๊ป.
- ศิลปากร, กรม. 2540. หลักเกณฑ์และวิธีการยื่นเรื่องราวเพื่อขออนุญาตปลูกสร้างอาคารภายในเขต
โบราณสถานเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร (อัดสำเนา)
- ศิลปากร, กรม. 2545A. คลองและทำเรือจ้งสมัยโบราณ กรุงศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ศิลปากร, กรม. 2545B. ถนนและสะพานสมัยโบราณ กรุงศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ศิลปากร, กรม. 2545C. ตลาดและย่านการค้าขายสมัยโบราณ กรุงศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ศิลปากร, มหาวิทยาลัย. 2544. รายงานฉบับสมบูรณ์ แผนแม่บทระยะที่ 2 โครงการอนุรักษ์และพัฒนา
นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร. (อัดสำเนา)
- ศิลปากร, กรม. 2537. โครงการปรับปรุงแผนแม่บท นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: เอ็น
เอส พี พรินติ้ง กรุ๊ป
- ส. พลายน้อย. 2552. เกิดในเรือ. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). 2553. แนวทางการพัฒนาที่อยู่อาศัยผู้มีรายได้น้อย เพื่อ
การพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืนกรณีศึกษา เมืองอยุธยา. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
http://www.codi.or.th/index.php?option=com_content&view=article&id=178&Itemid=59&lang=th [16 ธันวาคม 2553]

- สถาบันอยุธยาศึกษา. 2553. วัฒนธรรม-ประเพณีท้องถิ่นชาวอยุธยา. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.ayutthayastudies.aru.ac.th/content/blogcategory/0/75/> [16 ธันวาคม 2553]
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2526. การพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2545. ทฤษฎีสังคมวิทยา: เนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2546. อยุธยาที่ยังฟ้า. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุดาราส สุจฉายา (บรรณารักษ์). 2538. อยุธยา. กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์.
- สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา. 2539. น้ำ: ป่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยาม.
- อดิน รพีพัฒน์, ม.ร.ว. 2536. การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชนในการวิจัยเชิงคุณภาพ. ในคู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา. อุทัย ดุลยเกษม บรรณาธิการ.
- อรศิริ ปาณินท์. 2541. เรือนพื้นถิ่นและแนวเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อัมพร สุคันธวิช และศรีรัฐ โกวงศ์, บรรณาธิการ. 2553. มนุษย์กับสังคม. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการวิชามนุษย์กับสังคม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2548. ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์.
- อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา, สำนักงาน. 2542. อยุธยา : มรดกโลก. ใน "8 ปี แผนแม่บทนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ปัญหา อุปสรรคและผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนชาวอยุธยา". เอกสารประกอบการเสวนาทางวิชาการ ศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.
- อุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช, กรม. 2553. การจัดระเบียบชุมชน ในการมีส่วนร่วมของชุมชน [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.dnp.go.th/rsd/data/commu.asp> [5 มีนาคม 2553]

ภาษาอังกฤษ

- Batty, M. 1982. Spatial aggregation in gravity models: 4. Generalisations and large-scale applications. Environment and Planning A 14,6 : 795 – 822.
- Björn Klarqvist. 1997. Spatial Properties of Urban Barriers, in Space Syntax, First International Symposium. London.
- Caramondani, A. 2004. Boundaries as bridges or barriers for urban development? The Cases of Salzburg (Austria) and Nicosia (Cyprus). Paris la Défense.
- Chen, Y. 2003. A study on the evolution of the central business area in Suzhou City. City Planning Review. 27, 1.

- Chorley, R.J. and Haggett, P., editors. 1967. Models in geography. London: Methuen.
- Christopher, A. 1964. Notes on the Synthesis of Form. Cambridge M: Harvard. University.
- Conzen, M.R.G. 1966. Historical townscapes in Britain: a problem in applied geography in
House, J.W. (ed.) Northern geographical essays in honour of G.H.J. Daysh. Newcastle
upon Tyne.
- Conzen, MP 1981. The American Urban System in the 19th Century. In Geography and the
Urban Environment: Research and Applications.
- Davis, K. 1965. The Urbanization of the Human Population. Scientific American.
- Denzin, N.K. 1970. The research act : A theoretical introduction to sociological methods.
Chicago: Aldine.
- Douglas E. Sanders.1985. Aboriginal self-government in the United States (Aboriginal peoples
and constitutional reform). Institute of Intergovernmental Relations.
- Doxiadis, C.A. 1976. Action of Human Settlement. Greece: Athens Center of Ekistics.
- Durkheim, Emile. 1964. The Division of Labor in Society. New York: Macmillan.
- Ferdinand Isidro Dela Paz. 2010. Savouring the street of Sampaloc. On Asian Streets and
Public Space : Selected Essays from Great Asian Streets and Symposiums (Gass) 1 &
2. University of Hawaii.
- Good, Carter V. 1959. Dictionary of Education. New York: McGraw-Hill Book.
- Hillier B, WRG and Greene, M and Desyllas, J. 1999. Self-generated neighborhood
consolidation in informal settlements. In: (Proceedings) Second Space Syntax
Symposium : Brasilia.
- Hillier B. and Handson J. 1984. The Social Logic of Space. United Kingdom: Cambridge
University.
- Hillier B. et al, 1993. Natural movement: or configuration and attraction in urban pedestrian
movement. Environment & Planning B: Planning & Design.
- Hillier, B. 1996. City As Movement Economics. The Bartlett School of Graduate Studies.
University College London.
- Hillier, B. 2000. Centrality as a Process: Accounting for Attraction Inequalities in Deformed
Grids.The 2th International Space Syntax Symposium Proceedings Volume II.
- Jacobs, J. 1961. The Death and Life of Great American Cities. London : Penguin.

- Jenks, M and Dempsey, N. 2007. Defining the Neighborhood: challenges for Empirical Research 1. Journal article, *The Town Planning Review*. 78.
- Jones, A.N. and Larkham, P.J. 1991. Glossary of Urban Form. Historical Geography Monograph no. 26, Geo Books, Norwich for the Institute of British Geographers Historical Geography Research Group.
- Kayvan, K. 1997. The spatial logic of organic cities in Iran and the United Kingdom. Proceedings of the First. Space Syntax Symposium. London.
- Larkham, P.J. 1992. Urban landscapes: international perspectives Routledge. London (edited with J.W.R. Whitehand)
- Lauer, Robert H. 1977. Perspectives On Social Change. Boston: Allyn and Bacon.
- Leong G.C. and Morgan G. 1982. Human and Economic Geography. Kular Lumpur: Oxford University.
- Ogburn and Nimkoff. 1964. Sociology. Boston: Houghton Mifflin.
- Poplin, Dennis E. 1972. Communities : A Survey of Theories and Method of Research. New York: Macmillan.
- Raman, S. 2003. Communities and spatial culture in a communally diverse city: Ahmedabad, India, in Conference Proceedings of 4th International Space Syntax Symposium. UCL. London.
- Rapoport, A. 1977. Human aspects of urban form towards a man-environment approach to urban form and design. Oxford: New York.
- Rapoport, A. 1990. System of activities and system of settings, in *Domestic Architecture and the use of space: an interdisciplinary*, Edited by Susan Kent. Cambridge University.
- Rappoport, A. 1977. Human aspects of urban form: towards a man-environment approach to urban form and design. Oxford; New. York.
- Rappoport, A. 1990. *The Meaning of the Built Environment: A Nonverbal Communication Approach*. Arizona University.
- Smailes, A E. 1966. The Geographic of Towns. Hutchinson University Library. Hutchinson.
- Sobreira, F, 2003. Squatter settlements consolidation: Spatial analysis in an agent-based environment. Proceedings. 4 th International Space Syntax Symposium. London.

- Turner, A. 2007. From axial to road-centre lines: a new representation for space syntax and a new model of route choice for transport network analysis. Environment and Planning B: Planning and Design.
- U.N. Department of Economic and Social Affairs. 1974. Human Settlements : The Environmental challenge. A compendium of U.N. Papers Prepared for the Stockholm Conference on the Human Settlement 1972. Paris.
- UNCHS (Habitat). 1982. Survey of slum and squatter settlements. Dublin: Tycooly.
- Whitehand, J.W.R. 1987. M.R.G. Conzen and the intellectual parentage of urban morphology. Planning History Bulletin 9.
- Wolfgang Köhler. 1992. Gestalt Psychology: An Introduction to New Concepts in Modern Psychology. New York: Liveright.
- World Bank. 1991. Urban Policy and Economic Development: An Agenda for the 1990s.
- Xiaoling Dai. 2004. The Chinese city Suzhou in seven hundred years. MSc. Thesis, Bartlett School of Graduate Studies, University College London. London.
- Young, W. Berkeley A. Spencer, and Jan L. Flora. 1668. Differentiation and Solidarity in Agricultural Communities. Human Organization. 24: 344-5.

ภาคผนวก

สรุปผลการตอบแบบสอบถาม (สำหรับสมาชิกในชุมชน)

ประกอบการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง

“เงื่อนไขเชิงพื้นที่เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชนบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา”

การสรุปผลการตอบแบบสอบถามสำหรับสมาชิกในชุมชนบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นข้อมูลเกี่ยวกับเงื่อนไข ปัจจัยในเชิงพื้นที่และเชิงเศรษฐกิจสังคมของผู้คนที่เอื้อให้เกิดการดำรงอยู่ของชุมชน จากการเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม ในกลุ่มชุมชนตัวอย่าง 4 กลุ่มชุมชน รวม 384 ราย แบ่งเป็น 1) กลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม 109 ราย 2) กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ 126 ราย 3) กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย 91 ราย และ 4) กลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา 58 ราย สามารถนำมาประมวลได้ข้อสรุป โดยมีรายละเอียดแยกตามหัวข้อดังต่อไปนี้

1. สรุปผลข้อมูลส่วนตัวและการอยู่อาศัย
2. สรุปผลข้อมูลลักษณะการใช้ประโยชน์พื้นที่และการสัญจร
3. สรุปผลข้อมูลด้านวิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคมเศรษฐกิจ
4. สรุปผลข้อมูลด้านเครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจ
5. สรุปผลข้อมูลด้านประเภทและบทบาทของผู้คนในชุมชน
6. สรุปผลข้อมูลด้านเทคโนโลยี สิ่งประดิษฐ์คิดค้นใหม่ๆ และแผน/นโยบายของภาครัฐและท้องถิ่น

1. สรุปผลข้อมูลส่วนตัวและการอยู่อาศัย

ตารางที่ 1 แสดงผลการวิเคราะห์ข้อมูลส่วนตัวและการอยู่อาศัยของกลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย และกลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา

รายละเอียด	กลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม 109 ราย		กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ 126 ราย		กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย 91 ราย		กลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา 58 ราย		รวมทั้ง 4 กลุ่มชุมชน 384 ราย	
	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ
1. ภูมิลำเนา										
1) เกิดในชุมชนแห่งนี้	44	40.37	89	70.63	64	70.33	25	43.10	222	57.81
2) เกิดที่อื่น	65	59.63	37	29.37	27	29.67	33	56.90	162	42.19
2. การรับรู้ประวัติของการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในชุมชน										
1) ทราบ	82	75.23	98	77.78	56	61.54	30	51.72	211	54.95
2) ไม่ทราบ	27	24.77	28	22.22	35	38.46	28	48.28	173	45.05
3. สาเหตุที่เลือกมาตั้งถิ่นฐานเพื่ออาศัยอยู่ในชุมชน										
1) มีสังคมเครือญาติ /เพื่อนบ้าน	40	36.70	73	57.94	46	50.55	20	34.48	179	46.61
2) ค่าใช้จ่ายด้านที่อยู่อาศัยไม่แพง	8	7.34	7	5.56	9	9.89	9	15.52	33	8.59

รายละเอียด	กลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม 109 ราย		กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ 126 ราย		กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย 91 ราย		กลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา 58 ราย		รวมทั้ง 4 กลุ่มชุมชน 384 ราย	
	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ
1.1) ไม่มีการปรับปรุง	81	74.31	95	75.40	54	59.34	44	75.86	274	71.35
1.2) มีการปรับปรุง	28	25.69	31	24.60	37	40.66	14	24.14	110	28.65
2) โครงการปรับปรุงบ้านใน อนาคต										
2.1) ไม่มี	56	51.38	87	69.05	54	59.34	30	51.72	227	59.11
2.2) มี	53	48.62	39	30.95	37	40.66	28	48.28	157	40.89
3) แนวคิดในการย้ายออกจาก บ้านในอนาคต										
3.1) ไม่มี	91	83.49	111	88.10	76	83.52	46	79.31	324	84.38
3.2) มี	18	16.51	15	11.90	15	16.48	12	20.69	60	15.63
4) แนวโน้มการสืบทอดการอยู่อาศัย ของลูกหลาน										
4.1) อยู่ต่อ	77	70.64	117	92.86	79	86.81	41	70.69	314	81.77
4.2) ไม่อยู่ต่อ	6	5.50	7	5.56	3	3.30	3	5.17	19	4.95
4.3) ไม่แน่ใจ	26	23.85	2	1.59	9	9.89	14	24.14	51	13.28
9. การใช้ประโยชน์อาคาร										
1) อยู่อาศัยอย่างเดียว	41	37.61	81	64.29	69	75.82	41	70.69	232	60.42
2) อยู่อาศัยและค้าขาย	68	62.39	45	35.71	22	24.18	17	29.31	152	39.58
10. องค์ประกอบของที่พักอาศัย									ค่าเฉลี่ยทั้ง 4 กลุ่มชุมชน	
1) มีองค์ประกอบของที่พักอาศัย ดังต่อไปนี้ (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)	62	56.88	117	92.86	69	75.82	29	50.00	277	72.14
1.1) ใต้ถุนบ้าน	8	12.90	71	60.68	49	71.01	17	58.62	25.75	41.83
1.2) นอกชาน/ ระเบียง	45	72.58	58	49.57	38	55.07	23	79.31	34.5	58.58
1.3) เรือนครัว (แยกจากตัวเรือน)	7	11.29	7	5.98	21	30.43	4	13.79	9.75	15.38
1.4) ทำน้ำ/ ศาลาทำน้ำ	18	29.03	32	27.35	18	26.09	0	0.00	12	16.34
1.5) ตู้เรือ/ที่จอดเรือ	3	4.84	14	11.97	7	10.14	0	0.00	6	6.74
1.6) ห้องน้ำ (แยกจากตัวเรือน)	7	11.29	19	16.24	11	15.94	7	24.14	11	16.90
1.7) ศาลพระภูมิ	33	53.23	12	10.26	38	55.07	10	34.48	34.75	48.09
1.8) รั้วบ้าน	54	87.10	29	24.79	43	62.32	19	65.52	46.75	68.90
1.9) ที่จอดรถยนต์/ โรงรถ (แยก)	48	77.42	41	35.04	29	42.03	4	13.79	30.5	42.07
2) ไม่มีองค์ประกอบเหล่านี้เลย	47	43.12	9	7.14	22	24.18	29	50.00	107	27.86
รวม 1) และ 2)	109	100.00	126	100.00	91	100.00	58	100.00	384	100.00

2. สรุปผลข้อมูลลักษณะการใช้ประโยชน์พื้นที่และการสัญจร

ตารางที่ 2 แสดงการสรุปผลจากข้อมูลลักษณะการใช้ประโยชน์พื้นที่และการสัญจร ของกลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย และกลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา

รายละเอียด	กลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม 109 ราย		กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ 126 ราย		กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย 91 ราย		กลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา 58 ราย		ค่าเฉลี่ยทั้ง 4 กลุ่มชุมชน 384 ราย	
	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ
1. องค์ประกอบของชุมชนที่เอื้อให้ผู้คนสามารถเข้าไปใช้ร่วมกัน (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)										
1) วัด/มัสยิด/โบสถ์	61	55.96	126	100.00	91	100.00	27	46.55	76.25	75.63
2) โรงเรียน	15	13.76	76	60.32	84	92.31	31	53.45	51.5	54.96
3) ศาลาประชาคมของชุมชน	33	30.28	126	100.00	76	83.52	47	81.03	70.5	73.71
4) บ้านผู้นำชุมชน	44	40.37	126	100.00	88	96.70	52	89.66	77.5	81.68
5) อาคารราชการ	21	19.27	88	69.84	46	50.55	36	62.07	47.75	50.43
6) อื่นๆ เช่น โบราณสถาน	0	0.00	60	47.62	57	62.64	47	81.03	41	47.82
2. พื้นที่ประวัติศาสตร์ บริเวณพระราชวังโบราณ วัดโบราณต่างๆ ควรจัดให้มีการใช้ประโยชน์สำหรับคนในชุมชนหรือไม่										
1) ควร	51	46.79	68	53.97	52	57.14	37	63.79	208	54.17
2) ไม่ควร	58	53.21	58	46.03	39	42.86	21	36.21	176	45.83
3. การเลือกเข้าไปใช้พื้นที่เพื่อทำกิจกรรม (นันทนาการ) ของคนในชุมชน										
1) ใช้ ดังต่อไปนี้(ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)	50	45.87	126	100.00	91	100.00	58	100.00	325	84.64
1.1) ลานกีฬา	18	36.00	54	42.86	47	51.65	8	13.79	31.75	36.07
1.2) ศาลาท่าน้ำสาธารณะ	9	18.00	5	3.97	89	97.80	0	0.00	25.75	29.94
1.3) ศาลาใต้ต้นไม้	21	42.00	98	77.78	71	78.02	41	70.69	57.75	67.12
1.4) บริเวณโบราณสถาน /วัด	48	96.00	112	88.89	90	98.90	17	29.31	66.75	78.28
1.5) อื่นๆ เช่น หน้าบ้าน	11	22.00	41	32.54	19	20.88	22	37.93	23.25	28.34
2) ไม่ใช่	59	54.13	0	0.00	0	0.00	0	0.00	59	15.36
รวม 1) และ 2)	109	100.00	126	100.00	91	100.00	58	100.00	384	100.00
4. วิธีการเดินทางออกจากชุมชน (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)										
1) เดิน	78	71.56	97	76.98	64	70.33	40	68.97	69.75	71.96
2) จักรยาน	48	44.04	48	38.10	38	41.76	28	48.28	40.5	43.04
3) จักรยานยนต์ส่วนตัว	78	71.56	74	58.73	69	75.82	48	82.76	67.25	72.22
4) จักรยานยนต์รับจ้าง	57	52.29	36	28.57	18	19.78	23	39.66	33.5	35.08
5) รถโดยสารประจำทาง	57	52.29	70	55.56	48	52.75	40	68.97	53.75	57.39
6) รถยนต์ส่วนตัว	57	52.29	41	32.54	26	28.57	12	20.69	34	33.52
7) เรือโดยสารข้ามฟาก	87	79.82	48	38.10	59	64.84	21	36.21	53.75	54.74
8) เรือโดยสารรับจ้าง	3	2.75	13	10.32	4	4.40	0	0.00	5	4.37
9) อื่น ๆ	17	15.60	13	10.32	7	7.69	3	5.17	10	9.69

รายละเอียด	กลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม 109 ราย		กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ 126 ราย		กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย 91 ราย		กลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา 58 ราย		ค่าเฉลี่ยทั้ง 4 กลุ่มชุมชน 384 ราย	
	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ
5. การใช้บริการเรือโดยสารข้ามฟาก									รวมทั้ง 4 กลุ่มชุมชน	
1) ใช้	71	65.14	89	70.63	64	70.33	22	37.93	246	64.06
2) ไม่ใช้	38	34.86	37	29.37	27	29.67	36	62.07	138	35.94

3. สรุปผลข้อมูลวิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคมเศรษฐกิจ

ตารางที่ 3 แสดงการสรุปผลจากข้อมูลวิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคมเศรษฐกิจของกลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย และกลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา

รายละเอียด	กลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม 109 ราย		กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ 126 ราย		กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย 91 ราย		กลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา 58 ราย		รวมทั้ง 4 กลุ่ม ชุมชน 384 ราย	
	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ
1. อิทธิพลของกฎระเบียบในการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ ที่มีต่อการดำเนินชีวิต										
1) มีอิทธิพลอย่างมาก	47	43.12	36	28.57	61	67.03	41	70.69	185	48.18
2) ไม่มีอิทธิพล	62	56.88	90	71.43	30	32.97	17	29.31	199	51.82
2. ความสำคัญของพื้นที่ประวัติศาสตร์หรือโบราณสถานที่มีต่อการดำเนินชีวิต										
1) มีความสำคัญอย่างมาก	93	85.32	112	88.89	85	93.41	48	82.76	338	88.02
2) ไม่มีความสำคัญ	16	14.68	14	11.11	6	6.59	10	17.24	46	11.98
3. ความเชื่อที่มีต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในเมืองประวัติศาสตร์										
1) เชื่อถือมาก	101	92.66	118	93.65	71	78.02	58	100.00	348	90.63
2) ไม่เชื่อถือ	8	7.34	8	6.35	20	21.98	0	0.00	36	9.38
4. ความเชื่อที่ว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในเมืองประวัติศาสตร์ที่จะช่วยให้มีความเป็นอยู่อย่างสงบสุข										
1) เชื่อ	98	89.91	112	88.89	77	84.62	58	100.00	345	89.84
2) ไม่เชื่อ	11	10.09	14	11.11	14	15.38	0	0.00	39	10.16
5. การปฏิบัติต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในเมืองประวัติศาสตร์										
1) มี	93	85.32	108	85.71	55	60.44	47	81.03	303	78.91
2) ไม่มี	16	14.68	18	14.29	36	39.56	11	18.97	81	21.09
6. ประเพณีที่ยังคงทำสืบทอดกันมาถึงปัจจุบัน										
1) ทำ	76	69.72	110	87.30	88	96.70	49	84.48	323	84.11
2) ไม่ได้ทำ	33	30.28	16	12.70	3	3.30	9	15.52	61	15.89
7. การไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและศาสนสถาน que เลือกไปประกอบพิธีกรรม										
1) ไป	102	93.58	117	92.86	91	100.00	56	96.55	385	95.31
1.1) ศาสนสถานในชุมชนหรือละแวกเกาะเมือง	66	60.55	94	74.60	79	86.81	51	87.93	296	75.52

รายละเอียด	กลุ่มชุมชนย่าน ตลาดเจ้าพรหม 109 ราย		กลุ่มชุมชนย่าน ตลาดหัวรอ 126 ราย		กลุ่มชุมชนย่าน ประตูชัย 91 ราย		กลุ่มชุมชนย่าน โรงงานสุรา 58 ราย		รวมทั้ง 4 กลุ่ม ชุมชน 384 ราย	
	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ
1.2) ศาสนสถานต่างอำเภอ	36	33.03	23	18.25	12	13.19	5	8.62	89	19.79
2) ไม่ได้ไป	7	6.42	9	7.14	0	0.00	2	3.45	15	4.69
8. การรักษาพยาบาลของสมาชิกในครอบครัว										
1) โรงพยาบาล พระนครศรีอยุธยา	26	23.85	22	17.46	24	26.37	18	31.03	90	23.44
2) ศูนย์แพทย์ประจำชุมชน	41	37.61	63	50.00	47	51.65	35	60.34	186	48.44
3) โรงพยาบาลเอกชน	22	20.18	8	6.35	15	16.48	2	3.45	47	12.24
4) คลินิกใกล้บ้าน	13	11.93	27	21.43	3	3.30	2	3.45	45	11.72
5) หมอพื้นบ้าน	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00
6) อื่นๆ	7	6.42	6	4.76	2	2.20	1	1.72	16	4.17
9. การเลือกสถานศึกษาระดับประถมและมัธยมศึกษาของสมาชิกในครอบครัว										
1) สถาบันการศึกษาของ รัฐบาล	62	56.88	78	61.90	56	61.54	50	86.21	246	64.06
2) สถาบันการศึกษาของ เอกชน	30	27.52	8	6.35	19	20.88	5	8.62	62	16.15
3) ทั้งของรัฐและเอกชน	17	15.60	40	31.75	16	17.58	3	5.17	76	19.79
10. สมาชิกในครอบครัวมีการประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวหรือความเป็นเมืองประวัติศาสตร์										
1) ใช่	61	55.96	40	31.75	39	42.86	26	44.83	166	43.23
2) ไม่ใช่	48	44.04	86	68.25	52	57.14	32	55.17	218	56.77
11. รายได้หลักของครอบครัวมาจากการประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวหรือความเป็นเมืองประวัติศาสตร์										
1) ใช่	34	31.19	54	42.86	41	45.05	40	21.11	169	44.01
2) ไม่ใช่	75	68.81	72	57.14	50	54.95	18	78.89	215	55.99
12. ความรู้สึกเกี่ยวกับอาชีพที่ทำอยู่ในปัจจุบัน										
1) รู้สึกภูมิใจหรือมีความ มั่นคง	101	92.66	104	82.54	78	85.71	48	82.76	331	86.20
2) อยากเปลี่ยนอาชีพ	8	7.34	22	17.46	13	14.29	10	17.24	53	13.80
13. สถานภาพรายได้ในครอบครัว										
1) เหลือเก็บ	19	17.43	16	12.70	16	17.58	4	6.90	55	14.32
2) พอกินพอใช้และไม่เป็นหนี้	79	72.48	81	64.29	62	68.13	27	46.55	249	64.84
3) ไม่พอใช้ต้องกู้ยืม	11	10.09	29	23.02	13	14.29	27	46.55	80	20.83
14. ความผูกพันกับชุมชน										
1) มี	93	85.32	123	97.62	84	92.31	36	62.07	336	87.50
2) ไม่มี	16	14.68	3	2.38	7	7.69	22	37.93	48	12.50
15. การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของสมาชิกในชุมชน										

รายละเอียด	กลุ่มชุมชนย่าน ตลาดเจ้าพรหม 109 ราย		กลุ่มชุมชนย่าน ตลาดหัวรอ 126 ราย		กลุ่มชุมชนย่าน ประตูชัย 91 ราย		กลุ่มชุมชนย่าน โรงงานสุรา 58 ราย		รวมทั้ง 4 กลุ่ม ชุมชน 384 ราย	
	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ
2.1) สนใจและอยากมีส่วนร่วม	85	77.98	120	95.24	82	90.11	52	89.66	339	88.28
2.2) ไม่สนใจความเป็นไป ของชุมชน	24	22.02	6	4.76	9	9.89	6	10.34	45	11.72
16. ชุมชนมีความสงบสุขและมีความปลอดภัยหรือไม่										
1) มีความสงบสุขและ ปลอดภัย	56	51.38	120	95.24	82	90.11	38	65.52	296	77.08
2) ไม่มี	53	48.62	6	4.76	9	9.89	20	34.48	88	22.92
4. เคยประสบปัญหาทางสังคมในการอยู่อาศัยในชุมชนหรือไม่										
2.1) ไม่เคย	81	74.31	118	93.65	86	94.51	37	63.79	322	83.85
2.2) เคย	28	25.69	8	6.35	5	5.49	21	36.21	62	16.15
5. กติกา กฎเกณฑ์ที่ยึดถือปฏิบัติร่วมกันเฉพาะในชุมชน										
1) มี	78	71.56	94	74.60	84	92.31	48	82.76	304	79.17
2) ไม่มี	31	28.44	32	25.40	7	7.69	10	17.24	80	20.83
6. วิถีจัดการและลงโทษผู้ฝ่าฝืนกฎระเบียบของชุมชน										
4.1) ตักเตือนกันเอง	45	41.28	78	61.90	62	68.13	16	18.89	201	52.34
4.2) แจ้งผู้นำชุมชน	39	35.78	35	27.78	16	17.58	20	11.11	110	28.65
4.3) แจ้งตำรวจ	15	13.76	12	9.52	10	10.99	10	11.11	47	12.24
4.4) ไม่มี	10	9.17	1	0.79	3	3.30	12	36.67	26	6.77

ตารางที่ 4 แสดงการสรุปผลจากข้อมูลวิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคมเศรษฐกิจ (เฉพาะข้อมูลแหล่งที่เลือกซื้อ
สินค้าในชีวิตประจำวัน) ของกลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ กลุ่มชุมชนย่าน
ประตูชัย และกลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา

ประเภทสินค้า	แหล่งสินค้า ตลาดเจ้าพรหม		ตลาดหัวรอ		ร้านค้าละแวก ชุมชน		ร้านค้านอกเกาะ เมือง		
	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	
กลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม 109 คน									
1) อาหารสด	80	73.39	12	11.01	10	9.17	7	6.42	
2) อาหารแห้ง	82	75.23	13	11.93	8	7.34	6	5.50	
3) เสื้อผ้า	72	66.06	20	18.35	2	1.83	15	13.76	
4) ของใช้จำเป็นภายในบ้าน	79	72.48	18	16.51	2	1.83	10	9.17	
5) ของใช้ส่วนตัว	61	55.96	13	11.93	18	16.51	17	15.60	
6) เครื่องใช้ไฟฟ้า	68	62.39	5	4.59	3	2.75	33	30.28	
ค่าเฉลี่ย จาก 6 ประเภทสินค้า	73.67	67.58	13.50	12.39	7.17	6.57	14.67	13.46	

ประเภทสินค้า	แหล่งสินค้า		ตลาดเจ้าพรหม		ตลาดหัวรอ		ร้านค้าละแวกชุมชน		ร้านค้านอกเกาะเมือง	
	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ
กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ 126 คน										
1) อาหารสด	5	3.97	81	64.29	35	27.78	5	3.97		
2) อาหารแห้ง	5	3.97	81	64.29	35	27.78	5	3.97		
3) เสื้อผ้า	45	35.71	60	47.62	11	8.73	10	7.94		
4) ของใช้จำเป็นภายในบ้าน	50	39.68	69	54.76	2	1.59	5	3.97		
5) ของใช้ส่วนตัว	38	30.16	73	57.94	5	3.97	10	7.94		
6) เครื่องใช้ไฟฟ้า	48	38.10	48	38.10	2	1.59	28	22.22		
ค่าเฉลี่ย จาก 6 ประเภทสินค้า	31.83	25.26	68.67	54.50	15.00	11.90	10.50	8.33		
กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย 91 คน										
1) อาหารสด	13	14.29	18	19.78	58	63.74	2	2.20		
2) อาหารแห้ง	12	13.19	18	19.78	51	56.04	10	10.99		
3) เสื้อผ้า	33	36.26	23	25.27	28	30.77	7	7.69		
4) ของใช้จำเป็นภายในบ้าน	22	24.18	15	16.48	38	41.76	16	17.58		
5) ของใช้ส่วนตัว	18	19.78	15	16.48	48	52.75	10	10.99		
6) เครื่องใช้ไฟฟ้า	36	39.56	28	30.77	20	21.98	7	7.69		
ค่าเฉลี่ย จาก 6 ประเภทสินค้า	22.33	24.54	19.50	21.43	40.50	44.51	8.67	9.52		
กลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา 58 คน										
1) อาหารสด	10	17.24	6	10.34	39	67.24	3	5.17		
2) อาหารแห้ง	19	32.76	7	12.07	28	48.28	4	6.90		
3) เสื้อผ้า	18	31.03	11	18.97	10	17.24	19	32.76		
4) ของใช้จำเป็นภายในบ้าน	31	53.45	10	17.24	7	12.07	10	17.24		
5) ของใช้ส่วนตัว	14	24.14	15	25.86	24	41.38	5	8.62		
6) เครื่องใช้ไฟฟ้า	23	39.66	19	32.76	3	5.17	13	22.41		
ค่าเฉลี่ย จาก 6 ประเภทสินค้า	19.17	33.05	11.33	19.54	18.50	31.90	9.00	15.52		

4. สรุปผลข้อมูลด้านเครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจ

ตารางที่ 5 แสดงการสรุปผลจากข้อมูลเครือข่ายและและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจภายในและนอกชุมชนของกลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย และกลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา

รายละเอียด	กลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม		กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ		กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย		กลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา		รวมทั้ง 4 กลุ่มชุมชน	
	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ
1. กิจกรรมที่ผู้คนในชุมชนมักมาทำร่วมกัน (เช่น กิจกรรมทางสังคม ประเพณี วัฒนธรรม ฯลฯ)										
1) มี	109	100.00	126	100.00	91	100.00	58	100.00	384	100.00

รายละเอียด	กลุ่มชุมชนย่าน ตลาดเจ้าพรหม 109 ราย		กลุ่มชุมชนย่าน ตลาดหัวรอ 126 ราย		กลุ่มชุมชนย่าน ประตูชัย 91 ราย		กลุ่มชุมชนย่าน โรงงานสุรา 58 ราย		รวมทั้ง 4 กลุ่ม ชุมชน 384 ราย	
	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ
2) ไม่มี	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00
2. การให้ความร่วมมือของสมาชิก										
1) สนใจและให้ความร่วมมือดี	101	92.66	112	88.89	86	94.51	43	74.14	342	89.06
2) ไม่สนใจและไม่ให้ความ ร่วมมือ	8	7.34	14	11.11	5	5.49	15	25.86	42	10.94
3. ความสนิทสนมหรือความเกี่ยวข้องกับคนในชุมชนหรือละแวกบ้าน										
1) มีความเกี่ยวข้องกันมาก	47	43.12	120	95.24	75	82.42	36	62.07	278	72.40
2) มีความเกี่ยวข้องกันน้อย	44	40.37	6	4.76	14	15.38	18	31.03	82	21.35
3) ไม่มีความเกี่ยวข้องกัน	18	16.51	0	0.00	2	2.20	4	6.90	24	6.25
4. ความเกี่ยวข้องกับคนในชุมชนอื่นๆ										
1) มีความเกี่ยวข้องกันมาก	21	19.27	45	35.71	54	59.34	30	51.72	150	39.06
2) มีความเกี่ยวข้องกันน้อย	35	32.11	75	59.52	30	32.97	20	34.48	160	41.67
3) ไม่มีความเกี่ยวข้องกัน	53	48.62	6	4.76	7	7.69	8	13.79	74	19.27
5. การรับทราบข่าวสารต่างๆ ของชุมชน										
1) ทราบ	88	80.73	126	100.00	86	94.51	55	94.83	355	92.45
1.1) เดินบอกตามบ้านโดย ผู้นำ	45	41.28	41	32.54	46	50.55	14	24.14	146	38.02
1.2) โทรศัพท์บอกโดยผู้นำ	17	15.60	20	15.87	9	9.89	7	12.07	53	13.80
1.3) หอกระจายข่าว/ เสียง ตามสาย	9	8.26	38	30.16	14	15.38	13	22.41	74	19.27
1.4) บอร์ดประชาสัมพันธ์ ข่าวสาร	6	5.50	3	2.38	5	5.49	6	10.34	20	5.21
1.5) จดหมายเวียน	6	5.50	6	4.76	2	2.20	10	17.24	24	6.25
1.6) อื่นๆ	5	4.59	18	14.29	10	10.99	5	8.62	38	9.90
2) ไม่ทราบ	21	19.27	0	0.00	5	5.49	3	5.17	29	7.55
รวม 1) และ 2)	109	100.00	126	100.00	91	100.00	58	100.00	384	100.00
6. การเข้าร่วมการเป็นสมาชิกของกลุ่มต่างๆ ในชุมชน										
1) เข้าร่วม	52	47.71	89	70.63	86	94.51	31	53.45	258	67.19
2) ไม่เข้าร่วม	57	52.29	37	29.37	5	5.49	27	46.55	126	32.81
7. การเข้าร่วมการเป็นสมาชิกของกลุ่มต่างๆ นอกชุมชน										
1) เข้าร่วม	21	19.27	31	24.60	10	10.99	30	51.72	92	23.96
2) ไม่เข้าร่วม	88	80.73	95	75.40	81	89.01	28	48.28	292	76.04

5. สรุปผลข้อมูลประเภทและบทบาทของคนในชุมชน

ตารางที่ 6 แสดงการสรุปผลจากข้อมูลประเภทและบทบาทของคนในชุมชนของกลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย และกลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา

รายละเอียด	กลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม 109 ราย		กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ 126 ราย		กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย 91 ราย		กลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา 58 ราย		รวมทั้ง 4 กลุ่มชุมชน 384 ราย	
	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ
1. บุคคลในชุมชนที่ผู้คนนับถือและมีความสำคัญต่อชุมชน										
1) มี	62	56.88	96	76.19	53	58.24	28	48.28	239	62.24
2) ไม่มี	47	43.12	30	23.81	38	41.76	30	51.72	145	37.76
2. บุคคลนอกชุมชน ที่ผู้คนนับถือและมีความสำคัญต่อชุมชน										
1) มี	62	56.88	84	66.67	51	56.04	28	48.28	225	58.59
2) ไม่มี	47	43.12	42	33.33	40	43.96	30	51.72	159	41.41
3. ความเป็นผู้นำที่ดีของทีมผู้นำชุมชน / ความพึงพอใจที่มีต่อทีมผู้นำชุมชน										
1) ใช่	48	44.04	99	78.57	63	69.23	40	68.97	250	65.10
2) ไม่ใช่	61	55.96	27	21.43	28	30.77	18	31.03	134	34.90
4. การมีส่วนทำให้ชุมชนมีความสุขเนื่องจากผู้นำชุมชน										
1) ใช่	48	44.04	99	78.57	61	67.03	33	56.90	241	62.76
2) ไม่ใช่	61	55.96	27	21.43	30	32.97	25	43.10	143	37.24
5. การได้รับความช่วยเหลือจากผู้นำชุมชนการได้รับความช่วยเหลือจากผู้นำชุมชน										
1) เคยได้รับ	56	51.38	99	78.57	62	68.13	55	94.83	272	70.83
2) ไม่เคยได้รับ	53	48.62	27	21.43	29	31.87	3	5.17	112	29.17
6. การมีส่วนร่วมในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชุมชน										
1) เคย	69	63.30	112	88.89	78	85.71	47	81.03	306	79.69
2) ไม่เคย	40	36.70	14	11.11	13	14.29	11	18.97	78	20.31

6. สรุปผลข้อมูลด้านเทคโนโลยี สิ่งประดิษฐ์คิดค้นใหม่ๆ และแผน/นโยบายของภาครัฐและท้องถิ่น

ตารางที่ 7 แสดงการสรุปผลจากข้อมูลด้านเทคโนโลยีและสิ่งประดิษฐ์คิดค้นใหม่ๆ ของกลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย และกลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา

รายละเอียด	กลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม 109 ราย		กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ 126 ราย		กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย 91 ราย		กลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา 58 ราย		รวมทั้ง 4 กลุ่มชุมชน 384 ราย	
	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ
1. ความสำคัญของสิ่งอำนวยความสะดวกที่มีต่อการดำเนินชีวิต										
1) มีความจำเป็นมาก	106	97.25	111	88.10	88	96.70	50	86.21	355	92.45
2) ไม่มีความจำเป็น	3	2.75	15	11.90	3	3.30	8	13.79	29	7.55

รายละเอียด	กลุ่มชุมชนย่านตลาดเจ้าพรหม 109 ราย		กลุ่มชุมชนย่านตลาดหัวรอ 126 ราย		กลุ่มชุมชนย่านประตูชัย 91 ราย		กลุ่มชุมชนย่านโรงงานสุรา 58 ราย		รวมทั้ง 4 กลุ่มชุมชน 384 ราย	
	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ	คน	ร้อยละ
2. ลักษณะของสิ่งอำนวยความสะดวก ความทันสมัยและเทคโนโลยีที่ผู้คนในชุมชนเลือกใช้									ค่าเฉลี่ยทั้ง 4 กลุ่มชุมชน	
1) เรือพาย/ เรือยนต์	9	8.26	39	30.95	36	39.56	2	3.45	21.5	20.55
2) รถจักรยาน	18	16.51	45	35.71	31	34.07	19	32.76	28.25	29.76
3) รถจักรยานยนต์	77	70.64	100	79.37	57	62.64	50	86.21	71	74.71
4) รถยนต์ส่วนบุคคล	59	54.13	48	38.10	46	50.55	18	31.03	42.75	43.45
5) โทรศัพท์	109	100.00	123	97.62	90	98.90	45	77.59	91.75	93.53
6) ผู้เย็น	109	100.00	120	95.24	89	97.80	51	87.93	92.25	95.24
7) เครื่องซักผ้า	89	81.65	79	62.70	78	85.71	28	48.28	68.5	69.58
8) โทรศัพท์มือถือ / โทรศัพท์บ้าน	109	100.00	125	99.21	91	100.00	57	98.28	95.5	99.37
9) เครื่องคอมพิวเตอร์	48	44.04	31	24.60	43	47.25	13	22.41	33.75	34.58
10) เตาไมโครเวฟ	38	34.86	11	8.73	20	21.98	12	20.69	20.25	21.57
11) เครื่องปรับอากาศ	45	41.28	26	20.63	20	21.98	12	20.69	25.75	26.15
12) เครื่องทำน้ำอุ่น	30	27.52	18	14.29	12	13.19	10	17.24	17.5	18.06
13) อินเทอร์เน็ต	31	28.44	19	15.08	18	19.78	8	13.79	19	19.27
14) สัญญาณดาวเทียม/ เคเบิลTV	98	89.91	108	85.71	85	93.41	41	70.69	83	84.93
3. แผนและนโยบายการพัฒนาของภาครัฐและท้องถิ่นส่งผลให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น										
1) ใช่	101	92.66	120	95.24	63	69.23	56	96.55	340	88.54
2) ไม่ใช่	8	7.34	6	4.76	28	30.77	2	3.45	44	11.46

4. ความต้องการของชุมชนในฐานะที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์ และข้อเสนอแนะอื่นๆ เพิ่มเติม สรุปเป็นประเด็นได้ดังต่อไปนี้
<p>4.1 ส่วนของชุมชน</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) มีการพัฒนาชุมชนให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง โดยไม่ส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของประชาชน 2) มีการจัดกิจกรรมร่วมกันระหว่างชุมชน วัด และโรงเรียน 3) ชาวชุมชนปฏิบัติตามกฎระเบียบ รักษาความสะอาด และมีความภาคภูมิใจในชุมชนของตนเอง 4) ชาวชุมชนมีความสามัคคี มีความจริงใจและเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม 5) ในชุมชนมีความสุข ปลอดภัยและสงบสุข 6) ในชุมชนไม่มีปัญหาการข่มขู่ หรือการเข้ามาแสวงหาประโยชน์ส่วนตนของผู้อื่น 7) มีการจัดสาธารณูปโภคอย่างครบครัน เช่น ถนน ไฟฟ้าแสงสว่าง เป็นต้น 8) มีผู้นำชุมชนที่กระตือรือร้น <p>4.2 ส่วนของพื้นที่โบราณสถานในเมืองประวัติศาสตร์</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) มีการอนุรักษ์โบราณสถาน ปรับปรุงภูมิทัศน์ และระบบสัญจร

- 2) มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวในอุทยานประวัติศาสตร์ โดยจัดการให้เป็นระบบที่ดี
- 3) มีการเผยแพร่ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ที่ถูกต้อง ปลูกฝังเยาวชนให้ตระหนักถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของพระนครศรีอยุธยา
- 4) มีการจัดการระบบป้องกันน้ำท่วมเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาได้อย่างมีประสิทธิภาพ
- 5) มีการจัดทำประชามติในการพิจารณาโครงการต่างๆของรัฐ
- 6) มีการกำหนดขอบเขตโบราณสถานอย่างมีเหตุผล ไม่มีการไถ่หรือที่อยู่อาศัยอย่างไม่เป็นธรรม

สอบถาม ว/ด/ป.....
ชื่อชุมชน.....
กลุ่มชุมชน.....
VOICE CODE.....DATA CODE.....

แบบสอบถาม (สำหรับสมาชิกในชุมชน)

ประกอบการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง

“เงื่อนไขเชิงพื้นที่เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชนบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา”

โดยเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการวางแผนภาคและเมืองดุสิตบัณฑิต

ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แบบสอบถามนี้ ประกอบด้วยข้อมูลส่วนตัวและการอยู่อาศัย / ข้อมูลลักษณะการใช้ประโยชน์พื้นที่และการสัญจร / ข้อมูลด้านวิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคม / ข้อมูลด้านเครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจ / ข้อมูลด้านประเภทและบทบาทของผู้คนในชุมชน และข้อมูลด้านเทคโนโลยี สิ่งประดิษฐ์คิดค้นใหม่ๆ และแผน/นโยบายของภาครัฐและท้องถิ่น

ทั้งนี้ โปรดให้ข้อมูลตามความเป็นจริง เพื่อให้ได้ผลในการวิจัยเชิงวิชาการที่ถูกต้องแม่นยำ ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการนำข้อมูลไปใช้ในการวางแผนพัฒนาพื้นที่ชุมชนในบริเวณเมืองประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และขอขอบพระคุณทุกท่านที่สละเวลา และให้ความร่วมมือมา ณ โอกาสนี้

นางสาวรุปรณี รัตนถาวร ผู้วิจัย

ชื่อ - นามสกุล.....ชื่อเล่น.....อายุ.....ปี
บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ถนน.....ตำบล.....
โทรศัพท์.....

ส่วนที่ 1 : ข้อมูลส่วนตัวและการอยู่อาศัย

1) ท่านเกิดในชุมชนแห่งนี้ใช่หรือไม่

- () 1. ใช่ เกิดที่นี่และอยู่อาศัยมาจนถึงปัจจุบัน
() 2. ไม่ใช่ เกิดที่อื่นและย้ายมาอยู่ที่นี้ตั้งแต่ พ.ศ.....โดยย้ายมาจาก.....
เพราะ.....

2) ท่านทราบประวัติการเริ่มเข้ามาตั้งบ้านเรือนเพื่ออาศัยอยู่ในชุมชนแห่งนี้หรือไม่

- () 1. ทราบ จาก..... กรุณาอธิบายโดยย่อ.....
.....
() 2. ไม่ทราบ/ไม่แน่ใจ

3) สาเหตุที่ท่านเลือกอาศัยอยู่ในชุมชนนี้ (กรุณาเลือกที่ท่านคิดว่าสำคัญที่สุด)

- () 1. มีสังคมเครือญาติ / เพื่อนบ้าน
() 2. ราคา/ค่าใช้จ่ายด้านที่อยู่อาศัยไม่แพง
() 3. ทำเลดี / การเดินทางสะดวก
() 4. น้ำไม่ท่วม
() 5. เป็นเมืองประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่า
() 6. อื่นๆ (โปรดระบุ)

- 4) ท่านคิดว่า พื้นที่ประวัติศาสตร์หรือโบราณสถาน ได้ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่มีข้อจำกัดมากกว่าปกติหรือไม่
- () 1. ไม่มีข้อจำกัด
- () 2. มีข้อจำกัด เนื่องจาก (กรุณาเลือกที่ท่านคิดว่าสำคัญที่สุด)
- () ก. พื้นที่คับแคบ () ข. การคมนาคมไม่สะดวก
- () ค. ขาดระบบสาธารณูปโภค () ง. กฎระเบียบเข้มงวด
- () จ. รู้สึกไม่มั่นคง () ฉ. อื่นๆ ระบุ.....
- 5) การถือครองที่ดินที่ท่านอาศัยอยู่ในปัจจุบันเป็นอย่างไร
- () 1. เป็นเจ้าของ
- () ก. โดยเป็นมรดกตกทอดของบรรพบุรุษ จาก.....
- () ข. ซื้อมาโดยมีเอกสารสิทธิ์ จาก.....
- () 2. ไม่ได้เป็นเจ้าของ
- () ก. โดยเป็นผู้เช่า ค่าเช่า.....บาทต่อ.....โดยเช่าจาก.....
- () ข. อยู่โดยไม่มีเอกสารสิทธิ์
- 6) การถือครองบ้านที่ท่านอาศัยอยู่ในปัจจุบันเป็นอย่างไร
- () 1. เป็นเจ้าของ
- () ก. เป็นหัวหน้าครอบครัว
- () ข. เป็นผู้อาศัยในฐานะ.....
- () 2. ไม่ได้เป็นเจ้าของ
- () ก. เป็นผู้เช่า ค่าเช่า.....บาทต่อ.....
- () ข. เป็นผู้อาศัยในฐานะ.....
- 7) บ้านที่ท่านอาศัยอยู่ในปัจจุบัน สร้างมาแล้ว
- () 1. ไม่เกิน 10 ปี () 2. 11 - 20 ปี () 3. 21 - 30 ปี
- () 4. 31 - 40 ปี () 5. 41 - 50 ปี () 6. มากกว่า 50 ปี
- 8) วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างบ้านเรือน
- () 1. ไม้ () 2. คอนกรีต () 3. ไม้และคอนกรีต () 4. อื่นๆ ระบุ.....
- 11) ในระยะ 3 ปีที่ผ่านมา ท่านได้ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงหรือต่อเติมบ้านเรือนที่อาศัยอยู่หรือไม่
- () 1. ไม่มี () 2. มี โดยได้.....เพราะ.....
- 12) ในอนาคตท่านมีโครงการที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือต่อเติมบ้านเรือนหรือไม่
- () 1. ไม่มี () 2. มี โดยคาดว่าจะ.....เพราะ.....
- 13) ในอนาคต ท่านคิดจะย้ายออกจากบ้านที่อยู่หลังปัจจุบันนี้หรือไม่ เพราะเหตุใด
- () 1. ไม่คิด เพราะ.....
- () 2. คิด เพราะ.....
- 15) ท่านคิดว่าสมาชิกในครอบครัวของท่าน (ลูก/ หลาน) จะสืบทอดการอยู่อาศัยที่บ้านหลังนี้หรือไม่
- () 1. อยู่ต่อ เพราะ.....
- () 2. ไม่อยู่ต่อ เพราะ.....
- () 3. ไม่แน่ใจ เพราะ.....
- 9) ลักษณะการใช้สอยอาคารบ้านเรือนของท่านเป็นอย่างไร
- () 1. อยู่อาศัยเพียงอย่างเดียว () 2. อยู่อาศัยและค้าขาย
- 10) บริเวณบ้านที่ท่านอาศัยอยู่ มีส่วนใดต่อไปนี้ (เลือกได้มากกว่า 1 ข้อตามสภาพจริง)

- () 1. ใต้ถุนบ้าน () 2. นอกชาน/ ระเบียง () 3. เรือนครัว (สร้างแยกจากตัวเรือน)
 () 4. ทาน้ำ/ ศาลาท่าน้ำ () 5. อุ้หรือที่จอดเรือ () 6. ห้องน้ำ (สร้างแยกจากตัวเรือน)
 () 7. ศาลพระภูมิ () 8. รั้วบ้าน () 9. ที่จอดรถยนต์/ โรงรถ

ส่วนที่ 2 : ข้อมูลลักษณะการใช้ประโยชน์พื้นที่และการสัญจร

- 16) ในชุมชนของท่านมีพื้นที่ส่วนกลางในบริเวณใดที่ผู้คนทั่วไปได้เข้าไปใช้ได้ (เลือกได้มากกว่า 1 ข้อ)
 () 1. วัด () 2. โรงเรียน () 3. ศาลาประชาคม
 () 4. บ้านผู้นำชุมชน () 5. อาคารราชการ () 6. อื่นๆ (โปรดระบุ).....
- 17) ท่านคิดว่าในพื้นที่ประวัติศาสตร์ บริเวณพระราชวังโบราณ วัดโบราณต่างๆ ควรจัดให้มีการใช้ประโยชน์สำหรับคนในชุมชนหรือไม่ (เช่น เป็นพื้นที่นั่งเล่น พบปะ ออกกำลังกาย ทางเดินลัดของชุมชน ค้าขาย เป็นต้น)
 () 1. ควร โดยอยากให้เป็นพื้นที่สำหรับ.....
 () 2. ไม่ควร เนื่องจาก.....
- 18) ท่านหรือสมาชิกในครอบครัวได้ใช้พื้นที่ใดเข้าไปทำกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจหรือไม่
 () 1. ใช้
 โดยเข้าไปใช้ในพื้นที่ ดังต่อไปนี้ (เลือกได้มากกว่า 1 ข้อ)

() ก. ลานกีฬา/ ออกกำลังกาย	ความถี่ในการเข้าใช้.....	ครั้งต่อสัปดาห์
() ข. ศาลานั่งเล่น /ทาน้ำสาธารณะ	ความถี่ในการเข้าใช้.....	ครั้งต่อสัปดาห์
() ค. ศาลานั่งเล่นใต้ต้นไม้	ความถี่ในการเข้าใช้.....	ครั้งต่อสัปดาห์
() ง. บริเวณโบราณสถาน	ความถี่ในการเข้าใช้.....	ครั้งต่อสัปดาห์
() จ. อื่นๆ เช่น หน้าบ้าน	ความถี่ในการเข้าใช้.....	ครั้งต่อสัปดาห์

 () 2. ไม่ใช่
- 19) โดยปกติท่านสมาชิกในครอบครัวเดินทางออกนอกชุมชนด้วยวิธีการใด (เลือกได้มากกว่า 1 ข้อ)
 () 1. เดิน () 2. จักรยาน () 3. จักรยานยนต์ส่วนตัว
 () 4. จักรยานยนต์รับจ้าง () 5. รถโดยสารประจำทาง () 6. รถยนต์ส่วนตัว
 () 7. เรือโดยสารข้ามฟาก () 8. เรือโดยสารรับจ้าง () 9. อื่นๆ ระบุ.....
- 21) ในปัจจุบันท่านใช้เรือโดยสารข้ามฟากสาธารณะที่มีอยู่โดยรอบพื้นที่เกาะเมืองฯ บ้างหรือไม่
 () 1. ใช่ เพราะ..... โดยมีจุดประสงค์เพื่อ.....
 โดยมีความถี่ () ทุกวัน () เกือบทุกวัน () นานๆ ครั้ง
 () 2. ไม่ใช่

ส่วนที่ 3 : ข้อมูลด้านวิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคม

- 22) ท่านคิดว่ากฎระเบียบในการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของท่านหรือไม่ อย่างไร
 () 1. มีอิทธิพลอย่างมาก คือ.....
 () 2. ไม่มีอิทธิพล
- 24) พื้นที่ประวัติศาสตร์หรือโบราณสถาน มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของท่านหรือไม่ อย่างไร
 () 1. มีความสำคัญอย่างมาก โดย.....
 () 2. ไม่มีความสำคัญ เพราะ.....
- 25) ท่านมีความเชื่อถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในเมืองประวัติศาสตร์หรือไม่
 () 1. เชื่อถือ โดยสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น ได้แก่
 () ก. สิ่งก่อสร้าง เช่น วัดเก่า โบราณสถาน กำแพงเมือง คูเมือง ป้อม

- () ข. รูปเคารพ บุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์
 () ค. อื่นๆ ได้แก่.....
- () 2. ไม่เชื่อถือ เพราะ.....
- 26) ท่านเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในเมืองประวัติศาสตร์ ช่วยให้ท่านและครอบครัวมีความเป็นอยู่อย่างสงบสุขหรือไม่
 () 1. เชื่อ โดย.....
 () 2. ไม่เชื่อ เพราะ.....
- 27) ท่านมีการปฏิบัติต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในเมืองประวัติศาสตร์หรือไม่ อย่างไร
 () 1. มี โดยมีวิธีปฏิบัติคือ..... () 2. ไม่มี
- 28) ในชุมชนมีประเพณีใดบ้างที่ท่านยังคงทำสืบทอดมาถึงปัจจุบัน
 () 1. มี ได้แก่..... () 2. ไม่มี
- 30) ในปัจจุบันท่านคิดว่า วัด/ มัสยิด/ โบสถ์ ยังคงมีบทบาทสำคัญต่อท่านและครอบครัวหรือไม่ อย่างไร
 () 1. มีบทบาทอย่างมาก โดย.....
 () 2. ไม่มีบทบาท เพราะ.....
- 31) ท่านและครอบครัวของท่านได้มีการไปทำบุญที่ "วัด/ มัสยิด/ โบสถ์" ไต อย่างไร
 () 1. ไป ที่..... ในโอกาส.....
 มีวิธีการเดินทางด้วย.....
 () 2. ไม่ได้ไป เพราะ.....
- 32) ครอบครัวของท่านซื้อสินค้าในข้อ 1 - 6 จากแหล่งใด กรุณาใส่ ✓ ในช่อง () ที่ไปบ่อยที่สุดแห่งเดียว
- | | ก. ตลาด
เจ้าพรหม | ข. ตลาด
หัวรอ | ค. แหล่งค้าขาย
ในละแวกชุมชน ได้แก่
ร้านค้าในชุมชน รถเร่ขาย
สินค้า และตลาดนัด | ง. แหล่งค้าขายนอกเกาะ
เมือง ได้แก่ ห้างสรรพสินค้า
ร้านค้าต่างๆ |
|--------------------|---------------------|------------------|---|--|
| 1. อาหารสด | () | () | () | () |
| 2. อาหารแห้ง | () | () | () | () |
| 3. เสื้อผ้า | () | () | () | () |
| 4. ของใช้ในบ้าน | () | () | () | () |
| 5. ของใช้ส่วนตัว | () | () | () | () |
| 6. เครื่องใช้ไฟฟ้า | () | () | () | () |
- 33) ท่านได้ไปรับบริการรักษาพยาบาลที่ใด (กรุณาเลือกที่ไปบ่อยที่สุดเพียงข้อเดียว)
 () 1. โรงพยาบาลพระนครศรีอยุธยา เพราะ.....
 () 2. ศูนย์แพทย์ประจำชุมชน สาขา..... เพราะ.....
 () 3. คลินิกใกล้บ้าน เพราะ.....
 () 4. หมอพื้นบ้าน เพราะ.....
 () 5. อื่นๆ ได้แก่..... เพราะ.....
- 34) สมาชิกในครอบครัวของท่านได้เข้าศึกษาในสถานศึกษาใด
 () 1. สถาบันการศึกษาของรัฐบาล เพราะ.....
 () 2. สถาบันการศึกษาของเอกชน เพราะ.....
 () 3. ทั้งของรัฐและเอกชน เพราะ.....
 () 4. ไม่ได้รับการศึกษา เพราะ.....

- 39) ท่านหรือสมาชิกในครอบครัว มีการประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับบริเวณพื้นที่ประวัติศาสตร์หรือการท่องเที่ยวหรือไม่
- () 1. มี คือ อาชีพ.....
- () 2. ไม่มี
- 41) รายได้หลักของครอบครัวท่านมาจากการประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับบริเวณพื้นที่ประวัติศาสตร์หรือการท่องเที่ยวหรือไม่
- () 1. ใช่ โดยเป็นการประกอบอาชีพเกี่ยวกับ.....
- () 2. ไม่ใช่ ได้มาจากอาชีพอื่น คือ.....
- 40) ท่านมีความรู้สึกอย่างไรกับอาชีพที่ท่านทำอยู่ในปัจจุบัน
- () 1. รู้สึกภูมิใจหรือรู้สึกมีความมั่นคง
- () 2. อยากเปลี่ยนอาชีพ โดยเปลี่ยนเป็น..... เพราะ.....
- 42) สถานภาพรายได้ในครอบครัวของท่านเป็นอย่างไร
- () 1. เหลือเก็บ () 2. พอกินพอใช้และไม่เป็นหนี้ () 3. ไม่พอใช้ต้องกู้ยืม จาก.....
- 47) ท่านรู้สึกว่ามีความผูกพันกับชุมชนแห่งนี้หรือไม่
- () 1. มีความผูกพัน โดยมีลักษณะ.....
- () 2. ไม่มีความผูกพัน เพราะ.....
- 48) ท่านคิดว่า สมาชิกส่วนใหญ่ในชุมชนมีความรู้สึกอย่างไรต่อชุมชนแห่งนี้
- () 1. สนใจและอยากมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน
- () 2. ไม่สนใจกับความเป็นไปของชุมชน
- () 3. อื่นๆ ระบุ.....
- 46) ท่านคิดว่าชุมชนของท่านมีความสุขและมีความปลอดภัยหรือไม่ อย่างไร
- () มีความสุขและปลอดภัย เพราะ.....
- () ไม่มี เพราะ.....
- 43) ในชุมชนของท่านมีปัญหาทางสังคมใดบ้างที่ส่งผลต่อการอยู่อาศัยต่อท่านและครอบครัว
- () 1. มี ได้แก่.....
- () 2. ไม่มี
- 44) ภายในชุมชนของท่านมีกติกา กฎเกณฑ์ที่ยึดถือปฏิบัติร่วมกันเฉพาะในชุมชนหรือไม่
- () 1. มี (เลือกได้มากกว่า 1 ข้อตามความเป็นจริง) ได้แก่
- () ก. การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา
- () ข. การประชุมของกลุ่มทางสังคม
- () ค. การใช้พื้นที่ว่างในชุมชน เช่น จอดรถ ตากผ้า เลี้ยงสัตว์ นั่งเล่น ชายของ ฯลฯ
- () ง. การใช้เส้นทางสัญจร
- () จ. อื่นๆ โปรดระบุ.....
- () 2. ไม่มี
- 45) ถ้าผู้คนในชุมชนไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชน ชุมชนจะมีวิธีจัดการและลงโทษผู้ฝ่าฝืนอย่างไร
- () 1. มี โดย
- () ก. ตักเตือนกันเอง
- () ข. แจ้งผู้นำชุมชน
- () ค. แจ้งตำรวจ
- () 2. ไม่มี เพราะ.....

ส่วนที่ 4 : ข้อมูลรูปแบบและเครือข่ายของกิจกรรมทางสังคม-เศรษฐกิจ

- 49) ท่านได้เข้าร่วมทำกิจกรรมที่ผู้คนในชุมชนมักจะมาทำร่วมกันหรือไม่ มี
- () 1. เข้าร่วม ได้แก่ กิจกรรม.....
- () 2. ไม่เข้าร่วม เพราะ.....
- 53) ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรกับการมีส่วนร่วมในการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมของสมาชิกในชุมชนปัจจุบัน
- () 1. สนใจและให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี () 2. ไม่สนใจและไม่ให้ความร่วมมือเท่าที่ควร
- 37) ท่านมีความสนิทสนมหรือเกี่ยวข้องกับคนในชุมชนมากน้อยอย่างไร
- () 1. มีความเกี่ยวข้องกันมาก เพราะ.....
- () 2. มีความเกี่ยวข้องกันน้อย เพราะ.....
- () 3. ไม่มีความเกี่ยวข้องกัน เพราะ.....
- 38) ท่านมีความสนิทสนมหรือเกี่ยวข้องกับคนในชุมชนอื่นๆ มากน้อยอย่างไร
- () 1. มีความเกี่ยวข้องกันมาก เพราะ..... โดยอยู่ที่ชุมชน.....
- () 2. มีความเกี่ยวข้องกันน้อย เพราะ.....
- () 3. ไม่มีความเกี่ยวข้องกัน เพราะ.....
- 54) ท่านรับทราบข่าวสารต่างๆ ของชุมชนหรือไม่ อย่างไร
- () 1. ทราบ โดยวิธีการดังนี้ (เลือกได้มากกว่า 1 ข้อ)
- () 1. การเดินบอกกล่าว โดย..... () 2. โทรศัพท์บอกโดย.....
- () 3. หอกระจายข่าว/ เสียงตามสาย () 4. บอร์ดประชาสัมพันธ์ข่าวสาร
- () 5. จดหมายเวียน () อื่นๆ ระบุ.....
- () 2. ไม่ทราบ
- 51) ท่านได้เข้าร่วมการเป็นสมาชิกของกลุ่มต่างๆ ในชุมชนหรือไม่ อย่างไร (เช่น กลุ่มออมทรัพย์ สหกรณ์ ฯลฯ)
- () 1. เข้าร่วม ได้แก่ กลุ่ม..... เนื่องจาก.....
- () 2. ไม่เข้าร่วม เนื่องจาก.....
- 52) ท่านได้เข้าร่วมการเป็นสมาชิกของกลุ่มต่างๆ นอกชุมชน (เช่น สหกรณ์ของที่ทำงาน ฯลฯ) หรือไม่ อย่างไร
- () 1. เข้าร่วม ได้แก่ กลุ่ม..... เนื่องจาก.....
- () 2. ไม่เข้าร่วม เนื่องจาก.....

ส่วนที่ 5 : ข้อมูลประเภทและบทบาทของผู้คนในชุมชน

- 55) มีบุคคลในชุมชนที่ท่านนับถือและมีความสำคัญต่อชุมชนหรือไม่ เพราะเหตุใด
- () 1. มี ได้แก่..... เพราะ.....
- () 2. ไม่มี
- 56) มีบุคคลภายนอกชุมชนที่ท่านนับถือและมีความสำคัญต่อชุมชนหรือไม่ เพราะเหตุใด
- () 1. มี ได้แก่..... เพราะ.....
- () 2. ไม่มี
- 57) ท่านพึงพอใจต่อทีมผู้นำของชุมชนว่ามีคุณภาพผู้นำที่ดี ใช่หรือไม่ อย่างไร
- () 1. ใช่ โดยมีลักษณะความเป็นผู้นำคือ (กรุณาเลือกที่ท่านเห็นด้วยที่สุด)
- () ก. เป็นปากเป็นเสียงแทนชาวบ้าน () ข. มีความรับผิดชอบ () ค. เป็นนักพัฒนา
- () ง. กล้าตัดสินใจ () จ. มีความยุติธรรม () ฉ. มีความเสียสละ
- () ช. มีความซื่อสัตย์จริงใจ () ซ. อื่นๆ (โปรดระบุ).....
- () 2. ไม่ใช่ เนื่องจาก.....

59) ท่านคิดว่า ผู้นำชุมชน มีส่วนสำคัญในการทำให้การอยู่อาศัยในชุมชนแห่งนี้มีความสงบสุข ใช่หรือไม่

- () 1. ใช่ () 2. ไม่ใช่

58) ท่านหรือครอบครัวเคยได้รับความช่วยเหลือหรือได้รับการแก้ไขปัญหาจากผู้นำของชุมชนหรือไม่

() 1. เคย เกี่ยวกับเรื่อง (เลือกได้มากกว่า 1 ข้อ)

() ก. น้ำท่วม () ข. ทะเลาะกับเพื่อนบ้าน () ค. ของหาย

() ง. กู้ยืมเงิน () จ. เจ็บป่วย () อื่นๆ (โปรดระบุ).....

() 2. ไม่เคย เนื่องจาก.....

60) ท่านหรือครอบครัวเคยมีส่วนร่วมในการพัฒนาหรือการแก้ไขปัญหาต่างๆ ร่วมกับผู้นำของชุมชนหรือไม่

- () 1. เคย เกี่ยวกับเรื่อง..... () 2. ไม่เคย เนื่องจาก.....

ส่วนที่ 6 : ข้อมูลด้านเทคโนโลยี สิ่งประดิษฐ์คิดค้นใหม่ๆ และแผน/นโยบายของภาครัฐและท้องถิ่น

64) สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ มีความจำเป็นต่อชีวิตความเป็นอยู่ของท่านและครอบครัวหรือไม่ อย่างไร

() 1. มีความจำเป็นอย่างมาก เพราะ.....

() 2. ไม่มีความจำเป็น เพราะ.....

63) ภายในบ้านของท่านมีสิ่งอำนวยความสะดวกดังต่อไปนี้หรือไม่ กรุณาใส่ X ในช่อง ()

รายละเอียด	มี	ยังไม่มี แต่ตั้งใจจะซื้อ	ไม่มี
1. เรือพาย/ เรือยนต์	()	()	()
2. รถจักรยาน	()	()	()
3. รถจักรยานยนต์	()	()	()
4. รถยนต์ส่วนตัว	()	()	()
5. โทรทัศน์	()	()	()
6. ตู้เย็น	()	()	()
7. เครื่องซักผ้า	()	()	()
8. โทรศัพท์มือถือ/ โทรศัพท์บ้าน	()	()	()
9. เครื่องคอมพิวเตอร์	()	()	()
10. เต้าไมโครเวฟ	()	()	()
11. เครื่องปรับอากาศ	()	()	()
12. เครื่องทำน้ำอุ่น	()	()	()
13. อินเทอร์เน็ต	()	()	()
14. สัญญาณดาวเทียม /เคเบิลทีวี	()	()	()

65) นโยบายของภาครัฐในการจัดการเมืองประวัติศาสตร์ ส่งผลกระทบต่อท่านและครอบครัวหรือไม่ อย่างไร

() 1. ไม่ส่งผลกระทบ เพราะ.....

() 2. ส่งผลกระทบอย่างมาก เพราะ.....

67) ในฐานะที่ท่านอาศัยอยู่ในพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์ ท่านต้องการให้ชุมชนของท่านเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....

68) ข้อเสนอนั้นๆ เพิ่มเติม (ถ้ามี).....
.....
.....
.....

.....

สัมภาษณ์ ว/ด/ป.....
 เวลา.....น.ถึง.....น.
 ชื่อชุมชน.....
 กลุ่มชุมชน.....
 VOICE CODE.....DATA CODE.....

แบบสัมภาษณ์ (สำหรับผู้นำชุมชน)

ประกอบการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง

“เงื่อนไขเชิงพื้นที่เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชนบริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา”
 โดยเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการวางแผนภาคและเมืองดุสิตบัณฑิต
 ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แบบสัมภาษณ์นี้ ประกอบด้วย 6 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 : ข้อมูลส่วนตัวและการอยู่อาศัย

ส่วนที่ 2 : ข้อมูลลักษณะการใช้ประโยชน์พื้นที่และการสัญจร

ส่วนที่ 3 : ข้อมูลด้านวิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคม

ส่วนที่ 4 : ข้อมูลด้านเครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจ

ส่วนที่ 5 : ข้อมูลด้านประเภทและบทบาทของผู้คนในชุมชน

ส่วนที่ 6 : ข้อมูลด้านเทคโนโลยี สิ่งประดิษฐ์คิดค้นใหม่ๆ และแผน/นโยบายของภาครัฐและท้องถิ่น

ทั้งนี้ โปรดให้ข้อมูลตามความเป็นจริง เพื่อให้ได้ผลในการวิจัยเชิงวิชาการที่ถูกต้องแม่นยำ ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการนำข้อมูลไปใช้ในการวางแผนพัฒนาพื้นที่ชุมชนในบริเวณเมืองประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และขอขอบพระคุณทุกท่านที่สละเวลา และให้ความร่วมมือมา ณ โอกาสนี้

นางสาวสุปณี รัตนถาวร ผู้วิจัย

ส่วนที่ 1 : ข้อมูลส่วนตัวและการอยู่อาศัย

ชื่อ - นามสกุล.....ชื่อเล่น.....อายุ.....ปี

บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ถนน.....ตำบล.....โทรศัพท์.....

1) ท่านเป็นผู้นำชุมชน ตำแหน่งซึ่งดำรงตำแหน่งมาเป็นเวลา.....ปี

2) กรุณาเล่าถึงประวัติความเป็นมาและการเข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของชุมชน

3) พื้นเพหรือภูมิถิ่นกำเนิดของสมาชิกที่อาศัยอยู่ในปัจจุบันเป็นอย่างไร

4) ลักษณะการถือครองที่ดินและบ้านเรือนของสมาชิกในชุมชนมีลักษณะอย่างไรบ้าง

5) จำนวนสมาชิก/จำนวนครัวเรือนในชุมชนและสถิติการย้ายเข้า-ย้ายออกในชุมชนที่ผ่านมา

6) เงื่อนไขที่ต้องดำเนินการเมื่อสมาชิกต้องการขยายบ้านเรือนหรือมีการปลูกบ้านใหม่

- 7) ลักษณะการอยู่อาศัยที่ผ่านมาถึงปัจจุบันของสมาชิกและแนวโน้มการสืบทอดการอยู่อาศัยของลูกหลาน

ส่วนที่ 2 : ข้อมูลลักษณะการใช้ประโยชน์พื้นที่และการสัญจร

- 8) บริเวณที่มักใช้เป็นศูนย์รวมในการทำกิจกรรม/ ประชุม/ รวมกลุ่มกันของผู้คนในชุมชนมากที่สุด
- 9) ลักษณะและช่วงเวลาการเข้าไปใช้พื้นที่สาธารณะหรือพื้นที่ส่วนกลางของชุมชนทำกิจกรรมต่างๆ (เช่น นั่งเล่น พักผ่อน พบปะ ออกกำลังกาย) ตลอดจนการใช้พื้นที่บริเวณโบราณสถานของสมาชิกในชุมชน
- 10) รูปแบบการเดินทางออกนอกชุมชนของผู้คนในชุมชน ทั้งทางบกและทางน้ำ ตลอดจนความถี่ในการใช้เรือโดยสารข้ามฟากสาธารณะที่มีอยู่โดยรอบพื้นที่เกาะเมืองฯ
- 11) สภาพปัญหาทางกายภาพ ระบบสาธารณูปโภคและการคมนาคมของชุมชนเป็นอย่างไร

ส่วนที่ 3 : ข้อมูลด้านวิถีชีวิตและกฎเกณฑ์ทางสังคม

- 12) ความเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในเมืองประวัติศาสตร์ มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของสมาชิกหรือไม่ อย่างไร
- 13) สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในประวัติศาสตร์มีอิทธิพลหรือมีความสำคัญต่อผู้คนในชุมชนหรือไม่ อย่างไร
- 14) คนในชุมชนมีการปฏิบัติต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในชุมชนหรือในเมืองประวัติศาสตร์หรือไม่ อย่างไร
- 15) ประเพณีนิยมใดบ้างที่ผู้คนในชุมชนยังคงทำสืบทอดกันมาถึงปัจจุบัน และมีขนบธรรมเนียมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ฯลฯ ใดบ้างที่สูญหายไปจากชุมชน
- 16) ในปัจจุบันท่านคิดว่า วัด/ มัสยิด/ โบสถ์ ยังคงมีบทบาทสำคัญต่อสมาชิกในชุมชนหรือไม่ อย่างไร ซึ่งผู้คนส่วนใหญ่ได้มีการไปทำบุญที่ “วัด/ มัสยิด/ โบสถ์” ไດ และมีวิธีการเดินทางอย่างไร
- 17) สมาชิกในชุมชนมักจะไปรับการรักษาพยาบาลที่ใด
- 18) ลูกหลานของสมาชิกในชุมชนได้ไปรับการศึกษาในระดับประถมและมัธยมที่ใด และมีส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาในระดับสูงสุดระดับใด
- 19) ชุมชนมีความเกี่ยวข้องกับชุมชนอื่นๆ มากน้อยอย่างไร และมีวัตถุประสงค์เพื่ออะไร
- 20) รายได้หลักของสมาชิกในชุมชนมาจากการประกอบอาชีพในพื้นที่ประวัติศาสตร์หรือไม่ และผู้คนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพอะไรกันบ้างในปัจจุบัน
- 21) สถานภาพรายได้ในครัวเรือนของสมาชิกเป็นอย่างไร (เงินออม /หนี้สิน)
- 22) ภายในชุมชนของท่านมีกติกา กฎเกณฑ์ที่ยึดถือปฏิบัติร่วมกันเฉพาะในชุมชนหรือไม่ และถ้าผู้คนในชุมชนไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชน ชุมชนจะมีวิธีจัดการและลงโทษผู้ฝ่าฝืนอย่างไร
- 23) ท่านคิดว่าชุมชนของท่านมีความสุขและมีความปลอดภัยหรือไม่ อย่างไร

ส่วนที่ 4 : ข้อมูลรูปแบบและเครือข่ายของกิจกรรมทางสังคม-เศรษฐกิจ

- 24) ลักษณะกิจกรรมที่ผู้คนทำร่วมกัน มีอะไรบ้าง และมีความถี่ในการทำอย่างไร
- 25) ในชุมชนมีการรวมกลุ่มอะไรบ้างและ สมาชิกได้เข้าร่วมกลุ่มหรือไม่ อย่างไร
- 26) ท่านพอทราบหรือไม่ว่าคนในชุมชนได้เข้าร่วมการเป็นสมาชิกของกลุ่มต่างๆ นอกชุมชนหรือไม่ อย่างไร
- 27) ท่านใช้วิธีการใดในการประชาสัมพันธ์หรือแจ้งข่าวสารต่างๆ ให้กับคนในชุมชนทราบ

ส่วนที่ 5 : ข้อมูลประเภทและบทบาทของผู้คนในชุมชน

- 28) กรุณาเล่าถึงความเป็นมาในการดำรงตำแหน่งผู้นำของท่าน และการเริ่มจัดตั้งชุมชน
- 29) ท่านคิดว่า บุคคลในชุมชน ที่เป็นที่นับถือของผู้คนและมีความสำคัญต่อชุมชนคือใคร เพราะเหตุใด
- 30) ท่านคิดว่า บุคคลภายนอกชุมชน ที่เป็นที่นับถือของผู้คนและมีความสำคัญชุมชนคือใคร เพราะเหตุใด
- 31) ในฐานะผู้นำชุมชน ท่านได้ปฏิบัติหรือแสดงออกถึงความเป็นผู้นำต่อลูกบ้านในชุมชนอย่างไรบ้าง
- 32) ท่านคิดว่า ผู้นำชุมชน มีส่วนสำคัญในการทำให้การอยู่อาศัยในชุมชนแห่งนี้มีความสงบสุขหรือไม่ อย่างไร
- 33) ท่านทราบถึงความต้องการของลูกบ้าน สถานการณ์ ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนด้วยวิธีการใด และมีวิธีจัดการปัญหาต่างๆ อย่างไร
- 34) ท่านได้เปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชน มีส่วนร่วมหรือแสดงความคิดเห็น ในการพัฒนาหรือการแก้ไขปัญหาต่างๆ ร่วมกับทีมผู้นำชุมชนหรือไม่ อย่างไร
- 35) มีการพัฒนาชุมชน การแก้ไขปัญหาต่างๆ หรือการให้ความช่วยเหลือในเรื่องใด ที่ท่านคิดว่ามีความสำคัญมากที่สุดต่อชีวิตความเป็นอยู่ของลูกบ้านในชุมชน

ส่วนที่ 6 : ข้อมูลด้านเทคโนโลยี สิ่งประดิษฐ์คิดค้นใหม่ ๆ และแผนนโยบายของภาครัฐและท้องถิ่น

- 36) สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ มีความจำเป็นต่อความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชนหรือไม่ อย่างไร
- 37) นโยบายของภาครัฐในการจัดการเมืองประวัติศาสตร์ ส่งผลกระทบต่อผู้คนในชุมชนหรือไม่
- 38) สมาชิกในชุมชนของท่านเคยได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐหรือท้องถิ่นจากการจัดการชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์หรือไม่
- 39) อิทธิพลอื่นๆ ซึ่งส่งผลให้เกิดการดำรงอยู่หรือการไม่สามารถดำรงอยู่ต่อไปของชุมชนและสมาชิกในชุมชน
- 40) ท่านต้องการให้ชุมชนในเมืองประวัติศาสตร์ของท่านมีลักษณะเป็นอย่างไร

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวฐปณี รัตนถาวร จบการศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) สาขาช่างเทคนิคสถาปัตยกรรม จากสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตภาคใต้ สงขลา เมื่อปี พ.ศ. 2539 ระดับปริญญาตรี วิทยาศาสตร์บัณฑิต (วท.บ.) สาขาสถาปัตยกรรม จากสถาบันราชภัฏจันทรเกษม เมื่อปี พ.ศ. 2543 ระดับปริญญาโท ครุศาสตร์อุตสาหกรรมมหาบัณฑิต (คอ.ม.) สาขาสถาปัตยกรรม จากสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง เมื่อปี พ.ศ. 2545 และได้เข้าศึกษาต่อในระดับปริญญาเอก ที่คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในหลักสูตรปริญญาการวางแผนภาคและเมืองดุษฎีบัณฑิต (ผ.ด.) สาขาวิชาการวางแผนภาคและเมือง เมื่อปี พ.ศ.2550 และจบการศึกษาในปีการศึกษา 2555

ปัจจุบันทำงานเป็นอาจารย์ประจำสาขาเทคโนโลยีสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ และการออกแบบ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ ศาลายา